

सुत्रितग्रन्थाणां सूचिपत्रम् ।

- * १ श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्, श्री
 प्रसादनसूरिणाविरचितम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-
 शिवपुराणसमेतम्
 * २ श्रीभ्रमण्यविक्रमणसूत्रवृत्तिः-पूर्वाचार्यवृत्तिः
 * ३ श्रीस्यन्नादनाथ श्रीशुभविजयगणिका
 * ४ श्रीसाधुशिवसूत्रम्-श्रीशिवसूत्रम्-श्रीशिवसूत्रम्-श्रीशिवसूत्रम्
 * ५ श्रीभ्रमण्यविक्रमणसूत्रम्-श्रीशिवसूत्रम्-श्रीशिवसूत्रम्-श्रीशिवसूत्रम्
 यदयोक्तव्योक्तव्यीकायुक्ता
 * ६ श्रीभ्रमण्यविक्रमणसूत्रम्-श्रीशिवसूत्रम्-श्रीशिवसूत्रम्-श्रीशिवसूत्रम्
 योक्तव्यम्
 * ७ श्रीभ्रमण्यविक्रमणसूत्रम्-श्रीशिवसूत्रम्-श्रीशिवसूत्रम्-श्रीशिवसूत्रम्
 यवृत्तिः

१९ अक्षय्य मास्यदिने लिखितम् ।

- * ८ श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्
 मन्वेद्येन्द्रसूरिभिरविरचिता
 * ९ श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्
 शिव्य श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्
 * १० श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्
 * ११ श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्
 * १२ श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्
 वृत्तियुक्ता
 * १३ श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्
 * १४ श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्
 * १५ श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्-श्रीशिवगस्तोत्रम्
 मस्तागस्तोत्रम्

- १६ श्रीसारास्वतीसमुच्चय-उपाध्यायश्री श्रीवसोविभक्त
तटीकायुक्त २-०-०
- १७ श्रीसंस्कृतिक वा कम्मपयसि-श्रीमच्छिवगिरिशिखर
टीकायुक्त श्रीशिवसामोषार्थविरचिता ०-१४-०
- १८ कन्नसूत्र मूळमात्रम् कालिकाचार्यश्चययुक्तम् ०-६-०
- १९ श्रीपद्मविक्रमसुत्रम् ०-४-०
- २० श्रीमानंदस्यस्यस्योदधिभौक्तिकं द्वितीयं विजयका-
च्छीयश्रीकेशराजश्रीशिवो रामरास ०-१०-०
- २१ श्रीउदयेन्द्रराज-मुनिशुंदरेश्वरिखलसोपकृतीकायुक्त १-४-०
- २२ श्रीमानंदस्यस्यस्योदधि-भौक्तिकं तृतीयं-दुष्यह् दृषह्
सायुख्या एसा ०-१०-०
- २३ श्रीपुनर्विशिष्टानंदरसुक्ति-श्रीमेरुविजयश्रीशिव
सोपकृतीकायुक्त ०-२-०
- श्रीसुन्दरपारित्रम्-श्रीश्रीमेरुखलम् ०-२-०
- २५ श्रीस्वस्वामप्रारित्रम्-श्रीप्रयानंदखलम् ०-२-०
- २६ श्रीचर्मसङ्घ- (पूर्वांशम्) श्रीमानविजयस्यस्योपाख्या ०-२-०

- यप्रजात-श्यायायायायायायायुक्त
२७ श्रीसंस्कृतीसूत्र-श्रीचन्द्रसुरिखलम्, वृषिकार मलया
राष्ट्रियश्रीदेवमप्रसुरि ०-१२-०
- २८ श्रीउपदेशसप्तसप्तन्यक्तपरीधे-विमलशास्त्रीयश्रीविद्यु
भविमल्लसुरिखले-श्रीपद्मेशिकप्रन्यौ ०-२-०
- २९ श्रीललितविल्लरास्या चैत्यचन्दनासुत्रशुक्ति-श्रीमुनिच
न्द्रसुरि विरचितपञ्चिकायुता-श्रीहरिन्द्रसुरिखला ०-६-०
- ३० श्रीमानवकास्यस्योदधिभौक्तिकं चतुर्थं-श्रीभिनन्द-
वाचकखलः श्रीसुतुंभयश्रीर्यरास ०-१२-०
- ३१ श्रीभनुयोगद्वारसुत्रम्-(प्रथमो विभाग) मल्लारा
च्छीयाचार्यश्रीमहेमपंथाचार्यविरचितशुक्तियुक्तम् ०-१०-०
- ३२ श्रीआनंदकाव्यमहोदधिभौक्तिकं पञ्चमम्-सुपमवास-
कभिमपीव श्रीश्रीरसुरिरास ०-१०-०
- ३३ श्रीउत्तराध्ययनानि ४ (विभागः प्रथमः) शान्त्याचार्य
विरचितशुक्तियुक्तानि १-५-०
- ३४ मलयसुंदरीचरित्रम्-श्रीअयत्तिल्लसुरिविरचितम् ०-७-०

- ० १५ लस्यरत्नसोत्रितीय-रूपम्वीपधीषपठिषापापपटा १-०-०-०
- १६ धीउचरारपवनानि (द्वितीय विभागः) धान्त्याचार्य
निदिशतृत्पुष्पानि १-१२-०-०
- ० १७ श्रीमनुषोगपुत्रसूत्रम्- (द्वितीयो विभागः) मठवार
गणपीयाचार्यश्रीमद्वमपत्रापायिरपितृत्पुष्पम् १-०-०-०
- ० १८ गुणरत्नसरोह-श्रीगल्लोसारासूरिः ०-२-०-०
- ० १९ श्रीधर्मसङ्घली (पूकारः) श्रीमद्वरिभ्रसूरिविर
पिगा न्नापार्यमलवगिरिमनीठया टीळया युवा १-८-०-०
- ० ४० श्रीधर्मसङ्घली-श्रीउपपदमणिः १-०-०-०

- ४१ श्रीउचरोष्ययानि २३-३३ (तृतीयो विभागः)
धान्त्याचार्य निदिशतृत्पुष्पानि १-१४-०-०
- ४२ श्रीधर्मसङ्घली- (उचराट्ट) श्रीमद्वरिभ्रसूरिविर
पिगा (सुद्रजमन्दिरे)
- ४३ काव्यसरोवभिमीळिङ्ग पद्यम्- (सुद्रजमन्दिरे)
- ४४ धीशिण्डनिःसुक्तिः-श्रीमद्वरियाट्टुस्वामिप्रणीता समाख्या
श्रीमन्सुखगियोंपावंपितृषा १-८-०-०

प्रातिस्थायाम्-शा मामर्धव येलचंद-

हायप्रेरीपन् श्रेठ देवचंद्र काठभारि नैनपुस्तकोद्वारफाट.

वि. शेट. देवचंद्र खलभारि धर्मशास्त्र गोपीपुरा, बडेली कळो सुरवसिटी,

महम्
भेष्टि-देषचन्द्र छास्रमार्ग-जैनपुस्तकोद्धार-ग्रन्थाङ्के-

श्रीमन्मद्रवाहुस्वामिप्रणीता-समाख्या-श्रीमन्मलयगिर्यार्चार्थविद्वता,

श्रीपिण्डनिर्युक्तिः ।

॥ ॐ नमो धीतरागाय ॥

जयति निम्बवर्द्धमानः पररितनिरतो विद्वत्कर्म्मरक्षा । मुक्तियथचरणपोष्कनिरवध्याशरविषिवेद्वी ॥ १ ॥
नत्वा गुण्यदकमलं गुरूपवेदेन पिण्डनिर्युक्तिम् । किण्णोमि स्मासेन स्पष्टं शिव्यावशोपाय ॥ २ ॥

आह—निर्युक्तयो न स्वतन्त्रशास्त्ररूपाः किन्तु तत्सूत्रप्ररक्षत्राः, तथा तद्व्युत्पत्त्याधयणात्, त्पारि-सूत्रोपाचा अर्याः स्वरूपेण सम्भवा अपि शिव्यान् मति निर्युक्त्यन्ते-निश्चितं सम्भवा उपदिश्ये व्याख्यायन्ते यन्ममिस्ता निर्युक्त्या, मवताऽपि च मत्यशाया-‘पिण्ड-निर्युक्तिमार् किण्णोमि,’ शवेपा पिण्डनिर्युक्तिः कस्य सूत्रस्य प्रविवेदति ?, उच्यते, इह दशाध्ययनपरिमाणदृष्टिन्मयुगलमूपितो दशधे

कालिको नाम श्रुतरत्नः, तत्र च पञ्चमध्ययन पिण्डपणानामर्कं, दशवैकाशिकस्य च नियुक्तिश्चतुर्दशपूर्वविद्या भद्रबाहुस्वामिना
 कृता, तत्र पिण्डपणाभिपद्यमाध्ययननियुक्तिरितिप्रमुख्यन्यत्वात्पयक् श्वाङ्गान्तरमिव भ्यन्तस्यापिवा, तस्याश्च पिण्डनियुक्तिरिति नाम
 कृतं, पिण्डपणानियुक्तिः पिण्डनियुक्तिरिति मध्यमपदलोपिसमासाध्यणात्, अत एव घादावत्र नमस्कारोऽपि न कृतो, दशवैकाशिकानि
 युक्त्यन्वर्गतत्वेन तत्र नमस्कारेणैवात्र विघ्नोपश्रमसम्भवात्, शेषा तु नियुक्तिर्दशवैकाशिकनियुक्तिरिति स्थापिता ॥ अस्याश्च पिण्डनियुक्ते-
 रादावियमपिन्धर(सङ्हर)गाथा—

पिण्डे उरगमउप्यायणेसणा [सं]जोयणा पमाण च । इगाल धूम कारण अट्टविहा पिहनिजुत्ती ॥ १ ॥

व्याख्या—‘ पिण्ड सघाते ’ पिण्डेन पिण्डः—सङ्गतो षड्नामेकत्र समुवाय इत्यर्थः, समुवायश्च समुवायिभ्यः षड्यश्विवभिश्च इति
 त एव षड्वः पदार्था एकत्र समुधियाः पिण्डश्चन्देनोच्यन्ते, स च पिण्डो यद्यपि नामादिमेवावनेकप्रकारो भवत्येते तथाऽपीह संयमादिरूप-
 भावपिण्डोपकारको द्रव्यपिण्डो गृहीयते, सोऽपि च द्रव्यपिण्डो यद्यप्याहारद्रव्योपधिमेवात् अत्रिकारः, तथाऽप्यन्नाहारदुद्धैः प्रकान्तत्वादा-
 हाररूप एवाधिकरिष्यते, ततस्त्वस्मिन्नाहाररूपे पिण्डे विषयभूते प्रथमत उद्गमो वक्तव्याः, तत्र उद्गमः उत्पत्तिरित्यर्थः, उद्गमश्चन्देन च इह
 उद्गमस्ता दोषा अधिधीयन्ते, तथाविधसणात्, ततोऽयं वाक्यार्थः—प्रथमत उद्गमता भाषाकर्मिकादयो दोषा वक्तव्याः, ततः ‘ उष्णा-
 यण’सि उत्पादनमुत्पादना, धात्रीत्वादिभिः प्रकारैः पिण्डस्य सम्पादनमिति भावः, सा वक्तव्या, किमुक्तं भवति ?—उद्गमदोषाभिधानान-
 न्तरमुत्पादनावोषा धात्रीत्वादयो वक्तव्याः, तत् ‘ एतस्य ’ सि एणमेषणा सा वक्तव्या, एषणा भिया—उपया—गवेषणैषणा ब्रह्मे-

पणां प्राप्तेः च, तत्र गदेषु—अन्वेषणे एषणा—अभिलाषो गवेषणैषणा, एषं ग्रहणैषणा प्राप्तेषणाऽपि भाषनीये, तत्र गवेषणैषणा
 चतुर्भोग्यादनाविषयेति चतुर्भोग्येनैव गृहीता द्रष्टव्या, प्राप्तेषणा त्वभ्यवहारविषया, ततः संयोजनादिग्रहणेन सा गृहीष्यते, तस्मादिह पारि
 श्रेय्यादेषणाबन्धेन प्रणैषणा गृहीता द्रष्टव्या, प्रणैषणाग्रहणेन च प्रणैषणागता दोषा वेदितव्याः, तथाविधसणात्, ततोऽयं भावार्थः—
 चतुर्भोग्यादनाभिधानानन्तरं प्रणैषणागता दोषाः शङ्कितप्रसिवाद्योऽभिवाचव्याः, ततः सयोजना षक्तव्या, तत्र संयोजन सयोजना—
 गृह्यया रसोत्कर्षसम्पादनाय सुकुमारिकादीनां लब्धादिभिः सह मीलनं, सा द्रव्यमाद्येदाद् द्विधा, षड्यति ष—‘द्वय्ये भावे संयोजना
 य’ इत्यादि, ततः प्रमाणं कवलसइत्याख्यानं षक्तव्यं, चकारः समुक्त्ये, स च भिन्नकमत्वात्करणशब्दानन्तरं द्रष्टव्यः, ततः, ‘इंगाल घूम’
 चि अद्वारदोषो घूमदोषश्च यथा भवति तथा षक्तव्यं, तदन्तरं ‘कसण’ चि वैः कारणैराहारो यतिभिर्पदीपते यैस्तु न तानि कारणानि
 च षक्तव्यानि, सूत्रे च विभक्तिलोप आर्पत्वात्, तदेवम् ‘अष्टविधा’ अष्टप्रकारा अष्टभिर्योधिकारैः सम्बद्धेति भावार्थः, पिष्टनिर्युक्तिः—
 पिष्टैषणानिर्युक्ति ॥ स्यादेवद्, एतेऽष्टावध्ययोर्यधिकार किं कुतश्चित्सम्बन्धविशेषादायातः तत ययाक्य अिष्टकल्याः, ? चक्ष्यते, सम्य
 न्यविशेषादायाताः, तथाहि—पिष्टैषणाऽध्ययननिर्युक्तिर्लुप्तमुपक्रान्ता, पिष्टैषणाऽध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि, तथाया—उपक्रमो
 निक्षेपोऽनुगो नयश्च, तत्र नामनिव्यये निक्षेपे पिष्टैषणाऽध्ययनमिति नाम, ततः पिष्ट इति अध्ययनमिति च व्याख्येयं, तत्राध्ययनमिति
 प्रागेव द्रुमपुष्पिकाऽध्ययने व्याख्यातम्, इह तु पिष्ट इति व्याख्येय, तत एव एषणा, एषणा च गवेषणैषणा ग्रहणैषणा प्राप्तेषणा च,
 गवेषणैषणादयम् चतुर्भोग्यादनाभिधानानन्तरे षक्तव्या इत्युच्यते षक्तव्या इति व्याख्यायते, व्याख्या च
 तत्त्वभेदपर्यायः, अतः प्रथमतः पिष्टशब्दस्य पर्यायानमिति चतुर्भोग्यादनाभिधानानन्तरं—

पिंड निकाय समूहे सर्पिड्ढण पिंड्ढणा य सम्वाए । समुसरण निचय उवचय च्चए य जुम्मे य रासी य ॥ २ ॥

व्याख्या—एते सर्वेऽपि सामान्यतः पिण्डशब्दस्य पर्यायाः, विधेयापेक्षया तु कोऽपि क्वऽपि रुड्, तत्र पिण्डशब्दो गुह्यपिण्डादिरूपे सङ्गते रुडो, निकायशब्दो भिक्षुकादिसङ्घाते, समूहशब्दो मनुष्यादिसमुदाये, संपिण्डनशब्दः सेवादीनां स्वणपाकादेश्च परस्परं सम्पर्कसंयोगे, पिण्डनाशब्दोऽपि वंशैव, केवल मीलनमात्रे संयोगे, समवायशब्दो षण्णादीनां सङ्गते, सम्बत्सरणशब्दः वीर्यकृतः सदेवमनुजापुराणां पर्यादि, निचयशब्दं सूक्तादिसङ्घाते, उवचयशब्दः पूर्वान्तरात्; षयशब्द इष्टिकारचनाविशेषे, युम्मशब्दः पदार्थद्वयसङ्घाते, राशिशब्दः पूगफलादिसमुदाये, तदेवभिर यपपि पिण्डादयः शब्दाः लोके प्रतिनियत एव सङ्घातविशेषे रुडा, तथाऽपि सामान्यतो यद् द्युत्यचित्तिमिषं सङ्घातत्वमाश्रयणं तत्सर्वेषामप्यभिधिशिष्टिभित्तिस्त्वा सामान्यतः सर्वे पिण्डादयः शब्दा एकार्यिका उक्ताः, ततो न कश्चिरोपाः ॥ तदेव पिण्डशब्दस्य पर्यायानभिषाय सम्प्रति भेदानाधिस्स्यादुरार—

पिंडस्स उ निक्खेनो चठक्कओ छक्कओ व कायव्वो । निक्खेवं काकणं परूवणा तस्स कायव्व्वा ॥ ३ ॥

व्याख्या—‘पिण्डस्य’ मायुक्कशब्दार्थस्य दुःशब्दः पुनरर्थे, स च निक्षेपशब्दानन्तरं योऽप्यो, ‘निक्षेपो’ नामादिन्यासरूपः, पुनययुक्क पदकम्पे वा कर्तव्यः, तत्र चत्वारः परिमाणस्येति चतुष्कः, “सङ्घपादवेद्याश्रयिष्ठेः कः” इति कः प्रत्ययः, ततो मूयः स्यायिर्कम्पत्यपरिधानाद्युक्कः, एवं पदकम्पेऽपि वाच्या, इह यत्र वस्तुनि निक्षेपो न सम्पत् विश्वरतोऽजगत्स्यतेऽजगतो वा विस्थितियमुपगवत्स्वभाष्यवदन्यं नामस्यापनाद्रव्यभावरूपशतुष्कको निक्षेपः कर्तव्य इति प्रदर्शनार्थं चतुष्कस्वरणं, यत्र तु तथाधिषयुक्कस-

मन्त्रायतः सविस्तरमाभिगतो भवति नाप्यभिगतो विस्वु विषयमुपगतस्तत्र सविस्तरं नित्येपो षक्य इति यायमवक्षेनायं पदरुच्यङ्गण, तथा
 चोक्तं—“अस्य य जं जागिज्जा निक्खेवं निक्खिन्ने निरप्सेस । जत्थ वि य न जाणिज्जा षक्खं नित्थिस्सवे तस्व” ॥ १ ॥ तत्रैतदत्रोक्तं
 भवति—यदि पदूको नित्येपः सम्पगधिगतो भवति भविगतोऽपि ष न विस्वुतस्ववा पदूकूयो नित्येपः कर्त्तव्यः, अन्यथा तु नियमतमणु
 ष्कूप इति । एवं च नित्येपं कृत्वा तस्य पिण्डस्य प्रकूपण कर्त्तव्यं, येन पिण्डेनेराधिकारः स विण्डः प्रकूपणीय इति भावार्थः । इदमेव
 च नामादिभेदोपन्यासेन व्याख्यायाः फलं यदुक्तं यावन्तो विनक्षितशब्दवाच्याः पवार्या घटन्ते तान् सर्वानपि क्यास्वरूपं वैकिस्येनोपदश्ये
 येन केनचिन्नामाद्यन्यतमेन प्रयोजनं स युक्तिपूर्वपधिक्रियते श्रेयास्वपाक्रियन्ते तथा चोक्तम्—‘अमस्तुतार्योपाकरणस्यस्तुतार्यक्यापुरणाच्च नि
 क्षेपः फल्लभाभिनिदि, इह ‘चतुष्का पदको वा नित्येपः कर्त्तव्य’ इत्युक्तं तत्र नानिर्विष्टस्वरूपं चतुष्क पदकं वा नित्येपं श्रियाः स्वयमेवावग
 न्तुमीनास्वतोऽवश्यं तस्वरूपं निर्विष्टव्यं, तत्र पदके निर्दिष्टे तदन्वर्तत्वाच्चतुष्कोऽर्थाभिर्दिष्टो भवति, तत्र स एव पदकनित्येपोनिर्विष्टयते
 इति, एतदृष्टान्वपुरस्सरं प्रविषिषावपिपुरार—

कुरूप उ चउठभागस्स संमवो छक्कसु चउण्ह च । नियमेण समवो अत्थि छक्कग निक्खिस्सवे तग्हा ॥ ४ ॥

व्याख्या—यथा ‘कुछके’ चतुःसैतिकप्रमाणे चतुर्भागत्य—सैतिकप्रमाणस्य सम्भवो—विषयमानताऽत्रयं भाविनी, एवं पदके नित्येपे

१ यत्र च यं ज्ञानीयान् नित्येपं निक्षिपेत् निरकण्ठेष्म् । मन्त्रायि च न ज्ञानीयान् चतुष्कं नित्यिषेत्तत्र ॥ १ ॥

चतुर्णां निक्षेपस्य—चतुष्कुरूपस्य निक्षेपस्य नियमेन—अपठयत्यया सम्भवोऽस्ति, ततस्त्वमेव पदककामिह निक्षेपाभि—पदककुरूपमेव निक्षेपं प्रकुर्यामि, तस्मिन् प्रकुर्याते तस्यापि चतुष्कुरूपस्य निक्षेपस्य प्रकुर्यात्त्वभावादिति भावार्थः ॥ प्रतिष्ठावत्वेव निर्धारयति—

नामं ठवर्णापिडो दध्वे खेचे य काल मात्रे य । एतो खलु पिडस्त उ निवस्वेवो छध्विहो होइ ॥ ५ ॥

व्याख्या—‘नामं’ इति नामपिण्डः स्यापनापिण्डः ‘द्रव्ये’ द्रव्यविषयः पिण्डो द्रव्यपिण्डः, द्रव्यस्य पिण्ड इत्यर्थः, तथा ‘क्षेत्रे’ क्षेत्रस्य पिण्डः, एवं कालपिण्डो भावपिण्डश्च, ‘एतः’ अनन्तरोक्ता खलु ‘पिण्डस्य’ पिण्डशब्दस्य निक्षेपो भवति ॥ तत्र नामपिण्डस्य व्याख्यानाय स्यापनापिण्डस्य तु सम्बन्धनायार—

गोष्णं समयकर्यं वा ज वात्रि हवेज्ज तदुभएण क्य । त थिति नामपिडं ठवर्णापिड अओ वोच्छ ॥ ६ ॥

व्याख्या—इह यत् पिण्ड इति वर्णान्तररूपं नाम स नामपिण्डः, नाम चासौ पिण्डश्च नामपिण्ड इति व्युत्पत्तेः, नाम च चतुर्दश, तपया—गौण समयनं तदुभयमनुभयनं च, तत्र गुणादागतं गौष्णम्, अय कोऽसौ गुणः ? कर्यं च तत्र आगतम्, सच्यते, इह शब्दस्य व्युत्पत्तिनिमित्तं योऽर्थो यथा शब्दनस्य दीपनं ‘ज्वल दीप्ता’ इति वचनान्न स गुणः, गुणबेह परब्रह्मो विवक्षितो न पारिभाषिके रूपादिः, तेन ययच्छब्दस्य वस्तुनि प्रवर्तमानस्य व्युत्पत्तिनिमित्तं द्रव्यं गुणः क्रिया वा स गुण इत्यभिधीयते, तत्र द्रव्यं व्युत्पत्तिनिमित्तं शब्दो दन्ती विषाणीत्यादौ, गुणो ज्ञातरूपं घुषर्ण स्वादुरस्य श्वेत इत्यादौ, क्रिया तपनः भ्रमणो दीप्तो हिस्रो श्चलन इत्यादौ, जातिश्च नाम्ना व्युत्पत्तिनिमित्तं न भवति, किन्तु प्रवृत्तिनिमित्तं यथा गोशब्दस्य गोत्रातिः, तयारि—गोशब्दस्य गमनक्रिया व्युत्पत्तिनिमित्तं, न गोत्वं, गच्छतीति गौरिति व्युत्पत्तेः, केवलमेकार्थसमापयत्वाद्गमनक्रियया पुरस्कृत्यत्वाद्गच्छत्वात्क्रियाया प्रवृत्तिनिमित्तमप्युच्यते इति ग-

च्छत्यगच्छति वा गोपिण्डे गोशब्दस्य प्रवृत्तिः, एवं सर्वेष्वपि जातिशब्देषु नामसु व्युत्पत्तिनिमित्तवत्सु भावनीय, ये तु जातिशब्दा व्यु-
 त्पत्तिरिवा यथाकथञ्चिज्जातिमस्तु क्वचिमुपागतास्तेषु व्युत्पत्तिनिमित्तमेव नास्तीति कुतस्वप्न जातेव्युत्पत्तिनिमित्तमसङ्गः?, वस्माज्जातिः
 परत्वापि न शब्दस्य व्युत्पत्तिनिमित्तमिति न सा गुणध्वरेण सुप्तते, ये तु गोत्वविशिष्टा गोमानित्यादयो जातिव्युत्पत्तिनिमित्ता न ते
 नामरूपा इति न तैर्लक्ष्यभिचारः, ततो गुणादागत गौणं, व्युत्पत्तिनिमित्तं द्रव्यादिरूपं गुणमधिकृत्य यद्वस्तुनि प्रवृत्तं नाम तद्वौष्णनामेति मा
 बार्धः, एतदेव च नाय लोके यथार्थमित्याख्यायते, तथा तर्भयर्न यदन्वयैरहितं समय एव प्रसिद्ध यथौदनस्य प्राद्यतिक्रमि नाम, समयजं
 यदुणनिवृत्तं समयमसिद्धं च, यथा धर्मचक्रस्य रजोहरणमिति नाम, इदं हि समयमसिद्धमन्वयैर्युक्तं च, तथाहि-वासामाभ्यन्तरं च रजो
 द्वियते भनेनेति रजोहरणं, तत्र घाघ्नरजोऽप्यारित्त्वमस्य सुप्रतीतम्, आन्तरजोऽहरणसमर्थोऽपि परमार्थत संयमयोगाः, तेषां च क्वरणमिदं
 धर्मसिद्धिमिति न्यारेणे कार्योपचाराद्रजोहरणमित्युच्यते, उक्तं च-“हरि रजो भीषाणं कर्म्म अर्द्धितरं च ज तेण । रयहरणंति पबुष्वर कारण-
 क्कज्जोक्काराओ ॥ १ ॥ संयमजोगा इत्थं रओहरा तेसि क्वरणं जेणं । रयहरण उययारा भक्कर तेणं रओ कर्म्म ॥ २ ॥ ” अनुभवयजं
 यदन्वयैरहितं समयमसिद्धं च, यथा कस्यापि पुस क्षौर्यक्रौर्यादिगुणासम्भवेनोपचाराभावे सिद्ध इति नाम, यद्वा देवा एनं देयासुरिति व्युत्प
 त्तिनिमित्तासम्भवे देवदत्त इति नाम । एवं पिण्ड इति वर्णावलीरूपमपि नाम गौणादिभेदास्तुर्बो, तत्र यदा बहूनां सभ्रातीयानां विजा
 तीयानां वा कठिनद्रव्याणामेकत्र पिण्डेने पिण्ड इति नाम प्रवर्षते तद्वौर्णं, व्युत्पत्तिनिमित्तस्य वाच्ये विद्यमानत्वात्, यदा तु समयपरिमा

१ हरति रजो जीवानां घाघ्नमाभ्यन्तरं च यथेन । रजोहरणमिति प्रोच्यते कारणे कार्योपचारात् ॥ १ ॥ संयमयोगा अत्र रजोहरकालोपा कारण
 येन । रजोहरणमुपचारात् सप्यते तेन रजः कर्म्म ॥ २ ॥

पया पानीयेऽपि पिण्ड इति नाम प्रयुज्यते तदा समयम्, लोकं हि कठिन्ध्रव्याणामेकत्र संश्लेषे पिण्ड इति प्रवीर्यं, न तु द्रवद्रव्यसङ्घाते, ततः
 पिण्डनं पिण्ड इति व्युत्पत्त्यर्थ्यापटनास गौणम्, अथ च समये प्रसिद्धं, तथा च आचाराद्धे द्वितीये भुवस्त्वन्वे प्रथमे पिण्डैपणाभिधाने-
 ऽध्ययने स्तमोरेदकस्तुत्रे 'से मिक्षु वा भिनसुणी वा गाहावकुलं पिण्डवायपटियाप अणुपविष्टे समाणे नं पुण पाणां पासेज्जा, तंजहा-
 तिलोदगं ना तुसोदगं वा' इत्यादि, अप्र पानीयमपि पिण्डश्चन्द्रेनाभिरितं, ततः पानीये पिण्ड इति नाम समयप्रसिद्धं, न चान्वयैपुक्तं-
 भिति समयप्रमित्युच्यते, यदा पुनर्भिष्टुभिष्टुक्त्री वा भिसार्धं प्रविष्टा सती घृणविकुले गुणपिण्डोदवनिण्डं सक्तुपिण्डं वा लभते तदा पि-
 ष्टश्चन्द्रस्त्रप्र प्रवर्तमान समयमा, समयप्रसिद्धत्वात्त्वर्न्यैपुक्तत्वाच्च, यदा पुनः कस्यापि मनुष्यस्य पिण्ड इति नाम क्रियते न च शरीरा-
 धयवसङ्घातविनसा तदा तदनुभवम् ॥ सम्प्रति गायास्तृणाणि विविकन्ते-यत्पिण्ड इति नाम गौर्णं, यदा समयकर्त्तुं-समयप्रसिद्धं, यदा भेषे
 चतुभयकृतम्, उभयं-गुणं समयस्य सत्त्वं तदुभयं च तदुभयं तेन कृतं तदुभयकर्त्तुं, समयप्रसिद्धमन्वयैपुक्तं चेत्यर्थः, अपिष्टव्यापद्राऽनुभव
 जमन्वयैविकलं समयप्रसिद्धं च तन्मापिण्डं द्रुक्ते वीर्यकृत्तृणपरा, अत ऊर्ध्वं स्यान्नापिण्डमां वक्ष्ये ॥ एनामेव गार्वा भाष्यकृत्समयपञ्च
 व्याधिस्त्याहुः प्रथमं गौर्णं नाम व्याख्यानपरमाह—

गुणनिष्फलं गोणा तं चैव जहस्थमतयवी वेत्ति । त पुण खवणो जलनो तवणो पवनो पर्ईवो य ॥ १ ॥ (सा०)

व्याख्या—गुणेन परत्वेण व्युत्पत्तिनिमित्तेन द्रव्यादिना यभिव्यमं नाम तत्रौर्णं, यच्च (स्य) गुणैर्निर्व्यमं तदुणाचस्मिन् वस्तु
 न्या गवमिति " तत आगत " इत्यनेनाष्टमत्यपः, तदेव च गौर्णं नाम ' अर्थविदः ' शब्दार्थविदो यवार्थं द्रुक्ते, गौर्णं च नाम भिवा,
 तथया-द्रव्यनिमित्तं गुणनिमित्तं क्रियानिमित्तं च, एतच्च प्रागेव माधितं, तत्र पिण्ड इति नाम क्रियानिमित्तं, पिण्डनमिति व्युत्पत्तेः, तत

उदाहरणान्यपि क्रियानिषिधान्येव दर्शयति—'तं पुण' इत्यादि, वस्तुनर्माण नाम सपण इत्यादि, तत्र सपपति कर्मोणीति सपणः—सपकं
 िरि, इह सपकैः सपणलसप्यां क्रियामधिकृत्य सपण इति नाम प्रथमतो गोषम्, एवं श्लेषेष्वप्युदाहरणेषु मावना कार्या, तथा एवस्तीति
 एवस्मो—वैश्वानरः, तपतीति तपनो—रविः, पवते पुनावीति वा पवनो—वायुः, मवीप्यते इति मवीप—वीपकस्त्रिक, चक्रारो—ज्येष्ठाभ्येवनाती-
 यानामुदाहरणानां समुच्चयार्थः ॥ तदेवं सामान्यतो गौर्षं नाम व्याख्यावं, सम्प्रति पिण्ड इति नाम गौर्षं सपपकृतं च व्याचिख्यासुरार-
 पिठण बहुदृव्याणं पठिवक्त्रेणात्रि जत्य पिठक्त्वा । सो समयकम्भो पिठो जह सुचं पिठपठियाई ॥ २ ॥ (भा०)

व्याख्या—बहूनां सनासीयानां विमावीयानां वा कठिनद्रव्याणां यत् पिण्डनम्—एकत्र संश्लेषस्तत्र पिण्ड इति नाम मवर्षमान
 गौर्षमिति श्लेषो, व्युत्पत्तिनिषितस्य तत्र विपमानत्वात्, तथा यतिपक्षेभाष्यत्र प्रकरणात्मतिसप्तशब्दः कठिनद्रव्यसंश्लेषामाववाची, ततो
 ज्यमर्षः—यत्र प्रतिपक्षेणापि—बहूनां द्रव्याणां मीळनमन्तरेण तावत्पिण्ड इति नाम मवर्षते एव, न कश्चित्तत्र व्याहृतिरित्यपिसुब्यायी, सम्-
 यमसिद्धया 'पिण्डास्मा' पिण्ड इति नाम, स पिडास्यावाश्यामपिण्ड' सपपकृत इत्युच्यते, तत्र नामनामत्र तोरमेदोपचारादेवं निर्देशः,
 उपचाराभावे स्वयमर्षः—तत्र वस्तुनि तत्पिण्ड इति नाम सपपकृतमिति, एतदेव वक्ष्यति—'जह सुचं पिठपठियाई' ययेत्युपदर्शने पिण्डेति
 पिण्डपक्षप्रणं, तत्र एवं गाणयां निर्देशो प्रष्टव्यः—'पिठवायपठियाए' इत्यादि आदिशब्दात् 'पथिद्वे समाने' इत्यादिसूत्रपरिग्रहः,
 तत्र प्रागेव दर्शितम्, इयमत्र मावना—अप सूत्रे प्रमृत्कठिनद्रव्यपरस्परसंश्लेषामावेऽपि पानीये पिण्ड इति नामान्वयर्थरहितं समयमसिद्धया
 प्रयुज्यते, अत इवं समयमभिधीयते इति ॥ सम्प्रत्युपमर्षं पिण्ड इति नाम वक्ष्यति—

जस्त पुण पिठवायद्वया पविठस्त होइ संपत्ती । गुढओयणपिठमाहंसु ॥ ३ ॥ (भा०)

भ्यासमा—यस्य पुनः कस्याचित्पिण्डपातायेक्या—पिण्डपाताः—आहारलाभस्ववर्षक्या सायोर्युद्धयतिपुं प्रथित्तस्य सतो भवति आ स-
 म्प्राप्तिः, 'गुहभोमणपिण्डे' वि 'व्यस्ययाज्यासा' मिति माहृतलक्षणपद्यात्पद्यर्थे दुर्दीपा, ततोऽयमर्थो—गुहौवनपिण्डओर्गुहपिण्डस्यौदन
 पिण्डस्य पत्यर्थे, गुहौदनप्रणसुपलक्षणं, केन सक्तुपिण्डावेव वा सम्प्राप्तित्वे गुहपिण्डादिक तदुभयपिण्ड गुणनिष्कसस्यप्रसिद्धपिण्ड
 दददकप्यसुक्तकवस्तीर्थभ्रगणभरा, इहापि नापनामकथोरमेदोषचारदेवं गायायां निर्देश्य, उपचारामादे त्वये मावार्थः—सद्विषये पिण्ड इति
 नाम उभयजग, अन्वर्थेसुकरयात्सम्प्रसिद्धत्येवेति ॥ सम्प्रत्युभयतिरिक्तं सामान्यतो नाम प्रतिपादयति—

उभयपिण्डरिचमहवा अत्र पि हु अत्रिय लोहय नाम । अचासिप्यायक्य जह सीहगवेवदचाई ॥ ४ ॥ (भा०)

व्याख्या—'अपवे'ति नामभकारान्तराद्योक्तम्, 'उभयतिरिक्तं' गौणसम्पन्नधिमिषाम्, अन्वव्यस्ति 'लौकिकं' लोके प्रसिद्धया
 त्माभिप्रायहृतं नाम, अद्वयपशमिति मावार्थः, त्वेवोदाहरणेन समर्थयानि माह—यथा सिंहकवेवदचादि, आदिसुव्यायहवत्तादिपिअत्र,
 एवं हि सिद्धेवदचादिकं नाम शौर्यक्रीर्षादिगुणनिष्कनोपचाराभाव देवा एनं देयासुरिति व्युत्पत्त्यर्थसम्भवे च यस्य कस्यचिदात्वाऽपिमा
 यव' पित्रादिनिर्णीयमानं न गौणमन्वर्थविस्तृतामापि समस्यस्तिद्वय उभयपिण्डरिचमिति, एवं पिण्ड इत्यपि नाप स्ययातिरिक्त मावनीयं ॥
 तदु पिण्ड इति नाम निर्युक्तिगायाप्युपपत्तिरिक्तं नोपपत्तं, तस्यै माप्यहवा न्यास्यायेते, षडयुक्तं, नोपपत्त्यमित्यसिद्धेः, अपिस-
 द्धेन तत्र सुचितत्वात्, तथा चाह माप्यहव—

गौण्यसमभाइरिच इणमर्भ वाऽमिसूहय नाम । जह पिण्डरिच कीरह कस्तइ नाम मणुसस्त ॥ ५ ॥ (भा०)

व्याख्या—इदं विण्ड इति नाम अन्वया 'गौणसमपातिरिक्त' गौणसमपातभाष्यमापद्यन्द्वाच्यतास्त, तदेष दृश्यतात्पर्या
 कस्यापि प्लव्यस्य विण्ड इति नाम क्रियते, तद्धि न गौणं प्रसूतद्व्यसंश्लेषासम्भवाच्छरीराक्यवसद्वावस्य षाधिवसणात् नापि सम्पत्कृतम्,
 अत इदमुभयातिरिक्तमिति । ननु सम्पत्कृतोभयातिरिक्तयोर्न कश्चित्तरसं विज्ञेय उपलभ्यते, तमप्राप्यन्वयविकल्पात्वात्सामिप्रापकृत
 स्वाविशेषाच्च, तत्कार्यं द्वयोरुपादानं, साङ्केतिकमित्येकोच्यवाम्, एवं हि द्वयोरपि प्राणं भवति, तदनुक्तम्, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह रि
 यद्वैकिकं नाम साङ्केतिकं तत्पृथग्जनाः सामयिकमथ व्यवहरन्ति, यत्पुनः समय एव साङ्केतिकं तत्सामयिक एव न पृथग्जनाः ॥ तथा
 चार भाष्यकृत—

तुच्छेऽपि त्वाभिप्राए समयपसिद्ध न गिण्डए लोओ । ज पुण लोयपसिद्ध त सामइया उवचरन्ति ॥ ६ ॥ (भा०)

व्याख्या—इहामिप्रापद्येन पदैकदेशे पदसमुदायोपचारादभिप्रायकृतत्वमुच्यते, तत्रायमर्थे—अभिप्रायेण—इच्छामात्रेण कृतं, न तु
 वस्तुषष्टप्रथमभिप्रायकृतं, तस्य भावोऽभिप्रायकृतत्वं साङ्केतिकत्वमित्यर्थः, तस्मिन्सुखेऽपि—समानेऽपि, आस्तामसमाने इत्यपिशब्दार्थाः,
 सम्पत्सिद्धं 'कोकः' पृथग्जनरूपो न शुद्धाति—न समयप्रसिद्धेन साङ्केतिकेन नाम्ना व्यवहरति, न तल्लु पृथग्जलो भोजनादिकं स्मुरे
 ज्ञाधिना समयप्रसिद्धेन साङ्केतिकेन नाम्ना व्यवहरति, यत्पुनश्चोक्तप्रसिद्धं तत्पृथग्जनाः सामयिकमथो एषरन्ति, एत इत्य सम्यक्त्योभया
 तिरिक्तयोः स्वभावभेदाद् तद्वयोरपि पृथगुपादानमर्थवत्, एतेन गौणोभयकृतवयोरपि स्वभावभेदमूचेन पृथगुपादान सार्थकमुपादेव द्रष्टव्य,
 तथाहि—यद्यपि गौणमुभयकृतं चान्वययुक्तत्वेनाविशिष्टं, तथापि यत्रौणं तत्पृथग्जनाः सामयिकमथ व्यवहरन्ति, यत्पुनः समयप्रसिद्धं गौणं
 तत्सामयिका एव न पृथग्जनाः, तेषां तेन प्रयोजनाभावाद्, समयप्रसिद्धेन हि नाम्ना गौणेनापि यथोक्तसमयपरिपाद्यननिव्यञ्जकेत्सां घृही

तत्रतानीं प्रयोगेन न गृहस्थानाम्, अथा स्वमारभेदापयोरपि पृथगुपन्यासः सार्यक इति ॥ तवेवं नामपिण्डो निर्गुच्छिन्नोपवर्धितो या
 व्यक्तुश्च सम्पन्नं व्याख्यातः, साम्नां कर्तुं प्रथितारं निर्गुच्छिन्ना-’ ठवणापिठं अतो घोषं’ तत्समर्पयमानः स एवाह—

अथस्त्रे वराढपु वा कठे पुत्ये ष चित्कम्मे वा । सठभावमसठभाव ठत्रणापिठं वियाणाहि ॥ ७ ॥

व्याख्या—सत इव विद्यमानस्यैव यावाः सथा—सन्नावः, निस्तुक्तं भवति?—स्वाप्यमानस्मेन्द्रोवेन्द्रुकरुपाहोषाङ्घ्रिचिह्नवाहनप्रारणादि
 परिकररूपो य आकारविधेयो यर्षेनास्तासाद्द्विपमान इवेन्द्रादिल्लस्यते स सन्नावः, त्वभावोऽसन्नावः, तत्र सन्नावससन्नावर्वाभित्य ‘असे
 कन्दनके कर्षे वराढके वाक्यदोऽङ्गुलीयक्यादिसमुच्चयार्थे, सम्यथापि च भागोनेकवचनं, तथा ‘काष्ठे’ वाक्ये ‘पुत्ये’ द्विवचिकादौ, वा
 इन्द्रो ह्येव्यपाणसमुच्चये, चित्कम्मेणि वा या पिण्डस्य स्वापना साऽश्वादिः काष्ठादिव्याम्बरविशेषो वा पिण्डत्वेन स्वाप्यमानः स्वापनाः
 पिण्डः, इयमत्र भाक्ता—यदा काष्ठे ह्येव्ये अथे चित्कम्मेणि वा मसूख्यस्यसंश्लेषरूपः पिण्डाकारः साक्षाद्विपमान इवाकिल्लयते, यद्वा असाः
 कर्षेका अङ्गुलीयक्यवयो वा एकत्र संश्लेष्य पिण्डत्वेन स्वाप्यन्ते यवैप पिण्ड स्यापित इति तदा तत्र पिण्डाकारस्योपलम्प्यमानत्वात्सन्नावत
 पिण्डस्वापना, यदा त्वेकस्मिन्नेषे षाटकेऽङ्गुलीयके वा पिण्डत्वेन स्वापना एव पिण्डो मया स्यापित इति तदा तत्र पिण्डाकारस्यानुपपत्-
 म्यमानत्वात्, असादिगतपरमाणुसङ्घातस्य चाशिवसत्तादसद्भवताः किण्डस्वापना, चित्कम्मेण्यपि यदा एकचिन्द्राच्छित्नेन पिण्डस्यापना
 यवैप पिण्ड आच्छिन्न इति चिन्ना वदा मसूख्यसंश्लेषाकारवर्धनादसन्नावपिण्डस्यापना, यदा पुनरेकचिन्द्राच्छित्नेनेऽपि एव मया गृहपिण्ड
 ओदनपिण्डः सजुयपिण्डो घाऽऽच्छिस्तिस इति विपत्ता वदा सन्नावतः पिण्डस्यापना ॥ अनुभवे सन्नावासन्नावस्यापनाविभागं भाष्यच्छदुपवर्धयति—

इच्छो उ असम्भावे तिण्ह ठवणा उ हाइ सम्भाव । चपसु असम्भाव पापजगत्-पाप-सियरो ॥ ७ ॥ (मा०)

प्यास्या—एकोऽशो वराटकोऽशुश्लीयकादिर्वा यदा पिण्डत्वेन स्याप्यते तदा सा पिण्डस्यापना 'असम्भावे' असम्भावविषया, अ
सम्भावित्यर्थः, तत्र पिण्डाच्छेदनुपलभ्यमानत्वात्, असादिगतपरमाणुसङ्घनत्वस्य चाविवक्षणात् । यदा तु प्रयाणामसाणां वराटकानामङ्गुली
यकनदीनां वा परस्परमेकत्र संश्लेषकरणेन पिण्डत्वेन स्यापना तदा सा पिण्डस्यापना 'सम्भावे' सम्भाविकी, तत्र पिण्डाच्छेदस्यैवम्यमानत्वात्,
प्रयाणांचेत्युपलक्षणं तेन द्वयोरपि बहूनां चेत्यपि द्रष्टव्यं । तथा 'चित्रेषु' चित्रकर्मसु यदैकचिन्दास्त्विनेन पिण्डस्यापना तदा साऽप्यसम्भावे,
यदा तु चित्रकर्मस्यपि अनेकचिन्तुसंश्लेषास्त्विनेन प्रमूढव्यसङ्घावात्मकपिण्डस्यापना तदा सा सम्भावस्यापना, पिण्डाच्छेदस्तत्र दर्शनात् ।
तथा दारुकलेष्वोपलेषु पिण्डाकृतिसम्पादनेन या पिण्डस्य स्यापना स 'इतर' सम्भावस्यापनापिण्डः, तत्र पिण्डाकारस्य दर्शनात् ॥ तदे
वमुक्तं स्यापनापिण्डः, सम्पादिद्रव्यपिण्डस्यापसरः, स च द्विधा—आगतो नो आगतश्च, तत्राऽऽगतः पिण्डश्चन्द्रार्थस्य ज्ञात्वा तत्र चानुपयुक्तः
'अनुपयोगो द्रव्य' मिति वचनात्, नो आगतस्तद्धिधा, तथया—श्चरीरद्रव्यपिण्डः भव्यश्चरीरद्रव्यपिण्डः शरीरभण्यश्चरीरव्यतिरिक्तद्रव्यपि
ण्डश्च, तत्र पिण्डश्चन्द्रार्थस्य यच्छरीरं सिद्धशिलावकाविविगतम्पगतमीवित तद् भूवपिण्डश्चन्द्रार्थपरिज्ञानकारणत्वात् श्चरीरद्रव्यपिण्डः, यस्तु
पाल्शे नेदानीवच्युष्यते पिण्डश्चन्द्रार्थम् अथ चावयमायत्पां तेनैव शरीरेण परिवर्द्धमानेन भोत्स्यते स भावपिण्डश्चन्द्रार्थपरिज्ञानकारण
त्वाद् भव्यश्चरीरद्रव्यपिण्डः ॥ श्चरीरभण्यशरीरव्यतिरिक्तं तु द्रव्यपिण्डं निर्युक्तिच्छाह—

तिविहो उ द्रव्यपिण्डो सच्चिचो भीसओ अचिचो य । एक्केकरस य एत्तो न नव भेआ उ पत्तेयं ॥ ८ ॥

ध्यास्या-शरीरभ्रम्यशरीरव्यतिरिक्तो द्रव्यपिण्डस्त्रिधा, तद्यथा-सच्चित्तो मिमोऽचित्तश्च, तत्र मिथः सचिषाविसरूपः, इह पृथिवी
 कायादिकः पिण्डत्वेनाभिधास्ते, स च पूर्वं सच्चित्तो भवति, ततः स्वकायश्लादिभिः प्रासुकीक्रियमाणः क्लिप्तं कालं मिथो भवति, तत
 ऊर्ध्वमधिगः, तत एतदर्थस्यापनार्थं सचिषमिथाचिषाः क्रमणोक्ताः । 'इतो' भेदत्रयाभिधानादनन्तरम् 'एकैकस्य' सचिषादेर्मैदस्य प्रत्येकं
 नव नव भेदा वास्या भवन्ति ॥ तानेष नव नव भेदानार-

पुढवी आठछाओ तेऊ वाऊ वणस्सई चेत्र । बेइविय तेइविय षडरो पचेदिया चैव ॥ ९ ॥

ध्यास्या-इह पिण्डशब्दः पूर्वगायातोऽनुवर्चमानः प्रत्येक सम्बन्धते, तद्यथा-पृथिवीकायपिण्डोऽप्रकायपिण्डस्तेजस्कायपिण्डो या-
 नुक्तपिण्डो बनस्पतिकायपिण्डो द्वीन्द्रियपिण्डद्वीन्द्रियपिण्डश्चतुरिन्द्रियपिण्डः पञ्चेन्द्रियपिण्डश्च ॥ सम्मत्समीपामेष नवानां भेदानां सच्चित्तस्या
 दिक विषयवियुः प्रथमः पृथिवीनाये भाषयति-

पुढवीकाओ तिविहो सच्चित्तो भीसओ य अच्चित्तो ।

ध्यास्या-पृथिवीकायस्त्रिधा, तद्यथा-सच्चित्तो मिमोऽचित्तश्च, सचिषः पुनर्दिया, तद्यथा-निमयतो व्यवहारतश्च ॥ एतदेव
 निमयस्यवहाराभ्यां सच्चित्तस्य द्वैविध्यं प्रतिपादयति-

निच्छयओ सच्चित्तो पुढविमहापव्वयाण वहुमज्जे । अचित्तमीसवज्जो सेसो ववहारसच्चित्तो ॥ ११ ॥

ध्यास्या-निमयतः सचिषः पृथिवीकायो घर्मादीनां पृथिवीनां भेदादीनां महापर्व्वतानामप्यप्यणो-

प्यमो नेदित्वा, तत्राचिषताया मिभतायाथ हेतुना शीतादीनामसम्भवात्, शेषा पुनः अधिषमिथवर्जो वक्ष्यमाणस्यानसम्भविमिथाचि-
 च्चैव्यतिरिक्तो निराधाभारण्यमूम्यादियु व्यवस्थितो व्यवहारः सचिचो वेदितव्यः ॥ उक्तः सचिषपृथिवीकायः, सम्भवति तमेव मिथमार—

खीरुमहेट्ट पये कट्टोले ध्वघणे य मीसो उ । पोरीसि एग तुग तिग बहुइघणमज्झयोवे य ॥ १२ ॥

ध्याख्या—‘ खीरुमहेट्ट ’ सि ‘खीरुमा’ घट्याभस्यादयस्तेषामयस्तात्—उत्थे याः पृथिवीकायाः स मिथः, तत्र हि क्षीरदुग्धानां माधु-
 र्येण सुस्रत्वाभावात् कियान्सचिच’ शीवादिशस्त्रसम्पर्कसम्भवाच्च कियानचिच इति मिथत्वा, तथा पापे ग्रामाभगरादा बहिर्याः पृथिवीकायो
 र्चते सोऽपि मिथो, यतस्तत्र गन्त्रीचक्रादिभिर्य उस्तातः पृथिवीकायाः स कियान्सचिचः कियाच्च शीतवातादिभिरचिचीकृत इति मिथः,
 ‘कट्टोले’ चि कट्टो इत्यविदारित्व सोऽपि प्रथमतो इत्थेन विदार्यमाणः सचिच’ ततः शीक्वातादिभिः कियानचिचीक्रियते इतिमिथः, तथाऽऽश्रौ-
 मलमिभित्त, तथाहि—मेघस्यापि जल सचिचपृथिवीकायस्योपरि निपतत् कियन्तं पृथिवीकायं विराभयति ततो जलध्रूपृथिवीकायो मिथ उ
 पपयते, सोऽप्यन्तर्मुहूर्त्वादनन्तरमाचिचीभसति, परस्परश्चस्त्वेन द्वयोरपि पृथिव्यपृक्कायोरचिचीभवनसम्भवात्, यदा त्वतिप्रभूतं मेघजल
 निपतति तदा वज्जलं यावन्माथापि स्थितिं घट्याति तावत् मिथः पृथिवीकायः, स्थितिवन्धे तु कृते सति सचिचोऽपि सम्भाव्यते, तथा ‘इ-
 पने’ गोमयादौ मिथः, तथाहि—गोमयादिक्रमिन्धन सचिचपृथिवीकायस्य सुस्रं, सुस्रेण च परिपीड्यमानो यावन्माथापि सर्वयापरिणामति
 तावन्मिथः । अत्रैकेनपनविषये कारुमानयाह—‘पोरिसी’ त्यादि, वहिन्धनमभ्यगत एकं पौरुषीं यावन्मिथो मध्यमेन्धनसम्पृक्तस्तु पौ-
 रुपीद्विन्ध्र अरुपेन्धनसम्पृक्तस्तु पौरुषीभिकं तत ऊर्ध्वमचिच इति ॥ तदेवमुक्तो मिथः पृथिवीकायः, साम्यतमचिचमार—

सीटण्ड्वारखचे अग्नीलोणसअधिलेनेहे । बुद्धतजोगिएणं पयोयण तेणिम होइ ॥ १३ ॥

व्याख्या—इह सर्वत्र सप्तमी तृतीयाऽयं प्राकृतसप्तमणवस्यत्, तथा चार पाणिनिः प्राकृतव्ययणे—‘व्यत्ययोऽपवासा’ मित्यत्र सूत्रे सप्तमी तृतीयायै, यथा ‘विष्टे तेषु अलंक्रिया पुरानी’ इति, ततोऽयपर्य—धीतोऽप्यपरसप्तमेण, तत्र धीर्त्वं-प्रतीकम् उच्यते—सूर्यादिपरिस्तापः सार—यत्रसापदिः क्षम—स्त्रीपवित्रेण, एतैः, तथा ‘अग्निलोणसूत्रमंशिकेन्द्रे’ इति, अपि—वैश्वानरः लवर्ण—प्रतीकम् उच्यते—ऊपररादिसे श्रोत्रवो सधनिमसम्मिश्रो रजोवित्रेया, आम्स—काञ्चिक स्नेहः—वैश्वानरि एतैश्चाचिच पृथिवीकयो भवति, इह धीताभ्यन्वष्टशरसप्तमन्वेराः परकापन्नस्राणि, ऊप स्वकायन्नस्रम्, उच्यते—सूर्यपरितापरूपः स्वभाषोऽप्यः स्याद्विष्पृथिवीक्यपरितापरूपो वा घृहते, नाग्निपरितापरूपस्तस्याग्निप्रहरणेनैव घृणित्यत्, तत्र साऽपि, स्वकायन्नस्रोपादानेन परकायन्नस्रोपादानेन वा यान्यानि स्वकायपरकायन्नस्राण्युपलक्ष्यन्ते, यथा कटुक्तरसो मधुररसस्य स्वकायन्नस्रमित्यादि, एतेन पृथिवीकायस्याचिचवया भवन् चतुर्धौ प्रति रादितं द्रष्टव्य, तथा—द्रव्यवः क्षेपताः क्खलवो भावस्यन्न, तत्र स्वकार्येन परकायेन परकायन्नस्राण्युपलक्ष्यन्ते, यथा तु क्षारादिसेत्रोत्पन्नस्य मधुरादिसेत्रोत्पन्नस्य च तुल्यवर्णस्य सूत्र्यादेः पृथिवीकायस्य परस्परं सम्बन्धेणाचिचतामवन् तदा तत् क्षेत्रतः, क्षेत्स्य प्राधान्येन विवचयत्, यदा ना भूदपरसेत्रोत्र-नेन पृथिवीकायान्तरेण सह मीम्नन्, किन्त्यन्यत्र क्षेत्रे योग्यतयात्परो यदा नीयते तदा सर्वोऽपि पृथिवीकायः सर्वस्मादपि क्षेत्राण्योक्तं तदा तदुपायनीता भिन्नाशास्त्रेन श्रीतादिसन्वत्सवधवमचिसीमवति, इत्थं च क्षेत्रादिक्रमणाचिचिमीमवन्तमन्त्रापायनीनामपि भावनीय, या

त्रिभिस्त्रैरुच्यते इत्युक्ती ।

धनस्यत्किमपि काना, तथा च इरीक्षयादयो योजनस्यतोर्दुर्गमानीवाऽचिचीमूतत्वादीपथापर्यं साधुषि' प्रतिवृत्तन्ते इति । कालवस्तुचि-
 ष्वा स्वभाव स्वयुःसंयेण, सा च परमार्थतोऽतिशयगानेनैव सम्यक्परिज्ञायते न छाद्यस्थिक्रमानेनेति न व्यवहारपरमवत्तरति, अत एव च
 तृपाऽतिपीडितानामपि साधूनां स्वभाव स्वयुःसंयेणाचिचीमूतमपि तद्भागोदकं पानाय कर्द्धमानस्वामी भगवान् नानुज्ञाववान्, इत्यमृतस्या
 चिचीमवनस्य छप्रस्यानां दुर्दुःसत्त्वेन सा मूत सर्वत्रापि तद्भागोदके सचिचेऽपि पाशास्यसाधूनां प्रवृत्तिमसम् इति कृत्वा, मावतोऽचिचीभवन
 पूर्ववर्णादिपरित्यागतोऽपरवर्णादितया भवन् । तदेवमुक्तोऽचिचोऽपि पृथिवीक्षयः । एतेन चाचिचेन साधूनां प्रयोजनं, तथा चार- 'वुर्कव'
 इत्यादि, न्युत्क्रान्ता' -अपगवा योनिः-उत्सचिस्यान यत्र तेन विष्वस्तपोनिना प्रासुकेन 'इव' वस्यमाणस्वरूप प्रयोजन साधूनां भवति ॥
 तदेवोपवर्द्धयति-

अवरद्विगविसयधे लवणेन व सुरभितवलपूर्णं वा । अचिचत्तरस उ गहण पओयण तेणिमं वऽम ॥ १४ ॥

व्याख्या-अपरापनम् अपराद्ध-पीडाननकत्वा तदस्यास्तीति अपराद्धिको-श्लुवास्फोटः सप्योदिदंशो वा विप-प्रवीतं तद्य ददू
 प्रश्रुतिषु धारितं सम्भवति तयोस्प्रश्रयनाय कस्य इष बन्ध -प्रक्षेपस्तस्मिन् कर्षव्येऽचिचवृथिवीकायस्य गौरस्यचिकोक्तेदारतरिकाधिकरूपस्य
 प्ररणं प्रयोजनं, यदा लवणेन प्रतीतेन 'अचिचस्त' षि विमक्तिपरिणामेनेह तृतीयान्त सम्बध्यते, अचिचेनास्त्रजमक्तभोजनादौ प्रयो
 जनम्, अपवा सुरश्रुपलेन-गन्धपापाणेन गन्धरोहकास्येन प्रयोजनं, तेन हि पामामसूतपावथात्तादि' क्रियते, वाशब्दो विकल्पार्थः, अपवा
 धेन पृथिवीकायेनेदयन्यत्ययोजनम् ॥ तदेवाह-

टाणनिसियणत्तुयट्टण उच्चाराईण चेत्र उस्सरगो । धुट्टाढगलगलेदो एमाइ पओयण बहुहा ॥ १५ ॥

व्याख्या-इह साद्युभिः सचिचमिधपरिहारद्वारेणाचिचे भूतलम्पदेशे यत् स्यान्-कायोत्सर्गो विधीयते, यच्च निपीदन्म्-उपवेचन
यग लग्नर्वने-स्वापद्, यच्च चकारादीनां पुरीपभस्रवणश्लेष्मन्धिष्ठपूतानामुत्सर्गः, तथा यो घृष्टको-लेपितयाप्रसृज्जताकारकः पापाणो ये च
रगल्लक्ष्म-पुरीपोत्सर्गानन्तरामपानमोच्छनरूपाणादित्स्वण्डरूपा यच्च लेपो-भोगपुरपापाणादिनिव्यमस्तीम्बकपात्राभ्यन्तरे दीयते, एवमादि
' पाद्रुया ' षड्रुमकारम् अचिचनेन पृथिवीकषयेन प्रयोजनम् ॥ उक्तः सचिचत्रियेदमिधः पृथिवीकापपिण्डः, सम्बत्पक्ष्यापपिण्डं सचिचा
दिभेदभिन्नमार-

आउच्छाओ तिविहो सचिचो मीसओ य अचिचो । सचिचो पुण बुविहो निच्छयववहारओ चेव ॥ १६ ॥

व्याख्या-अप्ययस्त्रिचिचः, तद्यथा-सचिचो मिधोऽचिचम्, तत्र सचिचो द्विधा-निमयतो व्यवहारतम् ॥ एवमेव सचिचस्य नि
ययम्यवशाराभ्यां द्वैविध्यमुपदर्शयति-

घणठदही घणवलया करगसमुद्दहहाण यहुमज्जे । अह निच्छयसच्चिचो चवहारनयस्स अगढ्ढाई ॥ १७ ॥

व्याख्या-'यनोदेषप' नरकपृथ्वीनामापारभूताः कठिनतोयाः समुद्राः, 'घनबलयाः' वासामेव नरकपृथ्वीनां पार्श्वविक्षिप्तकार
तोयाः ये च ' करक्यः ' घनोपलाः तथा ' समुद्रद्वानां ' लज्जादिस्समुद्रप्रवादिद्वानां च बहुमध्यभागे येऽप्यध्याः 'अह' चि एव सर्वो
उप्यन्वयो ' निमयसचिचः ' एकान्ततचिचः, शेषस्तु 'अवठादि' अवट्वापीवटागादिस्यः, इहावटादिस्योऽव्यद्यद्विद्यन्वेनोक्तः, तात्पर्येन
तदुपपदेनमद्वृत्तेः, यथा मग्ना क्रोशन्तीत्यादौ, तत्रावटः कूपस्तदादिगमोऽप्ययो ' व्यवहारनयस्य ' व्यवहारनयमतेन सचिचः ॥ उक्तः
सचिचोऽप्यायाः सम्पत्ति मिधमा-

उसिणोदगमणुवचे वढे वासे य पडियमिचमि । मोचूणावेसतिगं वाडलडवगेऽपहुपसभ ॥ १८ ॥

व्याख्या—अनुद्वेचे वण्टे, अत्र जातापेकवचनं, ततोऽयमर्थः—अनुद्वेचेषु त्रिषु वण्टेषु—चत्कालेषु यदुज्योदकं तन्मिभमिवि मस्तावा
द्रम्यते, तथाहि—प्रथमे वण्टे जायमाने कश्चित्परिणमति क्वचिन्नेति मिथः, द्वितीये प्रमूतः परिणमति स्वोकोऽवच्छिद्ये, तृतीये तु सर्वोऽप्यधिचो
पचति, ततोऽनुद्वेचेषु त्रिषु वण्टेषु पूज्योदकं (मिथं) सम्पचति, तथा चोपे—दृष्टौ पतितमात्रे यज्जलं ग्रामनगराविषु प्रभूतविर्यगन्तुष्वप्रचारसम्भ-
विषु मूर्धो यचते तथावभाद्याप्यधिचीयचति तावन्मिसमवगन्वर्ष्यं, ग्रामनगराविम्योऽपि बहिस्वाद्यदि स्वोक्तं मेघजलं निपवति तवानीं तदपि
पतितमात्रं मिथ्रमवसेयं, पृथिवीक्षयसम्पर्कतस्वस्य परिणमनानत्वात्, यदाऽप्यतिप्रभूतं जलं मेघो यचति तदाऽपि प्रथमतो निपत्तु पृथिवी
क्षयसम्पर्कत परिणममान मिथं, शेषं तु पश्चात्तपत्तु सचिद्यमिवि, तथा 'सुकत्वा' परिहृत्य 'आवेद्वत्रिकं' पवत्रिकं, तदुक्ता मिभवा न
प्राप्नोति मार्ग्यं, 'चाठस्त्रेदक' तण्डुलोदकम् 'अबहुप्रसन्नं' नातिस्यच्छीभूत, मिथमिवि गार्ग्यः । अबहुप्रसन्नमित्यत्रावाक्कारारलोप
आर्पत्वात् ॥ आवेद्वत्रिकमेव दर्शयति—

भहगपासवत्तगा उचेहा बुब्बुया न संमति । जा ताव मीसगं तदुला य रञ्जति जात्रऽमे ॥ १९ ॥

व्याख्या—तण्डुलोदके तण्डुलप्रसासनमाष्ठादन्यस्मिन् भाण्डे प्रक्षिप्यमाणे ये बुटित्वा भाण्डकस्य पार्श्वेषु 'उचेहा' विन्दवो लम्बाः
ते यावन् 'द्राम्यन्ति' विध्वंसमुपागच्छन्ति तावच्चण्डलोदकं मिभमिस्येके १, अपरे पुनराहुः—तण्डुलोदके तण्डुलप्रसासनमाष्ठादन्तवपर
स्मिन् भाण्डके प्रक्षिप्यमाणे ये तण्डुलोदकस्योपरि समुद्रुवा बुटुवास्ते यावदद्यापि 'न द्राम्यन्ति' न विनाशमियति तावच्चण्डुलोदकं

मिथमिति २, अन्ये पुनरेवमाहुः—तण्डुलप्रसास्मानन्तरं तण्डुला रादुमास्त्रास्तवस्ते यानम राच्यन्ति, यानभाषापि सिध्यन्तीति भावः,
 तावत्तण्डुलोदक मिथमिति ३ ॥ एषां प्रयाणामप्यावेशानां वृणान्यार—

एषु ट अणाएस्ता तिष्ठिवि कालनियमस्तऽसम्भवो । लुक्लेयरमढगपत्रणसमवासमत्रार्इहिं ॥ २० ॥

व्याख्या—एते प्रयोऽप्यादेशा अनोदेशा एव, तुङ्गन्व एवकार्यो भिन्नक्रमश्च, कुतोऽनोदेशाः ? इत्याह—अल्पनियमस्यासम्भवात्,
 न स्मृत् विन्दुप्रगमे शुद्धाएते तण्डुलपाकनियमौ वा सदा सर्वेष प्रतिनियत एव कालः, येन प्रतिनियतकालसम्भवनो भिन्नत्वाद्द्वैत-
 चित्तवस्याभिधीयमानस्य न व्यभिचारसम्भवं, स्य प्रतिनियतः कालो न घटते ? इति अल्पनियमासम्भवमाह—‘लुक्लेयोरे’ त्यादि, क्लेस्त-
 रभाण्डपवनसमवासासम्भवादिभिः, अत्रादिक्रन्दवाशिरक्तलसालिम्बिभक्त्याभिभत्वादिपत्रिः, इयमत्र भावना—इह यदापाकतः प्रयममानीत
 चिरानीत वा स्नेहजलादिना न भिन्न भाण्डं तद्रूपमुपये, स्नेहादिना तु भिन्नं स्निग्धं, तत्र क्लेये भाण्डे तण्डुल्येदेके प्रक्षिप्यमाणे ये विन्दवः
 पार्थेषु तत्रास्ते भाण्डस्य क्लतया झटित्येव शोषणुपयान्ति, स्तिग्धे तु भाण्डे भाण्डस्य स्निग्धतया चिरकालं, तत प्रयमादेशवाशिनो मते
 क्लेये भाण्डे विन्दूनामपगमे परमार्यतो मिभस्याप्यचित्तसम्भवावयया ग्राहणप्रसङ्गः, स्तिग्धे तु भाण्डे परमार्यतोऽचित्तस्यापि विन्दूनामन-
 पगमे मित्येतेन सम्भावनया न ग्राहणमिति । तथा शुद्धशुदा अपि प्रचुरत्वरपवनसम्भक्तो झटिति विनाशमुपगच्छन्ति, प्रचुरत्वरपवनस-
 म्भक्त्यापि चिरमप्यप्रक्षिप्यन्ते, ततो द्विधीयावेशवादिनामपि मते यदा तत्रप्रचुरपवनसम्भक्तो झटिति विनाशमैख्युद्गुदास्त्वदा परमार्यतो मि
 थस्यापि तण्डुल्येदकस्याचित्तत्वेन सम्भावनया ग्राहणप्रसङ्गः, यदा तु तत्रप्रचुरपवनसम्भक्त्याभावे चिरकालमप्यवतिष्ठन्ते शुद्धशुदाः तदा परमार्य-
 तोऽचित्तस्यापि तण्डुल्येदकस्य शुद्धदर्वर्जनतो मिभत्त्वदाङ्गनयो न ग्राहणमिति । येऽपि तृतीयादेशवादिनस्तेऽपि न परमार्ये पर्पोलोचितवन्तः,

तण्डुलानां विरकालपानीषभिन्नाभिन्नत्वेन पाकस्यानियत्कालस्त्वाव, तथाहि—ये विरकालसलिलभिन्नास्त्वण्डुला न च ननीना इत्यनादि सामग्री च परिपूर्णो वे सत्त्वरसेष निष्पद्यन्ते, श्रेयास्तु मन्दं, ततस्तेषामपि मतेन कदाचिदिधस्याप्यचिषत्वसम्भावनाया ग्रहणमसङ्गं, कदाचित्सुनरचिचीमृतस्यापि मिश्रत्वञ्चङ्कुरसम्भववाद्ग्रहणमिति प्रयोऽप्यनादेशाः ॥ सम्प्रति य प्रवचनाधिरोधी आदेशः प्रागुपविष्टस्त विमाथिपुरार—

जात्र न बहुप्पसन्न ता मीस एस इत्य आएसो । होइ पमाणमचिच बहुप्पसन्न तु नायब्ब ॥ २१ ॥

व्याख्या—यापचण्डुलोदक 'न यदुमसन्नं' नातिस्वच्छीमृत तावन्मिश्रमगन्तव्यम्, एष 'अन्न' मिश्रविचारमक्रमे भवत्यादेश प्रमाण, न श्रेय, यणु 'बहुमसन्नम्' अतिस्वच्छीमृतं तदचिष प्रातव्यं, ततोऽचिषत्वेन तस्य ग्रहणे न क्वचिरोपः ॥ उक्तो मिथोऽप्यायः, अपुना तमेवाचिषमार—

सीउण्हत्वारखत्ते अग्गीलोणूसअथिलेनेहे । बुक्कतजोणिपुण पओयण तेणिस होइ ॥ २२ ॥

व्याख्या—इयं गाथा प्रागिव व्याख्येया, नवर पृथिवीकायस्यानेऽप्यायाभिस्रायः कर्षण्यः । इह या स्वस्वपसकायद्वययोजना द्रव्यक्षेत्रकालभावोपेक्षाया वाऽचिषत्वमानना साऽपि प्रागिव यथायोग्यप्रायेऽपि भावनीया । तथा यदा दक्षितैलादिसत्केषु घटेषु सिसस्य शुद्धनलोदेश्वरि वध्याचयववसत्का तदी गायते तदा सा यदि परिस्थूरा तर्कक्या पौरुष्या तत्परिणमति, मध्यमभावा चेषादिद्वाम्भ्यां पौरुषीभ्यां, स्तोत्रा चेषादि तिष्ठति पौरुषीभिरिति ॥ इह तेन व्युत्क्रान्तयोनिक्केनाप्यायेनेदप्रयोजनमित्युक्तम्, अतस्त्वेव दर्शयति—

परितेयपियणहृत्याइघोवणं चीरघोवणं च । आयमण एमाइ पओयण बहुहा ॥ २३ ॥

व्याख्या—परिको-दुष्टणादेरुत्थितस्योपरि पानीयेन परिपेवनं, पानं दृढफलोदाय मलस्याभ्यवहरणं, 'इस्तादिघावनं' क्लृप्तरणमभूतिद्वीराधवतानां कारणमुत्थितस्य प्रसादनं, 'चीवरपावनं' वस्त्रप्रसादनम्, अस्य भिक्षाभिमक्तिनिर्वेदो न सर्वेषु साधुनोपधिप्रसादनं कर्षण्यमिति प्रदर्शनार्थः, 'आचपनं' पुरीषोत्सर्गानन्तरं शौचकरणं 'माणघुवणं' विपात्रकरणं प्रसादनम्, एवमादिकम्, आदिब्रन्दान् म्यानकार्याधिपत्तिः, अधिषेनाप्ययेन प्रयोननं, 'बहुवा' बहुप्रकारं प्रष्टव्यम् ॥ इह चीवरघावनमित्युक्तं, तत्र संपतानां वर्षाकालादर्नाक् कृत्यते न श्लेषकाले, श्लेषकाले त्वनेकदोषसम्भवात्, तानेष दोषान् दर्शयति—

उत्तन्नद्ध घुवणं यात्तस वमधिणासो अठाणठवणं च । संपाइमवात्तवहो पावणं मूओवघाओ य ॥ २४ ॥

व्याख्या—वर्षाकालस्य प्रत्यासर्गकालप्रपश्य श्लेषे ऋतुश्लेषे काले चीवरस्य घावने चरणश्लेषे मवति, उत्पकरणश्लेषे, तथा 'वस्त्रविनाश' मेषुप्रत्यास्थानमङ्गः, मलालितवासापरिधानमूषितद्वीरो वि विरूपोऽपि रमणीयत्वेन प्रतिमासमानो रमणीनां रमणयोग्योऽप्यमिति प्रार्थनीयो मवति, किं पुनः शरीरावयवरामणीयकोषेऽपि, ततः समस्तश्रमिनीनां प्रार्थयमानानां सञ्चितवृद्धितितिर्यग्मस्तिवाप्तनिरीक्षणामोत्तन्ध्यानापवृद्धितकृत्स्नामूलसदृशतारमणीयपीनकठिनपयोपरविस्तारगम्भीरनामीप्रदेशपरिभावनतोऽवश्यं वस्त्रघर्षोदपत्रंश्रमं धियप्यते, तथा मस्थानस्यापनम्, इपमत्र भावना—यदि नाम कयञ्चिच्चस्त्रेऽद्विषया संयमधिपयनिष्यकृत्स्नपृथ्व्युत्पन्नतो न वस्त्रघर्षोदपत्रंश्रमं द्यति, तथाऽपि कोनेन सोऽस्थाने स्थाप्यते, यथा नूनमयं कामी, कयमन्यथाऽऽस्थानमित्यं मृष्यति?, न स्वस्वकामी मण्डनमित्यो मवतीति, तथा

संपादिमाना मसिकादीनां प्रशासनजलादिषु निपत्तया वापय्य 'वपः' विनाशो भवति, तथा 'प्लावनेन' प्रसालनमस्यपरिष्ठापने पृथिव्या रेष्टणेन 'भूतोपघातः' पृथिव्याभितस्कीटिक्यदिसत्त्वोपमदो भवति, वस्मान् ऋतुवदे काले कर्त्तव्यं प्रसालनीयम् ॥ तन्वेते दोषा वर्षाकालादूर्वा गपि पावने सम्भवन्ति तत्तत्तदानीमपि न चीवरणि प्रसालनीयानि, तन्न, सनानी चीवरप्रसालने ज्ञेकदोषसम्मपात् तानेवार—

अइभार चुडण पणए सयिलपाठरणऽजीरगेल्णो । ओद्दावणकायवहो वासासु अ घोवणे वेसा ॥ २५ ॥

भ्यास्या—इह वर्षाकालादूर्वागपि यदि वासांसि न प्रसाल्यन्ते तदानीम् 'अविभारः' गुत्तवं वस्त्राणां भवति, तयारि-वासांसि मलविदानि यदा जलकणानुपपत्तसमीरणमात्रेणपि स्पृष्टानि भवन्ति तदाऽपि स मलः क्लिमीधुय-दृढतरं वस्त्रेषु सम्बन्धमापयते, किं पुनर्वर्षासु सर्वत्र सखिलमयीषु ? ततो वर्षासु क्लिबमलसम्पर्कतो वासांसि गुत्तरमाराणि भवन्ति, तथा 'चुडण'न्ति वाससां वर्षा कालादूर्वागप्यपावने वर्षासु जीर्णता भवति श्रायो भवतीत्यर्या, किमुक्त भवति ?-यदि नाम वर्षाकालादूर्वागपि वस्त्राणि न मस्यात्यन्ते ततो वर्षासु तेषां मलक्लिन्नता जीर्णतामवनेन श्रायो भवति, न च वर्षास्वभिनन्नक्लिन्नप्रणं, न चापिका परिजरा, त्वो ये वस्त्रायांवे दोषाः समये प्रसिद्धास्ते सर्वेऽपि ययायोगमुपदोक्तन्ते इति, तथा मलक्लिन्नेषु वस्त्रेषु शीतलमलकणसंस्पर्शवो मस्यार्द्राभिभावतः 'पनकः' धनस्पति विज्ञेयः प्राचुर्येणोपजायते, तथा च सति प्राग्जिह्यापादनमसक्तिः, तथा निरन्तरं सर्वत्रः प्रसरेण निपतति वर्षे शीतले च माक्षते वाति मलस्यार्द्राभावतः शीतलीभूतानां वाससां प्रावरणे मुक्ताऽऽहारस्याजीर्णतायाम्-अपरिणतौ 'म्लानता' शरीरमान्यमुष्णमृम्भते, तथा च सति प्रवधनस्यापत्राजना, यथा-अहो यदरश्विरोमण्योऽप्री तयस्थिनो न परमार्यतस्तस्ववेदिनो ये नाम वर्षास्यप्रसालितानां वाससां परिभोगे मान्यमुपजायते इत्येतदपि नावधुष्यन्ते ते पृथग्जनापरिच्छेद्यं स्वर्गोपवर्गमार्गमवगच्छन्तीति दुःभद्रेय, तथा वर्षास्वप्रसालितानि वस्त्राणि

प्राट्य भिसापर्यं विनिर्गतस्य साधोर्भेददृष्टौ मलिनवद्वद्भ्रन्त्रसम्पत्तौऽऽकायविराधना भवति, एते 'वर्षास्त्रि'ति वर्षाकालमत्यासन्नोऽपि
 कालो वर्षा इत्युच्यते, कन्सामीप्यान्, भवति च तत्सामीप्याच्चरुच्छब्दपदेऽपि, यथा गङ्गायां घोष इत्यत्र, ततो 'वर्षासु' वर्षाप्रत्यासन्ने
 काले वर्यादीनामसाब्दने दोषाः तस्मादवश्यं वर्षाकालादवर्षागुं वासांसि प्रसालनीयानि । ये च सम्पातिमसखोपयातादयो दोषाधीवर
 प्रसालने प्रागुक्तास्त्रिपि सूत्रोक्तनीत्या यतनया प्रवर्षमानस्य न सम्भवन्तीति वेदितव्यम् । यो हि सूत्राग्रामनुसृत्य यतनया सम्पक्
 प्रवर्षत न यद्यपि नयश्चित्प्राणुपमईकारी तयापि नासौ पापमागुं भवति, नापि तीव्रप्रायश्चित्तभागी, सूत्रवदुमानतो यतनया प्रवर्ष
 मानत्वान्, यद्यपि च सूत्रम्—'अपेते श्विय वासे सत्त्वं त्वर्हि दुर्वति जयणाए' इति, ततो न कश्चिरोप, नापि तदा क्लमसाब्दने यदुर्ग
 घाण, सुप्राप्तया प्रवर्षमानत्वात्, नाप्यप्यानस्यापनदोषो, लोकानामपि वर्षासु वाससामयासलने दोषपरिज्ञानभावात्, न चैतेऽन्तरोक्ता
 अतिमारादयो दोषा ऋगुवदे काले वाससामप्रसालने सम्भवन्ति, तस्मान्न तदा प्रसालनं युक्तमिति स्थितम् ॥ सम्भवि वर्षाकालादवर्षा
 गपि यावानुपधिरुक्तार्थो ज्यन्यवध प्रसालनीयो भवति तावधमधिभिस्तुरार—

अप्पत्तेश्चिय वासे सत्त्वं त्वर्हि धुवति जयणाए । अस इए उ ववरस य जहभओ पाय निजजोगो ॥ २६ ॥

'अप्राप्ते एव' अनायोरे एव 'वर्षे' वर्षाकाले, वर्षाकालात् मनागर्षोक्तने काले इत्यर्थः, अत्रादिनामदयां सत्यां 'उपधिम्'
 उपकरणं यतनया यतय प्रसास्यन्ति, 'द्रवस्य' जलस्य पुनः 'असति' अभावे, अथन्यतोऽपि पात्रनिर्योगोऽनश्यं प्रसालनीयः, इह
 निरसूत्रो युगिरुपचारे वषेते, तथा चोक्तं—'पाठो द्रुतसे निज्जोगो चवयारो' इति, ततो निर्युग्यते—उपधियतेऽनेनेति नियोग—उपकरणम्,

१ अत्रात्रायाभाव वर्षावो सर्वमपदि प्रशास्यन्ति पतनया ।

भरुर्धरीत्यनन पञ्च प्रत्ययान्, पात्रस्य नियोगः पात्रनियोगः—पात्रोपकरणं पात्रकम्बपादिः, उक्तं च—“पैच पचाशयो पापद्ववर्णं च पापकै-
सरिया । पदसाइ रयषाण च गोच्छओ पायनिउजोगो ॥” इति । आह—किं सर्वेषामेव वस्त्राणि वर्यकाद्यावर्गोष मन्मत्पान्यन्ते ? किं
बाऽस्वि केपाञ्चिद्विद्येयः ? अस्तीति श्रुम् ॥ केपाभिति चेदत्र आह—

आयरिय गिलाणाण य मइला मइला पुणोऽवि धावति । मा हु गुरुण अवण्णो लोगभि अजीरण इधरे ॥ २७ ॥
व्याख्या—इह ये कृतपूर्व्विणो भगवत्प्रणीतमवधनातुगत्वाचारादिशास्त्रोपयानानि अर्थितिन स्वसमयशास्त्रेषु ज्ञातिनः सकलस्वपरस
मयराक्षार्थेषु कृतिन क्वचितिनत्र पञ्चविधेष्वन्वाचारेषु प्रवचनार्थव्याख्याभिकारिणः सदस्मर्द्धेशनाऽभियुक्ताः सूरयस्ते आचार्याः, आचार्य
प्ररणमुपलक्षणं तेनोपाध्यायादीनां प्रभूर्णा परियहः, तेषां, तथा ‘गमाना’ मन्दा’ तेषां च, पुनः पुन’ मस्तिनानि वस्त्राणि ‘घाव्यन्ते’
प्रसान्यन्ते, मस्तिनानीत्यत्र ननुसकत्वे प्राप्तेऽपि सूत्रे पुस्त्वनिर्देशः प्राकृतलयणवद्भावः, तथा चार—पाणिनिः स्वमाकृतलक्षणे—“ल्लिङ्ग ष्य
भिचार्यपी”ति, प्रस्तुतेऽर्थे कारणमाह—‘मा हु’ इत्यादि, मा मधु, ‘हुः’ निश्चितं, गुरुणां मस्तिनवस्त्रपरियाने लोके ‘अवर्णः’ अ
श्रया, यथा—निराकृत्ययोऽप्री मसदुपभिन्योपादिष्वेहास्ततः किमेतेषामुपकण्डं गतैस्साभिरिति, तथा ‘इतरस्मिन्’ ग्लाने मा भवत्वजी
र्णमिति मूयो मूयो मस्तिनानि तेषां प्रहान्यन्ते ॥ सम्प्रति ये व्यथिविशेषा न विश्रम्यन्ते तन्नाम्भारं दृशीत्वा तेषां घातने विधिमार्—
पायस्स पढोयारो बुनिसिज्जा तिपट्ट पोचि रयहरण । एण उ न वीसामे जयणा सकामणा धुवर्णं ॥ २८ ॥

१ पात्रं पात्रवन्ध पात्रायापनं च पात्रेऽस्त्ररिषा । पट्टा राज्ञाणं च गोच्छओ पात्रनियोगः ॥ १ ॥

व्याख्या—प्रत्ययवर्तयते पात्रमस्मिभिति प्रत्ययवर्तार—उपकरणं पात्रस्य प्रत्ययवर्तार—पात्रवर्जः पात्रनिर्योगः पट्टिप, तथा रजोहर
 णस्य सके द्वे निषये, तथाया—बाह्या अभ्यन्तरा च, इह सम्भति वृष्टिकाभिः सह या दृष्टिका क्रियते सा मृत्रनीत्या केवलैव भवति न
 सदधिक, वस्या निषयात्रयं, तत्र या दृष्टिकया उपरि एकैस्त्वप्रमाणायामा विर्यन्नेष्टकयपृयुत्वा कम्बलीखण्डक्या सा आया निषया,
 तस्याधारे वृष्टिका सम्बन्धन्ते, तां च सदृष्टिकामग्रे रजोहरणशब्देनाचार्यो ग्रहीष्यति, ततो नासाविह ग्राह्या, द्वितीया तु एनामेव निषया
 विर्यगु वृष्टिमिच्छैत्राणेष्टपन्ती त्रिद्विदधिकैस्त्वप्रमाणायामा इस्त्वमाणमात्रपृयुत्वा यन्मयी निषया सा अभ्यन्तरा निषयोच्यते, तृतीया
 तु तस्या एवाभ्यन्तरनिषयायास्विर्यन्नेष्टकान् कुर्वती चतुरङ्गत्वाधिकैस्त्वमाना चतुरन्वा कम्बन्मयी भवति, सा चोपदेशानोपकारित्वा
 दधुना पादशोभनकमिति कृता, सा बाबा निषयेत्यभिधीयते, भित्तिं च निषयात्रयं दृष्टिकासतिं रजोहरणमुच्यते, ततो रजोहरणस्य
 सके द्वे निषये इति न विरुध्यते, तथा त्रयः पद्या, तथाया—सस्वारकपट्ट उचरपट्टशोच्यपट्टश्च, एते च सुप्रतीक्षा, तथा 'पोचि'चि मुखपोतिका,
 मुखपिथानाय पोत—बलं मुखपोतं मुखपोतकेष इत्वं चतुरङ्गत्वाधिकैस्त्वमानात् मुखपोतिका, मुखचञ्चिकेत्यर्थः, 'अतिवर्चन्ते
 स्वाय प्रत्ययकः प्रकृतिस्त्रिचचनानी'ति यचनाच प्रथमतो न्युसक्त्येऽपि प्रत्यये समानीति स्त्रीत्वं, तथा 'रजोहरण'ति दृष्टिकागृहकत्रय-
 प्रमाणपृयुत्वा एकास्तायाया इस्त्वप्रियागामदन्नापरिकस्तिता प्रथमा या निषया प्राणुका सा रजोहरण, तथा च माप्यकृद्दृश्यति—'एग
 निसेजं च रयहरण', बाह्याभ्यन्तरनिषयारद्विकेकनिषय सदृशं रजोहरणमिति । एतानुपधिविज्ञेयान् 'न विभ्रमेयन्' नापरिभोगयान्
 स्वापेयत्, कस्मादिविचेत्?, उच्यते, मतिवात्समयमर्थमेतेषां विनियोगमात्रात्, ततो यस्तया—यस्त्रान्तरितेन इत्नेन प्ररणक्यया सहकाम
 ना—पट्टदिक्यनास्मात्सानीयेषु बह्वेषु सहकामय, कसो 'पावन' प्रसालनमिति ॥ एतामेव गतां पात्रवर्तार

पायस्स पडोयारो पत्तगवज्जो य पायनिज्जोगो । वोद्धि निसिज्जामो पुण आम्भतर याहुरा अय ॥ ८ ॥
 सयारुत्तरचोलग पट्टा तिम्भि उ हवति नायब्बा । मुहपोत्थियात्ति पोत्ती एगनिसेज्जं च रयहरण ॥ ९ ॥

एए उ न धीसामे प्हव्णिणमुवओगओ य जयणाए । सकामिज्जण घोवति छप्पइया तत्थ त्थिहिणा उ ॥ १० ॥ (भाष्यम्)

व्याख्या—एतास्तिस्त्रोऽपि व्याख्यातार्या, नवरं 'संक्रामिज्जण' इत्यादि, तत्र विग्रामामात्रे सति यत्तया पदपदिका अन्यत्र सङ्क्रम्य विधिना 'घावयति' प्रस्तास्यन्ति ॥ तदेवमविधमणीय उपधिरुक्तः, तद्गणनाय त्रेपो विग्रमणीयोपधिर्गम्यते, ततस्तस्य विधमणविधि विगणिणुरिदमार—

जो पुण धीसामिज्जाइ त एव वीयरायआणाए । पत्ते घोवणकाले उवहिं वीसामए साहू ॥ २९ ॥

व्याख्या—यः पुनरुपधिः प्राप्ते घापनकाले—प्रस्तासनकाले, अनेन अकारप्रसालने मगवदाहामङ्गक्षणं वोप्पमुपवर्धयति, 'विधम्यते' निःश्रेयपदूपधिकाविश्रोषनार्यमपरिशुस्तो धियते, तमुपधि 'धीतरागाऽऽप्या' सर्वसोपदेशेन, सर्वसोपदेशेति भावः, 'एव' वक्ष्यमाणेन प्रकारेण, सायुद्विधमयेव ॥ विधमणाप्रकारमेवार—

अठिमतरपरिभोग उवरिं पाटणइ नाइदूरे य । तिम्भि य तिम्भि य एगं निसिं तु काठ परिच्छिज्जा ॥ ३० ॥

व्याख्या—ए ए साधूनां द्वौ कत्वौ शीमौ एकः कल्पयत्ययं, तत्र यदा ते प्राप्तिवन्ते तदा एकः शीमोऽभ्यन्तरं प्राप्तिपदे, शरीर

सप्तः प्रात्रियते इत्यर्था, द्वितीय सौमस्वस्योपरि, तृतीयः कम्बुमयस्तस्याप्युपरि, ततः प्रसालनकाले विधमणाधिधिमारम्भे रात्रौ स्वपन
 अभ्यन्तरपरिमोग सर्वैव क्षरीरेण सह संलग्नं परिदृश्यमान सौम कम्बुपरि श्रेष्वल्लव्यद्रवाद्रश्मिणी विनानि यावत्प्रातृणोति येन तस्स्याः
 पदपरिकाः क्षुपा पीड्यमाना आहारस्यैव अथवा शीतादिना पीड्यमानास्वं षडिः प्रात्रियमाण कम्बुमयहायान्तरे कम्बुद्वये क्षरीरे वा स्या
 न्ति, एव प्रथमो विधमणाधिधिः, एवं प्रीणि दिनानि प्राहृत्य षडक्षीणेषु दिनानि यावद्वात्रौ स्वापकाले नाविदुरे स्थापयति, किमुक्त
 मवति ?—स्वापकाले सस्वारकस्त एव स्थापयति, येन प्रथम विधमणाधिधिना या न निःसृताः पटपदिकास्ता अपि क्षुपा पीडय
 माना आहारार्थं तवो विनिर्गस्य संस्वारकवौ स्यान्ति, एव द्वितीयो विधमणाधिधिः, तत एका ' निशा ' रात्रिः, तुः समुबये, स्वपन
 स्वापस्वानस्योपरि सम्बमानमथोमुलं क्षरीरकम्प्रापर्यन्त प्रसारितं कृत्वा संस्थाप्येत्, संस्थाप्य च पश्चान्परिसेव, दृष्ट्या प्रावरणेन च
 पदपरिका निगच्छेत्, तद्यथा—मयं वाक्पृष्ट्या निगच्छेत्, दृष्ट्या निगच्छेत् अपि यदि न दृष्टास्तव सूक्ष्मपदिकारक्षणार्थं भूयः
 क्षरीरे प्राहृणोति, येन ता आहारार्थं क्षरीरे स्यान्ति, एवं परीक्षणं कृते यदि वा न स्युस्त्वा प्रसाल्येत्, अथ स्युस्त्विं पुन पुनर्निर्मास्य
 यदा न सन्तीति निश्चितं मयति तदा प्रसाल्येत्, एव सप्तभिदिनेः कम्बुशोधना, एतदनुसारेण श्रेष्वस्याप्युपशेषः शोधना मावनीया । इह
 विधमणा प्रसालनीयस्यापरिमोगरूपा कृत्वा, तवो यतस्य षडिः प्रावरणादिक्रयः परिमोगः स परमारथवोऽपरिमोग इति न तदा विधमणा
 विरच्यते ॥ एनामेव गार्वा भाव्यकृद् व्यास्थानयति—

धोवत्य तिञ्चि विणे उवर्णि पाउणइ तह य आसन्नं । धारेइ तिञ्चि वियहे पुगविण उवर्णि लंवंतं ॥ ११ ॥ (भा०)

इयं व्याख्यावार्था । अत्रैव विधमणाधिधौ मयान्तरमार—

केई एकेच्छनिास सवासेउ तिहा परिच्छति । पाठणइ जइ न लग्गति छप्पइया ताहि घोवन्ति ॥ ३१ ॥

व्याख्या—केचिद् एके मूरय एवमादुरैकेका 'निष्ठा' रात्रि 'प्रिया' मिभिः प्रकारैः पूर्वोक्तैः सवास्य तपया—एकां निष्ठां शोभनीयं कर्तुं परिः प्राहणोति, द्वितीयां निष्ठां संस्वारक्तेः स्यापयति, तृतीयां तु निष्ठां स्वप्न स्वप्नस्वानस्योपरि लम्बमानमधोमुख प्रसा रितं शरीरलम्बप्राप्यर्पयन्त स्यापयति, एवं प्रिया सवास्य 'परीक्षन्ते' दृष्ट्या निभालयन्ति, निमालिम्बाभेदं दृष्टास्ततः सुस्मपद्परिविकाविशो धनार्थं शरीरे प्राहणवन्ति, मादृते च यदि 'न ल्याति' न लग्ना प्रतिमास्ते पदपरिविकास्ततः प्रमालयन्ति, लग्नान्वि भूयो मूरयस्ता षडुष्टया शरीरमावरयेन च परीक्षन्ते यावन्न सन्तीति निश्चितं भवति, तत प्रमालयन्तीति, एषोऽपि विधिरदूषणात्समीचीन इवाऽऽचार्यस्य प्रतिमासत इति मन्यामरे ॥ क्लमप्यासनं च नस्तेन भवति, अतो नल्लक्षणं विधिविधेयमाह—

निव्योदगस्स गहण केई माणेषु असुइ पडिसेहो । गिहिभायणेषु गहण ठिय वासे मीसग छारो ॥ ३२ ॥

व्याख्या—चर्पासु गृहच्छदनमान्तगस्सिं अलं नीत्रोदकं तस्य, इह यदि वर्षाकालादवर्षाकं सर्वोऽप्युपधिः क्मश्चित्साप्तमह्यमानतो न प्रमालिखस्ति परिः प्राप्ते वर्षे सति साद्युभिर्नीत्रोदकस्य—गृहपल्लान्तोर्षीर्णस्य जलस्य वक्ष्यमानार्थं 'ग्रहणम्' आदानं कर्तव्यं, तद्वि रजागु च्छित्तपुमधुम्रीकृतदिनकरातपल्लम्पकेसोऽम्यवीथसंस्पर्शतः परिणतत्वाच्चिचम्, अतस्त्रहणे न काचिद्विरायना, नीत्रोदकस्य ग्रहणे केचिदा दु—'माननेणु' स्वपात्रेषु नीत्रादकस्य ग्रहणं कर्तव्यमिति, अप्राऽऽचार्यं माह—'माहुइ पडिसेहो' 'अहुइ' परि माभप्रधानोऽय निर्देशः, ततोऽयमर्थः—'अशुचित्वाद्' अपवित्रत्वात्परोक्तविधिना नीत्रोदकग्रहणस्य प्रतिषेधः, नीत्रोदकं हि मस्तिनं मलिनत्वाच्चाशुचि तत कथं येषु पात्रेषु भोजनं विधीयते तेषु तस्य ग्रहणं, एषन्न भवति ?; मा भूत् लोके प्रवचनगर्हो ययाऽमी अशुचय इति, ततः 'गृहिमाजनेषु' गृहिसत्केषु कु-

णिह्लादियु भयेतु तस्य नीमोदकस्य ग्रहण, तय नीमोदकग्रहणं 'स्थिते' निवृत्ते 'घर्षे' दृष्टौ, अन्तर्मुहूर्त्तार्थादूर्ध्वमिति गम्यते, अन्तर्मुहूर्त्तेन
 सर्वात्मना परिणमनसम्भवात्, नास्थिते, निमित्तात्—'मीसग'ति विभक्तं, निपतति वर्षे नीमोदक मिश्रं भवति, तयारि—पूर्वं निपतित
 मचिषीयुत सन्मलं तु निपतत्सचिचमिति मिथ, ततः स्थिते वर्षे कृत्याख्यात्, तस्मिन् प्रविष्टरीते तन्मध्ये 'छारो' चि सारः प्रसेपणीयो
 येन भूयः सचिचं न भवति, अर्द्धं हि कथल मासुकीभूतमपि भूयः प्ररत्रपादूर्ध्वं सचिषीभवति, ततस्तन्मध्ये सार' प्रसिष्यते, अपि च—
 सारप्रसेपे सप्लमपि जल प्रसन्नतामामजति, प्रसन्नेन च जलेन प्रज्ञास्यमानान्याचार्योद्विचासांसि घृतेजांसि आपन्धे, तत एतदर्थमपि सार
 प्रसेपो न्याय्यः ॥ सम्मति धावनगतमेव क्रमविशेषमाह—

गुरुपञ्चखाणिगिलाणसेहमाईण घोत्रण पुव्व । तो अप्पणो पुव्वमहाकठे य इयरे तुवे पच्छा ॥ ३३ ॥

व्याख्या—गुरुप्रत्यास्थानिग्लान्धेवादीनां 'पूर्वं' मयसं धावनं कुर्यात् 'ततः' पश्चादात्मनः, इयमत्र भावना—इह साद्युभिः
 परमरितमात्मनः समीपमागैरवश्यं गुर्वादियु धिनयः प्रयोक्तव्यः, धिनयवच्छायेव सम्पद्दर्शनज्ञानचारिऋद्धिसम्भवत्, अन्यथा दुर्विनी-
 तस्य सतो गच्छ्वासास्यैवासम्भवतः सकलमूर्खानिमसके', ततो धावनमष्टेन साधुना प्रथमतो गुरुणाम्—आचार्याणां चासांसि प्रज्ञाल्नी
 यानि, ततः प्रत्यास्थानिनां—सपक्रमधृतीनां तदन्तर ग्लानानां ततोऽप्यन्तर श्लेष्कादीनां, तत्र श्लेष्का—अभिनवमव्रजिता आदिशुभ्राद्वा-
 लादिपरिग्रहः, शूत्रे च 'सेर्याईण' इत्यत्र मकारोऽश्लाक्षणिकः, 'ततः' तदन्तरमात्मनः, इह सर्वेषामपि गुर्वादीनां ययायोगं त्रिभिः
 न्यापे प्रज्ञाल्नीयवशाणि सम्भवन्ति, तथया—ययाकृतान्यपरिक्रमार्थाणि बहुपरिक्रमार्थाणि च, तत्र यानि परिक्रमरहितान्येव तयारूप्याणि
 रूप्यानि तानि ययाकृतानि, यानि चैकं चारं स्वच्छिरत्तं श्लेष्कानि तान्यन्तरागैरिक्मार्थाणि, यानि च बहुषा स्वच्छिरत्तं श्लेष्कानि तानि बहुपरि

कर्मणि, ततस्त्वत्रापि घावनक्रममाह—‘पुञ्जमहागदे योते, ‘पूर्व’ प्रथमं सत्रयामपि ययाकृतानि वासांसि घावयेत्, पञ्चात्क्रमेण इतरे द्वे, किमर्थमिति चेत्? तत्र्येते—निशुद्धाध्यवसायस्फातिनिभिर्च, त्ववारि—यान्यस्त्यपरिक्त्वाणि तानि बहुकर्मपिप्तया स्तोत्रसंयमव्यापातकारीणि भवन्तीति तदपेक्षया शुद्धानि, तेभ्योऽपि ययाकृतान्यतिशुद्धानि, मनागपि पल्लिमन्यदोपक्षरित्वाभावात्, त्वो यया यया पूर्व पूर्व शुद्धानि प्रज्ञास्यन्ते तथा तथा समयमबहुमानद्यदिमात्रतो विशुद्धाध्यवसायस्फातिरिति पूर्व ययाकृतानीत्यादिक्रमः ॥ सम्प्रति प्रज्ञात्मनक्रियाविधिसुपदर्शयति—

अच्छोडपिट्टासु य न ध्रुवे घोए पयावण न करे । परिमोग अपरिमोगे छायायत्र पेह कल्लाय ॥ ३४ ॥

व्याख्या—इह पक्षाणि घावन् गाच्छोष्टनपिट्टनाभ्यां न घावेत्, तत्र आच्छोटन—एकैरिष शिलायामास्फालनं पिट्टनं—घनरी नरब्दारमणीभिरिव पुनः पुनः पानीपप्रसेपपुरस्सामुद्रस्योतिहृत्नेन कुट्टन, सूत्रे च सप्तमी तृतीयाश्र्ये, यया ‘ तिसु तेसु भल्लङ्कित्या पुरावी ’ इत्यादी, सुन्द्रदोऽनुक्तसमुच्चयार्थ, स च पाणिपोदन प्रमृष्य यतनया प्रज्ञात्मयेदिति समुच्चयेदिति, ततो ‘ घौवे ’ प्रज्ञात्मिते, घावन जलस्पन्देननिवन्नीतापनोदायात्मनो वल्लस्य वा शोषणायोरे प्रतापन न कुर्यात्, मा मूत घावनजलाद्रौमूतास्वादितो वल्लतो वा क्वचिद्विन्दुनिपातेनामिनायविरापना, यथेव तदि कथं वल्लस्य शोषण कर्तव्यमिति शोषणविधिमाह—परिमोग्यानि अपरिमोग्यानि च यया क्रमं छायाऽऽवपयोः शोपयेत्, सूत्रे च विभक्तिकोप आर्पत्वात्, परिमोग्येषु हि वल्लेषु तथा पूर्व शोषितेष्वपि कयञ्चिउ पदपरिक्रमा सम्म यन्ति, सा च प्रज्ञात्मनश्चले तयोपमार्दिताऽपि कयञ्चिज्जीविताऽपि विनकराऽऽपसम्पक्के त्रिपथे, ततस्त्वद्रज्ञार्थं तानि छायायां शोपयेत्,

१ त्रिभित्तेरुडशकृता पृष्ठी ।

इवराणि त्वात्पे, दोषाऽप्याभात्, तानि च छापायाभात्पे च शोषार्थं विसारितानि निरन्तरं 'पेरि'षि प्रेक्षेत्, येन परास्कन्दिनो नाप-
 रान्ति, इ र पूर्वोक्तविधिना यवनानापुरस्सरमपि घाष्यमानेषु वक्ष्येत् कथञ्चिद्वायुविराफनास्त्रयः पट्पदिकोपमर्दादिरूपो चाऽहं श्मोऽपि सम्भ्या
 स्यत्, ततस्तच्छुद्धपर्यं तस्य साभेर्गुरुणा कन्याणसंभं प्रायश्चित्तं देयम् ॥ तदेवमुक्तं 'समपञ्चमस्कायपिण्ड', सम्मति वेजस्कायापिण्डमार—
 तितिहो तेउच्छाओ सच्चित्तो मीसओ य अच्चित्तो । सच्चित्तो पुण बुविहो निच्छयववहारओ चेत्र ॥ ३५ ॥

व्याख्या—प्रिषिपस्तेजस्काय', तथया-सचिषो मिथोऽचिषश्च, सचिषः पुनर्द्विषिष'-निषयतो व्यारहारतश्च ॥ निषयव्यवहा-
 राम्यामेव सचिषस्य द्वैविध्यमार—

इष्टगपागाईण यहूमज्जे विज्जुमाइ निच्छयओ । इंगालाई इयरोत्ति

व्याख्या—इष्टकापाक प्रवीत', आदिष्वन्दात् कुम्भकारपाकेषुसकयन्तुल्या(बुहया)दिपरिग्रहः, तेषां च बहुमध्यभोग विद्युदादिश्च,
 विद्युदुक्तममुलेवेमस्तथो निषयतः सचिषः, श्रेपस्त्वङ्गारादिकः, 'अङ्गार' 'ठञाकारितोऽग्निः, आदिष्वन्दाद् ज्वालादिपरिग्रह, व्यस्य
 हारव सचिषः ॥ सम्मति मिम वेजस्कायमार—

मुम्मुरमाईठ मिस्तो उ ॥ ३६ ॥

व्याख्या—' मुर्मुरः ' कारीपोऽग्निः, आदिष्वन्दाद्वैविध्यात्तादिपरिग्रहः, इत्यंभूतो मिम इति ॥ साम्प्रतमचिचं वेज-
 स्कायपिण्डमार—

ओयणजणपाणगाआथामुसिणोदग च कुम्मासा । ढगल्लासरक्खसूइ । प्पल्लाइ उ उवणागो ॥ ३० ॥

व्याख्या—ओदनः—श्वास्यावि मत्तं व्यञ्जनं—पत्रशाकसीमनादि पानकं—काञ्चिकं, तत्र अथवावर्णं प्रक्षिप्यते, ततस्तदपेक्षया काञ्चि कस्याप्रिकायता आयामम्—अवधाषणम् उष्णोदकम्—उदूषणनिदण्डम्, एतेषां च पदानां समाहारद्वन्द्वः, अकारो मण्डकादिसमुच्चयार्थः, 'कु-
त्सापाः' पक्वा माषाः, एते दौदनादयोऽप्रिनिप्यन्तेनाभिक्रयत्वात्प्रयो व्यपदिश्यन्ते, भवति च तत्कार्यत्वावच्छब्देन व्यपदेशो यथा
द्रुमो भक्षितोऽनेनेत्यादौ, ओदनादयश्चाचिषास्तत्र एतेषामचिषाप्रिकायत्वेनाभिधानं च विरुध्यते, तथा 'ढगल्लाः' पकेष्टकानां खण्डा
नि 'सरजस्क' भस्म 'मूची' लोहमयी षट्शतीबन्धिका, अक्वा सरक्खसूषणि रसा-भस्म सह रक्षया वर्चते इति सरसा सूची, किमुक्त
भवति?—रसा सूची चेति, 'विष्यक्तः' किञ्चिद्वक्तः क्षुरविशेषः, आदिशब्दाभस्वत्वनिकादिपञ्चिहः, एवानि च ढगल्लादीनि पूर्वमपि
रूपक्या परिणतान्यासीरन्तु, ततो मूलपूर्वगत्या सम्मत्स्यप्यभिक्रयत्वेन व्यपदिश्यन्तेऽचिषानि च, न वीर्यगणचिचामिक्खयत्वाभिधाने वि
रोधे ॥ सम्मत्त्वचिचामिकायस्य प्रयोजनमार—'उपयोगो' एतेषामोदनादीनां य उपयोगो—मोजनादावुपयुज्यमानता तदचिषामि
कायेन साधनां प्रयोजन, द्रव्यादिभेदाच्च क्षुर्विषयत्वमचिषामिकायस्य प्रागिव यथायोग भावनीयम् ॥ उक्तस्तैमस्कायपिण्ड, सम्मति

वायुन्वयपिण्डमार—

वाउक्काओ तिविहे। सच्चित्तो मीसओ य अच्चित्तो । सच्चित्तो पुण दुविहो निच्छयत्रवहारओ चेत्त ॥ ३८ ॥

व्याख्या—वायुन्वायसिचिषः, तपया—सचिचो मिथोऽचिचम्, सचिच पुनर्दिषा-निभ्रयतो ढक्खारतवध ॥ एतदेव निधयव्यवहा-
राभ्यां सचिषस्य द्वैविध्यमधिषं चार—

सत्रत्य घणतणुत्राया अद्दहिम अद्दबुद्धिणे य निच्छयओ । वत्रहार पाद्दणार्ई अद्दताई य अद्दित्तो ॥ ३९ ॥

व्याख्या—सह षड्दर्पैर्चन्द्रे इति सवस्या ये 'घणतणुत्राय' चि वातशब्द' प्रत्येकमभिसम्बध्यते, घनवातास्तनुवाताश्च, किमुक्तं भवति?—ये नरकृयिवीनां पार्श्वेषु घनवातास्तनुवाता वा षड्याकारेण व्यरस्यता वलयशब्दवाच्याः, ये च नरकृयिवीनामेवाशस्ताद् घनवातास्तनुवाताश्च, तथा 'अद्दहिम अद्दबुद्धिणे अ'ति अतिशयेन शिमे निपतति अतिशयेन च 'दुर्नि'मेयतिमिरे मेघैर्गगनमण्डलस्याऽऽच्छादने ये बायत्र, एव सर्वोऽपि वायुकायो निभयतः सञ्चित', अतिहिमात्तुर्निनामावे तु य' 'प्राचीनादिवातः' पूर्वोदिदिम्बाव स व्यन्तारतः सञ्चितः, यस्तु 'आक्रान्तविक्रकः' आक्रान्तपङ्कगाविसमुत्यमष्टविक पञ्चमकारो वक्ष्यमाणस्वरूप सोऽञ्चित इति ॥ आक्रान्ता दिस्वरूपमेवाह—

अच्छत्रघतघाणे देहाणुगए य पीलियाइसु य । अञ्चित वातकाओ भणिओ कम्मट्टमहणेहिं ॥ ४० ॥

व्याख्या—आक्रान्ते—पादेनाक्रान्ते कर्धमावौ यो वातभित्तिश्चि शब्दं कुर्वन् समुच्छलति, यथाघाते मुलवातघृते इत्यादौ वर्षते यो वा 'घाणे' विरूपीढनयन्त्रे तिलपीढनवशात्सशब्दं चिनिर्गच्छन्नुपलभ्यते, यथ 'देहानुगत' शरीराधितः, उच्छ्वासनिःश्वासवातनि मार्गरूपः, 'पीश्रितं' समलं निघोस्यमान वद्वादि, आदिशब्दाचाच्छन्ताधिपत्त्रिः, तेषु च याः सम्मनति वातः एव पञ्चमकारोऽपि वातः कर्माष्टकमनैरधिषत्' प्रतिपादितः ॥ सम्मति मिभं वायुकार्यं प्रतिपिपादयिषुर्इत्याधिस्यस्याधिषत्वात्कायस्य जले स्थितस्य क्षेप्रमाधित्य स्थलस्थितस्य (च) कस्माभित्त्याधिषाधिषिमागमार—

हृत्यसयमेग गता दृष्टो अक्षितु वीयाए मीसो । तइयमि उ सच्चितो वत्थी पुण पारासावणसु ॥४१ ॥

व्याख्या—इहोर्दुपपाटितेनापनीतमस्वकेन निरूपितचर्मण्यन्वर्धसिखित्तर्वास्व्यादिकचवरेणापरचर्ममयस्यमालकस्यगितापानच्छिद्रेण सङ्घनित्तुलीकृतप्रीवान्धर्विवरेणामाभ्योरन्यतरस्य द्धरीरेण निष्पन्नचर्ममयः प्रसेवकः कोत्यलकापरपर्यायो इति; स चाक्षिप्तमुखवातमुव सन् द्धरकेण गाढबद्धमुलो नयादिनेले प्लाव्यमानः क्षेप्रतो इस्तद्वत्समेक यावद्वन्ता तावत्साः 'इतिः' इतिस्यो वातकायोऽक्षितः, प्रथमे च इस्तद्वत्समेकान्ते सति द्वितीये प्रविशन् मिथो भवति, स च मिथस्तावद्वत्समेकान् यावद् द्वितीयइस्तद्वत्समेकान् ततो द्वितीये इस्तद्वत्समेकान्ते सति द्वितीये प्रविशन् सचिषो भवति, तव ऊर्ध्वं सचिष एव, मयनैकस्मिन्नेव इस्तद्वत्समेकान् गमनेन आगमनेन पुनर्गमनेन च क्रमेणाक्षितत्वादि क्रमवगन्तव्यं, यद्विना-इस्तद्वत्समेकान् परिमाव्यैकस्मिन्नपि स्थाने जलमध्यस्थितस्योक्तक्रमेणाक्षिप्तत्वादिक परिभावनीयं, इतिप्रार्णं षो पलप्रार्णं तेन यस्तावत्येवं द्रष्टव्यं, वस्तिथ इतिवत्स्वरूपतो भावनीयः, नवरसपरचर्ममयस्यगलकस्यगितप्रीवान्धर्विकसोऽक्षिप्तवत्तुलीकृत यामात्मप्रवेशः स विज्ञेयः तथा 'वत्थी पुण पोरसिदिग्गु'षि स्थले ज्ञिगं रूस च कालमाशित्य 'वस्तिः' वस्तिस्यो वातः, उपलस गमेवत्, तेन इतिस्योऽपि वात स्थलस्यः स्निगं रूसं च कालमाधिकृत्य यथाक्रम पौरुषीष्टु दिनेषु चाक्षिप्तादिरुषो धेदितव्यः ॥ एनमेव गायाऽथयवं भाष्पच्छत् गायाचगुष्टेन व्याख्यानयति—

निद्धेयरो य कल्लो एगंतसिणिद्धमस्सिमज्जलो । लुक्खोवि होइ त्तिविहो जहन्न मज्झो य उक्खोसो ॥१२॥

एगंतसिणिद्धमी पोरिसिमेग अचेअणो होइ । विइयाए समीसो तइयाइ सचेअणो वत्थी ॥ १३ ॥

मङ्गिमनिन्दे दो पोरिसीठ अच्चित्तु मीसओ तइए । चठत्थीए सच्चित्तो पवणो वइयाइ मञ्जगओ ॥ १४ ॥
 पोरिसित्तिगमच्चित्तो निद्धजहन्नमि मीसग चठत्थी । सच्चित्त पचमीए एव लुक्खेऽवि विण बुद्धी ॥ १५ ॥ (मा०)

ध्याव्या—इह कालः सामान्यतो द्विविध, तथया—स्निग्धो रुसम्भ, तत्र यः सजलः सञ्जीवघ स स्निग्धः, उष्णो रुसः, स्निग्धो
 अपि त्रिधा, तथया—एकान्तस्निग्धो मध्यमो मधन्यम्भ, तत्र एकान्तस्निग्धः अतिस्निग्ध, रुसोऽपि त्रिधा, तथया—जघन्यो मध्यम उच्छृष्ट,
 तत्प्रेो नाम अतिशयेन रुस, उर्मकान्तस्निग्धकाले पस्तिगतो वायुकायः उपलक्षणमेवत् तेन इतिस्योऽपि एकां पौरुषीं यावद्वेत्तनो
 मचति, द्वितीयस्यास्तु पौरुष्या मारम्भेऽपि मिथः, स च तावथावत्परिपूर्णां द्वितीया पौरुषी, तृतीयस्यां तु पौरुष्यामादित एव सचिषः,
 सच ऊर्द्धं सचिष एव, मध्यमे तु स्निग्धकाले द्वे पौरुष्यौ यावदचिषस्तृतीयस्यां तु पौरुष्यां मिथः, चतुर्थ्यां मिथः, चतुर्थ्यां सचेतनः, जघन्ये च स्निग्धका
 ले इत्यादिमप्यगतो वायु पौरुषीभिक यावदचिषः, चतुर्यपौरुष्या मिथः, पञ्चम्यां तु सचेतन, एव रुतेऽपि द्रष्टव्यं, केषलं तत्र दिनवृ
 त्ति कर्षव्या, सा चैवं—मधन्यरुसकाले यत्त्यादिगत पवनो दिनमेकमचिषो द्वितीये दिने मिथस्वतीये सचिषः, मध्यमरुसकाले
 दिनद्वयमचिषस्तृतीयदिने मिथश्चतुर्थदिने सचेतनः, उच्छृष्टरुसकाले दिनत्रयमचिषश्चतुर्थदिने मिथः पञ्चमदिने सचिषः ॥ सम्प्रत्यचिष-
 वायुकायमयोननमाह—

दइएण वत्थिणा वा पओयण होज्ज वाटणा मुणिणो । गेल्लमि व होज्जा सच्चित्तमीसे परिहरेज्जा ॥ ४२ ॥

ध्याव्या—‘ इतिना ’ इतिस्थेन ‘वस्तिना’ वस्तिस्थेन धेवि समुच्चये नया शुचारे मयोजनं भवेद्रायुना मुनेः, अनेन जलस्यो वायु

दृष्टते, अथवा 'मन्वन्त्वे' मन्वन्त्वे सति वायुना प्रयोजनं भवति, तथापि हि रोगे इत्यादिना संस्रम वातोऽपानाघो भक्षिष्यते, अनेन स्पल-
स्यो शृषीत, सचिचमिभौ तु यत्नत' गरिरेत, मम्मथे त्वसस्ये परिहारे प्रायश्चित्त पन्नाथमिष्टकीयात ॥ त्वेवमुक्तो वायुकायापिष्ठा-
सम्प्रति वनस्पतिस्त्रयपिण्डमार—

वणस्तस्रूकाओ तिविहो सच्चिचो मीसओ य अञ्चिचो । सच्चिचो पुण तुविहो निष्ठययवहारको चेव ॥ ४३ ॥

व्याख्या—वनस्पतिकापस्त्रिभिः, तपथा—सचिचो मिभोऽचिचथ, सचिचः पुनर्दिशा, तपथा-निबस्यो व्यवहारतथ ॥ इदमेव
निषय्यवाराभ्यो सचिचस्य द्वैविच्यं मिथं च प्रतिपादयति—

सव्वोऽवणतकाओ सच्चिचो होइ निष्ठयनयस्त । ववहारस्त य सेसो मीसो पव्वाथरोट्टाई ॥ ४४ ॥

व्याख्या—निष्पनपस्य मतेन सर्वोऽपि 'अन्तकाया' वनस्पतिकायाः सचिचो भवति, शेष' पुनः 'प्रत्येक' निम्ब्याप्रादिका
'व्यवहारस्य' व्यवहारनपस्य मतेन सचिचः, मिभो म्बानलोहादिः, तत्र मस्थानाः सर्वोऽपि वनस्पतिकायोऽर्द्धशुष्को ज्ञेयाः, तत्र हि-योऽर्थः
शुष्कः सोऽचिचः वेपस्तु सचिच इति मिथः, 'ओहः' वरुटादिचूर्णः, तत्र काञ्चिसस्त्रिकाः सम्मयन्ति ताम्र सचिचाः श्रेयस्त्वचिच इति
मिथः, मादिश्चन्द्रावत्काल्पकृष्णिकादिपरिग्रहः, तथापि किमन्तोऽपवा अषाप्यपरिष्ठा इति सचिचाः किमन्तस्त्वचिचा इति मिभवा ॥
साम्भवमचिच वनस्पतिकायमार—

पुष्पाण पचाण सरदुफलाणं तहेव हरियाण । वंटमि मिलाणमी नायव्व जीवविष्मजडं ॥ ४५ ॥

व्याख्या—पुण्याणां पत्राणां 'शलादुफलानां' कोमलफलानां, तथा 'हरितानां' श्रीरिक्तादीनां 'हृन्ते' प्रसववन्वने 'म्हाने',
 शुक्लभाये शतवर्षं स्वरूपं नीवधिममुक्तम् ॥ सम्प्रत्यधिचपनस्यत्क्रायस्य प्रयोजनमार—

संथारपायदृढगस्त्रोमिय कप्या य पीठफलगाई । ओसहृभेसऽजाणि य एमाइ पओयण महुहा ॥ ४६ ॥

व्याख्या—येऽभी 'संस्वारकादयः' श्रुत्याप्यादयः यविभिरभिसद्वृहन्ते, यानि च पात्राणि ये च 'दण्डकाः' वृण्वविदृण्टादय,
 यौ च क्षौमी कन्धौ यच पीठफलकादिकम्, अत्रादिसुब्वात्कपलिकादिपरिभारः, यानि औपधानि भेषयानि भेषेयमादिकं 'वहुषा' बहु
 प्रकार मयेननमधिचपनस्यत्क्रायस्य, इह 'औपधानि' केवलरीतवयादीनि 'भेषयानि' तु तेषामेष द्रव्यदीनामेकत्र मीलित्वा पूर्णानि,
 यद्वाऽन्तरूपयोगीन्यौपधानि बहिरुपयोगीनि प्रलेयादीनि भेषयानि ॥ चक्रो धनस्यविकायपिण्डः, सम्प्रति द्वीन्द्रियादिपिण्डचतुष्टयं प्रविधि-
 पादधिष्ठुस्तरम्येजनं चोपधिसिष्टुरिदमार—

वियतियचठरो पंचिविया य तिप्यमिह जत्थ च समेति । सट्टाणे सट्टाणे सो पिण्डो तेण कज्जमिण ॥ ४७ ॥

व्याख्या—यत्र मेलके स्वस्थाने स्वस्थाने स्वेषाम्—आत्मीयानां स्थानम्—अवस्थानं यत्र तत्र, समाधीयवर्गारूपे इत्यर्थः, द्विभिक्षु-
 व्यञ्जेन्द्रियास्त्रिमदृत्यः संपन्ति—एकत्र सीकृष्टा भवन्ति, तद्यथा—अप्यः अस्वार इत्यादि, त्रिमदृष्टिहरणं चोपलक्षणं, तेन द्वौ द्वावपि
 यत्र सीकृष्टव्यतः स पिण्डः, स्वस्थाने स्वस्थाने इति मूयोऽपि सम्बध्यते, स्तोऽप्यमर्षः—तेषां द्वीन्द्रियादीनां स्वजातौ स्वजातौ स पिण्डो वेदि

तस्य; सोऽपि च त्रिधा, तपया-सचिपो मिभ्रोऽचिषध, तत्र सचिचस्त्रिप्रभृतीनां जीवतामेकत्र संश्लेषेण मिलने, मिभस्त्वेपागेव
 केपाश्चिस्त्रीनतां केपाश्चिन्त्यतानामेकत्र संश्लेषा, अचिचो जीवधिप्रमुक्तानां तेषामेवासादीनामेकत्र मिलनं, तेन च पिण्डेन अप्र जातावेक्यचनं
 न्ति, द्वीन्द्रियादिपिण्डैः 'कार्य' प्रयोगनम् 'इदं' कस्यमाणम् ॥ तत्र द्विभिचतुष्यिण्डप्रयोजन सार्द्धगाययाऽभिधित्पुरार—

धेइवियपरिमोगो अक्खाण ससिप्पसखमार्हण । तेइंदियाण उद्वेहिगावि ज वा वणु वेज्जो ॥ ४८ ॥

चउरिदियाण मच्छियपरिहरो आसमच्छिया चेव ॥

प्याख्या—३३ साधोर्द्वीन्द्रियादीनां ययासम्भवं प्रयोननं द्विधा, तपया-शब्देन शरीरेण च, तत्र शब्देन प्रयोजनं शकृन्नादिपरि
 भावने, तयारि-शकृन्शब्दमाकर्ण्यमानं प्रशस्तं महाशकृन्नाममनन्ति शकृन्निक्ताः, शरीरेण प्रयोजनं त्रिधा, तपया-सम्पूर्णेन शरीरेण
 तदेकदेशेन शरीरसम्पर्कसमुद्भूतेन चान्येन वस्तुना, तत्रामीयां चतुर्णामपि प्रयोननानां मध्ये किमपि केपाश्चित्साधूनामुपयोगवद्भवति,
 केपाश्चित्तु वत्वार्यपि, तत्र द्वीन्द्रियाण्यं सम्पूर्णेशरीरेण प्रयोजनं सासादभिधचे-द्वीन्द्रियाणां 'परिमोगः' उपयोगोऽज्ञाणां 'सशुक्ति-
 शब्दादीनां' शुक्तिशब्दादिसहितानां, तत्र 'असाः' चन्दनक्य 'शुक्तयः' सुमतीवा' एतत् स्यातिनसप्तसम्भविमलसम्पर्कतो मौक्तिकानि
 नायन्ते, 'शब्दाः' शम्बुकाः, आदिशब्दाल्कार्पादिपयिराः, तत्राज्ञाणां कर्पदकादीनां चोपयोगः समवसरणस्यापनादौ शकृन्शुक्तिकानां
 चसुगुप्यकायपनोदादौ, श्रीन्द्रियाणां परिमोगमाह—श्रीन्द्रियाणां परिमोग उवेरिकादि, ३३ उवेरिकाशब्देन उवेरिकाशब्दवल्मीकशुक्तिका
 परिपृष्टते, आदिशब्दादन्यस्याप्येवंविधस्य श्रीन्द्रियशुक्तिकादेः पयिराः, स परिमोगः परिमोगविषयत्वात्, यद्वाऽत्र कर्मसाधनः परि

भोगसम्बन्धो विवक्षणीयः, परिशुष्यते इति परिभोगः—परिशुष्यमानता (स) च त्वरेरिक्त्वमपिस्त्रदेः सर्पर्वेष्टादौ वाहापन्नफनाय वेदितव्या, यद्वा-
 किमपि वैषम्यीन्द्रियविशेषस्वीकारिकं बाह्यमस्त्रेयादिनिमित्तं बदेत् तदा परिभोगस्त्रीन्द्रियार्णो तथा चतुरिन्द्रियार्णो मध्ये मसिक्तार्णो परि
 हार-पुरीर्ष परिभोगः, तद्धि समननिषेधादौ प्रत्यक्षमुपबर्णते, यद्वा-भक्ष्यमक्षिक तप्युत्पत्ते अस्मिन्मोऽस्तरसमुदरगाय चैवेति पूर्वमाय
 चतुरिन्द्रियपरिभोगसमुच्चयार्थः ॥ पञ्चेन्द्रियविशेषे सामान्यत उपयोगमाह—

पञ्चेन्द्रियपिचमि उ अञ्चत्रहारी उ नेरुद्या ॥ ४९ ॥

व्याख्या—पञ्चेन्द्रियपिचो उपभोगविषयस्या परिभाष्यमाने सर्वोऽपि तिर्यगादिपिण्डो यथायोगमुपयोगं समायाति, नैरयिकाः पुनः
 'भक्ष्यवसुरिणः' अत्रुपयोगिन ॥ तत्र पञ्चेन्द्रियतिर्यगुपयोगमाह—

चम्मट्टिवंतनहरोमसिगअविलाइछगणमोमुचे । खीरवधिमाइयाण य पंचिवियतिरियपरिमोगो ॥ ५० ॥

व्याख्या—पञ्चेन्द्रियतिर्यगो परिभोगस्यस्यस्यिदन्तत्तरोमशुद्धाविष्यविच्छगणमोमुचे खीरदम्भादीनां च, तत्र चर्मणः परिभोगः
 द्वागदिभारणार्थं कोष्ठकचदिकरणे, मस्यो मूत्रनलिकादेः, तद्धि क्षीरस्तोत्रपनोदापर्यं बाहादौ वष्यते, वन्तस्य शुकरदंष्ट्रायाः, सा हि
 तद्विष्टु पुष्पिकास्त्रोदाय धर्षित्वा शिष्यते, नलानां भीमविशेषसक्तानां, वे हि कापि पूरे फलन्ति गन्धस्य तेषां कस्यापि रोगस्यापनोदाय
 प्रपद्यते, रोम्भापविभेपी(बी)ष्ठासत्त्वानां, तन्निष्पन्नो हि कम्बलः सापूनामुपयोगवान्, शुद्धस्य परिष्वयिस्तस्त्वस्य, षट्दि मार्गे गच्छात्सरि

अथूनां साधूनां मीळनाय वायते, तथाञ्चविष्ठादिछणस्य गङ्गरिकाया गङ्गरकस्य वा, आदिशब्दादव्यया च पुरापस्य, गामूपस्य पाभा
 द्युपमने, सीरादीनां भोजने ॥ सम्प्रति मनुष्यस्य सचिवादिभेदात् त्रिषिषस्यायुपयोगमार—

सञ्चिषे पञ्चावण पथुत्रपुसे य भिक्खवाणाई । सीसट्टिग अञ्चिषे मीसट्टिसरक्खपहपुञ्छा ॥ ५१ ॥

व्याख्या—सचिषे इति पृष्ठीसप्तम्योरर्थं प्रत्ययेदात् सचिषस्य मनुष्यस्य प्रयोजनं पथि पृष्टे 'उपवेसः' क्यन्तं, तथा भिसा-
 दानम्, आदिशब्दाद्दसत्यादिवान चोपयोगः, श्विरसोऽस्य, वद्वि लिङ्गे व्याधिविशेषापनोदाय घर्षित्वा दीयते, यद्वा कदाचित्कचित्परि
 श्लो रजादिः साधूनां विनाशाय कुतोऽयमो मयेत् तवस्ते साधनः श्विरोऽस्यिकमादाय कापालिकनेपेण नङ्गा देवान्तरं व्रजितुमिच्छन्वीति
 तेन प्रयोजनं, तथा मिथस्य मनुष्यस्योपयोगः, 'अट्टिसरक्खिषि' 'अस्थिमिः' आमरफ्फन्त्यैः भूयितस्य सरअरुस्य सरसाकस्य वा
 मस्माद्युच्छिन्नपुष्कस्येत्पर्यः, कापालिकस्य पार्श्वे यत्यथि विपये प्रच्छन्नम् ॥ सम्प्रति देवताधिपय्युपयोगमार—

खमगाइ कालकज्जाइएसु पुच्छिज्ज देवय कचि । पथे सुभासुभे वा पुच्छेज्जह दिव्व उवओगो ॥ ५२ ॥

व्याख्या—सपक्यदि; आदिशब्दाद्वाऽऽचार्यादिपरिग्रहः, सपकस्य हि तपोविशेषपाकृष्टत्वेन प्रायः समासश्चा एष देवता भवन्वि
 तव इह सासात्सपक्खारणं कृतं, 'काळकार्यम्' मरणरूपं प्रयोजनं, तवादिक्केषु प्रयोजनेषूपस्थितेषु काश्चिरेवर्वा पृच्छेत्, तथा पथिविपयेषु
 'शुमाशुभे' सापापस्ते निरपायस्ते वा देवतां काश्चन पृच्छेत्, एष 'दिव्य उपयोगः' देवताविषय उपयोगः ॥ तदेवं सविषादिमेवभि
 द्वास्त्रिमन्त्रोऽपि द्रव्यपिण्डः प्रत्येकं पृथिवीकायादिभेदात्प्रवचिष उक्तः, सम्प्रत्येतेषामेव नवानां पृथिवीकायादीनां द्वादिभिथपतो मित्रं

अहं मीसम्भो यं विद्धो पृथुसि च्चिय नथण्ह पिढारणं । बुगसंभोगार्हमो नायव्यो जात्र व्वसमोत्ति ॥ ५३ ॥

व्याख्या—मवेत्यानन्तर्यपोषणे, केवलपृथिवीकायादिकिण्णिपिपानानन्तरं पिप्रकृषिण्णो व्याख्यायते इति घोषयति, 'मिभका' समाखीयविभातीवृद्धम्यसिप्रजात्सकः पिण्णर एतेयापेव नखन्तां विवदानां द्रुपादिसंयोगात्मको हासव्यः, तद्यथा—पृथिवीकायोऽज्जाययवेति द्विकसंयोगे प्रथमो मङ्गः, पृथिवीकापस्तेजस्काय इति द्वितीयः, एवं द्विकसंयोगे पद्विभ्रिद्धा मावनीयाः, तथा त्रिकसंयोगे पृथिवीकायोऽज्जायस्वजस्काय इति प्रथमो मङ्गः पृथिवीकायोऽज्जायो वायुकाय इति द्वितीयः एवं त्रिकसंयोगे चतुरशीतिर्मङ्गाः, तथा चतुष्कसंयोगे पृथिवीकायोऽज्जायस्तेजस्कायो वायुकाय इति प्रथमो मङ्गः, पृथिवीकायोऽज्जायस्तेजस्कायो वनस्पतिकाय इति द्वितीयः, एवं चतुष्कसंयोगे पद्विभ्रं श्रुते मङ्गानां मावनीयं, पञ्चकसंयोगेऽपि पवित्रं श्रुते, पङ्कसंयोगे चतुरशीतिः, सप्तकसंयोगे पद्विश्रुतः, अष्टकसंयोगे नवः, नवकसंयोगे एकः, सर्वसङ्कथया मङ्गानां एक इतानि द्रुपविकानि, वेषां च मङ्गानामानयनार्थमियं करणयाथा, " इमयसुई रासिदुगं विद्विष्टार्णसेण मय पद्वयं । सुद्धर रासिविमचे तस्सुधरि गुणिसु खणोगा ॥ १ ॥ अस्यासारागमनिका—इह नशानां यानां यानां इयावि संयोगमङ्ग आन्नुमभिमेषास्तवन्ववाम्यमाथौ द्वे पञ्ची वमयसुखौ स्याप्येते, स्थापना वेपं देहेऽसिइसि अत्रैकस्योपरि नवकः, तत्र एक कसंयोगे नव मङ्गा द्रष्टव्याः, न च तत्र क्त्तणावाया व्यापारः, द्रुपादिसंयोगमङ्गानयनार्थं च तस्या प्रष्टवत्वात्, ततोऽत्रस्तने पञ्चौ पर्यन्तवित्तन एककस्यानन्तरेण द्विकसंयोगेनोपरिवनराशौ प्रथममङ्गः नवकसंयोगे अत्रेत्तस्य मागधार कुर्यात्, ततो खन्ना चार्द्धीवत्वारः, तेन च सार्द्धे चतुष्केणाथोरामिनापरित्तेन प्रथमेऽङ्के विभक्त्वे खन्नेन तस्य द्विकसंयोगस्याङ्कस्योपरित्तनमङ्गमष्टकसंयोगं गुणयेत्—वाटयेत्, जावा पद्विभ्रं श्रुत, इत्थं च गणयित्वा 'सस्योगा' सयोगमङ्गा वास्याः, यथा द्विकसंयोगे मङ्गाः पञ्चिमिश्रिति, ततो मृयोऽपि त्रिकसंयोगमङ्गानयनार्थं च

दररिता करुणाया व्यापार्यते, अघस्त्वे राञ्चो स्थितेन द्विक्रदन्न्तरेण त्रिक्रुणापारतनराशुभ्यवासास्यत प्रकापारतनसप्तकपाङ्कपाङ्कपासया
 आथ पद्भ्रिन्नद्रूपमङ्क मञ्जैत, ततो लम्बा द्वादश तैषाचोरार्थिनोपरिस्नेऽङ्के विभक्ते लब्धैस्त्रिकलक्षणस्याङ्कस्योपरितनं सप्तकलक्षणमङ्क गुण-
 येत, गुणिते च सति जाताम्भुरश्नीति', एतावन्तस्त्रिकसंयोगेऽपि भङ्गा आनेतव्याः, यावन्नवकसंयोगे एको भङ्ग, तथा चार- 'जाव धरिमो'श्चि
 तावद्विरसयोगादिको मिथपिण्डो ज्ञातव्यो यावन्नवकसंयोगे एकसङ्ख्यो मिथपिण्डः, स च लेपमभिकृत्योपदस्यते, इरासस्य दुरि
 म्रक्षितार्था रजोरूप पृथिवीकायो स्मृति, नदीमुत्पत्तोऽन्कायः, लोहमयावपनर्षणे तेजस्कायः, यत्र तेजस्वम वायुरिति वायुकायोऽपि,
 वनस्पतिकायो पूरेव, द्वित्रिषत्तुरिन्द्रियाः सम्पातिमाः सम्भवन्ति, महिष्यादिर्षमयनादिकादेव दृष्माणस्यावयवरूपः पञ्चेन्द्रियपिण्डः,
 इत्यंभूतेन चासस्य तस्यनेन लेपः क्रियते इत्यसावुपयोगी, इतिष्वद्वो मिथपिण्डसमाप्त्यः, एतावानेव द्रव्यपिण्डो मिथ' सम्भवतीति ॥
 सम्मत्यस्यैव मिथपिण्डस्य कानिचिदुदाहरणान्युपवर्त्तयति—

सोत्रीरा गोरस्तासव वेसण भेसज्ज नेह साग फले । पोगल लोण गुलोयण जेगा पिण्डा उ सजोगे ॥ ५४ ॥

व्याख्या—'सौत्रीर' क्वाञ्जिक, तेषाङ्कायतेमस्कायवनस्पतिकायविपिण्डरूपं, तथाहि-तत्राङ्कायस्त्वङ्कपावनं तेजस्कायोज्वघ्रा
 वण नस्पतिकायस्त्वङ्कलावया यत्सम्पर्कतस्त्वङ्कलोदक गङ्गुल्युपनायते, लवणावयवाथ केचन तत्र लवणसम्मिथत्रतुल्येवकाश्चिभिः सर
 पतन्ति ततस्त्वत्र पृथिवीकायोऽपि सम्भवतीति, एवमन्यथापि भावना स्थपिया कर्षव्या, तथा 'गोरसं' तक्रादि, तेषाङ्कायप्रसकायसम्मिथ
 भवति, तथा 'आसवः' मर्ष, तेषाङ्कायतेमस्कायवनस्पतिकायविपिण्डरूपं, 'वेसन' जीरकलवणादि, तत्र वनस्पतिपृथिवीकायादिपिण्ड
 रूपं, 'भेपने' यवागूमर्षति, तेषाङ्कायतेमस्कायवनस्पतिकायपिण्डरूपं, 'जेरः' घृतवज्रादि, तत्र तेजस्कायप्रसकायादिपिण्डरूपं, 'आ

रुः' धरतुलमाङ्गिकादिरूपः, स च धनस्पतिकाययुधिर्वीनायप्रसकाणविपिण्डरूपा, 'फलम्' आमलकमिति, तत्रैव एकं प्राणं, ततस्त्वदीपी
 त्पमेव भावनीय, 'पोगल' मांस, वदीर एकं शुद्धते, ततस्त्वदीपि साककन्द्रावनीयं, 'छवणं' प्रवीर्यं, तत्राष्वाययुधिषीकायकरं, 'गुडो
 दनो' मतीती, तावपि फलकन्द्रावनीयौ, एवमन्येऽप्यनेके षयासम्पदं संयोगे पिण्डा याननीयाः, केवलं तं वं संयोगं परिभाष्य यो यत्र
 द्विरसंयोगादावन्तर्भवति स तत्र स्वप्नेरान्तर्यावनीयः ॥ तदेवमुक्तं समयम्बं द्रव्यपिण्डः, सम्पति क्षेत्रकालपिण्डाचभिस्सुरार—

तिन्नि उ पप्रससमया टाणाट्टिइठ दधिपू तयाएस्ता । चउर्पचमर्पिहाण जटय जया तप्यरुत्रणया ॥ ५५ ॥

व्याख्या—इह क्षेत्रकालपिण्डौ 'नाम ठवणाधिदे वृत्ने त्से य काल भाषे य' इति गाणानिर्देशक्रमोपेतया चतुर्थपञ्चमपिण्डौ,
 क्षेत्रम्-मात्सर्यं कालः-समयविवर्धरूपा, तत्र त्रयः मन्देशाः क्षेत्रप्रस्थावादाकाशमन्देशाः तथा त्रयः समयः कालस्य निर्विमाणा भागाः,
 तुदन्तौ विशेषणार्थः, स च परस्परमनुगता इति विशेष्यपत्ति, 'चतुर्व्यञ्जमपिण्डयोः' क्षेत्रकालपिण्डयोः स्वरूपम्, इयमप्र भावना-त्रयः पर
 स्परमनुगता माकाशमन्देशास्त्रयः परस्परमनुगताः समया पयाकर्म क्षेत्रपिण्डः काकपिण्ड इति वेदितव्या, भिन्नार्णं चोपलक्षणं, तेन
 द्विचतुरादयोऽपि द्रष्टव्या, तदेवं क्षेत्रकालपिण्डौ निरुपचरितौ प्रतिपाद्य सम्पति तावेन सोपवासावभिषये—'टाणाट्टिइठ दधिपू तयाएस्ता'
 'दधिपत्ति' द्रव्ये-पुत्रलस्कन्धस्ये स्यान्म-प्रवणारः म्यितिः-कालत्रयोज्वस्यानं स्यानं च स्यतिच स्यानस्यिती वास्यो स्यानस्यित्ति
 अत्र पञ्चमी 'यप' कर्मापारे' इत्यनेन सूत्रेण, ततोऽयमर्थः-स्यानं स्यिति चाभित्य यस्त्वदाऽऽद्येस -क्षेत्रकालादेस्त-क्षेत्रकालाभाषा
 न्यविवक्षया भूत्रेण कष्टेन च व्यपदेशस्तस्माच्चतुर्व्यञ्जमपिण्डयोः प्ररूपया कार्यो, किमुक्तं यद्यति?—स्कन्धस्ये पुत्रलत्रव्येऽयगाइचिन्ताया
 धित्य क्षेत्रमाणान्यविवक्षया यदा क्षेत्रेण व्यपदेशो यदा प्ररूपमावेशिकोऽय दिमावेशिकोऽय दिमावेशिक इत्यादि स इत्वं क्षेत्रतो व्यपविष्मयामा

शेषत्रिपिण्ड इत्युच्यते, शेषत्रयो व्यपविष्टः पिण्डः शेषत्रिपिण्ड इति व्युत्पत्तेः, यदा तु कालोऽवस्थानमपि कृत्य कालमाधान्यविवक्षया कालेन व्यपदंशा
 यथा—एकसामयिके द्विसामयिके इत्यादि तदा स कालपिण्डोऽपि भव्यते, कालतो व्यपविष्टः पिण्डः कालपिण्ड इति समासाऽऽश्रयणात्, अथवा
 शिवदेवायात्मनःशेषत्रिपिण्डे यादिना त्रिसमपाद्यात्मक कालपिण्डे यदवस्थितं पुत्रलक्षणं तदवादेशात् शेषकालव्यपदेशात्—शेषकालोपचा-
 रादित्यर्थः, यथाक्रमं शेषत्रिपिण्डः कालपिण्डः । मन्त्ररत्नद्वारेण सोपचारौ शेषकालपिण्डाश्च—‘ जस्य जपा तप्यरूचयणा ’ ‘ यत्र ’ वस्त्यादौ
 यदा प्रथमपौश्यादौ ‘ तत्ररूपणा ’ पिण्डप्ररूपणा क्रियते स पिण्डः प्ररूप्यमाणो नामाविपिण्डो वस्त्यादिशेषत्रयमधिकृत्य शेषत्रिपिण्ड उच्यते,
 यथाऽनुकरसतिरूपशेषत्रिपिण्ड इति, प्रथमपौश्यादिकं तु कालमपि कृत्य कालपिण्डो यथाऽनुक्रमयमराविरूपः कालपिण्ड इति ॥ ‘ इह विभि
 ल परसमया ’ इत्यत्र पर आदेशमाह—ननु मूर्धेषु द्रव्येषु परस्परमनुषेधत सङ्ख्याबाहुल्यवत्तु इति व्यपदेशो घटते, शेषकालयोस्तु
 न परस्परमनुषेधो नापि क्वले सङ्ख्याबाहुल्यं, तथाहि—शेषमाकाशमुच्यते ‘ शेष खलु आगास ’ भिति वचनात्, तत्र नित्यमकृत्रिमत्वात्,
 ततः सदैव त्रिभिन्नात्मकतया व्यवस्थितमिति कथमाकाशमवेदानामनुषेधः ?, एकत्र मिश्रणामानात्, कालेऽपि पूर्वापरसमयविविक्तो
 वार्चमानिक्रममय रूप एव पारमार्थिकः, पूर्वोपरसमययोर्बिनाशानुत्पत्तयेन परमार्थतोऽस्तत्त्वात्, सर्वां च परस्परमनुषेधः सङ्ख्याबाहुल्यं वा नासत्त्वा
 तदसत्त्वां वा, ततः कालद्रव्यमपि नोपपद्यते इति कथं तत्र पिण्ड इति व्यपदेशः ?, अत्र प्रतिषिधानमभिहितुराह—

मुचदविष्टसु जुगज्जह जह अक्रोऽन्नाणुवेहओ पिण्डो । मुचिविमुचेसुवि सो जुज्जह नणु सखयाहुच्छा ॥ ५६ ॥

व्याख्या—ननु यदि मूर्धेषु द्रव्येषु ‘ अन्योऽन्यानुषेधतः ’ परस्परानुषेधतः ‘ सखयाहुच्छा ’ इत्यप्यत्र सम्भव्यते, ‘ सख्यावाहु
 न्यतम ’ द्रवाविसहस्र्यासम्भवात्तत्र पिण्ड इति व्यपदेशो ‘ युच्यते ’ योगसुपैति घटते इत्यर्थः, तर्हि स पिण्ड इति व्यपदेशः ‘ मुचिविसु

केन्द्रिणि' मूर्धिराहित्वेच्चपि अमूर्चेव्यत्यर्याः, शेषप्रदेशकालसमयेषु युज्यन्ते, तथापि पिण्डशब्दमवृत्तिनिमित्तस्य परस्परानुवेषस्य सङ्ख्या
 बाहुल्यस्य च सम्भवात्, तथाहि-सर्वेऽपि शेषप्रदेशाः परस्पर नैरन्तर्यलक्षणेन सम्बन्धेन सम्बन्धा अतिष्ठन्ते, ततो यथा वादनिय्यादिते
 चतुरस्रादिषुने परस्परनैरन्तर्यरूपानुवेषतः सङ्ख्याबाहुल्यस्य पिण्ड इति व्यपदेश प्रवर्षते तथा शेषप्रदेशेष्वपि पिण्डशब्दः प्रवर्षमानो न
 विरुध्यते, तथापि परस्परनैरन्तर्यरूपानुवेषस्य सङ्ख्याबाहुल्यस्य च सम्भवात्, तथा कालोऽपि परमार्थतः सन् द्रव्यं च, ततः सोऽपि
 परिणामी, ततः सर्वस्य परिणामित्वाद्युपगमात्, अन्यथा सत्त्वायोगात्, एतन्नान्यत्र धर्मसङ्गरुण्णिकादौ विभाविवमिति नेह भूयो विभा
 व्यते, अन्यगौरवमयात्, परिणामी चान्वयी तेन तेन रूपेण परिणाममान लभ्यते, ततोऽस्ति वार्धमानिकत्वापि समयस्य पूर्वोपरसमया
 म्याम्नुवेषः, केवलं तौ पूर्वोपरसमयावसन्त्वाच्चपि शुद्धया सन्ताविष विवसितौ, ततः सङ्ख्याबाहुल्यमपि वनास्तीति पिण्डशब्दमवृत्तपरिवरो
 च ॥ सम्मति शेषे पिण्डशब्दमवृत्त्यभितोष दृष्टान्द्वारेण समर्षयते—

जह तिपरसो खयो तिसुत्रि परसेसु जो समोगाढो । अविभागिण सवद्यो कह तु नेव तवाघारो ? ॥ ५७ ॥

व्याख्या—यथा कश्चिदनिर्दिष्टव्यक्तिकः 'भिन्नदेशिकः' भिन्नदेशिकाकाशप्रदेशेष्ववगाढो न लोकस्थित् इत्यो-
 र्द्वैत्यपिशब्दार्थाः, 'अविभागेन सम्बन्धो' विभागो-नैरन्तर्यामावस्तवमात्रो प्रविभागो नैरन्तर्यमित्यर्थः तेन सम्बन्धो नैरन्तर्यसम्बन्धसम्बद्ध इति
 भावः, पिण्ड इति व्यपदेशित्ये, नैरन्तर्येष्ववस्थानमावात् सङ्ख्याबाहुल्यस्य, एवं-भिन्नदेशावागाढभिपरमाणुसङ्ख्या इव तवाघारः-भिपरमा
 नुसङ्ख्याघारः प्रदेशप्रत्यसमुदायाः कर्षे तु न पिण्ड इति व्यपदेश्यते ?, सोऽपि पिण्ड इति व्यपदेश्यताम्, एतन्मात्रानुक्तनीत्या विशेषामा

चात् ॥ सम्मति ' जल्य जया तप्करुषणया ' इत्येतद्दूपाधिदूपासुनामस्थायनद्रुपमावापुण्डान/ पागात्रभागसम्भवात् पारमाथक षण्डत्व
 क्षेत्रकालयोस्तु योगविभागासम्भवत औपचारिक प्रतिपादयन्नाह—

अहवा चतुष्टु नियमा जोगविभागेण जुग्जए पिण्डो । वोसु जहिय तु पिण्डो वणिज्जह कीरए वावि ॥ ५८ ॥

व्याख्या—अथेति प्रकारान्तरयोक्ते, पूर्वं हि क्षेत्रकाल्योर्ययास्वरूपं प्रदेवसमयानां परस्परानुवेद्यत सङ्ख्याषाढुन्यतश्च पारमा-
 थिक पिण्डत्वमुच्यते, यद्वा तत्र युज्यत एव, योगविभागासम्भवत्, तथाहि—लोकं यत्र योगे सति विभागः कर्तुं शक्यते विभागे वा सति
 योग तत्र पिण्ड इति व्यपदेशना, न च क्षेत्रमदेशेषु योगे सत्यपि विभागः कर्तुं शक्यः, नित्यत्वेन तेषां तथा षडवस्थितानामन्यथा कर्तुं
 मशक्यत्वात्, ततो न तत्र पारमार्थिकं पिण्डत्वं, तथा सम्यो वर्धमान एव सन् नावीतोऽनागतो वा, तयोर्विनष्टानुत्पन्नत्वेनाविद्यमानत्वात्,
 ततोऽत्र विभाग एव न तु कदाचनपि योग इति पारमार्थिकपिण्डत्वाभावः, ततोऽन्यथा क्षेत्रकालपिण्डरूपणा कर्तव्येति प्रकारांतरत्वात्,
 ' चतुर्णां ' नामस्यापनद्रव्यभाषापिण्डानां ' योगविभागेन ' योगविभागेन नियमास्थिण्ड इति व्यपदेशो युज्यते, तथाहि—नाम्न-
 पिण्डो नामनामवतोरभेदोपचारात् यद्वा नाम्ना पिण्डो नामपिण्ड इति व्युत्पत्तेः पुरुषादिकमेव भग्यते, तस्य च इत्स्वावाविभिरवयवैर्बु-
 यतस्यापि तद्भादिभिर्विभागः कर्तुं शक्यते इत्यस्ति योगे सति विभागः, यद्वा पूर्व गर्भे मांसपेशीरूपस्य सत्वो इत्यादिभिरवयवैर्विभागः
 पयात्क्रमेण वै तत्र सयोग इति विभागे सति योगः ततः पिण्डरूपता, तथा स्यापनापिण्डेऽज्ञात्रिकादिके पूर्व विभागे सति संयोगः सयोगे
 वा सति विभाग इति पिण्डरूपता, द्रव्यपिण्डेऽपि गुढौदनादिके विभागपूर्वकं संयोगः संयोगपूर्वको वा विभागः सुमतीव इति पारमार्थिक-
 पिण्डरूपता, भावपिण्डेऽपि भावभावनवतोः कश्चिदभेदात्साष्वादिरेव मूर्त्तौ विमल्वान् युज्यते, तत्र संयोगविभागो नामपिण्ड इव तादिकत्वात्

चिति पारमार्थिकी पिण्डरूपता, शेषकारणोत्पत्तनीत्या न संपीगचिभागाविति न तत्र पिण्डव्यमष्टशिः, तस्मात्प्रामादिपिण्ड एव तच्छब्द क्षेत्र
निवासादिकं पर्यायशुद्धतरुपं विवक्षित्वा शेषत्रिण्डकाकपिण्डशब्दाभ्यां व्यपदिश्यते, तथा चार—'दोषु जरिय तु' इत्यादि 'द्रव्यो' शेष
कात्म्योः 'यत्र' इतत्यादौ यदा वा मयपयोरुभ्यादौ यः पिण्डो नामादिक्रयो व्यावर्ष्यते यद्वा यत्र शूरे महानसादौ वा पिण्डो गुह्यपिण्डा
दिर्मोदकादिपिण्डो वा क्रियते यदा वा मयममहरादौ निव्याच्यते स व्यावर्ष्यमानो नामादिक्रियः क्रियमाणो वा गुह्योदनादिपिण्डस्तत्से-
ष्यभाषेणया शेषपिण्ड काऽपिण्डय व्यपदिश्यते, यथाऽशुक्लस्त्यादिशेषपिण्डः मयमयोरुपीण्ड इत्यादि ॥ चतुर्थो शेषकाकपिण्डो, स
स्मृति भाषणव्यभिचिह्नुरार—

दुविहो च मावपिण्डो पसत्यमो चेत्र अप्ससत्यो य । पूरुति वोण्हपि य पत्वेय परुत्रण वोच्छ ॥ ५९ ॥

व्याख्या—' द्विविधः ' द्विकारः यावपिण्डः, तथाया—प्रथस्वोऽप्रथस्वम्, सत एतयोर्द्वयोरपि मत्पेक मरुपर्णा—मरुष्येते द्वावपि
मानपिण्डौ यथा मापाप्तस्या सा मरुपर्ण वा कल्पे ॥ मत्पिमात्मैव गाथाच्छृष्टेन निर्वाहयति—

एगविहाह वसविहो पसत्यमो चेत्र अप्ससत्यो य । सजने त्रिजजाचरणे नाणावितिगं च तिविहो र्त् ॥ ६० ॥

नाण वसण तव सजमो र्यं वष पंचं लर्चं जाणेज्जा । पिहेसण पाणेसण उग्गाहपट्टिमा य पिहम्मि ॥ ६१ ॥

पत्रयणमार्या नव धम्मगुत्तिओ' तह य समणघम्मो र्यं । एस पसत्यो पिहो भणिओ कम्मट्टमहणेहिं ॥ ६२ ॥

अप्ससत्यो य असजने अभाणं अविहं य पिच्छत्तं । कोहार्यासवैकार्या कम्मैगुंशी अहम्मो य ॥ ६३ ॥

व्याख्या—प्रद्वस्तोऽप्रद्वस्तश्च भाषापिण्डः प्रत्येकं ' दृशविषयः ' दृशप्रकारः, [करणः] इत्याह— पञ्चमपादकः पञ्चमपादकः द्विवि-
 षद्विषयप्रतुर्विपो यावद्विषय इति, तत्र प्रथमतः सर्वप्रक्रमामाष्यानुसरणात्प्रद्वस्तं भाषापिण्डं दृशविषयमप्यभिदधाति—'सञ्जमे'त्यादि, तत्रै
 कविषयः प्रद्वस्तो यावद्विषयः सपमः, इह संयमो ज्ञानदर्शने दिना न भवति, ' पूर्वद्वयसामः पुनरुपरलामे भवति सिद्धः ' इति वचन-
 प्रामाण्यान्, त्वो ज्ञानदर्शने संयम एवान्तर्भूते विवक्षिते इति संयम एवैकः प्रथस्तभावपिण्डत्वेन प्रतिपाद्यमानो न विरुध्यते, द्विविधाः पिण्डो
 'विद्याचरणे' विद्या—ज्ञानं चर्य—क्रिया, अत्र सम्पन्नाश्च ज्ञान एवान्तर्भूतं विवक्षितमिति न पृथग्गणितं, विवक्षा हि वक्तृशरीना, वक्ता च
 न द्राधित्सिषेणाभिधिस्युस्तां तां प्रत्यासत्तियमधिकृत्य तत्तदन्तर्भावनाभिषये कदाचित्पुनर्विशेषपरिज्ञानोत्पादनाय विस्वरेणाभिधित्पुः सर्वं
 वैविध्यस्येन पूयक् प्रविषादयति, तत्र कदाचित् ज्ञानाधिभ्रं संयम इति प्रतिपाद्यते कदाचित् ज्ञानक्रिये इति कदाचित्पुन परिपूर्णमपि सा
 साधया ज्ञानाधिभ्रंमिति न कश्चिदप्यः, त्रिविधः पिण्डः पुनः ' ज्ञानाधिभ्रं ' ज्ञानदर्शनधारित्राणि, षड्विधं पिण्डो ज्ञानदर्शनतयः संय-
 माः, षड्विधं षड्वद्वानि—प्राणातिपातमृपाधादावचदानं पुनर्प्राणनिष्ठचित्तसप्तानि, अत्रापि ज्ञानदर्शने अन्तर्भूते विवक्षिते इति न पूय
 गणिते, रात्रिमोजनविरमणमप्येतेषु षड्वद्वु यथायोगमन्तर्भूतं विवक्षितं ततो न षड्विधत्वक्याघात', एवमुत्तरत्वापि यथायोगमन्तर्भावभावना
 भावनीया, पद्विपो भाषापिण्डः—पद्वि वद्वानि, तत्र षड्वद्वानि पूर्वोक्तान्येव प्राणातिपातविरमणावीनि पठं तु रात्रिमोजनविरमणस्त्वत्र,
 तथा सप्तविधे पिण्डे—सप्त किण्डैपणाः सप्त पानैपणाः सप्त अर्थप्रमतिमाः, तत्र पिण्डैपणाः पानैपणाश्च सप्त सष्टष्टादय , ताभेयाः—' संसिद्धम-

१ अथर्वप्रतिमा सप्त, अथर्वप्रतिमा इत्यत्र अथर्वप्रतिमा प्रतिमा अथर्वप्रतिमा, तत्र पूर्वमेवैवमूत प्रतिभयो मया प्राप्तो जान्यथा मूत इति विचिन्त्य
 तमेव याचित्वा गृह्यता प्रथमा १ । तथा पूर्वमेवमूतोऽभिष्वहो भवति—अथर्वप्रतिमा इत्यत्र अथर्वप्रतिमा प्रतिमा अथर्वप्रतिमा, तत्र पूर्वमेवैवमूत प्रतिभयो मया प्राप्तो जान्यथा मूत इति विचिन्त्य

संसृता उद्धृता वा अप्प्रेस्त्रहा केव । सम्यग्विद्या क्यगवित्या उच्छिद्यप्रथमा य सप्तमिया ॥ १ ॥' अप्सव्रप्रतिमा वसवित्विचियनियमविक्षेपाः, उपास्यविषयः पिण्डोऽप्यौ प्रवचनमातरा, वाच पत्र समितयस्तिप्तो गुप्तयः, तथा नवविधः पिण्डो नव वक्रचर्यगुप्तया, तासां चेदं स्वरूप- 'वसवि कइ निशिच्छिदिय कुडुतर पुल्लकीलिय पणीप । आशमायाहार विभूतणं च नव वंमगुचीव्यो ॥१॥' 'तथा चे'ति समुचये, दशविष पिण्डो दशप्रक्कर' श्रमणप्रथमैः, स पाय-' लवी य मइवउच्चव मुषी तव संजमे य बोद्धव्ये । सवं सोयं आकिचणं च वंमं च अइधम्मो ॥१॥'

या, उत्र प्रथमा सामागयेन, इत्वं तु गच्छान्तर्गतानां साम्योरीकानां चोपुक्तविहारिणां यत्कस्तेऽव्योऽन्यार्थं वाचन्ते २ । अन्यार्थमवग्रहं याचित्व्ये कन्यावशरीरं तु न स्वास्वामीत्येयाऽब्रह्मनिष्कानां, यत्कस्ते सूत्रावशेषेऽप्यभाषार्यावमिक्काइसन्व आचार्यार्थं व याचन्ते ३ । अहमन्यार्थमवग्रहं न याचित्व्ये, अपथावशरीरे तु वास्त्यामीरि, एषा गच्छ एवोपुक्तविहारिणां मिनकस्वार्थं परिकर्मं बुद्धतां ४ । आत्मच्छेदप्रभृद् याचित्व्ये न परार्थम्, एषा मिनक- स्थिन्तस्य ५ । वरीयमइमवग्रहं प्रहीष्यामि कवीयेमेव केल्कटादि सत्कारं प्रहीष्यामि, अन्यबोल्कुडुक उपविष्टो वा रात्रिं गमयिष्यामीत्येया मिनकलिय काय ६ । तास्मीं त्वैसेव पूर्बोच्च तक्करं यथासंसृतामेव शिवमिदि प्रहीष्यामि नान्ययदिति ७ । २ व्याख्या-मत्संयुता हस्तमात्राभ्यां चित्स्या, " अत्स- संटे इत्थं असंसृते मत्ते, अत्सरटिबत्तिवुत्तं भक्क, एव गृह्यतः प्रथमा, गाथाभङ्गमयात्रिपर्ययनिर्देश' १, संयुतापि ताभ्यां चित्स्या, " संसृटे इत्ये संसृटे मत्ते, अटिबत्तिवुत्तं मत्त २, उच्चता पाचस्थानाथात् स्वास्वामी त्वयोगेन भोगस्तगात्सुवृत तव एव गृह्यत ३, क्त्यल्लयाऽल्पतज्ज्योऽभाषवाचक- खतो निर्द्धं प्रयुक्तादि गृह्यतः ४, अषगृहीता भोजनकाले भोक्तुञ्जमस्य क्षरावायिना यदुपहृतं तव एव गृह्य ५, प्रगृहीता भोजनकालायां भोक्तुञ्जा माय शत्रुमस्युपासनं भोक्त्रा वा स्वस्त्वायिना यत्प्रगृहीतं वगृह्य ६, अक्षिस्तथर्मा यत्सरित्थागार्ह भोजनजातमन्ये च त्रिपर्यावयो नावकाहन्ति त्वर्ह- त्यर्कं वा गृह्यतः ७ । पानैरन्या अन्त्येमेव, तक्करं यत्पुण्याभाषामसौषीरिणदि निर्द्धं द्वेषं ।

प्रसवमावपिण्डस्योपसहारमार—‘एसो’ इत्यादि, ‘एप’दशप्रकारोऽपि भावपिण्डः कम्मोपक्रमणतः—‘साथकप्रमाणतः’, अनन स्वभनाप॥५५॥
 न्युदासमार ॥ सम्प्रति अत्रश्वस्तं भावपिण्डं वञ्चविधमपि क्रमेणार—‘अपसत्यो य’ इत्यादि, अत्रश्वस्तः पुनर्भावपिण्ड एकविधोऽसंयमो-
 धिरत्यमारः, अत्रज्ञानमिध्यात्वादीनि सर्वोप्यप्यन्तर्भूतानि विवक्ष्यन्ते ततो न कश्चिदोपः, द्विविधोऽज्ञानाविरती, वञ्चद्वो मिध्यात्वञ्चद्व्या
 नन्तरं योजनीयः, अत्र मिध्यात्वकपायादयः सर्वेऽप्यत्रैवान्तर्भूता विवक्षितास्ततो न द्विविधत्वव्याघातः, एवमुत्तराभ्यान्त्यर्भावभावना माव-
 नीया, त्रिविधो मिध्यात्वं वदन्दावज्ञानाविरती च, चतुर्विध चत्वारः क्रोधादयः क्रोधमानमायालोभाः, पञ्चविध पञ्चाश्रद्धाराणि प्राणा
 तिपावमृषानादादृषादानमैयुनपत्रिररूपाणि, षड्विध ‘कय’सि कायवधाः—पृथिवीकायिकाविधिनाश्वाः, सप्तविधः कर्मणि—कर्मविषयो द्रष्ट-
 व्य’, ११ कर्मद्वन्द्वेन कर्मभयनिवन्धनभूता अध्यवसाया युञ्जन्ते, भावपिण्डाधिकारात्, तत्र आयुर्वर्जदेशेपसप्तकर्मन्धनिवन्धनभूता कायायिक्य
 भ्रूपायिक्य वा परिणामविज्ञेया जातिमेदापेक्षया सप्तमेवा’ सप्तविधोऽप्रश्वस्तो यावपिण्डः, अष्टविधोऽपि भावपिण्ड कर्मविषयः, तन्मापीय
 भावना—कर्मोपक्रमणनिवधनभूताः कपायिक्यः परिणामविज्ञेया जातिमेदापेक्षयाऽष्टपदेवा अष्टविधोऽप्रश्वस्तो भावपिण्ड, ‘अगुपीओ’सि
 नवत्रयचर्यगुप्तिमतिपसभूता नवाग्रहचर्यगुप्तयः, तथा अयम्मो—दशविधचर्यमतिपसभूतो दशविधोऽप्रश्वस्तो भावपिण्डः । सम्प्रति प्रश्वस्ता
 प्रश्वस्तयोर्भावपिण्डयोर्भेदज्ञपार—

धञ्जइ य जेण कम्मं सो सञ्चो होइ अप्पसत्यो ठ । मुच्चइ य जेण सो उण पसत्यओ नवरि विञ्जेओ ॥६४॥

व्याख्या—११ येन भावपिण्डेनैकविधादिक्ल प्रवर्तमानेन ‘कम्म’ ज्ञानावर्णयादि बध्यते, वञ्चद्वोऽनुकससुञ्चार्य’, स च दीर्घ-
 स्थितिकदीर्घसंसारानुचन्धि विपाककटुकं च येन बध्यते इति समुच्चिनोति, स सर्वोऽप्यप्रश्वस्तो भावपिण्डो प्राक्त्वाः, येन पुनरेकविधादिना

प्रवर्धमानेन कर्मण सराशात् वृत्तेः सर्वात्मना वा मुच्यते स प्रवृत्तो भाष्यपिण्डो विद्येयः, आह-पिण्डो नाम बहूनायेकप्र मीत्स्नसु
 द्यत, पिण्डनं पिण्ड इति व्युत्पत्तेः, भाषाभ संयमादयो यदा प्रवर्तन्ते तदैकसङ्ख्या एव, एकस्मिन् समये एकस्यैवाध्यवसायस्य भावात्,
 ततः कथं पिण्डत्वम् ? इति, अत्रोचरमाह—

दसणनाणचरिचाण पज्जावा जे उ जचिया वावि । सो सो होइ तयक्खो पज्जत्रेपेयालणा पिण्डो ॥ ४५ ॥

व्याख्या—इह चारिप्रणणेन तपममृत्यपि वृद्धते, तस्यापि क्षितिपरिणामरूपस्य चारिप्रभेदत्वात्, ततो दर्शनज्ञानचारिआणां
 प्रत्यक ये ये 'पर्यवाः' पर्यायाः अविभागपरिच्छेदरूपा यदा यदा 'याक्तो' यत्परिमाणा वर्धन्ते स स तदा तदा तत्तदास्वयो-वृद्धे
 नास्वयो ज्ञानास्वभारिआस्यः 'पर्यवपेयालना पिण्डः' पर्यायप्रमाणरूपेण पिण्डः पर्यायसंहतिविवक्षया पिण्डो भवतीत्यर्थे, इयमत्र भावना-
 इह यदा सयम एव केवलः प्राधान्येन विरस्यते न तु सती अपि ज्ञानवर्द्धने सयमस्य तदविनापादित्वेन तयोस्तत्रैवान्तर्मानविवक्षणात्,
 तदा ये तस्य संपपस्याविभागपरिच्छेदास्वयाः पर्यायास्ते समुदायेनैकत्र पिण्डीभूय व्यवविष्टन्ते, परस्य ताद्रात्म्यसम्बन्धेन सम्बद्धत्वात्,
 ततः सयमपर्यायसहत्येसया पिण्ड इति सयम एकशियमावपिण्डत्वेनोच्यमानो न विरुध्यते, यदा तु तस्मिन्नेत्र संपमरूपेऽप्यवसाये पृथग्
 ज्ञानविवक्षा क्रियाविवक्षा च भवति, यथा—वस्तुयायास्म्यपरिच्छेदरूपोऽश्चो ज्ञानं प्राणाविपादाविविधिरविरूप्य परिणामविधेयसु क्रियेति
 तदा ये ज्ञानस्याविभागपरिच्छेदरूपाः पर्यायास्ते परस्परं तादात्म्यसम्बन्धेनावस्थिता इति ज्ञानपिण्डः, ये तु क्रियाया अविभागपरिच्छेद
 रूपाः पर्यायास्ते क्रियापिण्डः, ततो द्विविधो भाष्यपिण्डो ज्ञानक्रियास्यः प्रविषाणमानो न विरुध्यते, यदा तु तस्मिन्नेत्र संयमरूपेऽप्यवसाये
 पृथग् ज्ञानविवक्षा दर्शनविवक्षा चारिप्रविवक्षा च, यथा वस्तुयायास्म्यपरिच्छेदरूपोऽश्चो ज्ञानं तस्मिन्नेत्र वस्तुनि परिच्छिद्यमाने जिनैरित्य

मुत्स्यम् भव इदं तद्यत्प्रतिपत्तिनिष्पन्न रुचिक्रयः परिणामविशेषो दर्शन, प्राणाविपात्ताविराहिक्रयस्तु परिणामविशेषप्रभिमिति, तदा
 ये ज्ञानस्याविभागपरिच्छेदक्याः पर्यायास्ते समुदिता ज्ञानपिण्डो ये तु दर्शनस्य ते दर्शनपिण्डो ये तु चारित्रस्य ते चारित्रपिण्ड इति त्रिवि
 धो ज्ञानदर्शनचारिभ्रास्यो भावपिण्ड उच्यते, यदा तु तपोरूपोऽपि परिणामो भवति त्रिविधः चारित्राद्विवक्ष्यते तदा त्रयः पिण्डाः पूर्वो
 क्ताभ्युपर्यस्तु तपपिण्ड इति चतुर्विधो भावपिण्डः, यदा तु पञ्च महाव्रतान्येव केवलानि विवक्ष्यन्ते ज्ञानवर्धनतयासि पुनस्त्वैशान्तमूर्तानि
 तदा ये प्राणातिशयविरतिपरिणामस्याविभागपरिच्छेदक्याः पर्यायास्त परस्पर समुदितत्वात् प्राणाविपातविरतिपिण्डः ये तु सुपावाद्बि
 त्तिपरिणामस्य ते पूपावाद्बिभ्रतिपिण्डः एवं यावद्ये परिश्रमविरतिपिण्ड इति पञ्चविधो भावपिण्ड उच्यते, एवं
 ज्ञेयत्वापि पिण्डेषु पिण्डत्वभावना भावनीया । एवमप्रज्ञस्तेष्वपि भावपिण्डेषु ॥ तथैवं पिण्डनं पिण्ड इति भावविपर्या ७दुत्यस्मिभक्त्य संय
 मादेः पिण्डत्वमुपगतम्, अथवा भावपिण्डविचारे पिण्डशब्दः कर्तृसाधनो विवक्ष्यते, यथा पिण्डयति—कर्मणा सहात्मानं मिभयतीति पिण्डो
 भावभासी पिण्डश्च भावपिण्डः, एतदेवा—

कम्माण जेण भावेण अप्यगो त्तिणइ चिक्खण पिंढ । सो होइ भावपिंढो पिंढयएु पिंढणं जग्गहा ॥ ६६ ॥

श्यास्या—येन ' भावेन ' परिणामविशेषेण कर्मणां पिण्ड ' चिक्खणन्ति ' अन्योऽन्यानुवेधेन गाढसंश्लेषरूपमात्मनि चिनोति स
 भावो भवति भावपिण्डः, अप एतुमार—यस्मात्पिण्डमिति पिण्डपते आत्मा स्येन सह येन तत्पिण्डन—कर्मणं ज्ञानावरणीयादि तत्पिण्ड
 यति-भ्रात्मना सह सम्बद्धं करोति स भावत्वस्मात्कारणात्स भावपिण्ड इत्युच्यते, अप चेत्यं प्रशस्तापञ्चस्त्वभाषना—येन भावेन शुभं

कर्म आत्मन्युपचीयते स प्रवृत्तो भावपिण्ड' येन त्वद्गुणं सोऽप्यश्नत इति ॥ धदेनमुक्तो भावपिण्डः, तदुक्तौ च व्याख्याताः पृथगपि ना
मात्र्याः पिण्डा, सम्प्रत्ययीषो पिण्डान्ता मध्ये येनाभाषिकारस्वमभिपित्तुरा—

दृष्ट्वे अच्चित्तेण भावमि पसत्यपुणिहं पगय । उच्चारियत्यसरिसा सीसमइविकोवणद्वार ॥ ६७ ॥

व्याख्या—'इह' मस्या पिण्डनिर्युक्तौ 'द्रव्ये' द्रव्यपिण्डविषये 'अधिषेन' अधिषत्द्रव्यपिण्डेन 'भावे' भावपिण्डविषये पुनः
'प्रवृत्तेन' प्रवृत्तभावपिण्डेन 'प्रकृतं' प्रयोजनं, यद्येवं तर्हि श्रेयाः किमर्थमभिहितः ? अत आह—'तच्चारिष' त्यादि, श्रेया-नामा-
इय' पिण्डाः पुनरुच्चरितार्यसरिश्चा त्त्वारितः-अविषादित योऽर्थः पिण्डशब्देनान्वयर्थयुक्तेन तत्समाज्ञाः—येन तुभ्याः, तेषामपि पिण्डा इत्ये-
वमुच्चार्यमाणत्वात्, एताः शिष्याणां मतेः विक्रोपनं—प्रकोपनं इति तच्चदर्थन्मापकतया प्रसरीयनं तदर्थमुक्ताः, इयमत्र भावना—जगति
नामादयोऽपि पिण्डा उच्यन्ते, तथापि पूर्वोक्तप्रकारेण पिण्डशब्दप्रवृत्तिर्द्विधात्, केवलमिह तेषां मन्येऽपि तद्रव्यपिण्डेन प्रवृत्तेन च भाव-
पिण्डेनाधिकार, न इयैरप्रस्तुतत्वादिति, मस्यार्थस्य वैविकत्येन प्रतिपादनार्थं श्रेयनामादिपिण्डोपन्यास इति । आह—सुमुहूर्णां सकल
कर्मनृत्तलाक्यविगोलाय प्रवृत्तेन यावपिण्डेन प्रयोक्तनं भवतु, अधिषेन तु द्रव्यपिण्डेन किं प्रयोजनम् ? उच्यते, भावपिण्डोपचयस्य
तदुपयुक्तत्वाद्, एतदेवाह—

आहारववहिसेजा पसत्यपिण्डसुवगहं कुणइ । आहारे महिगारो अहहि ठाणेहि सो सुच्चो ॥ ६८ ॥

व्याख्या—इहाधिचन्द्रव्यष्टिसिद्धिः, तदप्या—आहाररूप उपपि रूपः स्वय्यारूपस्य—ज्ञानसंयमादि
रूपस्य मानपिण्डस्य 'उध्रप्ररम्' उपपट्टम् करोति, तवस्त्रिविधेनाव्यतेन यतीनां प्रयोजन, केवलमिह प्रत्ये 'अधिकारः' प्रयोजनम्, 'आहारे'
आहारपिण्डे, स चाष्टभिः स्यान्—उग्रमादिभिः परिशुद्धो यथा यतीनां गवेषणीयो भवति तथाऽभिषास्यते ॥ किं कारणमत्र विद्येपत आ-
हारपिण्डेन प्रयोजनम् ? अत आह—

निव्याण खलु वज्ज नाणाइतिग च कारण तस्स । निव्याणकारणाणं च कारण होइ आहारो ॥ ६९ ॥
व्याख्या—इह मुमुक्षुणां 'कार्य' कर्षव्यं निर्वाणमेव न श्रेयं, स्वष्टुशब्दोऽवधारणार्थः, श्रेयस्य सर्वस्यापि तुच्छत्वात्, 'वस्य' निर्वा
णस्य कारणं 'ज्ञानादिभिरकं' ज्ञानवर्धनधारिणिरूप 'सम्पद्दर्शनज्ञानचारिण्यणि मोक्षमार्गः' इति (तत्त्वा० अ० १ मू० १) वचनप्रामाण्यत्वात्,
तवस्त्वदवश्यमुपादेयम्, उपायसेवामन्तरेणापेयप्राप्त्यसम्भवात्, तेषां ज्ञानादीनां निर्वाणकारणानां कारणमष्टभिः स्यान्' परिशुद्ध आहारः,
आहारमन्तरेण धर्मकामस्यितरेसम्भवात्, उग्रमादिवोपशुष्टस्य च चारिभ्रंशुक्तरित्वात् ॥ एवमेवाहारस्य निर्वाणकारणज्ञानाधिकारणत्वं
दृष्टान्तेन समर्थयते—

जह कारण तु ततु पढस्स तेसि च होति पग्हाइ । नाणाइतिगस्सेव आहारो मोक्खनेमस्स ॥ ७० ॥
व्याख्या—यथा पणस्य तन्वच्च कारणं तेषामपि तन्तूनां कारणानि पश्मानि भवन्ति, 'एवम्' अनेन प्रक्वरेण ज्ञानादिभिरिकस्य
'मोक्खनेमस्स' चि नेमशब्दो वेस्याः कर्षार्थभिधाने कूटः, तवो मोक्षो नेमः—अर्थ यस्य तस्य कारण भवत्याहारः । इह कश्चित् ज्ञाना
दीनां मोक्षकारणत्वामेव न प्रतिपद्यते, विधिसत्त्वात्सच्चिसृष्टेः, सत्त्वं प्रति ज्ञानादीनां मोक्षकारणत्वं दृष्टान्तेन भाषयति—

जह कारणमणुग्रहय कज्ज साहेइ अविकल नियमा । मोक्खवखमाणि एवं नाणाईणि उ अविगलाइं ॥ ७१ ॥

व्याख्या—यथा बीजादिलक्षणं कारणमनुपपत्तम् अन्वयादिधिरविश्वस्तम् 'अधिकल' परिपूर्णसाप्तीसम्भं नियमादङ्कुरादिलक्षणं कार्यं जनयति, 'एवम्' अननैव प्रकारेण ज्ञानादीन्यप्यविकलानि-परिपूर्णानि तुञ्ज्वावनुपपत्तानि च नियमत 'मोक्षसमाप्ति' मोक्षलक्षणकार्यसाधनानि भवन्ति, तथाहि—ससागणमरूपो मोक्षः, संसारस्य च कारणं भिष्यात्वाङ्गानाविरतयः, तस्मिन्निपत्तसमूतानि च ज्ञानादीनि, क्तो भिष्यात्वादिजनितं कर्म नियमतो ज्ञानायासेवायामप्यञ्छति, यथा हिमप्रपातजनितं शीतमनल्लसेवायामिति, कारणानि मोक्षस्य ज्ञानादीनि, तानि च परिपूर्णानि तुञ्ज्वादनुपपत्तानि च, अनुपपत्तत्वं च चारित्रस्योद्भवादिदोषपरिशुद्धाशास्त्राण्यसति, नान्यथा, ततोऽष्टभिः स्यान्तरासारो यतिभिर्ग्राह्य इत्येतदत्र धक्तव्यम्, अत आहारपिण्डेनेहाधिकारः ॥ तत्रैवमुक्तः पिण्ड, सम्प्रत्येषणा वक्तव्या, तत्र पिण्डस्योपसंहारमेणयाभ्योपसर्पं किरीडुरिदमाह—

सखेवर्षिष्ठियत्यो एव पिण्डो मए समक्खाओ । फुडवियहपायहत्य वोञ्छामी एसण एत्तो ॥ ७२ ॥

व्याख्या—'एवं' पूर्वोक्तेन प्रकारेण 'सहस्रेपिण्डिवार्य' सहस्रेपेण—समासेन सामान्यरूपतयेत्यर्थः पिण्डितः—एकत्र मीलितवात्पर्यमाश्रयनस्यापितोऽर्थः—अभिधेय यस्य स तथारूपः पिण्डो मया व्याख्यातः, 'इतः' ऊर्ध्वम् 'एषणाम्' एषणाभिधाविकां गाया मन्वति 'सुटु' विक्रमप्रकृत्यार्षी 'सुटु'—निर्मलं न तात्पर्यानिवर्षेण कश्चिद्व्यप्यतया दुर्धनः प्रकृतः—सथा विषयिद्विष्टपचनरचनाविशेषतः सुखमतिपाथो योऽत्ररत्नव्याख्यास्यात्वेज्वपि प्रायः स्वयमेव परिस्फुरन्निव लक्ष्यते स प्रकृत इति भाष्यार्थः अर्थः—अभिधेयं यस्याः सा तथा तां वक्ष्ये ॥ तत्र 'तत्रैवैव्यपर्ययैर्व्याख्ये'ति प्रथमतः सुखावबोधार्थमेण या एकाविकल्पविधिसुराह—

एतस्मिन् गवेसणा मग्गणा य उग्गोवणा य ओद्धव्वा । एए उ एसणाए नामा एग्गट्टिया होति ॥ ७३ ॥

व्याख्या—एपणा गवेसणा मार्गणोद्घोषना एतानि चञ्चच्वाद्दन्वेपणाप्रकृतीनि चैपणाया एक्यर्थिकानि नामानि भवन्ति, तत्र ' इहु
इच्छया' एपणम् एपणा इच्छा, गवेपणा—अन्वेपणा गवेपणं गवेपणा, मार्गण एपणा, उद्घोषणम् उद्घोषणा ॥ एवं नामान्यभिधाय सम्प्रति

भेदानभिस्त्सुरार—

नाम ठवणा वधिए भावंसि य एसणा मुणेयव्वा । वद्धे भावे एक्केक्कया उ तिप्पिहा मुणेयव्वा ॥ ७४ ॥

व्याख्या—एपणा चतुर्विधा ज्ञातव्या, तद्व्या—नामैपणा स्यापनैपणा तथा ' द्रव्ये' द्रव्यविपर्ययैपणा ' भावे' भावविपर्यया च, तत्र
नामैपणा एपणा इति नाम यद्वा—जीवस्याजीवस्य वैपणाश्चन्दान्वर्यरहितस्य एपणा इति नाम क्रियते स नामनामवतोरभेदोपघारात्, यद्वा—
नाम्ना एपणा नामैपणा इति व्युत्पत्तेर्नामैपणेत्यभिधीयते, स्यापनैपणा एपणात्त साञ्च्वादेः स्यापना, इरैपणा साञ्च्वादेरभिधा सत एपथा
रासाएवादिरेव एपणेत्यभिधीयते, तत स स्याप्यमान' स्यापनैपणा, स्याप्यते इति स्यापना स्यापना वासौ एपणा च स्यापनैपणा, द्रव्ये
पणा द्विधा—आगमत्ता नोआगमत्तश्च, तत्राऽऽगमश्च एपणाश्चन्दार्यस्य ज्ञाता सत्र चानुपयुक्तः, ' अनुपयोगो द्रव्य'मिति वचनात्, नोआग
मतद्विधा, तद्व्या—अश्वरीरद्वयैपणा मध्यश्वरीरद्वयैपणा अश्वरीरमध्यश्वरीरव्यतिरिक्तद्रव्यैपणा च, तत्रैपणाश्चन्दार्यस्य यच्छरीरमपगतजी-
वितं सिद्धशिलातस्माद्विगतं वद्धताभावतया अश्वरीरद्वयैपणा, यस्तु धाञ्क्ते नेदानीमिपणाश्चन्दार्यमप्युच्यते अप थायस्यां वेनैव शरीरसमु
दाख्येण परिक्रमनेन मोत्स्यते स भाविभावकारणत्वाद्भव्यश्वरीरद्वैपणा, अश्वरीरमध्यश्वरीरव्यतिरिक्ता तु द्रव्यैपणा सच्चितादिद्रव्यविप

या, भावैपणाऽपि द्विधा—आगमतो नोआगमतश्च, तत्र आगमत एपणाशब्दार्थस्य परिज्ञाता तत्र घोपयुक्तः, 'सपयोगो भावनिक्षेप' इति वचनात्, नोभागमतो गवैपणाएपणाधिवेदात् त्रिधा, तत्र नामैपणां स्थापनैपणां द्रव्यैपणां आगमतो नोआगमतश्च इद्विरीरमव्यञ्चरीररूपां भावैपणां स्वागमतः सुज्ञानत्वाद्नाइत्य क्षेत्रां द्रव्यैपणां भावैपणां च व्याधिरूपासुरिदमाह—'दृष्ये' इत्यादि, द्रव्ये—द्रव्यविषया 'माने च' भावविषया, एकैका 'त्रिविधा' त्रिभङ्गरु शाकल्या, तत्र द्रव्यविषया त्रिविधा सधिसादिभेदात्, तद्यथा—सधिसुद्रव्यविषया अविच्छद्रव्यविषया मित्रद्रव्यविषया च, भावविषयापि त्रिधा गवैपणादिभेदात्, तद्यथा—गवैपणैपणा ग्रहणैपणा प्रासेपणा च ॥ तत्र द्रव्यैपणापि सधिसुद्रव्यविषया त्रिधा, तद्यथा—द्विपदविषया क्षुब्धविषया अपदविषया च, तत्र प्रथमतो द्विपदद्रव्यविषयामैपणामाह—

जस्मं एतद्दृष्टुं सुयस्त अक्षो तमेसरु नट । सत्तुं एतद्दृष्टुं अक्षो य से मञ्जु ॥ ७५ ॥

व्याख्या—इह पद्यपि एपणादीनि चत्वारि नामानि प्रमेकाधिकान्युक्तानि, तथाऽपि तेषां कथञ्चिद्व्यर्थेभेवोऽप्यस्ति, तथाहि-एपणा इच्छमात्रमभिधीयते, तच्च गवैपणादाद्यपि विद्यते, अत एव गवैपणादय एपणाया पर्याया उक्ताः, गवैपणादीनां तु परस्परं नियतोऽप्यर्थभेदोऽस्ति, तथाहि-गवैपणमनुपलभ्यमानस्य पदार्थस्य सर्वतः परिभाजनं, मार्गणं-निपुणसुद्धयाऽन्वेषणम्, चद्रोपन-विषयित्वस्य पदार्थस्य मानप्रकथयिष्यतीर्णं, तत्र एतेषां क्रमेणोदाहरणान्याह-एकः कोऽप्यनिर्दिष्टनामा देवदद्यादिकः सन्तत्यादिनिमित्तं सुतस्य 'जन्म' इत्यपि 'एपते' इच्छति, इवमेपणाया उदाहरणम्, अन्यः पुनः कोऽपि यद्गदद्यादिकः सुतं ह्यपि नष्टम् 'एपते' गवैपण्ये, इवं गवैपण्यया उदाहरणम्, अन्यः कोऽपि विष्णुमित्रादिकः 'पदेन' पदानुसारेण दृष्टीबलमूमिसमुत्पन्नपरणप्रतिबिम्बादुसारेणैतस्यैः, सप्तमम् 'एपते' गृह्यते, इत् मार्गणाया उदाहरणम्, अन्यः पुन 'से' तस्य शब्दो 'सत्तुं' सप्तमम् 'एपते' चद्रोपपति, सर्वजनप्रकाशं सुख्यधियात् मयिक-

पतीत्यर्थः, इदमुद्गोपनाया उदाररणम् ॥ तदेवमुक्ता सच्चिद्विपदद्रव्यविषया एषणा, सम्मति सच्चिदचतुष्पवापदविषयां मिश्रविषयामधि
चविषयां च प्रविषादयति—

एमेव सेसएसुत्रि चउप्पयापयअचिचमीसेसु । जा जत्थ जुज्जए एसणा उ तं तत्थ जोएज्जा ॥ ७६ ॥

व्याख्या—‘ एतमेव ’ द्विपदेष्विव ‘ श्लेषेष्वपि ’ द्विपदेभ्यो व्यतिरिक्तेष्वपि ष्चुष्पदापवाचितमिभेषु गवादिषीजपूरकादिद्रुमादि
रूढकुरायाभरणविभूषितमुठादिकूपेणु द्रव्येषु निषयेषु या यत्रैषणा—इच्छागन्धेषणामार्गणादिरूपा ‘ युष्यते ’ घटते तां तत्र पूर्वोक्तगा
यानुसारेण पोग्रयेत्, यथा कोऽपि दुग्धाम्यवहाराय गामिच्छति, कोऽपि पुनस्त्वामेव कापि नष्टां गवेपयते, अन्यः पुनस्त्वामेष गां परास्त-
न्विभिरपरिपमाणं गवादिपदप्रतिविम्यानुसारेण मृगयते, कोऽपि पुनः स्वर्धैर्यमरूढनाय जनमकरा व्याघ्रमपगतासु चिकीर्षति, एवमपदान-
विष्वपि मापना कार्यो ॥ उक्ता द्रव्येषणा, साम्भवं भावैषणां श्रिमकारामभिविस्तुरार—

भावेसणा उ तितिहा गवेसगहणेसणा उ बोद्धव्वा । गासेसणा उ कमसो पन्नत्ता वीयरगेहिं ॥ ७७ ॥

व्याख्या—‘ भावः ’ ज्ञानादिरूपः परिणामविशेषः सद्द्विपया एषणा भावैषणा, यथा ज्ञानवर्धनचारिश्राणामेकदेशतः समूह्यातं वा
यातो न भवति तथा पिण्डादेरपणमिति भावः, साऽपि ‘ श्रिषा ’ श्रिमकरा ‘ क्रमश्च ’ क्रमेण प्रसन्ना धीतरागैः, केन क्रमेण ? इत्यत आर—
‘ गवेसे ’ त्यादि, पूर्व गवेणैषण्य ततो प्ररुषैषणा ततो श्रासैषणा ॥ कस्मात्पुनरित्यं गवेणवावीनां क्रम ? इत्यार—

अगविट्टरस उ गहण न होइ न य अगहियसस परिमोगो । एसणतिगसस एसा नायध्वा आणुपुध्वी उ ॥ ७८ ॥

व्याख्या—इह न 'भगवेषितस्य' अशरिभाषितस्य पिष्वादेशेऽपि, नाप्यष्टीतस्य परिभोगः, तत्र एषणाभिरस्य 'एषा' पूर्वोक्ता 'भानुपूर्वी' कर्मो वातन्व्यः ॥ सम्प्रति गवेषणाया नामादीन् भेदान्नाह—

नामं ठवणा दविट् भावमि गवेसणा मुणेषव्वा । वञ्चमि कुरगगया उगगमउप्यायणा भावे ॥ ७९ ॥

व्याख्या—'नामं'ति नामगन्पणा स्यापनागवेपणा एते च एषणे इव सम्प्रथं स्वयमेव भावनीये, 'द्रव्ये' द्रव्यविषया 'भावे' भावविषया, तत्र द्रव्यविषया भागमनोभागमभेदाद्विधा, तत्राऽऽगतो गवेपणाश्चन्द्रार्यशावा तत्र चानुपयुक्तः, 'अनुपयोगो द्रव्य'मिति वचनात्, नोऽप्रागमतस्त्रिधा इन्द्ररीरमव्यञ्जरीरतद्वयतिरिक्तमेवात्, तत्र इन्द्ररीरमव्यञ्जरीररूपे द्रव्यगवेषणे एषणे इव भावनीये, इन्द्ररीरमव्यञ्जरीररूप्यतिरिक्तगवेषणा सचिच्चादिद्रव्यविषया, तत्र कुरङ्गगजा उदारण, तथा चार—'दन्वमि कुरंगगया' द्रव्ये—द्रव्यविषयायां गवेषणायां कुरङ्गा-गजा-इति-रस्त्रिनो दृष्टत्वा, 'भावे' भावविषया गवेषणा 'उगगमउप्यायण'पि सूचनास्तूत्रमिति न्यायाद्गुद्रमोत्सादनादोपनिमुक्ताशारविषया ॥ यदुक्तं—'दव्यमि कुरंगगया' इति, तत्र कुरङ्गगजन्तं गायाद्विक्रानाभिस्तुरार—

जियसत्तु वेत्रि चित्तसम पधिसणं वणगपिट्पासणया । वोहल दुब्बल पुष्छा कहण आणा य पुरिसाणो॥८०॥

सीधन्निसरिस्समोयगकरण सीवन्निरुत्तवहेट्टेसु । आगमण कुरगाण पसत्तय अपसत्तय उवमा उ ॥ ८१ ॥

व्याख्या—मुग्गं, नवर भावार्थः कथानकादवसेय', तवेदं-क्षितिप्रतिष्ठितं नाम नगरं, तत्र राजा जितशशुस्वस्य मार्यो पद्महादेवी नाम्ना सददर्शना. तस्याः कथाविट्पापसत्त्वाया राणा सह भिमसमायां मधिप्रायधिप्रक्षित्तान् क्लृप्तप्राग्गुगान्बलोष्य तन्मार्गसम

सणे दीहृदमजायत, दीहृदे घासम्पपयाने तस्याः खेदेद्वतः शरीरस्य दीर्घत्वमभवत्, तव हृदि हृयतिः सत्वेनं तां पृष्टवान्, यथा—श
 मिये ! किमतीव शरीरे तव दीर्घत्वमयावत् ? ततः सा दीहृदमचक्रपत्, ततो राजा सत्वरं कनकपृष्ठकुरङ्गानयनाय पुराणान् प्रेषितवान्,
 वेऽपि च पुरुषाः स्वधेतसि चिन्तयामासुः—इह यस्य यद्दुष्कृतं स तत्रासपत्तः सन् प्रमादभाव भगवान् सुखेनैव पश्यते, कनकपृष्ठानां च
 कुरङ्गाणामिष्टानि भीषणीफलानि, तानि च सम्प्रति न विद्यन्ते, सत्वरस्तस्यद्वान्मोदकान् कृत्वा भीषणीद्वसवच्छेषु सर्वतः पुञ्जकपुञ्जका
 कारेण शिल्त्वा वेयां समीपे पाद्मान स्यापयाम इति वयैव कृत्य, ते च कनकपृष्ठा ररषो निमेन यूयाधिपतिना सह स्वैच्छया परिभ्रमन्त्
 स्वशागताः, यूयाधिपतिश्च भीषणीफलकारान् पुञ्जकपुञ्जकस्थितान्मोदकानचलोक्य सुगानुभववान्, यथा—भो ररषो ! युष्माकं यथनार्य
 भिक्षं केनापि घूर्त्सेन कृतं कृतं वर्त्तते, यतो न सम्प्रति भीषणीफलानि सम्भवन्ति, न च सम्भवन्त्यपि पुञ्जकपुञ्जकाकारेण घटन्ते, अप्य
 मन्येयास्तयाविषपरिभ्रमद्वावसम्पत्तः पुञ्जकपुञ्जकाकारेण घटन्ते, तदप्ययुक्तं ननु पुरापि वावा वादि स्म, न तु कदाचिनाप्येव पुञ्जकपु
 ञ्जकाकारेण भवन्ति स्म, यथा चैतदेव निर्युक्तिकारः पठति—

विद्मजमेय कुरंगेण, जया सीवन्नि सीयद् । पुरात्रि वाया वायता, न उण पुजकपुजका ॥ ८२ ॥

व्याख्या—‘ विदितं ’ प्रतीतम्, एतत्कुरङ्गाणां यदा भीषणी ‘ सीदति ’ घातुनामनेकार्यत्वात्फलति, तस्याभेदानां फलानि
 सम्भवन्ति, सम्भवन्तु वा तथाऽपि स्य पुञ्जकपुञ्जकाकारेण स्थितानि ? वातवशाद्येभननु पुरापि वावा वादि स्म, न पुनरेवं पुञ्जकपुञ्जकाः
 फलानामभवन्, तस्मात्कृत्यमिदमस्माकं धन्पनाय कृतं वर्त्तते इति मा यूयमेतेषामुपकृष्टं गमठ, एवमुक्ते यैस्वदूषः प्रविषमं ते दीर्घमी
 षिनो धनेषु स्वेच्छाविहारसुखभागिनघानायन्त, यैस्त्वाहारस्मन्तया तदूषो न प्रविषमं ते पाशचचनादिदु ल्मगिनोऽपमन् । इह यद्

याचितेः श्रीपणीफलसहस्रश्लोकव्यसदोपत्वनिर्दोषस्वपर्यालोचनं सा द्रव्यगोषेपणा । इह निष्पित्तैरेण 'पसत्यभ्यसस्य चयमा च' इति
 प्रथियादयता दार्ष्टान्तिकोऽप्यर्थाः सुचितो द्रष्टव्यः, स चाप-पूयाधिपतिस्थानीया आचार्या युगधूयस्थानीयाश्च साधवा, तत्र ये गुरुनिर्गोगत
 आशाकर्मोदिदोपदुष्टाहारपरिहारिणस्ते प्रथस्तकुरद्वोपमा द्रष्टव्याः, ये स्वाहारलाम्पट्यतो गुर्वीक्षामपाकृत्यापाकर्मोद्विपरिभोगिणो
 षमूढुः ते अपत्रस्तकुरद्वसहस्रा वेदितव्याः, अपार्थे च कथानकमिदं—हरन्तो नाम सन्निकषः, तत्र ययाऽज्यं विहरन्तं समिता नाम
 सूरयः सम्याययुः, तत्र च भिनदणो नाम आबक आसीत्, स च भिनवचनसाधुमक्तिपरीतचेता दानदौष्ट कदाचित्साधुनिमिच भक्त
 पाशाकर्म कारितवान्, सूरयश्च सर्वमपि त दृष्टान्तं कथञ्चित्परिज्ञातवन्तः, ततस्तैः साधवस्त्वत्र प्रथिदन्तो निवारिताः, यया—भो
 साधनस्वत्र साधुनिमित्त आहारः कुत्रो षर्वते इति मा तत्र पूर्यं गमव, एवमुक्ते यैस्त्वद्वच प्रतिपन्नं ते आशाकर्मपरिभोगजनितपापक
 र्मणा न कदा गुर्वाणा च परिपालिता, ततः शुद्धश्रुत्तरसंयमप्रथिभाषवो मुक्तिमुत्तमगिणोऽभवन्, यैस्त्वाहारलाम्पट्यतो भाविनं
 दोषपवगणन्यापाकर्मणि द्रया इव बहिस्रनिषेधिते मांसे प्रवृष्टाः से कुमठिरेत्नापाकर्मपरिभोगतो गुर्वाणाभद्रवश्च दीर्घितरससारभागिनो
 जावाः ॥ साम्प्रतं गजप्रान्तमार—

इत्यिगगहण गिन्हे अरहट्टेहि भरण च सरसीणि । अन्तुदण नलवण आरुढा गयकुलागमण ॥ ८३ ॥

व्याख्या—इत्तिद्वारभं यया कर्षभित्येव रात्रिभित्वा, ततस्तद्वरणाय ग्रीष्मकालेऽपि पुरुषमेपणा तेष सरसीनामएवहैर्भरणे
 कृतं, एतोऽत्युदेकेन नलवनान्यपित्तयेन प्रकृतानि, ततो गजकुम्भस्यागमनमिति गायास्रार्यः ॥ भाषार्यस्तु कथानकवदसेया,
 एषेवस—आनन्दं नाम पुरं, तत्र रिपुमर्दनो नाम राजा, तस्य मार्पो चारिणी, तस्य च पुरुस्य प्रत्यासन्नं गजकुलबलस्य कृतं

विषयपरण्यं, ततो रामा कदाचिद् गमनचलं महापलमित्यवश्यं मया गमा प्रीतिव्या इति परिभाष्य गजप्रहाप सत्वर पुरुषान् प्रेरयामास,
 ते च पुरुषाश्चित्तवन्तो यया-गजानां नलचारिरभीष्टा, सा च सम्मति प्रीत्यक्षले न सम्भवति, किन्तु वर्षासि, तत इदानीपर्य्यैः
 सरसीविशुभो येन नबधनान्यतिमरुहानि भयन्तीति, तथैव कृतं, नलबनमत्यासन्नाथ सर्वतः पाशा मण्डिताः, इतश्च परित्रमन्तो यूया
 धिपतिसरिता इस्तिन' समाज्जमुः, यूयाधिपतिष्व वानि नलवनानि परियाव्य गमान् प्रति वषाच-भो' स्वम्भेरमा ! नामूनि नलवनानि
 स्वाभाविकानि, किन्त्वस्माकं कन्याय केनापि दूर्घेन कृत्यानि कृत्यानि, यत एवं नलवनायतिमरुहानि सरस्यो वाञ्छीव जलसम्भृता
 वर्षाणु सम्भवन्ति नेदानीं प्रीत्यक्षले, अय द्रवीरन् प्रत्यासन्नकिन्ध्यपर्वतनिर्घरणप्रवाहव एवं सरस्यो मृता नलवनानि चाविप्ररुहानि
 ततो नामूनि कृत्यानि, तदयुक्तम्, अन्यदाऽपि हि खलु निर्घरणान्यान्यासीरन्, न चैव क्वाचनाप्यकिञ्चमृताः सरस्योऽभूवन्, तथा चैव
 दयसत्प्रारिक्तमेव नियुक्तिरारो गायां पठति—

विड्यमेय गजकुलाण, जया रोहति नलवणा । अक्षयात्रि भरति हुवा, न य एवं वहुओवगा ॥ ८४ ॥

व्याख्या—विदितमेवद् गजकुलानां यवा 'रोहन्ति' अविशयेन मरुहानि नलवनानि, तस्मान्नामूनि स्वाभाविकानि,
 अय निर्घरणवन्नादेवं मरुहानि तत आह-अन्यदाऽपि इवा भरन्ति, न त्वेव कदाचनापि बहुवक्त्रः सरस्योऽभवन्, तस्माद्दूर्घेन
 केनाप्यमूनि कृतानि कृत्यानीति माऽत्र युयं यासिष्ट, एवमुक्ते येऽस्तद्वधः प्रतिपन्नं ते दीर्घिच्छलं वनस्वेच्छाविवारसुखमागिनो जाताः, येऽस्तु
 न कृतं ते कन्यपुमुस्तादिदु'खमागिनः, इहापि गजयूयाधिपतेर्नलवनसदोपनिर्दोषरूपतापरिभाक्त्वं द्रव्यगवेपणा, दार्ष्टान्तिकयोगना तु पूर्वं

वत् स्वयमेव भावनया, वदेत्सुक्ता द्रव्यगणेषु, साम्प्रत भावगणेषु, सा च उद्गमाशुद्धाशरविषया, तत्र प्रथमत उद्गमस्यै-
कार्यकानि नामानि नामादिकानि भेदान् प्रतिपादयति—

उद्गम उद्गोवण सगणा य एगट्टियाणि प्याणि । नामं ठवणा दविणु भावमि य उद्गमो होई ॥८५॥

ध्यास्या—उद्गम उद्गोपना मार्गणा च एकार्यिकन्येतानि नामानि, स चोद्गमप्रवृत्तौ भवति, तद्यथा—‘ नामंति नामोद्गम—यद्
द्रम इति नाम, अथवा जीमस्यानीवस्य वा यद् उद्गम इति नाम स नामनामवतोरभेदोपचारात्, यद्ग नाम्ना उद्गमो नामोद्गम इति
ब्युत्पत्तेर्नामाद्गमः, स्यापनेद्गमः उद्गम. स्याप्यमानः, ‘ द्रव्ये ’ द्रव्यविषयः ॥ तत्र द्रव्योद्गमो द्विधा—आगमतो
नोआगमत्वद्, नोभागमत्वोऽपि त्रिधा—सञ्चारीरमव्यञ्चरीत्वद्दयत्तिरिक्तमेवात्, तत्राऽऽगमतो नोभागमत्वद् इञ्चारीरमव्यञ्चरीरूपौ द्रव्यगणेषुणा
वद् मान्तीयौ, इञ्चारीरमव्यञ्चरीरूप्यत्तिरिक्तं तु द्रव्योद्गम तथा नोभागमत्वो मानोद्गम च प्रतिपादयति—

वव्वमि लखुहुगाई भावे तिविहोगमो मुणेयध्वो । वंसणनाणचरित्ते चरित्तुगमेणेत्य खहिगारो ॥ ८६ ॥

ध्यास्या—‘ द्रव्ये ’ द्रव्यविषये उद्गमः ‘ लखुहुकादौ ’ लखुहुकादिविषयो लखुहुकादेः सम्बन्धी धेदितव्या, अत्राऽऽदिशब्दाद्
उपोत्तराद्विपरिग्रहः, तथा ‘ भावे ’ भावविषयः ‘ श्रिविधः ’ त्रिविकारः शाक्यः, तपया—‘ दर्शने ’ दर्शनविषयः ‘ ज्ञाने ’ ज्ञानविषय,
‘ धारित्ते ’ चारित्र्यविषय, अत्र तु चारित्र्योद्गमेनाधिकारः—प्रयोजन, चारित्र्यस्य प्रथानमोसाङ्गत्वात्, तथाहि—ज्ञानदर्शने सती अपि न
चारित्र्यमन्तरेण कर्ममलपणमाप प्रभवता, श्रेणिज्ञदौ तथाऽनुपलम्भमात्, चारित्र्यं पुनरवश्यं ज्ञानदर्शनाभिनानामादि स्वल्पेणापि चाभि

नवरुम्भोपादाननिपेषुर्वोषाभितरुम्भापगमकरणस्वरूपं, ततस्त्रयधानं मोक्षस्वाष्टं, मन्वानातुयापिपथ प्रेसावतां मयचया, ततोऽत्र चारिप्रोब्रमेन प्रयोजनम् ॥ लङ्काकावेरित्यप्रादिदन्देन लम्बं ज्योतिस्त्रमादिकुपं द्रव्योब्रम विषरीतुमाह—

जोइस्तणोसहीणं मेहरिणकराणमुगमो दब्धे । सो पुण जचो य जया जहा य दब्धुगमो वचो ॥ ८७ ॥

व्याख्या—ज्योतिषा—चन्द्रसूर्यादीनां तृणानां—दर्शनीनां औषधीनां—शाल्यादीनां भेषानां—जीमूतानां ऋणस्य—उत्तमर्णाय दातव्यस्य कारणानां—रानदेयभागानां, उपलक्षणेमेतत् भन्त्येयामपि द्रव्याणां, य उब्रमः स 'द्रव्ये' द्रव्यविषयो द्रव्यस्य सम्बन्धी वेदितव्यः, स पुनर्द्रव्योब्रमः 'यतः' यस्मात्सकाशात् 'यदा' यस्मिन् काले 'यथा' येन प्रकारेण भवति तथा वाच्यः, तत्र ज्योतिषां भेषानां च आरुग्धेदेनत् तृणानामौषधीनां च भूमे' ऋणस्य व्यवहारादेः कारणानां तृपतिनियुक्तपुरपादेः, तथा यवेति ज्योतिषां मध्ये सूर्यस्य प्रमाते शेपाणां तु कस्यापि कस्याश्चिद्वेद्यायां तृणादीनां प्रायः श्रावणादौ, तथा ययेति ज्योतिषां भेषानां वाऽऽकाशे प्रसरणेन तृणा नामौषधीनां च भूमी स्फोटयित्वा ऊर्ध्वं निस्सारेण ऋणस्य पञ्चकशवादिक्वदनरूपेण कारणानां प्रतिवर्षं घृणस्य घृणस्य द्रम्मदयावि प्राप्तमित्येवैकरूपेण, एवं शेपाणामपि द्रव्याणां यतो यदा यथा च यथासम्भवमुब्रमो भावनीयः ॥ इह प्राग् 'वर्षमि लङ्कागार्' इत्युक्तं, तेन च लङ्कात्रियकुमारकथानकं सूचितम्, अतस्त्रदेवेवानी गायत्रयेणोपदर्शयति—

वासहरा अणुजचा अत्याणी जोग किडुकाले य । घढगसरावेसु कया उ मोयगा लङ्कागपियस्त ॥ ८८ ॥

जोगा अजिण्ण भास्य निसग्ग तिसमुत्थ तो सुइसमुत्थो । आहारगमर्चिता असुइत्ति बुहा मलप्पभवो ॥ ८९ ॥

तस्तेऽं वैरगुग्गमेण सम्मत्तनाणचरणार्णं । जुगव कमुग्गमो वा केवलनाणुग्गमो जाओ ॥ ९० ॥

भ्यास्या—'वासुधात्' वासभवनात् अदुयात्रा-निर्गमा, तत् आस्यान्वा योग्यक्रीडा सा व्यधीयत, तदा 'काले' भोजन
वेद्यया तस्य 'लक्ष्मिप्रियस्य' मोदकप्रियस्य कुमारस्य योम्या घट्टेषु घट्टेषु च कृत्वा मोदका जन्म्या प्रेषिताः, ते च परि-
जनेन सह स्वेच्छ तेन मुक्ता, ततो मृपोऽपि योग्यक्रीडा निरीक्षणासक्तचित्तया तस्य रामौ आगरणमाधवस्ते मोदका न
जीर्णौ, ततोऽजीर्णदोषप्रभावोऽपीव पृथिगन्वो माखन्तिस्मोऽभवत्, त्व आहारोद्भमधिन्वा जावा, यया 'प्रिसमुत्वा' घृतगुडक-
णिघसमुद्भवा एते मोदकाः, तदाः शुचिसमुत्वाः, सुश्रे च जातोवेकवचनं, केमळ द्विधा मलममवोऽयं वेहः, ततस्तसम्पर्कतोऽदृचयो
जावा इत्येव तस्य वैराग्योद्भमेन ज्ञानवर्धनचारिणां युगस्क्रमेण वा चद्रमो जातः, तदा 'केवलानोद्भम इति गायान्तरायः ॥ भावार्थस्तु
रुयानभ्रदधसेप, शब्देदम्-भीस्यत्क नाम नगर, तत्र राजा भानुः, तस्य मार्या कविमणी, तया सुरूपनामा तस्य, स च यया
सुखं पद्मभिर्षात्रीभिः परियात्यमानः प्रथमसुरकुमार इवानेकस्वजनद्वयाभिनन्दनं कुमारभावपथिस्वरोः, तदाः शुद्धयत्तचन्द्रबिम्बमिव
प्रतिदिबसं कल्मथिरभिवर्द्धमाना क्रमेण कम्पनीयकाभिनीजनमनःमहादकारिणी यौषनिष्पथिगगाय, तस्मै च स्वभावत एव रोषन्ते मोदकाः
ततो श्रेके तस्य मोदकप्रिय इति नाम प्रसिद्धिमभवत्, स च कुमारोऽप्यदा वसन्वसमये पासमवनात् मातरुस्थाय आस्थानमप्यधि-
कायामागगाय, तत्र च निजशरीररुक्वणिमापाच्छुन्दरीक्याङ्कुरमनोहरबिम्बसिनीजननीतदृषादिकं परिमावयितुं प्रावर्तत, तत्र च
स्थितस्य योगनवेलापामागतार्या भोजननिमित्तं जननी प्रथानश्रावसम्पुटेण श्रेपपरिजलनिमित्तं च मेषु कृत्वा मोदकान् प्रेषितवती,
तवस्तेन परिजनेन सह मोदका यथेच्छं बुभुक्षिरे, ते च रामानपि शीकृष्टषाविभ्यास्त्रिषिषतया आगरणमाधवो न जीर्णौ, ततोऽजीर्ण-

दोषममान्तोऽपोषातोऽवीय पृतिगभिर्निर्जगाम, तद्रन्ध्रपुट्रलाघ्र सर्केतः परिघ्रमन्तस्वभासिका प्रचिविशु, ततस्त्वं तथारूपं पृतिगन्धमाघ्राया
 चिन्तयामास, यथाऽमी मोदका घृतगुडकृष्णादिनिव्यभास्वताः शुचिद्रव्यसमुत्पत्त्या पूर्वैते केवलमयं यो देहो जननीश्लोणितजनकशुक्ररूपदि
 षामल्यप्रमत्तादशुचिरूप, तत्सम्पर्कवद्वतोऽशुचिरूपा जाता, इत्यन्ते च कर्पूरादयोऽपि पदार्थाः स्वरूपतः पुरभिगन्धयोऽपि देहसम्प
 र्केतः क्षणमात्रेण दुरभिगययो जायमाना, क्षणान्तरे शरीरगन्धस्यैव पूत्यात्मकस्योपलम्भात्, तव इत्यमशुचिरूपस्यानेकापायश्रुत-
 सत्कृतस्य शरीरस्यापि कृते ये घृष्टमासाप नरकादिकुलातिविनिपातकरीणि पापकर्मणि सेवन्ते ते सचेतना अपि मोहयनिद्रोपहत
 धिवेकचेतनत्वावचेतना एव परमार्थतो वेदिसव्याः, यद्यपि च तेषां श्लाघादिपरिहानं तदपि परमार्थतः शरीरायासफलं, यद्वा तदपि
 पापानुशन्धिकर्मोदयवस्तयाविषयोपश्रमानिबन्धनत्वाद्दशुमकर्मकार्येवेति तत्त्वेतिनामुपेक्षास्पदं चिद्वा हि सा तत्त्वेतिनां प्रशंसारो
 या यथाऽवस्थितं वस्तु विविच्य हेयोपादेयज्ञानोपादानमष्टयिफला, या तु सकलजन्माभ्यासप्रवृत्त्या कथमपि परिपावलागताऽपि सती सदैव
 तयाविषयापकर्म्मोदयवदत एकान्ताशुचिरूपेष्वपि युवतिजनवदनजननवक्षोकाविशरीरावयवेषु रामणीयकव्यावर्णनफला सा इहलोकैऽपि
 शरीरायासफला परलोकै च कुगतिविनिपातोऽदुरित्युपेक्षणीया, ये पुनः परमर्षयः सर्वदैव सर्वप्रवदानुसारितकर्मागमश्लाघ्यासतो विवितय-
 याऽवस्थितेयोपादेयवस्तव इत्थं शरीरस्याशुचिरूपता परिभाष्य युवतिकलेषु नाभिरुच्यन्ते नापि कर्मोणि स्वशरीरकृते पापानि समा
 चरन्ति किन्तु शरीराविनिस्पृहया निरन्तर सम्यग्श्लाघ्यासतो ज्ञानामृताग्मोधिनिपद्याः समभिप्रश्नप्रवः परिपद्याविभिरभिताः सक-
 लकर्मनिर्मुक्त्याय यत्नन्ते ते धन्यास्ते तत्त्वेतिनस्वानहं नमस्करोमि तदनुष्ठितं च मार्गमिदानीमनुष्ठितामि, इत्येवं तस्य मोदकप्रियस्य
 कुमारस्य पैरागयोद्वेपेन सम्यग्दर्शनज्ञानचारिप्राणामुद्रमो घमूव, ततः केवलज्ञानोद्गम इति ॥ तदेवमुक्तं भोवकप्रियकुमारकथानकं, सम्मति

पदुक्तं—'चारित्र्योद्रेकेनाधिकार' इति, तत्र चारित्र्यस्योद्रेकेनाधिकारः शुद्धस्य द्रष्टव्यो, नाशुद्धस्य, अशुद्धस्य मोक्षलक्षणकार्यसम्प्रादक्त्वा-
योगात्, न त्वल्लु धीनमुपहरवमश्चुरं मनयति, सर्वभाष्यदुपहरवस्यैव कारणस्य कर्मजनकत्वात्, चारित्र्यस्य च शुद्धेः कारणं द्वित्रा, तद्यथा—
आन्तरं बाह्यं च, ते द्वे अपि प्रतिपादयति—

दसणनानाण्यस्य चरण सुच्छेसु तेसु तस्सुद्धी । चरणेण कम्मसुद्धी उगगमसुद्धा चरणसुद्धी ॥ ९१ ॥

श्याख्या—इह यतो ज्ञानवर्धनप्रथम चारित्र्यं, तदस्वयोः शुद्धयोस्वस्य चारित्र्यस्य शुद्धिर्भवति नान्यथा, तस्मादवश्यं चारित्र्य-
शुद्धिनिमित्तं चारित्र्यिणा सम्यग्ज्ञाने सम्यग्दर्शने च यतित्वत्वं, यत्नश्च निरन्तरं सद्रुचरणकमलपर्युपासनापुरस्सर सर्वभ्रमदानुसारितकर्मा-
गयश्चास्त्राम्यासकरणम्, एतेन चारित्र्यशुद्धेरान्तरं कारणमुक्तम्, अथ चारित्र्यशुद्ध्याऽपि किं प्रयोजनं येनेत्यं तच्छुद्धिरन्वेष्यते?, अत-
आह- चरणेन कर्मशुद्धिः, चरणेन विशुद्धेन कर्मणो-ज्ञानावरणीयादिकस्य शुद्धिः अफगमो भवति, तदपगमे चारमनो यथाऽवस्थितस्वरूप-
स्वामात्मको मोक्ष, ततो मोक्षार्थिना चरणशुद्धिरेत्येते, तथा न केवल्योरेव ज्ञानदर्शनयोः शुद्धौ चारित्र्यशुद्धिः किन्तु प्रमशुद्धौ चारित्र्य-
शुद्धिः । एतेन प्राप्तं कारणमुक्तं, तदधरणशुद्धिनिमित्तं सम्पत्त्वर्धनज्ञानवत्तापि नियमतं च प्रमवोपपरिशुद्ध आहारो प्राणः ॥ ते चोद्गम-
दोषाः पोटद्व, तानेव नास्त्यो निर्दिशति—

आहाकम्मवेत्तिसंयं पूरुं कम्मं यं भीसजार्पुं य । टवणो पाहुडियार्पुं पाओअरं कीर्यं पाभिञ्जे ॥ ९२ ॥

परियट्टिपुं अभिर्हंठे उच्चिञ्जे" मालोहंठे" इय । अच्चिञ्जे" अणिसेट्ठे अम्मोयरपुं य सोलसमे ॥ ९३ ॥

व्याख्या—‘आपाकर्ममिति’ आपानं—माया ‘द्वयसर्गादाव’ इत्यद् प्रत्ययः, साधुनिमित्तं चेतस प्रणिधानं, यथाऽमुक्तस्य साधोः कारणेन
 मया भक्तादि पचनीयभिति, आपया कर्म—याकादिक्रिया आपाकर्म तद्योगाद् मकायप्यापाकर्म, ३६ दोषाभिधानमकमेऽपि यदोषचवो
 अभिधानं तदोषदोषत्वोरभेदविवक्षया द्रष्टव्य, यद्वा—आपाय—साधु चेषति प्रणिपाय यत्क्रियते भक्तादि तदापाकर्म, दृषेदरादित्वाद्
 यच्छोष १, तथा शोषनम् शोषः—यापवर्धिकादिप्रणिधानं तेन निर्वृत्तमौरोम्भिकं २, तथा चद्रमदोषरहिततया स्वतः पवित्रस्य सतो
 भक्तादेरन्यस्याविशुद्धकोटिकमकादेरभ्येन सह सम्यक्ताः पूतेः—पृथीभूतस्य कर्म—कारणं पृथिकर्म तद्योगाद्मकायपि पूतकम्म १, तथा
 मिश्रेण—कुटुम्बप्रणिधानसाधुप्रणिधानमीलनरूपेण भावेन जातं यद् भक्तादि तन्मिश्रभाव ४, तथा स्याप्यते—साधुनिमित्तं कियन्तं काल
 पावभियीयते इति स्थायना, यद्वा—स्थापनं साधुभ्यो देयमित्युद्धया देयवद्भुनः कियन्तं काल व्यवस्थापन स्थापना, तद्योगादेयमपि स्या
 पना ५, तथा कस्मैचिदिष्टाय पूर्याय वा बहुमानपुरस्स्तीकारेण यदभीष्टं वस्तु दीयते तत्प्राप्तमुच्यते, ततः प्राप्त्वभिच प्राप्त साधुभ्यो
 भिक्षादिक देय वस्तु, प्राप्तमेव प्राप्तिका, ‘ अतिवर्षन्ते स्वार्थे मत्पक्काः मङ्गलिच्छिन्नवचनानी’ति वचनात् पूर्वं नपुसकत्वेऽपि क्म
 ल्ये समानीते सति स्त्रीत्वं, यद्वा—प्र इति प्रक्षरणे आ इति साधुदानलक्षणपर्यायया सूता निर्वर्धिता यक्व भिक्षा सा प्राप्तता, तत
 स्वार्थिकम्पत्यपविधानात् प्राप्तिका ६, तथा साधुनिमित्तं मप्यादित्थापनेन वा प्रादुः—प्रकृत्वेन देयस्य वस्तुन
 क्षरणं प्रादुक्क्षरणं तद्योगाद्मकायपि प्रादुक्क्षरण, यद्वा प्रादुः—प्रकृतं कारणं यस्य तत् प्रादुक्क्षरणं ७, तथा क्रीत यत्साधुवर्गं मूल्येन
 परिशरीत ८, तथा ‘पामिषे’ इति अपमित्य—भूयोऽपि तव दास्यामीत्येवमभिधाय यत् साधुनिमित्तमुच्छिन्नं दृश्यते तदपमित्यम्, ३६

१ ' भाव्यपत्ये 'त्यत्राव्ययस्यस्यन्तिन्तो हि स्यादित्युच्यते, तेन प्रणम्येत्यादौ भावप्रदानात्तेन कर्त्रीषो भावप्रदानत्वाद् धन्यपशुर्वाविसम्पन्नि-

यदपमित्य गृह्यते तदप्युपचारावपिस्वमित्युक्तं ९, तथा परिवर्तितं-यत्साधुनिमित्तं कृत्परिवर्ष १०, तथा अभिहृतं-यत्साधुदानाय
 स्वामात्पत्रागामाद्वा समानीकम्, अभि-साध्यमित्युक्तं हृतं-स्थानान्तरावानीकम् अभिहृतमिति व्युत्पत्तौ, ११, तथा चद्वेदनम् चञ्चिकं-
 साधुभ्यो घृताविधाननिमित्तं कुतुपादेर्मुत्सस्य गोमयादिस्यगितस्योद्घाटनं तद्योगोपेयमपि घृतादि चञ्चिक १२, तथा माहाव-मन्वादेर
 पद्वतं-साध्यैर्यानीतं यद्रक्तादि तन्यास्रप्लव १३, तथा आच्छिद्यते-अनिच्छतोऽपि घृतकपुत्राद्यैः सकान्नात्साधुदानाय परिसृज्यते यत्
 तदाच्छेद्यं १४, तथा न निष्ठं सर्वैः स्वामिभिः साधुदानार्थिभ्युद्भूतं यत् तदनिष्ठम् १५, तथा अपि-आधिक्येन अत्रपूरण स्यार्थदद्या
 द्रण्यदेः सास्वागमनमनाम्य तपोम्यमक्तसिद्धयर्थे प्रादुर्येण भरणम् अच्यषपूरः, स एष स्वार्थिककृत्ययविधानादध्यवपूरकः तपो
 गात्रकायप्यवपूरकः, योऽत्र चद्रमदोषाः ॥ तदेवमुक्तं-युद्धमदोषनामानि, सम्पति 'ययोषेष्ठ निर्देश' इति न्यायात्प्रथमत आवा
 कर्मदोषं ध्यायिष्यामुस्त्वयितिवदद्वारागामा-

स्वामाकेनाध्यसस्यन्वित्यगुक्तं स्यादेष्टु, अस्तुसैव पुरुषस्येत्यादी तु न स्यादेष्टु, अधिकान्तादिसम्बन्धित्वेनाध्यसस्यन्वित्त्वामावात्, नन्येव
 दुर्गै पुरुषस्येत्याद्यपि स्यादेष्टुत्र प्राप्तोति, अत्रापि पुरुषस्यन्वित्यस्यार्थसम्बन्धित्वादिमावात्, नैवम्, अत्रापि स्यादेष्टुत्तराद्यस्यसम्बन्धित्वात्, य
 प्तोर्द्वैतस्येन विशेष्यतया पुरुषस्यन्वित्योऽर्थे च्छद्यते तस्यैव हि सम्बन्धत्र स्यादि, एकस्यमित्यमित्याद्यपि नाध्यसस्यन्वित्त्वामावात्स्यो
 र्हेष्टु, अपमित्येत्यनन प्राञ्जलिबिष्ट मूयोऽपि एव वास्वामीत्येकमभिधानम् अत्र यदि प्रोच्यते तथा हि स्यादध्यसस्यन्वित्त्वं स्यादे, न त्वेषमत्र,
 अपमित्येत्यस्य मूयोऽपि एव वास्वामीत्येकमभिधानं गृह्यते तस्याभावेरभिधानात्, तेनात्र अपमित्योऽस्यन्वधी स्यादिति तु
 प्राञ्जलिबिष्टमूयोऽपि एव वास्वामीत्यर्थाभिधानोऽपमित्येति एवावगत्य तथा प्रसस्यस्तु निषेधश्चि 'स्यत्र प्रसङ्गुत्वेत्यर्थेस्य प्रसस्येत्यस्य सम्ब
 न्धित्त्वामावात्स्येन स्य. प्रसस्ययदियेयेति सप्तमस्यन्वित्त्वामावात् ।

आहाकस्मिन्ना नामा एगहा कस्स वावि किं वावि । परप्स्वे य सपस्वे चउरो गहणे य आणाइ ॥ ९४ ॥

व्याख्या—इह प्रथमत आषाकर्मिकस्य नामान्येकार्थिकानि वक्तव्यानि, तत्स्वदनन्तरं कस्यार्थाय कृतमाषाकर्म भवतीति विचारणीयं, तदनन्तरं च किस्वरूपमाषाकर्मोति विचार्य, तथा 'परपत्त' गृहस्यवर्गः 'साष्वादिषर्गः, एष परपत्तनिमित्तं कृतमाषाकर्म न भवति, स्वपत्तनिमित्तं तु कृतं भवतीति वक्तव्यं, तथा आषाकर्मप्रकरणविषये ऋत्वारोऽतिक्रमावयः प्रकारा भवन्तीति वक्तव्यं, तथा 'ग्रहणे' आषाकर्मणो भक्तादेरावाने आशादयः 'सूचनात्सूत्र'मिति न्यायावासाभङ्गावयो बोधा वक्तव्याः ॥ तत्रैकार्थिकाधियानसङ्गणं प्रथमं द्वारं विचक्षुरार—

आहा अहे य कस्से आयाहम्मे य अत्तकस्से य । पडिसेवण पडिसुणणा संवात्सऽणुमोयणा चेव ॥ ९५ ॥

व्याख्या—'आहा अहे य कस्मे 'सि अत्र कर्मशब्दः मत्येकमभिसम्बध्यते, चकारम कस्मेत्यनन्तरं समुषयार्थो द्रष्टव्यः, एत एवं निर्देशो ज्ञातव्यः—आषाकर्म अप कर्म च, तत्राऽऽषाकर्मोति प्रागुक्तशब्दार्थम्, अथाकर्मोति अधोगतिनिवर्तनं कर्म अथ'कर्म, स्यादि—भवति साधूनामाषाकर्मं मुञ्जानानामभोगतिः, तभिवन्धनभाग्यविपावासात्वेषु महत्ते, तथा आत्मानं दुर्गेतिमपातकरणतया इन्ति—विनाशयतीत्यात्मनः, तथा एत पाचकविस्मन्त्रिषु कर्म—पाकादिलक्षणं ज्ञानावरणीयादिलक्षणं वा तदात्मनः सम्बन्धि क्रियते अनेनेति आत्मकर्म । एतानि च नामान्याषाकर्मणो मुख्यानि सम्प्रति पुनर्यः मत्तियेवणादिभिः प्रकारैस्त्वदाषाकर्मं भवति तान्यप्यमेदविवक्षया नामत्वेन मत्तियादयति—'पडिसेवणेत्यादि' प्रतिसेयते इति प्रतियेवण, तथा आषाकर्मनिम्नगणानन्तरं प्रतिभूयते—अभ्युपगम्यते यत्

आधाकर्म तद् प्रतिभवेर्ष तथा आधाकर्मभोक्तृभिः सह संवसर्न-संवासः तद्भ्रातृ शुद्धाहारमोक्षपि आधाकर्ममोक्षी द्रष्टव्य, या हि
 तैः सह भ्रष्टसम्बन्धयेते स तेपामाधाकर्मभोक्तृत्वमप्यनुमन्यते, अन्यथा ते सह संबन्धेन नेच्छेत्, अन्यथा सवासवन्नतः कदाचिदा,
 धाकर्मगतमनोवृत्त्यादिना विभक्तिभिः सन् स्वयमप्याधाकर्मभोगने प्रवर्षेत्, सतः सवास आधाकर्मदोषोत्पादायाकर्म उक्तः
 तथा ' अनुभोवनम् ' अनुभोवना-भाधाकर्मभोक्तृप्रवृत्ता, साऽपि आधाकर्मसमुत्पत्त्यापनिवन्धनादाधाकर्मप्रवृत्तिकारणत्वात् आधा
 कर्मोति उक्तं, अर्थात् च प्रविषेण्यदीनामाधाकर्मत्कालकर्मकर्ष नाम प्रतीत्य वेदितव्य, तथा च वक्ष्यति-' अतीकरोऽ कर्मभित्पादि '
 इह आधाकर्मोति उक्त्यादिभिरे आध्या कर्म आधाकर्मस्तुक्तं, साऽपि बाधा नापावियेदाच्छुद्धौ, तपया-नामाधा स्यापनाया द्रव्याचा
 माधनाया च, तत्र नामाधा स्यापनाया द्रव्याचाऽपि च आगमतो नोआगमत्तच्च शरीररूपा भव्यशरीररूपा वैषण्येव भावनीया, शरीरी
 रमव्यशरीरव्यतिरिक्ता तु द्रव्याधामयिषित्तुरार-

धणुजुयकायभरण कुंडुंबरज्जधुरमाइयाणं च । खंवाई हियय चिय वव्वाहा अतरु घणुणो ॥ ९९ ॥

व्याख्या-इह द्रव्याधार्या विचार्यमाणायामाधाकर्मोऽधिकरणप्रधानो विवक्ष्यते आधीयतेऽस्यामित्याधा, आश्रय आधार इत्यनयो
 न्तर तत्र ' धणु ' धि घटुः चाप तथाया माधयः प्रत्यङ्गाया इतिसामर्थ्याद्रम्यते, ' यूप ' प्रतीतः, ' काया ' कापोती यया पुरुषाः स्तम्भा
 रूढया पानीयं वान्ति ' मरा ' यवमादिसमूहः, तथा ' कुटुम्ब ' पुष्पकलादिसमुदायः, ' राख्य ' प्रतीक, तपोः घू - चिन्ता आदि
 द्रव्यान्मनुजनयूपमद्यतिपरिग्रहः, तेषां च यथासङ्गप द्रव्याधा-द्रव्यरूप आयाः रूपादि इदं च, तत्र स्तम्भो पलीवर्षोदिस्तम्भो
 नरादिस्तम्भ परिग्रह्ये, आदिस्तम्भदाहन्त्रपादिपरिग्रहः, तत्र यूपस्य द्रव्याधा द्रव्यरूप माधयोः द्रव्याधिस्तम्भः, स हि यूपस्वप्ना

ऽऽरोप्यते, कपोत्या आभयो नरस्त्वयः, नरो रि पानीयानयनाय कपोतीं स्तुभेन वरति, भरस्याश्रयो गन्धपादि, महाममाणो रि प्रो गन्ध्यादिनैवानेतुं वृक्यते नान्येन, तथा कुटुम्बचिन्ताया राज्यचिन्तायाभ्याश्रयः 'हृदयं' मना, हृदयमन्तरेण चिन्ताया अयोगात्, पनुदिरये मायनामाह—'अ-तके' करसञ्ज्ञे षनुपः सम्भन्धिनि प्रत्यब्धाऽऽरोप्यते तवो षनुः प्रत्यब्धाया आश्रयः, एवं श्रेयाणामपि यूया शीना प्रत्याश्रयत्वं भावनीयं, तद्य भाषितमेव ॥ उक्ता द्रव्याया, सम्प्रति भाषाया वक्तव्या, सा च द्विधा—आगमतो नोव्यागमतद्य, तत्रागमत आषाढन्दार्यपरिष्ठानकुशल तत्र घोषयुक्तः, 'उपयोगो मारनिक्षेप' इति वचनात्, नोभागमतस्तु भाषाया यत्र तत्र वा मन प्रणियानं, तयारि-माथो नाम मानसिकः परिणामः तस्य चापानं—निय्यादनं भवति मनस्त्वदनुगुणतया तेन तेन रूपेण परिणमने सति नान्यथा, ततो मनःप्रणिधानं भाषाया, सा चेत् प्रस्तावात्सायुदानार्थमोदनपचनपाचनादिविषया द्रष्टव्या तथा यत्कृतं कर्म—ओदन-पाकादि तदाधार्कर्म, तथा चारि नियुक्तिकृत—

ओरालसरीराण उद्दवण तिवायण च जस्सट्टा । मणमाहिच्चा कीरद्ध आहाकम्म तय वेति ॥ ९७ ॥

भ्यास्या—औदारिक शरीरं थेषां ते औदारिकशरीरः—तिर्यञ्चो मनुव्याम, तत्र तिर्यञ्च —एकेन्द्रियादयः पञ्चेन्द्रियपर्यन्ता द्रष्टव्या, एकेन्द्रिया अपि सुप्ता घादराभ, नन्विर येऽप्यद्रावणयोग्यास्तिर्यञ्चस्ते प्राज्ञाः, न च सुप्ताणां मनुव्याविकृतपणद्रावणं सम्भवति, सुस्मत्त्वा देव, तवः कथं ते इह एतन्ते?, उच्यते, इह यो यस्मादविरत स तदकुर्वन्मपि परमार्थतः कुर्वन्मेव अवसेयो यया राप्रिमोचनादनिष्टचो राप्रिमोजन, एहस्यम सुस्मैकेन्द्रियापद्रावणादनिष्टचः, ततः साध्वर्थं समारम्भं कुर्वन् स तदपि कुर्वन्भवान्तव्य इति सुस्मप्रदर्शनं, यदा-एकेन्द्रिया भावण एव प्राज्ञा न सुप्ता, तथा च वक्ष्यति भाष्यकृत्—“ओरालगारेणं तिरिक्त्वमणुयाऽइवा सुहुमवज्जा” तेषामो

दारिकशरीराणां यदपद्रावणम्—अतिपातविषज्जिता पीडा, किमुक्तं भवति ?—साध्यर्थमुपस्मियमाणेष्वोदुनाधिष्ठु यावदप्यापि श्वास्यादिब-
 नस्यतिस्त्रयादीनामतिपातः—आजब्धुपरमस्फणो न भवति तावद्वर्वाग्वर्षिनी सर्वात्रपि पीडा अपद्रावणं, यया साध्यर्थं श्वात्योदनकृते
 द्वाल्लिन्तैर्याच्छदारद्वयं कण्डनं, तृतीयं तु कण्डनमतिपात', तस्मिन् कृते शालिभीनानामन्वयमतिपातभावात्, ततस्तृतीय कण्डनमतिपात
 प्रारणेन कृते, वदत्यति च भाष्यकृत्—“उत्पणं पुण जाणसु अवायविषाक्षियं पीढं” ति, उत्पणञ्जडात्परतो विषमक्तिलोप
 आर्पेत्वात्, तथा 'तिपायणं' ति श्रीमि क्वाक्वाग्मुल्नासि, यदा श्रीणि देहायुरिन्द्रियस्फणानि पातन वातिपातो विनाञ्च इत्यर्थः, तत्र च
 भिधा समासपिषदा, तयया—यष्टीतत्पुरुष पञ्चमीतत्पुरुषस्तृतीयातत्पुरुषश्च, तत्र यष्टीतत्पुरुषोऽयं—त्रयाणां कायवाङ्मनसां पातनं—नि-
 नाञ्चनं त्रिपातन्म्, एतच्च परिपूर्णगर्भफलेन्द्रियविर्यम्बुज्याणामनसेयम्, एकेन्द्रियाणां तु क्यस्यैव केवलस्य विकलेन्द्रियसम्भूच्छिमतिर्ये
 ग्मनुज्याणां तु क्यवचसोरेवेति, यदा—त्रयाणां देहायुरिन्द्रियरूपाणां पातनं—विनाञ्चनं त्रिपातनम्, इदं च सर्वेषामपि त्रियेगमनुज्याणां
 परिपूर्णं घटते, केवलं यया येषां सम्भवति तथा तेषां वक्तव्य—यवैकेन्द्रियाणां देहस्य—औदारिकस्य आयुषः—त्रियेगायूरूपस्य इन्द्रिय-
 स्य—स्वर्शनेन्द्रियस्य, द्वेन्द्रियाणां देहस्यौदारिकरूपस्य आयुषस्तिर्येगायुष इन्द्रिययोश्च स्वर्धनरसनलक्षणयोरित्यादि, पञ्चमीतत्पुरुष-
 स्त्वं—त्रिम्यः—कायवाङ्मनोम्यो देहायुरिन्द्रियेभ्यो वा पातनं—स्यान्नमिति त्रिपातनम्, अत्रापि त्रिम्यः परिपूर्णेभ्यः कायवाङ्म-
 नोभ्यः पातनं गर्भजपञ्चेन्द्रियविर्यम्बुज्याणाम् एकेन्द्रियाणां तु कायादेव केवलम् विकलेन्द्रियसंभूच्छिमतिर्येवमनुज्याणां तु कायवा
 ग्म्यामिति, देहायुरिन्द्रियरूपेभ्यस्तु त्रिम्यः पातनं सर्वेषामपि परिपूर्णं सम्भवति, केवलं यया येषां सम्भवति तथा तेषां प्रागिव वक्तव्यं,
 तृतीयात्पुरुषः पुनरयं—त्रिमिः क्यववाङ्मनोभिर्षिनाञ्चकेन स्वसम्बन्धिभिः पातनं—विनाञ्चनं त्रिपातनं. वक्तव्यः समन्वये. त्रिमिभि

शक्तिनिर्देशमश्रद्धयोपादानं च यस्य साध्वर्यमपद्रावणं कृत्वा घृही स्वार्थमतिपातं करोति कृत्स्नस्य, यस्य तु गृहाः प्रापातनाय साध्वर्यं
 विधत्त तन्न क्लृप्यमिति ख्यापनार्थम्, इत्यंभूतमौदारिकशरीराणामपद्रावणं प्रियातनं च यस्य साधोरेकस्थानेकस्य वाऽर्थ्याय—निमित्तं
 'मन आयाय' विषयं प्रवर्ष्ये क्रियते तदापाकर्म्मं द्रुवते तीर्थकर्मगणवत्तः ॥ इमामेव गार्गा भाव्यकृद् गायामयेण व्याख्यानयति—

ओराल्गहणेण तिरिक्खमणुयाऽहवा सुहुमवज्जा । उहवण पुण जाणसु अहवायविवज्जिय पीढ ॥ २५ ॥
 कायवइमणो तिल्लि उ अहवा वेहाउहंविप्याणा । सामित्तावायाणे होइ तियाओ य करणेसु ॥ २६ ॥
 हियमि समाहेठ पुगमणेगं च गाहग जो उ । वहण करेइ दाया कायेण तमाह कम्ममति ॥ २७ ॥ (भा०)

व्याख्या—मुगमाः, नवर 'वेशाचरंदिप्याणे'ति वेश्यायुरिन्द्रियरूपास्त्रयः प्राणाः, 'सामित्ते'त्यादि, स्वामित्ते—स्वामित्वविषये
 सम्बन्धविनक्षयेति भावार्थः, एवमपादाने—अपादानविनक्षया करणेषु विषये—करणविनक्षया अतिपातो भवति, यया प्रयाणां पातनं प्रिया
 तनं, यद्वा—प्रियः पातनं प्रियातनं, प्रियिर्वा करणमूर्तैः पातनं प्रियातनं, भावार्थस्तु प्रागेवोपबन्धितः ॥ तदेषमुक्तमाथाकर्म्मनाम, सम्म
 त्यत्कर्म्मनाम क्लृप्यं, तदपि वाधकर्म्मं चतुर्द्धो, तथया—नामाथाकर्म्मं स्वाप्नाप'कर्म्मं द्रव्याधःकर्म्मं मावाधःकर्म्मं च, एतथाया
 कर्म्मवत्ताधत्कल्प यावन्नोआगतो शरीरमव्यशरीररूपं द्रव्याधःकर्म्मं, शरीरमव्यशरीरव्यतिरिक्तं तु द्रव्याधःकर्म्मं निर्युक्तिरुदाह—
 जं वच्यं उदगाइसु छूढमहे वयइ जं च भारेण । सीईए रज्जुएण व ओयरण वृथ्वहेकम्मं ॥ १८ ॥

व्याख्या—यत्किमपि 'द्रव्यम्' उपलब्धयिक्म् 'उदकदुग्धादिषु मध्ये सित सत् 'मारेण' स्वस्य गुरुत्वया अपो व्रजति, तथा 'न वेति' यच्च 'सीर्ष' 'पि निथेष्या रज्ज्वा वा अवतरणं पुरुषादेः कृपादौ माळादेर्वा सुषि तव अघोऽघो व्रजनम-
 वतरण वा द्रव्याघःकर्म, द्रव्यस्य-उपलब्धयेः-अपत्वाद्ब्रजनकर्मवतरणरूप वा कर्म द्रव्याघःकर्मैति ध्युत्यते ॥ सम्प्रति मात्राघःकर्म-
 णोऽन्तरः, तच्च द्विधा-आगतौ नोभागमवत्त, तत्र आगतौऽपःकर्मसम्प्रदायिणां तत्र षोपयुक्तं, नोभागमव आर-

संजमन्टाणाण कन्ठगाण लेसाठिईवितेसाण । भाव अहे करेई तम्हा तं भावहेकम्म ॥ ९९ ॥

व्याख्या—समस्थानानां वक्ष्यमाणानां 'कण्ठकानां' सङ्घातीतसंपस्थानसमुदायरूपाणाम्, उपलक्षणमेवत् पदस्थानकानां
 संप्रभेजेभ्य, तथा संज्ञयानां तथा सात्वेदनीयादिरूपशुभमङ्गवीनां सम्बन्धिनां स्थितिविशेषाणां च सम्बन्धियु त्रिशुद्धेषु विशुद्धवरेषु
 स्थानेषु वर्धमानं सन्तं निर्व 'भावम्' अव्यवहार्यं यस्मादापोऽकर्मं मृज्जान सादुरघः करोति-ईनेषु ईनवरेषु स्थानेषु विषये तस्मा
 षदाशाकर्मं माशाघःकर्म, यावस्य-परिणामस्य यस्मादिसम्बन्धिषु शुभेषु शुभवरेषु स्थानेषु वर्धमानस्य अघः-अप्रस्तनेषु ईनेषु
 ईनवरेषु स्थानेषु कर्म-क्रिया यस्मात्प्रज्ञानाघःकर्मैति ध्युत्यते ॥ एनामेव गायां माष्यच्छद् गायत्रयेण व्याख्यानयति-

तत्याणता उ चरित्तपज्जवा होंति सजमन्टाण । सखाईयाणि उ ताणि कन्ठग होइ नायव्व ॥ २८ ॥
 संखाईयाणि उ कन्ठगाणि छट्टाणग विणिचिठ्ठ । छट्टाणा उ असंखा संजमसेढी मुणेयव्वा ॥ २९ ॥
 किण्हाइया उ लेसा उच्छेसविमुच्चिठ्ठिइवितेसाओ । पूएसि त्रिसुच्चण अप्प तग्गाहगो कुणइ ॥ ३० ॥ (मा०)

व्याख्या—इह सर्वोत्कृष्टावपि देशधिरतिविशुद्धिस्थानान्जघन्यमपि सर्वाभरातावशुद्धिस्थानमनन्तगुणम्, अनन्तगुणता च सर्व
 प्रापि पदस्थानरुचिन्तायां सर्वजीवानन्तकर्ममाणेन गुणकारेण द्रष्टव्या, इय चात्र भाषना—जघन्यमपि सर्वधिरतिविशुद्धिस्थान केच
 श्लिष्टप्राण्डेकेन छिद्यते, छिन्ना च निर्विभागा भागा पूयर् क्रियन्ते, ते च निर्विभागा भागाः सर्वसङ्कल्पनया परिभाष्यमानाः
 सर्वोत्कृष्टभेदेन देशधिरतिविशुद्धिस्थानगता निर्विभागा भागा सर्वजीवानन्तकरूपेण गुणकारेण गुण्यमाना यावन्तो जायन्ते तावत्प्र
 माणा प्राप्यन्ते, अत्राप्ययं भावार्थः—इह किलासत्कल्पनया सर्वोत्कृष्टस्य देशधिरतिविशुद्धिस्थानस्य निर्विभागा भागा दस्र सदस्राणि
 १००००, सर्वजीवानन्तकर्ममाणम राशिः द्रव्य, तवस्तेन श्वतसहस्रेण सर्वजीवानन्तकर्ममाणेन राशिनो दशसहस्रसङ्ख्या सर्वोत्कृष्ट
 देशधिरतिविशुद्धिस्थानगता निर्विभागा भागा गुण्यन्ते, जातानि दस्र लक्षाणि १००००००, एतावन्त किञ्च सर्वजघन्यस्यापि सर्वे
 विरतिविशुद्धिस्थानस्य निर्विभागा भागा भवन्ति । सम्मति सूत्रप्रदुस्त्रियते—‘तत्र’ तेषु सयमस्थानादिषु चकल्पेषु मयमतः सयमस्थान
 मुच्यते इति श्लेषः, ‘अनन्ता’ अनन्तसहस्र्याः पामात्यासत्कल्पनया दशलक्षप्रमाणा ये चाश्रिप्रपर्याया—सर्वजघन्यचारिमसत्कविशुद्धिस्थान
 गता निर्विभागा भागाः ते समुदिता संयमस्थानम्, अर्यात्सर्वजघन्यं भवति, तस्मादनन्तरं यद्वितीयं संयमस्थानं तत्पूर्वस्थादनन्त
 भागहृद्, किमुक्त भवति ?—मयमसयमस्थानगतनिर्विभागभागोपेक्षया द्वितीयसंयमस्थाने निर्विभागा भागा अनन्ततमेन मागेनाधिका
 भवन्तीति, तस्मादपि यदनन्तरं तृतीयं तत्ततोऽनन्तभागहृद्दम्, एत पूर्वस्मादुचरोचराप्यनन्ततमेन मागेन हृद्धानि निरन्तरं संयमस्थानानि
 तादृक्कल्पानि यावदहृत्कमात्रेभासहस्रेयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि भवन्ति, एतावन्ति च समुदिवानि स्थानानि कण्टकमित्युच्यते,
 तथा चार—‘सहस्राणीवानि’ असहस्रेष्वेयानि तुः पुनरर्थे ‘वानि’ सयमस्थानानि कण्टकं भवति ज्ञातव्यं, कण्टकं नाम समयपरिमाणया

शुद्धप्राप्तेश्चासत्स्वयमभागवत्पदेश्वरादिप्रमाणं सत्स्वयाजयिषीयते, तथा चोक्तं—“केचिदिति इत्य भण्यते अंगुलभागो असंख्येज्जो ।”
 अस्मात् कण्ठक्रान्तरौ यद्यन्यध्वन्तरं सयमस्थानं भवति तत्पूर्वस्मात्सत्स्वयेयमगाधिकम्, एतदुक्तं भवति—याभ्यात्यकण्ठकसत्क-
 धरमसंयमस्थानगतनिर्विभागयोगोपेक्षया कण्ठक्रान्तरौ संयमस्थाने निर्विभागा भागा असत्स्वलेयतेमेन भागेनाधिकाः माप्यन्ते, ततः
 पराणि पुनरपि कण्ठक्रमाश्राणि संयमस्थानानि यवोत्तरमन्तवभागद्वानि भवन्ति, ततः पुनरेकमसत्स्वयेयमगाधिकं सयमस्थानं, ततो
 मूयाऽपि ततः पराणि कण्ठक्रमाश्राणि संयमस्थानानि यवोत्तरमन्तवभागद्वानि भवन्ति, ततः पुनरप्येकमसत्स्वयेयमगाधिकं सय
 मस्थानम्, एषमन्तवभागानि सयमस्थानानि असत्स्वयेयमगाधिकानि संयमस्थानानि तावद्वक्तव्यानि याव
 चान्यपि कण्ठक्रमाश्राणि भवन्ति, ततश्चरमात्सत्स्वयेयमगाधिकत्वं संयमस्थानान्तराणि यवोत्तरमन्तवभागद्वानि कण्ठक्रमाश्राणि संयम
 स्थानानि भवन्ति, ततः परमेकं सत्स्वयेयमगाधिकं सयमस्थानं, ततो मूलादारम्य यावन्ति सयमस्थानानि प्रागतिकान्तानि तावन्ति भूयोऽपि
 तेनैव क्रमेणपिषाय पुनरप्येक सत्स्वयेयमगाधिकं सयमस्थानं वक्तव्यम्, इदं द्वितीयं सत्स्वयेयमगाधिकं सयमस्थानं, ततोऽनेनैव क्रमेण
 तृतीयं वक्तव्यम्, अमुनि चैवं सत्स्वयेयमगाधिकानि संयमस्थानानि तावद्वक्तव्यानि यावत्कण्ठक्रमाश्राणि भवन्ति, तत्र चत्तक्रमेण भूयोऽपि
 सत्स्वयेयमगाधिकसंयमस्थानमसत्स्वे सत्स्वयेयगुणाधिकमेकं सयमस्थानं वक्तव्यं, ततः पुनरपि मूलादारम्य यावन्ति संयमस्थानानि प्राग
 तिकान्तानि तावन्ति भूयोऽपि तेषु वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येक सत्स्वयेयगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यं, ततो भूयोऽपि मूलादारम्य
 तावन्ति सयमस्थानानि तस्यैव वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकं सत्स्वयेयगुणाधिकं संयमस्थानम्, अमून्यप्येवं सत्स्वयेयगुणाधिकानि सयमस्था

नानि तादृक्त्वानि यानस्कण्डकमात्राणि भवन्ति, तत्र तत्कक्रमेण पुनरपि सङ्ख्येयगुणाधिस्तस्यसमस्यानमसङ्ख्येयगुणाधिकसमस्यान
वक्तव्यं, तत्र पुनरपि मूलादारभ्य यावन्ति स्यमस्यानानि प्रागविक्रान्तानि तावन्ति तेनैव क्रमेण भूयोऽपि वक्तव्यानि, ततः पुनरप्ये-
कमसङ्ख्येयगुणाधिकं सयमस्यान वक्तव्यम्, एतौ भूयोऽपि मूलादारभ्य तावन्ति संयमस्यानानि तथैव वक्तव्यानि, ततः पुनरपि एकमसं-
स्येयगुणाधिकं सयमस्यान वक्तव्यम्, अमूनि चैकमसङ्ख्येयगुणाधिकानि सयमस्यानानि तावद्वक्तव्यानि यावत्कण्डकमात्राणि भवन्ति, तत्र
पूर्वपरिपाठ्या पुनरप्यसङ्ख्येयगुणाधिकसमस्यानमसङ्ख्येयगुणाधिकं सयमस्यानं वक्तव्यं, ततः पुनरपि मूलादारभ्य यावन्ति संयमस्या
नानि प्रागविक्रान्तानि तावन्ति तथैव क्रमेण भूयोऽपि वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकमन्तगुणाधिकं सयमस्यान वक्तव्यं, ततो भूयोऽपि मूला
दारभ्य तावन्ति सयमस्यानानि तथैव वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकमन्तगुणाधिकं सयमस्यानं वक्तव्यम्, एकमन्तगुणाधिकानि संयमस्या
नानि तावद्वक्तव्यानि यावत्कण्डकमात्राणि भवन्ति, ततो भूयोऽपि तेषामुपरि पञ्चदशधात्मकानि संयमस्यानानि मूलादारभ्य तथैव
वक्तव्यानि, यत्पुनरनन्तगुणद्वित्यानं तत्र प्राप्यते पदस्यानकस्य परिसमाप्तत्वात्, इत्यमुत्वान्यसङ्ख्येयानि कण्डकानि समुदितानि पद-
स्यानकं भवति, तथा चारु भाष्ये— 'संस्वार्याणि च कण्डगाणि छद्वाण्यणि चिण्डिणि' सुगमं, अस्मिन् पदस्यानके पोषा द्वद्विरुक्ता
तद्यथा—अनन्तभागद्विरसङ्ख्येयभागद्विः सङ्ख्येयभागद्विः सङ्ख्येयगुणद्विरनन्तगुणद्विश्च, तत्र यादृशोऽनन्ततमो
भागोऽसङ्ख्येयतमः सङ्ख्येयतमो वा एतते यादृशस्तु सङ्ख्येयोऽसङ्ख्येयोऽनन्तो वा गुणकारः स निरूप्यते—तत्र यदपेक्षयाऽनन्तभागद्व
द्वता तस्य सर्वनीवसङ्ख्याममाणेन राशिनो भागो द्वियते इति च भागे यद्विषयसङ्ख्याममाणेन राशिनो भागो द्वियते, किमुक्तं
भवति ?—प्रथमस्य संयमस्यानस्य ये निर्दिष्टा भागास्तेषां सर्वनीवसङ्ख्याममाणेन राशिनो भागो द्वियते इति ये लभ्यन्ते तावत्प्रमाणे

निर्विभागैर्गौर्द्वितीये संयमस्थाने निर्विभागा भागा भ्रष्टिका प्राप्यन्ते, द्वितीयस्य सयमस्थानस्य ये निर्विभागा भागास्तेषां सर्वगीवसङ्ख्या
प्रमाणेन राश्विना भागे ह्ये सति यावन्तो लभ्यन्ते तानस्यमाणैर्निर्विभागैर्गौरधिक्रास्तृतीये संयमस्थाने निर्विभागा भागाः प्राप्यन्ते, एवं
यद्यत् संयमस्थानमन्तमागहृदबुधमुपलभ्यते तद्यथाभात्यस्य पाश्चात्यस्य सयमस्थानस्य सर्वगीवसङ्ख्याप्रमाणेन राश्विना भागे ह्ये सति
यद्यद्यन्ते तावत्यभाजेन तावत्यभागेनान्ततमेन भागेनाधिक्रमवगन्तव्यम्, असङ्ख्येयभागाधिकानि पुनरेवं—पाश्चात्यस्य पाश्चात्यस्य
संयमस्थानस्य सत्कानां निर्विभागाभागानामसङ्ख्येयलोककाश्रमदेशमभागेन राश्विना भागे ह्ये सति यद्यद्यन्ते स सोऽसङ्ख्येयतमो
भागा, तदस्तेन तेनासङ्ख्येयतमेन भागेनाधिक्रानि असङ्ख्येयभागाधिकानि चैवं—पाश्चात्यस्य पाश्चा
त्यस्य सयमस्थानस्योत्कृष्टेन सङ्ख्येयेन भागे ह्ये सति यद्यद्यन्ते स स सङ्ख्येयतमो भाग, तदस्तेन तेन सङ्ख्येयतमेन भागेनाधिक्रानि
सङ्ख्येयभागाधिक्रानि सयमस्थानानि चेदित्यनानि, सङ्ख्येयगुणद्वयानि पुनरेवं—पाश्चात्यस्य पाश्चात्यस्य सयमस्थानस्य ये ये निर्विभागा
भागास्ते ते उत्कृष्टेन सङ्ख्येयकमभागेन राश्विना गुण्यन्ते, गुणिते च सति यावन्तो यावन्तो भवन्ति तावत्यभागाणि तावत्यभागाणि स
ङ्ख्येयगुण्यधिक्रानि सयमस्थानानि द्रष्टव्यानि, एवमसङ्ख्येयगुणद्वयानि अनन्तगुणद्वयानि च भावनीयानि, नवरमसङ्ख्येयगुणद्वयो पाश्चा
त्यस्य सयमस्थानस्य निर्विभागा भागा भ्रष्टिकेत्येयलोककाश्रमदेशमभाजेनासङ्ख्येयेन गुण्यन्ते, अनन्तगुणद्वयो तु सवेजीवमभागेनानन्तेन,
इत्ये च भागाभ्यगुण्यन्तरन्त्यर्न मा स्वमर्नीयिकाभिस्यकवियव मस्याः, यत् उक्तं कर्मप्रकृतिसङ्ख्यायां पदस्थानक्यातमागहागुणकार
विचाराधिकारे—“स्वनिपाणपसलेजलोग संखिज्जगस्र निद्वस । भागो विसु गुणगाविष्ट” इति, भयपाच पदस्थानक्यापूर्वमुक्तक्रमेणैव
द्वितीयं पदस्थानकमुच्छिष्टि, एवमेव च तृतीयम्, एवं, पद स्थानकान्यपि तावदाख्यानि पारदसङ्ख्येयलोककाश्रमदेशमभागाणि भवन्ति,

उक्तं च—“ छद्वाणपन्नसाणे अम छद्वाणप पुणो अर्भ । एवमसद्वा लोका छद्वाणार्ण मुजेयब्बा ॥ १ ॥ ” इत्यमृतानि वासञ्जये यथोक्तास्मद्देशप्रमाणानि पदं स्यान्कानि संप्रमभेगिरुच्यते, तथा चार—‘छद्वाणा उ असंत्वा संममसेवी मुणेयब्बा’ । तथा ‘छेसाठ’सि कृष्णाश्रयो लेख्या, स्थितिविशेषा उक्तृष्टानां—सर्वोक्तृष्टानां सातावेदीनीयमसृतीनां विशुद्धमच्छीनां सम्बन्धिनो विशुद्धा स्थितिविशेषेणा वेदितव्या, सत एतेषां सपमस्यानादीनां सम्बन्धिषु शुभेषु स्यानेषु वर्तमानस्तद्ग्राहक —आचारकर्मप्राहक आत्मानपेतेषां—संपमस्यानादीनां विशुद्धानामपेऽपस्वात्करोति ॥ यदि नाम संपमस्यानादीनामपस्वात्मानमाचारकर्मप्राही करोति ततः किं दूषणं तस्यापवितमत आह—

भावात्रयारस्माहेठमल्पणे विंचिनुणचरणगो । आहाकम्मगगाही अहो नेइ अण्णण ॥ १०० ॥

मानानां—सपमस्यानादिक्रपाणां विशुद्धानामपस्तत्पत् इनेषु शीनतेषु अप्यवसायेषु ‘ अवतारम् ’ अवतरणमात्मनि ‘ आघाय ’ कृत्वा ‘ किञ्चिन्नूचरणगो ’ इति इह धरणेनाप्रः—प्रधानधरणाप्रः, स च निष्पन्नमवापेक्षया क्षीणकृपायादिरकृपापचारित्र परिशुद्धते, न च तस्य प्रमादसम्भयो नापि लौल्यम्, एकान्तेन लोलादिमोहनीयस्य विनाशत्, ततो न तस्याथाकर्मप्रारणसम्भव इति किञ्चिद्व्युत्पन्नप्रारणं, किञ्चिद्व्युत्पन्नेन धरणेनाप्रः—प्रधानः किञ्चिद्व्युत्पन्नचरणप्रः, स च परमार्थत उपाशान्तमोह उच्यते, अतिशयव्यापनार्थं चैतदुक्तं, ततोऽयमर्थः— किञ्चिद्व्युत्पन्नचरणप्रोऽपि पापदास्तां प्रमत्तसपत्तादिरिति, आचारकर्मप्राही अथोऽथो—रत्नमभादिनरकादो नयत्यात्मानम्, एतद्व्युत्पणमाधाकर्म-प्राणिः ॥ एतदेव भाषयति—

अंधइ अहेमवाक पकरेइ अहोमुहाइ कम्माइ । धणकरण तिब्बेण उ भात्रेण चओ उचओ य ॥ १०१ ॥

व्याख्या—आधाकर्मप्राप्ति विद्युद्देव्यः सयमादित्यानेभ्योऽवतीर्य 'अप' अपोऽवोवर्तिषु इतिषु इतिनतरेषु भावेषु वचमानाऽप्या भवस्य रत्नप्रमादिनारकरूपस्य भवस्य सम्बन्धि आयुः 'करोति' वशाति, श्रेयाण्यपि कर्म्मणि गत्यादिनामादीनि 'अपोमुत्वानि' अश्लोकास्य भिमुत्वानि अपागतिनयनश्रीलानि इत्यर्थः, 'प्रकरोति' प्रकरणेण दुस्साहकृच्छ्रीवानुभावयुक्ततया करोति—व्याति, यद्दानां च सवामाशाकर्म- विषयपरिभोगत्वाम्यत्रद्विद्वितो निरन्तरमुपआयमानेन 'वीत्रेण' वीत्रवरेण 'भावेन' परिणामेन घनकरणं ययायोगं निर्येचिकूपतया निकाच नारूपतया वा व्यवस्थापनं, तथा प्रविक्षणमन्यान्यपुत्रलक्षणैः तत्र स्वीकृता दृढिभ्यः, प्रसूतवरा दृढिरूपचयः, एतेन च व्याख्यामज्ञसिद्युप्रमाचार्पणानुवर्षित, तथा च व्याख्यामज्ञावालापकाः—“आहाकर्म णं मुजमाणे समणे निर्गये अट्टकम्मपगहीओ धंघइ ओ पक्केइ ओ चिणइ ओ उवचिणइ” इत्यादि ॥ तत्र एव सति—

तेसि गुरुणमुदण्ण अप्पगं तुगर्हपू प्वहंतं । न चएइ विघारेठ अहरगतिं निति कम्मार्हं ॥ १०२ ॥

व्याख्या—'हेयाम्' अथोमशायुरादीनां कर्मणां 'गुरुणां' अथोगतिनयनस्वभावतया गुरुणीष गुरुणि तेषाम्, 'उवयेन' विषयवेदनानुभवकृतेण, विषयवेदनानुभवरूपोदयवशादित्यर्थः, दुर्गतौ मपतन्तमात्मानं 'विषयस्फुं' निवारयितुम् आधाकर्मप्राप्ति न शक्नोति यतोऽः कर्म्मणि अपोभवायुरादीनि उदयमाप्तानि बलात् 'अधरगति' नरकादिकृपा नयन्ति, न च कर्मणां क्लेशपि घलीयान्,

१ स्थित्यनुभावावोपुष्टकरणसुवर्तना, तयोरेव वल्लीकरलयनवर्तना, उदयवनाऽपवर्तनावमशेषाविकरणयोग्यत्वेन व्यवस्थापनं निवर्तितं, समस्तद्वारणायोग्यत्वेन व्यवस्थापनं निकायना, [सङ्गम' प्रकृतिस्विकृत्यनुभागप्रधानामन्यकर्मरूपतया स्थितानामन्यकर्मस्वरूपेण व्यवस्थापनम्, आदि उदयेनोदीरन्त्येपरामने गृह्यते] । २ आधाकर्म मुत्तानः प्रमणा निर्मन्वोऽदो कर्मपच्छीरेमाति अचः प्रकरोति कश्चिन्मोति एव उपस्थितोति ।

अन्या न कोऽपि नरकं यायात्, न वा कोऽपि दुःखमनुभवेत्, तस्मादापाकर्म अघोगतिनिवन्तमित्यथ 'कर्मेत्युच्यते ॥ त्वेषमुक्तमयः
 कर्मेति नाम, सम्प्रत्यात्मनाम्नोऽवसरः, तदपि चात्मघ्नं चतुर्दो, तपया—नामात्मघ्नं स्यापनात्मघ्नं द्रव्यात्मघ्नं भावात्मघ्नं च, इवमन्यथा
 कर्मषचावन्नावनीयं यावभोभागमतो शृष्टरीद्रव्यात्मघ्नं, शृष्टरीरभ्यधरीरव्यतिरिक्तं तु द्रव्यात्मघ्नं निर्युक्तिरुदार—

अट्टापु अणट्टापु छक्कायपमरण तु जो कुणइ । अनियाए य नियाए आयाहम्मं तय वेत्ति ॥ १०३ ॥

व्याख्या—यो शूरी 'अर्थीय' स्वस्य परस्य वा निमित्तम् 'अनर्थाप' प्रयोजनमन्तरेण एषमेव पापकरणशीलतया 'अणियाए' य
 'नियाए' निदान निदा—शान्तिरिहा नरकादिदुःखोत्तरिति जानवाऽपि यद्वा सानुनामायाकर्म न कृत्यते इति परिज्ञानवाऽपि यज्जी
 चाना प्राणव्यपरोपणं सा निदा, तद्विषेधावनिदा, पूर्वोक्तपरिज्ञानचिकलेन सत्वा यत्परमाणनिवर्णनं सा अनिदेति माषार्थः, अथवा स्वार्थे
 परार्थे चेति विमोगेनोरिश्य यत् प्राणव्यपरोपणं सा निदा, तन्नियमनिदा यत् स्थ पुत्रादिकमन्य वा विमोगेनाविविच्य सामान्येन
 विधीयते, अथवा व्यापापस्य सत्त्वस्य इ ! किं सम्मत्येप मां मारयिष्यथीति परिज्ञानतो यत् प्राणव्यपरोपणं सा निदा, तद्विपरीता
 अनिदा, यद्ज्ञानतो व्यापापस्य सत्त्वस्य व्यापादनमिति ॥ तथा चार भाष्यकृतं—

जाणतु अजाणतो तहेव उदिसिय ओहओ वात्रि । जाणग अजाणग वा वहेइ अनिया निया एसा ॥३१॥ (भा०)

व्याख्यावार्था, ततो निदयाऽनिदया वा य पदस्वयममर्दनं क्तोति—पण्णां पृथिव्यादीनां कायानां प्राणव्यपरोपणं विदधासि,
 तत् पदकायमर्दनं आत्मघ्नं नोआगमतो द्रव्यात्मघ्नं भवन्ति तीर्थेकारणधए । अय पदकायमर्दनं कथं नोआगमतो द्रव्यात्मघ्नं ?, यावता
 माचारमघ्नं कस्माश्च मचति ?, अत आर—

दृव्याया खलु काया ।

प्यार्या—'सायाः' पृथिव्यावप 'खलु' निश्चयेन 'द्रव्यात्मानो' द्रव्यरूपा आत्मान, जीवानां गुणपर्यायवृत्तया द्रव्यत्वात्, उक्तं च—'अग्नीचक्राया धर्मापमर्माकाशपुण्ड्राः, द्रव्याणि जीवाद्ये" (तत्रा० अ० ५-सू १-२)ति । तत्रस्वेषां यदुपमर्शनं तद् द्रव्यात्मन्नं भवति । उक्तं द्रव्यात्मन्नं, सम्भवति भावात्मन्नं चक्ररूप—तद्य द्विया—आगतो नोभागमवद्य, तत्र आगतत आत्मन्नसुन्दर्येणैवावा तत्र घोपयुक्तः, नाभागमतो भावात्मन्नमाह—

मानाया तिन्नि नाणभार्द्रिणि । परपाणपाटणरठो चरणाय अप्यणो हुणद्ध ॥ १०४ ॥

ध्यास्या—'मावात्मानो' भावरूपा आत्मान 'प्राणि ज्ञानादीनि' ज्ञानदर्शनचारिश्राणि, आत्मनो हि पारमार्थिकं स्वस्वरूप ज्ञानदर्शनचरणत्पकं, ततस्त्वान्वेव परमार्थव आरमानो न श्रेय द्रव्यमात्र, स्वस्वरूपाभावात्, ततो यन्मार्श्री सन् परेयां पृथिव्यादीनां ये प्राणा—इन्द्रियादयः तेषां यद् पावनं—विनाश्रनं तस्मिन् ततः—भासक्तं स आत्मनश्चरणरूप भावात्मानं इत्ति, चरणत्पमनि च इते ज्ञानदर्शनरूपाप्यात्मानो परमार्थतो इत्येव द्रष्टव्यो, यव आह—

निश्चयनयस्स चरणायत्रिधापु नाणवसणयहोऽत्रि । ववहारस्स उ चरणे ह्यंसि मयणा उ सेसाणं ॥१०५॥

प्यास्या—निश्चयनयस्य मनेन चरणत्पमविधाते सति ज्ञानदर्शनयोरपि षषो—विधातो द्रष्टव्यः, ज्ञानदर्शनयोर्हि फलं चरणप्रतिपत्ति रूपा मन्यार्णमन्त्रि, सा येमास्ति तर्हि वे अपि ज्ञानदर्शने परमार्थतोऽसती पत्र, स्वकार्योकरणात्, उक्तं च मूखडीकार्या—'चरणा

त्वचियावे ज्ञानदर्शनवशोऽपि, तयोश्चरणफलस्वात्, फलाभावे च हेतोर्निरर्थक्यत्वादिति, अपिच-यश्चरणं प्रतिपयाऽऽहारखाम्यत्र्याद्विना
 वृत्तौ न विनिश्चयते स नियमाद्भगवदात्माविलोपादिविद्योयथागी, भगवदात्माविलोपादौ च वर्तमानो न सम्पन्नानी नापि सम्पन्नदर्शनी, तर्कं
 च-“आर्णोए विय चरणं तर्कमे जाण किं न भगंति । आणं च अर्कजो कस्साएसा कुणा सेत्तं ? ॥ १ ॥” तथा “जो ज्ञेवार्थं न
 कुणा भिच्छरिटी तजो दु को असो ? । वदेव य भिच्छ च परस्स संक भणेमाणो ॥ २ ॥” त्वश्चरणविशेषे नियमतो ज्ञानदर्शनवि
 घातः, ‘ध्वजहारस्य’ व्यवहारनयस्य पुनर्भवेन इवे चरणे ‘ज्ञेययोः’ ज्ञानदर्शनयोः क्वचिद्भवतः क्वचिन्न, य एकात्वेन भगवतो
 विप्रतिपन्नस्त्वस्य न भवतो यस्तु देशविरतिं भगवति यद्दानमात्रं वा कुर्वते तस्य व्यवहारनयपत्तेन सम्पन्नदृष्टिश्चाद्भवत इति, ततो निश्चय
 नयमत्तापेक्षया चरणात्मनि इवे ज्ञानदर्शनरूपावध्यात्मानौ इवावेवेति परमाणव्यपरोपणरतः समुत्पातमात्मन्न इति परमाणव्यपरोपणपात्मन्न,
 तत्र सापोरुभाकर्म्यं मुञ्जानस्यानुभोदनादिद्वारेण नियमतः सम्भवतीत्युपचारत आभाकर्म्यं आत्मघ्नमित्युच्यते ॥ तदेवमुक्तमारम्भनाम,
 सम्पत्त्यात्मकर्म्यनाम्नोऽवसरः, वदपि चाल्मकर्म्यं चतुर्दो, तथा-नामात्मकर्म्यं स्थापनात्मकर्म्यं द्रव्यात्मकर्म्यं भाषात्मकर्म्यं च, इदं
 पायाकर्म्येष तावद्भावनीय यावन्मोभागमतो भगवन्शरीरद्रव्यात्मकर्म्यं, शरीरभगवन्शरीरव्यतिरिक्तं तु द्रव्यात्मकर्म्यं प्रतिपादयति—

द्व्वमि अत्तस्सम ज जो उ समायए तय दव्व ।

ध्यास्या—यं पुरुषो यद् द्रमादिकं द्रव्यं ‘ममायते’ ममेति प्रतिपद्यते तत्-ममेति प्रतिपादनं तस्य पुरुषस्य ‘द्व्वमि अत्तस्स

१ आद्यैव चरणं चन्द्रे जानीरि किं न मममिति । आद्या चाकिञ्चनतः कस्यादेशान् करोति श्लेषम् ? ॥ १ ॥

२ यो यथावाद् न करोति मिध्यादृष्टिस्ततः क एतान्य । पर्यवति च मिध्यात्वं परस्य शङ्कां जनयत् ॥ २ ॥

र्म'ति शरीरभेदशरीरस्थितिक द्धे-द्रव्यविषयमात्मकर्म भवति, आत्मसम्बन्धिस्वेन कर्म-करणम् आत्मकर्मति व्युत्पत्त्याभ्यप
 गान् । भिन्नसत्त्व-र्म च द्विधा, तदप्या-आगतो नोआगतसत्त्व, तत्राऽऽगत आत्मसत्त्वसम्बन्धिस्वेन तत्र चोपयुक्तः, नोआगतसत्त्वः पुनरा-—

भावे असुहपरिणओ परकम्म अत्तणो कुणइ ॥ १०६ ॥

एषास्या—' अशुभपरिणत ' अशुभेन प्रस्तावादायाकर्मप्रकरणेण भावेन परिणतः परस्य-पाचकादेः सम्बन्धि यत् कर्म
 पचनपाचनादिजनितं ज्ञानावरणीयादि तत् आत्मनः सम्बन्धि करोति, तस्य परसम्बन्धिनः कर्मणः आत्मीयत्वेन करणं ' भावे ' भावतः
 आत्मकर्म, नोआगततो भावात्मकर्मैस्पर्ययः, भावेन-परिणामविशेषेण परकीयस्यात्मसम्बन्धिस्वेन कर्म-करणं भावात्मकर्मति व्युत्पत्तेः ॥
 एतदेव सार्द्धया गायया भावयति—

आहाकम्मपरिणओ फसुयमवि संकिल्हिट्ठपरिणामो । आययमाणो वज्जइ तं जाणसु अत्तकम्मन्ति ॥ १०७ ॥

परकम्म अत्तकम्मीक्रेइ तं जो ङ गिण्हिट्ठ मुजे ।

व्याख्या—मायुकम्-अचेतनम् चपक्षज्ञानेवद् एषणीयं च स्वरूपेण यत्काविक्रमास्तामापाकर्मस्यपित्तस्यार्थः, ' सङ्कल्प
 रिणामः सन् ' आधाकर्मप्रकरणपरिणतः सन् ' आवदानो ' यद्भूत् यथाऽहमविज्ञेयेन व्याख्यानलक्षिमान् मधुणाभासाधारणाविक्षि
 द्भिरूपाः मूर्तस्य मानव इव तुत्र कुत्र न प्रसंयपिरोहन्ति ? ततो मधुणार्थजित एव सर्वोऽपि लोकः पक्त्वा पाचयित्वा च मन्त्रमिष्ट-
 दिग्भेदनादिक प्रपच्छतीत्यादि, स इत्ययाददानः साक्षादारम्भकवेप ज्ञानावरणीयादिकर्मणा ष्यते, ततस्तद् ज्ञानावरणीयादिकर्म-

कपनमात्मकर्म जानीहि, इयमत्र भाषना—आपाकर्म यदा स्वरूपेणानाथाकर्मोपि मक्तिवस्तु मेदयेमेवभिव्यावितमित्यापाकाकर्मध्वरण-
 परिणतो यदा दृक्ताति तदा स साक्षादारम्भकर्षेण स्वपरिणामविशेषतो ज्ञानावरणीयादिकर्मण्येण भश्यते, यदि पुनर्न दृष्टीयाचरि न
 भश्यते, तत आथाकर्मध्वारिणा यत्परस्य पाचकादेः कर्म तदात्मनोऽपि क्रियते इति परकर्म आत्मकर्म क्लोवीत्युच्यते, एतदेव स्पष्ट
 व्यनक्ति—' परकर्म त्वादि, तत आथाकर्म यदा साधुदृष्टीत्वा मुक्ते स परस्य पाचकादेर्यत्कर्म तदात्मकर्मिकरोति, आत्मनोऽपि
 सम्बन्धि करोतीति भावार्थः ॥ अमु च भावार्थस्य वाक्यस्याजानानाः परो भावसंख्यः प्रभवयति—

तत्थ भवे परकिरिया कह नु अन्नत्थ सकमइ ? ॥ १०८ ॥

व्याख्या—' तत्र ' परकर्म आत्मकर्मिकरोतीत्यत्र वाक्ये भवेत् परस्य वक्तव्यं यथा—' परक्रिया ' परस्य सत्कं ज्ञाना
 वरणीयादिकर्म अन्यत्र भावाकर्मभोनेके साधौ सक्रामति ?, नैव सङ्क्रामतीति भावः, न खलु जातुषिवपि परकृतं कर्म अन्यत्र सङ्-
 क्रामति, यदि पुनरन्यत्रापि सङ्क्रामेत् तर्हि सपकभेष्मिषिक्तः कृपापरीतचेताः सकलजगज्जन्तुकर्मनिर्मुक्तनापादनसमर्थः सर्वेषामपि
 जन्तूनां कर्म ज्ञानावरणीयाद्यात्मनि सङ्क्रामय्य क्षपेत्, तथा च साति सर्वेषामेकत्वालं मुक्तिरुजायेत, न च जायेते, तस्मात्त्रैव पर
 कृतकर्मणामन्यत्र सङ्क्रम, तर्कं च—' सपकभेष्मिषिरिगतः स समर्थः सर्वकर्मिणां कर्म । क्षपयितुंकेरो यदि कर्मसङ्क्रमः स्यात्पर
 कृतस्य ॥ ' ॥ परकृतकर्मणि यस्माभ क्रामति सङ्क्रमो विभागो वा । तस्मात्सत्त्वानां कर्म यस्य यथेन त्देषम् ॥ २ ॥ " ततः
 कथमुच्यते—परकर्म आत्मकर्मिकरोतीति ? । इदं च वाक्यं पूर्वान्तर्गतमन्ययाऽपि केचित्परमार्थमजानाना व्याख्यानयन्ति, ततस्त-
 न्तमपाकर्षुमुपन्यस्यभार—

कूटउवमाह केह परप्पठचेप्रवि वेति बंधोत्ति ।

व्याख्या—‘केचित्’ स्वयूच्या एव मन्वन्तरास्वमजानाना ‘कूटघान्तेन दुरते’ परप्रयुक्तेऽपि ‘परेण पाचका दिना निष्पादितेऽप्योदनादौ साधोस्त्वद्वाहकस्य भवति कन्धः, एतदुक्तं भवति—पया व्याधेन कूटे स्यापिते मृगस्यैव षवो न व्यापस्य, तथा शरस्येन पाक्यदौ कूटे तद्वाहकस्य साधोर्षयो न पाकर्तुः, ततः परस्य यत्कर्म ज्ञानावरणीयादि सम्भवति तदाचान्त्सर्मप्राप्ती स्वस्यैव सन्वन्धि करोवीति परकर्म आत्मकर्मिकरोवीत्युच्यते, तदेतदसदुत्तरं, भिनवधनविरुद्धत्वात्, तथाहि—परस्यापि साक्षा शरमकर्तृत्वेन नियमत कर्मवन्धसम्भवः, ततः कयमुच्यते तद्वाहकस्य साधोर्षन्धो न पाकर्तुः?, न च मृगस्यापि परप्रयुक्तिमात्राद् बन्धः, किन्तु स्वस्मादेव प्रमादादिविद्योपात्, एवं साधोरपि ॥ तथा चैतदेव नियुक्तिरुदाह—

भणह् य गुरु पमसो वज्राह कूहे अवस्त्वो य ॥ १०९ ॥

एमेव भावकूहे वज्राह जो असुममावपरिणामो । तम्हा उ असुममात्रो वज्जेयध्वो पयत्तेणं ॥ ११० ॥

व्याख्या—‘भणति’ प्रतिपादयति, ‘वः’ पुनरर्थे, पुनरर्थभावम्—एके केचन सम्यग्गुरुधरण्यपुपासनानि क्लृप्तया ययाऽवस्थित तत्रवन्नेदिवापेऽनन्तरोक्तं दृष्टे, गुरु पुनमगवान् भीयशोभमसूरिरेवमाह, एतेनैतत्रावेदयति—भिनवधनमभिवर्धयं जिज्ञासुना नियमतः प्रमाधिवाऽपि सम्यग्गुरुधरण्यमल्पपुपासनमास्येयम्, अन्यथा प्रमाया अवैतध्यानुपपत्तेः, उक्तं च—“तच्छुभेऽज्ञानानां, पुराणैरागमैर्विना । अनुपासितहृद्धानां, मग्ना नातिप्रसीदति ॥” ॥” गुरुवधनमेव वर्धयति—पुणोऽपि स्वष्ट कूटे स कथ्यते यः प्रमचोऽज्ञम भवति, यस्त्वममचो वृत्तम स कदाचनापि न कथ्यते, तथाहि—अप्रमचो मृगः प्रपत एव कूटेऽत्र परिहरति, अत्र कथमपि प्रमादवशात् कूटेऽत्र

४
 मपि प्राप्तो भवति तथापि यावन्नाद्यापि यद्यः पवति तावन्नाद्यापि पवति, यस्तु प्रमत्तो दसवाररित्तथ स बध्यते एव, तस्माद्भूगोऽपि षरूपे परमार्थतः स्वममावक्रियावञ्चतो न परमयुक्तिमात्रात्, 'एवमेव' अनेनैव मृगष्टान्तोक्तमक्षरेण 'भावकूटे' सयम रूपभाववचनाय कूटमिव कूटम्—आयाकर्म तत्र स 'बध्यते' ज्ञानावरणीयादिकर्मणा युज्यते, योऽशुभभावपरिणामः—आहारकाम्पत्यत आचारमर्मग्रहणात्मकशुभभावपरिणामो न क्षेपः, न त्वत्वायाकर्मणि कूटेऽपि यो न तद्वृत्ताति नापि सुक्ते स ज्ञानावरणीयादिना पापेन बध्यते, न हि कूटे स्थापितेऽपि यो मृगस्तरेषु एव नाऽऽप्याति आयातोऽपि यत्नस्तरेषु परिहरति स कूटेन क्वमामोति, तत्र परमयु क्तिमात्राद्यो येन परोक्तनीत्या परकृतकर्मण आत्मकर्मोत्तरणमुपपद्यते, किन्त्वशुमाध्यवसायभावतः, तस्मादशुभो भाव आयाकर्म- ग्रहणरूपः साधुना प्रपत्नेन वर्जयितव्यः, परकर्म आत्मकर्म करोतीत्यत्र च वाक्ये भावार्थः प्रागेव दर्शितः, यथा परस्य पाचकदेये त्तर्थं तदात्मकर्मोत्तरति, किमुक्तं भवति?—तदात्मन्यपि कर्म करोतीति, ततो न कश्चिदोपः, परकर्मणश्चात्मकर्मोत्तरणमायाकर्मणा ग्रहणे भोजने वा सति भवति, नान्यथा, तव उपचारदायाकर्म आत्मकर्मेषुच्यते ॥ ननु तदायाकर्म यदा स्वय करोस्य यैवो कारयति क्व वाऽनुभोदेवे तदा भक्तु दोषो, यदा तु स्वय न कराति नापि कारयति नाप्यनुभोदेते तदा कस्तस्य ग्रहणे दोष इति?, अत्रार— काम सय न कुत्रचि जाणतो पुण तहाचि तग्गाही । वद्धेइ तप्पसग अग्णिहमाणो उ चोरेइ ॥ १११ ॥

व्याख्या—'कर्म' सम्मतमेतद्, यद्यपि स्वय न करोत्यायाकर्म उपलभ्यमेवञ्च कारयति, तथाऽपि मर्त्यमेवविध्यादितमिति जानानो यथायाकर्मं यद्वाति तदि तद्वाही 'तत्प्रसङ्गम्' आयाकर्मग्रहणप्रसङ्गं कर्तव्यमिति, तथाहि—यदा स साधुरायाकर्म जानानो यद्वाति तदाऽप्येतां साधूनां वायकानां चैव बुद्धिरुन्वायते—नाऽऽयाकर्मोभोजने क्वनापि दोषः, कयमयथा स साधुर्जनानोऽपि युरी

कूडतवमाइ केइ परस्पतचेऽवि वेति वधोचि ।

प्याख्या—‘केचिन्’ स्वयूच्या एव प्रवचनरस्यप्रमानानाः ‘कूटोपपया’ कूटदृष्टान्तेन द्रुते ‘परमयुक्तेऽपि’ परेण पाषकादिना निष्पादिते ल्योदनादौ साधोस्तद्ग्राहकस्य भवति षष, एतदुक्तं भवति—यथा व्यापेन कूटे स्थापिते मृगस्यैव षषो न व्याधस्य, तथा दुरस्थेन पाचादौ कूटे तद्ग्राहकस्य साधोर्षपो न पाककर्तुं, तत परस्य यत्कर्म ज्ञानावर्णीयादि सम्भवति तदाथाकर्मप्राप्तीन्वस्यैव सम्गन्धि करोतीति परकर्म आत्मकर्मोक्तोतीत्युच्यते, तदेवदसदुत्तर, जिनवचनविरुद्धत्वाद्, तथाहि—परस्यापि साक्षादारम्भान्वृत्तेन नियमन वर्मषषसम्भवः, तत षषमुच्यते तद्ग्राहकस्य साधोर्षन्धो न पाककर्तुः, न षष मृगस्यापि परमयुक्तिमात्राद् षषन्, किन्तु स्वस्मादेव ममादादिशोपात्, एवं साधोरपि ॥ तथा चैतदेव नियुक्तिः कूटाह—

भणइ य गुरु पमचो वज्झइ कूडे अवक्खो य ॥ १०९ ॥

एमेव भावकूडे वज्झइ जो असुममावपरिणामो । तम्हा उ असुमभावो वज्जेयब्बो पयत्थेण ॥ ११० ॥

प्याख्या—‘भणति’ प्रतिपादयति, ‘षः’ पुनरर्थे, पुनरर्थेभाषम्—एके केचन सम्पगगुरुवरणपर्युपासनाविरुद्धत्वा यथाऽवस्थित तस्यमेवेदितारोऽनन्तरोक्तं एवैवे, गुरुः पुनर्भगवान् श्रीयशोमत्रस्वरिरेवमाह, एवैवैतदावेदयति—भिनवचनमचित्थं निग्रासुना नियमत मन्त्रावाऽपि सम्यगुरुवरणक्रमलपर्युपासनमास्थेयम्, अन्यथा मन्नाया अवैव्य्यानुपपत्तेः, उक्तं ष—“तत्तदुत्प्रेक्षमाणानां, पुराणैरागमैर्विना । अनुपागिनवृद्धानां, मन्ना नानिनसीदति ॥” गुरुवरणनेष वर्णयति—मृगोऽपि न्वशु कूटे स षष्यते याः प्रमत्तोऽइषभ भवति, पत्तनमत्तो दक्षय स कदाचनापि न षष्यते, तथाहि—अमत्तो मृगः प्रयपत एव कूटेऽन्नं परिहरति, अय कयमपि प्रपाइवधात् कूटेऽग

१ प्रवृत्तानि, तत्र प्रथमतः प्रतिषेवणास्वरूपं चकृत्य, तत्रापि य आधाकर्म्म स्वयमानीयं शुक्रे स आधाकर्म्ममतिसेवी प्रवीत एव ॥ केवलमिह ये परेणोपनीतमापाकर्म्मं शुञ्जानस्य न कश्चिरोप इति मयन्ते तन्मन्त्रिकुट्टनार्यं परेणोपनीतस्याऽऽधाकर्म्मणो भोगने प्रतिषेवणप्रदोपमार—

अन्नेणाहाकर्म्मं लवणीय असइ चोद्भओ मणइ । परहत्येणगारे क्कृतो जह न हज्झइ ह्ठ ॥ ११४ ॥

एव सु अह सुद्धो दोसो देतस्स कूळलवमार । समयत्यमजाणतो मूढो पढिसेवण कुणइ ॥ ११५ ॥

ध्याव्या—‘अन्य’ साधुना मक्कादिस्मापाकर्म्म ‘उपनीतं’ घृहस्यघृहादानीय समर्पित तद्योऽश्राति स प्रतिषेवणां करोतीति सम्पत्; स चापाकर्म्मं शुञ्जानः केनाप्यपेण साधुना धिगारीमरे यच्च तत्र भवान्निदानपि संयतोऽप्याधाकर्म्मं मुञ्जीवेति चोदितः विशितः सत् प्रत्युत्तर मणति—यथा न मे कश्चिरोप, स्वयंप्रारणस्याभावात्, यो हि नाम स्वयमापाकर्म्मं घृहीत्वा शुक्रे तस्य दीपो, यस्तु परेणोपनीतं शुक्रे तस्य न कश्चित्, तथा चात्र ह्यन्तो यथा—परस्तेनाङ्गारान् कर्षयन् दक्षते, परमहमप्याधाकर्म्मभोजी ‘सु’ निधितं शुद्ध एव, दोषः पुनर्देदो यथा परस्य स्वस्तेनाङ्गारानाकर्षितः, एव ‘कूटया उपमया’ अलीकेन ह्यन्तेन ‘समयार्यं’ भगवत्प्रवचनोपनिषदं “असत्त्वा आरभो पाण्डितो होइ तस्स नियमेण । पाण्डिते वयमंगो वयमंगो दोमार्दे वेव ॥ १ ॥” इत्यादि रूपम् अनानानः, अत एव मूढः प्रतिषेवणं कुरुते ॥ तत्रैवमुक्तं प्रतिषेवणस्य स्वरूपं, सम्प्रति प्रतिषेवणस्य स्वरूपमार—

१ वायाधमारम्म प्राणिवभो मइति तस्य नियमेन । प्राणिवभे प्रथमं प्रवमं दुर्गवितेव ॥ १ ॥

उवओगमि य लाभं कम्मग्गाहिसस चिचरक्खवट्ठा । आलोइए सुल्लु भणइ भणतरस पडिसुणणा ॥ ११६ ॥

ध्यास्या—इह यो गुरुरूपयोगकरणवेषायां कर्मप्रारिण आधाकर्मप्रारिणाय प्रवृत्तस्य शिष्यस्य 'चिचरसार्थ' मनोज्ञ्ययाभावनिवारणार्थं दाक्षिण्यापुपेतो 'स्नाभ मणाव' स्नाभ इति शब्दमुच्चारयति, तथाऽऽपाकर्मणि गृहस्यसृष्टादानीय आलोचिते थादिक्रयेव कसोटिक्रया वृत्तमित्येवं निवेदिते 'मुसुद्ध' श्लोभन जाव यस्येद लब्धमिति भणति तस्य गुरोरित्य भणतः प्रतिश्रवणं नाम दोष, सूत्रे तु स्त्रीत्वनिर्देशः प्राकृतत्वान्, प्राकृतो हि लिङ्गं व्यभिचारि, यदाह पाणिनि स्वमाकृतत्वज्ञे—“ लिङ्गं व्यभिचार्यपी”ति, प्रविश्रवणं च नामाभ्युपगमः ॥ सम्प्रति सवासानुमोदनयो स्वस्वप्रतिपादयति—

मवासो उ पसिच्चो अणुमोयण कम्ममोयगपससा । पुपुसिमुवाहरणा एए उ कमेण नायव्वा ॥ ११७ ॥

ध्यास्या—'सवासः' आधाकर्मयोगवृत्तिः सौकत्र संवसनरूपः प्रसिद्ध एव, अनुमोदना त्वापाकर्मयोगप्रकमत्तसा—कृतपुण्याः पुनश्चिह्न एते ये इत्य सर्वत्र लभन्ते मुञ्जते वेत्येवक्रपा ॥ तदेवमुक्त प्रविश्रवणादीनां चतुर्णामपि स्वरूप, सम्प्रत्येतेषामेव प्रतिश्रवणादीनां क्रमेण 'एतानि' वक्ष्यमाणस्वरूपाणि उदाहरणानि ज्ञातव्यानि, सूत्रे च उदाहरणशब्दस्य पुष्टिहृत्वा प्राकृतत्वज्ञानवशात् ॥ तत्र यानुदाहरणानि वक्तव्यानि तेषां नामानि क्रमेण प्रतिपादयति—

पडिसेएणाएँ तेणा पडिसुणणाए उ रायपुच्चो उ । सवासमि य पल्ली अणुमोयण रायवुट्ठो य ॥ ११८ ॥

ध्यास्या—प्रविश्रवणस्य स्तेना उदाहरण, प्रतिश्रवणस्य तु राजपुत्रं, रामपुत्रोपलभित्वा श्रेयाः पुरुषा, सवासं 'पल्ली' पल्लीवा स्वप्या यणिन, अनुमोदनायां राजपुत्रो, रामपुत्रोपलभित्वा स्वत्वमर्द्धसाकारिणः ॥ तत्र प्रथमतः प्रविश्रवणसम्प्रभिनं स्तेनाष्टान्तं प्राशयति—

‘गोणीहरण समुमी नेरुण गोणिओ पहे भेक्खे । निच्चिसया परिवेसण ठियारिंते कूविया घत्थे ॥ ११९ ॥’

व्याख्या—इह गायसारयोगना धुगमत्वात्स्वयमेव कर्षव्या भेवलं ‘निर्विघ्नका’ उपमोकारो, निष्पूर्वस्य विघ्नरूपमोगे षर्षमानत्वात्, तथा षोक्तम्—“निर्वेध उपमोगः स्यात्”, ‘कूजकाः’ व्याहारस्वरिणः, गवां न्यावर्त्तका इत्यर्थः, ‘घत्थे’ इति घृहीताः, कथानकमुच्यते—इह कश्चिद्ग्राये वरसो दस्यवा, ते वान्यदा कुलधित्सविवेनाद्वा अपहृत्य निनग्रामाभिमुख प्रचलित्वाः, गच्छतां च तेषामपान्त राधे केऽप्यन्ये दस्यवः पयिका मिलितवन्तः, ततस्तेऽपि वै सार्धं व्रजन्ति, प्रजन्तश्च स्वदेशं प्राप्ताः, ततः प्रातः स्वदेश इति निर्भया भोजनवेष्यायां कृतिपया गा विनाश्य योननाय वर्त्तमानं पशुमार पञ्चतः, अस्मिन् प्रस्तावे केऽप्यपेऽपि पयिकाः समाययुः, ततस्तेऽपि वैदप्युभिर्पौजनाप निमन्त्रिताः, ततो गोमासे पके केऽपि चौराः पयिकाश्च भोजु प्रवृत्ताः, केऽपि गोमांसभक्षणं बहुपापमिति परिभाष्य न भोजनाय प्रवृत्ताः, केन्यमन्येभ्यः परिवेपणं विदधति, अत्रान्तरे च निष्पत्याकारनिश्चितकरवाच्यभीषणमूर्षेयः समाययुः कूजकाः, ततस्तेः तर्षेऽपि मोक्षार’ परिवेपकाम परिसृष्टा’, तत्र ये पयिका अपान्तराले मिलित्वास्ते पयिका वयमिति दृवाणा अपि चौरोपनीत गोमांसभक्षणपरिवेपणप्रवृत्तया चौरवृष्टा इति घृहीता विनाशिताम् ॥ अमुषेवार्थं दाष्टोन्विके योजयति—

जेऽविय परिवेसती, भायणाणि धरति य । तेऽधि नञ्जंति तिच्चेण, कम्मणा किमु मोहणो ? ॥ १२० ॥

व्याख्या—इह चौराणां येऽपान्तराले भोजनवेष्यायां वा ये मिलित्वाः पयिकस्तत्रापि ये परिवेपमात्र भाजनधारणमात्रं वा कृतवन्तस्तेऽपि कूजनैरागत्य षट्वा विनाशिताम्, एषमिहापि य साधवोऽप्येभ्यः साधुभ्यः आघातकर्म परिवेपयन्ति वा धरन्ति वेऽपि ‘वीक्षेण’ द्रुस्सरविपाकेन नरकादिगतिविशुना कर्मणा घट्यन्ते, किं पुनराभाकर्ममोमिनः ? । तत्र एतरोपमयात्परिवेपणादिमात्रमप्यपायाकर्मण

प्रतिषेवण यद्विभिर्न कर्षव्यम्, इह धौरस्थानीया आधाकर्म्मनिमन्त्रिणाः साधनो गोमांसप्रसक्तधौरपथिकस्थानीयाः स्वयंशरीतनिमन्त्रिताभार्कर्म-
 भोभिन्नो गोमांसपरिवेगकृदिस्थानीया आधाकर्म्मपरिवेगकादयः गोमांसस्थानीयमाधानकर्म्म पयस्थानीयं मातृप जन्म कूलकस्थानीयानि
 कर्म्मणि परणस्थानीय नरकादिप्रपातः ॥ सम्मति प्रतिषेवणस्य पूर्वोक्त राजसुतच्छृण्वन्तं मानयति—

सामत्यण रायसुए विइवहण सहाय तह य तुण्हिक्का । तिण्हपि इ पठिसुणणा रण्णा सिट्ठमि सा नन्थि ॥ १२१ ॥

व्याख्या—गुणसमृद्ध नाम नगरं, तत्र महाबल्ले राजा तस्य शीलम नाम देवी, तयोर्विभित्तसरो नाम ज्येष्ठः कुमारः, स च
 राज्यं निरृष्टुः पितरि दुष्टाश्रयधित्तयामास—यया ममैप पिता स्वविरोडपि न श्रियते नून दीर्घश्रीधी सम्भाव्यते ततो निजमद्यन् सशा-
 यीकृत्यैर्न मारयामीति, एव च चिन्तयित्वा निजमट्टैः समं मन्त्रयितुं प्रावर्त्तय, तत्र कैश्चिदुक्तं—वयं ते साहायकस्कारिणोऽपरैरुक्तम्—एवं कुरु,
 केचित्सुनरतूष्णीं प्रतिषेविते, अपरे पुनश्चेतस्वमविपद्यमानाः सक्रमपि तद्गुणान्वं रामे निषेदयामासुः, ततो राजा ये साहायकं प्रतिपन्ना
 ये चैव कुर्वित्युक्तमन्वो येषपि च तूष्णीं तस्युः तान् सर्वानपि ज्येष्ठ च कुमारं वैषस्वतसुत्से प्रतिचिक्षेप, यैस्स्वागतस्य निवेदित ते पूजिताः,
 गायासुरयोजना त्विर्य—‘सामत्यणं’ स्वमट्टैः सह पर्यालोचनं, ‘रामसुए’ शि दृतीयार्ये सप्तमी, ततोऽपर्याः—राजसुतेन कर्तुंमारब्धमिति
 श्लेषः, तत्र कैश्चिदुक्तं—पितृहने कर्षव्ये तव सहाया धयमिति ‘तया’ इति समुच्चये चशब्दोऽनुक्तममुच्चयार्यः स च केचिदेवं कुर्विति
 भापित्वन्त इति समुच्चिनोति, केचित्सुनरतूष्णीका जाता—मौननाषस्थिताः, एतेषां च प्रयाजामपि प्रतिषेवणदोषः, यैस्तु रामे शिष्टे तेषां
 ‘सा’ तत् प्रतिषेवण नास्ति ॥ अमुमेवार्थं दार्ष्टान्तिके योगयति—

मुज न मुजे मुजसु तइक्खो तुसिणीए मुंजए पटमो । तिण्हपि इ पठिसुणणा पट्टिसेहत्तस सा नन्थि ॥ १२२ ॥

व्याख्या—इह किञ्च केनापि साधुना चत्वारः सापच भाषाकर्मणे निमन्त्रिता यथा मुद्गल्य यूयमेतमाहारमिति, तत्रैवं निमन्त्रणे कृते प्रथमो मुञ्जे, द्वितीयं माह-नाह मुञ्जे मुद्गल्य त्वमिति, तृतीयो मौनमाधिकः, चतुर्थं पुनः प्रतिपिब्वान् यथा-न कल्पते साधूनामापाकर्म तस्माद्द्वै न मुञ्जे इति, तत्र प्रयाणामापानौ प्रतिश्रवणदोषः, षट्स्यस्य प्रतिषेधवर्णं नास्ति, अत्राह-नन्याथस्यापाकर्मं मुञ्जानस्य प्रतिषेधनलक्षण एव दोषः, कथं प्रतिश्रवणदोष उक्तः?, उच्यते, इह यदाऽऽधाकर्मनिमन्त्रित सस्तद्वीननपशुपगच्छति तदा नापापि प्रतिषेधमिति प्रतिश्रवणदोषः, तत ऊर्ध्वं तु प्रतिषेधवर्णं, ततो न कश्चिदोषः ॥ अयापीपामेव मोमकपदीनां कस्तु कश्चिद्विदिको दोषः स्याद्?, अत्र आह—

आणतमुजगा कम्मुणा उ वीयस्स वाइळो दोसो । तइयरस य माणसिओ तीहि विसुखो चउत्थो उ ॥१२३॥

व्याख्या—इह य आपाकर्मणः स्वयमानेना यदानीतस्य निमन्त्रितः सन् भोक्ता तौ द्वावपि कर्मणा-आनयनमोजनरूपया क्रयक्रियया तुल्यद्वान्तसा पाषा च दोषवन्तो, द्वितीयस्य तु मुद्गल्य त्वं नाहं मुञ्जे इति दृवाणस्य नाधिको दोषः, उपलक्षणमेतन्मान-सिकम्, तृतीयस्य तु तूष्णीं स्वित्तस्य मानसिको, यस्तु चतुर्थः स त्रिभिरपि दोषैर्विशुद्धः, तस्माच्छुच्यते कल्पेन सर्वदैव साधुना भवितव्यम् ॥ सम्प्रति दृशन्वोक्तस्य कुमारस्य ये दोषाः संममपन्ति तानुपदर्शयथाकर्मणो भोक्तरि योजयति—

पढिसेण पढिसुणणा संथासऽणुमोयणा उ चउत्थोवि । पियमारग रायसुए विमासियव्वा जइजणेऽवि ॥ १२४ ॥

व्याख्या—पितृमारके रामदृते प्रतिषेधप्रतिश्रवणसवासानुमोदनाकारुपाद्यत्वात्तदपि दोषा घट्यन्ते, तथाहि-तस्य स्वयं पितृमारणाय प्रवृत्तत्वात्प्रतिषेधवर्णं, कथं तत्र साहाया इति निजमद्वचनं प्रतिश्रवणस्य प्रतिश्रवणं, तत्रैव सार्द्धमेकत्र निवसनेन संवासः, वेदु बहुमानक-

रणादनुमोदना, एवं यतिमतेऽप्यापाकर्मणो भोक्तरि 'विमापितः' योऽजनीयाः, अप्र यः स्वयमानीयान्यै सारं मुञ्जे तत्र प्रथमतो योजयन्ते, तस्याऽऽधाकर्मं घृत्स्यघृत्वादीपं मुञ्जानस्य प्रतिषेधण, गूहस्वेनाऽऽपाकर्मप्रणाय निषिञ्चितस्य तद्गूहणाभ्युपगमं प्रतिषेध-
 णां, यस्मै तदापाकर्म आनीय संविमगेन प्रयच्छति तेन सौकर्यं सप्तसत् संवासात् बहुमानकरणादनुमोदना, यथान्येनाऽऽनीत-
 माधाकर्मं निमन्त्रितं सत्रं मुञ्जे तस्य प्रथमतो निमन्त्रणाजन्तरमभ्युपगच्छतः प्रतिषेधण, ततो मुञ्जानस्य प्रतिषेधणं, निमन्त्रकेण सौ-
 क्यं सप्तसत् संवासात्, तत्र बहुमानकरणादनुमोदना, तदेवं यत्र प्रतिषेधणं तत्र नियमसम्बन्धित्वारोऽपि दोषा, प्रतिषेधणे च केवलं प्रयः,
 सप्तसत् द्वौ, अनुमोदनायां त्वनुमोदनेषु केवलम्, अथ एवादिपदं गुरु श्रेयाणि तु पदानि लघुलघुलघुलघुनीति ॥ सम्पति सप्तसत् पृथ्वी
 पृथ्वन्वं माधयति—

पृथ्वीवहंसि नद्धा चोरा वणिया वय न चोरति । न पलाया पावकरति काठ रत्ना उवालय ॥ १२५ ॥

व्याख्या—यसन्तपुरं नाम नगरं, तत्रारिमर्दनो नाम राजा, तस्य प्रियदर्शना देवी, तस्य वसन्तपुरस्य प्रत्यासन्ना मीमाभि-
 षाना पृथ्वी, तस्यां च वरुषो भिष्टरूपा दस्यवः परिवसन्ति वणिजम्, ते च दस्यव सदैव स्वपत्न्या विनिर्येत्य सकलमध्यरिमर्दनराजमण्डलमु-
 पद्रवन्ति, न स कश्चिदस्ति राज्ञः सामन्तो माण्डलिको वा यस्तान् साधयति, ततोऽप्यत्र तत्कृतं सकलमण्डलोद्गमकार्ण्यं महानोपावेश-
 घृतिमानसो राजा न्यर्ष महर्षो सामर्थ्यो विधाय भिष्टान् प्रति जगाम, भिष्टाय पृथ्वीं मुञ्जत्वा सम्मुलीमूय सद्गामं दातुमुद्यताः, राजा
 प्रयत्नेनापरिक्रान्तवया तान् सर्वानप्यगणय्य सोत्सारो हनुमारश्चवान्, ते वैभवं हन्यमानाः केऽपि तत्रैव परासत्तो वमूढाः, केऽपि पुनः
 पञ्चापितन्तः, राजा च सामर्थ्यः पृथ्वीं घृतिवान्, वणिजम् तत्रत्या न बयं चौरास्ततः किमस्माकं राजा कश्चित्पति ? इति प्रवृत्त्या नाम्ने

४
 ननु, राज्ञा च वेदेषु प्रारिताः, तत्सत्त्वैर्निष्पण्याषके यथा—देव ! वयं षण्णो न चौरा इति, एतौ राजाऽवादीत—यूप चौरैर्म्योऽप्यवीचाप
 रायकारिणो यऽस्माकमपराभक्करिभिर्भौरैः सह संवसयेति, एतौ निवृत्तीवाः । गायाम्प्रयोगेना ह्यु मगमत्वात्स्वप कार्या । दार्ष्टान्तिके
 योगना करोति—

आहाक्वन्मोर्ईहिं सहवासो तह य तध्विवर्ज्जपि । दंसणगंधपरिकहा भाधिति सुदूहवित्तिपि ॥ १२६ ॥
 माधना—यथा षण्णो चौरैः सौकत्र संवासो दोषाय बभूष तथा साधूनामप्याधाकर्मभोक्त्वभिः सौकत्र संवासो दोषाय वेदि
 तप्यः, यत 'तद्विचर्ममपि' आधाकर्मपरिशारमपि तथा 'सुसुसष्टयिमपि' सुगु-अविचयेन कृत्वा द्रव्यतो किञ्चित्यपरियोगेण मात्रतोऽभि
 व्यङ्गमाधेन निःस्नेहा इषि—वर्धनं यस्य स तथा तमपि आधाकर्मसम्बन्धिन्यो दर्शनगन्धपरिकया 'भावयन्ति' आधाकर्मपरिमोग
 बाणछापानेन वासयन्ति, तयारि—'दर्शनम्' अवलोकनं, तत्र मनोहमनोहतराधाकर्मोहारविषय नियमाद्वासयति, यतः कस्य नाम
 दद्वन्द्वदाषदावो रसपाकनियाननिष्ठातमाहासूपकारसुसंस्थतः शल्यापोदनो न मनःशोभमुत्पादयति, गन्योऽपि सयस्त्वापितवष्टुवाविस
 मन्धी नासिकेन्द्रियाप्यापनशीलो बहदापि तन्नो जने श्रद्धामुपजनयति, परिकबाऽपि च विशिष्टविशिष्टतद्व्यनिय्यावितमोदकादिविषया
 विपीयमाना तदास्वादसम्पत्प्राप्तसाविभौ वेत वत्साहश्चिष्टुमीश्वरा, तयावर्धनात्, एतौऽवश्यमाधाकर्मभोक्त्वभिः सह संवासो यतीनां
 दोषोपेति ॥ अन्तुमोदनार्या राजदुष्टदृष्टान्तं भावयति—

रायारोहऽवराहे विभूसिभो घाइतो नयरमज्जे । घक्षाघभासि कहा वहावहो कप्यडिय खोला ॥ १२७ ॥
 ध्याल्या—श्रीनिलय नाम नगर तत्र गुणचन्द्रो नाम राजा, तस्य गुणवतीमसुस्मन्तःपुरं, तत्रैव घ पुरे सुरूपो नाम षण्णो, स

च निमग्नरीरसौन्दर्यविनिर्मितनकरध्वजलङ्घनिगा कमनीयकामिनीनामतीव कामास्पदं स्वमासतम परवाराभिषङ्गलालसः, ततः सोऽन्यदा
 रामाञ्च पुरसभिनेत्रसमीपं गच्छन्त्यापुरिक्रमभिः सन्नेहमबल्लोक्तिः, तेनापि च ताः साभिजापमनेक्षिता, ततो जातः परस्परस्फुराग-
 दृषीनिवेदितमयोगबन्धेन च ताः प्रतिदिनं तेन सेक्तुमारब्धाः, राज्ञा च कथमप्ययं वृषान्वो जग्ने, ततो यदा सोऽन्वःपुर प्राविशचदा निज-
 पुरुषप्रार्थितो ग्राहयित्वाच धैरेषामरणैरसङ्कतोऽन्वपुर प्रविशेच्च तैरेषामरणैर्विभूषितो नगरमध्ये चतुष्यये सकलजनसमस विधिप्रकदर्यना
 पुरस्वरं विनिपातितो । रामा चान्त पुरविष्णुसेनातीव द्रुमनास्तास्मिन् विनाशितेऽपि न कोपाऽऽवेवं मुञ्चति, ततो हेरिकान् प्रेषयाप्तस,
 यया रे ! दुरात्मान त ये प्रञ्चसन्नि ये वा निन्दन्ति तान् द्रयानपि ममं निवेदय ? इति, एवं च ते प्रेषिताः कार्ष्णटिक्वेपवारिणः सर्वे
 प्रापि नगरे परिभ्रमन्ति, लोकांश्च तं विनाशितं दृष्ट्वा केचन वृषते, यया अहो ! जातेन मनुजन्मनाऽप्रक्ष्य तावन्मर्षेण्यं पर या अस्मादक्षा
 मथन्यानां दृष्टियमपि कदाचनपि नायान्ति ता अध्येप ययासुखं चिरकालं सुखत्वा मृतस्तस्मादन्य एप इति, अपरे वृषते—अप्यय
 एप उभयलोकविरुद्धकारी, स्वामिनोऽन्वःपुरिक्रम हि जननीतुल्याः, ततस्तास्यैप सञ्चरन् कर्यं प्रञ्चसामर्षति शिष्टेभ्यः ? इति, ततस्ते द्वयेऽपि
 हेरिकैर्निवेदिता रामो, राज्ञा च ये तस्य निन्दाकारिणस्ते सद्बुद्धय इतिकृत्वा पृथित्वा, इतरे तु कृत्यन्तमुत्से प्राक्षिप्यन्त, गायासुरयो
 जना त्वेव—रामोऽजरोप—अन्वपुरं वदियेऽपराधे धैरेषाऽऽमरणैर्विभूषितोऽन्वपुरे प्रविष्टस्तेरेव विभूषितो नगरमध्ये घासितः, ततः
 कार्ष्णटिक्वेपवारिणः (लोसः) हेरिका रामा नियुक्ताः, लोकानां च तद्वियया धन्यापन्यकत्वा, ततो धन्यक्याकारिणां विनाशः इत्येपा
 त्वरिनाञ्च इति, वार्ष्टीन्तिक्योनना त्वेकम्—एके सापबस्ताषदापाकर्म सुञ्चते, तप्रापरे जन्यन्ति—धन्या एते सुखं जीवन्ति, अन्ये वृषते-
 त्

पुरोधरश्चरिस्वानीया आधाकर्मभोगिनः सापत्न्यं दृष्यस्वानीयं ज्ञानाधरणादिकं कर्म, मरणस्थानीयः ससारः, तत्र ये आधाकर्मभोगी कृतप्रबंधसकृदस्ते कर्मघण्टो निष्प्राणाः, श्रेयास्त्वन्निष्प्राणाः ॥ सम्प्रत्यनुभोगनाप्रकारमेव दर्शयति—

साठ पञ्चतं आधरेण काले रिडक्खम निद्धं । तग्गुणविकथ्यणापु अमुजमाणेऽवि अणुमझा ॥ १२८ ॥

व्याख्या—आधाकर्मभोगिन उरिस्व केचिदेव दृष्यते—एवं तावन्न कदाचनपि मनोव्यापारं कथामो, एते पुनः सदैव स्वातु लभन्ते, तदपि च 'पर्याप्त' परिपूर्णं, तत्रापि 'मादरेण' बहुमानपुरस्सरं तत्रापि 'काले' प्रस्तुतमोजननेस्त्रयां तदपि 'अष्टसप्त' शिशिरादि ऋतूपयोगि तया 'त्रिगुण' द्रुतपुरादि, तस्माद्दन्त्या अमी सुखं जीवन्ति, एवं 'वदुणविकथनया' 'अमुजमानेऽपि' अनभ्यस्वर त्यपि 'अनुमन्या' अनुमोदना, इह अनुमन्याजनितो दोषोऽपि कार्ये कारणोपचाराद्दुम्न्येत्युक्तः, ततोऽयमर्थ—अमुजमानेऽपि अनुमो दनादारेणाधाकर्मभोगिन इव दोषो मघवीति, अन्ये तु वदुणविकथननामेव योजयन्ति—आधाकर्मभोगिनं कोऽपि कन्दर्पेणानामो गेन वा पृच्छति—साधु वृष्णं त्वया भोगनं, तया पर्याप्तं, तया आदरेण भक्त्या इत्यादि, तत्राप्यधिरोधः ॥ तदेवमुक्तान्याधाकर्मभोगी नामानि, तदुक्तौ च यदुक्तं प्राग् मूल्द्वारागाथायाम् 'आधाकर्मियनामा' इति तद्व्याख्यावं, सम्प्रति 'एगद्दा' इत्यथयवं व्याखिल्यासुरिदमार—

आहा अहे य कस्से आयाइस्से य अत्तकस्से य । जह वंजणनाणत्त अत्येणऽवि पुच्छपु एवं ॥ १२९ ॥

व्याख्या—अत्र पर एव पृच्छति, यथा आधाकर्म अपाकर्म आत्मप्रमात्सकर्म इत्येतेषु चतुर्षु नामसु व्यञ्जनेर्नानात्वं विद्यते, तया 'अर्थेनापि' अर्थपेक्षयापि, नानात्वमस्ति किंवा न? इति, पृच्छतमायमभिप्रायः—इह आधाकर्मोदीनां नाम्ना सर्वेषामपि व्युत्पत्तिनिमित्तं दृष्यते पृष्युक्तं, तद्यथा—आधया कर्म अपाकर्म, अत्र साधुविषयप्रणिधानपुरस्तरपाकादिक्रियास्वारम्भो व्युत्पत्तिनिमित्तम्,

अषोऽप्यः कर्म अथाः कर्म, अत्र विद्युदेभ्यः संयमाविस्थानेस्योऽषोऽप्रस्वरामागमम्, आत्मानं हन्तीत्यात्मामिति, अत्र चरणायात्म विनाश्रुत, परकर्म अत्यकर्म क्रियते इत्यात्मकर्म, अत्र परकर्मण आत्मसम्बन्धितया करणं, तत्रेऽत्र सशयो, यया व्युत्पत्तिनिमित्तं पृथक् पृथक् विषयेषु प्रवृत्तिनिमित्तमपि पृथक् पृथक् विषय यथा पृथक्पृथक् विषयानां, किंचि न यया घटस्त्वद्भ्रुकुम्भमादीनामिति, अत्र 'आहा ओरे य क्रमे' इत्यादावहारयोगना प्रागिव भावनीया ॥ एवं परेण प्रश्ने कृते सति श्रियमस्मिन्नागरभ्याधानाय सामान्यतो नाम विषयां चतुर्भक्तिसमाह—

पृगटा पृगवज्जण पृगट्टा नाणवज्जणा चैत्र । नाणट्ट पृगवज्जण नाणट्टा धज्जणानाणा ॥ १३० ॥

व्याख्या—इह नामानि ज्ञाति प्रवर्धमानानि कानिचिदुपसृज्यन्ते एककार्यानि एकस्यस्रजानि, कानिचिदेकार्यानि नानाम्यस्रजानि, कानिचिद्धानार्थानि एकस्यस्रजानि, कानिचिदुपसृज्यन्ते एककार्यानि एकस्यस्रजानि ॥ अस्या एव चतुर्भक्तिसमाह ऋषेण कौत्तिकनिदर्शनानि गाथादयेनोपदर्शयति—

विट् खीर खीरं पृगट्ट पृगवज्जण लोपु । पृगट्टं बहुनाम बुक्क पओ पीलु खीर च्च ॥ १३१ ॥

गोमहिंसिअयाखीर नाणट्टं पृगवज्जणं नेय । घट्टपट्टकट्टसगडरहा होइ पिहृत्य पिहृनामं ॥ १३२ ॥

व्याख्या—इह सर्वत्रापि जात्यनेकत्वचर्न, कस्येज्यमर्थः—एककार्यानि एकस्यस्रजानि नामानि स्मेके प्रवर्धमानानि इष्टानि, यया खीरं खीरमिति, इयमत्र भावना—एकत्र क्वचिद्दूरे गोदुग्धादिबिषये खीरमिति नाम प्रवृत्तमुपसृज्यं, तथाऽप्यत्रापि गोदुग्धादावेव विषये

क्षीरमिति नाम प्रवर्षमानमुपलभ्यते, एवं ततोऽप्यन्यत्र शृङ्गान्तरे, ततोऽमूनि सर्वोप्यपि क्षीरं क्षीरमित्येवंरूपाणि नामानि एककार्यानि एक-
 व्यञ्जानि, तथा एककार्यानि बहुव्यञ्जनरूपाणि नामानि यथा दुग्धं पयः पीलु क्षीरमिति, अमूनि हि नामानि सर्वाप्यपि विवक्षितगो-
 दुग्धादिलक्षणैकार्याभिधायितया नानापुरुषैरेककाल क्रमेणैकपुरुषेण वा प्रयुज्यमानानि एककार्यानि नानाव्यञ्जानानि च ततो द्वितीये मङ्गे
 निपतन्ति, नानार्थान्येकव्यञ्जानानि, यथा—गोमरिव्यजासम्बन्धिषु क्षीरं क्षीरमिति नामानि प्रवर्षमानानि, एतानि हि नामानि सर्वाप्यपि
 समानव्यञ्जानानि भिन्नाभिन्नगोदुग्धमरिषीदुग्धादिरूपायैवावकतया भिन्नार्थानि च तत उच्यन्ते—नानार्थान्येकव्यञ्जानानि, नानार्थानि
 नानाव्यञ्जानानि यथा घटपद्मद्वन्द्वरथादीनि नामानि ॥ वदेवमुक्तानि षट्पुर्भङ्गिकाया निदर्शनानि, साम्प्रतमिमांशेष षट्पुर्भङ्गमाधाकर्म
 णि यथासम्भवं गायाद्वेन योजयति—

आहाकर्मार्थाण होइ तुरुचाइ पढमभगो उ । आहाहेकम्मति य विइओ सक्खिइ इव भगो ॥ १३३ ॥

आहाकर्मतरिया असणार्है उ चउरो तइयमंगो । आहाकम्म पडुवा नियमा सुओ चरिमभगो ॥ १३४ ॥

व्याख्या—आधाकर्मार्थानां नाम्ना युगपद्बहुभि पुरुषैरेकेन वा कालभेदेनैकस्मिन्नेव अशनादिरूपे षट्पुनि यद् ‘द्विरुक्तादि’
 द्विरुधारणादि, आदिशब्दात् प्रिरुधारणादिपरिग्रह, स भवति प्रथमो मङ्गः, किमुक्त भवति ?—एकत्र वसतावश्चनविषये केनाप्याधार-
 म्भति नाम प्रयुक्तं, तथाऽप्यत्रापि वसत्यन्तरेऽश्चनविषये एवाधाकर्मोति नाम प्रयुज्यते, तथा ततोऽप्यत्रापि वसत्यन्तरे, तान्यमूनि सर्वो-
 न्यप्याधाकर्मोति नामानि एकार्यानि एकव्यञ्जानानि इति प्रथमे मङ्गेऽवतरन्ति, आधाकर्म अथाकर्मोत्यादीनि तु नामानि विवक्षितानि
 नादिरूपैरुक्तिपये प्रवर्षमानानि द्वितीयो मङ्गः, एककार्यानि नानाव्यञ्जानानित्येवंरूपद्वितीयमङ्गविषयाणि ‘सक्खिइ इवे’ति यथा इन्द्रः शक्रः

इत्येवमादीनि नामानि, तथा 'अध्वनादयः' अध्वनपानस्वादिमस्वादिमरूपाः चत्वार 'आधाकर्मान्तरिता' आधाकर्म्मसम्बन्धेन व्युत्पत्तिरिति पयाश्चनमाधाकर्म्म पानमाधाकर्म्मैत्येषमादि, 'द्वितीयमङ्गः' द्वितीयमङ्गविषयाः, अप्राप्त्यर्थं मावार्थः—यद्वाश्वनादयः प्रत्येकमाधाकर्म्म आधाकर्म्मैति देशभेदेन षडुभिः पुरैरेकैकमेकेन वा पुरुषेण कालभेदेनोच्यन्ते तथा तानि आधाकर्म्म आधाकर्म्मैति नामानि नानार्थान्येकव्यञ्जनातीति द्वितीये मङ्गेष्वन्तरन्ति, आधाकर्म्मरूपं नामाश्रित्य पुनश्चरमो मङ्गो नानार्थानि नानाव्यञ्जनानीत्येवरूपो नियमाच्छून्य आधाकर्म्म आधाकर्म्मैत्येवमादिनाम्ना सर्वेषामपि समानव्यञ्जनत्वात्, उपलक्षणमेतत्, तेन सर्वाण्यपि नामानि प्रत्येक चरममङ्गे न वर्तन्ते, यदा तु कोऽप्यध्वनविषये आधाकर्म्मैति नाम प्रयुङ्क्ते पानविषये त्वपकर्म्मैति स्वात्ममभिवि स्वात्मविषये त्वात्मकर्म्मैति तदाऽऽनूनि नामानि नानार्थानि नानाव्यञ्जनानि चेति चरमोऽपि मङ्गः प्राप्यते, इह विवक्षिताश्वनादिरूपैकविषये प्रवर्षमानानि आधाकर्म्मार्थाःकर्म्मप्रवृत्तीनि नामानि द्वितीयमङ्ग उक्तस्तत्स्त्वेव भाषयति—

इद्वत्यं जह सहा पुरदराई उ नाइवर्त्तते । अहकम्म आयहम्मा तह आह नाइवर्त्तते ॥ १३५ ॥

व्याख्या—यथा 'इन्द्रार्पम्' इन्द्रस्येन्द्राख्यं देवराजक्यं 'पुरन्वरादयः' पुरन्वरस्य इत्येषमादयः शब्दा नातिवर्त्तन्ते—नातिक्रमन्ति, तथा अपःकर्म्ममात्मप्रशब्दौ उपलक्षणमेतत् आत्मकर्म्मशब्दश्च 'आह'न्ति सूचनास्तुत्रमिवि न्यायादाधाकर्म्मार्थि—आधाकर्म्मशब्दश्च नातिवर्त्तन्ते, यदेव येन दोषेण दुष्टमापाकर्म्मशब्दशाब्दशाब्दमोदनादि तदेव तेनैव दोषेण दुष्टमपःकर्म्मोदयोऽपि शब्दा द्युवते इति भावः । एतदेव भाषयति—

आहाकर्म्मणेण अहेकेपि जं हणइ पाण मुयाइ । जं त आययमाणो परकम्मं अक्खणो कुणइ ॥ १३६ ॥

न्यासपा—आधाकर्म्मणा सुगममानेन कृत्वा यस्याद्विद्वेभ्यो विशुद्धवरेभ्यः संयमाविस्थानैभ्योऽवधीर्यापस्तादात्मानं करोति तेन
 धारणेन तदेवापाकर्म्मं अपःकर्म्मैस्तुच्यते, तथा यस्मादापाकर्म्मणा सुगममानेन कृत्वा स एव भोक्ता परमार्यवः 'प्राप्नान्' द्वीन्द्रियाधीन
 'भूतान्' वनस्त्विक्षयान् उपरुक्षणमेत्त्वं जीर्णान् सत्त्वाच्च इन्दि-विनाशयति, 'अस्सदा आरंभो यागिषवो होइ तस्स नियमेण' इति
 वचनप्रामाण्यात्, प्राणादीषु घ्नन् नियमकः धरणादिरूपमात्मान इन्दि, 'पागिषवो वैपर्यगो' इत्यादिषु वचनाद्यत आधाकर्म्म आत्मघ्नमि-
 त्युच्यते, तथा 'यत्' यस्मात्कारणात् 'त्त्वं' आधाकर्म्म आददानः परस्व-पाषकावेः सम्बन्धि यत्कर्म्म-आरम्भजनितं ज्ञानावरणी
 यादिकृत्युत्पन्नमासीत् तद्वाल्पनोऽपि करोति, एतस्सदायाकर्म्म आत्मकर्म्मैस्तुच्यते, तस्माद्यथाकर्म्मादीनि नामानि सर्वाण्यपि नापाकर्म्म
 द्वापर्यमविवर्धन्ते इति द्वितीये मन्त्रेऽन्तरन्ति । तेषु मूल्याङ्गरागायां 'पुगदा' इत्यपि व्याख्यातं, सम्भवति 'कस्स वाचि' इत्यवयवं
 न्यापिसंन्यायुरार—

कस्सत्ति पुच्छिर्धमी नियमा साहम्मियरस तं होइ । साहम्मियरस तम्हा कायव्व परुवणा विहिणा ॥ १३७ ॥
 न्यास्या—'कस्य' पुरुषविद्वेषस्य अर्याप कृत्स्नमाधाकर्म्मं यवतीति परेण वृष्टे उपरमभिधीयते, नियमात्साधर्मिकस्यार्याप कृतं
 'वत्' आधाकर्म्मं भवति, तस्मात्साधर्मिकस्यागोक्तेन विधिना प्रकृपणा कर्तव्या ॥ प्रविज्ञातमेव निर्वाहयति—

१ प्राजा द्वित्रिषु प्रोक्तः, मूलास्तु वरद सृष्टा । सीता पञ्चेन्द्रिया प्रोक्तः, क्षेत्रा सस्था क्षीरिता ॥ १ ॥
 २ यस्यास्मैरारम्भ प्राणिषु भवति तस्य नियमेन । ३ प्राणिषुवात् प्रथमम् ।

नामं ठवणा वधिष् खेचे काले अ पत्रयणे लिंओ । वंसण नाण चरिचे अभिमाहे भावणाओ य ॥ १३८ ॥

व्याख्या—'नामं गति नास्ति साधर्मिकं, स्थापनासाधर्मिकं, 'द्रव्ये' द्रव्यविषयः साधर्मिकः, एवं होत्रसाधर्मिकः, कालसाधर्मिकः, पञ्चलसाधर्मिकः, सिद्धसाधर्मिकः, वर्धनसाधर्मिकः, ज्ञानसाधर्मिकः, चारित्रसाधर्मिकः, अग्निप्रसाधर्मिकः, 'मावणाओ य'सि मापनात्तत्र साधर्मिके भवति, तदेव द्वादश्या साधर्मिकः ॥ एनामेव गापां गायत्रयेण व्याख्यानयति—

नाममि सरिसनामो ठवणापु कट्टकम्ममाईया । वव्वमि जो उ भविओ साहमि सरीरा चेव ॥ १३९ ॥

खेचे समाणवेसी कालमि समाणकालसंभूओ । पवयणि सवेगायरो लिंओ रयहरणमुहपोची ॥ १४० ॥

वंसणै नाणे चरणे तिग पण पण तिविह होइ उ चरिचे । वव्वाइओ अभिगाह अह भावणमो अणिच्चाई ॥ १४१ ॥

व्याख्या—'नास्ति' नामविषयः साधर्मिकं साध्वनामा, किमुक्तं भवति ?—विचक्षितस्य साधोर्येषाम तदेव यदा इतरस्यापि तदानीं स इतरस्वस्य साधोर्नामसाधर्मिके भवति, यथा वेवदत्तनामः साधोर्वेवदत्तनामा कश्चित्, तथा 'स्थापनायां' स्थापनाविषये साधर्मिकः 'कण्ठकम्मदिक्क' दास्सपप्रविषामशुचिका, इह स्नेहश्चात् कश्चिन्नपुत्रादेः साधोर्भवतो मृतस्य वा काष्ठमपी प्रतिमो करयति सा प्रसिमा अन्येषां जीवतां संस्तानां स्थापनासाधर्मिकः, आदिशब्दात्पाणादिकप्रतिमापरिच्छाः, अनेन सत्रावस्थापनासाधर्मिकं वक्तो, यदा त्वस्मादौ साधुस्थापना तथा होऽसत्रावस्थापनासाधर्मिकं, तथा द्रव्ये मावमचानोज्यं निर्देक्कः 'द्रव्यत्से' द्रव्यत्वविषयः साधर्मिके यो मव्यो वोम्यः साधर्मिकस्त्वस्य, किमुक्तं भवति ?—यस्तेनैव शरीरसमुद्भूयेण प्रवर्द्धमानेन साधोः साप

भिको मविष्यतीति स मव्य इत्यर्थः, तथा यच्च साधर्मिकशरीरं सिद्धिश्चिदावच्छादिगतमगतबीवितं भव्यशरीररूपोऽवीतसाधर्मिकशरीर
 रूपम् द्रव्यसाधर्मिकः, 'क्षेत्रे' क्षेत्रविषयः साधर्मिकः, 'समानदेशी' समानदेशसम्भूतः, कालसाधर्मिकः समानकालसम्भूतः, प्रवचने-
 साधर्मिकः साध्याविचतुष्टयरूपसद्गुणव्यादन्यतम कश्चित्, लिङ्गसाधर्मिको रपररज्जुइषोषी इति सूचनत् सूत्रमितिन्यायात् रजो
 रणमुत्सपोतिकापुष्करज्जान्, 'दर्शनसाधर्मिकः' समानदर्शनः, दर्शनं च त्रिधा, तद्यथा—सायिकं सायोपशमिकमौपशमिकं च, ततो
 दर्शनद्वारेण यः साधर्मिकः सोऽपि त्रिधा, तद्यथा—सायिकदर्शनसाधर्मिकः सायोपशमिकदर्शनसाधर्मिक औपशमिकदर्शनसाधर्मिकश्च,
 तत्र सायिकसम्पग्णैः सायिकसम्पग्णैः सायिकदर्शनसाधर्मिक इत्यादि, 'ज्ञानसाधर्मिकः' समानज्ञान, ज्ञानं च पञ्चधा, तद्यथा—
 मतिज्ञानं धृतज्ञानमवधिज्ञानं मनःपर्यवज्ञानं केनलज्ञानं च, ततो ज्ञानद्वारेण साधर्मिकोऽपि पञ्चधा, तद्यथा—मतिज्ञानसाधर्मिक इत्यादि,
 तत्र मतिज्ञानिनो मतिज्ञानी मतिज्ञानसाधर्मिक इत्यादि । चारित्रसाधर्मिकः समानचारित्रः, चारित्रमपि च पञ्चधा, तद्यथा—सामायिकं
 छेदोपस्थापनं परिहारविशुद्धिकं सूक्ष्मसम्परायं यथाख्यातं च, तत्र चारित्रिणेण साधर्मिकेऽपि पञ्चधा, तद्यथा—सामायिकचारित्रसाध-
 र्मिकच्छेदोपस्थापनिकचारित्रसाधर्मिक इत्यादि, तत्र सामायिकचारित्रस्य योऽयः सामायिकचारित्रः स सामायिकचारित्रसाधर्मिक
 इत्यादि, 'विचित्र होर व चरित्ते' मतान्तरेण पुनचारित्रे—चारित्रविषयः साधर्मिकश्चिद्विधो भवति, यतचारित्रं मतान्तरेण त्रिधाऽत्र
 निवसितं, तद्यथा—सायिकं सायोपशमिकमौपशमिकं च, तत्र स्वद्वारेण यः साधर्मिकः सोऽपि त्रिधा, तद्यथा—सायिकचारित्रसाधर्मिक
 इत्यादि, तत्र सायिकचारित्रस्यापरः सायिकचारित्रः सायिकचारित्रसाधर्मिक इत्यादि, अत्रिप्रहा द्रव्यादौ—द्रव्यादिविषयाश्चतुर्विधा
 स्वधया—द्रव्याभिप्रहा' क्षेत्राभिप्रहा' कालाभिप्रहाः भावाभिप्रहाश्च तद्वारेण साधर्मिकश्च अपि चतुर्विधास्वधया—द्रव्याभिप्रहाश्च

भिक्षाः क्षेपाम्निग्रहसाधर्मिकम् इत्यादि, तत्र द्रव्याभिग्रहस्याप्तो द्रव्याभिग्रहो द्रव्याभिग्रहसाधर्मिक इत्यादि, भावना द्वादशधा, षडध्या—
 अनित्यत्वभावना (१) अश्वरणत्वभावना (२) एकत्वभावना (३) भन्यत्वभावना (४) अशुचिस्वभावना (५) ससारभावना
 (६) कर्माश्रयभावना (७) संवत्सराभावना (८) निर्भरणभावना (९) लोकविस्तारभावना (१०) त्रिनमणीत्वधर्मभावना
 (११) शोचिदुर्लभत्वभावना (१२), भावनाद्वारेण साधर्मिका अपि द्वादशधा, तदप्या—अनित्यत्वमायनासाधर्मिकोऽश्वरणत्वभावना
 साधर्मिक इत्यादि, तत्रानित्यत्वभावनासहितस्याप्तोऽनित्यत्वभावनासाधर्मिक इत्यादि, तदेवं व्याख्याताः सर्वेऽपि
 साधर्मिकाः । सम्पत्येवोनेनाभिकृत्य कस्याकन्त्यविधिर्बन्धः, तत्र नामसाधर्मिकमभिकृत्य प्रथमतः कल्प्याकन्त्यविधिं गायाद्वयेन
 प्रकियादयति—

जावत देवदत्ता गिहीत्र अगिहीव तेसि वाहामि । नो कप्पई गिहीण वाहति विसेसिये कप्पे ॥ १४२ ॥
 पासंढीसुवि एव मीसामीसेसु होइ हु विमासा । समणेसु सजयाण उ त्रिसरिसानामाणत्रि न कप्पे ॥ १४३ ॥

व्याख्या—इह कोऽपि पिघरि एते जीवति वा तत्रामानुरागतस्वभायुकेभ्यो दानं दित्सुरेवं सङ्कल्पयति, यथा यावन्तो घृहस्था
 भण्डस्या वा देववशास्तेभ्यो मया मक्कादिकमुपसृष्टस्य दाकव्य, तत्रैवं सङ्कल्पे कृते देवदत्ताल्पस्य साधोर्न कल्पते, देवदत्तशब्देन
 तस्यापि सङ्कल्पविषयीक्यत्वात्, यथा पुनरेवं सङ्कल्पयति, यथा यावन्तो घृहस्था देवदत्तास्तेभ्यो दाकव्यमिति, तथा एवं 'विशेषिते'
 निन्दीरिते सति तयोभ्युपसृष्टं देवदत्ताल्पस्य साधो' कल्पते, तस्य विषयित्तसङ्कल्पविषयीकरणाभावात्, तथा पालनच्छिञ्चपि मिभा-
 मिभेभ्येवं पूर्वोक्तमक्षरेण विभाषा कर्षव्या, इह सामान्यसङ्कल्पविषयया मिभा कल्प्यन्ते, यथा यावन्ताः पालनित्तो देवदत्ता इति, प्रकि-

निपत्सङ्कल्यविषयास्त्वविधा यथा यावन्ता सरमस्काः पाल्शब्दिनो यदिवा सौगवा देवदत्ता इत्यादि, तत्र यावन्तो देवदत्ताः पाल्शब्दिन
 इति मिथ्रसङ्कल्ये कृते न कल्पते पाल्शब्दिदेवदत्तचन्द्राम्यां देवदत्तास्यस्यापि साधोः सङ्कल्यविषयीकृतत्वात्, यदा पुनरभिधः सङ्कल्यो
 यथा यावन्तः सरमस्काः पाल्शब्दिनो देवदत्ता यदिवा यावन्तः सौगवा देवदत्ता यदा साधुष्यतिरेकेण सर्वेऽपि पाल्शब्दिनो देवदत्ता
 स्तेभ्यो वास्यामीति, तदा देवदत्तास्य साधोः कल्पते, तस्य सङ्कल्यविषयीकरणामावात्, यथा च पाल्शब्दिनो मिथ्राभिधेषु विभाषा
 कृत्वा तथा अग्रेऽपि मिथ्राभिधेषु कर्तव्या, अग्रेण हि व्याख्यादयोऽपि गण्यन्ते, यतो वक्ष्यति—' निर्मायसङ्कवावसगोरुयआणीव
 पञ्चरा समणा ' । तत्रो यदैर्भ मिधः सङ्कल्यो यावन्तः अग्रेण देवदत्तास्यस्तेभ्यो वास्यामीति तदा देवदत्तास्य साधोर्न कल्पते,
 सस्य भगणदेवदत्तचन्द्राम्यां सङ्कल्यविषयीकृतत्वात्, यदा पुनरेवमभिधः सङ्कल्यो यावन्तः आषयाः भगणा यदिवा आजीविक
 देवदत्ता यदा—साधुष्यतिरेकेण सर्वे अग्रेण देवदत्तास्तेभ्यो वास्यामीति तदा कल्पते, तस्य विचक्षितसङ्कल्यविषयीकरणामावात्, संय
 तानां तु निर्दिन्याणां विसरञ्जनाभ्यामपि सङ्कल्ये कृते देवदत्तास्योः साधोर्न कल्पते, किमुक्तं भवति ?—चैत्रनाम्नोऽपि संयतस्योरेद्येन कृते
 देवदत्तास्यस्य साधोर्न कल्पते, तथा भगवदाह्लाविष्णुगणत्, यदा पुनस्तीर्यकामस्येकदुसङ्कल्येन कृते तदा कल्पते, तीर्यकस्येक-
 पुद्बानां सङ्कल्येन सङ्कल्यविषयीभिः साधुभिः सह साधमिक्तत्वाभावात्, ' संजयाण च विसरिसनामाणदि न कल्पे ' इति वचना
 शार्यापरया यावन्तो देवदत्ता इत्यादी विसरञ्जनादिनाम्नां साधूनां कल्पस एवेति प्रतिपादितं द्रष्टव्यं । वदेषुक्तो नामसाधमिक्तमधिकृत्य
 कल्पयन्त्यविधिः, सम्प्रति स्थापनाद्रव्यसाधमिक्तमभित्य तमाह—

नीसमनीसा व क्वं ठवणासाह्मियमि च विभासा । वृधे मयतणुमचं न तं तु कुञ्छा विवज्जेज्जा ॥१४४॥

व्याख्या—इह श्लेषेऽपि धृती दृढीकरणवत्त्वस्य सूतस्य जीवसो वा पित्रादेः स्नेहसञ्जात् प्रतिकृतिं कुर्यात्तत्वात्स्पुरतो षौकनाय बलि
 निष्पादयति, तद्विष्पादनं च द्विधा, तद्यथा—निभया अनिभया च, तत्र ये रजोहरणादिवेषधारिणो मत्स्फुटतुल्यास्त्वेष्यो वास्यामीति सङ्कल्प्य
 निष्पादयति तदा यद्वाग्निनिष्पादनं निभ्राह्मणुष्यते, यथा स्वेवविषाः सङ्कल्प्यो न भवति, किन्त्वेवमेव षौकनाय बलिं निष्पादयति तदा
 यद्वाग्निनिष्पादनमनिभ्राह्मणुष्यते, तथा चार—‘नीसमनीसा च कर्त’ इह प्रथमा दृढीयापें वेदितव्या, तत्रोऽपर्योः—निभयाऽनिभया
 वा फल्लर्षं—निष्पादितं मकादित्यापनासापर्मिकविषये तत्र विभाषा कर्षव्या, यदि निभ्राह्मणं तदपि च षौकितमहौक्तिं च तर्हि न
 कल्पये, अनिभ्राह्मणं तु षौकितमहौक्तिं वा कल्पये, परं तथापि प्रवृत्तिसोपमसङ्ग इति पूर्वसूत्रयो निषेधमाचक्षते तथा ‘द्रव्ये’ द्रव्यसा-
 र्मिकविषये यन्मृतवदुमर्क—सत्कारं सूतस्य साधोर्यो मनुस्तस्याः पुरतो षौकनाय यददनादि तस्युप्रादिना कृतं कर्मृतवदुमर्कं, तद्यपि
 द्विधा—निभ्राह्मणमनिभ्राह्मणं च, तत्र साङ्गुभ्यो वास्थापीति सङ्कल्प्य कृतं निभ्राह्मणमिवरजु स्वपिप्रादिभक्तिमाप्रकृतमनिभ्राह्मणं, तत्र पश्चि
 भ्राह्मणं तद्विषेयपति—नैव कल्पये, इतरस्वनिभ्राह्मणं कल्पये, किन्तु यद्वाग्ने लोके जुगुप्सा—निन्द्या प्रवर्तते, यथा अहो! अपी भित्तवो नि-
 शुभ्य मृतवदुमर्कश्चपि न परिहरसीति तत्रो विवर्जयन्ति कत्साप्यः ॥ सम्मति शेषकालसाधर्मिकावधिष्ठित्योतिदेवेन कल्प्यावत्त्वपविधिमार्—

पासच्छियसमगाण गिहिनिरगायाण चैव उ रिमासा । जह नाममि तद्देव य खेचे काले य नायञ्च ॥१४५॥

व्याख्या—यथा ‘नामि’ नामसाधर्मिकविषये पापविदनां भयणानां ‘गिहिसि’ सुभनात्सुप्रापिठि न्यापात् यद्वाग्निनां निर्घ्रं

न्यानां च विभाषा कृता तथा क्षेत्रे काले च विभाषणं शाक्यं, तत्र 'क्षेत्रं' सौराष्ट्रादिक 'कालो' दिनपौर्णव्यादिक, तत्र क्षेत्रविषये
विभाषा एवं-यदि सौराष्ट्रदेशोत्पन्नस्यः पापविभक्त्यो मया दातव्यमिति सङ्कल्प्य तदा सौराष्ट्रदेशोत्पन्नस्य साधोर्न कल्पते, सौराष्ट्रदेशोत्प
न्नत्वेन तस्यापि सङ्कल्पविषयीकरणत्वात्, शेषदेशोत्पन्नानां तु कल्पते, तेषां सङ्कल्पविषयीकरणभावात्, यदि पुन सौराष्ट्रदेशोत्पन्नस्यः पाप
विभक्त्यः सरजस्केभ्यो यदिवा सौगतेभ्यो यदा साधुव्यतिरेकेण सर्वपापविभक्त्यो दास्यामीति सङ्कल्प्या तदा सौराष्ट्रदेशोत्पन्नस्यपि साधोः
कल्पते, तस्य सङ्कल्प्याक्रोडीकरणत्वात्, एवं धर्मणेष्वपि सामान्यतः सङ्कल्पितेषु न कल्पते, साधुव्यतिरेकेण तु सङ्कल्पितेषु कल्पते, तथा
दृश्यतेऽपि सामान्यतः सौराष्ट्रदेशोत्पन्नत्वेन सङ्कल्पितेषु तु दृश्यते, केवलेषु तु दृश्यते, निर्गन्धेषु तु सौराष्ट्रदेशोत्पन्नश्रेज्वसौराष्ट्रदेशो
त्पन्नेषु वा संकल्पितेषु सौराष्ट्रदेशोत्पन्नानामन्यदशोत्पन्नानां वा सर्वथा न कल्पते, तदेवं क्षेत्रसाधर्मिके विभाषा माधिका, एवं कालसाधर्मि
केऽपि भावनीया, यथा निवृत्तदिनजातेभ्यः पापविभक्त्यो मया दातव्यमिति सङ्कल्पिते तस्यापि तद्विनशतस्य साधोर्न कल्पते, तस्यापि
तद्विनशतत्वेन सङ्कल्पविषयीकरणत्वात्, शेषदिनजातानां तु कल्पते, सङ्कल्पविषयीकरणभावात्, इत्यादि सर्व पूर्वोक्तानुसारेण भावनीयं,
प्रवचनान्दिपदगतके पुनरेव पूर्वोच्यते-प्रवचनविभक्त्यदर्थनानवारिभिराभिप्रायभावनारूपेषु सप्तसु पदेषु द्विसंयोगमन्ना एकविंशतिः,
तद्यथा-प्रवचनस्य विभक्तेः सौक्ये, वर्धनेन सह द्वितीयो, ज्ञानेन सह तृतीयः, एव यावत्प्रवचनया सह पठ इति पद मन्नाः, एवं विभक्त्यस्य दश
नादिभिः सह पञ्च, दर्शनस्य ज्ञानादिभिः सह चत्वारः, ज्ञानस्य चारित्र्यादिभिः सह त्रयः, चारित्र्याभिप्रायभावनाभ्यां द्वौ, अभिप्रायस्य
भावनाया सौक्ये इत्येकविंशतिः, एतेषु चैकविंशतिसङ्ख्येषु मन्नेषु प्रत्येकमेकैका चतुर्भङ्गिका, तद्यथा-प्रवचनतः साधर्मिके न विभक्तः,
विभक्तः साधर्मिको न प्रवचनतः, प्रवचनतः साधर्मिको विभक्तश्च, न प्रवचनतो न विभक्तश्च, शेषेषु मन्नेषु यथास्थानं चतुर्भङ्गिका दश-
धिष्यते ॥ तत्र प्रथमचतुर्भङ्गिकाया आद्यमद्भुदयोदाहरणमुपदर्शयति-

वृत्त ससिद्धागा सावग पवयण साहस्मिया न लिङ्गेण । लिङ्गेण उ साहस्मी नो पवयण निहगा सञ्चे ॥१४६॥

व्याख्या—प्रवचनतः सार्धमिका न लिङ्गेन अविरतसम्प्राप्तेरारभ्य यात्रश्चर्मा श्रावकप्रतिभा प्रतिपन्ना ये श्रावकास्तेऽत्र द्रष्टव्याः, कुत इत्याह—‘दत्त ससिद्धागा’ इत्यत्र ‘निमित्तकारणोत्पत्तु सर्वासां विभक्तीनां मायो दर्शनमिति न्यायादेतौ प्रथमा, ततोऽयमर्थः—यतस्ते दन्वर्मी भावकप्रतिभा प्रतिपन्नाः ‘सद्विस्वाक्ताः’ शिलासहिता एवेत्पर्यः, तवस्ते प्रवचनत एव सार्धमिका भवन्ति न लिङ्गो, ये स्वेकादधी भावकप्रतिभा प्रतिपन्नास्ते निष्केन्द्रा इत्यादिना लिङ्गोऽपि सार्धमिक्य भवन्तीति तद्विचर्मनम्, एतेषां चार्थोय य त्कृतं कत्साधूनां कल्पते, तथा लिङ्गतः सार्धमिका न प्रवचनतो निहगाः, तेषां प्रवचनपरिभूतत्वेन प्रवचनतः सार्धमिकत्वाभावात्, लिङ्गं तु तेषामपि रजोहरणादिक विषये इति लिङ्गतः सार्धमिक्यः, तेषामप्यर्थाय कृतं साधूनां कल्पते, निहवाश्च द्विषा—लोकं निहवत्वेन ज्ञाता भ्रमावात्, एव ये ज्ञातास्ते इह प्राणाः, भ्रमावानां लोके साधुत्वेन व्यवहरणमाधतः प्रवचनान्तर्बर्षित्वात्, इत्यापमद्भयेन उवाहते त्रेपमुत्तरं मद्भयं स्वयमेव शोवापोऽश्वभोत्सन्ते इति दुष्टपा निर्युक्तिभोदाहृतवान्, अनेनैव च क्यारेण त्रेपणामपि चतुर्मद्विक्रिकाणामापमेव मद्भय-द्रयमुदाहरिष्यति नोपर मद्भयं, क्य तु सुस्वाधवोधायोदाहरिष्यामः, तत्रास्यामेव प्रथमचतुर्मद्विक्रिकायां प्रवचनतः सार्धमिका लिङ्गतमेति तृतीयमङ्गे उवाहरणं साधवः एकदधी प्रतिपन्ना प्रतिपन्ना श्रावका वा, तत्र साधूनामर्थाय कृतं न कल्पते भावक्यणा स्वर्णोय कृतं नल्पते, न मप्यवचनतः सार्धमिक्य नापि लिङ्गस्वस्तीर्षकप्रत्येकमुदाः, तेषां प्रवचनलिङ्गावीकत्वात्, तेषामर्थाय कृतं करते, द्वितीया चतुर्भक्तिका प्रवचनतः सार्धमिका न दर्शनतो, दर्शनतो, सार्धमिका न प्रवचनतः, प्रवचनतः सार्धमिका दर्शनतश्च, न प्रवचनतो न दर्शनतः, तत्राप्यमद्भयोदाहरणमाह—

त्रिसरिसदसणजुत्वा पत्रयणसाहभिमया न दसणओ । तित्थगरा पत्तेया नो पत्रयणवुससाहम्मी ॥ १४७ ॥

ध्यास्या—प्रवचनतः साधर्मिका न दर्शनत, 'विसद्वशर्शनयुक्ताः' विभिन्नसायिकादिसम्पत्त्वयुक्ता साधवः भावका वा, किमुक्त भवति?—एकेषां साधूनां आचरणाणां वा क्षायोपश्रमिकं दर्शनमपरेषां त्वोपश्रमिकं सायिकं वा ते परस्परं प्रवचनतः साधर्मिका न दर्शनतः, एतन् साधूनामर्थीयं कृतं साधूनां न कल्पते आचरणां त्वर्थीयं कृतं कल्पते तथा दर्शनतः साधर्मिका न प्रवचनतः, तीर्थकराः प्रत्येकपुत्रा ना समानदर्शना वेदितव्याः, तेषामर्थीयं कृतं साधूनां कल्पते, प्रवचनतः साधर्मिका दर्शनतश्च, साधवः भावका वा समानदर्शनाः, अत्रापि साधूनामर्थीयं कृतं न कल्पते आचरणां त्वर्थीयं कृतं कल्पते, न प्रवचनतो नापि दर्शनतस्वीर्यकरमत्येकयुद्धनिहवा, तत्र तीर्थकरा प्रत्येकपुत्राद्य विभिन्नदर्शना वेदितव्या, निहवाश्च मिथ्यादृष्टयः प्रवीता एव, एतेषां च सर्वेषामर्थीयं कृतं कल्पते । कृतीया चतुर्भङ्गिका प्रवचनत साधर्मिका न ज्ञानत, ज्ञानत साधर्मिका न प्रवचनतः, प्रवचनतोऽपि साधर्मिका ज्ञानतश्च, न प्रवचनतो नापि ज्ञानत, एवं चतुर्थीपि चतुर्भङ्गिक प्रवचनस्य चारित्रेण सह वेदितव्या, एतयोर्द्वयोरपि चतुर्भङ्गिकयोराद्यमाद्यं भङ्ग

द्वयपतिवेदनेनादाररति—

नाणचरित्ता एव नायव्या ह्येति पत्रयणेण तु ।

ध्यास्या—यथा प्रवचनेन सह दर्शनमुक्तम्, एवं ज्ञानचारित्रे अपि प्रवचनेन सह ज्ञातव्ये, तथया—प्रवचनतः साधर्मिका न ज्ञानतः, त्रिसरिज्ञानसरिताः साधव आचका वा, अत्रापि यदि साधवस्त्वहिं न कल्पते, अथ आचकास्त्वहिं कल्पते, ज्ञानतः साधर्मिका न प्रवच

नत, वीर्यकर प्रत्येकशुद्धा वा समानज्ञाना, तेषामर्थाय कृत कल्पते, प्रवचनत साधर्मिका ज्ञानतश्च, साधयः भावका वा समानज्ञाना,
 अत्रापि साधर्म्यं कृतं न कल्पते, भावकाणां त्वर्याय कृतं कल्पते, न प्रवचनतो नापि ज्ञानतस्वीर्यकरप्रत्येकशुद्धनिष्ठाः, तत्र सीर्यकरः
 प्रत्येकशुद्धाय विभिन्नज्ञाना वेदिक्रपाः, निष्ठास्तु मिथ्यादृष्टिस्वाद्ज्ञानिनः प्रतीवा एव, एतेषां सर्वेषामप्यर्थाय कृतं कल्पते, तथा प्रवच
 नतः साधर्मिक्यं न चारित्र्यतः साधवा भावकाश्च, तत्र साध्वो विसद्वचचारित्र्यसहिता वेदितव्याः, भावकाणां त्वविरतसम्पगृहीनां सर्वया
 वित्यभावेन देशविरतानां तु देशचारित्र्यया चारित्र्यतः साधर्मिकत्वाभावः सुप्रतीतः, साध्वर्यं चेत्कृतं न कल्पते भावकार्यं चेत्तद्वि
 द्यमश्च, चारित्र्यतः साधर्मिक्यं न प्रवचनतः, वीर्यकरप्रत्येकशुद्धाः समानचारित्र्याः, तेषामर्थाय कृतं कल्पते, प्रवचनतः साधर्मिकाश्चारित्र्य
 तय साधयः समानचारित्र्याः, तेषामर्थाय कृतं न कल्पते, न प्रवचनतो नापि चारित्र्यतस्वीर्यकरप्रत्येकशुद्धनिष्ठाः, तत्र वीर्यकरप्रत्येकशुद्धा
 विसद्वचचारित्र्या वेदितव्याः, निष्ठास्त्वचारित्र्येण एव, एतेषां च सर्वेषामप्यर्थाय कृतं कल्पते ॥ पञ्चमी चतुर्मेष्टिका प्रवचनतः साधर्मिका
 नाभिप्रवतः, अभिप्रवतः साधर्मिक्यं न प्रवचनतः, प्रवचनतोऽपि साधर्मिक्यं अभिप्रवतश्च, न प्रवचनतोऽपि नाप्यभिप्रवतश्च, एव षष्ठ्यपि
 चतुर्मेष्टिका प्रवचनस्य भावनया सह वेदितव्या, एतयोर्द्वयोरपि चतुर्मेष्टिक्योः प्रत्येकभावं भङ्गद्वयद्वाराश्रयि—

पवयणञो साहस्मी नाभिगह सावगा जहणो ॥ १४८ ॥

साहस्मऽभिगहणं नोपवयण निण्ह तित्य पसेया । एव पवयणमाश्रण एत्तो सेसाण वोच्छामि ॥ १४९ ॥

व्याख्या—प्रवचनतः साधर्मिक्यं नाभिप्रवतः भावका यतपश्च विसद्वचचारित्र्यसहिताः, तत्र भावकाणांमर्थाय कृतं कल्पते न साधू

नाम्, अभिप्रेरेण साधर्मिक्य न प्रवचनेन, निहन्तीर्यैकरमत्येकमुदाः, एतेषां चार्थाय कृतं कल्पते- प्रवचनत् साधर्मिक्य अधिप्रत्येय
 साधवः श्रावकाय समानाभिप्राहाः, अप्रापि श्रावकाणामर्याय कृत कल्पते न साधूनां, न प्रवचनतो नाप्यभिप्राहाः, तीर्यैकरमत्येकमुद
 निहन्तीर्यैकरमत्येकमुद निहन्तीर्यैकरमत्येकमुद निहन्तीर्यैकरमत्येकमुद निहन्तीर्यैकरमत्येकमुद निहन्तीर्यैकरमत्येकमुद निहन्तीर्यैकरमत्येकमुद
 प्रवचनभावनाचतुर्भङ्गिक्य भावनीया, तथया-प्रवचनत् साधर्मिका न भावनात्, साधवः श्रावका वा विसृष्टपाषाणाका, अत्रापि
 श्रावकाणामर्याय कृतं कल्पते न साधूनां, भावनातः साधर्मिका न प्रवचनतः, निहन्तीर्यैकरमत्येकमुदास्तेषामर्याय कृतं कल्पते, प्रवचनतः
 साधर्मिका भावनातः, साधवः श्रावकाश्च समानभावनाकाः, तत्र श्रावकाणामर्याय कृतं कल्पते न साधूनां, न प्रवचनतो नापि भावनात्
 तीर्यैकरमत्येकमुद निहन्तीर्यैकरमत्येकमुदा निहन्तीर्यैकरमत्येकमुदा निहन्तीर्यैकरमत्येकमुदा निहन्तीर्यैकरमत्येकमुदा निहन्तीर्यैकरमत्येकमुद
 'एतो सेसाण बोच्छाभि'धि इत ऊर्ध्वं श्रेयाणां चतुर्भङ्गिकाणामुदाहरणानि वस्ये । प्रतिष्ठातमेवाविदेगेन निर्वाहयति-

लिगाईहिवि एव एकेकेण तु उवरिमा नेया । जेऽनभे उवरिष्ठा ते मोचुं सेसए एव ॥ १५० ॥

व्याख्या--' लिगाईहिवि ' इत्यत्र सप्तम्ये तृतीया ततोऽयमर्थः-एष-पूर्वोक्तेन प्रकारेण लिगाविव्वि-लिङ्गवर्धनप्रसृतिव्यपि
 पदेणु एकेकेन लिगाविविना पदेन ' उपरितनानि ' दर्शनमानप्रसृतीनि पवानि नेयत्, किमुकं भवति ?-लिङ्गवर्धनप्रसृतिषु पदेषु वर्धन
 ज्ञानाविभिः पदैः सर याम्चतुर्भङ्गिकास्वाः पूर्वोक्तानुसारेणोदाहरेत्, अतीवेदं सब्रक्षिततरदुक्तम्, अतो न्यसेण विवक्षुरिदमार-
 ' जेऽनभे ' इत्यादि, ये अनन्ये-उदाहरणापेक्षया अन्याह्वा न भवन्ति मङ्गाः तान्मुक्त्वा श्रेयकान् भङ्गकान् एवं-वक्ष्यमाणमकारेण
 मानीव, इयमत्र भावना-इह लिङ्गवर्धनयार्थे चत्वारो मङ्गाः सोदाहरणा वस्यन्ते-वाह्वा एव प्राय उदाहरणापेक्षया लिङ्गज्ञानलिङ्ग-

चरणयोरपि मङ्गाः, ततस्तान् मुक्त्वा लिङ्गदर्शनेनलिङ्गाभिप्रशदिसत्कान् भद्रानुदाहरिष्यामीति, तत्र लिङ्गदर्शनयोरियं चतुर्भङ्गिका, लिङ्गवः साधर्मिका न दर्शनेतः, दर्शनेतः साधर्मिका न लिङ्गवः, लिङ्गवोऽपि साधर्मिका दर्शनेतव, न लिङ्गवो नापि दर्शनेत, तथाच मङ्गद्वयमुदाहरति—

लिङ्गेण च साहस्मी न दसणे वीसुदसि जइ निण्हा । पचेययुद्ध तित्यकरा य वीयमि भगंमि ॥ १५१ ॥

व्याख्या—लिङ्गेन साधर्मिका 'न दसणे' इत्यत्र वृवीयार्ये सप्तमी न दर्शनेन, 'विष्वग्दर्शना' विभिन्नदर्शना यतयो निह वाच, उपलक्षणमेतत्, विभिन्नदर्शना एकादशप्रतिपन्नाः श्रावकाश्च, तत्र निहवा विष्वाद्यदित्वाच्च दर्शनेतः साधर्मिका, अत्र च निहवानां श्रावकाणां धार्याय कृतं कल्पते न यतीनां, द्वितीये मङ्गे दर्शनेतः साधर्मिका न लिङ्गव इत्येषरूपे प्रत्येकदुदास्तीयेकृत एकादशप्रतिपामप्रतिपन्नवर्णा श्रावकाश्च समानदर्शना श्रेयाः, तेपामर्याय कृत कल्पते, शेषं भङ्गद्वय ययमुदाहरामः, लिङ्गवः साधर्मिका दर्शनेतव समानदर्शना साधव एकादशी प्रतिमां प्रतिपन्नाः श्रावकाश्च, अप्रापि भावकाणामर्याय कृतं कल्पते न साधूनां, न लिङ्गवो नापि दर्शनेतवो विसदशावर्शनाः प्रत्येक्युद्धवीर्यकरा एकादशप्रतिपामप्रतिपन्नवर्जाः श्रावकाश्च, तेपामर्याय कृतं कल्पते, लिङ्गवो नापि दर्शनेतवो साधर्मिका न ज्ञानवः, ज्ञानवः साधर्मिका न लिङ्गवः, लिङ्गवः साधर्मिका ज्ञानवश्च, न लिङ्गवो नापि ज्ञानवः, अस्याश्चतुर्भङ्गिकाया आद्यमङ्गद्वयोदाहरणानि प्रायो लिङ्गदर्शनेनचतुर्भङ्गिकापदप्रसङ्गानीकित्वा निर्युक्तिष्ठभोदाहरति, तयो वयमेवोदाहराम'—लिङ्गव साधर्मिका न ज्ञानवः, विभिन्नज्ञाना यतय एकादशी प्रतिमां प्रतिपन्नाः श्रावका निहवाश्च, अप्रापि भावकाणां निहवानां धार्याय कृतं कल्पते न यतीनां, ज्ञानवः साधर्मिका न लिङ्गवः समानज्ञानास्तीर्यकरप्रत्येकदुदा एकादशप्रतिपामप्रतिपन्नवर्जाः श्रावकाश्च, तेपामर्याय कृतं कल्पते, लिङ्गवः

साधर्मिका ज्ञानतश्च समानमाना साधर एकादशी प्रतिमा प्रतिपन्नाः श्रावकाश्च, अत्रापि श्रावकाणामर्याप कृत कल्पते न यतीनां, न
 सिद्धतो नापि ज्ञानतो, त्रिभिन्नमानाः प्रत्येक्युद्धवीर्यकृता एकादशप्रतिमाप्रतिपन्नवर्जाः श्रावकाश्च, एतेषामर्याप कृतं कल्पते, सिद्धचरणयो
 रियं चतुर्भेदिका, सिद्धतः साधर्मिका न चरणतः, चरणतः साधर्मिक न सिद्धतो, सिद्धतः साधर्मिकाश्चरणतश्च, न सिद्धतो नापि चरणतः,
 अस्या अपि चतुर्भेदिकाया उदाहरणानि प्रायः पूर्वेसद्वान्तिवित्वा निर्युक्तिच्छ्रोवाहवयान् ततोऽमेवोवाहयामि, सिद्धतः साधर्मिका न
 चरणतो विभिन्नचारिणा यतया, एकादशी प्रतिमा प्रतिपन्नाः श्रावका निहन्नाश्च, अत्र श्रावकाणां निहन्नाणां धार्याप कृत कल्पते न यती
 नां, चरणत साधर्मिक न सिद्धतः, प्रत्येक्युद्धास्तीर्यकृतश्च समानचारिणा, तेषामर्याप कृत साधुनां कल्पते, सिद्धत साधर्मिकाश्चरणतश्च
 समानचारिणा यतय, तेषामर्याप कृतं न कल्पते, न सिद्धतो नापि चरणतो विसद्वचरणाः प्रत्येक्युद्धवीर्यकृता एकादशप्रतिमावर्जाः
 श्रावकाश्च, तेषामर्याप कृत कल्पते ॥ सिद्धाभिप्रत्ययोऽस्तुर्भेदिका इयं—सिद्धतः साधर्मिका ताभिप्रत्यतः, अभिप्रत्यतः साधर्मिका न सिद्धतो,
 सिद्धतः साधर्मिक अभिप्रत्यतश्च, न सिद्धतो नाप्यभिप्रत्यतः, तत्रार्थं महदयमुदाहरति—

लिङ्गेण उ नाभिगह अणभिगह धीसुऽभिगही चेश्व । जइ सायग वीयमगे पचेयमुहा य तित्ययरा ॥ १५२ ॥

व्याख्या—सिद्धेन साधर्मिक नाभिप्रत्योऽनभिप्रत्या, यदा 'विश्वगभिप्रशिणो' विभिन्नाभिप्रत्यकलिता यतय एकादशी प्रतिमां प्रति-
 पन्नाः श्रावकाश्च येदित्येषां, चणलक्षणमेतन्निश्चयाश्च, अत्रापि निहन्नाणां श्रावकाणां धार्याप कृत कल्पते न यतीनाम् २, अभिप्रत्यत साध
 र्मिना न सिद्धत इत्येषंरूपे द्वितीये भेदे प्रत्येक्युद्धास्तीर्यकृतश्चान्दोदेकादशप्रतिमावर्जाः श्रावकाश्च समानाभिप्रत्या द्रष्टव्याः, एतेषा-
 मर्याप एत गल्पते २, सिद्धत साधर्मिक अभिप्रत्यतश्च समानाभिप्रत्या साधर एकादशी प्रतिपन्ना श्रावका निहन्नाश्च, अत्रापि

भावकनिहवानामर्याय कृत कल्पते न यतीनां इ, न लिङ्गतो नाप्यभिप्रातश्च विसदृशाभिप्रास्त्रीर्यकरत्येकमुद्धैकादशप्रतिमावर्गभावात्, पतेपामर्याय कृत कल्पते ॥ लिङ्गमाकनयोरिय चतुर्भक्तिका-लिङ्गतः साधर्मिका न भावनातः भावनात साधर्मिका न लिङ्गतो लिङ्गत साधर्मिक्य भावनात्म न लिङ्गतो नापि भावनातः, तत्रास्या उदाहरणान्यतिवेशेनाह—

एव लिङ्गेण भावण ।

व्याख्या—यथा लिङ्गे अभिप्रायेण यन्नेष्टुवाहवमेव भावनायाऽऽप्युदाहरणं । तत्रैवम्—लिङ्गत साधर्मिका न भावनातः, भावनार शिता विष्णुभावना वा यस्य एकदशी प्रतिमां प्रतिपन्नाः भावक्य निहवाश्च, अप्र भावकनिहवानामर्याय कृत कल्पते न साधुनामर्याय इ, भावनात साधर्मिक्य न लिङ्गतः, प्रत्येकमुद्धास्त्रीर्यकृत एकदशी प्रतिमां प्रतिपन्ना भावकाश्च समानभावनाकाः, एतेपामर्याय कृत कल्पते इ, लिङ्गत साधर्मिक्य भावनात्म समानभावनाकाः साधव एकवर्षी प्रतिमां प्रतिपन्नाः भावका निहवाश्च, अत्रापि भावकनिहवानामर्याय कृत कल्पते ॥ तत्रैव लिङ्गविक्रपाय कृत चतुर्भक्तिक्य उक्ता, सम्भति वर्धनस्य ज्ञानादिभिः सह वक्तव्या, एत वर्धनज्ञानयोरिय चतुर्भक्तिका— वर्धनस्य साधर्मिक्य न ज्ञानत, ज्ञानतः साधर्मिक्य न वर्धनतः वर्धनतोऽपि साधर्मिका ज्ञानतम न वर्धनतो नापि ज्ञानतः, तत्राप्य मद्भद्रपुत्रवाहयति—

वंसणनाणे य पठम मंगो उ । जाह सावग वीसुनाणी पूर्व धिय धिद्वयमंगोऽधि ॥ १५३ ॥

व्याख्या—'दर्शनज्ञाने' दर्शनज्ञानविषयायां 'वाः' समुच्चये, प्रथमो भङ्गो दर्शनतः साधर्मिक्यं न ज्ञानत इत्येवरूपः 'विष्यण्
 शानिनाः' विभिन्नज्ञानाः समानदर्शना पतयः भाषकाश्च वेदितव्याः, तत्र भावकाणामर्थोय कृतं कल्पते न यतीनामर्थोय कृतम् । एवंमेव
 ज्ञानत साधर्मिक्यं न दर्शनत इत्येपरूपो द्वितीयो भङ्गोऽपि ज्ञातव्यः, तथापि यतयः भावकाश्च वेदितव्या इत्यर्थः, केवलं विभिन्नदर्शनाः
 समानज्ञाना', अप्रापि कल्प्याकल्पविधिः प्रागिव, ज्ञानतः साधर्मिका दर्शनतश्च समानज्ञानाः समानदर्शना पतयः भावकाश्च, अप्रापि
 कल्प्याकल्पविधिः प्राप्तः, न ज्ञानतो नापि दर्शनतो विसरज्ञानदर्शनाः साधव भाषका निहवाश्च, अत्र भावकनिहवानामर्थोय कृतं
 कल्पते न साधर्मा ॥ दर्शनचरणयोश्चतुर्भङ्गिक्यं त्रिय-दर्शनतः साधर्मिक्यं न चरणत साधर्मिका न दर्शनत दर्शनतोऽपि साधर्मि
 नाचरणतश्च न दर्शनतो नापि चरणत, तथाप्यं मद्भद्रमुदाहरति—

दमणचरणे पदमो सावग जङ्गणो य वीथभगो उ । जङ्गणो विसरिसदसी दसे य अमिगहे वोच्छं ॥ १५४ ॥

व्याख्या—'दर्शनचरणे' दर्शनचरणचतुर्भङ्गिकार्या प्रथमो भङ्गो दर्शनत साधर्मिका न चरणत इत्येवरूपः समानदर्शना श्रक्का
 विसरश्चरणाय पतयश्च, अत्र भाषकाणामर्थोय कृतं कल्पते न यतीनामर्थोय कृतं १, द्वितीयो भङ्गः पुनश्चरणत साधर्मिक्यं न दर्श
 नत इत्येवरूपो विसरश्चदर्शनाः समानचारिणा यतय, एतेषामर्थोय कृतं न कल्पते २, दर्शनतः साधर्मिकाश्चरणतश्च समानदर्शनचरण
 पतय, अप्रापि न कल्पते ३, न दर्शनतो नापि चरणतो निहवा विसरश्चदर्शना भाषका विसरश्चदर्शनचरणाय पतयश्च, तत्र निहवाश्च
 काणामर्थोय कृतं कल्पते न यतीना, दर्शनाभिग्रहयोरियं चतुर्भङ्गिक्य-दर्शनतः साधर्मिका नाभिग्रहतः, अभिग्रहत साधर्मिक्यं न दर्शनत',

दर्शनत साधर्मिक अभिप्रायवत्, न दर्शनतो नाप्यभिप्रायत, तथाप्य भङ्गदग्धुदाभिरेर्धुरिदमार—‘ दंसग ’ इत्यादि, दर्शनेऽभिप्रेरे षाद्यम
 द्वयमधिकृत्योदाहरणं कस्ये । प्रतिष्ठावमेव निर्वाहयति—

सावग जहू वीसऽभिगह पढमो वीओ य

व्याख्या—स्मानदर्शनाः ‘ विष्णुभिप्रायाः ’ विभिन्नाभिप्रायाः भावका यतयश्च दर्शनत साधर्मिका नाभिप्रायत एवरूपः प्रयमो
 मङ्गः, अप्रापि भाक्काणामर्थाय कृतं कस्यते न यतीना, द्वितीयोऽपि मङ्गोऽभिप्रायत साधर्मिका न दर्शनत इत्येवलक्षण भावक्यविरूप
 एव, केवलं ते यतयः भाक्काण्य विसहस्रदर्शनाः समानाभिप्राया वेदितव्याः, षण्णलक्षणमेतत्, तेन निरूपाय समानाभिप्रायाः ज्ञातव्याः,
 अत्र भावकनिरूवानामर्थाय कृतं कस्यते न यतीना, दर्शनतः साधर्मिका अभिप्रायतश्च स्मानदर्शनाभिप्रायाः साधुभावाकाः, अप्रापि
 भाक्काणामर्थाय कृतं कस्यते न साचना, न दर्शनतो नाप्यभिप्रायो विसहस्रदर्शनाभिप्राया साधुभावाकनिरूवा, अत्र कस्यैककस्य
 विधिद्वितीयमङ्गन्त । दर्शनभावनयोरिय चतुर्थैकिका-दर्शनत साधर्मिक्य न भावनातो, साधर्मिका न दर्शनत, दर्शनतोऽपि
 साधर्मिक्य भावनावत्, न दर्शनतो नापि भावनातः । अस्या आप्यभङ्गदग्धोदाहरणातिदेश्वार्यमार—

भावणा चैव ।

व्याख्या—यथा दर्शनेन अभिप्राय उदाहृत एव स्मानदग्धुदाहरणव्या, सा चैव-दर्शनतः साधर्मिक्य न भावनातः, विसहस्रभाय
 नाकृः स्मानदर्शनाः भावका यतया, भावनातः साधर्मिका न दर्शनतो विसहस्रदर्शनतमान भावनाकृकाः साधयः भावका निरूपाय, दर्श

†

नतः साधर्मिका भावनातश्च समानदर्शनभावनाका साधुभावका, न दर्शनेतो नापि भावनातो विसदृशदर्शनेनभावनाकाः साधुभावक
 निहताः, अत्र बहुवृत्तियि यद्वैपु कल्प्याकल्प्यविधिः प्रागिष । तदेवं दर्शनेनविषया अपि चतस्रमनुर्थिका चका, सम्प्रति ज्ञानस्य चारि
 प्रादिभिः सह वक्तव्याः, ताप्रातिदेशनार—

नाणेणऽत्रि नेज्जेत्रं

व्याख्या—पथा दर्शनेन सह चतस्रमनुर्थिका चका एवं ज्ञाननापि सह चारिवादीनि पदान्यभित्तय विस्रमनुर्थिका माध
 नीया । अतीवेदं सद्धिसमुक्तमतः स्पष्टं विश्रियेभे—ज्ञानचरणयोरियं चतुर्थिका, ज्ञानत्, साधर्मिका न चरणत्, चरणत् साधर्मिका
 न ज्ञानत्, ज्ञानतोऽपि साधर्मिकाचरणत्, न ज्ञानतोऽपि नापि चरणत् । तत्र ज्ञानत् साधर्मिकं न चरणत्, समानज्ञाना अत्रका
 विसदृशचरणसमानज्ञाना यतयश्च, अत्र भाषकाणामर्थीयं कृतं कथ्यते न घटीनां १, चरणत्ः साधर्मिका न ज्ञानतो विसदृशज्ञानाः समान
 चरणत्, अत्र न कल्पते २, ज्ञानत्ः साधर्मिसम्बन्धस्य समानज्ञानचरणा यतयः, अत्रापि न कल्पते ३, न ज्ञानतो नापि चरणतो
 विसदृशज्ञानचरणा यतयो विसदृशज्ञानाः आवका निहवाश्च, अत्र भाषकनिहवानामर्थीयं कृतं कल्पते न यतीनां ४, ज्ञानाभिप्रयोरियं
 चतुर्थिसम्बन्धज्ञानत्ः साधर्मिका नाभिप्रत्तः, अभिप्रत्तः साधर्मिका न ज्ञानत्, ज्ञानतोऽपि साधर्मिका अभिप्रत्तश्च, न ज्ञानतो नाप्यभिप्र
 त्तः । तत्र ज्ञानत्ः साधर्मिका नाभिप्रत्त समानज्ञाना विसदृशाभिप्रत्ताः साधुभावकाः, अत्र द्वाषकाण्यमर्थीयं कृतं कल्पते न साधुनाम् ५,
 अभिप्रत्तः साधर्मिकं न ज्ञानतो विसदृशज्ञाना समानाभिप्रत्ताः साधुभावका समानाभिप्रत्ता निहवाश्च, अत्रापि आवकनिहवानामर्थीय
 कृतं कल्पते न साधुनां ६, ज्ञानत्ः साधर्मिका अभिप्रत्तश्च समानज्ञानाभिप्रत्ताः साधुभावकाः, अत्र कल्प्याकल्प्यविधिः प्रथमभङ्ग इव ६,

न ज्ञानतो नाप्यभिप्रायो विसरस्यज्ञानाभिप्रायाः साधुभावका विसरस्यभिप्राया निह्वान्य, अप्र द्वितीयमङ्गे इव कस्य्यान्त्यमावना ४,
 ज्ञानमास्नयोरियं चतुर्भङ्गिका-ज्ञानतः, साधर्मिक्यं न भावनातः, भावनातः साधर्मिका न ज्ञानतः, ज्ञानतोऽपि साधर्मिका भावनातश्च,
 न ज्ञानतो नपि भावनातः । तत्र ज्ञानतः साधर्मिका न भावनातः समानज्ञाना विसरस्यभावनाकाः साधुभावकाः ? , भावनातः साध-
 र्मिक्यं न ज्ञानतो विसरस्यज्ञानाः समानभावनाकाः साधुभाषकाः समानभावना निह्वान्य २, ज्ञानतः साधर्मिका भावनातश्च समान
 ज्ञानभावनाका साधुभाषकाः ? , न ज्ञानतो नापि भावनातो विसरस्यभावनाः साधुभावका विसरस्यभावना निह्वान्य ४, अप्र चतुर्व्यपि
 मङ्गच्छु कस्य्यान्त्यमावनाय प्रागिष । त्वेषं ज्ञानविषया अपि विसरस्यचतुर्भङ्गिका वक्ता, सम्प्रति चरणेन सह यस्त्वुर्भङ्गिकादयं
 वदुदाहृत्यमाह—

एतौ चरणेण वोच्छामि ॥ १५५ ॥

व्याख्या—इत ऊर्ध्वं चरणेन सह ये द्वे चतुर्भङ्गिके तदुवाचरणानि बक्ष्ये तत्र चरणाभिप्रायोरियं चतुर्भङ्गिका-चरणतः साधर्मिका
 नाभिप्रायतः, अभिप्रायतः साधर्मिक्यं न चरणतः, चरणतोऽपि साधर्मिका अभिप्रायतम्, न चरणतो नाप्यभिप्रायतः । तत्रापि भङ्गद्वयमुदा
 हिसीर्षुपर—

जङ्गणो वीसाभिग्गह पठमो धिय निण्हसावगजङ्गणो उ (ईणो) ।

व्याख्या—चरणतः साधर्मिक्यं नाभिप्रायत इत्येवंकथयः प्रथमो भङ्गः, समानचरणा ' विध्वगभिप्रायाः ' विध्वगभिप्राया यतपः, अप्र
 न कस्यये, अभिप्रायतः साधर्मिका न चरणतः इत्येवंकथो द्वितीयो भङ्गः समानाभिप्राया निह्वान्य, भावक्य विध्वगचरणा यतपश्च, अप्र

भाषकाणां निह्वानां चार्थाप कृत्व क्लृप्तौ न पत्नीनां २, चरणतः साधर्मिका अभिप्रवृत्तस्य समानचरणाभिप्रवृत्तस्य यतयः, अत्र न क्लृप्तौ ३, न चरणतो नाप्यभिप्रवृत्तः विसहृत्वाभिप्रवृत्तः साधवो विसहृत्वाभिप्रवृत्तः भावकत्वाभिप्रवृत्तः, अत्र क्लृप्त्याक्लृप्त्यभावना द्वितीयमङ्ग इव ४, चरणभावनापोरिषं चतुर्भङ्गिन्त्र-चरणतः साधर्मिक न भावनातः साधर्मिका न चरणतः साधर्मिका भावनातम न चरणतो नापि भावनाक, अस्या उदाहरणान्यच्छिन्नव आर-

एवं तु भावणासुऽवि

व्याख्या—यथा चरणेन सहाभिप्रो उवाहृतम् एवं भावनास्वप्युदाहरणं, तसैव-चरणतः साधर्मिक न भावनातः समानचरण विभिन्नभावना यतय १, भावनातः साधर्मिक न चरणतः समानभावना निह्वानाः भावका विभिन्नचरणा यतय २, चरणतः साधर्मिक भावनातम समानचरणभावना यतयः ३, न चरणतो नापि भावनातो विसहृत्तचरणभावनाः साधवो विसहृत्तभावनाः भावका निह्वानाय ४, अत्र चतुर्विपि मङ्गकेषु क्लृप्त्याक्लृप्त्यविधिः प्रागिव । तदेव चरणविषयेऽपि द्वे चतुर्भङ्गिके चक्रे, सम्प्रत्यभिप्रवृत्तभावनायो-
चतुर्भङ्गिकं षष्ठकम आर-

वोच्छं वोण्डंतिमाणिचो ॥ १५६ ॥

व्याख्या—इत ऊर्ध्वं द्वयोरन्तिमयोः-अभिप्रवृत्तभावनासङ्गणयोः पदयोश्चतुर्भङ्गिकसुदाहरणतो वक्ष्ये । तत्र तयोरीयं चतुर्भङ्गिका-
अभिप्रवृत्तः साधर्मिका न भावनातः, भावनातः साधर्मिक नाभिप्रवृत्तः, भावनात साधर्मिका अभिप्रवृत्तस्य, नाभिप्रवृत्तो नापि भावनातः ।
तत्रार्थं मङ्गलसुदाजिरीपुंरा-

जहणो सावग निण्हव पढमे विहए य हति भगे य ।

व्याख्या—अभिप्रहतः साधर्मिका न भावनात् इत्येवंक्ये प्रथमे भङ्गे भावनात् साधर्मिका नाभिप्रहत इत्येवंक्ये द्वितीये च भङ्गे यद्यः श्रावका निह्वाय भवन्ति, केवलं प्रथमभङ्गे समानाभिप्रहा विसहस्रभावना भेदित्वाः, द्वितीये भङ्गे पुनः समानभावना विसहस्राभिप्रहाः, अभिप्रहतः साधर्मिका भावनात्स समानभाषनाभिप्रहाः साधुशान्कनिह्वाः, नाभिप्रहतो नापि भावनातो विसहस्रभावनाभिप्रहा साधुभावकनिह्वाः । अत्र चतुर्थ्यपि भङ्गेषु भावकनिह्वाणामर्याय कृतं कल्पते न साधुनामिति । तदेवमुक्ता एकविंशतिरपि चतुर्भङ्गिकाः, सम्मति सामान्यकेवलिनं तीर्थकरं चाभिष्टस्य कस्य्याकव्यविधिं कथयति—

केवलनाणे तित्यकरस्स नो कप्पइ क्य तु ॥ १५७ ॥

व्याख्या—‘केवलज्ञाने’ केवलज्ञानिनः सामान्यसाधोः, उपलक्षणमेकं, तेन तीर्थकरप्रत्येकदुद्धर्गिणां श्रेयसाधुनामित्यर्थः, तीर्थकरस्य, तीर्थकरग्रहणसुपलक्षण तेन प्रत्येकदुद्धस्य चार्याय कृतं यथाक्रमं न कल्पते, सुशब्दस्यानुकार्यसमुदायकत्वात् कल्पते च, इयमत्र भावना—तीर्थकरप्रत्येकदुद्धवर्गश्रेयसाधुनामर्याय कृतं न कल्पते, तीर्थकरप्रत्येकदुद्धानां त्वर्याय कृतं कल्पते, तथाहि—तीर्थकरनिमित्तं धैरैः कृतेऽपि समयसरणे एष साधुनां वेगनाश्रवणार्थमुपवेशनादि कल्पते, एवं मत्काद्यपि, एवं प्रत्येकदुद्धस्यापि । सम्मति यानाश्रित्य पूर्वोक्तं मग्नाः सम्मयन्ति स्म तान् मतिपादयति—

पत्तेयबुद्ध निण्हव उवासरु केवलीवि आसज्ज । खइयाइए य भावे पडुच भंगे उ जोएज्जा ॥ १५८ ॥

व्याख्या—प्रत्येकदुद्धान् निह्वान् ‘उपासकान्’ भावकान् ‘केवलिनः’ तीर्थकरान् अधिष्ठान् श्रेयसाधुनाश्रित्य तथा ‘साधि-

कादीन् भाषान्' सायिकपायोपशमिकौपशमिक्वनि 'दर्शनानि, चन्द्रान्दाद्विषाणि ज्ञानानि क्णानि अभिप्रहान् भावनाश्च प्रवीत-
 भद्रान् योमयेत्, ते च तथैव योगिता । तत्र मयमचतुर्भङ्गिकां प्रवचनलिङ्गविषयामधिकृत्य विशेषतः कल्प्याकल्प्यविधिमार्—

जत्य उ तद्गो भगो तत्य न कर्षं तु सेसए भयणा । तित्यकरकेचलिणो जहृकर्षं नो य सेसाण ॥ १५९ ॥

व्याख्या—यत्र सायविके वृतीयो भङ्गः प्रवचनतः सायविका लिङ्गतथेत्येवंरूपस्वप्न न कल्पते, यतः प्रवचनतो लिङ्गतम सायविके
 काः प्रत्येकपुद्गलतीर्थस्वरजो यतए' तवस्तेषामर्याय कृत न कल्पते, तुशब्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थः, स च श्रावकस्यैकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्नस्य
 वृतीयमद्भुमाविनोऽप्यर्याय कृत कल्पने इति समुचितमिति, केचिदाहुः—एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्नः साधुकल्प इति तस्याप्यर्याय कृतं न
 कल्पते, तदनुक्तं, मूलीकायामस्यार्थस्यासम्भत्वात्, मूलीकायां हि लिङ्गाभिप्रहचतुर्भङ्गिकाविषये कल्प्याकल्प्यविधिरवमुक्तः—“ लिङ्गे-
 नो अभिगोरे जइ साह न कर्षइ गिरत्यनिणवे कर्षइ ”ति इह लिङ्गयुता शूरस्या एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्नाः श्रावका एव कल्पन्ते,
 तवस्तेषामर्याय कृतं कल्प्यमुक्तं, 'सेसए भयण'धि श्लेषके भङ्गत्रये 'भजना' विकल्पना क्वचित् कयञ्चित्कल्पते क्वचिन्न, मद्भुचतुष्टयम-
 ष्यधिकृत्य सामान्यत उदाहरति—' कित्यंकरे 'त्यादि, ययेत्युदाहरणोपन्यासार्थः तीर्थंकरकेचलिणोऽर्याय कृतं कल्पते, इह तीर्थंकर उत्यभङ्गे-
 बलज्ञान एव प्रायः सर्वत्रापि भूमण्डले प्रतीतो भवति, प्रतीतस्य च तीर्थंकरस्यार्याय कृतं कल्पते नामतीतस्य ततः केचलिप्रणं, यदा
 पुनश्चप्रस्यावस्यायामपि तीर्थंकरत्वेन प्रतीतो भवति तदा तस्याभङ्गप्रत्यायां तत्रिभिर्षं कृतं कल्पते, तीर्थंकरप्रणं च प्रत्येकपुद्गलानामुप-
 स्पर्शनं, तेन तेषामप्यर्याय कृतं कल्पते, 'नो य सेसाण'ति श्लेषसाधूनामर्याय कृतं न कल्पते, इदं च सामान्यत उक्तं, ततोऽमुमेवार्थे
 मुपनीव्य वृतीयत्रये श्लेषे भङ्गत्रये भजना स्पष्टमुपशर्यते—प्रवचनतः सायविकान् न लिङ्गता, एकादशप्रतिमामप्रतिपन्नत्रयोः श्लेषभावकाल्से

पामर्याय कृतं कल्पते, ये तु चौरादिमुपितरजोहरणादिलिङ्गाः साधवस्तेषामर्याय कृतं न कल्पते, द्रव्यलिङ्गापेक्षया साधर्मिकत्वामात्रेऽपि प्रावतधरणसाधर्मिकत्वात्, लिङ्गतः साधर्मिका न प्रवचनतो लिङ्गात् ते यदि लोके निहन्त्वेन ख्यातास्तवस्तेषामर्याय कृतं कल्पते, अन्यथा न, न प्रवचन्ता न लिङ्गतः धीर्यकरप्रत्येक्युद्धास्तेषामर्याय कृतं कल्पते, वदेव प्रथमचतुर्भक्तिकामधिकृत्य कल्प्याकल्पविधिरुक्तः एतदनुसारेण च द्वेषास्वपि चतुर्भक्तिकासु विज्ञेयाः, स च प्रागेव प्रत्येकं दर्शितः । सर्वप्राप्यं तात्पर्योऽयं स्वपारणीयः—यदि तीर्थकराः प्रत्येकमुद्धा निहन्ताः भावका वा तर्हि तेषामर्याय कृतं कल्पते साधूनामर्याय कृतं न कल्पते । वदेवमुक्तं कल्प्याकल्पविधिः, तदुक्तौ च 'आप्तकस्मियनामे'त्यादिमूल्यागायायां 'कस्तव वापी'ति व्याख्यातं, सम्प्रति 'किं वापी'ति व्याचिष्यामुरा—

किं त आहाकम्मति पुच्छिण्ण तस्सरूवकहणत्थ । समवपदरिसणत्थ च तस्स असणाइय भणइ ॥ १३० ॥

व्याख्या—किं तदापाकर्म इति श्रियेण पृष्टे 'तत्स्वरूपकथनार्थम्' आपाकर्मस्वरूपकथनार्थं 'सस्य' आपाकर्मणः सम्मवपद दर्शनार्थं च 'अन्ननादिकम्' अन्ननानस्वादिमस्वादिभिरगुर्भणति, इयमत्र भावना—अन्ननादिस्वरूपमापाकर्म—अन्ननादवेव चापाकर्म णः सम्मवप, कसो गुरुः किमापाकर्म इति पृष्ट सभन्ननादिकमेव वक्ति, तथा च शाल्यम्भवच्छरिराथाकर्म दर्शयन् पिण्डेपणाध्ययनेऽन्ननादिकम्भिरवचे, तपया—'असुतेणं पाणं केव, त्वासं साइम वारा । जं जाणिञ्ज सुणिञ्जा वा, समणहा पणं इमं ॥' । तं भवे मणपणं तु, संजयाण अकथियं । देवियं पठियाइस्से, न ये कप्पइ तारिसं ॥ २ ॥" इति । सम्प्रत्यन्ननादिकमेव व्याचष्टे—

१ अन्नं पानकमेव खाद्यं स्थाप्यं स्यात् । ब्रह्मणीबाष्पगुणाद्वा भ्रमणार्थं प्रकृतमिदम् ॥ १ ॥

भाष्येऽत्रोक्तं न तस्मात्तस्मात्किञ्चन । अस्ति तस्मात्तस्मात्किञ्चन ॥ १ ॥

सालीमाइ अक्के फलाइ सुंठाइ साइम होइ ।

व्यास्या—शाल्यादिकमदनम्, अक्ट इति बापिकूपतथागायुपल्लक्षणं, ततः कूपवापीषदागादौ यज्जलं सत्पानं, तथा 'फलादि' फलं—नालिकेरादि, आदिशब्दादित्रिणिक्पुष्यादिपरिग्रहस्त्वं त्वादिसं, शुष्ण्यादिकं स्वादिभं, तत्र शुष्धी प्रतीता, आदिशब्दाव इरी तत्रयादिपरिग्रहः । तदेवं व्यास्यात्तापदनार्थानि, सम्प्रत्येतेज्वेषायाः कर्मरूपेषु प्रत्येकं भङ्गचतुष्टयमाह—

तत्स क्ठनिष्ठिर्यमी सुद्धमसुद्धे य चचारि ॥ १९१ ॥

व्यास्या—वस्येति प्रस्तावात् साधोरर्थाय 'कुठमि'त्यत्र शुद्धावादिर्कर्मविवक्षायां क्तप्रत्ययः, ततोऽपर्यर्थः—कर्तुं प्रारब्धं, तथा तस्य साधोरर्थाय 'निष्ठिर्भ' सर्वया प्रासुक्कीकृतमिति, अत्र निषये 'चत्वारि' इति चत्वारो भङ्गा भवन्ति, तत्र प्रथम एव एव भङ्गः—तस्य कृतं तस्य निष्ठिर्भ, द्वितीयस्वस्य कृतमन्यस्य निष्ठिर्भ, तृतीयोऽन्यस्य कृतं तस्य निष्ठिर्भ, चतुर्थोऽन्यस्य कृतमन्यस्य निष्ठिर्भ । तत्र प्रथमो व्याख्यातो द्वितीयादीनां तु भङ्गानामपर्यर्थः—पूर्वं तावत्तस्य साधोरर्थाय कर्तुं प्रारब्धं ततो दातु साधुविषयदानपरिणामाभावात्ततोऽन्यस्य—आत्मनः स्वपु प्रादेर्नाऽर्थाय निष्ठां नीदं, तथा प्रथमतोऽन्यस्य—पुत्रादेरात्मनो वाऽर्थाय कर्तुं प्रारब्धं ततः साधुविषयदानपरिणाममावतः साधोरर्थाय निष्ठां नीदं, तथा प्रथमत एवमन्यस्य निषिर्भं कर्तुं प्रारब्धमन्यस्यैव च निषिर्भं निष्ठां नीतम्, एवमङ्घने पाने स्वादिभे स्वादिभे च प्रत्येक चत्वार मत्वारो भङ्गा भवन्ति, तत्र 'सुद्धमसुद्धे य' इति आर्पत्वात् शुद्धावशुद्धौ चेति श्रुत्वा, तत्र शुद्धौ—साधोरासेवनायोग्यौ, तौ च द्वितीयक्तु र्थमङ्घौ, तयारि—क्रियाया निष्ठा प्रथाना, ततो यद्यपि प्रथमतः साधुनिषिर्भं क्रिया प्रारब्धा तथापि निष्ठामन्यनिषिर्भं नीतेति द्वितीयो भङ्गः साधोः क्तवत्, चतुर्थस्तु भङ्गः शुद्ध एव, न तत्र विषादः, अशुद्धौ—अकल्मसीयौ, तौ च प्रथमतृतीयौ, तत्र प्रथम एकान्तेनाशुद्ध एव साधुर्ष्ये

मारुण्यत्वाश्रिष्टित्वाच्च, वृषीये तु मङ्गे यद्यपि पूर्वं न साधुनिमिष पाक्वविक्रियाऽऽरम्भस्तथापि सा साधुनिमिषं निष्ठां नीता, निष्ठा च मयानेति न च्यते । तदेवमायाकर्मस्वरूपमुक्तं, साम्प्रतमन्तनादिरूपस्वाध्याकर्मणः सम्भव प्रतिपिपादयिषुः कयानकं रूपरूपदूकेनाह—
 कोदरालगगामे वसही रमणिञ्ज भिक्खवसज्जसाए । खेत्तपढिलेहसजय सावयपुञ्जुए कहणा ॥ १६२ ॥

जुञ्जइ गणस्स खेत्त नवरि गुरूण तु नत्थि पाठग्ग । सालिच्चि कए खण परिमायण निययगेहेसु ॥ १६३ ॥
 वोल्लिता ते व अन्ने वा, अढता तत्थ गोथर । सुणत्ति एसणाजुचा, बालाविजणसकहा ॥ १६४ ॥

एए ते जेसिमो रब्धे, सालिक्कूरो घरे घरे । विद्धो वा से सय वेमि, देहि वा धिति वा इम ॥ १६५ ॥

यथैकं यथावद्विय, अमत्तए सालिमत्तय जाय । मज्झ य पइस्स मरण, दियरस्स य से मया मज्जा ॥ १६६ ॥

चाटलोषंगपि से देहि, सालीआयामकजियं । किमेयत्ति कयं नाठं, वज्जंतऽन्नं वयत्ति वा ॥ १६७ ॥

व्याख्या—इह सङ्कलो नाम ग्रामः, तत्र जिनवत्तनामा यावकाः, तस्य मार्गो जिनमतिः, तत्र च ग्रामे कोद्रवा रालक्ष्मण प्राजुर्ये णोत्पद्यन्ते इति वेपामेन कूरं घरे २ भित्तार्थमन्तः साधरो लभन्ते, वसतिरपि स्त्रीपशुपण्डकविक्रिता समभूतलादिगुणैरविरमणीया कल्पनीया च माप्यन्ते, स्वाध्यायोऽपि तत्र वसतामधिगमभिर्हृदये, केवलं शारयोदनो न माप्यते इति न केचनापि सूरयो भरेण तत्रावशिष्टन्ते । भन्यदा च सङ्कन्तग्रामप्रत्यामन्त्रे मन्त्रित्वाधियाने प्राप्ते केचित्सुरयः समागम्युः, तेषु सङ्कन्तग्रामे क्षेत्रमत्पुत्रेणगाय सायत्र प्रेक्ष्यन्ते, साय योऽपि तत्रागत्य ययागम जिनवत्तस्य वार्धे वसतिमुपाधिपत्, भिनवत्तेनापि च साधुदर्शनसमुच्चैः लिङ्गमनोहरमरसमुच्चैः त्रिमरोमाञ्चकञ्जु

किंशत्रेण तेभ्यो वसतिः कस्पनीया उपावेधि, सार्धत्रय सत्र स्थिता, ययागं भियामवेचनेन धरिर्भूवो स्यद्विहलनिरीक्षणेन च सकल-
 पति श्रापं प्रत्युपेक्षितवन्तः, जिनदचोऽपि च श्रापको बसताश्रागत्य यथाविधि साधून् वदित्वा महारं साधुपपृच्छत्—भगवन् ! रुषित
 पिद गुप्सम्यं क्षेत्रं ? सूर्योऽत्र निगसमागमेनास्माकं प्रसादमायास्यति ? ततः स उपठः साधुर्यार्धवित्—वर्षमानयोगेन, ततो ब्राह्म
 निनदचैत—यथा न रुषितमिदमेवेभ्यः क्षेममिति, चिन्तयति च—अन्येऽपि साधवोऽत्र समागच्छन्ति पर न केचिद्व्यतिष्ठन्ते, तन्न जानामि
 किमत्र कारणमिति, ततः कारणपरिग्रहनाय तेषां साधूनामन्यतमं कल्पि साधुमुष्टुं ब्राल्वा पप्रच्छ, स च यथावस्थितमुक्त्वा, यथाऽत्र
 सर्वेऽपि गुणा विद्यन्ते, गच्छस्यापि च योग्यमिदं क्षेत्रं, केवलमप्राधार्यस्य प्रायोग्य शालयोदनो न लभ्यते इति नावस्यीयते । तव एवं
 कारणं परिप्राय तेन जिनदचश्रावकणापरस्माद्ब्राम्हात् शालीधीजमानीय निमग्नप्रमपेन्नमृभिषु वायितं, ततः सम्भ्रमो भूयान् शालिः, अन्यदा
 च यथाविहास्यते ते वाऽन्ये वा साधवाः समायासिषुः, श्रावकश्च चिन्तयामास—यैतेभ्यो मया शालयोदनो दातव्यो येन सूरीणामिदं योग्य
 क्षेत्रमिति परिभाव्य साधवोऽस्मी सूरीनानयन्ति, तत्र यदि निजगृह एव दास्यामि ततोऽन्ये तु घृहेषु कोद्रवएलहृदं लभमानानामेतेषामा
 पाकर्मशङ्कोत्तस्यते तस्मात्सर्वेष्वपि स्वजनगृहेषु शालिं प्रेषयामीति, तथैव च कृत, स्वजनश्रोक्तवान् यथा शयस्यमुं शालिं परत्वा मुञ्जत,
 साधुभ्योऽपि च ददत्, एष च वृचान्तः सर्वोऽपि बालादिभिरवजग्मे, साधवश्च भिसार्थमन्वो यथाऽऽगममेणसासमितिसमिता बालादीना
 मुक्तानि गृह्णन्ति, तत्र कोऽपि बालको वक्ति—एते ते सास्यो येयामर्याय घृहे शालयोदनो निरपादि, अन्यो मापते—साधुसम्बन्धी शालयो
 दनो मय ननया ददे, दात्री वा कचिदेवं भापते—दत्तः परकीयः शालयोदनः सम्प्रत्यात्मीयं किमपि ददाति, घृहनायकोऽपि क्वपि घृते-
 दत्त शालयोदन परकीय सम्प्रत्यात्मीयं क्वपि देरि, बालकोऽपि क्वपि कोऽप्यनभिन्नो जननीं घृते—तम साधुसम्बन्धि न

शाल्योदनं देहीति, अन्यस्त्वीपशिद्रिः सहर्यं भाषते-अहो ! क्वे यस्मिन्वियमस्माकं सम्यक्, इह यद् अवसरेऽवसरानुरूपमाप
 सति क्व यस्मिन्विविधियमित्युच्यते, ततः स एवमाह-येनापक्ते मक्रामावेऽस्मान्कं शालिमक्रमुदपादि । अत्रैवार्थे स कौकिक
 ष्टान्तमुदाहरति, सूरग्रामे यशोधराभिषाना कश्चिदाभीरी तस्या योगराजो नाम मर्षा, वत्सराजो नाम देवर', तस्य मार्यो
 योषनी, अन्यदा च मरणपर्यवसानो जीवलोको मरणं चानियतहेतुस्मानियतकालमिति योषनीयोगराजौ समकालं मरणमुपागतौ, ततो
 यशोधरा देवरं वत्सराजमथाचत-एव मार्योऽहं मन्मगीति, देवरोऽपि च ममापि मार्यो न विद्यते इति विधिन्य प्रतिपन्नवान्,
 तदा सा चिन्तयामास-अहो ! अवसरेऽवसरापवितमस्मान्कमनायत, यस्मिन्नेवावसरे मम पतिः पञ्चत्वमुपागमत् तस्मिन्नेवावसरे मम
 देवरस्यापि मार्यो मृत्युमगच्छत्, ततोऽहं देवरेण भार्यात्वेन प्रतिपन्ना, अन्यथा न प्रतिपेयत् । तथा कापि धालको जननीमाचष्टे-
 मातः ! शालित्वच्छ्लोदश्मपि साधुभ्यो देहि, अन्यस्त्वाह-शालिकाञ्जिक, तव एवमादीनि बालादिजनज्ञस्यितानि भुत्वा किमेतदिति
 पृच्छन्ति, पृष्टे च सति ये ऋजवस्ते यथावत्कथितवन्तो यथा युव्याकर्मर्यायेवं कृतमिति, ये तु मायाविनाः श्रावकेण वा तथा प्रज्ञापितास्ते
 न कथयन्ति, केवल परस्परं निरीसन्ते, तव एवं नूनमिदमापाकर्मोति परिज्ञाय तानि सर्वाण्यपि सुशानि परित्याज्येयु भित्तार्यमटन्ति स्म,
 ये च तत्र न निर्वाहन्ति स्म ते तत्रानिर्वाहन्तः प्रत्यासन्ने ग्रामे भित्तार्यमगच्छन्, एवमन्यत्राप्यापाकर्म सम्यसति, तत्र बालादिजनस्यितवि-
 श्वैरगत्य कथानकोक्तसाधुभिरिव नियम्यो निष्कलङ्कस्तपमभिष्कुना परिहर्यन्, सूत्रं तु सकलमपि सुगमं, नवर 'रुण' 'धि रोपणं
 'परिमापणं' 'शि युरे परिमानं' 'से' इति पदेभ्यः 'अर्भ' 'ति अन्यं प्राप्तम् । तवेवमुक्तोऽथनस्यापाकर्मणः सम्भव', सम्मति पानस्याह-
 लोणागढोवप एवं, स्नाणिषु महुरेदुर्गं । तच्छिपुणऽच्छते ताव, जाव साहुति आगया ॥ १९८ ॥

व्याख्या—यथाऽन्नस्यापाककर्मणः क्वानकमुचनेन सम्भव उक्तस्तथा पानस्याप्यापाककर्मणो वेदितव्यः, क्वानकमपि तथैव,
 केवलमपि विशेषः—इचिद्रूपे सर्वेऽपि कृपाः क्षारोदका आसीन्, क्षारोदका नामामलकोदका विशेषाः, न स्वत्यन्तक्षारजलाः, तथा सति
 ग्रामस्याप्यन्नस्यानानुपपत्तेः, ततस्तास्मिन् स्वर्णादृष्टे क्षेत्रे क्षेत्रप्रत्युपेक्षणाय साधवः समागच्छन्, परिभावयन्ति स्म च यथाऽऽप्तं सकलमपि
 क्षेत्रं, ततस्त्वभिसाना भावकेण सादरसुपुरुष्यमाना अपि साधवो नावधिष्ठन्ते, ततस्त्वन्मध्यवर्ती क्षेत्रे ऋजुकोऽन्नवस्थानकार्णं पृष्ठः, स
 च यथावस्थित तस्मै क्वयामास्र—यथा विपन्ते सर्वेऽप्यत्र गुणाः, केवलं क्षारं अन्नमिति नावधिष्ठन्ते, ततो गतेषु तेषु सायुषु स महुरोदकं
 रूपं स्वान्तिवान्, तं स्वानयित्वा ल्येकमप्यधिजनितपापमयाद् फलकादिना स्यगितमुत्स कृत्वा तावदास्ते यावत्ते वाऽप्ये वा साधवः समा
 ययुः, समागतेषु च सायुषु मा मम सुरे केवले आधाकर्मिकशुद्धा मूदिति मकिष्टई तन्मधुरमुदकं माभितवान्, ततः पूर्वोक्तकृपानकप्रकारेण
 साधवो बालादीनामुष्ठापानाकर्ष्याभाकर्मोति च परिश्राय तं ग्रामं परिहृतवन्तः, एवमन्यत्राप्याधाकर्मपानीयसम्भवो द्रष्टव्यः, तेऽपि च
 बालागुष्ठापधिष्ठेयैः परिक्रम्य क्वानकोक्तसाधव इव परिरेयुरिति । सूत्रं सुगमम् । सम्प्रति स्वाधिमस्वाविमयोराराधाकर्मणोः सम्भवमाह—

कच्छडिय अथगा वा दाहिम वक्खा य वीयपुराई । खाइमऽहिगरणकरणंति साहम तिगबुगार्हय ॥ १६९ ॥

व्याख्या—‘ कर्कटिक ’ विभटिका ‘ भाद्रकाणि ’ चूतफलानि, दाहिमानि द्राक्षाश्च प्रविवाः, वीजपुरकादिकम्, अविश्वन्दा
 त्स्वपित्यादिपरिभ्राः, एतानाभित्य स्वादिमविषये ‘ अभिकरणक्षणं भवेत् ’ पापकरण भवेत्, एतानि साधनां शाल्नकादिकार्येषु प्रयुज्यन्ते
 इति तेषां वपनादि कुर्यादिति भावः । तथा ‘ त्रिकटुकादिकं ’ सुष्ठीयिष्यस्त्रीमरिचकादिकत्माभित्य स्वादिमे अधिकरणं भवेत्, साधु

नामौपचार्यमस्मिन् इति तेषां रोपणादि कुर्यादिति भाव । सम्मनि यदुक्तं प्राक् 'सप्त कनिष्ठियम्भी' त्यादि, तत्र क्वचिन्निष्ठिययोर्यमार—

असणाङ्गण चठण्हवि धाम जं साहुगहणपाटग । त निठियं वियाणसु उवक्खह तू कह होइ ॥ १७० ॥

ध्यास्या—अन्ननायीनां चतुर्णामपि मध्ये यत् 'आमम्' अपरिणतं सत् सावुग्रहणमायोस्य क्वं, प्रासुक्कीकृतमित्यर्थः, त निष्ठित विमानित, उपस्कृत तु अत्रापि बुद्धावादि कर्मविज्ञानां कप्रत्ययः वतोऽपमर्थः—उपस्कृतुमारब्धमिति भावः, क्वं भवति ज्ञातव्यम् । एतदेव विशेषतो भावयति—

कंठिय तिगुणुक्कंठा उ निठिया नेगवुगुणतक्कंठा । निठियकठो उ कूरो आहाकम्मं तुगुणमाहु ॥ १७१ ॥

ध्यास्या—इह ये तण्डुलाः प्रवयतः साध्वर्यमुताः ततः क्रमेण काटयो जातास्तव कण्डिताः, कर्षमुताः कण्डिताः ? इत्याह— 'त्रिगुणोत्कण्डा' ; त्रिगुणं—त्रीन् वारान् यावत् उत—प्राप्तयेन कण्डन—उन्न येयो ते त्रिगुणोत्कण्डाः, त्रीन् वारान् कण्डिता इत्यर्थः, ते निष्ठिता उच्यन्ते, ये पुनर्वर्षनाश्वरस्य यावदेकगुणोत्कण्डा द्विगुणोत्कण्डा वा कृता वर्षन्ते ते कृताः, अथवा मा भुवन् साध्वर्यमुता केवलं ये काटयः सन्तः साध्वर्यं त्रिगुणोत्कण्डकण्डितास्ते निष्ठिता उच्यन्ते, ये त्वेकगुणोत्कण्डं द्विगुणोत्कण्डं वा कण्डितास्ते कृताः, अथ बुद्धस्य दायक—इह यदेक वारं द्वौ वा पारौ साध्वर्यं कण्डितास्त्वरीयं तु वारमात्मनिमिषं कण्डिता राद्याम् ते साधुना फल्यन्ते, यदि पुनरेकं द्वौ वा पारौ साध्वर्यं कण्डितास्त्वरीयं चारं स्वनिमिषेषु कण्डिता राद्यास्तु आत्मनिमिषं ते केषाञ्चिदायेनेकेनाग्यस्मै यथास्तेनाग्यस्य

स्मापिलेपं यावत्सहस्रसङ्ख्ये स्थाने गताः, एत परं कृताः कल्पन्ते नार्नाकं, अपरोपां त्वादेशेन न-कथाविशेषि, यदि पुनरेकं द्वौ वा पारो साधुनिमिषमात्मनिमिष वा कण्डितास्तृतीयं तु वारमात्मनिमिषं राधाः पुनः सामर्थ्ये ते न कल्पन्ते, यधि पुनरेकं द्वौ वा धारो साधु निमिषमात्मनिमिषं वा कण्डितास्तृतीयं तु वार सामर्थ्यभेद, वैशेष च सण्डुलैः साधुनिमिषं निष्पादितः कूरः स निष्ठितकृत उच्यते, निष्ठिवैरापाकर्मवहुलैः कुतो-निष्पादितो राध इत्यर्थः निष्ठितकृत, स साधुना सर्वथा न कल्पते, कुतः ? इत्याह—‘ आराकर्म ’ इत्यादि, आराकर्म प्रवीत द्विगुमाहुस्वीर्यकरादयस्तं निष्ठिवकृतं कूरं, तत्रैकमापाकर्मनिष्ठितवण्डुलकृतं द्वितीयं तु पाकक्रियाकृतं, तदे वमुक्तो निष्ठिवकृतस्ययोरर्थः, सम्प्रति घटुर्वेष्यतनादिषु कृतनिष्ठिवता भाव्ये-तत्र वपनादारस्य याच्छास्त्र्यं कण्डनं वावत्कृतत्वं, तृतीयवारं तु कण्डनं निष्ठितकृतम्, एवम्यानन्तरमेवोक्तं पाने कूपादिकं साधुनिमिषं त्वनितं, तत्रो जलमाकृतं, तत्रो यावत् साधुकीक्रियमाणं नाथापि सर्वथा साधुकीभवति वावत्कृतं, साधुकीमूतं च निष्ठितं, स्वादिमे कर्कटिञ्चदयः साधुनिमिचमुक्ताः क्रमेण निष्पन्ना यावत्प्रादिना त्वण्डिता, तानि च तण्डानि यावत्प्रायापि साधुकीभवन्ति वावत्कृतत्वमवसेयं, साधुकीभूतानि च तानि निष्ठितानि । एष स्वादिमेऽपि विशेषं । सर्वथापि च द्वितीयघटुर्वेष्यतनां शुद्धौ, मयमवृत्तीयौ त्वशुद्धाविति । सम्प्रति स्वादिमस्वादिममाशिस्य मतान्तरं प्रविचिक्षिणुरार—

छायपि विवज्जती केई फल्लेहेठगाइवुत्तस । तं तु न जुज्जइ जग्हा फरुपि कप्प विइयमगे ॥ १७२ ॥

व्याख्या—इह ‘ फल्लेहेठुत्तदेः ’ फल्लेहेठोः पुण्येवोरन्यस्माद्वा हेतोः साध्यर्थमुत्स्य दृप्तस्य ‘ केचिव् ’ अगीतार्याश्रयायामप्याधाक र्मिन्नदक्षसम्बन्धिनीतिरुत्वा ‘ विवज्जयन्ति ’ परिहरन्ति, वसु छायाविवर्जनं न युज्यते, यस्मात्फलमपि यदर्थं स एत आरोपितस्त्वत् प्रायास्वर्मिकवृत्तसम्बन्धिद्वितीये महे वस्य छवप्यार्यं निष्ठितभित्तयेवको वर्षमानं सत्र करणे, किमुक्तं भवति ?-साध्यर्थपारोपितेऽपि

कदन्त्यादौ ह्रस्वे यदा फलं निष्कम्पमानं साधुसचाया अपनीयात्मसचासम्बन्धि क्तोति श्रोतयति च तदा तद्वपि कल्पये, किं पुनश्चाया ?, स्य रि सर्वथा न साधुसचासम्बन्धिनी विवक्षिता, न रि साधुच्छायाभिप्रेतं स ह्यस्य आरोपितस्वत्कार्यं न कल्पये ? ॥

परपञ्चद्वया छाया न वि सा स्वस्वोव्य वद्विया कचा । नटुच्छापु उ दुमे कप्यह एवं भणतस्स ॥ १७३ ॥

व्याख्या—सा छाया 'परमत्ययिक्च' सूर्योदयका, न ह्यसमाश्रयिणिणा, तस्मिन् सत्यपि सूर्याभावे अभावात्, तयारि-छाया-नाम पार्श्वतः सर्वत्रापपरिवेष्टितप्रतिनियतवेद्यवर्षी श्यामपुत्रव्त्वात्सक आतपाभावः, इत्यसूता च छाया सूर्यस्यैव अन्यव्यव्यतिरेका, चतुर्विधत्वेन दुमस्य, दुमस्तु केवलं तस्या निमित्तमात्रं, न चैतावता सा बुध्यति, ज्ञापयुत्रच्छनां दुमपुत्रच्छेभ्यो भिन्नत्वात्, न च 'द्वस इव' तद्वरिच 'कर्षो' ह्यस्यारोपकेण वृद्धिं नीत्वा, वद्वियतयकारूपसङ्कल्पस्यैवामावात्, ततो नावाकर्मिन्की छाया । किं च—यथापाकर्मिन्की छायेति न कस्यामवस्थानं वस्यते तव एव परस्य मण्यो यदा घनपटलैराच्छादितं गगनमण्डलं भवति तदा तस्मिन् दुमे नटुच्छये सति तस्यापः शीतमयादिनाज्वस्थानं कल्पते इति मार्कं न चैकशुक्तं, तस्मात्स एव दुम आपाकर्मिकस्त्वसंसृष्टाभाषः क्वतिपयमदेश्चाः प्रवृत्तिरिति प्रविपचब्धं, न तु च्छायाऽऽप्याकर्मिन्कीति । पुनरपि परेषां दूषणान्वरणात्—

यदुह हायइ छाया तत्यिक्च पूह्यपि व न कल्पे । न य आहाय सुविहिणु निव्यत्स्यई रविच्छायं ॥ १७४ ॥

व्याख्या—रर ज्ञया तयावयासूर्फाविद्यद्वाद्वेते हीयते च ततो रेशस्त्वमयसमये प्रातःसमये चादिद्वितीयती विस्वर्दयना छाया सक्तश्चापि प्राप्तमभिष्याप्य वर्तते, अतस्त्वत्सपुटे सकम्पमपि प्राप्तसम्बन्धि चक्षुरादिकं 'प्रतिकम्पित' वृत्तीयोद्गमवोपदुष्टमस्यनादिकभिश्च न

कल्पते, न चैतद्भागमोषदिष्टं, तन्नापाकर्मिकी वृत्तस्य छाया, अपि च—प्रागेपैतदुक्तं सूर्यप्रत्यया सा छाया न वृत्तरेवुक्ता, न च सूर्यः
 सुचिरितानापाय छायां निर्बर्चयति ततः कयमापाकर्मिकी भवेत्, तर्हि—

अधणघणचारिगणेषु छाया नट्टा विद्या पुणो होइ । कप्पइ निरायत्ते नाम आयत्ते त विवज्जोड ॥ १७५ ॥

ध्यास्या—अयना—धिरुषा घना—भेयाः धारिणः—परिभ्रमणशील्य यत्र इत्थंमूते गणे, बिरलधिरुषेषु नमसि भेषेषु परिभ्रम-
 स्तु इत्यर्थः, छाया नट्टापि सती विद्या पुनरपि भवति, ततो भेषैरन्तरिते सूर्ये 'निरात्ते' भातयामाये तस्य वृत्तस्याघस्तनं प्रवेशं सेवितुं
 कल्पते, आत्ते तु तं वर्जयितुं, न चायं विषयविभागः सूत्रेष्वविद्यते न च पूर्वपुरुषाधीर्णो नापि परेषां सम्मतः, तस्मादसदेतत्परोक्त
 भिति । इह पूर्व वृत्तसम्बन्धित्वेन छायाभाषाकर्मिकीमाशङ्क्य 'नट्टछाप ष कुमे कप्पइ' इत्याद्युक्तम्, इदानीं तु रक्कित्तत्वेनाषाक-
 र्मिकीमाशङ्क्य 'कप्पइ निरायत्ते नाम' इत्याद्युक्तम्, अतो न पुनरुक्ता । सम्प्रति छायानिर्वोपतानिगमनमगीवार्यपार्थिकाणां परेषां
 किञ्चिदाश्वासनं च निवसुरार—

तग्हा न एत वोसो समवई कम्मलक्खणधिदूणो । तपि य हु अइधिणिह्हा वज्जेमाणा अवोसिह्हा ॥ १७६ ॥

ध्यास्या—यस्मात्कल्पमपि द्वितीये मङ्गे कल्पते तथा रविरेवुक्ता छाया इत्यादि चोक्तं तस्मादापाकर्मिकी छायेति यो दोष
 उच्यते स एव दोषो न सम्भवति, कुतः ? इत्याह—'कर्मलक्षणविहीन' इति, अप्र हेतौ प्रथमा, कर्मैति च आषाकर्मैति द्रष्टव्यं,
 ततोऽयमर्थः—यत आषाकर्मलक्षणविहीन एव दोषः, न हि तरुरिष छायापि कर्त्रो वृद्धिं नीता इत्यादि, तस्मात्त्रैष दोषः सम्भवति,
 अथवा 'तामपि' आषाकर्मिकलक्षणच्छाया 'हुः' निश्चितम् 'अतिदूषणाकन्तः' अतिदूषयेन दयालवो विकर्जयन्तः परेऽवोपकन्तः । तदे

बभ्रुकमानुषद्विक्र, वदुकी च 'आशक्तभिनयनाम' इत्यादिमूढद्वारागाथायां 'किं वाधि!' इति व्याख्येयान्तं, सम्भवति 'परफल्लो य सपक्वलो' इति द्वाष्टयं व्याख्यानयन् प्रसङ्गतो निष्ठितकृतयो स्वरूपं ताम्यामुत्पन्नं मङ्गचतुष्टयं चार—

परफक्वलो उ गिहृत्या समणो समणीठ होइ उ सपक्वलो । फासुकुठ रद्धं वा निष्ठियमियर कठ सवत्र ॥ १७७ ॥
तस्स कडनिष्ठियमी अन्नस्स कडभि निष्ठियु तस्स । चठभगो इत्य भवे चरमवुगे होइ कप्प तु ॥ १७८ ॥

व्याख्या—इह परपत्ता: 'सुरस्था: ' भाषकादय:; वेपामर्याय कुवं साधूनामापाकर्म न मन्वति, स्वपत्ता: ' धमणा: ' सावच: 'समणीठ'चि धमण्यो धृतिन्म, वेपामर्याय कुवं साधूनामापाकर्म धेदिकथ्यं, तथा प्रासुकं कुवं कृत्यादिकं सचेतनं स्तु साध्वर्ये निधेवनीकृत यच्च स्वपमचेत्कमपि सण्डुस्साधिकं कुरस्तेन निष्पादितं तन्निष्ठितमित्युच्यते, इतरत्युनेरत्युणद्विगुणकणिततपद्बुद्धादिकं सर्वं कुस-मिति । अत्र च कुतनिष्ठिविषये तस्य साधोरर्याय कुते निष्ठिते च तथा अन्यस्याप्यर्याय कुते तस्य साधोरर्याय निष्ठिते मत्कादौ चतुर्भ-क्तिन्स यवति, तत्र प्रथमवृषीयमङ्गी साक्षादङ्कितौ द्वितीयचतुर्यौ तु गम्यौ, तौ चैवं—तस्य कुतमम्यस्य निष्ठितमम्यस्य कुतमम्यस्य निष्ठितं, तत्रोपाचयोर्द्वयोर्भङ्गयो: चरमो—अनुक्तौ पाश्चात्तौ दो मङ्गी, द्वि(तीय) चतुर्योचित्कर्षे, प्रथमस्य रि द्वितीय' पाश्चात्स्वृतीयस्य तु चतुर्यो:, तत्र उपाचयमवृषीयमङ्गीर्येताया चरमौ द्वितीयचतुर्यौ सम्भेदे, तस्मिन्मरमद्विके भवति कृत्यमन्वनादि, एतच्च यद्यपि प्रागेवोक्तं तथापि विस्मरणशीलानां स्मरणाय मूयोऽप्युक्तमिति न कश्चिदोपा: । उक्तं परपक्षस्वपत्ताकूपं द्वाष्टयं, सम्भवति ' चठरो' इति व्याधिक्यासुरार—

चठरो अइकमवइइमा य अइयार तह अणायारो । निहरिसणं चठणइधि आइकम्मि निर्मतणया ॥ १७९ ॥

व्याख्या—आपाकर्मणि विषये केलाप्यभिनवेन आदेन निम्नने कुवे चत्वारो दोषाः सम्भवन्ति, तद्यथा—अतिक्रमो व्यति-
क्रमोऽधीचरोऽनाचारश्च, एते चत्वारोऽपि स्वयमेव सुप्रकृता व्याख्यासन्धे, एतेषां च चतुर्णामपि 'निदर्शनं' दृष्टान्तो भावनीयः,
तमपि च वक्ष्यति ॥ तत्र प्रथम आपाकर्मनिम्नने मावयति—

सालीघयगुल्गोरस नवेसु वल्लीफलेसु जायसु । दाणे अहिगमसब्दे आहायकए निमतेइ ॥ १८० ॥

व्याख्या—'नास्त्रियु' द्वात्योदनेषु तथा धृत्वरुगोरसेषु साधूनाथाय पदक्रायोपमर्नेन निव्यादितेषु नेषु च वल्लीफलेषु आतेषु
साधुनिचितमधिचीकृतेषु 'दाने' दानविषये कोऽप्यभिनवधाब्दे—अभ्युत्पन्नभावको निम्नपदे, यथा भावन् ! प्रविष्टहीत यूयमस्मदृष्टे
द्वात्योदनादिस्त्रिमिति । वतप्र—

आहाकम्मगाहणे अइकमाईसु वटए चउसु । नेउरहारिगहत्थी चउतिगहुगएगचलणेणं ॥ १८१ ॥

व्याख्या—आपाकर्मधरणे अतिक्रमादिषु चतुर्षु दोषेषु वर्तते, स च यथा यथा उचरस्मिन्नुचरस्मिन् दोषे वर्तते तथा तथा
तत्रोपजनितारपापादात्मानं मत्वा कष्टेन व्यावर्षेयितुमीच्छ, अप्र दृष्टान्तमाह—'नेवेरे' त्साधि इह नृपुरपण्डितायाः कथानकप्रतिप्रसिद्ध
त्वाद् नृपुरराज न शिख्यते, किन्तु घर्मोपदेशमालाविचरणादेरमान्कष्य, तत्र नृपुरं—मञ्जीरं तस्य हारो—हरणं च्छुरकृतं तेन या प्रसिद्धा
सा नृपुरशक्ति, आगमे चान्यत्र नृपुरपण्डितेति प्रसिद्धा, तस्याः कथानके यो हस्वी राजपत्नी सञ्चारयन् प्रसिद्धः स नृपुरशक्तिहस्वी
स यथा 'चउतिगहुगएगचलणेण' ति पमानुपूर्व्या योजना, एकेन द्वाभ्यां त्रिभिश्चतुर्भिश्चरणैर्यकाञ्चत्यैर्महा मशरेण कष्टेनात्मानं
व्यावर्षयितुमीच्छः तथाऽऽपाकर्मप्राप्तयि, इयमत्र भावना—नृपुरशक्तिरकथयानके राजा हस्वी स्वपत्नीमिष्टाम्यां सः शिख्यते समारो

पित, क्त्वेषुपि सिद्धेन छिन्नदङ्कुर्यर्षताप्रमाणे व्यवस्थाप्याप्रेतनमेक कंषिचरणमाकाशे कारितः, स च तयाकारितः सन् स्वोकेनैव क्लेशेन तं चरणं व्यावर्ष्य तत्रैव पर्वते आत्मानं स्थापयितुं शक्नोति, एवं च साधुरपि कश्चिदतिक्रमार्थं दोषं प्राप्तः सन् स्वोकेनैव शुभाध्यवसायेन तं दोषं विशोभ्यात्मानं संयमे स्थापयितुमीशः, यथा च स इस्वी चरणद्वयमप्रेतनमाकाशस्य हेतुनेन व्यावर्षयितुं शक्नोति, एवं च साधुरपि व्यतिक्रमार्थं दोषं विशिष्टेन शुभेनाध्यवसायेन विशोषयितुमीष्टे, यथा च स इस्वी चरणत्रयमाकाशस्यपेकेन केनापि पाषात्येन चरणेन स्थितौ गुल्बरेण षष्ठेन व्यावर्षयितुं क्षमः, तथा साधुरप्यतीचारदोषं विशिष्टरेण शुभेनाध्यवसायेन विशोषयितुं प्रभुः, यथा च स इस्वी चरणचतुष्टयमाकाशस्थितं सर्वथा न व्यावर्षयितुमीशः, किन्तु नियमतो भूमौ निपत्य विनाशमाधिश्रुति, एवं साधुरप्यनाचारे वर्तमानो नियम्यः संयमात्मानं विनाशयति । इह दृष्टान्ते चरणचतुष्टयं इस्विना नोत्पादितं, किन्तु वार्ष्टान्तिके योजनानुरोधात् सम्भावनामस्वीकृत्य प्रविषादिसम् । सम्मत्यधिक्रम्यदीनां स्वरूपमाह—

आशकम्मनिमतण पडिसुणमाणे अइक्कमो होइ । पयमेयाइ वइक्कम गहिणु तइणुयरो गिलिणु ॥ १८२ ॥

व्याख्या—आशकम्मनिम्बने सति त्व आशकम्मं 'प्रतिशृण्वति' अभ्युपगच्छति अतिक्रमो भवति, स च पात्रोद्गृहणादारभ्य तावत् यावन्नायाप्युपयोगकरणानन्तरं प्ररणाय प्रवर्तति, 'पयमेदादौ' च पयस्य—चरणस्य भेदः—उत्पादनं तदावौ, आशिकम्वात्रमने यस्मिन्नेने करोटिक्रोत्पादने प्ररणाय पात्रप्रसारणे च व्यतिक्रमो दोषः, एषीति स्वाशकम्मणि तृतीयोऽपीचारलक्षणो दोषः, स च सान-पाश्चर्यावागत्य युक्तमक्षमालोष्य स्वाध्यापं कृत्वा गळे तदाशकम्मं नाश्यापि प्रक्षिपति, गिलिणे स्वाशकम्मणि 'इतरः' चतुर्थो दोषः—अनाचारलक्षणः । तदेवं 'चतरो' इति व्याख्यातं, सम्भवति 'गणं य आणाई' इति व्याख्यातप्रकार—

आणाइणो य दोसा गहणे ज मणियमह ईमे ते उ । आणाभगऽणत्रया भिच्छ्व विराहणा चैव ॥ १८३ ॥
 व्याख्या—यदुक्तम् 'आपाकम्मिपनामे' त्यादिमूल्द्वारागायायामाषाकर्मप्रश्ने 'आज्ञादय' आज्ञामह्नादयो दोषाः ते इमे,
 तयया—आज्ञामह्नोऽनवस्या मिष्यात्वं विरायना च ॥ तत्र प्रथमत आशामह्नदोषं माषयति—

आण सव्वजिणाण गिण्हतो त अइक्कमइ लुच्छो । आण च अइकमंतो कस्ताएसा कुणइ सेसं ? ॥ १८४ ॥
 व्याख्या—'तद्' आपाकम्मिक्कम्वनादिकं लुब्ध सन् युजानः सर्वेषामपि जिनानामाज्ञामतिक्रामति, जिना रि सर्वेऽप्येतदेव
 भ्रुवन्ति स्म—यदुत मा वृक्षीत मुमुक्षवो ! भिक्षुव आषाकम्मिकां भिक्षामिति, तवस्त्वदादानो जिनाज्ञामतिक्रामति, तां चातिक्रामन्
 कस्य नाम ! आदेशाद्—आज्ञाया 'क्षेपं' केद्वस्मभ्युच्चनभूञ्चयनमस्मिन्वासोघारणमत्युपेक्षणापनुष्ठानं करोति ? , न कस्यापीति भावः,
 सर्वस्यापि सर्वज्ञाऽऽज्ञाभङ्गकारिणोऽनुष्ठानस्य नैष्कल्यात् ॥ अनवस्यादोषं माषयति—

एध्द्वेण कयमक्कज्ज क्वेइ तप्पच्चया पुणो अञ्जो । सायाबहुलप्पर वोच्छेओ सजमतवाण ॥ १८५ ॥

व्याख्या—इह प्रायः सर्वेऽपि प्राणिनः कर्मगुरुत्वया दृष्टमाश्रुत्वाभिक्षापिणो न धीर्यदुत्सवर्द्धिनः तव परेकनापि साधुना यदाऽऽया
 कर्मपरिभोगादिलक्षणमकार्यमासेव्यते तदा तस्मत्स्ययाव तेनापि साधुना तस्व विदुषाऽपि सेवितमायाकर्मं ततो षपमपि किं न सेवि
 व्यापारे ? इत्येवं तमाहन्वनीकृत्यान्योऽप्यासेवते तमप्यात्मन्म्यान्यः सेक्ते, इत्येव सावधदुखनां प्राणिनां परस्परया सर्वया व्यवच्छेदः
 प्राप्नोति सयमतपसां, तद्भवच्छेदे च धीर्यव्यवच्छेदो, यत्र भगवतीर्यधिलोपकारी स महाऽऽश्वातनाभागिल्यनवस्यादोषमयात्र कदाचना
 व्यायाकर्मं सेवनीयं ॥ मिष्यात्त्वदोषं माषयति—

जो जहवाय न कुणइ भिच्छदिट्ठी तओ हु को अओ ? । वढेइइ थ भिच्छत्तं परस्स संक जणेमाणो ॥१८६॥

ध्यास्या—इह यद् वेदकालसंज्ञानानुरूप यथाशक्ति यथावदनुष्ठान तत्सम्यक्त्व, यस वक्तृभाचारसूत्रे—“अं योषति पासरा तं समंति पासरा, अं समंति पासरा तस्मिणति पासरा” इति, एतौ यो वेदकालसंज्ञानानुरूप श्रुत्यनिगूहनेन यथागमेऽभिरिति तथा न करोति तदा सकाशात्कोऽन्यो भिष्यादिति?, नैव कश्चित्, किन्तु स एव भिष्यादिति, महाभिष्यादिति, कथं तस्य भिष्यादिति? इत्यत आह—‘वढेइ’ इत्यादि, वढेइ इतौ यस्मात्स यथावादमकुर्वन् परस्स शङ्कामुत्पादयति, यथा (तयारि)—यदि यत्प्रवचनेऽभिपीयते तच्छब्दं सति किमयं तत्त्वं जानानोऽपि तथा न ज्ञोति?, तस्माद्विषयमेतत्प्रवचनोक्तमिति, एव च परस्स शङ्कानं जनयन् भिष्यात्वं सन्धानेन वर्देयति, तथा च प्रवचनस्य व्यस्येदः, श्रेयास्तु भिष्यादयो नैव प्रवचनस्य मास्त्रिन्यमापाय परस्मरणा व्यवच्छेदं मापातुभीयाः, तसः शेषभिष्यादयथेसपाजसौ यथावादमकुर्वन् महाभिष्यादिति ॥ अन्वय—

वढेइइ तप्पसग नेही अ परस्स अप्पणो चेव । सजियपि भिन्नदाढो न मुयइ निरुधत्तो पच्छा ॥ १८७ ॥

ध्यास्या—साधुपथाकर्मं युक्ताः परस्य ‘एकेण कथमकञ्जं’ इत्यादिक्रियाया पूर्वोक्तनीत्या ‘तत्प्रसङ्गम्’ आयाकर्मप्रकरणं प्रसङ्गं वर्देयति आत्यन्तोऽपि, तयारि—सकृदपि चेदायाकर्मं युक्ताति तर्हि तत्र तपनोप्राप्तासाक्षावलाभकर्मयो मूयोऽपि तद्रूपेण प्रवर्तते, एव एवमेकदाऽन्यायाकर्मं युक्त्वा परस्यात्मनश्च तत्रसङ्गं वर्देयति, एतत्प्रसङ्गद्वौ च कालेन गच्छता परस्यात्मनश्च युधिः—अत्यन्तमासक्तिम्

१ एवमौत्तमिति पश्यत तत्सम्यक्त्वमिति पश्यत तन्नीलमिति पश्यत ।

सपजायते, ततो विशिष्टविशिष्टवस्मनोश्च(सास्त्राद्देनेन भैमदृष्टको 'निद्वन्द्वसः' अगवत्सर्वथादयानासनाको भूत्वा पश्चात्स्वर्गं परो वा 'सञ्जीवमपि' सचेतनमपि चूढफलादिकं न मुञ्चति, तत्रमोचने च दूर दूरतरमपसर्प्यभगवत्सर्वथाअिनचचनपरिणामो भिष्यात्वमपि गच्छतीति ॥ सम्मति विराभनादोषं भाषयति—

खण्डे निन्दे य सया सुचे ह्याणी तिगिच्छणे काया । पडियरगाणवि हाणी कुणइ किल्लेसं किल्लिस्संतो ॥ १८८ ॥

व्याख्या—आपाकर्म्मं प्रायः प्रापूर्णेकस्यैव गौरवेण क्रियते, ततस्तस्यादु क्षिप्रं च मयति, तस्मिन् 'खण्डे' प्रचुरे 'क्षिप्रये' यदुज्जरे भसिते 'रजा' रोगो ज्वरविस्फुषिकादिरूपः प्रादुर्भवति, इयमात्मविपयना, ततो रजापीडितस्य 'सुत्रे' सूत्राणमुपलक्षण मयस्य च हानि, तथा यदि विक्रिप्सां न कारयति तर्हि चिरकाष्ठसंयमपरिपालनत्रंशः, अय कारयति तर्हि विक्रिप्सने क्रियमाणे 'कायाः' वेगस्त्रयादयो विनाशमाविशन्ति, तथा च सति संयमविराभना, तथा 'प्रतिचाररक्षणामपि' परिपालकानामपि साधूनां तद्देयाहृत्यध्यापृततया सूत्रार्यहानि, पदकायोपमर्षकारणानुमोदनाभ्यां च संयमस्यापि हानिः, तथा प्रतिषारकास्तदुक्तं यावन्न प्रपारयन्ति तावत्सः 'क्षिप्रयमानः' पीडां सोढुमञ्चन्तुवन् धेम्याः कुप्यति, कुप्यंश्च वेपामपि मनसि क्लेशमुत्पादयति, अथवा क्षिप्रयमानो—दीर्घकाष्ठं क्लेशमनुभवन् प्रतिचाररक्षणामपि जागरणतः क्लेशं—रोगमुत्पादयति, ततस्तेषामपि चिक्रिप्साविशौ पदकायविराभना । तदेवं व्यास्यथा साकृन्नाऽपि 'आराक्षभिमयनाम' इत्यादिकञ्च मूलद्वारागाया, सम्प्रत्याथाकर्म्मण एवाकृत्यविधि विभक्तिषुः सम्बन्धमार—

जह कम्म तु अकप्प तच्छिक्क वाऽवि भायणठिय वा । परिहरण तस्सेत्र य गहियमदोस च तह भणइ ॥ १८९ ॥

व्याख्या—यथा 'कर्म्म' आधाकर्म्म अकृत्यम्, अमोउपं' यथा च तेनापाकर्म्मणं गा सुष्टपकृत्य यथा च 'भाजनस्यितं'

यस्मिन् माग्ने कदाधाकर्म्म प्रसिद्धं तस्मिन्नाधाकर्म्मपरित्यागानन्तरमच्छ्वकल्पत्रयमसाल्ने यत् सित शुद्धमद्यनादि तदपि यथा न कल्प्य
यथा च तस्याधाकर्म्मणः परिहारो विषयविधिकूपो यथा च शुशीतं सन्नक्तमदोष भवति तथा गुरुर्मणति । अनेन यथैत्रागमे पिण्डविद्यु
द्विरमाणि तथैवामपि भगामीत्यावेदित द्रष्टव्यम्, अनया च गायया एव द्वाराणि प्रविषाधान्युक्तानि ॥ सम्प्रति तान्येव सविशेष
प्रविषापत्वेनार—

अम्भोज्जे गमणाइ य पुच्छा दव्वकुलदेसमावे य । एव जयते छलणा विट्ता तत्थिमे वोत्ति ॥ १९० ॥

व्याख्या—यथा साधूनामाधाकर्म्म तत्सृष्टं कल्पत्रयमसाल्निभाजनस्य वा अभोज्यं तथा मजनीयं, तथा अधिधिपरिहारे गमना
दिक्रमः कायकेन्द्रादिक्रमण दोषा वक्तव्याः, तथा विधिपरिहारे कर्त्तव्ये यथा द्रव्यकुलदेशमावे पृच्छा कर्त्तव्या चसन्दाधया च न कर्त्तव्या
तथा वक्तव्यम्, एवं यत्माने प्रायस्सच्छनाया असम्भवो, यदि पुनरेवमपि यत्माने ' छलना ' अशुद्धमकादिग्रहणरूपा भवेत्
ततश्चत्र छान्वाविवी वक्तव्यौ । इह ' अभोज्ये ' इत्यनेन पूर्वगायाया द्वारत्रय परामृष्टं ' गमणाइ य पुच्छा दव्वकुलदेसमावे य ' इत्यनेन
तु परिहरणस्य विशेषो वक्तव्य उक्तः, उच्यते न तु ' गरियमदोसं ' वेत्स्य विशेषः । सम्प्रति प्रथमं द्वारमाधाकर्म्मणोऽजल्प्यताछक्षणं
व्याधिस्यात्सुरार—

जह वतं तु अम्भोज्ज मच्च जह्वविय सुसाक्य आसि । एवमसजमवमणे अणेसणिज्जं अमोज्जं तु ॥ १९१ ॥

व्याख्या—इह यद्यपि बल्लफालावर्वाण् ' मक्तम् ' शोढनार्थिकं ' सुसंस्कृतं ' शोभन्द्रव्यसम्पर्ककृतोपस्कारमासीत् तथापि यथा
तद्गान्धमभोग्यम्, एवमसयमत्रमने कृते साधोरप्यनेपणीयमभोग्यमेव, ' तुः ' एषकारार्थः, इयमत्र प्राबन्ता—संप्रमत्तिपत्तौ हि पूर्वमस्तंबमो

वान्ता, असपमरूप चाथार्कर्म, पदकायोपमनिन तस्य निव्यक्त्यात्, न च वान्तमभ्यवर्षुमुचिर् विवेकिनाम्, अथः साधोरेनेपणीयम-
भोग्यमिति । पुनरप्यापात्रम्मणं पचामोक्षतां दृष्टान्तान्तरेण समर्पयमानो गायद्रयमाह—

मज्जारखड्गमसा मसासित्यि कुणिम सुणयवत । वस्माइ अन्नउप्पाइयंपि किं त भवे मोज्ज ? ॥ १९२ ॥

केई भणति पहिए उट्टाणे मसपेसि वोसिरण । समारिय परिवेसण वारेइ सुओ क्खे वेत्तुं ॥ १९३ ॥

व्याख्या— द्रुतपुरं नाम पुरं, तत्र षस्त्युग्रतेजाः पदातिः, तस्य भार्या रुक्मिणी, अन्यथा च उग्रतेजसो ग्येष्टभ्राता सोदासाभि-
पानं मत्वासन्नपुरात् प्रापूर्णकं समाक्यौ, उग्रतेजसा च भोजनाय कापि मांसं कृत्वा रुक्मिण्यै समर्प्यमासे, तस्याश्च रुक्मिण्या युख्याया
रथ्यापृथायास्वर्णमांसं मार्जारोऽवमसत्, इतश्च सोदासोऽग्रतेजसोर्भोजनार्थमागमनवेला, ततः सा व्याकुलीवभूव, अप्रान्तरे च कापि कस्यापि
पृतस्य कार्पणिकस्य शुना मांसं भक्षयित्वा तद्वृहन्नाङ्गणमदेशे तस्याः सासास्यश्यन्त्याः पुराः कथमपि वातसंसोमादिवशाद्द्रुमित, ततः
रात्रिन्वित्त्वत्-यदि नाम कुतोऽपि विपन्नरन्ध्रमांसं प्रीत्वा समानेष्यामि तर्हि महदुत्थरं ल्भगिष्यति, प्राप्ता च समीपं पवित्र्येष्टयोर्भोजन-
वेला, तस्मादेतदेव मांसं जठेन सम्यक् मक्षान्य धेसवारेणोपस्क्रोयि, तथैव च कृष्टं, समागतौ सोदासोऽग्रतेजसौ उपविष्टौ च भोजनार्थं,
परिवेपितं तयोस्वर्णमांसं, ततो गन्धिवेषेणोऽग्रतेजसा विभजे यथा वान्तमेतदिति, तवस्तेन साक्षेपं द्रुवमुस्यात्य रुक्मिणी पमच्छे, सा च
साद्येपत्रुत्तेपददन्ततो विभ्यती पवनद्रुतवृक्षशालेव कम्पमानवपुर्ययाऽश्रस्यित कथितवती, ततः परित्यज्य तन्मांसं साक्षेपं निर्धेस्ये भूयो
ऽप्यर्णमांसं पानिता, उदृक्कं । प्रथमगायासरोजना स्वेवं-मार्जारेण स्वादिव-भक्षितं मांसं यस्या सा मार्जारस्वादितर्मासा मांसाश्रिन उग्रते-
जस एषी-मरेड्या अन्यर्णमांसमामुवती श्ववान्तं कुणपं-मांसं घृहीतवती, तच्च वेसवारोपस्कारेण बर्णादिभिरन्यदिवोत्यादितमपि किं भवति

भोज्यं ? नैव भवतीति भाषा, एषभाषाकर्मोपि संप्रतिनामपोगर्भं । केचित्तुनारैव कथानके एवमाहुः, तस्या रुचिगणया यो कोऽप्यवी
 सारेण पीडितो बुध्यमनाया कार्पटिकः किञ्चिद्विनिकं स्थानं याचिक्वान्, स चार्त्तिसारेण मांसस्रग्णानि ध्युत्सृजति, ततः सोदासे माधू
 र्भके समाग्रे सति भर्त्रा च समानीते भक्षे मार्जारिणे च तस्मिन् भक्षिते रुचिमणी प्रत्यासन्ना सपागता योजननवेत्येति मयमीता अन्यमा
 समप्राप्तुवती दान्येवावीसारध्युत्सृष्टानि मांसस्रग्णानि दृष्ट्वा जलेन प्रसारय केसवारेण चोपसृष्टस्य भोजनापोषधिष्ठ्यो पतिग्येपुयो परिने
 पित्त्वती, अथ च सा तानि मांसस्रग्णानि दृष्ट्वा दृष्ट्वा दृष्ट्वा जलेन गुणभिन्नेन दृष्टो, न च तदानीं तेन किमपि मयादृष्टु
 शकं, ततो भोजनकाले तौ द्वावपि पित्त्वित्त्वौ तेन करे दृष्ट्वा निरारिर्वौ, यथा कार्पटिकावीसारसरत्नन्यमूनि मांसस्रग्णानि कन्या
 यूयं विभक्त्य, तव चप्रवेक्षसा सा दूर निर्भस्सेयामासे, वरयजे च तन्मांसं । द्विवीर्यायाहास्ययोजना स्वेवं-केचिद्भगन्ति 'पथिके' पथिकस्य
 'बह्वारे' अवीसारोत्वाने मांसयेक्षीन्भ्युत्सर्जनं, ततस्वन्मांसयेक्षीरादाय तासां 'सम्भृत्य' वेसवारेणोपसृष्टस्य परिवेषणे कृते युव करेण
 दृष्ट्वा तौ पित्त्वित्त्वौ भोजनाय धारयति स्म, ततो यथा दुरीपमांसयोज्यं विवेकिनामेषयापाकर्मोपि साधूनामिति । किञ्च—

अविलाकन्द्हीस्त्रिर ल्हसण पल्हू सुरा य गोमस । वेयसमपुत्रि तमथ किञ्चि अभोज्ज अपिज्ज च ॥ १९४ ॥

व्याख्या—' बविका' करणी ' करपी' चट्टी तपोः क्षीरं, तथा लघुन पलाण्डु सुरा गोमांसं च वेदे ययायोगं क्षेपेण च ' स
 येषु' निर्दोर्मपणीतेषु ' अमक्तम्' अमक्तम् भोजने पाने च, तथा जिनन्नासनेऽपि किञ्चिदापार्कर्मिण्यहादिरूपमभोज्यमेपं च वेदितव्यं,
 रूपम भाषना-पूर्वमिह संप्रमत्तिपचावसंपत्कमनेनापार्कर्मोपि साधुधिर्योन्तं वा, न च वान्तं पुदीपं वा भोजतुमुचितं
 विवेकिनामिति युक्तिस्त्वाद्यमोषपमुक्तमापाकर्मं, अथवा मा मृत युक्तिः, केवलं चषनवापापायादमोषमयसर्वं, तथा च कित्याद्यपोऽपि

वेदेषु यथायोगमन्वेत्सपि समेषु गोर्मासाधिकं करभीर्भीतादिकं चाभिधीयमान वचनशामाण्यान्पुण्यैस्वस्वयेति प्रतिपद्यन्ते, तद्यदि भिद्यथा
 दृष्टयः स्वसमयशामाण्याभ्युपगमतस्त्वयेति प्रतिपन्नाः तत्र साधुभिर्भगवति सर्वे प्रत्यपदाद्वयमवलम्बमानैर्निश्चेषतो भगवत्प्रणीते षड्वस्प-

भिधीयमानशापाकर्म्मोदिकममोग्यमस्येवं च तथेति प्रतिपत्तव्यम् । सम्प्रति वत्सृष्ट्याकर्त्तृत्वाभावे—
 यज्ञाह्जुयात्रि वली सपल्लफल्तसेहरा असुहस्स विष्णुसेणवि जह्छिक्काओ असोज्जाओ ॥ १९५ ॥
 व्याख्या—यथा वर्णादियुतोऽपि 'बलिः' उपहारः 'सपल्लफल्तसेहराः' इह पल्ल-विलसोद्गच्छन्त्येते फलं-नाल्लिकेणवि वत्स
 रितः नेत्र-द्विला यस्य स तथा, आस्त्वामनेर्बधिव इत्यपिञ्चद्वार्येभ्यः, पतेनास्य प्राणा यदुक्तं, स एवंविधोऽपि यदा अशुचौ परतः—पुरी
 पत्योपरि स्थापितः सन् अशुचेः 'विष्णुः' इत्येनापि, आस्तां स्वर्गस्त्रदिनेत्यपिञ्चद्वार्येभ्यः, सृष्टो भवति तदा अमोघ्यो भवति, एवं
 निर्वोपवया भोग्योऽप्याहार आधाकर्म्मविषयवत्सृष्ट्या साधूनामभोग्यो वेदितः यः । भोक्तव्यस्तथाकार्म्यत्वा भावयति—

एनेय उज्जियंमिदि आहाकम्ममि अक्यरु कपे । होइ असोज्ज माणे जत्य व सुच्छेऽवि त पडियं ॥ १९६ ॥
 व्याख्या—यथा आपाकर्म्मविषयेन संसृष्टमभोग्यम् एव यस्मिन् माजने तदाधाकर्म्मं कृते तस्मिन्माषाकर्म्मण्युज्जियेऽपि 'अह
 धे क्त्ये' वत्सृष्ट्याकर्म्मण्युज्जियेण क्त्यत्रयेणामत्तास्त्रिये यद्वा यत्र माजने पूर्वं शुद्धेऽपि भक्ते श्रुते आधाकर्म्मं स्वीकृत्य पतित तस्मिन् माजने पूर्वं
 श्रुते शुद्धे आपाकर्म्मणि च सर्वात्मना त्यक्ते पश्चात्कृत्ये—वत्सृष्ट्याकर्म्मण्युज्जियेण क्त्यत्रयेणामत्तास्त्रिये यद्वा यत्र माजने पूर्वं शुद्धेऽपि प्रसिष्यते तदमोघ्य
 भवत्येवं, न स्वदु लोकेऽपि यस्मिन् माजने पुरीषं न्यपवत्तस्मिन्नुचितपतिपागानन्वयमत्तास्त्रिये यद्वा यस्मिन् माजने भक्तादिना पूर्णेऽपि
 तदुपरि पुरीषं नियतितं भवेत् तस्मिन् पूर्वपरिश्रुतमत्तास्त्रिये पुरीषपरिस्पागानन्वयमत्तास्त्रिये भूयः प्रशिक्षमत्तास्त्रिये भोक्तव्यं भवति, पुरी

पस्यानीयं च सयमिनामाधानं, ततस्वरिपुत्रं सर्वात्मना परित्यक्तं अपि पश्चादवचे कल्पप्रये भाजने परप्रक्षिप्यते तदभोज्यपवसेयम् ॥
सम्पदि परिरणं प्रतिपिपादयिषुरिदिमाह—

वंतुचारसरिच्छ कम्म सोडमवि कोविओ मीओ । परिहरइ सावि य बुहा विहिअविहीए य परिहरणा ॥ १९७ ॥
व्याख्या—अन्तस्सस्सुचारसत्तई च आधाकम्मं यतीन् प्रतिपापमानं श्रुत्वा 'अपि' सम्मावने सम्भाव्यते एतमियमतः
'कोविदा' संसारविमुत्समइतया पच्छित्तः अत एव 'मीतः' आपाकम्मपरिपोगतः संसारो भवतीत्याधाकम्मणस्सत्तस्वदायाकम्मं 'परि
हरति' न दृष्ट्वाति, परिररणं च द्विषा-विभिनाजविधिना च, सुप्ते च परिररणद्वन्द्वस्य स्त्रीत्वेन निर्देशः प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि लिङ्गं
व्यभिचारि । वत्राविधिपरिररणं विमण्डित्तुः कयानकं गाथाप्रयेणार—

सालीओअणहत्य दुहु मणई अकोविओ वेत्ति । कत्तोचउचि साली वणि जाणइ पुच्छ तं गतु ॥ १९८ ॥
गतुण आवणं सो वाणियग पुच्छए कओ साली ? । पक्खे मगहाए गोब्बरगामो तहि वयइ ॥ १९९ ॥
कम्मासकारुं पइ मोत्तु कंट्याहिसावया अविस्सि । छायपि [वि]ज्जयतो दइइइ उण्हेण मुच्छाई ॥ २०० ॥

व्याख्या—शालिग्रामे ग्रामे ग्रामणीनामा वणिक्, तस्य भार्योऽपि ग्रामणीः, अन्यदा च वणिजि विपणिं गते भिसार्यमदभक्ते
विदः कोऽपि साधुस्त्वदुर्गं मविसेय, आनीतम कट्यार्यया ग्रामण्या द्वाभ्योदनः, साधुना चाधाकम्मवोपाङ्कनपनोवाय सा पपच्छे, पया-
प्राथिके ! कुतस्त्य एव शक्तिः ? इति, सा मत्सुषाच-नाई माने वणिक् जानाति, ततो वणिजं विपुणौ गत्वा पृच्छेति, तत्र एवमुक्त्वा सप्त

स साधुस्तु शात्यादनमपराय वणिजं रिपणौ गत्वा शृण्वान्, यणिशाऽप्युक्त-भगधननपदमत्पन्तवर्धिनो गोर्बेष्टामादागतः श्वाखिरेप इति, तत्र स तत्र गन्तुं प्रावर्षत, तत्रापि साधुनिमित्तं केनापि श्रावकेणाय पत्न्याः ह्युतो भविष्यतीत्याघाकर्मभङ्ग्या पत्न्यां विमुच्यो त्पथेन प्रगति, वत्पथेन च प्रमत्तरिकष्टकथापदादिभिरभिद्रूपते, नापि क्वाञ्चन दिशं जानाति, तथा भाषाकर्मभङ्ग्या ह्यस्तच्छायायामपि परिहरन् मूर्ध्नि सूर्यकारिकरप्रपतेन तप्यमानो मूर्च्छीमामत, हेतुं च महान्तं प्रापेति ।

इय अत्रिहीपरिहरणा नाणार्हण न होइ आमागी । वव्वकुल्लदेसमावे विहिपरिहरणा इमा तत्थ ॥ २०१ ॥

व्याख्या—‘इति’ एवमुक्तेन प्रक्षरेणाधिष्ठा परिहरणात् शान्दीनामामागी न भवति, वस्मादधिष्ठा परिहरण कर्षव्यं, तत्र विधिपरिहरणम् ‘इदं’ पत्न्यगार्णं द्रव्यकुल्लदेसमाधानादित्य ‘तत्र’ भाषाकर्मणि विषये द्रष्टव्यम् । तत्र प्रथमतो द्रव्यादीन्त्येव गायाद्वयेनाह—

ओयणसमिद्धमसत्तुगकुम्मासाई उ होति वव्वाइ । बहुजणमप्यजणं वा कुल्ल तु वेसो सुट्ठाई ॥ २०२ ॥

आयरऽणायर मावे सय थ अन्नेण वाऽपि दावणया । प्पुसिं तु पयाण चठपयतिपया व मयणा उ ॥ २०३ ॥

व्याख्या—‘ओदनः’ घाल्यादिकूरः ‘समित्तिमाः’ माष्वादिक्वा सक्तवः कुल्मापाश्च प्रतीवाः, आविस्वन्वा मुग्गादिपरिष्कारः, अमृनि भवन्ति द्रव्याणि, कुल्लमत्पजनं यहुनन वा, ‘वेसुः’ सौराष्ट्रादिकूरः, मावे आदरोऽजादरो वा, एतावेव स्वरूपतो व्याख्यानयति— स्वयं घाज्येन वा-कर्मकरादिना यद् दापनं सौ यथासङ्कथमादरानादरौ, एतेषां च पदानां ‘मज्जना’ विकल्पनो चतुष्पवा श्रियदा वा स्यात्, किमुक्तं भवति ?—वदाचिषत्वार्यपि पदानि सम्भवन्ति कदाचित् शीणि, तत्र यदा चत्वार्यपि द्रव्यार्थानि प्राप्यन्ते तदा चतु

पदा, पदा तु नादरो नाम्पनादरः केवलं मग्यस्थवृषिता तत्रा भावस्यापानात् त्रिपदेवि ॥ सम्प्रति यादशेषु द्रव्यादिषु सत्सु पृच्छा
 कर्षच्या यादशेषु(च) न कर्षच्या वान्यार—

अणुचियदेसं दच्च कुलमर्षं आयरो य तो पुच्छा । बहुपुवि नलिय पुच्छा संवेसदविपु अमानेवि ॥ २०४ ॥

व्याख्या—पदा 'अनुचितदेशः' विचक्षितदेशासम्भवि द्रव्यं स्रम्यते तदपि च प्रमूखम् एवञ्च 'भापरो य' इत्यत्र चशब्दा
 उभये, एतेन द्रव्यदेशावुक्तौ, कुलमपि च 'अन्यम्' अस्यजनम्, अनेन कुलमुक्तं, आदरश्च प्रसूता, एतेन भाव सत्का, एवो भवति
 पृच्छ, आपाकर्मसम्भवत्, 'बहुकेऽपि च स्वेच्छब्दे' प्रमूतेऽपि च तेषुसम्भविनि स्रम्यमाने द्रव्ये यथा मास्यके मण्डकादौ
 नास्ति पृच्छ, यत्र हि देशे यद्रूपमुत्पद्यते तत्र तत्यायः प्राचुर्येण बर्नेर्मुख्यत्वं इति नास्ति तत्र बहुकेऽपि स्रम्यमाने पृच्छा, आवाकर्मो
 सम्भवत्, परं तथापि कुलं महदेषसलीयम्, अन्ययाऽद्वयसने मसेदायाकर्मोति स्रम्य न निर्वर्धते, तथा 'अपात्रेऽपि' अनादरेऽपि नास्ति
 पृच्छा, यो आपाकर्मं कृत्वा दयात् स प्राय आदरमपि कुर्यात्, सत् आदराकारणेन द्राप्यते यथा नास्ति तत्रावाकर्मोति न पृच्छा ॥ तदेवं
 पदा पृच्छा कर्षच्या यदा च न कर्षच्या तत्रविपादितं, सम्प्रति पृच्छार्या यदा तद् द्राव्यं भवति यदा च न तदेवस्रमवियावयति—

दुम्बटापु कयमिणमसोऽन्नमयेस्वपु य सविल्वस्त्र । वज्जति गाढच्छा का भे तच्चित्ति वा गिण्ठे ॥ २०५ ॥

व्याख्या—इह या दाभी कृच्छी यचति सा पुष्टा सती यथावत्कयपति, यथा यगवत् ! तथावीपं कृत्वमियपशानादिकमिति, यपु
 ययति पायाधिकद्वयं स्रमुकेनेयमापेष्टे एवार्थेषुप्लव्यं न तस्यार्थवेदि, परं दाप्य अप्यमिति सविस्रसं सतीष्यपि मातृपणि परस्परमयेकान्ते,

कपोलोन्नेदमात्रं च इति, क्तो यदा तथायोपेद कृतमिति जन्वादि यद्वा 'साबलस' सलज्जम्बयोऽम्पवेसन्ते षडभ्यात् इति, वा तदा साधरस्वरैयमायाकर्मैवि परिग्राप वर्जयन्ति, यदा तु कत्यार्यायेदं कृतमिति पृष्टा सती गार्ह सत्यष्ट्या स्या मवति, यया क्त्वेभ्येभ्यः म हारक ! तव ततिः ? इति वदा नैवाघाकर्मैति निःशङ्कं युक्तीत् ॥ सम्मति ' गरिपमदोसं ' चेत्यपयवं व्याचिख्यासुः परं प्रभयति—

गूढायारा न कर्तेति आथर पुश्चिध्यावि न कर्हेति । योवंति व नो पुढा त च असुद्धं कर्हं तत्य ? ॥ २०६ ॥

व्याख्या—११ ये श्रावक आसिकाभावीय मक्तिपरषद्यगा गूढाधाराम ते नावरमविषयेन कुर्वन्ति, मा भूश प्ररीव्यतीति, नापि पृष्टाः सन्तो ययान्तरूपयन्ति, यया तनार्यायेदं कृतमिति, अयना स्तोत्रमिक्त्वा ते साधुना न पृष्टाः, अय च तौय वस्तु ' अशुद्धम् ' मायाकर्मदोषदुष्टम्, भवः कयं तत्र साथाः शुद्धिर्भविष्यति ? इति ॥ एवं परेणोक्ते गुरुरार—

आह्लाकम्परिणओ फ्यसुयमोर्द्वि वधओ होइ । सुद्ध गवेसमाणो आह्लाकम्मेवि सो सुद्धो ॥ २०७ ॥

व्याख्या—११ मासुक्यरणेन एपणीयसुच्यते सामर्थ्यत्, तथाहि—साधुनामयं कस्यः—ग्लानादिप्रयोजनेऽपि प्रयमवस्तावदेपणीय भेगितस्य, तदभावेऽनेपणीयमपि श्रावकदिना करयित्वा, श्रावकभावे स्वयमपि कृत्वा भोक्तव्य, न तु कदाचनापि मासुकामावेऽप्याह रमिति, तत' कदाचिदप्यमासुकभोगनासम्भवे ' फासुयमोर्द्वि ' इति वाक्यमनुपपयमानमर्यात्प्रासुक्यद्वन्द्वमेपणीये वर्चयति, ततोऽयमर्थः— ' मासुकमोग्यपि ' एपणीयमोग्यपि यथायाकर्मपरिणतस्त्वाहि सोऽशुभकर्मणा वन्यको भवति, अशुभपरिणामस्त्वेव वस्तुस्यित्या वन्यका रणत्वात्, ' शुद्धम् ' उन्नमाविदोपररितं पुनर्गवेषयन् आघाकर्मणपि युतीते सुक्ते च शुद्धो वेदितव्यः, शुद्धपरिणामशुक्त्वात् । एत-
देन कयान्त्वभ्यां भावयति—

सधुद्धिष्ठ सोऽथ एह बुय कोइ भाइए पचो । विव्रति देहि मज्झतिगाठ साठ तमो लग्गो ॥ २०८ ॥

प्याप्या—शतसुखं नाम पुरं, तत्र गुणचन्द्रं श्रेष्ठी, चन्द्रिका तस्य भार्या, श्रेष्ठी च क्लिप्तप्रवचनानुरक्तो हिमगिरिशिखरानु-
वारि निमग्निरं कारयित्वा तत्र युगादिनिमप्रविमां प्रविष्टाप्सिक्वान्, तव सङ्घभोज्य दापयितुमारब्धम् । इतथ प्रत्यासन्ने कस्मिन्मिद्
ग्रामे श्वेप्रवि साधुवेषपिडम्बकः साधुर्वर्षते, तेन च जनपरस्मरया शृष्टुने यया श्वत्सुखपुरे गुणचन्द्रः श्रेष्ठी सङ्घभोज्यमथ ददातीति, तत
स वद्वरणय सत्वरत्नाजगाम, सङ्घमक्त च सर्वे दध, तेन च श्रेष्ठी याचितो यया महं देहि, श्रेष्ठिना च चन्द्रिकाऽभ्यवायि, देहि साधवे
ऽस्मै मक्तमिति, सा प्रत्युवाच—दध सर्वं न क्रियपीदानीं वर्षते, ततः श्रेष्ठिना सा पुनरप्यभाणि—देहि निजरसवतीमध्यात्परिपूर्णमस्मा
थिति, ततः सा शाल्योदनमोदकादिपरिपूर्णमदात्, साधुष सङ्घमक्तमिति बुद्धया परिष्टम् स्वोपाभये मुक्तवान्, तत स शृद्धमपि सुञ्जान
आपाकर्मभरणपरिणामषड्नादापाकर्मपरिभोगजनितेन कर्मणा बद्धः । एवमन्योऽपि वेदितव्यः, सूत्रं सुगमं, नवरं 'देहि मज्झतिगाठ'धि
मार्याया दत्तमित्युक्ते श्रेष्ठी वभाण—देहि 'मम मध्यात्' गर्वीपभोजनमध्यात्, वचे ष स्वादु यिष्टमिद सङ्घमक्तमिति सुञ्जानो विधिन्व
यति, ततो 'लघ्नः' आपाकर्मपरिभोगनितकर्मणा बद्धः ॥ तदेवम् 'माधाकर्मपरिणमो' इत्यादि कथानेकेन भाषितं, सम्पत्ति 'सुद्ध
गवेसमाणो' इत्यादि कथानेकेन भावयति—

मासियपारणगट्टा गमण आसन्नगामगे खमगे । सट्ठी पायसकरणं कयाइ अज्जेज्जिही खमज्जो ॥ २०९ ॥

खेद्धगामद्धालेच्छारियाणि डिमग निमच्छणं च खटणया । हंवि समणसि पायसधयगुल्लजुय जावण्डाप ॥ २१० ॥

पृगतामवधुक्कर्णं जइ साहू इज्ज होज्ज तिसोमि । तणुकोट्टमि अमुच्छा मुचमि थ केवल नाणं ॥ २११ ॥

व्याख्या—पोतनपुरं नाम नगरं, तत्र पञ्चभिः साधुश्रवैः परित्वा यथागमं विहरन्तो रत्नाकरनामानाः सूरयः समाययुः, तस्याश्च साधुपञ्चशस्या मध्ये प्रियङ्करो नाम क्षपकः, स च मासमासपर्यन्ते पारणकं विदधाति, ततो माससपणपर्यन्ते मा कोऽपि मदीयं पारणकम-
 धपुर्यापाकम्मूर्त्तिकं कार्पीदित्यज्ञात एव प्रत्यासन्ने ग्रामे पारणार्थं व्रजामीति चेतसि विचिन्त्य प्रत्यासन्ने कश्चिद् ग्रामे जगाम । तत्र च
 यशोमतिर्नाम आधिका, तया च तस्य क्षपकस्य माससपणकं पारणकादिनं च जनपरम्परया श्रुतं, ततस्वया तस्मिन् पारणकदिने कदाचि
 दद्य स क्षपकोऽत्र पारणककरण्यप समागच्छेदितियुद्धया परमभक्तिवशतो विचिष्टशाल्मिषुद्धैः पायसमपश्यत् घृतगुढादीनि चोपचरं
 तद्रज्याणि प्रत्यासन्तीकृतानि, ततो मा साधु पायसमुषमं द्रव्यमिविष्ठत्वाऽऽथाकर्मशुद्धां कर्षीदिति मातृस्थानतो वज्रादिपत्रैः कृतेषु
 नराभाक्षोरेषु भाननेषु दिम्भयोग्या स्तोका स्तोत्र शैरेयी प्रसिप्ता, मज्जिवाञ्च दिम्भा यया रे वाळकः । यदा क्षपकः साधुरीहश्चस्वाहशो
 वा समापाति तदा यूय मणत्-रे अम्भ ! प्रभूवाऽस्माकं शैरेयी परिचेपिवा ततो न शक्युमो भोक्तुम्, एव चोक्तेऽह युष्माभिर्भर्त्सयिव्यामि,
 ततो यूयं मणत्-किं दिने दिने पायसमुपरिष्कृतये ? एवं च बालक्यु शिसिंषु तस्मिन्नेव प्रस्तावे स क्षपको भिक्षामष्टन् क्यमपि तस्या
 एव शूरे प्रयमतो जगाम, तदा सा यशोमतिरन्ताः समुहस्तत्परमभक्तिर्मा साधोः क्यऽपि शङ्कन मूदिति वरिषादरमकुर्वती यथास्वभाष
 मन्तिष्ठते, बालकाश्च यथाशिक्षितं मणिषु प्रवृत्ताः, तथैव च तथा निर्भर्त्सिवा, तदाः सख्येवानादरपरया क्षपकोऽपि तथा व्रमणे, ययाऽभी
 मया बालकाः पायसमपि नैवेभ्यो रोचते, ततो यदि युष्मभ्यमपि रोषते वाहै शूरीत शैरेयी नो चेत् व्रजतेति, तव एवमुक्ते स क्षपक
 साधुर्निन्दुते मूल्या पापस मत्स्वरीदुमुपता, सापि परमभक्तिमुद्गहन्ती परिपूर्णभाजनभरणं पापस घृतगुढादिकं च दपवती, साधुश्च

मनसि निःशुद्धो विशुद्धाध्यनसायाः पायसं घृहीत्वा मोजनाप दृशस्य कस्यचिद् नस्ताद् गतवान्, गत्वा च यथाविधि तीर्योपयिक्तादि प्रतिक्रम्य
स्वाध्यायं च कियन्तं कृत्वा चिन्तयाभास, आशो ! लम्बमुत्कृष्टं मया पायसद्वयं घृतगुडादि च, ततो यदि कोऽपि साधुरागत्य सविभाग
यति मां तदि भगामि संसारार्णवोचीर्णो, यतो निस्तरं ये स्वाध्यायनिष्पन्नचेतसः प्रतिक्षणं परिभाषयन्ति सकलमपि यथावस्थितवस्तुजा
तम्, अत एव च दुःस्वरूपात् संसारद्विशुल्बसुदयो मोक्षविधावेक्यतना यथाशक्ति गुर्वादिषु भैयादृत्योपताः ये वा परोपदेशमवनाः स्वय
सम्यक् समयानुष्ठानविधापिनश्च तेषां सविभागे कृते तद्वत् ज्ञानाद्युपप्लव्य भवति, ज्ञानाद्युपप्लव्ये च मम महाछात्रः, शरीरकं पुनरिष्टम-
सारं प्रायो निरुपयोगि च, ततो येन तेन धोषद्वयं मुक्तेन वशीत्येवं मुञ्चानोऽपि शरीरमूर्च्छोरहितः प्रवर्द्धमानविशुद्धाध्यवसायो भोज-
नान्तरं केवलज्ञानमासादितवान् । सुप्रं सुगम नचर 'स्वद्वगमृष्टगच्छिच्छारियाणि' वि मृष्टकं-शरावं तदाक्षराणि यानि स्वद्वकानि-
क्याविपश्चतानि माननानि वृत्तानीत्यर्थः, तानि केच्छारियाणि-दिग्मन्त्रयोम्यस्तोकपायसप्रक्षेपणेन स्वरष्टितानीष स्वरष्टितानि
कृतानि 'कष्टण्य' इति अवहया 'हन्ती' त्यामन्त्रणे, योः भ्रमण ! यदि रोचते तर्हि घृहाणेति श्रेयः, तवः शरीरयापनाप घृतगुदयुत पायसे
घृहीत्यैकान्तेऽप्यक्रमण, तेषं सुगमम्, एवमन्येयामपि भावतः शुद्ध गवेष्यवासाषाकर्मण्यपि घृहीते मुक्ते वा न दोषः, भगवदाज्ञाऽऽयापनात् ।
तथा च भगवदाज्ञारापनकृतमेवादोषं भगवदाज्ञालण्डन्कृतमेव च दोषं विमाषयिषुन्ममः कथानक रूपकचतुष्केण—

चवोदय च सुरोदयं च रश्मो उ वेसि उज्जाणा । तैसि विवरियगमणे आणाकेवो तमो घडो ॥ २१२ ॥

... ॥ २१२ ॥

पत्तलमुमसालगया वच्छामु निवगणचिदुधित्ता । उज्जाणपालशुहिं गहिया य ह्या य वद्धा य ॥ २१४ ॥

सहस पइडा दिडा इयोहि निवंगणचि तो वद्ध । नितसस य अवरण्हे दसणमुमओ वहविसग्गा ॥ २१५ ॥

व्यास्या—चन्द्रानना नाम पुरी, तत्र चन्द्रायतस्तो राजा, तस्य त्रिलोकरेखाप्रसृतयोऽन्तःपुरिकाः, रामश्च द्वे तथाने, तथया-
एकं पूर्वस्थां दिशि सूर्योदयाभिधानं, द्वितीयं पश्चिमायां चन्द्रोदयाभिधानं, तत्र चान्यदा प्राप्ते षसन्वमासे कस्मिंश्चिन्ने राजा निजान्तः
पुरम्भीटाकैतुकायी जनानां पटवं दापितवान्, यथा भोः शृणुव जना ! प्रभाते राजा सूर्योदयोपाने निगान्तःपुरिकामिः सः स्वेच्छं विहरि
त्यसि, ततो मा तत्र कोऽपि यासीत् सर्वेऽपि तृणक्षमारादयश्चन्द्रोदयं गच्छन्त्विति, एवं पटवे दापिते तस्य सूर्योदयोपानस्य रक्षणाय
पदास्तीथिरूपितवान्, यथा न तत्र कस्यापि मरेच्छो दातव्य इति, राजा च निशि चिन्तयामास, सूर्योदयमुपान गच्छत्वामपि प्रभाते सूर्यः
प्रत्युरसं भवति, ततः प्रतिनिवर्त्तमानानामपि मर्यादो, मस्युरसं च सूर्यो दु लावा', तस्माच्चन्द्रोदयं गमिष्यामीति, एवं च चिन्तयित्वा
प्रातस्त्वेव कृतवान्, इतश्च पटवधवगणानन्तरं केऽपि दुष्टेषाभिनृत्यामासुर्यया न कदाचिदपि वयं राजान्तःपुरिका इष्टवन्तः, मातश्च राजा
सूर्योदये सान्तःपुरः समागमिष्यति, अन्तःपुरिकश्च यवेच्छं विहरिष्यन्ति, ततः पत्रत्रहुल्लवश्चात्वाप्तु लीनः, केनाप्यलक्षिता वयं ता
परिभाषयामः, एव च चिन्तयित्वा ते तथैव कृतवन्तः, तत तथानरसकैः कथमपि ते ज्ञात्वास्त्रन्तर्लीना इजः, ततो गृहीता लङ्कगदिभिश्च
इता रजग्यादिभिश्च षट्काः, ये धान्ये वृणकाप्यारादयो जनास्ते सर्वेऽपि चन्द्रोदय गताः, तेषु सप्तानविविष्टेषु यवेच्छ राजान्तःपुरिकाः
क्रीडन्त्यो द्याः, तवस्तेऽपि राजपुरुषैर्वेत्वा, ततो नगराभिमुखमुपानाभिर्गच्छन्ते राम तथानपालकैः पुरुषैर्द्वेषेऽपि यदा दध्विताः, कथितश्च

सर्वोऽपि यथास्थितो वृषान्वा, तत्र ये आह्वामङ्गकारिणस्ते विनाशिता, इतरे मुक्ता, सुत्रं सुगर्भ, नवर 'स्रस्रो दंबो' चि वृषो-मारणम्, पृथ्वाचनार्थं रूपकश्रयं सूर्योदयमित्यादि, तत्र 'पञ्चुरसं' प्रत्युरसम्-उरसः सम्मुल, 'निवत्स य' चि वषानादयरादे निर्यत' रास्र चययेयां दर्शने, ततो यथाक्रमं चक्षुषिसर्गो, परेन पदुक्तम्- 'अग्नेोज्जे गपणाइ य' इत्यादिगायायां 'विष्टंवा वस्त्यमा दोभि' वद्वषा-स्याथ, साम्भवं दार्ष्टान्तिके योननामार-

जहृ ते वसणकस्वी अपूरिद्विच्छा विणासिया रण्णा । विष्टेऽवियरे मुक्का एमेव इहं समोथारो ॥ २१६ ॥

व्याख्या—यथा ते दुष्टेषा दर्शनेनकाङ्क्षिणः अपूरितेच्छम अपि आह्वामङ्गकारिण इति राक्षा विनाशिताः, 'इतरे' च वृणकाद्याहारा दयदन्द्रोदयोघानगता द्येऽपि तैरन्वापुरे आह्वारित्वान्मुक्ताः, एवमेव इशापि आधाकर्मविषये 'स्मवतारो' योमना कयरो, सा चैवम्-आधाकर्मभोगनपरिणामपरिणवाः शुद्धमपि सुझाना आह्वामङ्गकारित्वात्कर्मणा बध्यन्ते, साधुनेपविद्वन्वक्साधुवव, शुद्धं गवेपयन्त आधाकर्मोपि सुझाना भगवदाह्वानाऽऽप्रापन्तान् न बध्यन्ते, यियङ्कुराभिषसपन्तप्रधुनविति ॥ आधाकर्मभोगिनमेव मूयोऽपि निन्वति—आह्वानकम्म मुजइ न पडिच्छमए य तत्स ठाणस्स । एमेव अदइ वोढो लुक्कविलुक्को जहृ कवोढो ॥ २१७ ॥

व्याख्या—य आधाकर्मं मुक्ते, न च तस्मात् 'स्थानात्' आधाकर्मपरिभोगरूपात् 'प्रतिक्रामति' प्रायश्चित्तप्रणयेन निवर्षते, स 'वोढ' मुक्तेो विनाह्वाने निष्कलं तस्य धिरोऽप्यन्वावीति वोढ इत्येकमपिसिपति, एषमेव निष्कलम् 'अदइ' जगति परिज्जमति, अथिलेवमुक्तेन पणन्तवमार- एदइकित्ठो जहृ कवोढो' एदइकित्ठो पणा 'कवोपः' पत्तिश्चैषण, यथा तस्य कृत्तनभन्तं च न

पर्याय तथा सापोरप्याथाकर्ममोनिन इत्यर्थः, तत्र सामान्यतो लुब्धन विशिष्टस्या विश्वरं वा लुब्धनं विलुब्धनम् ॥ सम्प्रत्यापाकर्ममद्वारासु पक्षिरीशुरैरेदिकं च द्वारं व्याधिस्यासुरार—

आहाकम्मदार भणियभियारिणि पुरा समुद्धिट । उद्देसियति वोच्छं समासओ स दुहा होइ ॥ २१८ ॥

व्याख्या—भणितमापाकर्मद्वारम्, इदानीं 'पुरा' पूर्वम् औरैश्चिक्रमिति यद्द्वारं समुशिष्टं तद्वत्स्ये । तत्र समासतो द्विधा भवति,

द्वैविध्यमार—

ओहेण विभागेण य ओहे ठप्पं तु यारस विभागे । उद्धिट क्ठे कस्मे एक्केक्कि च्ठक्खओ भेओ ॥ २१९ ॥

व्याख्या—द्वैविध्यमौरेदिकं, तद्यथा—ओपेन विभागेन च, तत्र 'ओधः' सामान्यं 'विभागः' पृथक्करणम्, इयं चात्र भावना—नादृशमिह किमपि लभ्यते ततः कतिपया भिन्ना दृष इति बुद्ध्या कतिपयाभिकतण्डुल्यविप्रसेपेण यथिर्हृतमखनावि तदोद्यौरेदिकम्, 'ओपेन' सामान्येन स्वपरपृथग्विभागकरणामावरूपेणौरेदिकमोद्यौरेदिकमिति व्युत्पत्तेः, तथा वीषाणप्रकरणविषु यदुद्धरितं तत्र पृथक्कृत्वा दानाय कृत्यं सत् विभागौरेदिकं, विभागेन—स्वसत्ताया उच्चार्य पृथक्करणेनौरेदिकं विभागौरेदिकमिति व्युत्पत्तेः, तत्र यत् 'ओधे' ओपविषयमौरेदिकं तत्स्याप्यं, नात्र व्याख्येयं किन्त्वप्ये व्याख्यास्यते इति भावः, यत् 'विभागे' विभागविषयं तत् 'धारस' 'शि' 'सूय' नास्तुत्र 'मिति न्यायात् द्वादशधा—द्वादशमकारं । द्वादशमकारतामेव सामान्यतः कस्यचित्—'उद्धिट' इत्यादि, प्रथमतस्त्रिधा विभागौरेदिकं तद्यथा—उद्धिटं कृतं कर्म च, तत्र स्वार्थमेव निष्यन्नमशानादिकं भिन्नाचराणां दानाय यत् पृथक्कृत्यं तदुद्धरितं सत् द्वास्त्यो

दनादिक भिक्षादानाय नरस्यादिरूपतया कृत्वा तत्कृतमित्युच्यते, यत्सुनर्विवाहमकरणादानुद्धरितं मोदकचूर्णयोदि तद्वयोऽपि भिक्षाचरणां दानाय गुह्यकारुणानादिना मोदकादि कृतं तत्कर्मस्यभिधीयते । एकैकस्मिन्न चरित्रादिके भेदे 'चतुष्कको' वास्यामाणधस्तु सङ्ख्यो भेदो भवति, त्रयधनुर्भिर्गुणिता द्वादश, ततो विभागैरेधिक द्वादश्या । सम्प्रत्योयौरेधिकस्य पूर्व स्याप्यतया मुक्तस्य प्रथमतः सम्भवमाह—

जीनामु यदहवि ओसे निययं भिक्त्वावि कइवई वेसो । हवि हु नत्थि अविस्स मुज्झइ अक्य न य फलेई ॥२२०॥

प्याख्या—इदं बुभिक्षानन्तरं केचिद्गृहस्था एवं चिन्वयन्ति—'कथमपि' मात्वा कष्टेन जीविताः 'अवमे' दुर्भिक्षे ततः 'नियत' प्रविद्विषसं कतिपया भिक्षा दद्यो यतः 'हु' निधिव 'इती'ति स्वसम्बोधने नास्त्येतद् यदुत भवान्तरेऽदचमिह जन्मनि सुख्यसे, नापीह भवेऽकृतं शुभं कर्म परलोकं फलति, वस्मात्परलोकाय कतिपयभिक्षादानेन शुभं कर्मोपाज्याम इत्योयौरेधिकस्तम्भवः । सम्प्रत्यो-
यौरेधिकस्वरूपं कथयति—

सा उ अविसेसिय चिय मियमि भचमि तडुले लुहइ । पासडीण गिहीण व जो एहिइ तरस भिक्खटा ॥२२१॥

प्याख्या—सा तु घृहनाथिक्व योपिन् प्रतिदिवस यावत्प्रमाण मत्तं पश्यते तावत्प्रमाण एव भक्ते पक्कुमारम्यमाणे पालण्डिनो घृष्टिणां वा पश्ये य खेऽपि समागमिष्यति तस्य 'भिक्षार्थ' भिक्षादानार्थम् 'अविशेषितमेव' एतावत्स्वार्थमेवावध भिक्षादानार्थमित्येवं विभागारवि तमेव तदुच्यन् अविच्छरान् प्रसिपति, एतदोयौरेधिकम् । अत्र परस्य पूर्वपसमानङ्कयोत्तरमाह—

उउमरयोपुदेसं कइ धियाणाइ चोइपु मणइ । उअठचो गुरु पूयं गिहत्यस्सुइच्छिटाए ॥ २२२ ॥

व्याख्या—‘ छत्रस्यः ’ अक्षयली कर्मभोग्यौरोधिकं—पूर्वोक्तस्वरूपं विमानाति ।, न देव छत्रस्येन प्राप्तुं क्षम्यते, यथा नाप स्वार्थे पारभ्यमाणे पाके भिक्षादानाय ऋतिपयवण्डुलम्भस्य आसीदिति, एवं ‘ चोदिते ’ भरणे कृते गुरुभ्रमणति—‘ एवं ’ वक्ष्यमाणपक्षरेण घृह स्यन्न दक्षिचेष्टायामुपयुक्तो—वृषावधानो ज्ञानावीति । एतदेव मानयति—

विद्वात् ताड पचवि रेहात् करेष्ट वेद् व गणति । वेदि इमो मा य इओ अवणेह य पृत्तिया भिक्त्वा ॥ २२३ ॥

व्याख्या—यदि नाम भिक्षादानसङ्कल्पः मयपत एवाभिरुक्त्वण्डुलम्भः कृतो भवेत् तर्हि प्राप एवं घृहस्यानां चेष्टाविशेषा भवेयुः, यथा वृषास्ताः पञ्चापि भिक्षाः, इयमप्र भायना—कापि घृहे भिक्षार्थे प्रथिष्टाय साभवे वत्स्वामी निजमार्पया भिक्षां दापयति, सा च साधो गृह्यत एतेत्यं प्रत्युत्तर ददाति—यथा ताः प्रथिदियसं सङ्कल्पिता पञ्चापि भिक्षा अन्यभिषाचरेभ्यो वृषा इति, यद्वा—भिक्षां ददती वृचभिक्षापरिगणनाय भिक्ष्यादिषु रेखाः कुरीति, अथवा प्रथमेयं मिषा द्वितीयेयं मिक्षेत्वेवं गणयन्ती ददाति, यदिवा काचित् कस्या अपि सम्मुखमेवं भणति—यथाऽस्मादुपिष्टश्चित्तत्पिक्कादेर्मप्यारोहि, मा च इव इति, अथवा प्रथमतः साधो विवक्षिते घृहे भिक्षार्थे प्रथिष्टे क्वपित्कस्या सम्मुखमेवमाह—‘ अपनय ’ पृथक्पुत्र विवक्षितवत् स्यानादेतावतीभिक्षा भिक्षाचरेभ्यो दानायेति, तव एवमुद्धापप्रवणे रेखा कर्पणादिदन्ने च छत्रस्येनाप्यौरोधिकं प्राप्तु क्षम्यते, ज्ञान्ता च परिद्विषते, ततो न कश्चिरोपः । अत्र चार्थं, दृढसम्भवायाः—सङ्कल्पि- ताषु वृषाषु पृथगुद्गुवाषु वा शेषमन्ननादिक कल्प्यमवसेयमिति । शोपयुक्त स्म शुद्धमशुद्ध वाऽऽहारं प्राप्तुं शक्तेरिति, नानुपयुक्तः, ततो गोचरविषयां सामान्यत वष्युक्ततां प्रतिपादयति—

सहाइएसु साहू मुण्डं न करेज्ज गोथरगओ य । एसणजुचो होज्जा गोणिवण्णो गत्रचित्त्व ॥ २२४ ॥

ध्यात्वा—[१ साधुः 'गोचरगवः' भिसार्थं प्रविष्टः सन् 'शब्दाधिपु' शब्दरूपसादिषु मूर्च्छं न कुर्यात्, किन्त्वेपणायुक्त
उद्गमादिदापणेवपणाभियुक्तो भवेत्, यथा गोवत्सः 'गत्रचिञ्च'सि गोभक्त इव ॥ गोवत्सद्यष्टान्तमेव गायार्त्वेन भावयति—

ऊसर मडणत्रगगा न पाणिय वच्छय न वा चारि । वणियागम ऊवरण्हे वच्छगरण्ण खरंणया ॥ २२५ ॥

पचविह्रिसयसोक्त्वनखणी वहू समहियं गिह त तु । न गणेइ गोणिवच्छो मुच्छिय गढिओ गवत्तमि ॥ २२६ ॥

ध्यात्वा—गुणालय नाम नगर, वत्र सागरवत्सो नाम श्रेष्ठी तस्य मार्यो श्रीमती नामा, श्रेष्ठिना च पूर्वतरं जीर्णमन्दिरं
पदरत्ना मयानवर मन्दिरं कारयायासे, तस्य व चत्वारस्तनपा, तपया—गुणचन्द्रो गुणसेनो गुणचूढो गुणशेखरश्च, एतेषां च तनयानां
श्रेणेण चवत्त इमा वध्वः, तयया—मियङ्गुळतिका मियङ्गुळचिक्र मियङ्गुमुन्दरी मियङ्गुसारिक्र च, कालेन च गच्छथा श्रेष्ठिनो मार्यो मर
णमृपनगाम, तत्र श्रेष्ठिना मियङ्गुळतियैव सर्पशरत्सो निरोपिता, शरे च सप्तसा गौर्विद्यते, तत्र गौर्विक्से वद्विर्गत्वा चरति, वत्तस्तु शूर
एव पडो चविष्टे, तस्मै च चारि पानीयं च वत्सोऽपि वध्वो ययायोग मयच्छन्ति । अन्यथा च गुणचन्द्रमियङ्गुळतिकापुत्रस्य गुणसा
गरस्य शिवादिनस उपवस्ये, ततस्त्वा सर्वा अपि वध्वस्थस्मिन् दिने सविद्येपमापरण्णभियुपिताः स्वपरपरण्णनाधिक्रण्णयापृथा असूवन्,
तत्रो वत्सस्तासां विस्त्वति गतो, न कयाचिद्यपि तस्मै पानीयादि रीकितं, तत्रो मर्यादे श्रेष्ठी यत्र प्रदेष्टे वत्सो वर्यते तत्र कयमपि समा
गत, वत्सोऽपि च श्रेष्ठिनमायान्तं पश्यन्नारट्टिमारण्यवान्, तत्रो जम्बे श्रेष्ठिना—यथाज्यापि वत्सो वृष्टुक्षितस्विष्टतीठि, तत्रः कृषितेन सेन
नाः मर्यो अपि पुत्रवन्त्रो निर्भर्त्सयामानिरे, तत्रस्वरितं मियङ्गुळतिका मर्या च यथायोगं चारि पानीयं च वृष्टीत्वा वरसाभिमुलं चचाळ,

वस्तुश्रुतिभिः सुरसुन्दरीभिरिव समसङ्घट्टमपि वादसंघं घृष्टं नाबलोक्ते, नापि ताः सरागच्छर्पाः क्वचू परिभाषयति, किन्तु तामेव केवलं चारि पानीयं वा समानीयमानं सम्यक् परिभाषयति । सुप्र सुगमं, नवरं ' पञ्चविह ' इत्यादि, पञ्चविषयविषयस्य स्वनय इव स्वनयो या कचस्तापि ' समधिकम् ' अतिशयेन रमणीयतया अधिकतरं तद्वरं ' न गणयति ' न दृष्टया परिभाषयति, नापि ता वचुः, एवं साशु रपि भिक्षार्थमन्त्र रमणीया रमणीरन्भोक्तेव, नापि गीतादिषु विचं निपत्रीयाव, किन्तु भिक्षामाशानयनदानापुप्युक्तो भवेत्, तथा च सति शस्यति शुद्धमशुद्धं वा भिक्षादिकम् । तथा चार—

गमणागमणुक्तेषु भासिय सोयाइइद्वियाठचो । एतणमणेसणं वा तह जाणह्म तम्मणो समणो ॥ २२७ ॥

व्याख्या—' गमन ' साधोभिक्षादानार्थं भिक्षानपनाय दाभ्या व्रजन्तम् ' भिक्षां घृहीत्वा साधोरभिमुखं चलन्तम् ' वृत्तेषाः ' भाजनादीनामूर्ध्वमुत्पादनम्, उपलक्षणमेतव, तेन निसेषयिष्यसि, तवो गमनादिपदानां समाहारो द्रन्दः तस्मिन्, तथा ' भाषि-
तेषु ' जल्पितेषु देहि भिक्षामस्मै सापवे इत्यादिकेषु भोत्रादिविभिन्त्रियैक्ययुक्तः, तथा वत्स इव ' तन्मनाः ' स्वयोग्यमकपानीयपरिभा-
षनमनाः सन् श्रमण एणामनेपणां वा मम्मग् जानाति, तवो न कश्चिरोपः । उक्तमोचौरेधिकं, सम्मति विभागैरेधिकं विभणित्ठु-
प्रयतस्वावपस्य सम्भषमार—

महईए सखहीए उव्वरियं कूवज्जणार्हियं । पठरं वट्ठण गिही भणइ इम वेहि पुण्णहा ॥ २२८ ॥

व्याख्या—इह सङ्घट्टिनाम विवाहादिक प्रकरणं, सङ्घट्टन्ते—ध्यापाद्यन्ते प्राणिनोऽस्यामिति सङ्घट्टिरिति व्युत्पत्तेः, तस्यां सङ्घट्ट्या पदुद्धतिं ' कूर्य्यञ्जनादिकं ' द्वात्स्योदनवध्यादिकं मसुरं, तदुष्टा घृही मणति स्फुटुम्भवतिस्वरकं मालुपं—यथेदं देहि पुण्यार्थं भिक्षाच

रेभ्य । तत्र यदा पर्यभास्ति तथैव वदाति तदा वदुषिष्टं, यदा तु तरेप कारणादिकं करोति तदा वरुचं, यदा तु मोदकादिचूर्णं सूयोऽपि गुत्पाद्दानादिना मोदकादि करोति तदा वत्कर्म्म, एवं विभागौरेधिकस्य सम्मन । तथा चार भाष्यच्छ्व—

तस्य निभागुद्देशसियमेव समथइ पुव्वमुदिठ । ससिगणहियडाए तं चेव विभागओ भणइ ॥ ३२ ॥ (भा०)

व्याख्या—वप्रोद्धरिते प्रदुराकूरादौ 'एषं' पूर्वोक्तेन प्रक्षरेण विभागौरेधिकं पूर्वमुषिष्ट सम्भवति । सम्प्रति तदेव विभागौरेधिकं विभागतो भेदेन शिष्यगणरितार्थं ग्रन्थकारो भणति—

उद्देशसिय समुद्देशसिय च आएसिय समाएसं । एव कडे य कम्मे एक्केच्छि चउक्कओ भेओ ॥ २२९ ॥

व्याख्या—'अषिष्ट' विभागौरेधिकं चउद्धा, तथा-औरेधिकं समुरेधिकमादेशं समादेशं च, एवं कृते च कर्म्मणि च एक्केत्तस्मिन् 'चउक्क' चतुसङ्घो भेदो षष्ट, सर्वसङ्घपया द्वादशपया विभागौरेधिकम् ॥ सम्मत्यौरेधिकदिक व्याधिस्यासुरार—

जावतियमुद्देश पासढीण भवे समुद्देश । समणाणं आएस निगगाथाण समाएसं ॥ २३० ॥

व्याख्या—एव एव अषिष्ट कृते कर्म वा यावन्तः केऽपि भिक्षाधराः समागमिष्यन्ति पासण्डिनो गृहस्था वा तेभ्यः संश्रभ्योऽपि दानव्यमिति सङ्कल्पितं मनति तदा तदौरेधिकमुच्यते, पासण्डिनां वेपत्वेन कल्पितं समुद्देशं, भणणानामादेशं, निर्ग्रयानां समादेशं । सम्मत्यीपापेव द्वादशानां भेदानामयान्वरभेदानार—

छिन्नमच्छिं दुथिदं दप्ये खेषे य काल भावे य । निष्काइयनिष्कं न नायस्त्रं जं जहि कम्मइ ॥ २३१ ॥

व्याख्या—वशिष्टमुद्गादिकं मत्स्येकं द्विधा, तपसा-छिन्नमच्छिन्नं च, छिन्नं नियमितम् अच्छिन्नमनियमितं, पुनरपि छिन्नमच्छिन्नं च चतुर्धा, तपसा-द्रव्ये शेषे काले मासे च, एव यथा वशिष्टमौरोदिकादि प्रत्येकमष्टधा तथा निव्यादिवनिव्यञ्जामिति निव्यादितेन-दृष्टिणा स्वार्थं कृतेन निव्यञ्जं यत् करम्बादि मोदकादि वा तन्निव्यादिवनिव्यञ्जमित्युच्यते, ततो यन्निव्यादितनिव्यञ्जं यत्र कृते कर्मणि वा 'क्रामति' पठते, यथा यदि करम्बादि तर्हि कृते अयं मोदकादि तर्हि कर्मणि, तत्प्रत्येकमौरोदिकादिभेदभिन्नं छिन्नमच्छिन्नं वेत्यादिना प्रकारेणाष्टधा ज्ञातव्यम् ॥ सम्प्रत्यमुमेव गार्थार्थं व्याचिख्यासुः प्रथमतो द्रव्यापच्छिन्नं व्याख्याति—

भनुच्चरिय खलु सखशीर्षे तद्विवसमन्नविवसे वा । अतो वहिं च सन्त्र सन्त्रविण वेहि अच्छिन्न ॥ २३२ ॥

व्याख्या—यत् सङ्ख्यां मक्तमुद्धरितं प्रायः माप्यते इति सङ्ख्यदिग्राहणम्, अन्यथा स्त्रयदाऽपि यथासम्भव द्रष्टव्यं, तद्विवसमिति 'व्यत्ययाऽप्यासा'मिति प्राकृतलक्षणवशात् सप्तम्यर्थे प्रथमा, ततोऽप्यमर्थः—यस्मिन् दिवसे सङ्ख्यदिः तस्मिन्नेव दिवसे, यद्वा-अन्यस्मिन् दिवसे गृह्णायको मार्पादिना दापयति, यथा यदन्त्युहस्य यद्य वरिः, अनेन क्षेत्राच्छिन्नमुक्तं, क्व सर्व-समस्त्वम्, अनेन द्रव्याच्छिन्नमुक्तं 'सर्वदिन' सकलमपि दिनं यावद्, तपस्त्रक्षणमेव तेन कर्मरूपं मोदकादि प्रभूतान्यपि दिनानि यावदिति द्रष्टव्यम्, अनेन कात्याच्छिन्नमुक्तम्, अच्छिन्नम्-अनवतं वेहि, मात्राच्छिन्नं तु स्वपमन्मूलां, तर्ह्येव-यदि सव रोचते यद्यथा न रोचते तथाप्यवश्यं दातव्यमिति । सम्प्रति द्रव्यादिच्छिन्नमार—

वेहि इमं मा सेस अतो वाहिरगय ध एगयर । जात्र अमुगत्तिवेला अमुग वेलं च आरवम ॥ २३३ ॥

व्याख्या—इदं शाल्योदनादिकमुद्धरितं देहि मा 'श्रेयं' कोद्वयकुरादि, अनेन द्रव्यच्छिन्नमुक्त, तद्यपि च शाल्योदनादिकमन्तव्यं
 वरिषतं वारिष्येषस्यित वा एकतरं न श्रेयम्, अनेन क्षेत्रच्छिन्नमुक्त, तथाऽमुक्तस्या वेत्तया आरभ्य यावदमुक्ता वेत्त, यथा प्रहरादारभ्य
 यावत्प्रहरद्वय तावदेहि, अनेन कालच्छिन्नमुक्त, भावच्छिन्न तु स्यसमभ्यूह, तदैव-यावत्तव रोचते तावदेहि मा स्वर्णचिमलिकम्पापि ।
 सम्पत्पुष्टिमपिच्छत्य क्तव्याक्तव्यविधिमार्—

दत्रार्हच्छिन्नपि द्वु जह्म भणई आरओऽवि मा देह । नो कप्पइ छिन्नपि द्वु अछिच्छककठ परिहरति ॥ २३४ ॥

व्याख्या—इह यद् द्रव्यक्षेत्रादिभिः पृथग्विधोरितं तदतिरिच्य श्रेयं समस्तमपि कल्पते, तस्य दानार्थं सङ्कल्पितत्वाभावात्,
 क्षेत्रलं द्रव्याद्विच्छिन्नमपि—द्रव्यक्षेत्रादिभिः पृथग्विधोरितमपि 'द्वु' निमित्तं यद्वि द्यस्वामी भारत एष-श्रेयस्य वस्तुनो नियत्वावधेर्वर्वागपि
 भणति, यथा मा इव ऊर्ध्वं कस्मायपि देहीति, यथा प्रहरद्वयं यावत्सूत्रं किञ्चिद्वातुं निरोपितं, ततो दानपरिणामाभावाद्द्वर्गैव नियेषति-
 'मा इव ऊर्ध्वं दया'दिति तदा तच्छिन्नमपि कल्पते, तस्य सम्पत्त्यात्मीयसवाकीकृतत्वात्, यत्पुनरच्छिन्नकृतमच्छिन्नम्—मनिर्दोरितं
 कृतं येषते तत्सारिरन्ति, अकल्पत्वात्, इत्यमेव भागवदाज्ञापिभृम्भणान्, यदा त्वच्छिन्नमपि पद्मानपरिणामाभावाद्द्वर्वागेषात्प्रार्थकृतं
 भवति तदा तत्कल्पते । सम्पत्ति सम्पदानविभागमपिच्छत्य क्तव्याक्तव्यविधिमार्—

अमुगाणति त्र दिज्जठ अमुकार्ण भिस्ति पूत्य त धिमासा । अत्य जर्षण थिसिद्धो निवेत्तो त परिहरति ॥ २३५ ॥

व्याख्या—अमुक्तेभ्यो दयान् माऽमुकेभ्य इत्येवं सम्पदानविधेयविषये सङ्कल्पे कृते विभाषा द्रष्टव्या, कृत्यापिस्त्वल्पते कृत्यापिष्क,

तत्र यदा शक्यते यदा च न तदाह—‘नत्ये’त्यादि, यत्र वेधे वस्तुनि यतीनामप्यविधेयेण निर्देशो ज्ञवति, यथा ये केचन गृहस्था भृशरस्या वा भिक्षाचरा यद्विवा ये केचित्पालण्डिनो यदा ये केचन भ्रमणास्तेभ्यो वात्क्यमिति तत्परिररन्ति, यत्र तु यतीनामेव विधेयेण निर्देशो यथा यतिभ्यो वातव्यामिति तत्परिररन्त्येव नात्र कथित्सन्वेह इति तत्पृथग्विधेयेण नोक्त, यदि पुनर्भृशस्तेभ्य एव वीर्यां, यदि वा चरकादिभ्य एव पालण्डिभ्यो न श्रुतेभ्यस्तदा कल्पते, अपि च—

सद्विरसतं जो सुणइ कप्पए तस्स सेसए ठवणा । संकलिय साहण वा कर्णेति असुए इमा मेरा ॥ २३६ ॥

ध्यास्या—यन्नाथाप्यौरेन्द्रिकं जातं वर्चते केवलं त्वानीमेवोरिष्यमानं वर्चते, यथा इदं देहि मा श्लेषमित्यादि, तस्सन्विदयमानम् अग्निभ्यो दानाप वचनेन सङ्कल्पयाम्—“अत्र चाप विभिः—संविस्तव जो सुणए साहृ चरेसुरेसय पढ्ठव, न य कठकम्भारं, तं कप्पए कुतं इमं च, यत वक्क मूलदीक्खयाम्—” यस्तु सन्दिश्यमानं न शृणोति तस्य न कल्पते, कुतः? इत्याह—‘ठवण’ति स्थापनावोपात्, स च तदैव दोषामाना”दिति । यस्तु सन्दिश्यमानं न शृणोति तस्य न कल्पते, कुतः? इत्याह—‘ठवण’ति स्थापनावोपात्, यदुत निर्गतः सन्नयेभ्यः साधुभ्यो निवेदयति, तथा चार—‘सङ्कल्प’त्यादि ‘अशुते’ श्लेषसाधुभिरनाकर्णिते इय पूर्वपुरुषाधीर्णा मर्यादा, यदुत सङ्कल्पिका एकः सङ्घाटकोऽन्यस्मै कथयति सोऽप्यन्यस्मापित्येवकल्प्या ‘साहण’ कथन नरोति, वाच्यम्नो यदि सावधो बहुभ्रमणास्त वैकरयापरयानमिति सूचनार्थं, स सर्वेभ्यो निवेदयति, यथा माऽरिमन् सुरे व्रान्जिणः, अनेपणा वर्चत इति । एवमपि येः सङ्घनटको कथमपि न ज्ञात भवति तेषां परिग्रानोपायमार—

मा एयं देहि इम पुटे सिट्ठमि त परिहरंति । जं विन्नं त विन्नं मा सपइ देहि गेण्हति ॥ २३७ ॥

प्याण्या—सायुनिमित्त इतोऽपि स्थानाद् भिसामावदती कयाचिभिषिष्यते—मैतरेहि, किन्त्विदं विवक्षितभाजनस्य देहि, तव एवं कृत निषधिने सातुः पृच्छति—किमेवक्षिष्यते?, किंसा इदं दाप्यते? इति, तव सा माह—इदमेव दानाय काव्यतं, नेवमिति । तत्र एवं 'श्रिष्ट' रथिते सायवस्वत्परिररन्ति, यदि पुनर्यत्र तत्रचं मा श्रेय सम्मति दद्यादिति निषिष्यात्मायीकृत्वमौषधिकं भवति तदा वक्तव्यव इतिष्ठत्या गृह्णन्ति, तदेवमुक्तमृषिणोऽधिक । सम्मति कृतौऽधिकस्य सम्भयरेतुन् स्वरूप च प्रतिपादयति—

रसमायणहेठ वा मा कुञ्चिहिई सुह व दाहामि । वहिमाई आयत्त केछे कूर कठ एय ॥ २३८ ॥

मा काहति अवण्ण परिकटलिय व विज्जह सुह तु । त्रियडेण फाणिणुण व निद्धेण सम तु वट्टति ॥ २३९ ॥

श्याम्या—'रसेन' दध्यादिना रुद्धमिदं भाजन तस्मादेतेन दध्यादिना यदुद्धरितं शाल्योदनादि तत्र कार्मधीकृत्य रिक्तमिदं भाजन करोमि येनान्यत्प्रयोजनमनेन क्रियते इति रसमाननेवो, यद्वा—इदं दध्यादिनाप्रमिधितं कोषिष्यति, न च कुयित पालण्डया दिम्यो दातु इत्यपते, यद्वा—दध्यादिसम्भिधमेकैव प्रयासेन सुखं दीयते, इत्यादिना कारणमतेन 'दध्यापायत्त' दध्यादिसम्भिधं करोति 'नरम्' ओदनम्, एतत् कृतं शातव्यं, तथा यदि भिन्नभिन्नमोदकाशोककर्पादिषुष्णीर्दास्यामि ततो मे पालण्डयावयः 'भवर्णम्' अश्रयो वरिष्यन्ति, यद्वा—'परिकटलितम्' एकरुप पिण्डीकृतं सुखेन दीयते, अन्यथा ऋषेण मोदकाशोककर्पादिषुष्णीः स्वस्वस्याना दानीयानीय दाने मूयान् गमनागमनमयासो भवति, अपान्तराले वा सा घूर्णित्वात् हरित्वा पतति, ततो 'विकटेन' मयेन देहाविशेषापे लभेत्त, यद्वा—'फाणिनेन' कटयादिना यद्वा 'किण्णेन' पृष्णादिना मोदकपुष्पादि सप्त 'पचयति' पिण्डतया बलन्ति । अत्र द्वयोरपि गाणयोः गुणादौघ्या मरुपरेदत्र उक्त्वा, अणरादौघ्यां तु रश्म्यम् । सम्मति कर्पोदेशिकस्य सट्टप्रबलेतुन् स्वकपे वापितिशेनाह—

एमेव य कम्मभिऽपि उण्हवणे नरिरे त्तल्य नाणत्त । तावियविलीणएण मोर्येगजुस्सीपुणस्सरण ॥ २४० ॥

व्याख्या—यथा कृतस्य सम्भवः स्वरूपं चोक्तम् एवं कर्मण्यपि द्रष्टव्यं, नवरं तत्र कर्मणि 'उष्णापने' उष्णीकरणे 'नानात्वं' धिनिपः, तयारि—'वापितविलीनेन' तापितेन विलीनेन च गुहादिना मोदकचूर्णयोः पुनर्मोदकत्वेन कारणं नान्यथा, तथा तृत्वर्थोयि भक्तमपि राष्ट्रुपित द्वितीयदिने मूयः सस्त्ररापादनेन कर्मतया निष्पाद्यमानं नाग्निस्त्वरेण निष्पाद्यते तत्रोऽशयं कर्मण्युष्णापने नाना त्म् । सम्प्रत्यश्रेय ऋष्याऋष्यविधिमार—

अमुगति पुणो रद्ध वाहमकण्यं तमारओ कण्यं । खेचे अंतो घाहिं काले सुइव्व परेव्व था ॥ २४१ ॥

व्याख्या—भित्तार्यं प्रशिष्ट सायु प्रति यदि ग्रहस्यो मणति—यथाऽयस्मिन्न ग्रहे विद्वल्य व्यावर्षमानेन स्वया मूयोऽपि मधुरे समा गन्तव्य, यतोऽयम् 'अमुकं' मोदकचूर्णयोदि मूयोऽपि रादं गुहपात्रादिवानेन मोदकादि कृत्वा दास्यामि, पशुमुक्ते तथाकृत्वा वेर दाति तरि तत्र रत्न्यते, कर्मोपश्लिक्तत्वात्, 'आरात्' भूयः पाकारम्मादर्थकं पुनः कर्त्तव्यं, दोषामावात्, तथा क्षेत्रेऽन्तर्बहिर्षो काले श्वस्तर्न परतरदिनभवं वाऽऋष्यमारतः कर्त्तव्यम्, इयमत्र मावना—पद् ग्रहस्यान्तर्बहिर्षो मोदकचूर्णयोदिकं मोदकादिवयोपस्करिष्यामि क्कालविषयार्थो यद्दृष्य भ' परतरे वा दिने मूयोऽपि पश्यामि तजुर्भ्यं दास्यामीत्युक्ते तथैव वेत्तत्वा ददाति वृतो न करतरे, मूयोऽपि पात्रम्, आरवस्त्वसंसक्त ऋष्यते । तथा घाद—

ज जह व कय वाह त कण्यइ आरओ तथा अकय । कयपाकमणिठ्ठि ति रियं जावचियं मोत्तु ॥ २४२ ॥

'याग्या—यत् सामायतो द्रव्यं यद्वा—यथा शेषनिर्दारेण वा मूयोऽपि कृतं वास्यामीत्युक्ते तथैव कृतं चेददाति न कल्पते,
 तथाऽपि तु मूयोऽपि पादादारतः कल्पते, यत्तु निर्दोरित्तोत्रकल्पव्यतिरेकेण पच्यते तत्र दातुं सङ्कल्पितमिति कल्पते, यत्तु शेषका
 एनिन्दारणमत्रिवाक्षेत्तत्र सामान्यतो मूयोऽपि पवत्वा वास्यामीति सङ्कल्पित तदन्वर्त्तित्वा श्वने परस्परदिने वा न कल्पते । अथ
 कर्मोशदिकं कृतपाकमात्मार्थिष्ठमपि यावदर्थिकं मुक्त्वा शेषमनिष्ट-नानुष्ठाव दीर्यकरणत्रैः, यावदर्थिकं त्वात्मार्यीकृतं कल्पते । अ
 याऽऽपाकर्मिकर्मोशदिकयो कः परस्परं प्रविशिशेषः?, उच्यते, यत् प्रथमत एव साध्यं निव्यादित तदाथाकर्म, यत् प्रथमतः सद
 मूयोऽपि पाककरणेन संस्क्रियते तत्कर्मोशदिकमिति । उक्तमौशदिकद्वार, सम्प्रति पूतिद्वारं वक्तव्यं—पूतिशतुर्दो, तपया—नामपूतिः
 स्थापनापूतिर्द्रव्यपूतिर्मात्रपूतिश्च, तत्र नामस्थापने सुशानत्वाद्नाहत्य द्रव्यभावपूती प्रतिपादयति—

पूर्वकर्मं तुविहं दव्ये भावे य होइ नायव्य । दव्यमि छगणघम्मिय भावमि य धायर सुहुम ॥ २४३ ॥

म्याम्या—'पूतिकर्म' पूतीकरणं द्विधा, तपया—'द्रव्ये' द्रव्यक्षिप्यं 'भावे' भावक्षिप्यं, तत्र द्रव्ये 'छगणपरिमिकः' गोमयो
 पचसितो पापिभो स्थान् । भावक्षिप्यं पुनर्दिष्टा—यात्र सूक्ष्मं च, इह यत् द्रव्यस्य घृतिकरणं सत् द्रव्यपूतिः, येन पुनर्द्रव्येण भावस्य
 पूतिकरणं तद् द्रव्यमप्युपचाराद् भावपूतिः, ततो वक्ष्यमाणमुपकरणानि भावपूतित्वेनाभिधीयमानं न विकल्पते । तत्र प्रथमतो द्रव्यपूति
 छगणमार—

गंधाहगुणसमिदं जं वष्यं अमुहगधद्रुव्यजुय । पूति परिहरिज्जाइ त जाणसु वष्यपुइसि ॥ २४४ ॥

व्याख्या—इह एव पूर्वं १४६१तो 'गणादिदुर्गशिक्षिष्टं' सुरभिगन्धाविगुणविशिष्टमपि, अपिरत्र सामर्प्याश्रम्यते, पथादशुचि
 गन्धद्रव्यदुक्तं त्वं दृक्शिरिषे परिशिष्यते तद्रूपं जानीहि द्रव्यपूविरिति । अत्रार्थे गायादेवेनोवाहरणमार—

गोडिनिचो घस्मी सहार्थं आसन्नगोडिमचाए । समियसुरवह्मतीसं अजिन्न सभा महिसिपोहो ॥ २४५ ॥
 गोडिनिचमत्ते गोडिगघोचि वल्लवणिआयो । उक्त्वणिय अन्न छगणेण लिपण वुव्वपूर्ई उ ॥ २४६ ॥

संजायल्लिचमत्ते गोडिगघोचि वल्लवणिआयो । उक्त्वणिय अन्न छगणेण लिपण वुव्वपूर्ई उ ॥ २४६ ॥
 व्याख्या—समिह्ल नाम पुरं, तत्र बहिरुघाने सभाकलितेवकुस्त्रिआयां मायिन्नरो नाम यत्, अन्यदा च तस्मिन् पुरे शीतलका
 भिषमशिसुपवस्ये, तदा कैबिचस्म यत्सस्यौपपाक्त्तकमिष्टं यद्यस्मादश्विवादयं निस्तरामस्तत्स्ववैकं नर्यम्य्यादिपूषापनिकं करिव्यामा,
 ततो निस्सीर्णां यथमपि तरमादाश्विवाद, जातञ्च तेषां चेनासि चमत्कारो यथा नृनमप समातिहार्यो यत् इति, ततो देवशार्माभिषो माट
 स्मदानेन पूजाकारको वमणे, यथा वर्षमेक यावदष्टम्याधिपु प्रावरेव यत्ससर्मां गोमयेनोपलिम्भे, येन तत्र पविर्भीमूतायां वययागस्यो
 पापनिकं दुर्मः, तथैव तन प्रक्षिप्तं, तदाः कदाधियद्योषापनिका भविष्यतीतिङ्त्वा समोपलेपनार्यमदुद्रव एव सूर्ये कस्यापि कुट्टम्बिनी
 गोपाटके उगणप्रणाय प्राक्वेन्न, तत्र च केनापि कर्मस्त्रेण रात्रौ मण्डक्यल्लसुरापम्यवहारतो जावाजीणेन पभिररात्रीभागे तस्मिन्नेव
 गोपाटके वनधित्तमदेशे दुर्न्धमर्जर्णे पुरीप व्युवसञ्जि तस्य चोपरि क्यमपि भ्रिषी समागत्य छगणपोऽमुक्तवती, तवस्तेन स्यगितं तद्व-
 जार्णे पुरीपं देवश्चन्दना न प्रावमिति देवशर्मा तं छगणपोऽं सकस्मपि तथैव दृशीत्वा तेन सभासुपलिज्वनान्, तथापनिकाकारिणश्च जना
 नानाविधमोदनादिक भोजनमानीय यावद् भोजनार्थं तत्रोपविशन्ति वावचेपाम्बीव दुरभिगन्धः समायाता, तदाः दृष्टो देवशर्मा, यथा कुवो
 अमशुदिगपः समायाति ? इति, तेनोत्त-न जाने, ततस्तः सम्यक् परिमाषयशिक्षलेपनामध्ये म्हाद्ययथा दहश्चिरे सुरागन्धश्च निर्घातः,

ततो अग्रे यदुपलेपनस्ये पुरीषमवतिष्ठते इति, ततः सर्वे भोजनमद्युचीचिकित्सा परित्यक्तम्, उपलेपन च समूलमुत्खातम्, अन्येन च गोम-
येन समोपलेपिका, योऽनादिकं चान्यत् फस्त्वा युक्तमिति । सूष सुगमं, नवरं 'धर्मा' धार्मिकं, 'स्वमिय'धि यण्डकाः 'सम्क्षा' पुरीषम्,
अत्र यदुपलेपनं यच्च तत्र न्यस्तं भोजनादिकं तत्सर्वं द्रव्यपृथिः ॥ इत्यत्रा द्रव्यपृथिः, अथ भावपृथिवारः—

उगगमकोटिअवयनमित्तेणवि मीसियं सुसुद्धंपि । सुद्धपि कुण्ड चरण पूइ त भावओ पूई ॥ २४७ ॥

ध्यास्या—'रद्रमस्य' रद्रमदोपनास्य पा कोटयोऽन्नप विभागा भाथाकर्म्मार्थादिक्या भेदा इत्यर्थः, ताम द्विषा—विश्लेषयोऽवि
श्लेष्यश्च, वेप्रेहाभिरापोयो ग्राह्याः, तासामविश्लेषिकरूपाणासुद्रुमकोटीनामनयन्मात्रेणापि मिश्रितमद्यनादिकं स्वरूपतः 'सुष्टुद्धमपि' सक्रमादि
शेषपरितमपि स्तु यद् सुभ्यमानं चरणं 'शुद्धमपि' निरतिचारमपि पृथि क्रोति, तद्वद्वनादिकं मावपृथिः । 'उगगमकोटी' इत्युक्तं,
ततस्ता परोद्रुमकोटीरीषमित्सुरारः—

आहाकःमुद्देसिय मीसं तह धायरा य पाहुडिया । पूई अज्जोयरओ उगगमकोटी मन्ने एस्ता ॥ २४८ ॥

ध्याय्यो—आथाकर्म्म सकृत् तथा औपेक्षिक यावदर्थिकं सुफत्वा श्रेयं कर्मौपेक्षिकं 'मिथ' पालणिसाद्युमिभमावं धादरा च प्राप्नु-
विद्य 'पृथिः' मावपृथिः अथ्यसपूरकशेषोपरशेषेवद्यात्मकः, एषा मयति उद्रुमकोटिरिषिषोभिकोतिरूपा, तदेवं मावपृथिः स्वरूपत उपयय्ये
सम्भवि भेषत बारः—

धायर सुद्रुमं मात्ते उ पूइयं सुद्रुममुन्नरि श्लेष्छामि । उवगरण भवपाणे सुविहं पुण धायरं पूई ॥ २४९ ॥

व्यास्या—‘माधे’ भावविषया प्रतिदिशा, तर्पणा—वाद्यस्य सूत्रा च, सूत्रे च नपुंसकनिर्देशः प्राकृतत्वात्, तत्र मरुमां माक्षयति मुपरि कस्ये, वादरा पुनर्दिशा, तद्यथा ‘उपकरणे’ उपकरणविषया ‘भवत्पाने’ भवत्पानविषया, तत्र मत्कपानपृषि सामान्यतो व्याधि व्यास्यति—

म्यासुत्तर—
 चुहुसखलिया डोए वट्टीछूढे य मीसग पूह । डाए लेणे हिंगू सकामण फोढणे धुमे ॥ २५० ॥

व्यास्या—‘चुह्री’ प्रतीवा, ‘उखा’ स्वासी ‘दोयः’ पुराणस्वकः, मराभट्टक इत्यर्थः, ‘दब्धी’ सयीयान् दादरस्वकः, एतानि च सर्वाण्यधार्म्यादिक्रूपाणि द्रष्टव्यानि, सर्वत्रापि च नृवीयार्थे सप्तमी, ततोऽयमर्थः—एतैः सम्मिश्र शुद्धमपि यवञ्चनादि वत् पृषिः, तत्र चुह्युलाभ्यां मिथिताभ्यां कृत्वा रन्नेन यद्वा तत्र स्वापनेन, तथा ‘दाय’ शकं क्वणं शिष्टु च प्रतीवम्, एतैरापाकमिकैः सम्मिश्रं पृषिः, तथा ‘संक्रामणस्तोदनधूमैः’ इति, तत्र संक्रामणम्—आधार्म्यमक्काविलरस्थिते स्वास्यादौ शुद्धस्याञ्चनादेः पचन मोचनं वा, यद्वा दादरस्तेनापाकर्मणाऽयत्र स्वास्यां सञ्चारणं, स्फोटनम्—भाषाकर्मणा राजिकादिना संस्कारकरणं धूम—रिहन्वा दिरात्स्त्रे क्यार ॥ एनामेव गार्था व्याधिस्याद्यु प्रथमत उपकरणस्यै व्यास्यानयति—

सिज्झंतसुवयार विज्जातस्स व करेइ ज वृव्वं । त उवकरण चुह्री उक्खा वृव्वी य डोयाई ॥ २५१ ॥

व्याख्या—यश्चुह्यादिकं सिद्धपतोऽनस्य, यद्वा यव्यार्थविक दीपमानस्य मत्कस्योपकारं करोति वञ्चुह्यादिकं दर्व्यादिकं च ‘उपकरणम्’ इत्युच्यते, तपक्रियते अनेनेत्युपकरणभित्तिव्युत्पत्तेः । तत्र चुह्युलयोः स्थितमञ्चनादिकमाधित्य कस्याकस्यविधिमार—

दुरलुबला कम्माई आइममगेसु तीसुवि अक्कप । पडिक्कुट तत्पत्य अन्नत्यगय अणुनाय ॥ २५२ ॥

व्याख्या—११ दुष्टुले कदाचिद् द्वे अध्यायाकर्मिके आपाकर्मिककर्मसम्भिन्ने वा भवेत्, कदाचिदेकतरा काचित्, तत्र च भङ्गा
द्वेत्वारः, तपया—दुष्टी आपाकर्मिकी तला च ? दुष्टी आपाकर्मिकी नोस्वा २ तला आपाकर्मिकी न दुष्टी ३ नोस्वा आपाकर्मिकी
नापि दुष्टी ४ । तत्रादिषु त्रिविधेषु यद्दुष्टु रपनेनावस्थानमात्रेण वा रिक्तमव्यं घृष्टिदोषात् । अस्मद्व्यस्यापि तस्य विषयविभागेन
रस्यतामकन्त्यतां चार—‘तत्र’ दुष्ट्यादौ रन्धनेनासतो वाऽऽनीय रयापनेन स्थितं सत् ‘प्रतिकुष्टं’ निराकृतम्, कल्प्यं गतं पुनस्त्वदे
चानुग्रहं शीर्यकरादियि, इयमत्र भावना—पदि तत्र राद्धयथाऽन्यतः समानीय स्यापितं ततो यदि तदेवान्यत्र स्वयोगेन नीतं भवति न
सास्वर्षे धारि कस्ये । तदेव दुष्टयुत्तास्त्वितस्य कल्प्याकल्प्यविधिसुपवर्ष्य सम्प्रति दुष्ट्यापुपकरणानां प्रतिभाष विदर्शयिषुः ‘दुष्टुक्ल-
ष्टिया दोष’ इति पूर्वोक्तगायावर्ष व्याख्यानयति—

कम्भियक् दममिस्सा दुष्टी उक्त्वा य फडुगजुया उ । उवगरणपृइमेय दोए वंछे व एगयरे ॥ २५३ ॥

व्याख्या—आपाकर्मिकेन कर्मिणं वा मित्रा, किमुक्तं भवति ?—कियता शुद्धेन कियता चापाकर्मिकेण या निव्यादिता शुद्धी
उत्ता च सा आपाकर्मिककर्ममिमा, कल्पम् ? इति, आर—‘फडुगजुया उ’ चि, अत्र हेतौ मयम् ततोऽप्यर्थो—यतः फडुगेन—आपाक-
र्मिकेन कर्मिणसूचनेन युता तव आपाकर्मिककर्ममिमा, सा इत्येवमुक्ता उपकरणयुतिः, तथा ‘दोए’ इति देवे समुदायकश्चेत्यप्यत्राव होय
इत्युक्ते दोषरयाप्रमाणे दृढे, तस्मिन् यद्वा वृत्ते एकतररिषिभाषार्थमिति स चारइत्तकः प्रतिर्षयिषुः, एकस्मन्ना विद्या अग्न्यस्याप्युपकर

नस्य पृतिस्व मावनीय, तत्र शुहसुलाचिपये कल्याकरूप्यविभिरनन्तरमेवोक्तो दारुस्वके चापाकर्म्मणि पृतिरूपे वा स्वयोगेन स्यास्या परिच्छेदे स्यास्या स्थितमदनादि कल्पये, न तु तेन सम्मिभमिति । सम्मति 'दृष्वी दृष्टे य' इति व्याधिस्यासुरार—

दृष्वीदृष्टेति ज वुत्, कम्मदृष्वीपूँ ज दप । कम्मं घट्टिय सुद्ध तु, घट्टए हारपूइय ॥ २५४ ॥

व्यास्या—'दृष्वी दृष्टे' इति यत् प्रागुक्तं, तस्यायमर्थ—'कर्मदृष्वी' आचारकर्मिकदृष्वी यत् शुद्धमव्यञ्जनादिकं घट्टयित्वा ददाति तद् 'आहारपृतिः' भक्तपृतिः । सा चेदृषी स्यास्याः सकान्नाभिक्ताश्रित्वा तदि स्यास्याः सक्तं कल्पते, यदा मा भूवापाक-
मिमी दृष्वी, केवल शुद्धयाऽपि दृष्वी यदि पूर्वमाघाकर्मिक 'घट्टयित्वा' चालयित्वा पथादापाककर्मावयवत्तरष्टितया यदपरं शुद्धमपि भक्तादिकं घट्टयति घट्टयित्वा च ददाति तदप्यारारपृति । अस्यां च दृष्वी स्यास्या निष्क्रान्तितायामपि पात्रास्य स्यालीमर्कं न कल्पते, आचारकर्म्मविषयविभित्वात् । 'दाए' इत्याशुपरार्द्धे व्याधिस्यासुरार—

अत्तट्टिय आयाणे दाय लोणं च कम्म हिंणुं वा । त भत्तपाणपूई फोढण अन्न व ज छुहइ ॥ २५५ ॥

सकामेढं कम्मं सिद्ध ज किंचि तत्य दूढं वा । अगारघूमि याली वेसण हेढा मुणीहि धूमो ॥ २५६ ॥

व्याख्या—आत्मार्थम् 'मादाने' तक्रादिपात्ररम्भरूपे सति यथाघाकर्मिक 'दायं दायक यदित्वा रुवण यदा हिंणु' अन्यथा स्फोत्रं रामिक्कजीरकादि क्व तक्रादिकं तेन सम्मिर्ध भक्तपानपृतिः, एतेन 'दाए लोणे हिंणु फोढण' इति व्याख्यातं । तथा यस्यां स्यास्यां राद्धमापानर्म्मं तदन्यम सक्रमदय—प्रतिज्ञिष्य तस्यामेव स्यात्यामच्छवस्त्वभ्यायां यदात्मार्यं सिद्ध किञ्चित् यदा तत्र प्रसिप्त तदपि भक्तपान-

पूति, अनेन 'संक्रमणं' इति व्याख्यातं, तथा 'अङ्गारेणु' निर्बुध्याधिक्येणु 'वेसने' वेसन्प्रहरणमुपसृष्टणं तेन वेसन्निष्क्रुन्नीरकादौ प्रसिते सति यो घृणु नृच्छसति स वेसनाङ्गारघृणु इति शक्त्यं, पूर्वगाथायां घृणु इत्स्य पदस्यापमयो भावनीय इत्यर्थः । वेसन्शब्दस्य च व्यस्तः सम्भप्य आप्तत्वात्, अङ्गारादीनां च मध्ये एकं द्वे प्रीणि वाऽऽधाच्छर्षिकाणि द्रष्टव्यानि, अनेन च घृणेन या व्याप्ता स्यात्ती तस्मादिकं वा वक्ष्यति पूतिः ॥ तत्रा वादरपूति, अय सुप्तपूतिमार—

इधणघृमेगेधेअवयवमाईहिं सुहुमपूई उ । सुंदरमेयं पूई चोयग मणिणु गुरु मणइ ॥ २५७ ॥

व्याख्या—भ्रैक्ष्णद्वयस्य छन्दोऽर्थत्वादादिशब्दस्य व्यत्ययान्मकारस्य चाल्प्रसक्तिस्त्वादेवं निर्देशो द्रष्टव्यः—'इधनवृणुगधा पदयरे' इति, इधनप्रहरणं चोपसृष्टणं, ततोऽङ्गारा अपि दृश्यन्ते, आदिसुध्वेन च धाप्यपरिग्रहः, ततोऽयमर्थः—इन्वनाङ्गारापयववृणुगन्धवाप्यैरापाकर्मसम्बन्धिषि सम्भिर्धं पत्तु शुद्धमन्त्रादिकं तत् सुप्तमृषिः । एषा च किञ्च सुप्तमृषिर्न आगमे नियिष्यते, तत्राशोदक आर—'सुन्दरं' युक्तमेनां पूतिं वर्जयितुं, तत्किं नागमे नियिष्यते?, एवं परेणोक्ते गुरुर्धर्षणवि—

इधनघृमेगेधेअवयवमाई न पूइय होइ । जेसि तु एत पूई सोही नधि विज्जाए तेसि ॥ २५८ ॥

व्याख्या—अथापि पदयोअना प्रागिव, ततोऽयमर्थः—इन्वनाङ्गारापयववृणुगन्धवाप्यैरापाकर्मसम्बन्धिषिभिर्धं पूतिर्न भवति, येषां तु घृणेन पूतिर्वचति तेषां मतेन साधोः शुद्धिः सर्वथा न विष्यते । पतदेव माषयति—

इधनअगणीअवयव घृमो यण्को य अङ्गगंधो य । सर्वं फुसति लोय मणइ म्पव्य तमो पूई ॥ २५९ ॥

व्याख्या—इत्यनाम्यवयवा सूस्मा ये पूमेन सहादृश्यमाना गच्छन्ति, तथा घूमो घ्राण्योऽङ्गेष्वथ, एते सर्वेऽपि मसरन्तः किल्ल सक्तमपि कोक सृष्टन्ति, तद्युवूलानां सक्तमपि कोकं यावत्प्रमनसम्भवात्, तवत्स्वाभिप्रायेण सर्वमपि प्रुतिरापयये, तथा च सति साधोः कर्म शुद्धिः ? इति । अत्र परः प्राणुक्त्वविरोध दर्शयन् स्वपक्षं समर्थयति—

ननु सुहृमपूइयस्ता पुष्टुविट्टस्तऽसंभवो एवं । इधणधूमार्ईहि तन्हा पुइत्ति सिच्चभिण ॥ २६० ॥
 व्याख्या—ननु यदीयनापवयवादिभिः प्रुतिर्न भवेत्, एवं सति त्वाहि पूर्वोपिष्टस्य ' मावमि च वायरं सुहृमं ' इत्येवमुक्तस्य सुहृमपूतेरसम्भवनं प्राप्नोति, अत्यस्य सुहृमपूतेरभावात्, तस्मात्सिच्चमिदं यदुव इत्यनधूमार्दिभिः सम्भिधं प्रुतिः सुहृमपूतिरिति । अत्र गुरुत्वात्

चोयग इधणमार्ईहि चउहिवी सुहुमपूइय होइ । पञ्जवणाभित्तिमियं परिहरणा नत्थि एयत्स ॥ २६१ ॥
 व्याख्या—' रे चोइक ! ' रेक ! ' इत्यनादिभिः ' इधनाम्यवयवपुष्पाप्यग्न्यैश्चतुर्थिभिरपि सृष्टं सुहृमपूतिर्भवति, नात्र क्वचिद्दिवाद', एनामेव च सुहृमपूतिमधिकृत्य प्राणुकं ' मावमि च वायरं सुहृमं ' इति, केवलमियं सुहृमपूतित्वेन भग्नं प्रज्ञापनाभावं, परिहरणं पुनस्तास्या—सुहृमपूतेर्नास्ति, अत्रवयत्वात् ॥ एतदेव मपञ्चयति—

सञ्जमसञ्जं कज्जा सञ्जं साहिज्जाए न उ असज्जं । जो उ असञ्जा साहइ किल्लिस्तइ न तं च साहेई ॥ २६२ ॥
 व्याख्या—इह द्विविधं कार्यं—साध्यमसाध्ये च श्वषमञ्जयं चेत्यर्थः, तत्र साध्य साध्यते न त्वसाध्यं, यस्त्वसाध्यं युज्माह्वः सापयति स नियमात् क्लियते, न च तत्कार्यं सापयति, अधिपमानोपायत्वात्, एयोऽपि धानन्तरोकः सुहृमपूतिरश्चक्यपरिहारः, त्वतो न परिश्रियते । सम्मति परो ' वायरं सुहृमं ' ति समर्थयमानोऽपरं सुहृमपूतिं तस्य परिहरणं च श्वक्यं प्रतिपादयति—

आहावम्मियमायणपफोडण काय अकयए कप्पे । गहिय तु सुहुमपूर्ई धोत्रणमार्ईहि परिहरणा ॥ २६३ ॥

ध्यास्या—यत्र भानने दृशीतमाथाकर्म तस्मिन् भानने आथाकर्मपरित्यागानन्तरं 'प्रस्फोटनं कृत्वा' इस्तेनास्मालनादिना सर्तानिष्पापान्कर्मानिवचानपसार्य अठ्वे 'कन्ते' कन्त्यत्रये यद् दृशीतं तत्सुस्मपूविर्भवति, कविययोद्धरितमूमापाकर्मावियथाविश्रणसम्म यात्र, तस्य च सूस्मपूवेः परिहरण घावनादिभिः, किमुक्तं भवति?—यात्रस्यापान्कर्माकपरित्यागानन्तरं कल्पप्रयथावनेन प्रक्षालनं क्रियते तर्हि सूस्मपूतिर्न भवति, क्त एवं सूस्मपूते परिहरणमपि घट्यते, तस्मादिदमेव 'सूस्मपूतिस्वरूपमुच्यतामिति भावः, तदेतदयुक्तं, यत्र इयं वादरपूतिरेव, तपारि—दृशीवोऽस्ति तस्याथार्चनः सत्कैः स्यूकैः सिक्त्यापवयवैः, । तन्मिथं सत्कयं स सूस्मपूतिः ? । किञ्च—

घोयपि निरायत्र न होइ आहश्च कम्मगहणंमि । न य अइद्व्या उ गुणा मत्तई सुच्छी कओ एव ? ॥ २६४ ॥

ध्यास्या—कदाचित् 'कर्मघरणे' आथाकर्मिच्छरणे सति तत्परित्यागानन्तरं पश्चात् 'चौतमपि' प्रसाक्षितमपि पात्रं सर्वथा न निरलय भवति, पश्चादपि गन्धस्योपकम्पमानत्वात्, अथ गन्ध एव केवल उपकम्प्यते न तु तदवयवः कथिदस्तीति द्रुये, तत्र आह—न च 'अद्रव्या' द्रव्यरश्मि 'गुणाः' गन्धादयः सम्भवन्ति, ततो गन्धोपसम्भवादवयवं तत्र पौष्टेऽपि केचन सूस्मा अपयवा द्रष्टव्याः, ततो मण्ये—'एयमपि' अपिरथ सायच्छर्तान्त्रयते मथत्परिच्छिन्तमकारेणापि कृत्वाः सूस्मपूतेः 'शुद्धिः' परिहारो ?, नैव कथञ्चन इति भावः, तस्मात्सूक्तं एव सूस्मपूतिः, तस्य च मद्यापनामार्थं, न तु परिहारं कर्तुं द्यापमिति स्थितं । ननु यत्रि स परमार्यतः सूस्मपूतिस्त तन्मन्यापरिहारे निपमादशुद्धिः यामोति, तोऽपि च गुरुमपूति. सत्कैः स्यूकैः सिक्त्यापवयवैः, तन्मन्यापरिहारे निपमापनसम्भ

चद, ततो यदा तदा वा ङाप्यापाकर्मसम्भरे सर्वेषामसि साधूनामशुद्धिः प्रामोषीति, नैप दोषो, धृत्वादिप्रुल्लाना चरणभ्रंशापावनसौ
 मध्ययोगात्, न वैतदनुपपन्नं, लोकेऽपि तथा दर्शनात्, तथाहि—

लोपुनि असुहृगघा त्रिपरिणया दूरजो न दूसति । नय मारति परिणया दूरगयाओ(अत्रि) विसावयवा ॥ २९५ ॥

भ्यास्या—लोकेऽपि 'अशुचिगन्धाः' अशुचिसस्त्र गन्धपुत्रका दूरत आगता विपरिणताः सन्तः सृष्टा अपि 'न दुष्यन्ति'
 न सृष्टिदोषमशुधिसर्षन्नरूप त्वेकप्रसिद्ध जनयन्ति, न च विपावयवा अपि दूरगताः सन्तः 'परिणताः' पर्यायान्तरमापन्ना मारयन्ति,
 तथाप्याथार्क्येण सम्बन्धिनो गन्धादिपुत्रला दूरत' समागच्छन्तो विपरिणता न चरणमाणान् विनाशयितुमीशा, नाप्याथार्कर्मसम्पत्तौ
 लक्षणं वोप जनयन्तीति । तदेवमिच्छनाद्ययनोपेतया यः सूक्ष्मप्रवृत्तिमपरिहार्यं प्रतिपाद्य मम्मति श्लेषद्रव्यप्रवृत्ति परिहार्यं प्रतिपादयति—

सेसेहि उ दृढ्वेहि जावइय फुसइ तचिय पूई । लेवेहि तिहि उ पूई कप्पइ कप्पे कए तिगुणे ॥ २९६ ॥

व्याख्या—'श्लेषैः' इन्द्रनाथवषट्कव्यतिरिक्तैः श्वाकृत्वण्यविधिर्योक्तस्यात्पाधिपरिभित द्रव्य सृष्ट भवति तावत्प्रमाणं प्रवृत्तिः, तथा
 त्रिभिर्लक्ष्यै प्रवृत्तिः, इयमत्र मापना—स्यात्यां किलाथार्कर्म राब्दं, ततस्तस्या अपनीतम्, अपनीते च तस्मिन् या पाञ्चाल्या खरष्टिः सा एको
 श्लेषः, तवस्तस्यामेव स्यात्पामकृतकल्पत्रयायां शुद्ध राब्द प्रवृत्तिः, एवं वारद्वयमन्यदपि राब्द प्रवृत्तिः, चतुर्थे तु चारे राब्द न प्रवृत्तिः, अयात्म
 योगेन यदि सुरस्या तस्या स्यात्प्याः निःश्लेषावयवापगमाय कल्पत्रयं वदाति तर्हि का वार्त्ता ?, तव आह—कल्पते तस्यां स्यात्यां शुद्ध
 मयनादि राब्दं, यत्रि 'कल्पे' प्रस्ताब्धने 'त्रिगुणे' त्रिसङ्ख्ये कृते सति राग्यति, न श्लेषकालम् । एवमेव मावयति—

इधणमाइ मोसुं चठरो सेसाणि होति वुव्वाइ । तेसिं पुण परिमाणं तयप्पमाणाठ आरब्भ ॥ २६७ ॥

ध्याएणा—इत्थनावयवादीनि चत्वारि पूर्वाङ्कानि मुक्त्वा द्वेषाणि 'द्रव्याणि', अन्ननादीनि पुत्तिरुणकणानि ज्ञातव्यानि, वेपां च शुब्दाननादिपुत्तिकरणविषये परिमाण त्वनप्रमाणद्वारम्य द्रष्टव्यम्, इयमत्र भावना—कन्दुलादीनामापाकर्म्मणां गन्धादिचक्षुष्टयं परिहृत्य देवं त्वगवपवमात्रप्रण्यावौ कृत्वा यदुपैते वेन स्पृष्टं शुद्धमप्यन्ननादि पुत्तिर्मवतीति । सम्मति दाहसुर साधुश्रात्रं चाम्भित्त्य पुत्तिविषयम् कल्प्यादन्त्यविधिमार—

पढमदिउसमि कम्मं तिन्नि उ दिवसाणि पृइय होइ । पूईसु तिसु न कप्पइ कप्पइ तइओ जया कप्पो ॥ २६८ ॥

ध्याएणा—११ यस्मिन् दिने पत्र शूरे कृतमापाकर्म्म वत्र वस्मिन् दिने 'र्त्स' आपाकर्म्म व्यक्तमेव, द्वेषाणि तु श्रीणि दिनानि पुत्तिर्भवति, तद्वृहं पुत्तिशेषकथतीत्यर्थः, तत्र च 'पुत्तिणु' पुत्तिशेषकथ्त्तु त्रिषु दिनेषु आपाकर्म्मदिने च सर्वेष्वङ्गपया चत्वारि दिनानि यावन्न कृत्यते, साधुपात्रे च पुत्तिभूते तदा शुद्धमन्ननादि प्रीतुं कस्यते यदा तृतीयः कल्यो वृषो भवति, न श्रेयकार्त्तं, पुत्तिशेषकथ्त्तुमात्र । मम्मत्पापाकर्म्मं गृत्ति च वैशिश्लेतेन प्रक्षिपाद्यपुत्तिपरति—

समणकडाहाकम्मं समणाण ज कडेण मीसं तु । आहार उयहि वसही सत्थं तं पूइय होइ ॥ २६९ ॥

ध्याएणा—श्रयणप्रणामार्थं चत्वारोपपियसत्पारिक्कं पत्र कत्तर्त्तमापाकर्म्मं, यत्पुनः अपणानामार्थं चत्तेनापाकर्म्मणा विभवाएरादि तन्मन्दि पुत्तिर्मवति । सम्मति परित्रान्शोपाएणा—

सङ्कुरस श्रेयविनसेसु संखडो आसि संघमचं वा । पुच्छित्तु निटणपुच्छं सल्लोवामो वडगारीणं ॥ २७० ॥

व्याख्या—इह प्रथमत आगतेन भादृष्टरे तथापि किमपि सङ्कुर्यादि चिह्नमुपलभ्य पूविदोपसंख्यमात्रे भादृस्य पार्श्वे उपलस-
णमेव श्राविकावेद्य पार्श्वे निपुणपुच्छ प्रष्टव्यं, यथा—गुण्णाक शूरे ' स्वाकदिवसेषु ; स्वाकदिवसमध्ये, प्रभूतविवसाविक्रमेण पूविदोपो न
सम्भवतीति स्वोच्छदिवसप्रमाण, ' सङ्कुरि ' क्षीवासादिप्रकरणरूपा सङ्कुरकं वा दचमासीत्?, सङ्कुर्यां वा साधुनिमित्तं किमपि कृतं
भामस्य?, तवस्त्वारिनादर्शांश्च दिनत्रयं पूविदिकित्सा परिहर्षव्य, चतुर्योदितु तु दिनेषु परिग्राह्य, अथवा कापि प्रथमन्तरेणाप्यगारिणीनां
संज्ञापात पूक्तिपूविर्वेति ज्ञातव्यं, वा रि अष्टा एवान्यसुरिश्य क्रययन्ति, यथाऽस्माकं श्वः परतरे वा दिने सङ्कुरकं वचमासीत्, यद्वा-
सङ्कुरिः सङ्कुर्यां च कृत साध्यं प्रभूतमञ्जनादिकमिति, तत एवं वासां संज्ञापानाकर्ण्य पूत्यपूती ज्ञात्वा परिग्राहणे कार्ये, चकं पूवि-
द्वारं । सम्प्रति मिभजावदारम्भ—

मीसज्जायं जावतिय च पासडिसाहुमीसं च । सहस्तरं न कप्पइ कप्पइ कप्पे कए तिगुणे ॥ २७१ ॥

व्याख्या—मिभजावं भिभा, तद्यथा—यावदर्थिकं पालगिहमिभं साधुमिभं च, तत्र पावन्तः केचन गृहस्था अगृहस्था वा भिभा-
पराः समागमिष्यन्ति तेषामपि भविष्यति कुटुम्बे चेत्सिद्धया सामान्येन भिभाचरयोग्यं कुटुम्बयोग्य चैकत्र भिखिं यत्पश्यते तथा
वदर्थिकं मिभजावं । यत्तु केवलपालगिहयोग्यमात्मयोग्य चैकत्र पचते तत्पालगिहमिभं । यत्तुन' केवलसाधुयोग्यपालयोग्यं चैकत्र पश्यते
वृत्ताधुमिभं । अमणानां पालगिहपचन्तर्मानविवक्षणात् अमणमिभं पूयप्रोक्तम् । एतच्च मिभजावं ' सास्त्रान्तरमपि ' सास्त्रान्तरे गतमपि-
येन तत्त्वं तेनान्यस्मै दपं तेनाप्यन्यस्मै यावत्सास्त्रकामाय दपं, ततोऽपि परं यदि साक्ष्ये ददाति तथापि न कल्पते । भाजनशुद्धौ

विधिमार—येन भाजनेन वन्मिथं श्रुतिं वस्मिन् भाजने मिथरिस्स्यागानन्तरं 'कस्ते', प्रसालने त्रिगुणे कृतेऽन्यत् शुद्धं श्रुतिं मन्वते, नान्यथा । एनामेव गार्था माप्यष्ट्याचिस्व्यासुः मयमवो मिथगावस्य सम्भवमार—

तुग्गासे त समइच्छिउ व अद्याणसीसए जत्ता । सइठी बहुभिक्लयरे मीसज्जायं करे कोई ॥ ३३ ॥ (भा०)
 व्याख्या—दुस्तेन श्रासो यत्र तद् दुग्रासे—दुभिन्न वस्मिन् भिन्नाक्षरसत्त्वानुक्रम्यया, यद्वा तद् दुभिन्नं समविक्रान्तः कश्चित् युमुस्ता कृष्ट महत्परिग्राय यद्विधा 'मध्वशीर्षिके', नन्वाराशिनिर्गमरूपे प्रवेशरूपे त्विन्नभिन्नाक्षरानुक्रम्यया यद्वा 'यात्रायां' तीर्थयात्रादिरूपे वत्सवनिवेशे दानप्रद्वया कोऽपि 'थदी' अद्वावान् षट्त्वं भिन्नाक्षरानुपलम्प्य 'मिथमातं', पूर्वोक्तशब्दार्थं करोति । सम्प्रति यावदपि कस्य मिथगावस्य परिज्ञानोपायमार—

जावतढा सिद्ध नेयं त वेह कासिय जइण । यहुसु व अपहुप्पते मणाइ अनपि रवेह ॥ २७२ ॥

व्याख्या—कश्चित् किमपि साधने वदवी क्वयाधित्तमविष्यते—नेष दीयमानं यावदर्थं सिद्धं—यावन्तः केचनापि भिन्नाक्षराः समा-
 गमिष्यन्ति तेषामर्थोप सिद्धं, किन्तु विचसित, तस्माच्छेषेति यतिम्यं क्वमितं यावद्वृहन्ति तावत्प्रमाणं, यद्वा प्रशुषेणु भिन्नाक्षरेषु समाग-
 रणस्य अप्रतन्ममाणे राण्यमाने 'अमभवति' अपूर्यमाणे शृङ्गनायको भणति—नैतावता रादेन सरिष्यति तवोऽन्यद्व्यभिक्तं प्रक्षिप्य
 शब्दुकि, एवं श्रुते यावदर्थिक मिथं परिग्रायते, शाल्ता च परिर्णव्यमिति । सम्प्रति पास्वविभिमिथसाधुमिभे प्रविष्याव्यति—

अचढा रथते पासंठीणपि थिइयओ मणाइ । विगंणव मने मने मने मने मने ॥ २७३ ॥

व्याख्या—‘आत्मार्थे’ कुटुम्बार्थे दृष्टिष्या ‘राज्यमाने’ पश्यमाने दृष्टनायको यावदर्थिकमिधमवर्धकसहनायकापेक्षया द्वितीयो भणति, यथा पाल्बिनामप्यर्थ्यापिकं प्रक्षिप । तथाऽऽस्मार्थमेव राज्यमाने तृतीयो दृष्टनायको द्रष्टे, यथा—निर्ग्रन्थानामर्थ्यायाधिकं प्रक्षिपेति । तत्र एवं धृते पाल्बिभिःसाद्युमिधयोःरपि परिहानं भवति । सम्प्रति यदुक्तमेवत् ‘मिधनातं पुरुषसहस्रान्तरगतमपि न कल्पते’ इति, तदुद्यन्तेन भावयति—

विसघाड्य विसियासी मरइ तमन्नोत्रि खाइळं मरइ । इय पारपरमरणे अणुमरइ सहस्ससो जाव ॥ २७४ ॥

व्याख्या—इह क्वेऽपि वेपकेन विषेण घातितः, तस्य पिहित योऽन्नाधि सोऽपि म्रियते, तस्यापि मांसं यो भक्षयति सोऽपि म्रियते, एवं परम्परया मरणे तावद् ‘अनु’ पायात्याः पायात्यो म्रियते, यावचे म्रियमाणाः सङ्ख्यया सहस्रशो भवन्ति । इत्थं सहस्रवेधकस्य विषस्य प्रभारः यत्सहस्रान्तरगतमपि मारयतीति भावः ।

एय मीसज्जाय चरणप्यं हणइ साहु सुविसुळं । तग्हा त नो कप्पइ पुरिससहस्संतरगयपि ॥ २७५ ॥

व्याख्या—‘एवं’ सहस्रेभ्यश्चिपमिष यावदर्थिकपाल्बिःसाद्युविषय मिधनात्मप्येकेनान्यस्मै दत्तं तेनाप्यन्यस्मायित्येवं परम्परया पुरुषसहस्रान्तरगतमपि साधोः सुनिशुद्धं घराणात्मान इन्ति, तस्मान्न कल्पते साधुना सहस्रान्तरगतमपि मित्र । सम्प्रति साद्युविषय विधिमार्-निश्छोडिपु करीसेण वात्रि उब्बट्टिपु तमो कप्पा । सुक्खाविच्चा गिण्हइ अन्न चउत्थे अमुक्केऽवि ॥ २७६ ॥

व्याख्या—मित्रे कयमपि दृष्टीते पद्माचस्मिस्त्यके सधि यान्ते ‘निश्छोडिवे’ अङ्गुल्यादिना निरक्षयने कृते यद्वा ‘करीषेण’

शुज्जगीमपङ्कणेण उद्रुर्धिते पश्चात् श्रपः कल्या दीयन्ते, तत्र आतपे वद्रु माजनं श्रोपस्विता पश्चात्स्मिन्नथ्यते—शुद्धं शुद्धाति, नान्यथा, पूर्वि-
 दोपसम्भवात्, अन्ये तु श्रपः प्राहुः—शत्रुर्वै कल्पे वृचे सति अशुक्लेऽपि, शुद्धन्ति, नास्ति कश्चिदोपः, अयं च प्रज्ञाछन्नविधिः सर्वप्राप्यज्ञो
 थिकोद्विग्रहे वेदितव्यः, चकं मिश्रद्वारम् । अथ स्थापनाद्वारम्—

सटाणपरट्टाणे बुविह ठविय तु होइ नायब्बं । खीराइ परपरए हृत्यगय धरंतरं जाव ॥ २७७ ॥

भ्यास्या—स्थापित साधुनिमित्तं घृतमक्कादि, तत्र द्विषा, तद्यथा—स्वस्थाने परस्थाने च, तत्र स्वस्थानं शुद्धपवपुष्टपादि, पर
 स्थानं छम्बच्चदि, एकैक द्विषा—अनन्तरं परस्परं च, तत्र यस्य साधुनिमित्तं स्थापितस्य ततो विकारान्तरं न भविव्यति यथा घृतादे-
 स्वदनन्तरस्थापित । क्षीरादिकं तु परस्परकं परस्परस्थापितं, तथाहि—क्षीरं स्थापितं सद्यपि भवति, तथापि भूत्वा नवनीतं, नवनीतं
 भूत्वा घृतं, ततो यदेव साधुनिमित्तं क्षीरं घृत्वा घृतीकृत्य ददाति घृता तत् क्षीरं परम्परास्थापितं भवति, एवमन्यदपीशुरसादिकं द्रष्टव्यं,
 तथा पङ्क्तिस्थिते श्रमणे वपयोगावकाशसम्भवे सति हस्वगावास्तु तिस्रस्तु यित्तास्वेकः साधुरेकां भिक्षां सम्यगुपयोगेन परिभावयन् शुद्धाति,
 द्वितीयस्तु द्वयोर्घृदयोर्हस्वगते द्वे भिक्षे परिभावयति, ततो घृत्वात्परतो यावद्गृहान्तरं न भवति तावन्न तस्य स्थापनादोषा, घृहान्तरे तु
 साधुनिमित्तं हस्वगा भिक्षा स्थापना, तत्रोपयोगसम्भवात् । तत्रैनामेव गायां माज्जक्याविस्थासुः प्रयक्तं स्वस्थानम्—

बुद्धी अवचुद्धो वा ठाणसठाणं तु मायणं पिढेरे । सट्टाणट्टाणमि य मायणठाणे य च्चटम्मगा ॥३४॥ (मा०)

व्याख्या—द्विषिषं स्थान, तद्यथा—स्थानस्वस्थानं भामनस्यस्थानं च, तत्र स्थानकर्म स्वस्थानं बुद्धी भवशुद्धो वा, शुद्धया भव-प
 भादवशुद्धो, राजदन्वादितादवच्यस्य पूर्वनिवातोऽदन्तुवा च, तत्र 'शुद्धी' मखीवा, 'अवशुद्धः' अकर्मकः घणतोच स्थितं सत् मकं पश्यते

तत एतौ स्थानरूप स्वस्थान, भाजनरूप तु स्वस्थानं 'पिठर' स्थासी, तत्र स्थानस्वस्थाने भाजनस्वस्थाने च चत्वारो मङ्गाः, तद्यथा—
 शुद्ध्या स्थापितं पिठरे च १, शुद्ध्या स्थापितं न पिठरे छन्दकादौ स्थापितत्वात् २, न शुद्ध्या किन्तु पिठरे, तत्र शुद्धयवशुद्ध्याभ्यामन्यत्र
 मदेवान्तरे स्थापितं द्रष्टव्य ३, न शुद्ध्या न पिठरे शुद्धयवशुद्ध्याभ्यामन्यत्र छन्दकादौ स्थापितमित्यर्थः ४ । सम्मति परस्थानमार—

छन्दगायारगमाई होइ परद्वानमो वऽणोगविह । सट्टाणे पिठरे छब्धगे य एमेव दूरे य ॥ २७८ ॥

व्याख्या—छन्दकात्कारादिक्रमनेकविधं भाजनं परस्थानं भवति द्रष्टव्यं, तत्र 'छम्बकं' प्यल्लिक्रादिकरूपं, 'चारक' कधुर्धुक्तं, आवि
 नु शताकभाजनवर्गशुद्धयनशुद्धयवशुद्धयसकलभाजनपरिग्रहः, अत्रापि स्वस्थानपरस्थानापेक्षया षटुर्मङ्गी, तद्यथा—स्वस्थाने स्वस्थाने,
 स्वस्थाने परस्थाने, परस्थाने स्वस्थाने, परस्थाने । एनामेव षटुर्मङ्गी दस्ययति—'सहाण' इत्यादि, अत्र 'सहाणे पिठरे
 छम्बगे य' इत्यनेन महद्द्वयं सूचितं, स्वस्थानस्य पिठरछन्दकाभ्यां मत्पेक्षमभिसम्बन्धात्, तद्यथा—स्वस्थाने शुद्धयादौ पिठरे च, तथा
 स्वस्थाने शुद्धयादौ छम्बके च परस्थाने, 'एमेव दूरे य' इति इह दूरं शुद्धयवशुद्ध्याभ्यामन्यत्पदेभ्यान्तरे, तथापि तवपेक्षयाऽपि एवमेव महद्-
 द्वयं द्रष्टव्यं, तद्यथा—भाजनरूपे स्वस्थाने पिठरे परस्थानेऽन्यत्र मदेवान्तरे तथा परस्थानेऽन्यत्र मदेवान्तरे परस्थाने छम्बगावाधिति
 सर्वसत्त्वस्या चत्वारो मङ्गाः । तदेवं मूलागायायाः सहाणेऽस्याविपूर्वादेव व्याख्यातम् । अय 'स्तीराह परंपरण' इति व्याचिख्यासुराह—

पृक्कं तं बुविहं अणत्तरपरपरे य नायव्व । अधिकारिक्यं दव्व्यं तं चेव अणत्तर होइ ॥ २७९ ॥

व्याख्या—चत्साद्युनिमिधं स्थापितमेकैकं स्वस्थानात् परस्थानगतं च द्विविधं ज्ञातव्यं, तद्यथा—'अनन्तरे' अनन्तरामाधे, विकार
 रूपम्यवधानामाधे इत्यर्थः, 'परमपरके' विकारपरमपरायामित्यर्थः, तत्र यत् कर्त्ता स्वयोगेनाविकारि भूयोऽसम्भवविकारं घृणुदादि कृतं

न हि तस्य मूयोऽपि विकारः सम्भवति तत्साधुनिमित्तं स्यापितमन्तरम्—अन्तरस्यापित्, उपलक्षणमेतत्, तेन क्षीरादिकमपि यस्मिन् दिने साधुनिमित्तं स्यापितं यदि तस्मिन्नेव दिने ददाति तर्हि तदपि दध्यादिरूप विकारान्तरमनापयमानमन्तरस्यापित् द्रष्टव्यं, तदेव तु क्षीरसाधुनिमित्तं पूर्वं साध्यादिरूपवया परिकर्ममाणं परम्परास्यापित् भवति, एवमिन्द्रसादिकमपि तस्मिन्नेव दिने स्यापितं दीयमानमन्तरस्यापित्, कफपादिरूपवया तु परिकर्ममाणं परम्परास्यापित्मिति । सम्भवति विकारीतराणि द्रव्याणि प्रविषावयति—

उष्णकृत्वीराईय विगारि अविगारि घयगुलाईय । परियावज्जणदोसा ओयणदुहिमाइय वावि ॥ २८० ॥

व्याख्या—शुशीरादिकं विकारि तस्य कफादिद्रव्यादिविकारसम्भवात्, घृतगुलादिकं त्वक्कारि तस्य मूयोऽपि विकारासम्भवात्, तथा 'ओवनद्रव्यादिकमपि' करम्बादिरूपं विकारि कुत इत्याह—स्थोपादनदोषात्, करम्बादिकं हि त्रियमाणं निष्पात् पर्यापपदे—दोयमापातीत्यर्थः, तवस्वदपि विकारि द्रव्यं । तदेवं विकारीतराणि द्रव्याण्यभिविधानि, सम्भवति क्षीरादिकं परम्परास्यापित् भावयति—

उष्णदृपरिन्नाय अन्न लद्धं पओयणे वेत्थी । रिण्मीया व अगारी वहिचि वाह सुट् ठवणा ॥ २८१ ॥

नवणीय मयुताकं व जात्र अष्टष्टिया व गिण्हति । वेसूणा जाव घय कुत्सणपि य जत्थिय काल ॥ २८२ ॥
व्याख्या—'उष्णदृ'षि केनापि साधुना कस्याश्चिदगारिण्याः सक्त्वात् क्षीरमभ्यर्थितं, सवस्वया प्रविष्टार्त—क्षणान्तरे वास्यापि, साधुना शान्यमान्यत् क्षीरं लब्धं, सवः पूर्वमभ्यर्थितप्राारिण्या दुग्धसम्प्राप्तौ सत्यां साधुं मति प्रत्यप्यादि—शुशान मगबन्निदं दुग्धमिति, ^५

साधुना चोक्त—एतन्मन्त्रमप्या दुर्गम्, ततो यदि मूर्त्योऽपि प्रयोजनं भविष्यति तर्हि धेत्योऽगृहीष्यामि, एवमुक्ते साऽगारिणी ऋणधी
 तेष स्वयं नोपपुमुजे, किन्त्वेवं चिन्तयामास—'श्वः' इत्येव दधि कृत्वा दास्यामीति, तत एव चिन्तयित्वा स्यापयति, ततो द्वितीयदिने दधि
 जावं दध्नि साधुना न दृशीतं, ततो नवनीतं तर्कं च जात, नवनीतमपि घृतं कृतं, इह क्षीरादिकं सकम्पयि स्यापनादोपदृष्टत्वात् साधुना
 न कल्पते, यदा क्षीरादिकं यावन्नवनीतं मस्तु तर्कं वा तावदेतानि सर्वाण्यप्यात्मार्याऽऽह्वानि मा दृक्षीयात् साधुः कुट्टम्ये भविष्यतीत्ये
 ममात्मसचाकीर्णानि साधुनो दृष्टान्ति । घृतं त्वात्मार्याऽऽह्वमपि तेजःश्रयाऽऽरम्भावाचाकर्मणि न कल्पते, घृतं च स्यापितं सत् तावत्
 पट्टे यावदेताना पूर्वकोटी, श्याहि—पूर्वकोटपायुषा केनापि साधुना वर्षाष्टकमण्येन कस्याश्चित्सर्वकोट्यायुषोऽगारिण्याः पार्श्वे घृतं
 पयाये, तयोर्कं—सगान्तरे दास्यामि, साधुना चान्यत्र घृतं कृष्य, ततः सा ऋणमीतेव तावत् घृतं दृक्वती यावत् साधोरयुः, ततो
 मृते साधो तदन्यत्रोपयुक्तमिति नास्ति स्यापना, इह वर्षाष्टकस्याधः पूर्वकोटेश्चरि च चारित्रं न भवति, चारित्रिणं चाधिकृत्य
 स्यापनादोषः, ततो देवोना पूर्वकोटीत्युक्तम् । एवं युगवैरप्यभिनान्त्रिनो द्रव्यस्य यथायोगं स्यापनाकालपरिमाणं द्रष्टव्यं । 'कुमुणिपपि'पि
 कुमुणित्तमपि करम्बादिरूपतया कृतमपि यावन्तं कालमभिनान्त्रि तावत्कालं तस्य स्यापना द्रष्टव्या, परतस्तु कुयिसत्त्वाद्गुण्यते एवेति
 भावः ॥ वदेवं क्षीरादिकं परम्परास्यापिबुक्तं, साम्प्रतमिष्टुरसाविक्रमपि परम्परास्यापिबुक्तं—

रस कक्षत्र पिठगुला मण्डलद्वय खडसत्कराण च । होइ परपरठवणा अन्नत्य व जुज्जपु जत्य ॥ २८३ ॥

ध्यास्या—इह केनापि साधुना किमपि प्रयोजनमुचिदय कोऽपिभुरसं याचितः, स च प्रविश्यावधन्—सगान्तरे दास्यामि, साधुना
 चाम्येष्टुरतो कृष्यः, पूर्वमम्पथितम ऋणमीत इव तमिष्टुरसं कक्षत्रं करोति यावत् शक्येति, एषां धेदुरसकक्षवादीनामुचरोत्तरपिष्ट

गुरुभ्यादिपर्यायापादनपुरस्सरं धियभ्यागानां स्थापना परम्यपस्थापना, एवमन्यथापि द्रव्यान्तरे यत्रैव परम्यरया स्थापना ष्यते सत्र पर
 म्यरास्थापना द्रव्या । यान्थ स्थापितस्य नाथान्मसम्भस्सापदात्सार्थिकं कन्त्ये, कृत्वाकार्मर्षं तु न कल्पते । सम्यपि 'इत्थगप घा
 रं भाव' इति व्याचिख्यासुराह—

भेक्त्वागाही एगत्य कुण्डं चिद्भ्रओ उ धोसु उत्रकोग । तेण पर उक्त्वात्ता पाहुडिया होइ ठवणा उ ॥ २८४ ॥
 व्याख्या—भिक्षाग्राही एरुन्नोपयोन करोति, द्वितीयसु द्योर्ध्वशोः, वत्र शिष्टु सुरोपूष्योगसम्भवे स्थापनादोपो न भवति, एर
 गपात्परं साधर्षेष्टुसाटिका पिता माशुतिका स्थापना भवति ॥ उक्त स्थापनाद्वारं, सम्यपि माशुतिकद्वारमपिश्चिदुराह—

पाहुडियावि हु दुविहा वायर सुहुमा य होइ नायव्या । कोस्सकणमुस्सकण कम्बडीएु समोसरणे ॥ २८५ ॥

व्याख्या—द्विबिधा माशुतिका, वयया—भावा सुहमा च, एरुक्कापि दिया, वयया—भवज्वकणेनोत्पन्नकणेन च, सुद्रे भाव
 वेमकिसोप आर्पत्वात्, वत्र 'अवज्वकणं' स्वयोगप्रवचनियत्कथावेरर्त्वीकरणम् 'उत्पन्नकणं' परताः कारणं, तत्र वादरयाशुतिक-
 वेपयमाह—'कम्बडीएु समोसरणे' इह सम्यपरियायया कम्बडी कम्बी दारिका भश्यते तस्याः सस्कस्य, उपकसणमेकत्वं, पुत्रादेव
 उक्तस्य बीबाइस्थावज्वकणमुत्पन्नकणं वा 'सप्रकसणे' सायुसमुदापत्रिपये, इयमत्र भावना—सायुसमुदायं यथाविहारकममायाते
 यद्यपि यावन्मथित्तपयि, यथा—ज्योतिर्विदोपविष्टे विचारदिने षडि निवारः क्रियते सर्वोऽर्चोष सुधिरित्तनो विहारक्रेमेण गभि-
 ष्यति वत्रो न स्मिपि पवीयं विचारसम्भवं मेदकात्रिकं वण्डकवाननादि घोपकरिष्यते, तत्र एवं शिष्टथित्याऽर्च्यगं विवाहं करोति, यदि
 वा भूयान् सुधिरित्तनो यथाविहारकममागच्छन् पूयते बीबाइस्य वशागमनादर्थेकं सर्वो न क्रियति वेपां मधीपमुपकरिष्यतीति, तत्र

एवं शिष्येभ्य परतो बीचारं करोति, इदं च विचारस्यावश्यकं भाव्यं वा कृत्वा यदुपस्क्रियते मकादि सा भावरा प्रासृष्टिका ॥
 सम्मत्सपसर्पणरूपां सूक्ष्मासृष्टिकां भाल्यकृद्गापाद्येनाह—
 धन्तामि तात्र पेलु तो ते वेहामि पुच ! मा रोव । त जइ सुणेइ साहू न गच्छु ततय आरंभो ॥ ३५ ॥ (भा०)
 अल्लट्ट उट्टिया वा तुब्भवि वेमिच्चि किंपि परिहरति । किह वाणि न उट्टिहिंसी ? साहुपमावेण लब्भामो ॥ ३६ ॥ (भा०)
 व्याख्या—अधित्कर्षणं कुर्वती भोजनं याचमान बालकं प्रति वदति—तुण्णि वाचदिदं 'प्रेष्टु' कृतपूणिक्कं, कृष्ण्णीति 'कृदुप
 भेत्ते' इत्यस्य रौषादिकस्य प्रयोगः, ततः पथात् 'ते' दुभ्यं वास्यामीति मा रोधी, अभान्त्तरे च साधुपगतो यदि द्रुणोति तर्हि तत्र
 शूरे न गच्छति, न तत्र भित्तां दृष्ट्वातीत्यर्थः, मा भूत्साधुनिमित्तं आरम्भो बालकभोजनदानवदन्तारहस्वभावनादिक्रमः, सा हि साध्वर्ष-
 मुरियता सती बालकस्यापि भोजनं वदति, त्वो हस्वभावनादिनाऽप्यायादिकं च विनाशयति, इह कृतपूणिक्ककर्षणसमाप्त्यनन्तरं दात
 व्यतया बालकाय प्रविशते भोजने साधुनिमित्तमर्थागुत्यानेन यदर्थागव बालस्य भोजनदानं तदवसर्पणम्, अथवा यदस्या कर्षणं कुर्वती
 भोजनं याचमानं पुत्रं प्रति वदति—'अन्यार्थम्' अन्येन प्रयोजनेनोत्पिषा सती 'तथापि' दुभ्यमपि किमपि स्नादिमादि दास्यामि, अत्रा
 न्तरे च साधुरागतं पूर्वं श्रुते परिहरति, अथवा तथाभूतश्रुत्यावधानानाकर्षणेऽपि साधौ समागते बालको जननीं वदति—कथमिदानी
 नेत्यास्यसि ? समागतो ननु साधुस्वतोऽन्यस्यमुत्पाक्यं त्वया, तथा च सति साधुप्रमावेण वयमपि लप्स्यामेहे, तत एव बालकवचनं
 भूत्वा तथा दीयमानं परिहरति, मा भूदवसर्पणरूपसूक्ष्मासृष्टिकादीपः । सम्मत्सपसर्पणरूपां सूक्ष्मासृष्टिकां गाथाइयेनाह—

मा ताव श्रुत्वा पुत्रय ! परिवादीए इहेहि सो साहू । एयस्स उट्टिया ते वाह सोळं विवज्जेइ ॥ २८६ ॥

अहवा—अगुलियाए धेतु क्खुइ कप्पट्टमो घर जचो । किंति कहिए न गच्छइ पाहुट्टिया एस सुहुमा उ ॥ २८७ ॥

व्याख्या—इह काश्चिद्भ्रातृस्या भोजन याचमानं पुत्र प्रक्षिपावयति—रे पुत्रक ! मा तावन्मप—चार वारं जस्य, इह परिपाटया साधुरा गमिष्यति त्वस्वस्वार्थमुत्थिता सती 'वि' तुभ्यं दास्यामि, अनन्तरे च साधुरागत इदं वचः श्रुत्वा विकर्मयति, मा भूदुत्सर्पणरूपसुहृत्समाश्रितिक्रमदोषः, अत्रावोग् विवक्षितस्य भोजनदानस्य साधुमित्रादानेन समं परतः क्खणमुत्सर्पणम्, अथवा प्राक्तने जनन्योक्ते बालकेन श्रुते सति स 'कप्पट्टमो' बालकस्व साधुमन्हुत्वा शरीत्या एवो निजगृहं ततः साधुस्वं बालकं पृच्छति—यया किं मामाकर्षयिषि ? ततः स यथावत्सित्तं कथयति, बालकत्वेन कथुत्वात्, ततः कथिते तत्र न गच्छति, मा भूदुत्सर्पणरूपसुहृत्समाश्रितिक्रमदोषसंभवे, एषा सर्वाऽन्यन्वरोक्ता सुहृत्समाश्रितिका । सम्भवि 'दब्बट्टीए समोसरणे' इत्यवयवं व्याचिख्यासुः प्रथमतोऽव्यञ्जनरूपां वादरमाश्रितिक्रमार्—

पुत्रस्स विवाहदिण ओसरणे अइच्छिए मुणिय सद्धी । ओसच्छतोसरणे संखट्टिपाहेणगववट्टा ॥ २८८ ॥

व्याख्या—पुत्रस्य, उपलक्षणमेव तु अत्रिन्द्रियं, विवाहदिनं व्योतिषिवा 'अवसरणे' साधुसमुदाये यथाविहारक्रमपतिक्रान्तेऽन्यत्र गते सत्युपविश्यमानं भुत्वा भट्टी विवाहमन्यच्छते, अर्वागृधिनिं इटा विवाहं करोति, किमर्थम् ? इत्याह—'समवसरणे' पृथी सप्तम्योरर्थं प्रत्यभेवास्समसरणास्प—साधुसमुदायस्य विवाहरूपायां सङ्गृह्यां प्रेरणकं—भोदब्बदि द्रवं—वण्णुळवाचनादि तवर्थं—तरानार्थं, मापना च प्रथमगाथापामेष कृत्वा ॥ उत्सर्पणरूपां वादरमाश्रितिक्रमार्—

अप्यत्रभि यं ठत्रिय ओसरणे होहिइचि उरसकण ।

व्याख्या—स्थपितं विवाहदिनं क्लृप्तामसे—पयाविहारक्रममनागते 'अवसरणे' साधुसमुदायरूपे भविष्यति, ततो न किमपि मदीयं निवारसक्तं साधूनामुपस्मरिष्यतीति कृत्या विनाशस्योत्सर्पणं करोति, साधुसमागमकाल एव करोतीत्यर्थः । उक्ता धावरा मासु तिका । सम्प्रति द्विविधया अप्यवसुर्षणोत्सर्पणरूपायाः कर्तारं प्रतिपादयति—

त पागढभियरं वा करेइ उज्जू अणुज्जू वा ॥ २८९ ॥

व्याख्या—'वाम्' अवध्वक्त्रणोस्त्वध्वक्त्रणरूपां द्विविधामपि ऋजुं प्रकटं करोति, सकलजननिवेदनेन करोति, अन्त्युरित्तत्—प्रच्छन्नं, यथा न स्त्रेऽपि जानावीति माध, तत्र यदि प्रकटं करोति तर्हि तां जनपरम्पराव एव ज्ञात्वा परिहरन्ति, अयामकटं तर्हि निपुणं शोषयित्वा वर्जयन्ति, निपुणशोषनेऽपि यदि कस्यपि न परिज्ञानं भवति तदा न कश्चिरोपः, परिणामस्य शुद्धत्वात् ॥ अयं किमर्थं धावरमवध्वक्त्रणादिकं करोति?, तद्वार—

मगलहेतुं पुनष्टया व ओसक्खियं तुहा पगयं । उस्तसक्खियं पिटि य पुहे सिहे विवज्जति ॥ २९० ॥

व्याख्या—'प्रकटं' विवाहादिकं 'दिषा' दाम्यां प्रकाशस्याप्रध्वक्त्रणं भवति, तद्यथा—'मङ्गलहेतोः' वीवारो घृहस्य साधुवरणैः स्पर्धनं तेभ्यो दानं च मङ्गलायेति कृत्वा, यदा—पुण्यार्षम्, एवमुत्त्वक्त्रिमपि दिशा, ततो निपुणपृच्छं किमिदम्? इति पृष्टे घृहस्येन च पपावस्थिते ऋषिषे तदीवारसक्तं परिहरन्ति, मा भूमादरमाश्रुतिक्लादोपादुपद्म इति । ये तु न परिहरन्ति तेषां दोषमार—

पादुडिभच मुंजइ न पडिक्कमए अ तस्त ठाणस्त । एमेव अहइ बोढो लुक्कविलुक्को जह कवोढो ॥ २९१ ॥

ध्यास्या—यः प्राश्रुतिकाभक्त मुक्ते न ष तस्मात् प्राश्रुतिकापरियोगरूपत् स्वानात्प्रविष्णामति स 'घोदः' मुण्ड एयमेव-निष्क
स्मयति यथा लुब्धित्विष्टुश्चित्कमोवः । चकं प्राश्रुतिकाद्वारम्, अप प्राश्रुत्करणद्वार विभक्तिपु' प्रयमतस्वत्सम्भवं गापापेद्वेनाह—

लोयविरलुचमग तवोक्किस जह्ललतरियसरि । जुगमेत्तरविट्ठि अतुरियचवल सगिहमित ॥ २९२ ॥

वद्रूण य अणगार स्तूी संवेगमागया काइ । विपुलक्षपाण धेचूण निगया निगाओ सोऽवि ॥ २९३ ॥

नीयवुवारमि वरे न सुम्भई एसणचिक्कत्तण । नीहमिए अगारी अच्छइ विलिया व गहिएण ॥ २९४ ॥

चरणक्करणालसमि य अल्लमि य आगए गहिय पुच्छा । इहलोग परलोग कहेइ चइठ इम लीगं ॥ २९५ ॥

नीयवुवारमि घरे मिक्खल निच्छति एसणासमिया । ज पुच्छसि मज्झ कहुं कप्पइ लिगोवजीवीऽह ॥ २९६ ॥

साहुगुणेसणकहण आउट्टा तमि तिणइ तहेव । कुक्कडि चरंति एए वयं तु चिन्नब्बया थीओ ॥ २९७ ॥

व्यास्या—अश्वित् यास्मिन् 'अन्गारं' साधुयेक्युक्त्विहारिणं लोचनिरल्लेषमाहम्, अत्रोपमाह्वयेनोत्तमाह्वयः केना
दृश्यन्ते, ततोऽयमर्थः—सोऽपेन विरलोचमाह्वयेन तपःकथे मलकलुपितवरीरं पुगामान्वात्न्यस्ववृष्टिम् आस्वीरितमषपक्षं स्वयुहमागच्छन्तं
सोऽपेऽप्यागता. कथे एतस्ये विपक्षं चकं पत्तं च एधीत्वा घरस्यपाद्विनिर्मेवा सोऽपि च साऽपनी चशोऽस्तिन परे च इत्यपि ममे

पणेविहृत्वा ततः स्वानादिनिर्जगाम, निर्गते च तस्मिन् दृष्टेन भक्तपानेन तद्भावाभावावयवपुत्रम् अत्रन्तरे घणकरणलक्ष्मोऽप्यस्त-
 स्मिन् शूरे साधुभित्तार्यमागढः, ततस्वस्मै सा भित्ता तथा दृष्ट्वा, दृष्टीतार्या च भित्तार्या स साधुः दृष्टः—पथा भगवन् ! इदानीमेव
 साधुपीड्यस्वाह्वो वाऽत्र समागतः, परं तेन भित्ता न दृष्टीत्वा, त्वया दृष्टीत्वा, तत्र किं कारणं?, ततः स ऐरलौकिकं भित्तालाभमाश्रा-
 दिकं पारलौकिकं धर्म यथाक्रममन्यगुण बहुगुणं च विधित्येयं श्लोक—लोकान् लभ्य भित्तामाश्रादिकं परिलग्न्योक्तवान्—यथा नीच
 शूरे शूरे सापच एपणासभित्तिसमिवा भित्तां नेच्छन्ति, तत्राप्यस्त्रभाषत एपणाशुद्धयमावात्, सोऽपि च भगवान् साधुरेपणासभित्तस्वतो
 न दृष्टीत्वानिति, यद्युक्तं—किं कारण त्वया दृष्टीत्वा ? इति, तत्राहं लिङ्गमाश्रोपमीनी, न साधुगुणयुक्तः, ततः साधुना गुणानेपणां च
 यथाऽऽज्यं कथितवान्, ततः सा स्वचेतसि चिन्तयामास—आरो ! जगति निर्मदोपमकन परगुणोत्कीर्षनं चावितुष्करं, तदप्येतेन कृत-
 मिति तस्मिन्निश्चयन भक्ति कृतवती, त्रिपुलं च भक्तपानं ' विष्णु ' इति तेषुते सरति ददाति स्मेति माश्रायः, गते च तस्मिन्नन्य
 शोऽप्यगणितवीर्यसंसारपरिभ्रमणमयो निर्दमो साधुराजगाम, सोऽपि भित्तां दृष्ट्वा तथैव दृष्टः, ततः स पापीयानुक्तवान्—रते इत्यं
 श्रुताः ' पुत्रव्या ' प्रापया चरन्ति, ततस्त्वदीयविषयवर्जनार्थं तेन मातृस्थानतो न भित्ता दृष्टीत्वा, याधता न तत्र कश्चिदोपः, ईदृशानि च
 मातृस्थानबहुसानि त्रवान्यस्माभिरपि पूर्वं कीर्णानि, परभिदानीं चिन्तितं—किं मातृस्थानकरणेनेति न मायां कुर्मः?, तव सा चिन्ति
 तवती—आरो ! अयं निर्दमो महापापीयान् यस्ताहस्मपि साधुं निद्वीति विसमिभः ॥ इत्यमृता च भक्तिपरवश्या साधुदानाय
 मातृकरणमपि कुर्यादिति मातृकरणसम्भनः । सम्प्रति तदेव मातृकरण मायाद्वेपनार—

पाओकरण दुविह पागढकरण परासकरणं च । पागढ संकामण कुडुदारपाए य छिभे व ॥ २९८ ॥

रयणपद्मे जोई न कप्पइ पगासणा सुविहियाणं । अचट्टि अपरिमुत्त कप्पइ कम्मं अकाळणं ॥ २९९ ॥

म्याख्या—श्राद्धकरणे द्विधा, वषया—प्रकटकरणं प्रकाशकरणं च, तत्र 'प्रकटकरणम्' अन्स्कारादपसार्ये षडिः प्रकाशे स्यात्, 'प्रकाशकरणं' स्यात्सिधत्स्यैव भिचिरधरुणदिना प्रकटकरणम्, एतदेवाह—तत्र प्रकटकरणमन्वकारादन्यत्र सन्क्रामणेन प्रकाशकरणे, 'कुट्टारपाए' इत्यादि, अत्र सर्वथापि तृतीयार्ये सप्तमी, कुट्टयस्य द्वारपातेन—एवमकरणेन, यदिवा कुट्टयेन मूलत्वं एव छिन्नेन येन कुट्टयेन कुट्टयेनेन वाज्यकारमासीत् तेन मूलत्वं एवापनीतेनेत्यर्थः, चम्बदादन्यस्य द्वारस्य कारणेन घेत्पादिपरिग्रहः, तथा 'रत्नेन' पद्मरागादिना 'प्रदीपेन' प्रतीकेन 'ज्योतिषा' क्वल्लता वैश्वानरेण तत्रैव प्रकाशना सुधिरिखानां न कल्पये, किमुक्तं भवति ?—प्रकटकरणेन प्रकटकरणेन च यरीयेते भक्तादि तत्सप्तानां न कल्पये, तत्रैवाप्यादमाह—'अचट्टि'चि आत्माधीकृतं तदपि कल्पये, नवरं ज्योतिषी वनेयेत, ताम्यां प्रकाशितमात्मार्याधिकृतमपि न कल्पये, तेजस्कायदीसितस्यर्चनात्, सायुषाम्माधिस्य विधिमार्—इह मरसानारादिना श्राद्धकरणदोषाघ्रातं कयमपि मत्कं पानं वा गृहीत् तवस्वत् अपरिमुक्तम् उपलक्षणमेतद् अर्द्धमुक्तमपि परिस्थाप्यो द्रवितिसिगुत्तेपादिना स्वच्छित्तेऽपि तस्मिन् पात्रे 'कल्पं' जलप्रसाञ्जनरूपमृत्वाप्यन्यत् शुद्धं प्रीतुं कल्पये । एतदेव गाथादयं विवरीयुः प्रथमतःशुद्धीसद्वक्त्रमणमाधिस्य प्रकटकरणं साष्टपति—

सचारिमा य चुळ्ळी वहिं व शुळ्ळी पुरा कया तेसि । तहि रघति कयाई उवही पूई य पाओ य ॥ ३०० ॥

म्याख्या—इह यिषा शुळ्ळी, वषया—एका सञ्चारिमा या वृत्तमन्तरवर्चिन्यपि षडिरानेत्तु कल्पये, चम्बदात्साऽप्यायाकर्मिकी

श्या, द्वितीया परिरेच तेषां साधूनां निमिषं चुल्ली पुरा कृत्वा आसीत्, षडध्वाघदानां वा साधुनिमिष परिशुद्धी कृत्वा वेदितव्या, च तृतीया । ततो यदि कदाचिच्च प्र तिष्ठतां शुद्धीनामन्यतमस्यां घृत्स्या राष्यन्ति त्वो द्वौ दोषौ, तपया—उपकृणुयतिः प्रादु-
 क्रान्तं च, यदा च शुद्ध्याः पूयफुल्लं तेषां वस्तु तदा प्रादुक्करणरूप एवैकाः केवचो दोषः, प्रतियोग्यस्तूषीर्णः, यदा शुद्धयोऽपि शुद्धास्त-
 दापि प्रादुक्करणरूप एवैको दोषः । यदर्थं प्रादुक्करणं घृत्स्या कृतवती तं भिक्षायै घृहमागच्छन्त इष्टा यशुत्वेन मापते तदा—
 नेच्छह तमितमि तओ चाहिरचुल्लीपुं साहु सिरूप्णे । इय सोठ परिहरए पुठे सिठमिवि तहेव ॥ ३०१ ॥

व्याख्या—रे सापो ! त्वं 'तमिते' अन्कारे भिक्षां नेच्छसि त्वो परिशुद्ध्यां सिद्धं पक्कम् 'अन्न'मिति अस्माभिर्मन्त्रमिति
 भुत्वा तथा दीयमानं परिहरति, प्रादुक्करणदोषदुष्टत्वात्, तथा प्रादुक्करणशुद्ध्यां किमर्थमयमारोज्यं घृत्स्य षडिस्तात्यकः ? इत्येवं
 पृष्टं तथा क्रतुतया यथावस्थिते कथिते तेषां परिहरति, एतेनाद्यगायाणां 'संक्रमण' इत्यवयवो व्याख्यातः । नन्वयं सङ्क्रामणकृत
 आहारः केनापि प्रकारेण कल्प्यते ? किं वा न ? इति, तस्यैते, आत्मार्थीकृतः कल्प्यते, कथमस्यात्माथीकरणसम्भवः ? इति चेदत्र आह—

मरुच्छययग्मा अंतो वाहि पत्राय पगासमासन्न । इय अचट्टियगहण पागढकरणे विभासेय ॥ ३०२ ॥

व्याख्या—साध्वर्थं पूर्वं परिशुद्ध्यादि कृत्वा काश्चिदेवं चिन्तयति—घृत्स्यान्तर्मत्सिका यर्मध, उपलक्षणमेतत्, तेनाचकार दूरं च
 पाकस्यानाद्रोजनस्यानमित्यादिपरिहरः, षडिभ प्रधातं तेन मत्सिकादयो न भवन्ति, तथा प्रकाशमासन्नं च पाकस्यानाद्रोजनस्यानं, ततो
 ययप्रैवात्मनिमिषमपि सर्वैव पत्स्याम इत्येवमात्मार्थीकृते ग्रहणं, कल्पते इति भावः । इयं प्रकृत्करणे कल्प्याकल्प्यविषया विभाषा, सम्भति
 प्रकाशकरणं स्पष्टयन् 'कृद्द्वारपाए' इत्यादि व्याधिस्यादुराह—

रयणमईवि जोई न कप्पइ पगासणा सुत्रिहियाण । अचट्टि अपरिमुच कप्पइ कप्पं अकाठणं ॥ २९९ ॥

व्याख्या—प्रादुक्करणं द्विषा, तद्यथा—प्रकटकरणं प्रकाशकरणं च, तत्र 'प्रकटकरणम्' अन्वकारावपसार्य बहिः प्रकाशे स्थापनं, 'प्रकाशकरणं' स्थानस्थितस्यैव भित्तिरघ्नकरणादिना प्रकटकरणम्, एतदेवाह—तत्र प्रकटकरणमन्वकारादन्यत्र सङ्क्रामणेन प्रकाशकरणम्, 'कुण्डदारपाय' इत्यादि, अत्र सर्वत्रापि तृतीयार्थे सप्तमी, दुःखस्य द्वारपातेन—रघ्नकरणेन, यद्यथा कुण्डयेन मूत्रव एव छिन्नेन येन कुण्डयेन कुण्डयेन वाऽन्वकारायासीत् तेन मूत्रव एवापनीतेनेत्यर्थः, वक्रदावन्यस्य द्वारस्य कारणेन चेत्यादिपरिग्रहः, तथा 'रत्नेन' पञ्चमादिना 'प्रथीपेन' प्रथीतेन 'व्योतिषा' व्यस्यता वैशानरेण तत्रैव प्रकाशना सुविरहितानां न कस्यते, किमुक्तं भवति ?—प्रकाशकरणेन प्रकटकरणेन च परीयते भक्तादि तत्संपत्तानां न कस्यते, तत्रैवापमात्रमाह—'अचट्टि' 'षि मात्पार्थीकृत वदपि कस्यते, नवरं व्योतिःप्रदीपौ दर्शयेत्, ताभ्यां प्रकाशितामात्पार्थीकृतमपि न कस्यते, वेगस्कायदीप्तिर्तत्सर्वनात्, साधुपात्रमाश्रित्य विधिमाह—इह सरसाकारादिना प्रादुक्करणशोपाघ्रात कथमपि मर्कं पानं वा शुभीष ततस्त्वं अपरिसुक्तम् उपलक्षणमेतद् अर्द्धमुक्तमपि परिस्थाप्यो दरिवत्सिगुणेनादिना स्वरष्टितेष्वपि तस्मिन् पात्रे 'कस्य' जलमसाधनरूपमकृत्वाप्यन्यत् शुद्धं प्रीतिं कस्यते । एतदेव गायाद्रूप विवरीशुः मयमवशुद्धीसङ्क्रमणमाश्रित्य प्रकटकरणं स्पष्टयति—

सञ्चारिमा य शुद्धी बहि व शुद्धी पुरा कथा तेसि । तहि रवति कथाई उवही पूई य पाओ य ॥ ३०० ॥

व्याख्या—इह त्रिषा शुद्धी, तद्यथा—एका सञ्चारिमा या दृष्टमन्तरबर्धिन्यपि बहिरानेतं शक्यते, वसुन्दात्साऽव्यायायाकर्मिकी

प्रथम्या, द्वितीया परिरेव तेषां साधूनां निमित्तं बुद्धीं पुरा कृत्वा आसीत्, चञ्चल्यापदानि वा साधुनिमित्तं परिशुद्धी कृत्वा वेदितव्या, सा च तृतीया । ततो यदि कदाचिच्च तिसृणां बुद्धीनामन्यतमस्यां गृहस्था राष्यन्ति ततो द्वौ दोषौ, तथया—वपस्त्रणप्रवृत्तिः प्रादु-
 क्करणं च, यदा च बुद्ध्याः पृथक्त्वं तेष्यं यस्तु तदा प्रादुक्करणरूप एवैका केषचो दोषः, प्रवृत्तौपस्तृणीर्णः, यदा बुद्धयोऽपि शुद्धास्त्व-
 दापि प्रादुक्करणरूप एवैको दोषः । यदर्थं प्रादुक्करणं गृहस्था कृतवती तं भिन्नैः गृहयागच्छन्तं दृष्ट्वा यद्युत्वेन भाषते तथार—
 नेच्छह तमिसमि तओ याहिरबुद्धीरं साहु सिद्धण्णे । इय सोड परिहरए पुठ्ठे सिद्धिमिनि तहेव ॥ ३०१ ॥

व्याख्या—रे साधो ! त्वं 'तमिहे' अन्यकारे भिन्नां नेच्छसि ततो परिशुद्ध्यां सिद्धं पदम् 'अत्र'मिति अस्माभिर्भक्तमिति
 भूत्वा तथा दीपमानं परिहरति, प्रादुक्करणदोषदुष्टत्वात्, तथा प्रादुक्करणशुद्ध्यां किमर्थमस्माद्दोष्यं गृहस्य वरिस्तात्पर्यकः ? इत्येवं
 पृष्टे तथा क्रतुवया यथावस्थिते कथिते त्वेव परिहरति, एतेनापगायार्था 'सकामण' इत्यवयवो व्याख्यातः । नन्वयं सक्रामणस्य
 आहारः केनापि प्रकारेण कल्पते ? किं वा न ? इति, वच्यते, आत्मार्थीकृत्वाः कल्पते, कर्ममस्यात्मार्थीकरणसम्भव ? इति वेदत आर—

मच्छिद्यधम्मा अतो वाहि पवाय पगासमाससं । इय अचट्टियगहण पागढकरणे विभासेय ॥ ३०२ ॥

व्याख्या—साधुर्ष्यं पूर्वं परिशुद्ध्यादि कृत्वा काचिदेवं चिन्तयति—गृहस्थान्तर्मसिका धर्मश्च, वपस्त्रणमेवञ्च, तेनापकारं दूरं च
 पाकस्थानान्द्रोमनस्थानमित्यादिपरिहर, परिश्रमप्रवातं तेन मसिकादयो न भवन्ति, तथा प्रकाशमासर्षं च पाकस्थानान्द्रोमनस्थानं, यतो
 धर्ममश्रैवात्मनिमित्तमपि सदैव पस्याम इत्येषमात्मार्थीकृते अरणं, कल्पते इति भाषः । इयं प्रकटकरणे कल्याणकल्प्यविषया विभाषा, सम्प्रति
 प्रकाशकरणं स्पष्टयन् 'कुट्टदारपाए' इत्यादि व्याचिख्यासुरार—

कुडस कुणइ छिं वार वड्ढेइ कुणइ अस वा । अवणेइ छायण वा ठावइ रयण व विप्यत ॥ ३०३ ॥
जोइ पइवे कुणइ व तहेव कहणं तु पुठ बुटे वा । अचट्टिण उ गहण जोइ पइवे उ वज्जिचा ॥ ३०४ ॥

व्याख्या—प्रकाशकरणार्थं कुडस्य छिं न्तोति, यदा द्वारं लुपु सरं 'कर्दयति' गृहचरं करोति, यदिवाज्यद्वितीयं द्वारं करोति, मयना गृहस्योपरितनं अवर्तनं स्फेदयति, यदिवा दीप्यमानं रत्नं स्यापयति, यदा—ज्योतिः प्रदीप वा करोति, तथैवानन्तरोक्तेन प्रकाशेण स्वपमेव यदिवा पृष्टे सति प्रादुष्करणे कथिते यत्रकादि प्रादुष्करणदोषदुष्टं क्व साधूनां न कल्पते । यदि पुनः प्राक्तेन प्रकाशेण त्वायीकरोति तदा ब्रह्मण कल्पते इति भावः । ज्योतिःप्रदीपाभ्यां प्रकाशमारमार्थीकृतमपि न कल्पते, तेनस्कायसंस्पृशति । सम्प्रति 'अपरिसुप्तं कल्पइ कल्पं अकाळणं' इति व्याचिख्यासुरार—

पागढपयासकरणे कयंमि सहसा व अहवणामोगा । गहिय विगिचिक्कण गेण्हइ अन्न अकयकप्पे ॥ ३०५ ॥
व्यख्या—प्रकृतकरणे प्रकाशकरणे वा कृते सति यत् सरसाज्जामोगतो वा गृहीतं तद् 'विगिचिक्कणं' परिष्ठाप्य सस्मिन् पात्रे वसिष्ठते छेन्नमाप्रत्तरणित्तेऽपि 'अकृतकल्पे' जलमहालनरूपकल्पस्थानामावेऽप्यन्यत्र शुद्धं गृह्णाति, नास्ति कश्चिदोषो, विशोधिक्कोटिस्वात् ॥

वर्तं प्रादुष्करणद्वारम्, अयं श्रीत्थद्वारमार—
कीयगढपि य बुधिह दव्वे भावे य दुविहमेक्केक्क । आयकिय च परकिय परवव्व निविह विचार्ह ॥ ३०६ ॥

व्याख्या—अरण्यं प्रीथं तेन कृतं—निष्पादितं, प्रीथकृतं, प्रीथमित्यर्थः, वदति आस्तां प्रादुष्करणमिरगविमर्शिनः । अत्रापि, द्विप

कारं, तपया—‘दृज्वे भावे य’ अत्र तृतीयायै सप्तमी, ततोऽपर्याः—‘द्रव्येण क्रीव भावेन च क्रीवमित्यर्थः’, पुनरप्येकैक द्रव्यक्रीवं भाव-
 क्रीव च प्रत्येक द्विधा, तपया—आत्मक्रीवं परक्रीवं च, आत्मद्रव्यक्रीवमात्मभावक्रीवं च पद्रव्यक्रीव परभावक्रीवं चेत्यर्थः, तत्रात्मना-
 स्वयमेव द्रव्येणोज्ज्वलन्तमगलन्तवियाम्नेपादिरूपेण प्रदानतः परभावार्ज्यं यद्भक्तादि युद्धते तदात्मद्रव्यक्रीवं, यत्पुनरात्मना स्वयमेव भक्तापर्य
 र्भक्त्यादिना परभावार्ज्यं भक्तादि ततो युद्धते तदात्मभावक्रीवं, तथा यत् परेण साधुनिमित्तं द्रव्येण क्रीवं तदात्मद्रव्यक्रीव, यत्पुनः परेण
 साध्यर्थं निजविज्ञानमदर्शनेनापरभावार्ज्यं ततो सुधीव तत्परभावक्रीवं, तत्र ‘विचित्रा सुप्रगति’रिति प्रथमतः पद्रव्यक्रीवस्य स्वरूपमाह—
 पद्रव्यं-घृहस्यसत्कं द्रव्यं त्रिविधं, तपया—‘चित्तादि’ सचित्तमविविधं भिन्नं च, तेन परेण साध्यर्थं यत्क्रीवं तदात्मद्रव्यक्रीवम् ॥ तत्कं
 पद्रव्यक्रीव, सम्मति श्लेष भेदत्रयं सामान्यतः कथयति—

आयकिय पुण सुत्रिहं दृज्वे भावे य वृव्व जुलाई । भावमि परस्तदा अहन्त्री अप्यणा चेत्र ॥ ३०७ ॥

व्याख्या—आत्मक्रीव पुनर्द्विविधं, तपया—‘दृज्वे भावे य’ इति अत्रापि तृतीयायै सप्तमी, ततोऽपर्यार्थाः—आत्मनाऽपि क्रीवं द्विधा,
 तपया—द्रव्येण भावेन च, तत्र द्रव्येण—चूर्णीदिना वस्त्यमाणेन, भावेन पुनः परस्य—साधोरर्थोय यन्नित्तिज्ञानमदर्शनादिनोपाश्रयते तद्भा
 वक्रीव, परभावक्रीवमित्यर्थः, अथवा भावेन यदात्मना स्वयमेवाहारार्थं धर्मक्यादिना परभावार्ज्यं ततो युद्धते तदात्मक्रीवम्, आत्मभाव
 क्रीवमित्यर्थः । तदेव सामान्यस्वरूपोऽपि भेदा लक्षाः, सम्मत्यात्मद्रव्यक्रीव सप्तमं विवरीशुचिदमाह—

निग्मह्मगुलिया वदय पोचाइ आयक्य वन्त्रे । गेलभे उगुहो पउणे चहुगारि अहिगरणं ॥ ३०८ ॥

ध्यास्या—‘निर्मात्य’ धीर्योदिगतसप्रमापसिमाश्रेया ‘गन्धाः’ पटवासादयः ‘गुल्मिका’ मुले प्रक्षेपकस्य स्वरूपपरावर्षोदि
 कारिका गुटिका ‘वर्णकः’ घन्दनं ‘पोतानि’ सधुषासक्योग्यानि वस्त्रखण्डानि, आदिशब्दास्फटकादिपत्रिभ्यः, एतानि कार्ये कारणो
 पधारावाल्द्व्यम्ब्रीतानि, किमुक्तं भवति?—निर्मान्यादिप्रदानेन परमाकर्ष्यं यच्चते तदास्मद्द्रव्यम्ब्रीवमिति । अत्र दोषा-
 नार—‘मेखले’ इत्यादि, निर्मात्यप्रदानानन्तरं यदि क्वयमपि दैन्ययोगतो म्छानता भवति तर्हि ‘प्रवचनस्योद्धारः’ साधुनाऽर्हं ग्छानी
 कृत इत्यादि प्रज्ज्वनवः शासनस्य मालिन्योत्पत्तेः, अथ क्वयमपि ‘प्रगुणः’ नीरोगो भवति तर्हि स सर्वदा सर्पजनसमसं घटुकारी भवति,
 यथाऽर्हं साधुना प्रगुण्येक्योऽतिशयी चासौ साधुः सकृच्छावत्यङ्गुल्लभ फलितनिरत इत्यादि समसं परोक्षं वा सर्वेषु प्रशंसं करोति, तथा
 च सस्यभिरुत्तर्णं—भूयस्तस्याधिकरणमद्विषिः, तादृशी हि तस्य प्रशंसामाकर्ष्योन्योऽप्यः समागत्य त साधु निर्मान्यगन्धादि याचते, तव
 स्वार्थानापरबन्धाः अधिकरणमपि समारमते । सम्प्रति परमावक्रीत विद्वन्मन्त्रार—

वह्याइ मस्वमाई परभावकय तु सजयद्वाए । उष्यायणा निस्तण कीढगढं अभिहृष्टे ठत्रिण ॥ ३०५ ॥

व्याख्या—‘वज्रिका’ सधुगोडुल्लभ, वपल्लस्यमेतत्, तेन पत्तनादिपत्रिभ्यः, तत्र वज्रिस्रवौ ‘मङ्गादिः’ मङ्गः—कैवारको यः
 पमुपदस्यं छोरस्मान्बर्जयति, आदिशब्दाद्यथाविधान्यापत्रिभ्यः, मक्तिशब्दात् सपवार्थं यद् दृष्टदुग्धादेरुत्पावनं करोति कृत्वा च निमन्त्रयति
 तत्परमावक्रीत, परेण—यद्वादिना सपवार्थं भावेन—स्वफटमयदर्थनादिक्रमेण म्ब्रीष परमावक्रीतम्, इत्यंभूते च परमावक्रीते प्रयो दोषाः,
 एक वाचक्रीतं, द्वितीयमन्यस्मादुत्पादानीतिमित्यभ्याहृतम्, आनीयानीय चैकत्र साधुनिमित्तं स्याप्यत् इति स्यापिर्त्तं, तस्माच्चाट
 त्रमपि साधुना न कृत्यते । एतदेव गाथाद्वयेन स्पष्टमन्त्रार—

सागारि मख छवण पडिसेहो पुच्छ यहू गणु थासे । क्यारि विसि गभिरसह ? अमुह तहि सयव कुणइ ॥ ३१० ॥
 विज्जति पडिसेहो कज्जे धेत्य निमतण जइण । पुण्यगय आगणसुं संछुहइ एगगेहमि ॥ ३११ ॥

ध्यास्या—शालिग्रामो नाम ग्रामः, तत्र वैश्रामाभिधानो महान्, तस्य च ग्रैरुद्वेष्टे कदाचित् केचित् सायवो वर्षाकालमवस्थिता,
 स च महस्तेषां साधूनामनुष्ठानमरक्तद्विषां चोपलम्पावीष भक्तिपरीतो बभूव, प्रतिदिवस च भक्तादिना निमन्त्रयति, साम्बध श्रद्ध्या-
 तरपिण्डोऽयमिति प्रतिपेयन्ति, ततः स चिन्वयामास—यैते मम गुरो भक्तादि न शुद्धानि यदि पुनरन्यत्र वापयिष्यामि स्यापि न प्री-
 व्यन्ति, तस्माद्र्येकालानन्तर यत्रापी गमिष्यन्ति तत्राप्रे गत्वा कथमप्येतेभ्यो ददामीति, ततः स्तोत्रकण्ठे वर्षाकाले सायवस्तेन पप्रच्छिरे-
 यथा मगरन् ! वर्षाकालानन्तरं कस्यां दिशि गन्तव्यं ?, ते च ययामारं कथयामासुः—यथाऽमुकस्यां दिशि, ततः स तस्यामेव दिशि
 क्वचिन्नोकुळे निनपट्युपवृश्यं वषनकौशलेन लोकभावगिदवान्, लोकश्च तस्मै घृतदुग्धादिकं दातुं प्रावर्षिष्ट, ततः स वमाण—यथा या-
 नित्ये (याचे) तदा दातव्यमिति, सायवश्च वर्षाकालानन्तर यथाविहारक्रम तत्रागमुः, तेन चात्मानमज्ञापयता पूर्वमविपिद्धघृतदुग्धादिकं
 प्रतिशुई याधित्यैकत्र च गुरो समील्य मुक्त, ततः सायवो निमन्त्रिता., तैश्च यथाशक्ति छन्नस्यष्टया परिमाषितं, परं न लक्षितं, ततः शुद्ध
 मितिष्ठत्वा शुश्रितं, न च तेषां तथा शुद्धतां कथिदोष’, यथाशक्ति परिभाषनेन मगबदाज्ञाया आराधितत्वात्, यदि पुनरित्यंभूत कथमपि
 ज्ञापये तदि नियमत परिहर्षव्यं, श्रीवाभ्यवृत्तस्यापनारूपदोषप्रयसद्भाषादिति । सुत्रं सुगमं, नवरं ‘सागारिकः’ श्रद्धयातः ‘सस्तवः’,
 परिचयः, निमपट्यदर्शनेन लोकवर्जनमिति तात्पर्यार्थः । तदेवमुक्तं परयावकीर्तं, सम्भस्यात्ममावकीर्तं स्पष्टपत्राह—

धम्मकह वाय खमण निमिच आयावणे सुयट्ठाणे । जाई कुळ गण कम्मे सिप्पस्मि य भावकीय तु ॥ ३१२ ॥

व्याख्या—धर्मक्यादिषु भाषाक्षिप्तं भवति, इयमत्र भावना—एतु परधित्वावर्जनार्थं धर्मरूपां वादं 'सपत्नं' पद्याष्टमादिरूपं तपो
 निमित्तमाद्यपत्नां वा करोति, पद्म—भुतस्यानमाचार्योऽभिस्यादिकं कल्पयति, यदिवा जाति कुलं गणं शिल्पं कर्म वा परेम्य प्रकटयति,
 इत्थं च परमावर्षं यत्ततो मत्कादि पृच्छति तदात्मभावक्रीते, यदा तु दुःखस्यार्थं कर्मस्यार्थं च धर्मक्यादिकं यथायोगं करोति तदा
 स प्रवचनप्रमासक्त्या महानिर्नरामाग् भवति, चर्कं च—“पौष्यणी पद्मकरी वार्त्तं नेमिचिभो तवस्सी य । विज्ञा सिद्धो य करे
 अथ पमावगा भविया ॥ १ ॥” सम्प्रति धर्मकरूपं प्रथमं द्वारं प्रपञ्चयितुमार—

धम्मकहाजस्वित्ते धम्मकहाजट्टियाण वा गिण्हे । कहुंति साहवो चिय तुमं व कहि पुच्छिण तुसिणी ॥ ३१३ ॥

व्याख्या—आहारापर्यं धर्मकर्यां कथयता यदा ते श्रोतारो धर्मकथया सम्प्राप्तिं भवन्ति तदा तेषां पार्थं यथाचते, वे रि उदा
 हृतोऽभ्यक्तिवा न विमुक्ति, यदा—धर्मकथाव चित्तवानां सतां तेषां पार्थं यदुद्भाति तदात्मभावक्रीतम्, आत्मना—स्वयमेव
 लरूपेण क्रीत्मात्मभावकृत्वमिति, यदा—धर्मकथाकथनं यदपि प्रसिद्धो वर्णके, तदनुकर्याकारणं विवक्षितः साधु, वतस्तं
 न्ति—या 'कथी' धर्मकथाकथकः श्रूयते, स किं त्वम् ? इति, वतः स मत्कादिलोभादेवं वक्ति—यथा साभव एव प्रायो धर्मकर्या
 ३, यदिवा तूष्णीं—मौनेनापिच्छेदे, वतस्ते श्रावकान् जानन्ते—यथा स पृषायं, केवलं गम्भीरत्वादात्मानं न साक्षाद्ब्रह्मा
 वाः प्रसूतवरं तस्मै भयच्छन्ति, तत्र तेभ्यः प्रसूतवरं लभ्यमानमात्मभावकृत्वम्, आत्मना—स्वयमेव भावेन—एव
 यः सोऽई कथक इति ज्ञापनसंज्ञेन क्रीत्वमितिकृत्वा । अथा—

१ प्रवचनी धर्मकथी वापी नैमिचित्कं तस्वी च । विद्यावाल् सिस्यश्च क्विच्छुश्रूषेण प्रभावकश्च भविया ॥ १ ॥

किं वा कहिज्ज छारा दगसोयरिमा ध अहवडागारत्या । किं छगलगगलवलया मुठकुडुंधीव किं कहए? ॥ ३१४ ॥

व्याख्या—यो जगति निपुजो पर्यकयाक्यकः भूयते स किं त्वए ? इति पृष्ट एवमुपरमाह—किं 'साराः' सारावगुच्छितवपुपः क्ययेयुः ? नैव ते क्ययन्ति, किं वा दकञ्चौकरिका ? वृकं-जलं तस्य निरन्तर विनाशकतया चोकरिका इव पापद्विकारिण इव वा दकञ्चौकरिकाः-साहस्रपा, किं वा 'अमारस्याः' सुरस्याः श्लाघ्ययनाख्यायनसिक्ताः ? यद्वा किं छासकस्य-पञ्चोर्गलं-प्रीषां बलयन्ति-मोदयन्ति ये ते छासकालवलकाः, यद्विवा किं मुण्डाः सन्तो ये कुडुम्बिन श्रौद्धोदनीयास्ते क्ययेयुः ? नैव ते क्ययन्ति, किन्तु यतए एव, तत एवमुक्ते भावकाधित्तपन्ति-नूनं स एषावं पर्यक्याक्यक इत्यादि तदेष श्रेयं द्रष्टव्यं । तदेष धर्मकषादारं व्यासपाय श्रेयाण्यविवेधेन

व्याख्याति—

एमेव वाइ स्वमए निमित्तमायावगमि य विभासा । सुयठाणं गणिमाई अहवा वाणायरियमाई ॥ ३१५ ॥

व्याख्या—यथा पर्यक्याक्यके विभाषा-यावना कृता 'एवमेव' अनेनैव प्रकारेण 'वादिनि' तपके निमित्तये आवापके च विभाषा कर्चष्या, यथा पादेनाशितं याचते, यद्वा-ये पादिन' भूयन्ते ते किं यूयम् ? इति प्रश्ने प्रायो यतए एव वादिनो भक्तीति श्रुते, यद्वा-पौनीनावतिष्ठते, यद्वा—किं मरुवावगुच्छितवपुपः ? , किं वा दकञ्चौकरिका यद्विवा भिगुनातीया यद्वा श्रौद्धोदनीया वादनेवं दपु , नैव ते ददधि किन्तु यतया, एवमुक्ते ते एव परिजानते-यथा स एवामी, त्वो विश्विष्टमासारादिक तस्मै वितरन्ति, तत्र तया प्रमूर्तं लभ्य मानमात्मवावकीतमरसेयं । तथा श्रुतस्यानं-गव्याधि, तत्र 'गणित्वम्' आचार्यत्वम् आदिशब्दाव चपाण्यापत्वाविपरिश्रमः, यद्वा वाचना

चार्यत्वं, आविश्वद्यत्त्वं प्रवर्षकत्वादिपरिग्रहः, तत्र मक्कार्थमाचार्यो वयमुपाध्याया वयमित्यादि जनेभ्यः प्रकृष्यति येन जना आचार्ये-
 त्वादिकम्बन्धमय प्रभूतत्वं चितरन्ति, यद्वा-ये आचार्यो महाविद्वांसः भूयन्ते ते किं यूयम् ? इत्यादि तथैव मावनीय, जात्यादिकं स्वैत-
 दर्थं कथयति येन समानं ज्ञात्यादिकमुत्कृष्टं च शिल्पादि ज्ञात्वा प्रभूतं प्रयच्छन्ति, तत्र तथा प्रभूतं लभ्यमानमात्मभाबक्रीर्यं । तदेवमुक्तं
 क्रीव्दारं, सम्मति प्रापित्यद्वारमार—

पामिच्चपि य दुविह लोइय लोगुचरं समासेण । लोइय सञ्चिखलगाई लोगुचर वत्यमाईसु ॥ ३१६ ॥

व्याख्या—पामित्यमपि समासेन 'द्विविधं' द्विमकारं तथया-सौक्तिकं लोकोचरं च, तत्र लोके मवं लौकिकं, तत्र सावुविषय
 'सञ्चिखलगाई' सञ्चिखला—मगिनी, आविश्वद्यत्त्वादिपरिग्रहः तस्मिन्, किमुक्तं भवति ?—मगिन्यादिभिः क्रियमाणं द्रव्यमिति, अत्र
 च मगिनीशब्देन कथानकं सूचितं, तदग्रे स्वयमेव बहस्यति, श्लोकोचरं प्रापित्य 'कस्मादिषु' कस्मादिषु साधूनामेव परस्परमवसेयम् ।
 इह 'लौकिक मगिन्यादा' विस्युक्तं, तत्र मगिन्युदाहरणमेव गायाम्रयेण प्रकटयति—

सुयअभिगमनाय विही बहि पुष्ठा एग जीवइ ससा ते । पविसण पाग निवारण उरिच्छवण तेह्ज जइवाण ॥ ३१७ ॥

अपरिमिय नेहदुड्डी दासत्त सो य आगओ पुष्ठा । दासत्तकहण मा रुय अधिरा मोएसि एचाहे ॥ ३१८ ॥

भिवखवगसमारंभे कहणाठट्ठो कहिति वसद्धिचि । संवेया आहरण विससजु कहणा कइवया उ ॥ ३१९ ॥

व्याख्या—दोशालाधिपये खेऽपि प्राप्तस्वप्न वेधराजो नाम कुटुम्बी, सारिकाभिधा वस्य भार्यो, वस्याश्च सम्मतप्रमुला पश्यः

सुताः, सम्मत्तिप्रसृतयश्च प्रभूवा दारिकाः, तद्य सकलमपि कुटुम्बं परमभाषकं, वया तस्मिन्नेव प्रोमे शिष्यवेद्यो नाम श्रेष्ठी, तस्य भाष-
 त्त्रिया, अन्यदा य समुद्रयोषाभिषा' सूर्य' सभागच्छन्, तेषां सर्षीये जिनपणीतं धर्मयाकर्णरे जातसेवेगः सम्मलो दीक्षां युशीलवान्,
 कालक्रमेण च गुणचरणप्रमदवोऽपि गीतार्थः सम्ननि । स चान्यदा चिन्तयाभास—यदि मदीय' कोऽपि प्रव्रज्यां युद्धावि ततः शोयते
 भवति, इत्येव हि त्वादिक्मुपकारकरण यत्संसारणयादुधारणमिति, तत् एवं चिन्तयित्वा गुरुनापृच्छप निनत्रन्नुप्राप्ते समागमत्, तत्र च
 वरिः प्रदेष्टे क्मपि परिणवपयसं पृष्टवान् पुरुष—ययाऽत्र देवराज्राधिपस्य कुटुम्बिनः सत्कः कोऽपि विद्यते ? इति, स प्राह—भूते सर्वे
 अपि तस्य कुटुम्ब केवलमेका सम्मत्यभिया विषया पुषिका जीवतीति, तदा स तस्या पुरे जागाम, सा च आवरमायान्तं इहा मनसि यद्
 मानमुशान्तीं चन्दित्वा कञ्चित्कालं पर्युयास्य च तस्मिन्निचमारारे पक्तुमुपवस्ये, साधुश्च तां निवारितवान्—यथा न करणोऽस्माकमस्म
 शिषिष किमपि कृतमिति, ततो भिक्षावेत्सयां सा दुर्गतत्वेनान्यत्र षड्विदपि तैस्मात्रमप्यलम्माना कयमपि शिष्यदेवाभिषस्य घणितो विप-
 नेस्तेष्वपलिच्छदयं दिने दिन द्विगुणहृदिकूपेण कृषान्तरेण समानीय आश्रे दचवती, यात्रा च तं वृषान्तमनानवा शुद्धभिति ज्ञात्वा मन्दि-
 मष्टे, सा च तदिनं प्राहुः सकाशे धर्मं भुववती, तेन न पानीयानयनादिना तचैष्वपलिच्छादयं प्रवेष्टयितुं प्रवारितवती, द्वितीये च दिने
 भ्राता (यया) विशरक्यं गतः, स्वस्तस्मिन्मपि दिने तद्वियोगशोककीर्णमानसतया न तचैष्वपलिच्छादयं द्विगुणीभूत प्रवेष्टयितुं शक्तवती, तृतीये
 च दिने कण्टकयमूले जात वयास्मिन्मूत्स्वाश्र प्रवेष्टयितुं शक्तम्, अपिच भोगनमपि पानीयानयनादिना कर्षव्यं, ततो भोगनायैव यत्नयित्वा
 सकलमपि दिनं जगामेति न कृण प्रवेष्टयितुं शक्नोति, ततो दिने दिने द्विगुणहृदयभा मर्कटमानमृणमपरिभित्तयत्रमार्गं जातं, ततः श्रेष्ठिना
 या वपण्ये—यथा मय तैसं देहि यदा मे दासी भव, ततः सा तैलं दातुमशक्नुवती वासस्तं मन्दिने, किपत्तु च वर्षेष्वकिमान्वेषु मूयो

इति सम्मताधिप साधुस्त्वस्मिन्नेव ग्रामे पयाविहारक्रममागमन्, सा च भगिनी स्वष्टरे न दृष्ट्वा, तव आगता सती पश्यन्ते, तया च प्राचीनः
 सर्वोऽपि ध्यतिक्रस्तस्मै न्यरेदि यावदासत्वं शिषदेवष्टरे जावमिति, निवेद्य च स्वदुःखं रोदितुं मद्युषा, ततः साधुरवोक्त-मा रोवी
 रधिरानंदं स्त्वां मोषयिव्यामि, तवस्वस्या मोचनोपायं क्षिन्वपन् प्रथमतः शिवदेवस्यैव शूरे प्रचिबेद्य, श्चिन्वा च तस्य भिसादानार्थं जलेन हस्तौ
 मत्तास्यपितुं लमा, तां च साधुनिवारयामास, यथैकमस्माकं न हस्यते भिक्षेदि, ततः समीपदेशवधी श्रेष्ठी प्रोषाच-कोऽत्र दोषाः, ततः साधुः
 कायधिरापनादीन् दोषान् ययागमं सविस्तरमचीक्यत् ततः स आहतो मणति यथा भगवन् ! कुत्र युष्माकं वसतिर्येन तत्रागता वर्यं धर्म
 शृणुमः तव साधुरवादीव-नास्ति मेऽद्यापि प्रस्थियः, ततस्तेन निमष्टैरुदेन्द्रे वसतिरवायि, प्रथिदिनं च धर्मं शृणोति, सम्यक्त्वमणुष्यतानि च
 प्रतिपन्नानि, साधुम कदाचनापि वासुदेवादिपूर्वपुरुषाधीर्णानेकानभिप्रान् व्यावर्णयामास, यथा वासुदेयेनायमभिप्ररो जगुरे-यदि मदीयः
 पुत्रोऽपि मत्रग्यां जिहृहति ततोऽहं न निवारयामीत्यादि, एवं च श्रुत्वा शिषदेवोऽप्यभिप्रारं श्रुतवान्-यदि भगवन् ! मदीयोऽपि
 कोऽपि मत्रग्यां प्रतिपपते ततोऽहं न निवारयामीवि, अप्रान्तरे च शिषदेवस्य तनयो ज्येष्ठः सा च साधुभगिनी सम्मतिः प्रवज्यां प्रही
 तमुपतस्ये, श्रेष्ठिना च तौ द्वावपि विसन्तौ, ततः मत्रग्यां प्रतिपश्चविति । सूत्रं सुगमं, केवलं ' श्रुवाधिगममातनिभिः ' श्रुताधिगमात्
 श्रुतो विधिः-क्रियाधिरियेन स तया, अप्राह-नन्वेकस्यामित्यं साधुना विन्नेपतो श्रुतवर्ध, परस्परया मत्रग्याकारणत्वात्, अत आह-
 ' वदया च ' पूर्वविधा गीतार्थं विद्विष्ट्युतविद्यो देवनाविधिनियुष्ठाः कृतिपया एव भवन्ति, न मूर्यासः, कतिपयानामेष च मत्रज्यापरि-
 ष्यामः, ततः माक्स्यं दोषायैव । वदेव कैस्त्रिपये प्राप्स्ये दोष उक्ताः, सम्मत्यतिदेवो न पश्चाद्विधिपये दोषानभिप्सुता-

एष चेत य दोसा सत्रिसेस्यरा उ तत्पपाएस । लोह्यपासिन्नेसं लोगचरिया इमे अने ॥ ३२० ॥

सुताः, सम्मतिमष्टवपम प्रभृता दारिकाः, तत्र सकलमपि कुटुम्बं परमथावकं, तथा वाल्मथव श्राम (५५५५५५ ५५५ ५५५) ५५५ ५५५
 विद्या, अन्यदा च समुद्रयोषाभिषा' सूर्यः समागच्छन्, तेषां समीपे जिनमणीवर्षे वर्षमाकर्ण्ये जातसंवागः सम्मतो दीक्षां सुशीतषान्,
 ब्रह्ममेण च गुरुवरणमसाद्वोऽजाथी गीतार्थं सममनि । स वान्यदा चिन्तयायास—यदि मदीयं कोऽपि प्रमज्ज्यां यथाति सतः क्षोभने
 पप्रति, इदमेव हि वास्विन्मुपस्तरस्तरणं यत्सत्ताराणश्चादुपारणमिति, तत्र एवं चिन्तयित्वा गुरुनापृच्छ्य निजबन्धुप्राप्ते समागमत्, तत्र च
 गदिः प्रवेशे कमपि परिणवरयसं पृष्टवान् पुरुषं—यथाऽत्र देवराजाभिषस्य कुटुम्बिनः सत्कः कोऽपि विद्यते ? इति, स प्राह—भूत सर्व
 मपि तस्य कुटुम्बं केनस्मेका सम्मत्यभिषा विधत्वा जीवतीति, ततः स तस्या शूरे अगाथ, सा च आहारमायान्तं दृष्ट्वा मनसि षडु
 मानमुद्रान्ती वन्दित्वा कश्चित्कालं पर्युपास्य च तस्मिन्निष्ठमारारं पक्तुमुपतस्ये, साधुश्च सां निवारित्वान्—यथा न कल्पतेऽस्माकमस्य
 भिषिषं किमपि कृत्वमिति, ततो भिसावेष्टयां सा दुर्गतत्वेनान्यत्र कश्चिदपि वैल्लमात्रमल्पलभामा कथमपि शिवावेवाभिषस्य वञ्चितो विप-
 नेस्तैल्लपश्चिन्नाद्वयं दिने दिने द्विगुणद्विक्रमेण कस्मान्तरण समानीय आश्रे दत्तवती, माथा च तं हृत्तान्तमजानवा शुद्धमिति ज्ञान्ता प्रवि-
 ज्यते, सा च वरिण भ्रातुः सकाशे धर्मं श्रुतवती, तेन न पानीयानयनाधिना तथैल्लयल्लिकाद्वयं प्रवेशयितुं प्रपारितवती, द्वितीये च दिने
 भ्राता (पथा) विहारक्रमं गतः, ततस्त्वस्मिन्नपि दिने तद्वियोगशोकाकीर्णमानसतया न तथैल्लयल्लिकाद्वयं द्विगुणीभूत मवेशयितुं शक्तवती, तृतीये
 च दिने कर्पद्वयमुले जात तदास्मिन्मूत्तवाच प्रवेशयितुं शक्तम्, अपिच भोजनमपि पानीयानयनाधिना कर्तव्यं, ततो भोजनायेन यत्त्वधिषो
 त्कम्पमपि दिने जागमेति न क्रुणं प्रवेशयितुं शक्नोति, ततो दिने दिने द्विगुणद्विक्रमेण प्रवेशयितुं शक्तवती, ततो दिने दिने द्विगुणद्विक्रमेण
 सा पथने—यथा मम वैलं देहि यदा मे वासी भव, ततः सा वैलं दातुमशक्नुवती वासत्वं प्रकरोति, कियत्तु च वर्षेष्वतिक्रान्तेषु मूयो

ऽपि सम्मत्वाभिप साधुस्तास्मिन्नेव प्राप्ते यथाविहारक्रममागमत्, सा च भगिनी स्वसुरे न दृष्टा, एव आगता सती पमरुष्टे, तथा च प्राचीनः
 सत्कोऽपि ब्यतिक्रान्तस्वस्मै न्यवेदि यावत्सासत्यं शिवदेवसुरे जातमिति, निवेद्य च स्वदुःखं रोदितुं प्रवृत्ता, ततः साधुरशेषत्-मा रोवी
 रचिरादौ त्वा मोचयिष्यामि, एतस्तस्या मोचनोपायं चिन्तयन् प्रयततः शिवदेवस्यैव सुरे प्रसिद्धे, शिवा च तस्य भिक्षादानार्थं शलेन हस्तौ
 प्रक्षालयितुं हन्ना, तौ च साधुनिवारयामास, पर्यैवमस्माकं न कस्सते भिक्षेति, ततः समीपदेशवर्षी श्रेष्ठी मोषाच-कोऽत्र दोषाः, एतः साधुः
 क्षयविरापनाशीन् दोषान् यथागमं सविस्तरमचीक्यत् ततः स आहतो मणति यथा भगवन् ! कुत्र युष्माकं वसतिर्येन तत्रागता वर्यं धर्म
 शृणुमा तत साधुरवादीत्-नास्ति मेऽद्यापि मक्षिश्रया, एतस्तेन निजसुरैरुद्देशे वसतिरद्यापि, प्रतिदिनं च धर्मं शृणोति, सम्यक्त्वमणुव्रतानि च
 प्रतिपन्नानि, साधुश्च कदाचनपि धासुदेवाविपूर्वपुरुषाधीर्णानेकनभिन्नान् व्यावर्णयामास, यथा धासुदेवेनायमभिप्ररो जसुरे-यादि मदीयः
 पुत्रोऽपि प्रवर्ग्यां निवृत्तति ततोऽयं न निवारयामीत्यादि, एवं च धृत्वा शिवदेवोऽप्यभिप्रारं शरीतवान्-यदि भगवन् ! मदीयोऽपि
 कोऽपि प्रवर्ग्यां प्रतिपद्यते ततोऽहं न निवारयामीति, अप्रान्तरे च शिवदेवस्य वनयो ब्येष्टः सा च साधुमगिनी सम्मतिः प्रवर्ग्यां प्रारी
 तुमुष्वस्थे, श्रेष्ठिना च सौ द्रक्षपि विसर्जितौ, ततः प्रवर्ग्यां प्रतिपन्नमिति । सूत्रं सुगमं, केवलं ' सुवाधिगमज्ञातविधिः ' धृत्वाधिगमात्
 ज्ञातो विधि — क्रियाधिर्येन स तथा, अप्राह-मन्नेवस्यामित्यं साधुना विद्येयतो प्ररीतव्यं, परम्परया प्रवर्ग्याकारणत्वात्, अथ अप्राह-
 ' कश्चपा च ' एतद्विषया गीवार्थो विशिष्टमुत्तविदो देवनाधिधिनियुगाः कविपया एव भवन्ति, न मूर्खास, कतिपयानामेव च प्रवर्ग्यापरि
 गणमः, ततः मामित्यं दोषार्थैव । तदेव तैलविषये मामित्ये दोष वक्तुः, सम्मत्यतिदेशेन वस्त्रादिविषये दोषानभिधित्तुरार-

एष्ट चेव य दोसा सविसेसयरा उ वत्यपापसुं । लोह्यपापमिच्छेसु लोगुचरिया इमे अन्ने ॥ ३२० ॥

व्याख्या—'पठे पृथ' दासत्वाद्यो दोषा वक्ष्यन्तविषयेषु लौकिकेषु मामित्येषु सविज्ञेयतया निगदादिनियन्त्रणपुरस्तरा ब्रह्मव्याः,
 'लोकेशरिकाः' लोकेशरामित्यविषया पुनरित्येव्ये दोषाः, तानेवाह—

महल्लिय फल्लिय खोसिय द्वियनठे वावि अह्न मगते । अवि सुवरेवि दिण्जे दुक्करोई कल्लहमाई ॥ ३२१ ॥
 व्याख्या—इह द्विधा लोकेशरं प्रामित्यं—कस्यपि कस्यापि सत्कर्मं वक्ष्यामि यथा क्रियारिणानि परिसुख्य पुनमपि ते
 समर्पयिष्यामि, कोऽपि पुनरेषष्-यथावरिणानामुपरि वक्ष्यामि दास्यामि, तत्र प्रथम प्रकारे 'मल्लित्ते' खरीरादिपक्षेन
 केषुचि यदिव पाठित्त्यथा 'लोसित्ते' जीर्णमाये कृते यदिव वा चौरादिना हते यद्वा—अपि मार्गपठिते कल्लादयो दोषाः । द्वितीये च
 प्रकारेऽन्यदस्मादिकं पाचमानो याचमानस्य 'अपिः' सम्माननाया 'सुन्दरेऽपि' पूर्वमुक्तादस्मादेविसिद्धतरेऽपि वषे कोऽपि दुष्करबचिर्म-
 पति, मरणा कष्टेन तस्य रुधिरापादयितुं शक्यते, एतत्स्वमधिकृत्य कल्लादयो दोषाः सम्भवन्ति, कस्याल्लोकेशरमपि प्रामित्यं न कर्षयिष्ये ।
 अथैवापवाद्यम्—

उच्चत्ताए दाण तुल्लम खगूढ अल्लस पामिधे । तपि य गुयत्स पासे उवेइ सो वेइ मा कल्लहो ॥ ३२२ ॥

व्याख्या—इह दुर्लभे वक्ष्यामी सीदतः साधोर्षेवि वक्ष्यादिकमपरेण साधुना दातुमिष्येति तर्हि तस्य 'उच्चत्ता' मुषिकतया दानं
 कर्षयन्, न प्रामित्यकरणेन, तथा यः 'खगूढः' कुटिलो वैयाहृत्पादौ न सम्म्यक् वर्षते योऽपि शालतः तौ दुर्लभवत्त्वादिदानमल्लोपने
 नापि वैयाहृत्यं कर्षते, त्वत्स्यद्विपर्यं मामित्यं सम्भवति, तत्रापि त्वरीयमानं वक्ष्यादिकं दात्यस्ते गुरो पाभे स्याप्येत्, न स्वयं दयात,
 ततः स गुरुर्नदाति, मा भूदन्वया तयोः परस्परं कल्ल इतिकृत्वा ॥ उक्तं प्रामित्यद्वारम्, अधुना परावर्षित्त्वात्तमभिसुरार—

परियट्टियपि बुविह लोह्य लोगुत्तर समासेण । एक्केच्छपि अ बुविहं तहब्बे अन्नदब्बे य ॥ ३२३ ॥

व्याख्या—‘परिचर्चितमपि’ उक्तञ्चद्वयार्थं ‘समासेन’ सङ्क्षेपेण द्विषिषं, सयया—लौकिकं लोकोपरं च, एकैकमपि द्विषिषं, तथा—‘तद्बन्धे’ तद्बन्धव्यविषयम् ‘अन्यद्बन्धे’ अन्यद्बन्धव्यविषयं च, तत्र तद्बन्धव्यविषयं यथा कुयिषं घृतं वत्सा साधुनिमिषं सुगन्धि घृतं घृतातीत्यादि, अन्यद्बन्धव्यविषयं यथा कोद्रवकूरं समर्पयित्वा साधुनिमिषं शाल्योवनं घृतातीत्यादि, इदं च लौकिकम्, एवं लोकोपरमपि माननीय । सम्मति लौकिकस्योदाहरणं गायामयेणार—

अत्रोपरस्तञ्जिअलगा सजुत्ता दोवि अन्नमन्नेण । पोग्गलिय सजयट्टा परियट्टण सख्खे बोही ॥ ३२४ ॥

अणुक्कप भगिणिगेहे वरिह परियट्टणा य कूरस्स । पुच्छा कोहवकूरे मच्छर णाह्वल्ल पंतावे ॥ ३२५ ॥

इयरोऽविय पतावे निसि ओसत्रियाण तेसि विक्खा य । तग्हा उ न धेचच्च क्ह वा जे ओस्सेहिंति ॥ ३२६ ॥

व्याख्या—सन्तपुरे नगरे निलयो नाम श्रेष्ठी, यस्य सुवर्षना नाम मार्गः, तस्या द्वौ पुत्रौ, तथया—क्षेमङ्करो देवदत्तश्च, लक्ष्मीनामा च दुरिणा, तत्रैव वसन्तपुरे तिलको नाम श्रेष्ठी, सुन्दरी नाम तस्य पत्नी, तस्या घनदत्ताः पुत्रौ घन्धुमती दुरिणा, तत्र क्षेमङ्कुरः समितसूरीणामुपकण्ठे वीक्षां घृतीवसान्, देवदत्तेन च घन्धुमती वनदत्तेन च कर्ष्णीः परिणीता, अन्यथा च कर्मवत्ततो घनदत्तस्य दादिपमुपतस्ये, ततः स प्रायः कोद्रवकूरं मुञ्क्ते, देवदत्तमेव च, ततः स सर्वैश्च शाल्योवनं मुञ्क्ते, अन्यथा च स क्षेमङ्कुरः साधुर्ययाविहारक्रमं तत्रागाम, स च चिन्त्यामास—यदि देवदत्तस्य भ्रातृश्रे गमिष्यामि ततो मे मगिनी दादिपेणाहमभिमुतां ततो

न मम एरे साधुरावि भ्राता समुचीर्ण इति परिमर्षं मंस्यते इति, ततोऽनुकम्पया तस्या एव हरे मविवेच, भित्तानेलायां च तया लक्ष्म्या
 चिन्तित—यथैकं वावदयं भ्राता द्वितीयं साधुः तृतीयं प्राधूर्णकः, मम च गुरो क्सेद्रक्कूरः, तव कथमसानस्मै दीयते?, श्राल्योदनमथ मम
 गुरो न विष्यते, ततो भ्रातृजापाया षड्युमत्या सकाशात् कोद्रबौदनपरावर्चनेन श्राल्योदनमानीप घवामीति तथैव कृतम्, अप्रान्तरे च
 देववचो भोजनार्थं स्वर्गस्मागतः, षड्युमत्या च पमन्त्रे ययाऽय क्सेद्रबौदनो जेमिबल्यः, तेन चाधिष्ठातपरिषर्षन्तदृष्टान्तेन चिन्तित—
 ययाऽनया कृपणतया क्सेद्रबौदनो रादो न श्रावयोवनः, ततस्तां वावयितुमारेभे, सा च वाव्यपाना प्राह—किं मां तादृपसि?, तवैव
 भगिनी क्सेद्रबौदनं मुनत्वा श्राल्योदनं नीववती, पन्वचस्यापि च भोजनार्थमुपचिष्टस्य यः श्राल्योवनः सेमङ्कूरस्य दीयमान उद्धरितः
 स गौरवैण लक्ष्म्या परिवेष्टितः, ततस्तेन सा पृथा—कुलोऽयं श्राल्योवनः?, त्वाः कथितः सर्वोऽपि सया वृचान्तः, मुत्वा यं वृचान्तं
 धुन्नेप पनद्वचो—यया हा ! पापे ! किमिति त्वया मानमेकं शब्देः पत्त्वा सायके श्राल्योदनो न दृचो यत्वरगुणावानयनेन मम मालि-
 न्यमापादित, ततस्तेनापि सा वाविता, साधुना चायं वृचान्तो गृह्यवर्षी सर्वोऽपि जनपरम्परातः शुधुवे, ततो निश्चि सर्वोऽपि तानि
 प्रतिबोधितानि, यथेत्थमस्माकं न कस्यते परमजानता मया गृहीतम्, अत एव च कलहादिवोपसम्पवाद्भगवता प्रविषिद्ध, तवो जिन
 मणीर्षं धर्मं सुधिस्तरं कथितवान्, आसः सर्वेपामपि संकेतो, दृत्ता च दीक्षा तेषां सर्वेषामिति । सुभं सुगर्षं, नवरम्, अथरुप्यरसगिष्ठ-
 ल्गा ' इति लक्ष्मीदेववचो वन्दुमवीधनवचौ परस्परं 'सखिद्वस्त्यौ' भ्रातरी, ते च 'द्वे अपि ; लक्ष्मीवन्दुमत्वौ 'अथममेण' वि
 मन्योऽन्यमपि सम्बन्धे देववचस्य भगिनी लक्ष्मीर्धनवचनेन पन्वदत्तस्यापि भगिनी वन्दुमती देववचनेन परिणीता इत्यर्थः, 'पोमालिय' चि
 पौब्रष्टिकस्य श्राल्योदनस्य 'संयतार्थ' सेमङ्कूरसाधुनिभिर्षं परिवर्षनं कृतं, तत्र 'संदर्भ' कलहास्त्वतः 'बोधिः' प्रवश्या, अस्या

एव गायपा विवरणमूत्रचरं गायार्ह्यं, वदपि च सुगर्भं, नवरं 'यच्छर' चि विमक्तिलोपात्त मत्सरेण 'नाइत्स भूचि परिवर्धनेज्जकचिते
'र्वावे' अथाहपद, 'दकसभियाण' चि वपश्चमितान्तं, ननु परिवर्धनपीर्षं प्रप्रभयाया क्कारणं प्रभुष ततो विभेपव साधुभिरिदिमावसणी-
यमत आह—'क व' चि कति वा न्निन्तो वा सेमङ्करसाधुसाक्षा भविष्यन्ति ये इत्थं परिवर्धनसमुत्थं क्लृष्टरस्यनीय प्रप्रक्यां प्राह
कियन्ति, तस्मान्नेदेवमाचरणीयम् । तर्कं लौकिकं परिवर्धनाय, अथ स्वैकोष्णं तद्वक्तव्यं, तत्र एत साधुः साधुना सर भस्त्रादिपरि
वर्धनं करोति त्व्योक्तेचरं परिवर्धनं, एव दोषानुस्वर्धपति—

उणपहिय दुब्बलं वा सर गुरु छिन्न महल असीयसहं । दुब्बलं वा नाठं विपरिणमे अन्नमणिओ वा ॥ ३२७ ॥

व्याख्या—रसपरिवर्धने कृत्ये सतीर्षं न्यूनं यत्तु मदीयं बलं प्रभुव तन्मानयुक्तं—प्रमाणोपपन्नं, यद्वा इदमधिकं मदीयं पुनर्मौनं
कमेव सर्वत्र माइना, नवरं 'दुर्बलं' जीर्णार्थं 'सर' कर्मस्वसर्षं 'गुरु' स्पृष्टमनुप्रनिष्यन्नतया भास्युक्तं 'छिन्न' निपुष्कं
षट्ठिन, मन्त्रचित्त्म् 'अनीत्रसर्षं' वीतरसणासर्षं, 'दुर्बलं' विरूपस्थायय, इत्यसूतं स्वयमेव शाल्ता 'विपरिणमेत्' वृष्टेऽप्रमिति
नयेत्, यद्वा—अन्नेन प्राहुना मन्नुदेन यणित वत्पासितो विपरिणमेत् । अत्रैवापवादमार—

शुगस्त माणजुच न उ विइपु एवमाह कज्जेसु । गुयपामूले टवण सो वलयह अन्नहा कळ्हो ॥ ३२८ ॥

व्याख्या—एकस्य साधोर्केस्य सत्त्वं तत्र भवति तस्य 'मानयुक्तं' प्रमाणोपपन्नं क्क्षादि, न द्वितीये—द्वितीयस्य साधोर्केस्य सत्त्वं
वस्य मानयुक्तं, चिन्तु ?—न्यूनपक्षिकं वा, तत्र एवमाविषु कार्येषु म्मुत्पन्नेषु परिवर्धनस्य सम्प्रयुक्तो भवति, तत्र परिवर्धनस्य सम्प्रयुक्तो

यस्य सत्कं वदन्नादि तेन गुरुपादमूले तस्य वस्त्रादेः स्थापनं कर्षेभ्यः, गुरुपादमूले मोक्तञ्जमित्यर्थः, वतो वृषान्तः कयनीयः, वृषान्तं च कथिते सति स गुरुर्देहादि 'अन्यथा' गुरुपादमूलस्यापनाद्यभावे 'कलहः' परस्परं राटिः सम्भवतीति । वक्तं परिवर्तितद्वारम्, अथाभ्याहृतद्वारमार—

आइन्नमणाइश्चं निसीह्दभिहृढं च नोनिसीहं तु ॥ ३२९ ॥

व्याख्या—अभ्याहृतं द्विषा, तपया-माचीर्णमनाचीर्णं च, तत्रानाचीर्णं द्विषा, तपया-निशीयाम्याहृतं नोनिशीयाम्याहृतं च, तत्र निशीयम्—अर्द्धरात्रं तत्रानीतं किञ्च प्रच्छन्नं भवति, एवं साचूनामपि यद्विदित्तमम्याहृतं तद्विशीयाम्याहृतमिव निशीयाम्याहृतं, तद्विपरीतं नोनिशीयाम्याहृतं—यत्साचूनामम्याहृतमिति विदितं भवति, तत्र निशीयाम्याहृतं स्याप्यम्, अप्रे वस्यते इति भाषः, सम्भवति पुनर्वस्यामि नोनिशीयाम्याहृतं ॥ प्रविश्रावमेन निर्वाहयति—

सगगाम परगगामे सदेस परवेसमेव वोद्धव्यं । वुत्रिह तु परगगामे जलथल नाथोतु जषाए ॥ ३३० ॥

व्याख्या—नोनिशीयाम्याहृतं द्विषिचं, तपया—'स्वप्राप्ते' स्वप्राप्तमपिपयं 'परप्राप्ते' परप्राप्तमपिपयं, तत्र पस्मिन् प्राप्ते साधुनिषसति स किञ्च स्वप्राप्तः, शेषस्तु परप्राप्तः, तत्र 'परप्राप्ते' परप्राप्तमपिपयमम्याहृतं द्विषिचं, तपया—स्वदेशे परदेशं च, स्वदेशपप्राप्तमम्याहृतं परदेशपरप्राप्तमम्याहृतं चेत्यर्थः । तत्र स्वदेशो यत्र देशे मण्डले साधुर्वसते, शेषस्तु परदेशः । एतद्विषयमपि प्रत्येकं द्विषा, तपया—'जलयल' 'सि' 'सूषनात्सूत्र' 'भित्तिस्तु' जलपयेनाम्याहृतं स्यलपयेनाम्याहृतं च, तत्र जलपयेनाप्यभ्याहृतं द्विषा—नावा उद्धयेन च, उपलक्षणमेवत, येन स्वीकृतसम्पापनायां जह्वाभ्यामपि, तत्र नौः—त्ररिका उद्धुप—तरणकारुं तुम्भकादि चोद्धुपकरणेन गृहीतं द्रष्टव्यं, स्यलपयेनाप्यभ्या

हृत् द्विधा, तद्यथा—जड्याभ्यां-पङ्गुषाम्, उपलक्षणमेतत्, तेन गन्धमादिना च ॥ तत्रामूनेव जलस्थलाभ्याहृत्वेभवान् सप्रपञ्चं विभावंपन्
दोषान् प्रदर्शयति—

जघा बाहू तरीह व जले खले खवाया उ । सज्मआयविराहण तहिय पुण सज्मे काया ॥ ३३१ ॥
अत्याहगाहंपंकामगरोहारा जले अवाया उ । कटाहितेणसावय थलंमि एए भवे दोसा ॥ ३३२ ॥

व्याख्या—तत्र जलमार्गे स्त्रोकजलसम्भावनायां जड्याभ्याम् अस्वायसम्भावनायां बाहुभ्यां यद्विधा तरिक्रया, उपलक्षणमेतत्,
उद्युपेन चाम्याहृत् सम्भवति, स्यलमार्गे तु स्कन्धेन यद्वा 'आरसुरनिषद' चि अत्र तृतीयायें मयमा, ततोऽयमर्थः—आरकनिषदा गन्धी
तथा सुरनिषदा रासमबलीबर्षीदयस्तैः, अत्र च दोषाः संप्रमविराधनाऽऽत्मविराधना च, 'तत्र' सपमाऽऽत्मविराधनायध्ये संप्रम-
विषया विराधना जलमार्गे च 'काया' अपृक्षयादयो निराधयमाना द्रष्टव्याः । जलमार्गे आत्मविराधनामाह—'अत्याह'
इत्यादि, अत्र प्राकृतत्वात् क्वचिद्विमक्तिच्छेषः क्वचिद्विमक्तिच्छेषः—अस्ताये पदाविभिरलभ्यमानेऽपोभूमोऽपो
निमज्जनलक्षणोऽप्यपो भवति, तथा 'प्राग्भ्यः' अक्षरविशेषेभ्यः यद्वा 'पङ्क्त' कस्करूपात् अयवा मकरेभ्यः, यद्विधा 'बोहारे'चि
कच्छेभ्यः, उपलक्षणमेतत्, अन्येभ्यश्च पादभक्तन्त्वादिभ्यः 'अपाया' विनाशदयो दोषा सम्भवन्ति । स्यलमार्गे आत्मवि
राधनामाह—'कृते'त्यादि कष्टकेभ्यो यद्विवाऽश्मिन् यद्वा स्तेनेभ्योऽथवा श्वापदेभ्यः, उपलक्षणमेतत्, अत्राद्युत्पादकपरिभमाद्विभ्यश्च
'स्यले' स्वलमार्गे एव एवापायरूपा दोषा प्रविपचव्या ॥ उक्तमनाचीर्णं पराप्राम्याहृत् नोनिशीयं, सम्भवति वेदेव स्वप्नाभ्याहृत्
नोनिशीयं गायादेयेनाह—

सगामेऽपि य दुविहं धरतरं नोघरतरं चैव । तिघरतरा परेण घरतरं तु नायब्धं ॥ ३३३ ॥

नोघरतरऽणेगविह वाढगसाहीनिधेसणगिहेसु । काये खंधे मिम्मय कसेण व त तु आणेज्जा ॥ ३३४ ॥

व्याख्या—‘ स्वग्रामेऽपि ’ स्वग्रामविषयस्यभ्याहृतं द्विविधं, वयथा—गृहान्तरं नोगृहान्तरं च, तत्र त्रिगृहान्तरपत्र परेण—श्रीणि गृहा
प्यन्तरं कृत्वा परतो यवानीव तद्वृहान्तरं, एवं च सति किमुक्तं भवति ?—यद्वृहणमध्यावानीयते तपयोगश्च त(य)त्र सम्भवति तदाधीर्णे-
मत्रसेयं, नोगृहान्तरमनेकविधं, तत्र घाटकादिविषय, तत्र ‘ घाटका ’ परिच्छन्नं प्रतिनियतः सन्निवेश ‘ सारी ’ वर्षनी सैवैकाऽपान्तराले
नियते न तु गृहान्तरमित्यर्थः ‘ निवेशनम् ’ एकनिष्क्रमणमर्थेऽपि द्रयादिशक्ति ‘ शूर ’ केवलं मन्दिरम्, एतच्च सकलमपि घाटका
दिविषयनाधीर्णमनुपयोगमर्थे वेदितव्यं, तदपि च गृहान्तराख्यं नोस्रान्तराख्यं च नोनिष्ठीयं स्वग्रामाभ्याहृतं मणिलामयितुमीप्सि
तस्य सामोक्तपाश्रयमानत्वे कापोस्या यदिसा स्तुत्वेन, तपलक्षणमेव, तेन करदिना च, यदिवा युनयेन भाजनेन यदा कांस्त्येन ॥
सम्प्रत्यस्यैव स्वग्रामविषयनोनिष्ठीयाभ्याहृतस्य सम्भवमाह—

सुधं च असइ कालो पगय व पहेणग व पासुता । इय एइ काइ धेचुं दीवेइ य कारण तं तु ॥ ३३५ ॥

व्याख्या—इ साशुभिसामटन् कपि शूरे मण्डिः, पर तदवानी ‘ भूत्य ’ परिनिर्गतमानुपमासीत्, पद्माश्यापि तत्र राख्ये इति
‘ असन् ’ अविषयानो भित्ताकालः, यदिवा तत्र प्रकृतं—गौरवार्थस्वजनमोजनादिकं वर्तते, न तत्रो तदानी साधये भित्ता वातु प्रपारिवा, यदि
या विहित्य साधोर्गतस्य पधात् ‘ प्ररेणक ’ ल्याहनरुमागतं, तत्रोक्तत्वात् किल साधये वातव्यम्, अथवा तदा भाविका ‘ मष्टता ’ अयि

गाऽसीत्, ततो न सापरे भिन्ना वृषा इति, एतैः कारणीः क्वचित् श्राद्धिक्य स्वप्राणवृत्त्या साधोरुपाधयमानयेत्, तच्चानयनस्य कारण
 तदा शून्यं पुरषाम्नीदित्यादिरूपं 'दीपयति' प्रकाशयति, तत्र एव नेनिशीयस्थायामभ्याहृतसम्पन्नः । तदेवमुक्तं स्वप्राणपप्राममेदभिर्न
 नानिशीयाम्प्राहृतम्, अप्य स्वप्राणपप्राममेदभिर्ननेन निशीयाम्प्राहृतमपिदेवेनार—

एमेन कमो नियमा निसीहऽभिहृष्टेऽवि होइ नायव्यो । अविहृष्टवायगमावं निसीहिमं तं तु नायव्य ॥ ३३६ ॥

व्याख्या—य एव ग्रम स्वप्राणपप्रामादिक्ने नोनिशीयाम्प्राहृत उक्तः स एव निशीयाम्प्राहृतेऽपि नियमात् द्रातव्य । सम्प्रति
 निशीयाम्प्राहृतस्वरूप कथयति—'अविद्य' इत्यादि, अविदितो—यदिना न विज्ञातो वापकस्याभ्याहृतवानपरिणामो यत्र तद्विधिविदाय-
 रूपार्थं निशीयाम्प्राहृतमवगन्तव्य, किमुक्त भवति?—सर्वथा साधुनाऽभ्याहृतत्वेन यदपरिज्ञावं तन्निशीयाम्प्राहृतमिति ॥ पप्रामाऽप्राहृतस्य
 निशीयस्य सम्पन्नं गायाचनुष्टयेनार—

अइदूरजलंतरिया कम्मासकप्रे मा न धेच्छंति । आणति संखडीओ सडो सडुी व पच्छन्नं ॥ ३३७ ॥

निग्गम वेठल दाण दियाइ सक्काइ निग्गए दाण । सिट्ठमि सेसगमणं वितड्ढे वारयतड्ढे ॥ ३३८ ॥

भुजण अजीपुरिमडुगाइ अच्छति मुत्तसेसं वा । आगमनिसीहिगाई न मुजई सावगासंका ॥ ३३९ ॥

उक्खिक्ख निक्खिक्खण्णइ आसगयं मल्लगमि पासगए । खामिचु गया सडुीय मु(सु)ह्य असठमावा ॥ ३४० ॥

व्याख्या—रुचिद्वारे घनावपममता धारः धारकाः सञ्जरीणाः ३३९ ॥ ३४० ॥ अन्पदा ॥

वेपामानसथे भीष्मः समग्रानि, धृषे च तस्मिन् मंशुरं मोदकाद्युद्धरित, ततस्त्वैरधिन्दि—यैवैरसाधुभ्यो दीयतां येन मह्युण्यमस्मा
 क्मुपग्रायेते, अथ च केचित्साधवो दूरेऽवच्छिन्ते, केचित्पुनः प्रत्यासन्नाः, परम्पराले नवी विधत्ते, ततस्तेऽप्यक्कायविद्याधनामयतो
 नागपिप्यन्ति, आगता अपि च मंशुरं मोदकादिकमवलोक्य कल्पमानमपि शुद्धमाघाकर्मशङ्कया न प्ररीष्यन्ति ततो यत्र ग्रामे साधवो
 निवसन्ति तथैव मच्छम शरीत्वा व्रजाम इति, तथैव च कृतं, सर्वो मूयोऽपि चिन्तयन्ति—यदि सानूनाहप दास्यामस्वतोऽशुब्द
 मानङ्कप चे न प्ररीष्यन्ति तस्माद् द्विजादिभ्योऽपि किमपि दद्यात्, तद्य तथा दीयमानमपि यदि साधवो न प्रेक्षिष्यन्ते ततस्त्वदवस्यैव तेषा-
 मशुद्धानङ्गा भविष्यति ततो यत्रोद्यारादिकार्यार्थं निर्गता सन्तः साधवः प्रेक्षन्ते तत्र दद्य इति, एव च चिन्तयित्वा विवक्षिते कस्मि-
 धिरपदेऽपे कस्यचिरेवकुलस्य वशिर्भोगे दिनादिभ्यः स्वीक स्वीक दातुमारभ्य, तत वद्यारादिकार्यार्थं विनिर्गताः केचन साधवो दद्यात्,
 ततस्ते निमन्त्रिता यथा भोः ! साधवः ! अस्माकमुद्धरित मोदकादि मञ्जुरमवच्छिद्ये ततो यदि युष्माकं किमप्युक्तोति धरिं तत्प्रति-
 श्रुतामिति, सापनोऽपि शुद्धमित्यवगम्य मत्पश्यन्, तत्र साधुभिः श्रेयाणामपि सानूनामुपवेशि—यथाऽनुकस्मिन् प्रवेशे मञ्जुरमेपणी
 यमशुनादि लभ्यते, ततस्तेऽपि वद्वरणाप्य समानगुः, तत्र चैके भ्रातृकाः मञ्जुर मोदकादिकं मयच्छन्ति, अन्ये च मावस्थानतो निवार
 यन्ति, यथैतन्नरीयतां याऽधिकं, श्रेयमस्माकं भोजनाय भविष्यति, अन्ये पुनस्तानेव निवारयताः प्रतिषेधयन्ति—यथा न कोऽप्यस्माक
 मोक्षते, सर्वेऽपि प्रापो मुक्ताः, तत स्वीकृताधेण किञ्चिदुद्धरितेन प्रयोजन, तस्माथेच्छ साधुभ्यो दीयतामिति । साधवश्च ये नम
 स्कारसहिष्मत्प्राणानास्ते मुक्ताः, ये च पौरुषीमत्प्राणानास्ते भुञ्जाना वर्धन्ते, ये चामीर्णवधः पूर्वोर्द्धादि प्रतीक्षमाणः वर्धन्ते ते
 नाप्यापि भुञ्जते, धारक्यश्च चिन्तयामासुः—यथेदानीं साधवो मुक्ता भविष्यन्ति, ततो वन्दिता निजस्थान व्रजाम इति, एवं चिन्तयित्वा

समाधिकप्रारवेणया साधुवसतावागत्य नैपेभिस्यादिकां सक्रमामपि भाक्कक्रियां कृत्वथन्त, ततो ह्यतं ययाञ्जी भावकाः परमविने-
 क्तिनो, ज्ञाताश्च परम्परया विवक्षितप्रामयास्वध्याः, ततः सम्यग्भिमर्शतो निमित्तं—नूनमस्मभिमिचितमेतत् स्वप्नामादभ्याहृतमिति, ततो
 यैर्मुक्तं तैर्मुक्तमेव, ये त्वयापि पूर्वोद्घोदि मतीसमाणा न मुञ्जते तैर्न मुक्तं, येऽपि च मुञ्जाना भवसिष्टन्ते, तैरपि यः कवल चवक्षितः स
 माजनेऽमुष्मत्, यत्तु मुले प्रक्षित नायापि गिळितं तन्मुखादिनिःसार्य समीपस्यापिते म्छेके प्रक्षिपे, श्रेप तु माजनगतं सर्वमपि परि
 घ्रापितं, भावकाः भाविकाकार्येण सर्वोऽपि समयित्वा स्वस्थानं जगाम, तत्र ये मुक्ता ये चार्द्धमुक्तास्ते[ऽपि] सर्वेऽप्यद्भुतभावा इति शुद्धाः ।
 सूत्रं सुगमं, केवलम् ' भद्ररजबंधरिय 'धि केधिवदिवरे केधिवयाऽन्तरिताः ॥ इत्त पप्रामाभ्याहृतानिधीयम्, अथ स्वप्नामाभ्याहृतं वदेव
 गायाद्वयेनार—

तद्धं पहेणग मे अमुगत्यगयापुं सखदीपु वा । ववणगठपविट्टा वेइ तय पट्टिय नियत्ता ॥ ३४१ ॥

नीय पहेणगं मे नियगाण निष्छिय ध तं तेहिं । सागारि सयजिमय वा पडिक्कुट्टा सखढे खट्टा ॥ ३४२ ॥

व्याख्या—इह क्वाचिदभ्याहृताद्भङ्गनिवृत्त्यर्थं किमपि द्युं प्रति प्रस्थिता, ततो निवृत्ता सति साधोः प्रतिलग्ननायोपाभयं प्रविश्य
 साधुसम्स्तुत्वेषपार—मगवन् ! मरेणकमिवममुकास्मिन् द्युरे गतया लक्षं, यद्वा क्वापि सङ्ख्या, सम्पति वन्दनार्थमत्र प्रविष्टा, ततो यदि
 युष्माकमिवमुपपन्नोति तर्हि प्रविष्टतामिति त्वन्वानीतं वदाधि, यद्वा एवमार—' निम्कानां ' स्वजनानामर्थीय मरेणक मया स्वयुहात्
 नीर्थ, परं तैर्नेप्सिधं, तत' स्वजनयुहात् प्रविनिवृत्ता वन्दनार्थमप्रागत्वेति, तवस्त्ववाति । यदिवा मायया क्वाचिदभ्याहृतमानीय सागारिकां
 शय्यावरीं यद्वा ' समग्निध्वं ' वसतीमरेचनी पूर्वैर्यहीतुमुद्धेत्वा यथा साधवः नृप्यन्ति तथा प्रवक्ति—युहाणेदं मरेणकमिति, तथा च मातृ

स्यातः प्रतिपिद्धा यथा त्वयाऽप्यमुस्मिन् दिने मदीयं प्रहेकं न ज्योरे त्वोऽहमपि त्वदीय न प्रहीव्यामीत्येवं निपिद्धा, ततः साऽपि
 मानुस्यातः भिद्वित्यरुं प्रस्युक्तवती, द्वितीयाऽपि तथैव भाषितं, तव एवं परस्परं 'संस्वहे' कल्हरे सति सा प्रहेकनेषी 'ख्या' रो
 पवती पन्दनार्थं वसतौ प्रविशति, ततोऽन्तराद्युच्यते कथयित्वा तदानीं ददाति । उक्तं स्वध्यामाम्याहृतमपि निश्चीयं, सम्मत्यनाचीर्णं
 निगमयन्नाचीर्णस्य भेदानार—

पुर्यं तु अणाइल्ल दुविहपि य आहंलं समक्खाय । आइल्लंमि य दुविह देसे तह देसेदेसे अ ॥ ३४३ ॥

व्याख्या—'एतत्' पूर्वोक्तमभ्याहृतं निश्चीयनोनिश्चीयभेदाद् यद्वा स्वध्यामपरायमेदाद्विषयमप्याख्यातमनाचीर्णम्—अकृत्य-
 नीयं, सम्मत्त्याचीर्णं वस्ये, तदपि द्विविधं, तथया—देसे देसदेशे च । सम्प्रति देसस्य देसदेशस्य च स्वरूपमाह—

हृत्यसय खलु वेसो आरेण होइ देसेवेसो य । आइल्लंमि(उ)तिगिहा ते चिय उवओगपुठ्वागा ॥ ३४४ ॥

व्याख्या—'इल्लंमि' इत्यन्तमपि तेषं देशः, इत्यन्तादाराद्दस्तन्तमध्ये इत्यर्थः, देशदेशः, तत्र इत्यन्तममाणे आचीर्णे यदि
 एहाणि भवन्ति नापिक्कानि ततः कस्ये, तान्यपि वेदुहाणुपयोगपूर्वकाणि भवन्ति, तपयोगस्तत्र दाहु वचयत इत्यर्थः, ततः कस्यते
 नान्येति । सम्प्रति शुभ्रप्रव्यतिरेकेण इत्यन्तादिसम्भवं तद्विषयं कल्प्याकल्प्यविधिं चार—

परिवेसण्यंतीए दूरपवेसो य घयतालगिहे । हृत्यसया आइल्ल गहण परओ उ पठिकुट ॥ ३४५ ॥

व्याख्या—परिवेस्यते—भोजनं दीयते येम्यस्ते परिवेषणा—सुखानाः पुरुषास्तेषां पङ्क्तिः—श्रेणिस्वस्या, तत्र द्वेकस्मिन् पर्यन्ते

साधुसङ्गदको वर्णने द्वितीये तु देयं विप्रति, तत्र च स्पृष्टास्पृष्टमयादिना गर्तुं न क्षम्यते, एवमुत्तरयोरपि पत्रयोर्भावनीयं, ततः परित्ये
 पणपङ्क्त्यां, यद्वा 'दूरप्रवेशे' प्रलम्बागमनमार्गे अग्निष्वाकौ, यद्विधा बहुशालादुरे इत्थञ्चतावानीतस्य ग्रहणमार्चार्णं, कल्पत इत्यर्थः,
 परतस्स्थानीतस्य प्रार्णं 'प्रतिकुटं' निराकृतं तीर्थकरादिभिः ॥ सम्मत्पत्यैवाचीर्णस्य भेदान् प्रदर्शयति—

लङ्कोल मञ्जिम जहृक्षग तु तित्विहं तु होइ आइश । कत्रपरियच जहृन्न सयमुच्छोसं मञ्जिम सेसं ॥ ३४६ ॥

व्याख्या—श्रिविधमार्चार्णमभ्याहृत, तपया—उच्छुष्टं मन्मथ जपये च, तत्र यद्वा ऊर्ध्वोपविष्टा वा कयनमि सरयोगेन मुष्टिपृष्टी
 तेन मण्डकादिना, यद्विधा स्वापत्यादिपरिशेषपार्थमोदनधृतया करोटिकयोत्याद्विधा ष्यवविष्टये, भगन्वरे च कयमपि साधुरागच्छति
 भिसार्थं, तस्मै च यदि नत्स्वं ववाति तदा करपरिशेषनपात्र जन्मपमभ्याहृतमार्चार्णं, इत्थञ्चतावभ्याहृतमुच्छुष्टं, शेष तु इत्थञ्चतमप्य
 षधि मन्मथं । त्वेवमुक्तमभ्याहृत्कारम्, अयोद्धिमन्मथारम्—

पिहित्विमलकवाडे फासुय अफ्फासुपु य बोद्ध्वे । अफ्फासु पुढविमार्ई फासुय छगणाहृद्वहरए ॥ ३४७ ॥

व्याख्या—उद्धिम द्विधा, तपया—पिहितोद्धिम कपाटोद्धिमं च, तत्र यत् कुतुपाधेः स्यगितं मुलं साधूनां तैलधृताविदानार्थं
 मुद्धिम तैल्लदि साधुभ्यो वीपते वीपयानं तैलादि पिहितोद्धिमं, पिहितमुद्धिम यत्र तत् पिहितोद्धिममिति ह्युत्पत्ते, तथा यत् पिहित
 कपाटमुद्धिम—उद्यथास्य साधुभ्यो वीपते तत् कपाटोद्धिमं, ह्युत्पत्ति प्रागिच, तत्र पिहितोद्धिमे यत्पियान तद्विधा, तपया—प्रासु रूप
 प्रासुकं च, सचेतनमचेतनं चेत्यर्थः, तत्र 'अप्रासुक' सधिसृष्टियत्रादिपय, 'प्रासुक' छगणादिदर्शने, तत्र छगण—गोमय, आदि
 बुद्धान्नस्मादिपत्रिः, दर्शक—मुलकन्मन बल्लत्तण्डम् । अपत्र पिहितोद्धिमे कपाटोद्धिमे च दोषानभिहित्पुरार—

वभिभूते लक्ष्मया वाणे कयचिक्कुर य अहिं गरण । ते चेन कदाढभित्ति सचिसेत्तां जंतमाईसु ॥ ३४८ ॥

व्याख्या—वद्विभे-पिहितोद्विभे पद् फायाः—उद्वेदकाले पद् कायाः पृथिवीकायादयो विरापपन्ते, ततः प्रथमत साद्युनिभिर्चं
द्रुपादिमुले वद्विभे सधि पुत्रादिभ्यस्तेषादिप्रदाने, स्या क्रयविक्रये-क्रये विक्रये वाचिकरण—रापस्मृचिकपप्रापये, तथा एत एव
पद्कायविरापनादयो दोषाः ‘कपाटेऽपि’, कपाटोद्विभेऽपि सचिसेपाद्यु ‘यनादिषु’, यत्ररूपकपाटादिषु द्रष्टव्या, तत्र यान्यतीव
सम्पुन्यागतानि कुञ्चिकया धोद्वयाद्यन्ते यानि च वर्तन्तेपरि विहगिनाया एकदेशवर्तिनि मालमवेशरूपद्वारे सानि यत्ररूपकपाटानि
आदिद्वय्यात्परिपादिप्रारः । सम्पत्येनामेव गार्था व्याविस्पाद्युः प्रथमतः ‘वदिभले छन्नाया’, इत्यत्रयत्रं व्यास्पानयन् गार्थाद्वयमाह—
सथिचपुढमिलिच लेलु सिल वाऽपि वाउमोलिच । सथिचपुढविलेशो चिरपि उदग अधिरलिचे ॥ ३४९ ॥

पूर्वं तु पुष्पलिचे काया उद्विपणेऽधि ते चेन । तिम्मेठ उवलिपह जठमुह वाधि तावेठ ॥ ३५० ॥

व्याख्या—इह इष्टुपादिमुलं वर्तन्तेपरि कगाचित् ‘लेडुं’, केटुं शिशं पा—रापाणलग्गं प्रतिपद्य जलार्द्राकृतसचिच
पृथिवीकायत्सि मन्ति, तत्र सचिचपृथिवीलेप’ सचिचः सन् विरकालमप्यत्रविष्टे, चदकं तु ‘अधिरलिसे’, अधिरकाललिसे सम्म
वति, किमुक्त भवति ?—यदि चिरकालसचिचपृथिवीकायत्सिमुञ्चियते यद्वि सचिचपृथिवीकायविनाशोऽचिरलिसे तुञ्चियताने ऽप्यत्रास्या-
पि विनाश, अधिरलिसेमप्यत्रान्तर्मुहर्षकालस्य मप्यवर्धि द्रष्टव्यम्, अन्तर्मुहर्षानन्तरं पृथिवीकायश्लक्ष्मन्तर्कं च दृक्कमचिवीभवति, वतो
न चद्विरापनादोषः, वयलसगमेवत्, तेन प्रसादेरपि तदाभितस्य विनाशसम्भवो द्रष्टव्यः । पाम्—अनेन प्रकारेण पूर्वलिने साधयर्थमुञ्चिय

माने दोषा उक्ताः, एव एव पृथिवीकायादिविराधनावोषा तपष्टिप्यमानेऽपि कुतुपादिमुखाचैल्लघुत्वाधिकं साधये दत्त्वा श्लेषस्य रक्षणार्थं भूयोऽपि कुतुपादिमुले सम्यमाने द्रष्टव्याः, तथाहि-भूयोऽपि कुतुपादिमुलं सचिषपृथिवीकायेन जलाद्रीकुवेनोपलिम्पति, ततः पृथिवी कायविराधनाऽन्वयपनिराधना च, पृथिवीकायमध्ये च मुद्गाद्य कीटिकावयव सम्भवन्ति तवस्तेषामपि विराधना । तथा कोऽप्यभिज्ञानार्थं ऋतु वापयित्वा कुतुपादिमुलस्योपरि ऋतुमुद्गां ददाति, तथा तेजःकायविराधनाऽपि, यत्राभिस्तत्र मातुरिति मातुर्न्यायविराधना च, ततः पिरितोन्निन्ने यद्द्वयविराधना । अमुमेवार्थं स्पष्टं मापयति—

जह चैत्र पुष्वलिचे काया वात पुणोऽवि तह चैत्र । उवलिप्यते काया मुद्गं गार्हं नवरि छेठे ॥ ३५१ ॥

व्याख्या—यथा चैत्र पूर्वर्क्षिसे 'कायाः' पृथिवीकायादयो विराधन्ते तथा साष्टुम्यस्यैछादिकं दत्त्वा भूयोपि कुतुपादिमुले तपष्टिप्यमाने काया विराधन्ते, नवरं षष्ठे काये प्रसक्ताकरूपे विराध्यमाना जन्तवः पृथिव्याथिताः 'मुद्गादयाः' पृथिवीलिम्पकुञ्चवावयो ऋतुन्या । सम्पति 'दाने रूपविक्रय' इत्यवयवं व्याचिख्यासुरार—

परसतं वैश्व स एव गेहे, तेच्छं व लोण व घय गुल वा । उग्घादिषु तमि क्ते अवस्स, सविच्छयं तेण किणाइ अन्नं ॥ ३५२ ॥

व्याख्या—वस्मिन् कुतुपादिमुले साध्वर्थमुद्गादिदे सति 'परसै' याचक्याइकादिकाय यदा—स्वर्क्षीय एव धूरे पुत्रादिम्यस्यैच्छं छरणं धूवं वा ददाति, यद्विवा स करोत्यवस्यं विक्रय, तेन च मूल्येनान्यत ऋणिणाति, एतन्न सर्वं साध्वर्थमुद्गादिदे सति प्रवर्षये इति साधो षट्षिदोषः । तथा [चित्तेशे]न 'अरिगरणम्' इत्यवयवं व्याचिख्यासुरार—

प्राणे कथयिष्ये वा होई अहिगरणमजयभावरस । निवयति जे य तहिय जीवा मुद्दयगामुसाई ॥ ३५३ ॥

व्याख्या—दाने क्रये विक्रये वाऽनन्तरोक्तस्वरूपे मर्चमाने साधोः 'अपवभावस्य' अपतोऽशुद्धाहारापरिहारकत्वेन जीवरक्षण रितः माय—अद्यवसायो यस्य स तथा तस्य 'अधिकरण' पापमष्टाधिरूपनास्ते, स्या तस्मिन् श्रुत्यादिमुखे उवघाटिते ये जीवा सुर द्रमृप्कादयो निपठन्ति निपत्य च धिनाश्रमाविशन्ति तदप्यधिकरणं साधोरेव । सम्प्रति 'शे चेष क्वाडंभि' इत्यवयवं व्याचिख्यासुरार— जहेव कुमाइसु पुव्वट्टित्ते, उधिसज्जमाणे य हवति काया । ओल्लिपमाणेवि तद्वा तहेव, काया क्वाडंभि निमासियन्वा ३५४ व्याख्या—यैष 'कुम्भावौ' घटावौ, आदिशब्दात्श्रुत्यादिविपरिग्रहः, पूर्वलिप्से वञ्चिपमाने 'क्षयाः' पृथिवीकायादयो विराध्य- माना भवन्ति, उपलक्षणमेव, तेन दानक्रयविक्रयाधिकरणप्रवृत्तिषु भवति, तथा कपाटेऽपि पूर्ववत् साध्वर्यमुदघाटयमाने वेदितव्याः, तथाहि—यथा रूपायतु प्राकृत्यमपि पृथिवीकायो जलसृतः करको वा वीजपूरादिकं वा मुक्तं भवति तदा वस्मिन्मुदघाटयमाने कपाटे वद्वि रापना भवति, जलसृते करकवौ तु भिषमाने [वा] पानीयं प्रसर्पेत् प्रत्यासन्नशुद्धयावापि प्रभिधेत्, तथा च सत्यभिविराधना, यत्र चाभि स्तत्र वायुरिति वायुविराधना च, मूत्रादिविरमविष्टक्रीटिकापृष्टगोधिक्रादिसत्त्वधिनान्ने प्रसक्तानिराधना चेति, दानक्रयविक्रयाधिकरण- प्रवृत्तिभावना च पूर्ववत्कर्षव्या । 'सम्प्रति सधिसेसा' इत्यवयवं व्याचिख्यासुरार—

घरकोइल्लसंचारा आशचण पीढगाइ हेदुवरि । नितेवि एयअंतो हिमाइपेच्छणे दोसा ॥ ३५५ ॥

व्याख्या—रूपाटस्य 'सञ्चारात्' सञ्चरणापृष्टगोधिक्रय, उपलक्षणमेव कीटिकोन्दुरावयम विराध्यन्ते, तथा मासादस्याधो मृमि

रूपा पीठिकेन पीठिका-चयिका तथाच उपरिवले च कपाटैकदेशस्यावर्षेने तदाथिताः कुन्दुयिपीलिक्तावयो विनाशमश्नुवते, तयोद्पाठ्य
रूपाटे पया-मुस नीयमानेऽन्तःस्थिते(रिति) अन्तःस्थितस्य विम्भादे- प्रेरणे दोषाः-शिरःस्फोटनादयो भवन्ति । सम्प्रत्यपवादमार-
धेष्यद् अकुचियागमि कत्राहे पद्ददिणे परिवहते । अजऊमुदिय गठी परिमुज्जद् वदूरो जो य ॥ ३५९ ॥

व्याख्या-‘अकृच्छिकाके’ कुच्छिकाकारिते, कुच्छिकाविवाररहिते इत्यर्थे, तत्र रि क्लिष्ट पृष्ठभागे बड्डाल्को न मवति तेन न वर्षे
णदोणे सत्त्वरिपाना, यद्वा-‘अकूयागे’षि पाठः, तत्र ‘अकूच्छिकाके’ कूच्छिकाकारिते अकूच्छिकारागे, किमुक्तं मवति ?-यदुद्घाट्यमानं
रूपाटं क्रेङ्कारण न करोषि तदि पश्चात्क्रियमाणमूर्ध्वमधस्तिर्यग् वर्षेत् प्रभूवसस्त्वयापादनं करोति तेन तद्दर्शन, तस्मिन्नपि किञ्चिद्विष्टे ?-
इत्यार-‘प्रतिदिनं’ प्रतिदिनस-निरन्तर ‘प्रतिषवति’ उद्वयत्ययमाने धीयमाने चेत्यर्थः, तस्मिन् प्रायो न गृहगोथिकाविसस्वाभयस-
म्भनः, चिरमष्टमवस्थानामावाद् । इत्थंयुते कपाटे सान्त्वयैभ्युद्घाटिते यद्वाति गृहस्थाः तद्ब्रूयते, स्यथिरकल्पिकानामाचीर्णस्येत्, तवा यद्
‘वर्देरुः’ इतुपादीनां मुत्तकन्धरूपं प्रतिदिवस परिमुच्यते-वच्यते छोर्यते चेत्यर्थः, तत्र यदि जनुमुद्राव्यतिरेकेण केवलमवक्रमाप्र-
न्धिदीयित नापि च सचिचपृथिवीकायादिलेयः वा तस्मिन् सार्धैर्यमुद्रिभेऽपि यथियते तस्मादुभिर्गुद्रे इति उक्तमुद्रिभद्वारम्, अप
मालापहत्तद्वारम्-

मालोद्वहपि बुविह जहन्नमुक्कोसग च बोवृघच्च । अगगतलेहि जहन्न तद्विवरीय तु उक्कोसं ॥ ३५७ ॥

व्याख्या-मालापहत्वं द्विविधं, तदया-अस्यमुत्कटं च, तत्र यद्गुन्यस्वाम्यां पावयोऽग्रमागाभ्यां फलकसुषुष्णाम्यां पालिगम्यां

षोत्पाटिताभ्यामूर्ध्वविलगितोषसिक्कादित्थिवं दाशौ द्येगोचरं परीयते तज्जन्यं मात्मपहते, तद्विपरीतं जयन्यविपरीतं घृष्टिभिः श्रे
 ष्यादिक्रमास्त प्रामादोपरितस्त्रादानीय धीयते तदुत्कृष्टं मालापहते । सम्मत्यनयोरेव दृष्टान्तौ सद्योषो वक्तुकाम आर—

भिवत्सु जहन्नगमी गेरुय उच्छोसगभि विठतो । अहिदसणमालपहणे य एवमार्द्ध भवे दोस्ता ॥ ३५८ ॥
 व्याख्या—जयन्ते मालापहते भिद्युर्वन्दको दृष्टान्तः, उत्कृष्टे 'गेरुका' कषिपिः, तत्र जघ-पे मालापहते 'अरिदश्चन' सर्पदश
 नम्, उत्कृष्टे मालात्सतनमिस्त्रेपमादयो दोषा अभूवन् ॥ तत्र भिद्युदृष्टा-प गायार्दयेनार—

मालाभिमुहं ददूण अगारिं निगञ्जो तमो साहू । तच्चञ्चित्र आगमणं पुरच्छा य अदिन्नवाणन्ति ॥ ३५९ ॥
 मालमि कुंठे मोयग सुगघ अहि पविसणं करे ढक्का । अन्नविण साहू आगम निदय कहणा य संवोही ॥ ३६० ॥

व्याख्या—अयन्तपुरं नाम नगर, तत्र यक्षदिशो नाम गृहपति, तस्य भार्यो घसुमती, अन्यथा च तद्वरे घर्मरुचिर्नाम संयतो
 भिसार्य मविवेद, तं च नियमितेन्द्रियमरक्तद्विष्टमेपणासमितमवलोकय समुत्पन्नविशिष्टदानपरिणामेन यत्तद्विभेन वसुमती सादरं यमजे, यथा
 देहि साधेऽस्मै अमुकान् मोदकानिति, ते च मोदका ऊर्ध्वं विलगितोषसिक्कात्मये व्यस्यते घेऽध्वविष्टन्ते, ततः सा तद्ग्रहणार्थमुत्थिता, सा
 पुनर्वा मालापहतां भिसामन्वुप्यमानस्त्रुहाभिर्मगाम । ततस्त्वत्कालं वस्त्रिभेष गुरे भिसार्ये भिद्युरागमत्र, यमच्छ च य यत्तदिशो यथा किं
 भो ? [सम] तेन सिक्काभवानीय ! धीयमाना भिसा न जष्टे ? ततः स प्रषवणमात्सर्पादेशमुवाच—अवचदाना अभी सल्लु वराकास्तवो न लपन्ते
 पूर्वस्मैधिनियोगो युष्माच्छामीधराणां श्रेणु सिग यम्युरादिकं भोजनं भोक्तु किं तु तैर्दुर्गतगुरेभ्यन्तमान्वादिकं सम्भवा भोक्तव्यमिति, तवो

यस्यदिग्भेन वरमायपि ठानेव मोदकान् वसुमती दापिता, सा तस्मिन्नेव सिद्धन्विल्लगिगे घटे मोदकानादातुमवालीत्, घटे च मोदकपदद्रव्य-
निष्यस्यमोदकगघाघ्राणबन्धवः क्षयमपि मुग्धम्मा समागतोऽवच्छिष्टे, वसुमती चोत्थाव्य पाष्णी पावाप्रतलभरेण यावन्मोदकघटे कर्त्त-
व्येच्छिष्टद्वेषोपमं कर्त्तं प्रक्षिपति वाक्चतुर्जन्माम् 'कर्मसुक इव सावरं व मत्यष्टहाम्, ततो षा ! दद्यादद्रेति पुल्लरं कुर्वती मूमौ निपात, वरस्ये
च यस्यदिग्भेन फ्रुत्कार कुर्वन् दन्वशूकः, तवस्तत्सर्णादेव समाहूताः परममन्त्रवादिनः, समानीतानि च नानाविधानि श्रेयजानि, ततोऽप्या
प्यायुरशुष्टिवमिति मन्त्रौषधप्रभाषतः सा नीरुन्मसुष, समाजगाम च मूयोऽप्यपरस्मिन् विने स एव धर्मरुषिः संयतो भ्रिसायै, तपोऽभे च
यस्यदिग्भेन यथा दयाप्रभानो धर्मस्वात्किं मोः सायो ! सुधिशिव तव तवानी सर्पं पश्यतोऽप्युपेसा प्रावर्षिष्ट ? , स मार-नारुमद्रासं तदानीं
दन्वशूकं, केवलमयमस्माकं सार्षपं तपदेशो यथा मा आरिशुः साभवो ! मास्त्रपहृतं भिक्षामिति, ततोऽयं प्रतिनिवृत्तः, एवं चोक्ते
यस्यदिग्भः स्वधेतसि चिन्तयामास-अहो ! निरपायो भगवता निर्यादेधि भिक्षुणां धर्मः, य एव चेत्वं निरपाय धर्ममुपदिशति स्म स
एव सर्वज्ञो न लल्ल सुपाम्यवहारमन्तरेण सुचोत्रार तञ्जुम्भते, एवं न यावत्तुल्येख्यापिज्ञानमन्तरेणस्यं सकलकालमनपायिनो धर्मस्यो-
पदेशमवशिष्टः, बुद्धिप्रागदन्त्ये हि वचसि प्रागस्म्यमुपास्त्रिभ तस्मात्स एव सर्वज्ञ इति, इत्थं च विचिन्त्य भक्तिवशोऽच्छ्लिवपुलकनालो-
पशोभित्तनुः सावरं धर्मरुषिप्रणममन्वत्, वन्वित्वा च भिनमणीतं धर्मं पश्यत्, स च कथयामास सत्त्वपठ, ततो भिनमणीतवाक्याभ्यामुतर
सास्नादवस्तेपामवमगाम सकलमपि मायास्तुनीयादिसम्पादितकुत्रासनामर्थं गरलं, पश्यति च यथावस्यितानि हेयोपादेयानि वस्तुनि,
प्रमोदते च जात्यस इव वस्तुलीये सविधेपवरं, ततो मध्योहे विधेपतो गुक्समीपे समागत्य धर्मं श्रुत्वा जावसंवेगी वस्यती अपि प्रवज्या
प्रपेधाते । सुत्र सुगमं । तस्मत्पस्मिन्नेव अन्त्ये मालापद्वेऽन्यानपि टोपानभ्रिस्त्रिस्तगा-

० आसंविपीठमंचकजतोडूखल पढत उभयत्रैहे । वोण्ठेय पमोसाई उग्राहमनाणघाआ य ॥ ३६१ ॥

व्यास्या—‘आसदी’ मञ्जिका ‘पीठं’ गोमयादिमयमासनं ‘मञ्जकः’ प्रवीतः ‘कर्म’ श्रीलादिवल्लनोपकरणम्, ‘उडूखलः’ प्रवीतः, एतेष्व्यास्य, उपलक्षणमेतत्, पाष्णीं बोत्पात्र्य ऊर्ध्वनिष्ठासिक्कादिस्यिवमोदकादिग्रहणे कथमपि यदि मञ्जकादिहसनतो दाश्री निपतति तर्हि ‘उभयबचः’ दाश्याः पृथिव्यादिकायादीनां च विनाशः । तत्र दाश्या इत्वादिभङ्गवो यदिषा चिसंस्युज्यतत कथमप्य-स्थानाभिघातसम्मचत्माणव्यपरोपणमपि, तथा च निपतत्या भूस्याघाश्रितानां पृथिवीकायादीनामपि विनाशः, ययैतस्मै भित्तामरं ददती प्रागपि महत्पनये पतितेति न कोऽप्यस्मै वास्यतीति तद्गुरे तद्भव्यान्त्यद्रव्यव्यवच्छेदः, तथा मुण्डेनानेन परमार्षितः पात्किवेति कस्यापि घृह स्वामिनः साधुविपयाः मद्रोऽपि मभति, आदिशब्दाघातनादिवपरिग्रहः, मद्रोपदग्धो हि कोऽपि कोपान्धतया वादनमपि कुर्यात्, कोऽपि निर्म र्त्सनं, कोऽपि बचमपि, तथा च प्रबचनस्योद्गारः—खिता यया—साध्यमेया भित्तामारन्वी परासुरसूत, वस्माभामी साधवः कल्याणका रिणः, कोके घामानवाद्यः—एषंविधमपि दाश्या अनर्थमेते न जानन्वीत्येषं मूर्खत्वामवादः, तस्माज्जयन्त्यमपि मालाश्रुतमयस्यं परिहर्षेव्यं ॥ तदेवमुक्तो जयन्त्यस्य मालापहृतस्य सदोषो दृष्टान्वोऽप्येऽपि च दोषाः, सम्प्रत्युल्लस्य वानार—

पुमेव य उच्छोसे चारणनिस्सेणि गुञ्जिणीपहण । गठिमत्थिकुञ्चिछफोहण पुरओ मरणं कहण वोही ॥ ३६२ ॥

व्यास्या—जयन्तीनाम पुरी, तत्र सुरदत्तो नाम घृहपतिः, तस्य भार्यो घसुन्धरा, अन्यदा च तद्गुरे गुणचन्द्रामिषः साधुभिः सार्यं प्राविशत्, तं च प्रशान्तमनसमिपरलोकनिःसृष्टं मूर्खं धर्ममिव समागच्छन्तमवेस्य सुरदपो घसु घपामभिरितवान्—यया देरि साधवे

भूमिपुसादानवतरण-अनेच्छा, तथाथोऽन्तरणेन यरीस्ते तद्व्युपचारावधोऽनतरणी, तथा 'कुंभादिषु' कुम्भोष्ट्रिक्रमष्टविषु शङ्कतेते देयं वदु
 मयम्-ऊर्त्तोज्योमास्थपहृतस्वभावं मणित् वीर्यकरादिभिः, तथाहि-दृष्टरोचैस्त्वखुम्भादिमध्यव्यवस्थितस्य देयस्य ग्रहणाय येन दात्री
 पाण्ड्युत्साटनादि कर्त्तव्ये तेनोर्ध्वमात्मपहृतं, येन त्वयोमुत्वं बाहुमतिममूर्त्वं व्यापारयति तेनाभोमाछापहृतं, दोषा अप्रापि पूर्ववस्माक्नीयाः ।

अत्रेवापवादमार-

वदर सिल सोत्राणे पुठ्वारुटे अणुच्चमुषिस्वचे । मालोहृढं न होई सेसं मालोहृढं होइ ॥ ३६४ ॥

व्याख्या--'दरः' निरन्तरकापुफलक्रमयो निभेणिविधेयः 'शिला' प्रतीवा 'सोपानानि' इष्टकामयान्यक्तरणानि, एवान्या-
 र्त्तं यदाति तन्मात्मपहृतं न भवति, केवल साधुरप्येपणाशुद्धिनिमित्तं प्रासादस्योपरि वर्दराविना षट्ति, अपवादेन भूस्योऽप्यानीतं
 यद्वाति, तथा पूर्वोक्ता साध्यागमनादग्रतः स्वयोगेन निःशेष्यादिना प्रासादोपरि घटितो दावा यदाति साधुपात्रके, कर्मयुते ? इत्यार-
 अनुषोत्सिते, किमुक्त भवति ?-भूमिस्य संयतो द्येयः पात्रं धारयन् यावत्प्रमाणे चर्चैःस्थाने स्थितो दावा पात्रे इस्त प्रक्षिप्य दवाति
 तावत्प्रमाणे पूर्वोक्तो यदाति तन्मात्मपहृतं न भवति, शेषं तु सर्वमप्यनन्तरोक्तं माल्मभूतमवसेयम् । इत्युचोत्सितोचोत्सितयोः स्वरूपमार-

तिरियायय उज्जुगपुण गिण्हई ज करेण पासतो । पयमणुच्चुक्खित्तं उच्चुक्खित्तं भवे सेसं ॥ ३६५ ॥

व्याख्या--तिरियं आयतेन-दीर्घेण 'करेण' इत्वेन पात्रं दृष्ट्या निमाल्यन् यद्वाति तदित्यंमृत पात्रमनु
 शोत्सितमुच्यते, शेषं पुनश्चोत्सित, इयमत्र भावना-यद्दृष्टेरुपरि बाहुं प्रसार्य देयवस्तुग्रहणाय पात्रे ध्रियते तप्तया त्रिपमाणुचोत्सितमिति,

एतेन चोर्ध्वीषोपाशापादव्यास्थानेन त्रिर्षगपि मालापद्वर्धं व्याख्यात द्रष्टव्यं, तत्राप्ययं कल्प्याकल्प्यविधिः—यस्यावस्याभो मञ्जिकादि
 दत्त्वा गवासादौ स्विर्धं दानाप षाड् मसार्थं माइवा क्येन समाकर्षति तत्र कल्पये, यत्र मूसौ स्वभावस्या गवासादौ स्विक्मपत्नेन
 विश्विद्वान्दं मसार्थं सापेर्दानाप युद्धति वन्मालापद्वर्धं न भवति, अतस्तस्त्वल्पये । एतेषुमुक्तं मालापद्वर्धतम्, अयाऽऽच्छेयद्वारमाह—

अच्छिञ्जं य तिविहं पमू य सामी य तेणए चैव । अच्छिञ्जं पच्छिकुटं समणाण न कल्पए वेतु ॥ ३९९ ॥

व्याख्या—माच्छेपमपि प्रागुक्तस्यार्थं 'अच्छिजे' अत्रिक्कारं, सप्रया—'प्रमौ' प्रमुविषयं प्रमुक्कस्कर्त्तव्यमित्यर्थः, एवं
 'स्वामिनि' स्वाभिविषय, स्वेनक्वविषयं च । एतन्न त्रिविधमप्याच्छेय वीर्यकरणचरैः 'प्रच्छिकुटं' निराकृतम्, अतः भ्रमणानां
 वद्वरीतुं न कल्पये । वत्र प्रथमतः प्रमुविषय भावयति—

गोवालए य भयएऽस्वरए पुचे य धूय सुण्हाए । अचियत्त संखढाई केइ पओत्त जहा गोवो ॥ ३९७ ॥

व्याख्या—प्रमुक्कर्तृस्माच्छेयं 'गोपालके' गोपालविषय, तथा 'भुतका' कर्मकरस्त्रद्विषयम्, अत्रको—अत्रकाराभिधानो दास
 इत्यर्थः, सदिपर्यं, पुत्रविषय बुद्धिर्विषयं स्त्रुपाविषयम्, त्रपस्त्रणमेकत्, मार्यादिविषयं च । अत्रैव दीपमाह—'अचियत्त' इत्यादि,
 'अचियत्तम्' अमीति 'सङ्घटं' कडर, आदिबन्दादात्मधावाविपरिग्रहः, केचियुना मद्रयमपि साथौ गच्छन्ति, यथा 'गोपः' गोपा
 सक्तः । एनेकेषु एतान्दं गायादयेन भावयति—

गोधपओ अण्ठेषु विस तु जइत्त भइविणे पहुणा । पयसाणूण वहुं खिसइ मोई खे चेवा ॥ ३९८ ॥

पश्चिमरूपतोसेर्ण भाव नाटं जइस्स आलावो । तस्मिन्नुवा गहिय हवि स मुक्खोसि मा वीय ॥ ३६९ ॥

व्याख्या—यसन्तपुरं नाम नगरं, तत्र जिनवासो नाम भास्करः, तस्य भार्या रुक्मिणी, जिनवासस्य गुरो वत्सराजो नाम गोपाळः, स चाष्टमे अष्टमे दिने सर्वात्तामपि गोमहिषीणां दुग्धमावधे, तथैव तस्य प्रथमतो वृत्तत्वात्, अन्यदा च साधुसङ्घटकेषु भिक्षाया उप्राप्तम्, इतश्च तस्मिन् दिने गोपाळस्य सर्वदुग्धादानकारकः, क्वत्वेन सर्वो अपि गोमहिष्यो दुग्धमावधेति पारिदुग्धस्यापूर्णा, भिक्षुदासश्च जिनवचनमावितान् करणस्य साधुसङ्घटके प्रथमाप्रभृतमायावप्रक्षोभ्य भिक्षुतो यथेच्छं यत्कमानादिकं तस्मै वचवान्, ततो 'दुग्धा न्नाति मोननानी'ति परिभाष्य भक्तित्वप्लित्तमनस्कत्वा गोपाळस्य दुग्धं बध्नावच्छिद्य कतिपयं ददौ, तदा स गोपालो मनसि साधो रूपरि पनाक् प्रदेशे यवौ, परं प्रमुथयाम किमपि वक्तुमीच्छित्वा, त्वस्वत्स्योभाजन कतिपयन्यूनं स्वगुरो नीतवान्, तच्च तयामूर्तं न्यूनमखोत्राय भार्या सरोरपं पृष्टवती, किमिति न्यूनमिदं पयोभाजनम् ? इति, ततो गोपेन यथासंस्थिते कथिते साऽपि साधुमाक्रोष्टु माभर्त्स्य, येनरूपाणि च दुग्धं स्वोक्तमवबोधेन च किमस्माकं भविष्यतीति रोदितुं प्रवृत्तानि, तत्र इत्थं सक्लमपि स्वकुटुम्बमाकुलमेत्य स गोपाः सञ्जावसाधुविषयपराक्रोपः साधुं व्यापादयितुं चञ्चितवान्, इष्टम् भिक्षार्थं परिभ्रमन् ऋपि प्रदेशे साधु, ततः प्रचावितो सङ्घटमुत्पाद्य साधोः पृष्टवः, साधुनापि क्रयमपि पश्चात्प्रकोक्ते तं गोपं तवामूर्तं कोपादणयनमाक्रोभ्य परिभाषयामासे, नूनमेतस्य दुग्धं बध्नावच्छिद्य जिनदोसेन ममं ददे तेन मय पारणार्यमिव कुपित एव समागच्छष्टुपच्छस्यते, ततः साधुर्विधेयतः प्रसन्नवदनो भूत्वा तस्यैव सम्मुखं प्रत्यागन्तुं शार्वर्षकं, बभ्राण च यथा—भो भोः क्षीरसृष्टिमिदुक्क ! त्वं प्रमुनिर्वन्धेन मया तदानीं दुग्धमाचं सम्मसि तु घृष्टाण त्वमालीप दुग्धमिति, एवं बोके सत्युपशान्तक्रेपः साधुं प्रति स्वस्वभाव प्रकटितवान्, यथा भोः साधो ! सुविशित ! तत्र पारणार्यपरं

भिदानीमागतः, पर सम्प्रति त्वद्वचनामृतपरिसेक्तव उपशान्ताम मे सर्वैः कोपानच्छा, तवो गृहाण त्वमेवेदं दुग्धं, मुक्तभासतमाणो मया, परं मूयो ऽप्येषमाच्छेद्य न प्रतीक्ष्यमिति निवृत्तो गोपः, स्वस्थानं च गत साधुरिति । सूत्रं सुगम, नवरं 'पयमाणुणं' इति विभक्तिलोपात्पयो भाजनमूनं दृष्टा 'मोर्' इति भोग्या-भार्या इत्यर्था, 'रोष' इति रुदन्धि, 'इवी' इति आमन्त्रणे, वभिर्बन्धात् त्वदीयमिनदासा स्वयमसुनिर्न्वयादृशीवं, यतः स प्रार—मुकोऽसि सम्प्रति मा द्वितीयं धारमेव गृहीयाः । सम्प्रति गोपालविषय एव 'अचियत्संस्वदाई' इत्येवदपाचिस्व्यासुरार—

नानिध्विद्वद लब्धमइ दासीवि न भुञ्जए रिते भत्ता । दोन्नेगयरपओस जं काही अतराय च ॥ ३७० ॥

व्याख्या—प्रमुणा बलादाच्छिद्यमाने दुग्धे कोऽपि गोपो रुटः प्रभोः सम्मुत्वमेवमपि द्वावाणः सम्भाव्यते, यथा किमिति मदीयं दुग्धं बलादायदासि ?, न त्वदु 'अनिर्द्वष्टम्' अनुपार्जितमिह किमपि लभ्यते, तवो मया स्वशरीरायासबलेनेद दुग्धमुपार्जितम्, अतः कथमत्र प्रभवसि ?, न हि दास्यप्यास्तामुत्तम्वेश्यादिक्रमित्यपिसन्वार्थः, 'भक्ताहेते' भक्तपानमृते, मरण्योपणमृते इत्यर्थः, 'मुद्वयते' भोजुं लभ्यते, तवो मदीय भोजनमिदम्, अतो न तेऽत्र प्रमुत्वावकाशः, एव षोक्ते सति कदाचिद्द्वयोरपि प्रमुगोपालकयो परस्पर-भेक्तरस्य वा द्वितीयस्योपरि प्रदेशे च वर्द्धते, प्रदेशे च वर्द्धमाने यत् करिष्यति घनरणमारणादिकं तत्स्वयमेवाऽऽच्छेद्यावाने दोपत्वेन विभ्रंयं । तथा यथान्तरायं गोपालकस्य तदुद्दुग्धस्य च तदपि दोपत्वेन विभ्रंयमिति । तत्रैव 'गोषालपइ' इति व्याख्यातम् । एतदनुसा रेण च मुक्तादावपि यथायोगमपीत्यादिकं सम्भावनीयमिति । सम्प्रति स्वाभिषिपपमाच्छेयं विमावयिषुरार—

सामी चारमदा वा संजय दहुण तेसि अट्टाए । कलुणाण अच्छेज्ज साहूण न कप्पए धेत्तुं ॥ ३७१ ॥

व्याख्या—इह स्वयम्भूमाप्रनायकः प्रभुः ग्रामोदिनायकः स्वामी चारमदा वा, वेऽपि स्वामिप्रणेतं युद्धन्ते । संपत्तान् इष्टा तेषां संपत्तानामर्याय ' क्लृणानां ' कृपास्थानानां दक्षिणैद्विभक्त्यादीनां सम्बन्धपाऽऽच्छिद्य यत्वाति तस्साधूनां न कल्पते । एतदेव व्यक्तं मान्यति—

आहारोवहिमाई जइमट्टाप उ कोइ अण्छिदे । सखठि असखडीए तं गिणहते इमे दोसा ॥ ३७२ ॥

व्याख्या—यदि कोऽपि स्वामी भये वा यतीनामर्याय केषाञ्चित्सम्बन्ध्याहारोपध्यादिकं ' सङ्ख्या ' कलहकरणेन ' असङ्ख्या ' क्लृणामायेन, कोऽपि हि तस्सम्बन्धिन्यनि बलादाच्छिद्यमाने क्लृप्तं करोति, कोऽपि स्वामिमयादिना न किमपि वक्ति, तत्र उक्तं सङ्ख्या यत्स्वद्वया वेति, बलादाच्छिद्य यतिभ्यो ददाति तयतीनां न कल्पते । यत्स्वद्वयं यत्ताविमे दोषाः ॥ तानेवाह—

अचियत्तमतराय तेनाहठ एगऽणेगवोष्छेओ । निण्छुमणाइदोसा तरस अलमे य ज पात्रे ॥ ३७३ ॥

व्याख्या—येषां सत्कृमाच्छिद्य बलात् स्वामिना क्षीयते तेषाम् ' अचियत्तम् ' भयतिरूपजायते, तथा तेषाम् ' अन्तरायं ' क्षीयमानस्तुपरिमोगशानिः कृत्वा भवति, तथेत्यं साधूनामाददानानां स्तेनाहृतं भवति—अदद्यादानवोपो भवति, क्षीयमानवस्तुनायकेना न्तुगतत्वात्, तथा येषां सम्बन्धि स्वामिना बलादाच्छिद्य क्षीयते ते कदाचित्तद्विष्टाः सन्तोऽन्यदाऽपि वस्तैकस्य सायोर्भक्त्यानव्यवच्छेदं कुर्वन्ति, तथाजेन सम्प्रति बलादस्माकं भक्तादि शरीरं तवः कालान्तरेऽप्यस्मै न किमपि दातव्यमस्माभिरिति, अथवा सामान्यतः प्रद्रेपमुपयान्ति, यथाजेन संपत्तेन बलादस्माकं भक्तादि युद्धते तस्मात्कालान्तरेण न कस्मायपि संपत्तय दातव्यमित्यनेकसाधूनां

भस्कादिव्यवच्छेदा, तथा ते श्या' सन्तो प पूर्वसुधाप्रयो घृतः पस्माभिष्क्यधयन्ति, आदिष्वध्यात्स्वरपररूपानि भाष्यन्ते इति परियुक्तवे ।
 तथा तस्य वपाप्रपस्याब्जमे यत् नित्यमि कष्टं प्राप्नुवन्ति तद्व्याच्येयावाननिमित्तमिति दोषः । सम्मति स्तेनाच्छेयं भाषयति—

तेणो व संजयडा क्लुणाण अप्णो व अट्टाप । वोच्छेय पओसं वा न कप्यई कय्यणुमाय ॥ ३७४ ॥

व्याख्या—इह स्तेना अपि केचित् संयवान् मति मद्रका भवन्ति, संयवा अपि कापि दक्षिणार्धेन सह व्रजन्ति, ततस्वान् मिसा
 वेलाया मिसावप्राप्नुवतो दृष्टा संयवानामर्याय फहा स्वस्याऽऽस्वनोर्ध्वयं तेषां ' कृष्णानां ' कृपास्थानानां दक्षिणार्धमात्रुपाणां सक्र
 वादाच्छिप यद्वापि स्तेनाः तत् स्तेनाच्छेय द्रव्यं, तत्र साधूनां न कस्यदे, यतस्वस्मिन् दृष्टमाणे तेषां सम्बन्धि क्लृप्यं वे पूर्वोक्त
 प्रकारेणैकानेकसाधूनां भक्तादिष्ववच्छेदं कुर्वन्ति, यद्वा—' मदेयं ' रोषसुपयान्ति, तथा च सति सार्थाभिष्क्यधनं काष्मन्तरेऽपि तेषां
 गार्धं वपाप्रयामत्किम्भ इत्यादयो दोषाः, यदि पुनस्तेऽपि सार्किन्व वस्यमाष्मन्तरेणादुष्यन्ते तर्हि कस्यते । एतदेव गायाद्वयेन
 स्पष्टं भाषयति—

सजयमहा तेणा आयंती वा अंसयरे जइण । जइ वेति न घेचड्व निष्कुमवोच्छेठ मा होज्जा ॥ ३७५ ॥

घयसत्तुयदिठतो समणुजाया व घेतुणं पच्छा । वेति तय तेसि चिय समणुजाया व मुजति ॥ ३७६ ॥

व्याख्या—इह स्तेना अपि केचित् संयवपद्रका भवन्ति, सायवध क्वाचिरिद्विसार्धेन सह कापि घनन्ति, ततस्तेषां साधूनां
 भेसाभेजायाम् ' अंसयरे ' अनिषीरे वे स्तेनाः स्वध्यामाधिसुलं प्रत्यागच्छन्तो वाञ्छन्तत् स्वप्रामावन्त्यत्र गच्छन्तो वा यदि तेषां वरिष्ठ

सार्यमानुषाणां बलादान्छिष्य मक्तादि प्रयच्छन्ति तर्हि न प्राप्तं, यतो मा मृत ' निच्छेमेमः ' सोर्योभिष्वाश्वनं पन्ननकसापूनां तस्या
 भक्तादिव्यवच्छेदो वा, यदि पुनस्तेऽपि सार्थिका स्तेनेर्षेष्टाहाप्यमाना एव हृत्वे, यथास्मात्कमरो हृतसङ्कुष्टान्त वपाविष्टक, घृते हि
 सत्कुमप्ये प्रसिप्तं विशिष्टसंयोगाय जायते, एषमस्मात्कमप्यवस्यं चौर्येरीवच्यं, ततो यदि चौरा अपि युष्मस्य वाप्यन्ति क्तो महानस्माक
 समाधिरिति, तत्र एवं सार्थिकैरनुज्ञाताः सास्वो दीयमान शृण्वन्ति, पश्चाच्चौरिज्जपगतेषु मूपोऽपि षड्रव्य घृहीत तेऽप्य' समर्पयन्ति, यथा
 सदान्नी चौरमस्त्रिभयावस्त्रामिर्घृहीतं, सम्प्रति हे गतास्त्व एतदस्त्रायं द्रव्यं युर्यं घृहीयेति, एवं चोक्ते सति यदि हेऽपि समनुमानते
 यथा—युष्मप्यमेतद्रुस्त्रामिर्घृहीतमिति तर्हि सुज्ञे, कल्पनीयत्वाविति । अनेन ' कल्पशुभायं ' इत्यनयो व्याख्यातः । तदेवमुक्तमाच्छेप-
 द्वास्, इदानीमनिच्छद्द्वारम्—

अणिसिद्धं पठिकुटं अणुनायं कप्पए सुविहियाण । लङ्गुग चोह्मग जते संखटि खीरावणाईसु ॥ ३७७ ॥

व्याख्या—निच्छष्टम्—अनुज्ञातं तद्विपरीतमनिच्छष्टमनुज्ञातमित्यर्थः, क्व ' प्रतिकुटं ' निराकृतं वीर्यकरणपरैः, अनुज्ञातं पुनः
 कल्पते सुविरितानां, तथा निच्छष्टमनेकधा, तथा—' लङ्गुकविपय ' मोदकविपय, तथा ' चोह्मकविपयं ' भोजनविपयं, ' यन्त्रे ' इति
 कोट्कदादियाणकविपयं, तथा ' संखटिविपयं ' निवाहादिविपयं, तथा ' क्षीरविपयं ' दुग्धविपयं, तथा आपणादिविपयम्, आविष्टव्या
 वृष्टादिविपयमपसेयम्, इयमत्र भावना—इह सामान्यतोऽनिच्छष्टं द्विधा, तथा—साधारणानिच्छष्टं भोजनानिच्छष्टं च, तत्र भोजनानिच्छष्टं
 चोह्मकवन्देनोक्तं, साधारणानिच्छष्टं तु श्रेयमेवैरिति । तत्र मोदकविपयसाधारणानिच्छष्टेोदाहरणं गायचतुष्टयेनार—

वचीसा सामभे ते कर्हि प्श्व्वाठ गयत्ति इअ वुत्ते । परसंतिपुण पुन्नं न तरसि काठंति पच्चाह ॥ ३७८ ॥

अधिय हू वचीसाए विझेहिँ तवेगमोयगो न भवे । अप्पवय बहुआयं जइ जाणसि देहि तो मज्झ ॥ ३७९ ॥
 लामिय नेतो पुटो कि लब्ध नतिय पेच्छिमो वाए । इयरोड्धि साह नाह देमिचि सहोढ चोरसि ॥ ३८० ॥
 गिण्हण कट्टण ववहार पच्छक्खुडाह पुच्छ निच्चिसए । अपहुमि भवे दोसा पणुमि विन्ने तओ गहणं ॥ ३८१ ॥

व्याख्या—रत्नपुरे पुरे माणिभद्रममुला द्वात्रिंशद्वपस्या, ते कदाचिदुपापानि विषं साधारणान् मोदकान् कारितवन्तः, कार
 भित्त्वा च समुदायेनोपायनिक्रयं गताः, तत्र वैश्वे मोदकरसक्तो मुक्ता, उपेयास्तेऋषिश्चक्षुषा स्नातुं गताः, अत्रान्तरे च ऋषेः प्रपि ख्येष्टुपः
 साधुभिस्तार्थमृपासिष्ठः, दृष्ट्वाभ तेन मोदकाः, सतो जाषलाम्प्यो भर्मलाभयित्वा वं पुरुषं मोदकान् याचितवान्, स प्राह—मगवन् ! न
 ममैकाकिनोऽपीना एते मोदकाः, किन्त्येपापयेऋषिश्चजनानां, ततः कस्मात् प्रपच्छामि ?, एवमुक्ते साधुराह—वे ‘र्षि’ गि कुत्र गताः?
 स प्राह—नर्षा स्नातुमिति, तव एवमुक्ते मूयोऽपि साधुस्त्वं प्रत्याह—परसत्केन मोदकसमूहेन त्वं पुण्यं कर्तुं न शक्नोषि ? यदेवं याचितो
 ऽपि न वदासि, मराटुमात्र ! गृहस्त्वं, यः परसत्कानपि मोदकान् मत्त दत्त्वा पुण्यं नोपार्जयसि, अपि च द्वात्रिंशत्समपि मोदकान् यदि मे
 प्रयच्छसि तथापि तव भागे एक एव मोदकश्चे याति, तव परमस्यस्यप्य वक्ष्यार्थं दानं यदि जानासि सम्यग्द्वयेन तदि ततो देहि मे सर्वा
 नपि मोदकानिति, तव एवमुक्ते वषास्तेन सर्वेऽपि मोदकाः, यतं साधुभान्तं, ततः सञ्जावर्ष्यः साधुस्वस्मात्स्थानाद्भिर्निर्गन्तुं प्रवृत्तः, अत्रा
 न्तरे च सम्मुत्समागच्छन्ति माणिमत्रादपः, पृष्ट्वा वैः साधुः—मगवन् ! किमत्र त्वया कृष्णा, ततः साधुना चिन्तितं, यथैते ते मोदक-
 स्वाभिनस्ततो यदि मोदकश्च लब्ध्या इति वक्ष्ये तदि मूयोऽपि प्रीव्यन्ति, तस्मान् किमपि लब्धमिति कृष्णीति, तथैवोक्तवान्, ततस्तेमां

णिमप्रसुहोर्मोरान्तं सायुमयलोम्य सञ्जातश्चट्टैरभोगि—दर्शय निजमाजनं साधो ! येन प्रेसामो, साधुष न वर्धयति, त्वो वछाल-
 लोचिर्त्त, एषा मोदक्यः, ततः कोपाखण्डोचनेः साधितेपं रसकपुण्याः पृष्टः—यथा किं मोः ! त्वयाऽस्मै सर्वेऽपि मोदका दद्याः ? , स भयेन
 कम्पमानोऽवोचत्—न मया दद्याः, एवं वोक्ते माणिमद्रादिभिः सायुक्त्वे—चौरस्त्वं पाप सायुवेपविदम्बकः 'सरोव' इति सल्लोपत्र
 इदानीं प्राप्सोऽसि ! कुतस्ते मोस इति दृशीतो बस्राच्छेर्त्त, कर्पितो वदुना, तवः पश्चात्कृत इति दृशीत्वा सकलमपि पात्रजोहरणादिकस्तु-
 पकरणं दृशस्वीकृतः, तवः 'चट्टार' इति नीतो राजदुर्लभं, क्विन्तो पर्माधिकरणिकानां, पृष्टव्य वैः साधुष न किमपि कञ्चया षक्तुं शक्त-
 बान, तवस्ते परिमावितं—नूनमेव चोर इति, परं सायुवेपधारीविहृत्वा शार्णेशुको निर्विषयभाऽऽश्रायितः, एकसत्र भाक्ता—अनायके द्वातरि
 पृतेऽन्वरोक्ता प्रणकर्षणादयो दोषा भवन्ति, 'पट्टुमि'पि हवीयार्ये स्मयी, पया 'मिषु'तेषु अलंकिया पुरवी' इत्यत्र, ततोऽप्यमर्यः—
 तस्मात् 'प्रमुणा' नायकेन दृष्टे सति साधुना प्रणं मकादेः कर्षक्य, तत्राप्याच्छेयाविक सम्पक् परिहृष्यमिति । एक सोदाररणे
 मोदकद्वारम्, अयुना श्रेयण्यपि द्वारण्यविवेकेन व्याख्यानयति—

पुमेव य जतमिति संस्मृति स्वीरे य आवपार्त्सु । सामन्न पठिकुह कप्यद् धेतुं ऋणुत्ताम ॥ ३८२ ॥

व्याख्या—'एवमेव' मोदकोदारणमकारेण यन्त्रेऽपि सङ्ख्यामपि क्षीरे चाऽऽप्यगादितु ष यत् 'सामान्यं' साधारणं क्त
 स्तामिभिः सर्वैरप्यनिष्ठं सत् भविकुष्टं वीर्यकरगणपरैः, अनुदात्तं पुनः सर्वैरपि स्वाभिभिः कन्त्यते प्ररीठुं, तत्र दोषामाश्रय । सम्भवि
 शुद्धद्वारस्य प्रस्थापनां शुद्धकस्य भेदं ष भविपादयति—

बुद्धिचि वारमहुणा बहवत्तर्ज्वति तं कय पच्छा । वझेद्द गुह सो पुण सामिय हृत्थीण विभेओ ॥ ३८३ ॥

ध्यास्या—अधुना शुद्धकारं ध्यास्येयम्, अयोस्येत-मूलागायाया द्वितीये स्थाने निर्विष्टमपि कस्माद्भाष्यावेलाया पद्यात्कृतं?, तत आर—बहुवक्तव्यभिदं द्वास्त्वो ध्याल्योवेलायां पद्यात्कृतं, तत्र 'गुरुः' धीर्यकरादिः 'वर्णयति' प्ररूपयति यया स शुद्धस्ये द्विधा, तयया—स्वामिनो इस्तिनश्च । तत्र प्रथमतः स्वाम्यनिर्दिष्टं शुद्धकथार—

छिन्नमछिन्नो बुविहो होइ अछिन्नो निसिद्धअणिसिद्धो । छिन्नमि बुहुगामी कप्पइ धेत्तु निसिद्धमि ॥ ३८४ ॥

ध्याल्या—इइ द्विधा शुद्धकः, तयया—छिन्नोऽच्छिन्नश्च, इयमप भावना—इइ कोऽपि कौटुम्बिकः क्षेमावहालिकानां कस्यापि पार्श्वे कृत्वा भोगनं प्रस्थापयति, स यदैकैकराखिकयोगं पूयक् पूयण् भाजने कृत्वा प्रस्थापयति तदा स शुद्धकच्छिन्नः, यदा तु सर्वेषामपि शालिकानां योग्यमेकस्यामेव स्यात्वा कृत्वा प्रेषयति तदा सोऽच्छिन्नः, एवमन्यत्राप्युपायनिकावौ छिन्नाच्छिन्नत्वं शुद्धकस्य भावनीयम् । अच्छिन्नोऽपि द्विधा, तयया—निष्ठोऽनिष्ठश्च, तत्र निष्ठः कौटुम्बिकेन येषां च शालिकानां योग्यः स शुद्धकः तैश्च साधुभ्यो ज्ञानाय मुत्कञ्चित्, इवास्त्युत्कञ्चिदनिष्ठः । तत्र यस्य निमित्तं छिन्नं स एव चेतस्यात्पीयस्य छिन्नस्य दाता तर्हि तस्मिच्छिन्नेऽपि शुद्धके कस्वाभिना दीयमाने साधूनां प्ररीतुं कल्पये, दोषाभावात्, तयाऽच्छिन्नेऽपि सर्वेऽपि तत्स्वाभिभिर्निष्ठे—अनुज्ञाते तं प्ररीतुं कल्पये, तथापि दोषाभावात् । एनमेवार्थं सधिशेषतरवार—

छिन्नो विद्धमविद्धो जो य निसिद्धो मत्ते अछिन्नो य । सो कप्पइ इयरो उण अविद्धविद्धो वडणुत्ताओ ॥ ३८५ ॥

ध्याल्या—यशुद्धको यस्य निमित्तं छिन्ना स तने दीयमानो मूलस्वाभिना कौटुम्बिकेनाद्यो द्यो वा कल्पये, तथा यथाच्छिन्नो

कोऽपि च यस्य निषिद्धं छिन्नाः स स्वस्वस्वाभिभिर्जुग्रावोऽप्येन वीयमानः स्वस्वस्वामिभिरेष्टो ह्यो वा कल्पते, 'इयरो च ण 'खि इतर
 एष्टपतिरिक्तः दुः—दुनार्ये छिन्नोऽप्रतिभो वा स्वस्वस्वामिभिर्जुग्रावोऽष्टो ह्यो वा न कल्पते, प्रासुक्कथणविदोपमसम्भवात्, अयं च
 विशिः स्यपारण्यत्तिष्टेऽपि वेदितव्याः । तथा चैतदेव गापादेन प्रतिपादयति—

अणिसिद्धमणुष्याय कप्सु धेनु तदेव अविड ।

व्याख्या—अतिष्टे—साधारणगानिष्टे पूर्वं स्वस्वामिभिः सर्वेनजुग्रावमपि यदि पषादनुग्रावं भवति तर्हि कल्पते चन्द्ररीतुं । तथा-
 जुग्रावं सत् सर्वे स्वाभिभिरन्यत्रगतत्वादिना स्मरणेनष्टमपि प्रीति कल्पते, दोषाभावात् । सम्मति इस्तिनश्चुष्टमनिष्टं गायो-
 चरादेन भावयति—

जजुस्स य अनिस्सिड न कप्सई कप्सइ अविड ॥ ३८९ ॥

व्याख्या—इस्तिनो प्रकृतं मिष्टेनानुग्रावमपि रादा गतेन वानिष्टमु—अनुग्रावं न कल्पते, पक्ष्यमाण्वरणादिवोपमसम्भवात्,
 तथा मिष्टेन स्वकर्म्यं प्रकृतं वीयमानं गजेनाष्टं कल्पते, गणाष्टप्रारणे तु पक्ष्यमाणोपभयपक्ष्मादिवोपमसङ्घः । अस्त्येव विवेकन्यपाकारणे
 दोषानार—

निवर्षिहो गयमच गहणाई अतराइयमविज्ञं । दुंघस्त सतिपुवि हु अभिक्त्व वसहीपुं फेडणया ॥ ३८७ ॥

व्याख्या—इह यत्र नस्य भक्तं व्याज्ञः पिण्डो—राज्ञो भक्तं, ततो राज्ञाऽनुज्ञावस्य ग्रहणे प्रह्वणाकर्षणेष्वेपोरास्ना
 द्योपो यवेयुः, तथा 'आन्तरागिकम्' अन्तरागनिमिष पापं साधोः प्रसङ्गते, रात्रा हि मदीयाशापन्तरेणैव साधवे पिण्डं वधातीति
 कृष्टं सन् कदाचिद् मिष्ठ स्वाधिक्रारादंशयति, ततो मिष्ठस्य ह्यचिच्छेद्यः साधुनिमिष इति साधोरन्वरायिकं पाप, तथा 'अदिभ्रं' ति
 अदपादानदोषो, राज्ञाऽनुज्ञावत्त्वात्, तथा 'दुम्बस्य' मिष्ठस्य सस्के पिण्डे मिष्ठेन स्वयं दीयमाने 'अमीक्ष्य' प्रतिदिवस यदि साधुस्त्वं
 पिण्डं गजस्य पश्यतो यद्वाति वदा मदीयकम्बक्यादनेन मुण्डेन पिण्डो यद्वाते इत्येव कदाचिद्दुष्टः सन् ययायोगं मार्गं परिभ्रमसु
 पाथेय तं साधुं दृष्ट्वा तमुपाभयं स्फोटयेत्, साधुं च क्यमपि प्राप्य मारयेत्, तस्मान्न गमस्य पश्यतो मिष्ठस्यापि सत्कं गृहीयात् । वदे
 यमुक्तमनिष्टद्वारम्, अयुनाऽप्यवपूरकदारमाह—

अश्शोयरञ्जो तिविहो जावतिय सघरमीसपासढे । मूलमि य पुष्वकये ओयरई तिण्ह अठ्ठाए ॥ ३८८ ॥

व्याख्या—अध्यवपूरकः 'मिथिय' 'मिप्रन्वरः, वषया—'जावतिय' इति स्वपृष्टमिथश्चन्द्रयोरत्रापि सम्बन्धनात् स्वपृष्टयावद
 थिकमिश्रः 'सपरमीते' चि अत्र साधुश्चन्द्रोऽप्याद्रियते, स्वपृष्टसाधुमिश्रः, 'पासढे' इति अप्रापि ययायोगं स्वपृष्टमिमिश्रश्चन्द्रसम्बन्धः,
 स्वपृष्टपापण्डिमियः, स्वपृष्टधमणमिश्रः स्वपृष्टपापण्डिमियेऽन्वर्भावित इति पृथगोक्तः । मिथियस्यापि सामान्यतो ह्यपणमार—'मूलं
 मी'त्वादि, मूढे—मारग्नेऽग्निस्त्रुसणस्याखीज्जल्पसेपादिरूपे पूर्वे—यावदर्थिकाद्यागमनात् प्रथममेव स्वार्थं निव्यादिते पश्चात्पापसम्भवं
 'प्रपाणां' यावदर्थिक्रवीनापर्याय 'अवतारयति' अधिकतरांस्तण्डुलादीन् प्रक्षिपति, एपोऽप्यवपूरकः, अत एव वास्य मिभजाताग्नेदः,
 यतो मिथज्जावं तदुत्पत्ते यत्प्रथमत एव यावदर्थिक्रपर्यमास्वार्थं च मिथं निव्याद्यते, यत्पुनः प्रथमत आरभ्यते स्वार्थं पश्चात्प्रभूतान-

यिनः पापष्ठिनः साधून् वा समागतान्वागम्य वेपामर्ष्यापापिक्तरं भल्लच्छुब्दादि प्रसिष्यते सोऽप्यवपूरक इति मिथशावावस्य भदः ।
 ममुमेव भेदं दर्शयति—

तदुल्लज्जलआयाणे पुष्पफले सागवेसणे लोणे । परिमाणे नाणच्च अज्जोयरमीसजाए य ॥ ३८९ ॥

व्याख्या—३८९ 'व्यत्यपोऽप्यासा 'मिति वषनात्सहमी ययायोग पठुपर्ये वृतीपार्ये च वेदितव्या, ततोऽयमर्थः—अध्यवपूरकस्य मिथशावस्य च परस्परं नानात्वं तण्डुलज्वलपुष्पफलशक्तेसलक्षणानाम् 'भादाने' भावानकच्छे यत् विशिष्टं परिमाणं तेन ब्रह्मर्ष्यं, तथाहि मिथशावे प्रथमत एव स्यात्सो प्रभूतं भस्मारोप्यते, अधिकतराम तण्डुला' कण्डनाविभिरुक्रम्यन्ते, फलादिकमपि च प्रथमत एव प्रभूततर संरम्यते, भक्ष्यवपूरके तु प्रथमतः स्यायं स्तोत्रतरं तण्डुलादि सुसूते, पमायावदर्थिकाविनिमित्तमधिकतरं तण्डुलादि प्रसिष्यते, तस्मात्तण्डुलादीनामादानकक्षे यद्विचित्रं परिमाण तेन मिथशावपूरकयोर्नानात्वप्रवेशं । सम्प्रत्यध्यवपूरकस्य कल्प्यान्वप्यविधियार—

जावतिए विसोही सघरपासठि मीसए पुई । छिन्ने विसोही विसमि कणइ न कणइ सेसं ॥ ३९० ॥

व्याख्या—'यावदधिके' यावदधिकमिम्येऽप्यवपूरके शुद्धमक्तमध्यपतिते यदि तावन्माप्रमानीयते तत्रो विशेषिर्भवति, अत्र एव च स्वसृष्टयावदधिकमिम्येऽप्यवपूरको विशेषिकोतिर्दक्ष्यते, स्वसृष्टयापण्डिमिथे उपलक्षणमेतत् स्वसृष्टयाशुभिधे च शुद्धमक्तमध्यपतिते प्रथमे वधि, सकल्प्यपि तद्वक्त प्रतिवोपदुष्टं मवतीत्यर्थः, तथा विशेषिकोतिक्रमे यानदर्थिकाध्यवपूरके छिन्ने यावन्तः कृणाः कर्षटिकापर्यं पमा त्सिस्ताः तावन्मात्रे स्यान्त्याः पृथक्ते सति यद्वा तावन्मात्रे कर्षटिकादिभ्यो वचे सति शेषमुद्धरितं यद्वक्तं तस्मात्तुनां कल्पये, शेष पुनः

स्वयं पापिच्छिदमिदं स्वगृहसाधुमिधाध्यवपूरकरूपं न कल्पते, किमुक्तं भवति ?—यदि तच्चात्मनाम्रं स्यात्वा' पृथक्त्वं वर्षं वा पापण्डव्यादि
म्यस्तथापि यच्छेषं तत्र कल्पते इति । 'भाषति ए विशोही' इत्यथयत्वं विशेषतो व्याख्यानयति—

छिन्नमि तओ उक्कट्टियमि कप्पइ पिहीकए सेस । आहावणाए दिन्न च तत्थिय कप्पए सेस ॥ ३९१ ॥

व्याख्या—विशोषिकोऽङ्कुरे यावदर्थिकेऽभ्यवपूरके यावदर्थिकं पत्रात् प्रसिप्तं तावन्मात्रे 'छिन्ने' पृथक्त्वे तत्र छेदो रेखयापि
भवति तदा—'तमो उक्कट्टियमि' तवः स्वस्थानादुत्कर्षिते—उत्पादिते, इतोत्कर्षितं स्वस्थानादुत्पाद्य श्लेषमक्तस्योपरि निसिप्तमपि
मथ्यते ततो विशेषणान्तरमाह—पृथक्त्वे स्यात्वा षड्निष्क्रान्तिते श्लेषं यत्रक तत्साधूनां कल्पते । अथवा 'आभावनाया' चोच्चेन न
सिक्थयादिपरिगणनेन यदि तानन्मात्रं क्षर्पटिकादिभ्यो वर्षं स्यात् तवः श्लेषं कल्पते । तदेवमभिरहितमध्यवपूरन्दारं, तदभियानावाभिरिताः
पोढशाप्पुद्रमदोषाः । सम्मत्येतेषामेव निमागमाह—

एत्तो सोल्लसमेओ, दुहा क्कीरइ उम्मामो । एगो विसोहिकोढी, अविसेही उ चावरा ॥ ३९२ ॥

व्याख्या—एष पोढशमेव उद्रमः सामान्येन द्विवा, सपथा—'एक्के विशोषिकोऽङ्कुरे' एको भेदो विशोषिकोऽङ्कुरः अपरा च
'अविशोषिः' 'अविशोषिकोऽङ्कुरे' अविशोषिकोऽङ्कुरो द्वितीयो भेद इत्यर्थः । तत्र यदोपसृष्टमक्ते तावन्मात्रेऽपनीते सति श्लेषं कल्पते स
दोषो विशोषिकोऽङ्कुरे, श्लेषस्त्वविशोषिकोऽङ्कुरे । तत्र मथमत्तोऽविशोषिकोऽङ्कुरे—

आहाकम्मभुदेसिय चरमसिग पूइ मीसजाए य । वायरपाहुठियावि य अज्जोयरए य चरिमदुगं ॥ ३९३ ॥

व्याख्या—आपाकर्म सममेवम्, 'औरेक्षिकस्य' विभागौ शिशुकस्यान्त्यमेवप्रथं २ तथा 'पृथिः' भक्तपानरूपा ३ 'मिम
 शर्व' वापन्दिश्रविभ्रसायुष्टमिधरूपं ४ बादरा प्राशुत्किा ५ अप्यवपूरकस्य च 'चरमद्रिकं' स्वष्टरपापण्डिमिधस्वरसायुमिधरूपम्
 ६, एते चद्रमदोषा अनिशोषिकोष्टिः । मनया चाविशोषिकोष्ट्या अवयवेन सृष्टं शुद्ध मर्क योपदुष्टं भवति च दोषमार—

उमामकोढी अवयव लेवालेवे य अक्यए कप्पे । कजियआयामगात्तलयससहपूर्द्धो ॥ ३९४ ॥

व्याख्या—'चद्रमकोष्ट्याः' चद्रमदोषरूपाया अविशोषिकोष्ट्या 'अवयवेन' शुष्कसिक्क्यादिना तथा 'केपेन' तक्रादिना 'अलेपेन'
 यष्टवणकादिना ससृष्टं यन्नक्तं तस्मिन्नुच्छिद्येऽपि मरु मच्छे कन्ने—अकृतकस्यप्रये इत्यर्थः पात्रे यत्पथात्यरिष्टद्ये तस्युतिरवगन्तव्यम् ।
 ११ कथिन्मविदोषस्यादित्य विकल्पेत—यथा यदेव साधूनाभाय निर्षेधितं तदेवैकमोदनमाषाकर्म भवति, न श्रेयमवधाषणक्याङ्गिकादि,
 यवस्तससृष्टं पृथिर्न भवतीति तवस्तदभिप्रायनिराकरणार्थमार—'कजि' इत्यादि, ११ सार्वभोदनेऽभिनिर्वस्यमाने यवतसत्कं क्वाङ्गि
 क्वादि तदप्यायाकर्मैष, तदवयवरूपत्वात्, ततः काङ्गिकेनाऽप्यापेन—अवधावणेन वातकोदकेन च यत्ससृष्टं तदपि पृथिर्मवति । एतदेव
 रूपकत्रयेण भाष्यह्यव्याख्यानयति—

सुकेणऽपि ज छिच्छ तु असुहणा घोवर जहा लोए । इह सुकेणऽपि छिच्छ घोवइ कमेण माण तु ? ॥ (मा० ३७)
 लेवालेवचि ज बुच, जपि वध्वमलेवच । तपि धेत्तुं ण कप्पति, तक्काइ किमु लेवच ? ॥ (मा० ३८)

आहाय ज कीरद तं तु कम्म, वज्जेहिही ओयणमेगमेव ।

सोवीर आयासा चाठलो वा, कम्मति तो तरगहण करेति ॥ (भा० ३९)

व्याख्या—सुगमं नवरपापरूपेण 'अवपव' इति पदं व्याख्यातं, द्वितीयरूपेण 'लेनालेय' इति, तथायं भावार्थः—
कञ्चनकाविद्वन्मत्स्येन यति प्रथमनायोगाविक्रान्तः पात्रे गृहीत्वा पत्रात्कथमपि परिज्ञाते परित्यज्य पात्रं कल्पयन्ति—कल्पयत्रयेण
प्रज्ञास्यन्ति, किं पुनस्त्वकादिकं सेपकृष्टृहीत्वा, वन सुक्तां कल्पयत्रयेण प्रज्ञास्यन्ति इति परिज्ञापनार्थं लेपाख्य इत्युक्तं, तथा यदेव
मुख्यहस्या साधुनापाय क्रियते तदेवापाकर्म्म नान्यदिति युद्धया शिष्या धर्मयिष्यन्ति ओदनमेकं केवलं न श्रेयं सङ्गुलोदकादिकं ततो
गुरोर्भद्रवाहुस्वामिनः सौवीरामभाषणतद्बुद्धेवकान्यथापाकर्म्मति परिज्ञापनार्थं तद्दर्शनं—सौवीरादिग्राहणं विशेषतः कुर्वन्ति । तदेव
पविशोधिकोदिका, सम्मति विशोषिकोदिका—

सेसा विसोहिकोठी मत्त पाण विगिच्च जहसत्ति । अणलक्खिय मीसवये सब्बविशेगेऽवयव सुद्धो ॥ ३९५ ॥

व्याख्या—शेपौषोदिकं नभनिषमपि च विभागोरेधिकम्—चक्रणपुर्विमभस्यापो भेदः स्याना म्रस्ममाद्यतिका मादुक्करणं
कीर्तं माम्भिकं परिवक्षिसमभ्याहसुन्निभं मालापवृत्तमाच्छेपभनिष्टमप्यवधूरकस्यापो भेदभेत्सेर्कपा विशोषिकोदिका, विदुष्यति
श्रेयं शुद्धं भक्तं यस्मिन्शुद्धे यथा विशुद्धपि पापमञ्जकल्पयत्रयेण यस्मिन्शुद्धे सा विशोषिका, सा चासौ कोदिक—भेदव्य विशोषि-
कोदिका, उक्तं च—“ नरेसिंयपि नवगं ववगारणे भं च पूयं रोरे । नार्थसिपमीसगयं च अण्णोसए य प्पसपयं ॥ १ ॥ परियसिप

अग्निभे पासोऽहे इय । अस्त्रिउञ्जे अग्निसिद्धे^१ पाथोऽपर कीय पाग्निचे ॥ २ ॥ सुद्रुमा पांडुरिद्याधि य उथियगग्निभो य जो अग्ने
 दुनिरो । सन्धोवि एस रासी विसोरिक्कोठी मुण्येय्वो ॥ ३ ॥” अप विक्मिह—‘विर्गिच नरससि’ अनया विञ्चोधिकोठ्या फ्स संस्पृष्टं
 मर्कं पानं वा तथयाञ्चकि‘विगिञ्च’ परित्यज, इयमथ भावना—भिसामदवा पूर्व पात्रे शुद्ध मर्कं शुशीर्वं, ततस्त्वत्रैवानामोगादिकारण-
 शब्दतो विञ्चोधिकोठिदोपद्रुष्टं शुशीठ, पथाब क्यमपि ज्ञातं—ययैवद्विनसितं विञ्चोधिकोठिदोपद्रुष्टं मया शुशीतमिति, ततो यदि तेन विनापि
 निर्वाति तर्हि सत्त्वमपि तद्विधिना परिष्ठापयति, अय न निर्वाति तदा यथेष विञ्चोधिकोठिदोपद्रुष्टं तदेव तावन्मात्रं सम्पक्त् परिष्ठाप
 परित्यजति, यदि पुनरस्यसितेन सत्त्वबर्जणथादितया पूयक्त् परिष्ठापमश्चयेन मिश्रित भवति यद्वा ‘द्रवण’ तक्कादिना तदा सर्वस्यापि
 तस्य विवेकः, कृते ष सर्वात्मना विवेके यद्यपि केचिस्तुह्मा अवयवा लगिता मथन्ति तथापि तत्र पात्रेऽकृतकत्वेऽप्यन्यतः परिसुहृन्न
 शुब्धो यतिः, त्यक्तमत्तानेर्विञ्चोधिकोठित्वाद्, विवेकस्तुर्दो भवति, तद्यथा—द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो माक्त्वथ, तथा चार—

दृग्वाइमो वित्रेगो दृव्ये ज दृव्व ज जहिं खेचे । काले अकालहीण असढो ज पस्तसई भावे ॥ ३९९ ॥

व्याख्या—‘द्रव्यादिकः’ द्रव्यक्षेत्रकालपानविषयो विवेका, तत्र यद्रव्य परित्यजति स द्रव्यविवेकः, तथा परित्याज्यं यत्र क्षेत्रे
 परित्यज्यते स क्षेत्रविवेकः, क्षेत्रे विवेका क्षेत्रविवेक इति व्युत्पत्तेः, तथा यद्विञ्चोधिकोठिदोपद्रुष्टमकालशीनं—शीघ्रं परित्यज्यते एष कालतो
 विवेकः, इह यदैव दोपद्रुष्टं मत्कादिपरिष्ठातं तदैव तत्कालविसम्भारमेन परित्यक्तव्यं, परित्यागबुद्ध्या वा पूयगू—भिभे स्थाने कर्तव्यम-
 न्या भावतस्तत्प्रिष्टात्संयमहानिप्रसक्तैः, तव त्कमकालशीनमिति, तथा यत् ‘अश्वतः’ अश्वतः सन् दोपद्रुष्टं पश्यति इष्टा

चाक्यलानी शीघ्रं परित्यजति स 'भावे' भावतो विवेकः । इह निर्धारो सति विज्ञोधिकोऽपि दोषसम्भिन्नं सकलमपि परित्यक्तव्यम्, अनिर्वोरे तु तान्मात्रं, तत्र विधिसुपदर्शक्युक्तामः प्रथमतश्चतुर्भङ्गिकामार—

सुक्कोष्ठसरिसपाए असरिसपाए य एत्य चठमंगो । तुष्ठे तुष्ठनिवाए तत्य तुवे दोन्नतुच्छ उ ॥ ३९७ ॥

व्याख्या—अत्र शुक्कस्याऽऽर्शस्य च 'सह्ये' समानेऽन्यस्मिन् वस्तुनि मध्ये पठिते सति तथा 'असह्ये' असमानेऽन्यस्मिन् वस्तुनि मध्ये पठिते सति चतुर्भङ्गी भवति, सूत्रे च पुंस्त्वनिर्वेद्य आर्पत्वात्, चत्वारो महा भवन्तीत्यर्थः, से वेमे-शुक्के शुक्कं पठित्, शुक्के आर्शम्, आर्शे शुक्कम्, आर्शे आर्शमिति, तत्र येन येन पदेन यो यौ भङ्गी लब्धौ तौ तौ तथा दर्शयति—'तत्त्व'सि तत्र 'तुल्ये' समाने सति अन्यस्मिन् वस्तुनि मध्ये तुल्यनिपातेऽभिकरणसहस्य वस्तुनाः मत्तेपे 'द्वौ' प्रथमचतुर्थरूपौ भङ्गौ लब्धौ, तौ च 'सुक्कोष्ठ-सरिसपाए' इत्यनेन पदेन सुक्कौ, तथा द्वौ भङ्गी द्वितीयतृतीयरूपौ 'अतुल्यात्' विसह्यात् प्रक्षिप्यमाणात् लब्धौ, तौ च 'असरिस-पाए य' इत्यनेन पदेनोक्तौ । वदेवं चतुर्भङ्गिकामभिधाय सम्प्रत्ययैवोद्गुणविधिमार—

सुक्के सुक्क पठिय विगिचिठ होइ त सुह पढमो । वीयमि दवं छोटु गालति वव कर दाठ ॥ ३९८ ॥

तद्वयंमि करं छोटुं उच्छिचइ ओयणाइ जं तख । वुछहद्ववं चरिमे तत्तियमित्त विगिचति ॥ ४९९ ॥

व्याख्या—'शुक्के' षष्ठ्यनन्तदौ मध्ये यत् 'शुक्कं' षष्ठ्यनन्तदिवि पठितं तस्युल-अलमभेपादिकष्टमन्वरेण 'विगिचिठ होइ' परित्यक्तुं भवति, परित्याख्यं मवतीत्यर्थः, एए प्रथमो भङ्गः, तथा द्वितीये भङ्गे 'शुक्के' षष्ठ्यनन्तदौ मध्ये ऋषमव्याद्धे वीमनादि विज्ञो-

पिच्छेदितोपपत् पवितवमित्येवंरूपे 'द्रव' काञ्चिकादि सत्र मध्ये प्रभुत्वं प्राप्तव्यं पथात्प्राप्तमवनम्य पात्रकर्णैर्ऋद्रेणे च शुद्धमक्तपानरक्षणार्थं करं च वत्वा सर्वं द्रव गाढयन्ति । तथा वृत्तीये शुद्धे आर्दे वीमनादौ मध्यपवितं शुष्कं क्रूरकष्टचनकादिरूपमोदनमित्येवंरूपे तत्र वीमनादौ मध्ये 'करं' इत्तं प्रसिप्यौदनादि यद्यावन्मार्धं क्षत्कोति तावन्मात्रमशुद्धः सन् 'वष्टिचसि' आकर्षयति, तथा श्लेषं वीमनादि कल्पयते, तथा 'चरमे' आर्दे आर्दे पवितवमित्येवंरूपे यदि शुद्धं अन्यत्र न प्राप्यते तत्रोपेक्षतस्वावन्मात्र परित्यगन्ति, श्लेषं कल्पयते, एषा चतुर्भेदिका सावृनामसंस्तरणे वेदितव्या, संस्तरणे च सकलमपि परित्यगन्ति । एषा चार—

संथरे सध्वमुञ्जति, चतमगो असथरे । असत्तो सुष्माई जेतु, मायावी जेतु कज्माई ॥ ४०० ॥

व्याख्या—'संस्तरे' निर्वीरे सति सर्वमपि पात्रस्थितं विशोधिकोदिसंस्थष्टमुञ्जति, 'असत्तरे' अनिर्वीरे पुनः 'चतुर्मन्त्री' चत्वारोज्जन्त्वरोका मन्त्राः, सूत्रे च पुंस्त्वनिर्देश आर्पत्वात्, कपभूतास्ते मन्त्राः । इत्यार—येषु मन्त्रेषु 'अशुद्धः' अरक्तद्विष्टः सन् पर्यमानः शुष्यति—शुद्धिमापयते, मायावी च येषु बध्यते । तदेव विशोध्यविशोषिरूपं कोदित्थं समपश्यमुक्तम्, इदानीं तदेवोपसंसार-व्याजनेन सध्वत्सेपव आर—

कोढीकरणं बुविह उगमकोढी विसोहिकोढी य । उगमकोढी लक्ष विसोहिकोढी अणेगविहा ॥ ४०१ ॥

व्याख्या—कोढीकरणं 'द्विविधं' द्विसकारं, द्विधा कोदित्थित्यर्थः, तथा—चतुर्मन्त्रेतिविशोषिकोदित्थ, तत्रोद्गमकोदित्थः 'पदकम्' आषाकर्मित्थैरेशिकान्त्यभेदशिक्षादिपदमेवा, विशोषिकोदित्थः पुनर्नेकविधा—भौषोरोशिकादिरूपा । सम्प्रत्यन्यथा कोदित्थः प्रतिपादयति—

नव धेव अढारसग सत्वावीसा तहेध चठ पभा । नउइ वो चेव सया उ सत्तरी होइ कोटीण ॥ ४०२ ॥

ध्यास्या—ययस्तः श्लोडयो नव भवन्ति, तयया—स्वयं इनमन्येन घासनमपरेण इत्यमानस्यानुमोदनं, तथा स्वयं पचनमन्येन पाचनमपरेण पच्यमानस्यानुमोदनं, तथा स्वयं ऋपणमन्येन ऋायणमपरेण क्रीयमाणस्यानुमोदनम्, शशायाः परविश्वोषिक्लेडयोऽन्तिमास्तु तिस्रो विश्वोषिक्लेडयः, एता अपि नवक्लेडीः क्लेडपि रागेण सेवते क्लेडपि द्वयेण, ततो द्विकेन गुणिता अष्टादश भवन्ति, अथवैधं वा क्लेडपि मिथ्याद्यष्टिः कुशास्त्रसम्पर्कसमुत्पन्नासनावष्टवो निःशङ्क सेवते, क्लेडपि सम्मष्टष्टिः सन् विरतोऽप्यनायोगादिकारणतोऽपरिज्ञानतः, क्लेडपि पुनः सम्मगृह्यष्टिरपि सन्नाविरतत्वेन गार्हस्थ्यवस्त्रमानः, ततो मिथ्यात्वाद्भानाविरतिरूपेण भिक्षेण नव गुणिताः सप्तविंशतिर्भवेति, रागेद्रूपौ स्वप्न पृथक् विवक्ष्येते, यदा तु पृथग् निवसेते तदा साम्यां सप्तविंशदियुगिता चतुष्यञ्चाष्टश्रवति, तथा ता एव नव कोटयः कदाचित् पुष्टमालम्बनमभिश्रुस्य दशविधमान्त्यादियर्षपरिपाककार्यं सेव्यन्ते, यथा दूर्भिक्षे क्लान्तारे धान्येन फल्लदिनाऽभ्यवहृतेनारं देवं श्रुत्वा सान्ति मार्दवमार्गव यावद्भक्ष्म पालयिव्यापीति इन्ति, एषमन्येन घातनापयि भावनीयं, ततो नव दशभिर्गुणिता आवा नवतिः, इय च सामान्यस्वधारिप्रतिमिषा, काचित् पुनश्चारिप्रतिमिषा विशिष्टज्ञानलभसम्भवनिमिषा च, यथाऽस्मिन् क्लान्तारावाक्नेन फल्लादि नाऽभ्यवहृतेन देवसं श्रुत्वा सान्त्यादिकं पालयिव्यापि प्रभूतानि च शस्त्राभ्यधेय्ये इति इन्तीत्यादि, एषा च ज्ञानस्य प्राधान्यविवक्षणप्र ज्ञाननिमिषा भष्यते, काचित्पुनश्चारिप्रतिमिषा दर्शनस्विकरणैतुश्चास्त्रार्थपरिज्ञाननिमिषा च, यथाऽस्मिन् क्लान्तारावाक्नेन फल्लादि नाऽभ्यवहृतेन देवं परिपाल्य सान्त्यादिकं पालयिव्यापि दर्शनं च निर्मलं विधास्ये इति इन्तीत्यादि, एषा च दर्शनस्य प्राधान्यविवसणा दर्शननिमिषाऽभिधीयते, एत एषं त्रिमकारा नवतिरिति त्रिभिर्नवत्सिर्गुण्यते, ततो द्वे द्वते सप्तत्यधिके कोटीनां भयत्तः, चर्क च—“ रागेर्भवे

मिच्छते रागोऽस्मिन् समणधर्मं नागोऽस्मिन् । नमै नमै सचानीसौ नर्वै नर्वोरे च गुणकारा ॥ १ ॥ ” यां तु दर्शनस्यीकत्तणार्थं प्रमृत्वोपशा-
 स्त्रावगाहनार्थं चारित्र्यार्थं च सेव्यते सा सामान्यवञ्चारिप्रतिमिचारायामन्तर्भाव्यते, ततो न सुप्रोक्तभेदसंस्पानिपमव्यापावः । सम्मत्युत्तमद्वा
 रदोषाणां षड्ममाणोत्पादनाद्वारदोषाणां च यतः सम्मत्तत्वात्स्वदुत्पितान् वैधित्चयेनाह—

सोलस उम्मामदोसे गिहिणो उ समुट्ठिए वियाणाहि । उप्पायणापुं दोसे साहूठ समुट्ठिए जाण ॥ ४०३ ॥

व्याख्या—एतानन्तरोक्तान् षोडशसङ्ख्यानुक्रमोपान् गृहिणः सक्कञ्चादुत्पितान् विजानीहि, तयारि-आपाकर्माविदोषदुष्टं
 भक्तादि शूरस्येव क्रियन्ते, ये तुत्पादनाया दोषा षड्ममाणस्वान् 'साधुत्त' सापोः सक्कञ्चादुत्पितान् जानीहि, षात्रीत्वावीनां साधु
 भिरेव क्रियमाणत्वात् । तदेवमुक्तमुत्तमद्वारं, सम्मत्तुत्पादनाद्वारं षक्तव्यं, तत्र प्रथमत उत्पादनामाह—

णामं ठवणावविपु भाधे उप्पायणा मुणेयध्वा । दव्वमि होइ तिविहा भावमि उ सोलसप्पा उ ॥ ४०४ ॥

व्याख्या—उत्पादना चतुर्धा, तद्यथा—'णामं'ति नामोत्पादना स्थापनोत्पादना 'द्रव्ये' द्रव्यस्योत्पादना 'भाधे' भावस्योत्पा-
 दना च, तत्र नामस्थापने द्रव्यस्योत्पादना च यावन्नोआगमतो भव्यन्तरीदृष्योत्पादना प्राणुक्तगवेषणादिरिव भावनीया, मन्तरीरभक्त्यन्तरी-
 रव्यतिरिक्तं तु द्रव्योत्पादना त्रिधा-सच्चिदद्रव्योत्पादनाप्रचिदद्रव्योत्पादना मिथद्रव्योत्पादना च । भावोत्पादना द्विधा, तद्यथा-आगमतो
 नोआगमतश्च, तत्रागत उत्पादनाश्चाभ्यर्थयन्तत्र चोपयुक्तः, नोआगमतो भावोत्पादना तु द्विधा, तद्यथा-प्रश्नस्वात्म्यश्चत्वा च, तत्र प्रश्नस्वा-
 त्तानाद्युत्पादना, अमश्नस्वा 'षोडशपदा' षड्ममाणधात्रिद्वित्यादिषोडशभेदा । तत्र प्रथमतः सच्चिदद्रव्योत्पादना विभावयित्पुराह—

आसूयमाहर्हिं वाल्किथतुरगधीयमार्हं । सुयमासतुमार्हं उप्पायण्या उ सञ्चिता ॥ ४०५ ॥

व्याख्या—सुवाञ्छुमादीनां द्विपदचतुष्पदापदरूपाणाम्, अत्राविक्रम्यः प्रत्येकमभिसम्बन्धते, सुवादीनामन्वादीनां दुमादीनां च ययास्ङ्गपमासूयाविभिः, 'आसूयस्' औपयाधितकम्, आविध्वन्वाञ्जाटकञ्जादिपञ्चिः । तथा 'वाल्किथतुरङ्गधीयाविभिः' तत्र बालेः केशरोमादिभेदभिन्नैविधो—व्यासो बाल्किथः—पुरुषो 'स्त्रेमञ्च' पुरुष' इति षवनात्, तुरङ्गधीने ष सुमसिद्धे, आविध्वन्वादन्येष्टुपरि-
 ग्रहः या चत्यादना, त्पारि—कैन्किभिन्नमार्योपाः क्वमपि पुत्रासम्भवे देवताया औपयाधितकेन ऋतुकाले स्वसंप्रयोगेण च सुतः पुत्रिका धोत्यापदे, तथा निमयोटिकायाः परस्य माटकप्रदानेन परपोटकमारोप्य तुरङ्ग चत्यापदे, एवं ययायोगं बलीवर्षोदिरपि, तथा जलसेकेन बीनारोपणेन दुमबह्यादिः, तव इत्वं सुवादीनामुत्पादना सा सचिच्छब्दव्योत्पादना । सम्प्रत्यधिच्छब्दव्योत्पादनां मिच्छब्दव्योत्पादनां च प्रतिपादयति—

कणगरययाइयाणं जहेडघाठविहिया उ अञ्चिता । मीसा उ समंढाणं तुपयाइकया उ उप्पती ॥ ४०६ ॥

व्याख्या—'कन्करजवादीनां' सुवर्णरूप्यवाञ्जादीनां 'ययेष्टघातुविहिवा' यवेष्टो यो पत्येष्टोऽनुकूलो घातुस्वस्मादिरिवा—कृत्वा चत्यपिः स 'अञ्चिता' अचिच्छब्दव्योत्पादना, तथा या 'द्विपदादीनां' वासादीनां 'समाञ्चानां' साकङ्करादीनां धेतनप्रदानेन या कृत्वा आत्सीयत्वेनोत्पत्तिः स 'मिथा' मिच्छब्दव्योत्पादना । तवेवमुक्ता द्रव्योत्पादना, सम्प्रति माञ्चेत्पादनामार—

भावे पसत्य इयरो कोहाउप्पायणा उ अपसत्या । कोहाइजुया घायाइण च नाणाइ उ पसत्या ॥ ४०७ ॥

व्याख्या—‘भावे’ भावविषया उत्सादना द्वेषा, तपया—प्रसस्ता ‘इतरा’ अपसस्ता, वत्र या क्रोधादीना क्रोधादियुता पाप्रीत्सादीना बोत्सादना साऽपसस्ता । या तु ‘ज्ञानादेः’ ज्ञानवर्धनचारिणाणामुत्सादना सा प्रसस्ता । इह चाप्रसस्तया भावोत्सादन याऽभिकारः, पिच्छदोषाणां बहुशुपक्रान्तत्वात् ॥ सा च पौष्ट्यमेदा, तवस्तानेव पौष्ट्य येदान् गायाद्वयेनार—

घाई वूह निमिचे आजीव वणीमगे तिगिञ्छा य । कोहे माणे माया लेभे य हर्वति वस एए ॥ ४०८ ॥
 पुंठिव पञ्छा संयव विज्जा मंते य पुन्न जोगे य । उप्पायणाइ दोसा सोलसमे मूलकत्ते य ॥ ४०९ ॥

व्याख्या—‘घात्री’ घालकपरिपालिका, इह घात्रीत्वस्य यत्करणं कारणं वा ख्वात्रीशब्देनोक्तं द्रष्टव्यं, तया विवक्षणात्, एव दूत्यपि भावनीया, नवरं ‘दृष्टी’ परसन्दिष्टार्थक्यिक्त्वा ‘निमित्तम्’ अतीवापर्यपरिज्ञानश्रेयः शुभाशुभमचेष्टादि, तया चासुमेव निमित्तस्य अन्वयपर्यमाह्वीकृतस्य पूर्वसूरयो निमित्तस्य नैर्लक्ष्यं शब्दभ्युत्पत्तिभेदमाशसते, नियवमिन्द्रियेभ्यः इन्द्रियार्थेभ्यः समाधानं चात्मनः समाभित्य यस्मादुत्पद्यते शुभाशुभातीवापर्यपरिज्ञानं तस्माच्चन्द्रियार्थोदि निमित्तमिति, तर्कं चान्नविषयायाम्—‘इदिएरिदियत्येदि, समा-
 राण च अप्पणो । नार्ण पसत्तए जग्गा, निमित्तं देण आरियं ॥ २ ॥’ तस्माद्वादिभेदादष्टा, तदुक्तम्—‘अंगे संये छमल्लेणं (च), धंभेणं युविणेो वहा । छिर्मं भोर्मतल्लिकर्त्ता य, पमेए (एए) अहु वियारिया ॥ १ ॥ एए महानिमिचा उ, अह संपरिकिचिया । एएरिं याना नज्जंवी,

१ अर्तु—सरीराक्यवप्रमाणस्यन्दनादिविकारफलोभाबकं निमित्तशालं, २ स्वः—जीवातीवाभित्तरस्वरूपफलाभिभावकं, ३ लक्षणं—जात्यु-
 मापनेच्छिचलक्षणभ्युत्सादकं, ४ व्यजतं—मयादिभ्यजतल्लोपवर्द्धकं, ५ स्वर्तं—स्वच्छाविभावकं, ६ छेइर्न—छिन्नं वस्त्रादीनां, तद्विष्ये शुभाशुभमनि-
 र्त्तकं दार्त्तं यथा ‘देवेतु उचमो लामो’ इत्यादि, ७ भोर्मं—भूमिभिकारफलाभिधानप्रधानं निमित्तशालं, ८ अन्वयिणम्—आकाशप्रभवमहमुद्य-
 भेदादिमावज्जन्तिकेवकं, कपिपिच्छप्रस्थाने उत्सावं पद्यन्ति, तत्रोत्सावं सद्यजवभिरष्टुष्टयादिच्छुभोत्सावन्तिरूपकं निमित्तशालं,

धीयानशायसपया ॥ २ ॥” निमिषोत्तुकं च यद् ज्ञानं तदप्युपचाराभिमिषं तदेवेष्टाश्चित्तं, तथा चाङ्गाविनिमिषोत्तुकं ज्ञानमेव मनु
 ज्ञानो यदिर्दोषान्नेरे बस्यते, ‘आसीवा’ आसीवित् च ‘वनीष्कः’ मिसाचरस्वत्येष यत्समाचरणं तद्यपि वनीष्कः, शब्दव्युत्पत्तिं च
 स्वयमेवाप्रेरे बस्यति, ‘चिकित्सा’ रोगप्रतिक्रम, क्रोशमानपायसोभाः मठीवाः, ‘पूर्वैर्स्ववाः’ पात्राधिकल्पनया परिचयकरणं, ‘पभा-
 त्स्ववा’ शम्बादिकल्पनया परिचयकरणं, ‘विषा’ श्रीरूपेक्षताधिष्ठिता ससायना वाङ्मरविशेषस्वदिः, सैव पुत्रयदेस्ताधिष्ठिता
 मसायना वा मन्त्रः, ‘पूर्णः’ सौमाम्याविषमन्त्रे द्रव्यशेदः, ‘योगः’ आकाशगमनादिफलो द्रव्यसङ्घातः, एवेज्जन्तरीका चत्पादनाया
 दोषः, पौदञ्ची दोषो ‘मूत्रमूर्त्तं’ वर्ध्नीकरणम् । इह पात्र्या पिण्डः—घात्रीपिण्डः, किमुक्तं मषति ?—घात्रीत्वस्य करणेन करणेन च य
 त्ताद्यते पिण्डः स घात्रीपिण्डः, यस्तु दूतीत्वस्य करणेनोत्पाद्यते स दूतीपिण्डः, एवं निमिषादिष्वपि भावनीयं । तत्र मयमते घात्री-
 पिण्डं व्याचिख्यासुर्घात्रीमेदानार—

खीरे य मज्जणे महणे य कीलात्रणकघाई य । एकेकादि य बुविहा करणे करणयणे चैव ॥ ४१० ॥

व्यास्या—‘क्षीरे’ क्षीरविक्रये एका घात्री या स्तन्यं पाययति, द्वितीया मज्जनविषया, तृतीया मज्जनविषया, चतुर्थी क्षीरान
 पात्री, पञ्चम्यङ्गुघात्री । एकैकाऽपि च द्विधा, तद्यथा—स्वर्प करणे कारणे च, तथाहि—या स्वर्प स्तन्यं पाययति चत्क सा स्वर्पकरणे
 क्षीरपात्री, या स्तन्यपा पाययति सा कारणे, एवं मज्जनादिपात्र्योऽपि भावनीयाः । सम्बन्धि घात्रीशब्दस्य व्युत्पत्तिमार—

घारेऽघीयपु वा षयति वा तमिति तेण घाई ष । जहन्निहवं आसि पुग खीरुई पंच घाईमो ॥ ४११ ॥

ब्याख्या—धारयति शालकमिति घात्री, यद्वा पीयते माटकमदानेन 'धि(धी)पते' पौर्व्येते इति घात्री, अथवा 'घयन्ति' पिबन्ति
 बालकास्त्वामिति घात्री, 'घात्री'ति निपातनसूत्राद्रूपनिव्यधि, वाद्य घात्र्याः 'पुरा' पूर्वस्मिन् काले 'यथाधिमव' विभवानुसारेण क्षीरा-
 दिविपया बालरूपयोग्याः पत्र आसन्, सम्मति तथारूपविभवाभावेन वा न इत्यन्ते । तत्र यथा स्तन्यदापनघात्रीत्वं साधुः करोति
 तथा वर्धयति—

क्षीराहारो रोवइ मज्ज कयासाय देहि णं पिज्जे । पण्छा व मज्ज दाही अल व मुज्जो व एहामि ॥ ४१२ ॥

ब्याख्या—पूर्वपरिविते शूरे साधुभिसार्थं प्रविष्टः सन् रुदन्तं बालकं इदं तज्जननीमेवमाह—एष बालोऽपि क्षीराहारस्त्वतः
 क्षीरमन्तरेणावसीदन् 'रोदिति' आरत्यति, तस्मान्मदं कृत्वाश्वाय-विरितभिसालामनोरयाप इष्टित्येव भिक्षां देहि, पथात् 'णम्' एते
 पासकं 'पेजे' पापय स्तन्यं, यद्वा प्रथमत एते स्तन्यं पापय पद्मान्मदं भिक्षां देहि, यद्विवाडं मे सम्मति भिक्षया पापय स्तन्य
 बालस्मै पुनर्मूयोऽपि भिसार्थमेव्यामि । तथया—

मइम अरोगि वीहाउओ य होइ अविमाणिओ बालो । दुल्लमय खु सुयमुह पिज्जाहि अह व से देमि ॥ ४१३ ॥

ब्याख्या—'अविमानित' अनपमानितो बालो मविमानरोगी दीर्घायुश्च भवति, विमानितः पुनर्विपरीतः । तथा दुर्लभं स्वस्त्यु
 लोके 'सुतमुत्वं' पुत्रमुत्वंदर्शनं, तस्मात्सर्वोष्यप्यन्यानि कर्माणि मुक्त्वा स्वमेतं वाञ्छं स्तन्यं पापय, यदि त्वं न पापयसि तर्हि वा
 इदाम्यस्मै क्षीरं बालकाय, अन्यथा वा स्तन्य पापयामि । अत्र 'अहं वा से देमि' इत्यनेन स्वयकरणेन)घात्रीत्वं साधोर्दक्षितं,
 दोषपादैः कारणेन । अत्र दोषमार—

अहिगरण भवर्पता कम्मुदय गिलाणए य उडाहो । चहुकारी य अत्रओ नियगो अन्नं च ण संके ॥ ४१४ ॥

ध्यास्या—यदि बाहुरजननी यद्रा-धर्मोभिमुली भवति तर्हि प्राक्तनैः साधुष्वनैरापञ्जिता सती अधिकरणम्—आपाकर्मादि करोति, अथ प्रान्ता-धर्मानभिमुली तर्हि मद्रूपं यातीति श्रेय, तथा यदि स्वकर्मोदयात्कल्पयपि स घासो म्मानो भवति तर्हि ' उद्धारः ' मयचनमालिन्य, यया साधुना तदानीमाद्यपिः क्षीरं वा पापितोऽन्यत्र वा नीत्वा कस्या अपि स्वल्पं पापितस्तेन ग्ध्ननो जातः, तथा-ऽर्थे च आढकारीति लोके ' अवर्णः ' अस्लाया, तथा ' निनका ' भर्त्ता ' अन्यद्वा ' भैशुनादिकं ' जम् ' इति वाक्यालङ्कारे तयारूपसा धुरचनधवणतः ' अङ्कते ' सम्भावयति । अथवा प्रश्नान्तरेण प्राप्तीकरणे यो दोषस्तं दर्शयति—

अयमत्रो उ विकणो भिक्वलायारि सद्धि अच्छिई पुच्छा । दुक्खसहाय विमासा हिय मे घाइत्तण अज्ज ॥ ४१५ ॥
वयगंछुयुह्तणुयत्तणेहिं त पुच्छिउ अयाणतो । तत्थ गओ तत्समक्ख मणाइ त पासिउ बाल ॥ ४१६ ॥

ध्यास्या—अपमपरो विकृत्यो प्राप्तीकरणे, तमेवार-भिहारार्थमिष्टेन साधुना काचित् श्राद्धिका ' भृष्टतिः ' भृष्टिरहिता ष्टा, ततः पृष्टा यया-किमप त्व सन्नोका इत्यसे ?, एव एवमुक्ता सती सा मार-यो दुःखसहायो भवति कस्मै दुःख निवेपते, दुःखसहायश्च स तद्व्यये यो दुःखमतीकारसमर्थः, ततः साधुरार-अर् अर् दुःखसहायस्वस्माभिनिवेपतां मे दुःखं, ततः सा मार-अप मे-मम घात्रीत्वममुकम्भि श्रीभरस्यरे ' इव ' स्फुटित्वा स्वतोऽर् विपणा, ततः साधुरार-मा त्वं विपादं कापीः आहमवश्यं त्वां तन्नाचिरेण घात्री स्यापयामीति प्रविश्या विषाय तस्याः पार्थेऽभिनवस्यापिवाया प्राश्या वयःप्रसृक्तिकमजानानः पुच्छति, यया किं तस्या वयः-तारूप्यं परिजतं वा ?, गण्टावधि-

स्वनापरपर्यायो किं कूर्पर्यकारपर्यायो यद्वाप्रतिषेधेन सूत्रौ?, शरीरेऽपि तस्याः किं स्थूलत्वं किं वा कृशत्वं?, तत्र एवं पृष्ठा विशेषस्थो
 गतः सन् 'तत्समज्ञे' यदस्त्वाम्यादिसमज्ञं तं बालकं पृष्ठा मणवि । किं तद्रणति? इत्यत्र आह—

अङ्गुष्ठिर्यं च अणत्रिविधमथ व इणम कुल तु मन्नासि । पुत्रेहि जहिताए(जविच्छार) तरई बालेण सुपुमो ॥४१७॥

व्याख्या—अहमिदं मन्ये—'इदं' युष्मदीयं कुलमयुनोस्वित्तं—सम्प्रत्येधेवपीभूतं, यदि पुनः परम्परागतलक्ष्मीकमिदमपविष्यत्
 तर्हि कथं न परम्पराया पात्रीलक्षणे कुत्रञ्चमपि बभूविव्यत्? इति भाष्य, यद्वा 'अनवेसितम्' अपरिभाषितं महाशरपुरोक्तैः, तत्र एव, या
 वा सा वा पात्री धियते, एतच्च बालेनासद्वृत्तपात्रीस्वनपानविच्छायेन 'सूचयामः' लक्षयामः, तत्र एवंभूतपात्रीयुक्तमपीदं कुलं 'तरति'
 सेवेण वसेते तत्र मन्ये पुन्यैः प्राक्तनमन्मठैः यदिवा यदृच्छया—एवमेव ॥ तत्र एवमुक्ते सति तस्यैः बालकस्य जननी जनको वा
 सायुं मत्पार—मगसन्! के घाम्या दोषाः?, ततः सायुर्पात्रीदोषान् कथयति—

येरी वुञ्चलखीरा चिमिठो पेच्छियमुहो अङ्गथणीए । तणुई च मवखीरा कुप्परथणियाएँ सुइमुहो ॥ ४१८ ॥

व्याख्या—या किञ्च पात्री स्यत्रिा सा 'अवलक्षीरा' अवलस्तन्या इति, ततो बालो न बलं यथादि, या त्वविस्वनी तस्याः
 स्वन्यं पिबन् स्वनेन 'मेरितमुलः' बग्निवमुत्तावपवोष्ठनासिक्रिधितिनासिको मवति, या तु शरीरेण कृष्ठा सा 'मन्दक्षीरा' अल्प
 क्षीरा, ततः परिपूर्णं तस्याः स्वन्यं बालो न प्राप्नोति, तदभावाच्च सीदति, तथा या कूर्परखनी तस्याः स्वन्यं पिबन् बालः मूर्धमुलो
 मवति, स हि मुखं धीर्यतया प्रसार्य तस्याः स्वन्यं पिबति, तत्रत्यारुणाभ्यासवस्त्वस्य मुखं सूक्ष्माकारं भवति, तत्र च—'निस्थायामा स्य

विरां धात्री, दृश्यास्सः कृर्षस्वनीम् । चिपिः स्तूल्मसोऽो, प्रयस्वन्ती कृशो भवेत् ॥ १ ॥ काठ्यं भवति स्फुराथास्तदुनयास्तत्फलं
 करम् । तस्मान्मण्डलस्याया, स्वर्णं पुष्टिकरं स्पष्टम् ॥ २ ॥ अविस्वनी तु चिपिः, स्तूपीना तु वन्दुरम् । मध्यस्वनी महाच्छिद्रा, धात्री
 सौम्यदुल्लङ्घनी ॥ ३ ॥ १ ॥ इत्यादि । एषा धाभिनवस्थापिता धात्री तत्कयोपदुस तस्मान्म युक्त, किन्तु किंत्वन्येवेति भावः । तथा—

जा जेण होइ वझेण उक्कटा गरहट्ट य तं तेण । गरहट्ट समाण तिञ्च पसत्यभियर च दुब्बज्जं ॥ ४१९ ॥

व्याख्या—या अभिनवस्थापिता धात्री येन 'वर्षेन' कृष्णादिनोत्थय भवति तां तेन वर्णेन 'गर्हि' निन्वदि, यथा—
 "कृष्ण भ्रंशपसे वर्ण, गौरी तु बलवर्जिता । तस्माच्छ्यामा यवेद्भात्री, वक्ष्येऽः मधंसिता ॥ १ ॥" इत्यादि । तथा यामभिनवस्था
 पित्ता गर्हिते तस्याः 'स्माना' समानवर्णा भेषिरन्वनी स्याप्यमाना भवति तर्हि तां 'वीक्षम्' अविद्येयेन 'प्रशस्तां' प्रशस्त्वर्णां श्रद्धयेते,
 इतरां स्वभिनवस्थापितां दुर्वर्णां । एष बोक्ते षडि शूरस्वामी साध्यमिमेवां धात्री धारयति इतरां तु परित्यजति, तथा च सवि
 यो योपस्तमार—

उब्बट्टिया पओस छोभग उब्भामओ य से ज तु । होज्जा मग्गवि विग्घो विसाइ इयरीवि एमेव ॥ ४२० ॥

व्याख्या—या अभिनवस्थापिता धात्री उद्धर्तिता—धात्रीत्वाद् व्यापिता सा साधोश्चरि प्रद्वेषं कुर्यात्, तथा सवि छोभग दयाद्-
 यथा-मपम् 'उद्दामकः' भारोज्ञया पाभ्या सह विष्टीति, तथा 'से' तस्य साधोर्यत्प्रद्वेषश्चात्कर्षणं यथापि यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात्
 यपि कुर्यात्, याऽपि विरन्तनी सम्मति स्थापिता साऽपि षट्शक्तिदेवं विन्दयति—यैतस्या धात्रीत्वाद् व्यापनं कृतम्, एषमेव कथा-

विदुष्टमनसा ममापि 'विभ्रो' धात्रीत्वात् व्यावनरूपौञ्चराय' करिव्यते, तत एवं विधित्स्य मारेणाय 'विपादि' गणप्रवृत्तिं प्रयुञ्जीत ।
 वक्ता क्षीरपात्री, साम्मतं श्रेयपात्रीराभित्स्य द्योपानतिदेशेनार—

एतेव सेसियासुत्रि सुयमाइसु करणकारणं सगिहे । इद्वीसु धार्इसु य तहेव उव्वट्टियाण गमो ॥ ४२१ ॥

ध्यास्या—अत्र षष्ठ्यर्थे स्मृती, ततोऽयमर्थः—एवमेव यथा क्षीरपात्र्यास्त्वथा 'श्लेषिक्वास्त्वपि' श्रेयपात्रामपि मञ्जनादिपात्रीणां 'सुतमातृषु' सुतमातृकृत्यानां यत् स्वयं करण मञ्जनादेर्यथान्यथा करणं तत् 'स्वपुरे' बालकमानुष्येरे गतः सन् सायुर्यथा करोति तथा शार्च्यं, तथा च सति 'अरिगण भव पता' इत्यादिगोपेका दोषा नक्तव्याः, तथा तस्यै-क्षीरपात्रीगतैरेव प्रकारेण 'ऋद्धिषु' ऋद्धिस्तु ईश्वरशुद्धि अथिनवस्यापितानां मञ्जनादिपात्रीणां 'घार्इसु य'चि मावमथानोऽयं निर्वेष्टः पञ्चम्यर्थे च सप्तमी, ततोऽयं मर्षा—पात्रीत्वम्य उद्भूतितानां—व्यावितानां (गमो) योगः 'उव्वट्टिया पम्भोस' इत्यादिरूपः स सकृच्छ्रेऽपि तथैव वक्तव्यः । अतिसहित मिश्रमुक्तम्, अतो विद्वेषत एतद्विमाथरियुः प्रथमतो मञ्जनपात्रीत्वस्य करणं करणं च तथाऽभिनवथाभ्या द्योपमकृत्नं च यथा साधुः कृते तथा मावयसि—

लोलइ महीरुं धूलीरुं गुडिओ ष्हाणि अहन ण मज्जे । जलमीरु अथलनयणो अइउत्पिलणे अ रत्तच्छो ॥ ४२२ ॥

ध्यास्या—एष यालो मन्ना 'लोखमति' छोवते ततो धूल्यां गुण्डितो वर्षति तस्मात्त्वापय, एतत् मञ्जनधात्रीत्वस्य कारणम्, प्रथवा यदि पुनस्त्वं न पारयसि तस्मै 'मज्जाभि' जपयामि, एतत्स्वयं मञ्जनपात्रीत्वस्य कारणम्, अथवाऽप्यथा मञ्जनपात्रीत्वस्य

कारणं, पचापीश्वरसुरे काऽपि मज्जनप्राप्ती ध्यायीत्वात् स्फेष्टिवा, साधुष्व वसत्या सुई भित्तार्थं प्रविष्टः, तां च ध्यायीत्वात्परिभ्रंशेन निपण्णां
 इष्टा पूर्वप्रकारेण च पृष्ठा कृत्वा च प्रतिघ्रायीश्वरसुरे च गत्वाऽपिनवमज्जनप्राप्तीवोपपन्ननायाह—'जलभीरु' इत्यादि, अतिशये
 नात्स्वाबने प्रमूतजलच्छाबनेन गुप्यमानो धाम्ने गुरुसि ज्ञातो नयादौ जलमवेष्टे जलभीरुमवति, तथा निरन्तरजलेनोत्प्लाव्यमानः 'अथ
 सन्नयनः' अबलसदृष्टिर्गोचरे रक्तसध, यदि पुनः सर्वथाऽपि न मज्जयेते न शरीरं पल्लमादत्ते नापि कान्तिभाग् इष्टया चाबलो जायते, एषा
 च प्राप्ती बाल्मृतिजलोत्प्लाबनेन मज्जयति ततो जलभीरुत्वादयो दोषा बाह्यस्य मनिष्यन्ति, तस्मात्प्राया मज्जनप्राप्ती युक्ता, एषमुक्ते सति
 तामभिनवस्यापिवां मज्जनप्राप्तीं घृश्वाम्नी स्फेष्टयति, विरन्तनीमेव कुर्वते, तथा च सति त एव प्राक्तना 'उब्बट्टिया पञ्चोसं',
 इत्यादिरूपा दोषा वाच्याः, एषमुत्तरप्रापि प्रतिगायं भावना मामनीया । अथ मज्जनप्राप्ती कर्मपूर्वं बाल कृत्वा मण्डनपाश्याः सम
 प्यति ? तव आह—

अठमगिय सवाहिय उब्बट्टिय मज्जिय च तो बालं । उवणेह मज्जाघाईं महणघाईंरुं सुइवेहं ॥ ४२३ ॥

व्याख्या—ज्ञानप्राप्ती प्रयत्नः ज्ञानाम्यङ्गिर्वं तवो इत्थाम्यां सम्बाधित तदनन्तरं पिष्टिकादिनोद्विषितं ततो मस्त्रित्त-शुचीमूत-
 देहं बासं कृत्वा मण्डनपाश्याः समर्पयति ॥ तत्रा मज्जनप्राप्ती, सम्पति मण्डनप्राप्तीत्वस्य कारणं कर्णं च तथाऽभिनवस्यापिवाया ध्याया
 दोषमकन्दन च यया साधुः कुर्वते तथा दर्शयति—

उसुआइएदिं मडेहि ताव ण अहव ण विभूसेमि । हट्थिच्चगा व पाए कया गलिच्चा व पाए वा ॥ ४२४ ॥

व्याख्या—'इष्टका' इष्टकाकारामरणम् अन्ये विलसकमित्याहुः, आदिसन्धात् छुरिकाकारापामरणपरिग्रहः, इह भित्तार्थं प्रविष्टः

सन् आदिक्वापितावर्जनार्थं बालकमनामरणफलश्लेषं तच्चननीमेषमार-रुद्रुश्चादिभिः आमरणविधेयैस्तावेदेनं बालकं 'मण्डप' विभूषय, एतद् मण्डनपात्रीत्वस्य कारणम् । अथवा यदि पुनस्त्वं न प्रपारयसि तर्हि विभूषयामि, एतत् स्वयं मण्डनयात्रीत्वस्य कारणं । पूर्वपात्री स्वानीयाभिनवस्यापिताया मण्डनधात्र्या दोषानार-इत्थिचागा' इत्ययोग्यान्यामरणानि पादे कृतानि, अथवा 'गलिष्या' गलसस्त्वानि आमरणानि पादे कृतानि तस्माद्येयं मण्डनधात्री मण्डनेऽभिगा, ततस्तस्या मण्डनयात्रीत्वात्पावनमित्स्यादि पूर्ववद्भावनीयम् । उक्ता मण्ड नपात्री, सम्पत्त्यभिनवस्यापिताया' क्रीडनधात्र्या दोषमकटनं क्रीडनपात्रीत्वस्य कर्णं कारणं च यया विदूषयति साधुस्वयाऽऽह—
 तदूरसर छन्नमुहो मठयगिरो मठयमम्मणुछावो । उच्छावणगाईहिँ व करेइ कोरेइ वां किन्नु ॥ ४२५ ॥

प्यास्या—एपाऽभिनवस्यापिता क्रीडनपात्री इहूरस्वरा, तवस्वस्याः स्वरमाकर्णयन् बालो 'छुभमुत्सः' क्लीषमुत्सो भवति, अथवा मृदुगीरेया तवोज्ञया रम्यमाणो बालो मृदुगीर्भवति, यदिसा 'मृदुमन्मनोछापः' अभ्यकवाक्, तस्मात्त्रैषा शोभना, किन्तु शिन्वन्त्येवे स्यादि प्रागिन, तथा भित्तार्थं प्रविष्टः आदिक्रवित्चार्षमार्थं बालमुच्छापनादिभिः स्वयं क्रीडां कारयति । उक्ता क्रीडनपात्री, सम्पत्त्यह-
 धात्र्या अभिनवस्यापितायाः स्फेनाय सामान्यतो दोषमकटनं यया साधुः करोति तथा दर्शयति—

धुछीर् पूं धियहपाओ भगकळीसुक्कट्टापु दुक्ख च । निम्मंसक्खत्तहकरेहिँ भीरओ दोइ धेण्णते ॥ ४२६ ॥

प्यास्या—इह 'स्यूलया' मांसलया धात्र्या षट्थ्यां धियमाणो बालः 'विकृत्पाव' परस्परवहतरालपादो भवति, भगकट्टपा शुक्कट्टपा वा षट्थ्यां धियमाणो दुःखं तिष्ठति, निर्मांसककेश्वस्ताभ्यां च धियमाणो बालो भीरुर्भवति, यया धाभिनवस्यापिता धात्री

अन्यतमदोषदुष्टा तस्मान्न युक्तं किन्तु प्राक्तन्येवेत्यादि प्राग्वि । अङ्गुष्ठाश्रीत्वस्य कारणं स्वयं कारणं च स्वयमेव भावनीर्यं, तच्चैवं-
 कोऽपि साधुभिस्सार्थं प्रविष्टो घालकं खन्वन्ममलोक्य तस्मान्नीमिषमाह—अङ्गु यद्वाणेवं घालकं येन न रोदिति, यदि पुनस्त्वं न प्रपारयासि
 तर्हि वा यद्वापि । सम्प्रति कीदृशप्रतीकस्य कारणे दोषं दृष्टान्तेन भावयति—

कोच्छिरे वत्यव्यो वृत्तो आर्हिद्वयो भवे सीसो । अवहरद् घाद्विपिठ अगुलिजलणे य साविज्वं ॥ ४२७ ॥

व्याख्या—कोच्छिकिरे नगरे घादकं बर्षमानाः परिसीपजङ्घाबलाः सङ्गुस्मथयिरा नाम सूरयः, वैधान्यदा दुर्भिक्षे जाते सति
 सिंहाभिधान स्वशिव्य आचार्यपदे स्थापयित्वा गच्छं च सम्कल तस्य समर्प्यान्यत्र सुभिक्षे देशे विहारक्रमेण प्रेषितः, स्वय चैकाकी
 तत्रैव तस्थौ, ततः क्षेत्रं नपभिर्भोगैर्विमण्य तत्रैव यतनवा मासकन्यान् वर्षारान्न च क्लृप्तवान्, यतना च क्लृप्तवान्, तपया—द्रव्यतः क्षेत्रतः
 कालतो माचतब्द, तत्र द्रव्यतः पीठफल्क्यादिवु क्षेत्रतो वसतिपाठकेषु कालत्र एकत्र पाठके मासं स्थित्वा द्वितीयभासेऽप्यत्र वसतिगन्धेषणं
 भावतः सर्वत्र निर्ममत्वं, तत्रैव किञ्चिदूने वर्षेऽतिक्रान्ते सिंहाचार्यस्वेषां प्रवृत्तिनिमित्तं वस्तनामान शिव्यं प्रेषितवान्, स घागतो, यस्मिन्नेव
 क्षेत्रविभागे पूर्वं मुक्ताः सूरयस्वास्मिन्नेव स्थिता दृष्टाः, ततः स स्वचेतसि चिन्तयामास—अहो ! यावतोऽप्यमी मासकन्यं न व्यवहुः,
 तस्मान्न शिथिलैः सैकत्र वस्तव्यमिति परिभाव्य वसतेर्वर्षेऽप्यस्मिन्नेव वर्षेऽतिक्रान्ते सिंहाचार्यस्ययामुर्षीर्णः, ततो वसिष्ठः सूरयः, पृष्टः कुशल्वार्चो, कथित
 सिंहाचार्यसन्दिग्धं, ततो भिक्षावेष्टयामाचार्यैः सा भिक्षार्थं प्रदिनेत्, मन्तयान्तेषु च श्रेष्ठे प्राणितो भिक्षां जातो विच्छायमुत्सः, ततः
 सूरयस्वस्य भावमगम्य क्वचिदीन्मण्यो मधिष्टः, तत्र व्यन्तर्यधिष्ठितः सदैम घालको रोदिति, ततः सूरयस्वं दृष्ट्वा षण्डिकापुर-
 स्सरमालापयामाष्ट, यथा—वत्स ! मा त्व रोदीरिति, तत्र पूर्वमालापित्वे सुरिमभावतः सा पूर्वना व्यन्तरी प्राणेश्वर, स्थितो रोदितु (वात्)

शालरुः, आद्य मरुतो गृहनायका, ततो द्यापितास्त्वेन भूर्यासो मोदका, दौघ प्राशिवो दधः सुरभिः, अमापत मरुष्टः, तवो मुत्कश्चिवो
 वसतौ, तवः सुरयः स्वर्गीरनिःस्पृहा यथाऽऽगमिषि प्रान्तकुलेष्वटित्वा वसतावुपाजगमुः, प्रतिक्रमणनेत्रयो च दधो मणितो-वसस !
 धात्रीपिण्डं चिन्तितापिण्डं चालोषय, स मार—युज्याभिरेव सारं विह्वल, तवः कय मे धात्रीपिण्डाविपरिमोगः ? , सूरयोऽवोषन्—
 लघुबाह्वकक्रोदनेन क्रीडनधात्रीपिण्डः, वसुटिकाकरन्तः पूतनातो मोक्षितत्वाबिन्तितापिण्डः, तवः स मरुष्टः स्वचेवसि चिन्तयति—
 स्वयं मावतोऽपि मासकन्त्यं न विदपाति पृताह्वं च पिण्डं दिने दिने गृह्णाति मां पुनरेकदिनशरीतमव्यालोषयति, तव एवं विचिन्त्य
 मद्रूपवो वसतैर्वीरिः स्थितः, तवस्तस्य सुरिभियमद्रूपदर्शनतः क्रुपितया सुरियुगाभ्रितया देवतया तस्य शिशार्थं वसतावन्यकारं सवावं
 च कर्षं विदुर्ब्रह्मं, तवः स भयपीठः सूरीनाम्—मगवन् ! कुभारं व्रमामि ? , तवस्तैः क्षीरोषजलवदतिनिर्मलद्वयैरमाणि—वसस !
 परि वसतौ प्रविशेति, वृष आह—भगवन् ! न पश्याम्यन्धकारेण दारमिति, ततोऽनुकम्पया श्लेष्मणा सुरिभिर्निगान्मुल्लिकदृत्स्योर्षी
 ह्या, सा च दीपशिलेव भ्वच्छिष्टु महद्या, तवः स दुरात्मा दधोऽचिन्तयत्—अहो ! एतस्य परिशो वदिरप्यस्ति, एवं च चिन्तयन् देव-
 तया निभत्सिवो ह ! दुष्टदिव्यायम ! पृताह्वानपि सर्वयुगस्ताकृत्वा सुरीनन्यया चिन्तयसि, तवो मोदकप्रयाधिको वृषान्तः सर्वोऽपि
 ययानस्थितो देवतया कथयामासे, जाया तस्य मावतः प्रत्याह्वयि, ज्ञामिताः सुरयः, आलोचिवं सम्यक् । सुवं सुगमं, नवरं ' सादिच्यं'
 देवतामादिशार्यम् । एतदेव गापादपेन भाष्यच्छिद्विष्टणोति—

ओमे संगमयेय गच्छ विसज्जति जघवलहीणा । नवमाग लेच वसही वृत्तस्य य आगमो ताहे ॥ (भा० ४०)

उवसयमाहि ठाणं मन्नाउछेण संकिलेसो य । पूयणचेहे मा रुय पहिलाभण वियत्तणा सम्म ॥ (भा० ४१)

व्याख्या—सुगर्म, नबरं 'पूयजवेहे'चि पूतना-दुष्टव्यन्तरी तथा शरीति 'केटे' षालके रोषिति, 'चिकटना' भालोचनम् । उक्तं धात्रीद्वारम्, अथ दूतीहारम्—

सगाम परमामे बुविहा दूर्ई उ होइ नायब्वा । सा वा सो वा भणई भणइ व तं छन्नवयणेणं ॥ ४२८ ॥

व्याख्या—इह दूती द्विधा, तपया-स्वप्नामे पप्रामे च, तत्र यस्मिन् प्राप्ते साधुर्वसति तस्मिन्नेव प्राप्ते यदि सन्देष्टकस्ययिका वरि सा स्वप्नामदूती, या तु पप्रामे गत्वा सन्देष्टं कथयति सा पप्रामदूती, एकैश्चअपि च द्विधा, तपया-प्रकटा छन्ना च, तत्र सा तत्र माता स वा तत्र पिता एव यजति-सन्देष्टं कथयति, सा प्रकट्य, या तु तं सन्देष्टं छन्नवचनेन कथयति सा छन्ना । एतन्नेवार्थं सन्दिष्टं व्यक्तीकरोमि—

पृष्ठेच्छानि य बुविहा पागढ छन्ना य छन्न बुविहा उ । लोगुचरि तत्येगा वीया पुण उभयपक्खेऽवि ॥ ४२९ ॥

व्याख्या—इह दूतीत्वसमाचरणमपि दूती, साऽपि चैकैका स्वप्नामविपया पप्रामविपया च द्विधा, तपया-प्रकट्य छन्ना च, तत्र छन्ना पुनरपि द्विधा, तपया-एक्य 'छेन्नेचरे' छेन्नेचर एव, द्वितीयस्मृटन्त्सापोरपि गुप्ता इत्यर्थः । द्वितीया पुनरुपपत्तेऽपि, लोके लोकेचरे च, पार्श्ववर्तिनो जनस्य सङ्गटन्त्द्वितीयसापोरपि च गुप्तेवि भावः । स्वप्नामपप्रामविपया प्रकट्य दूतीमार—
भिव्वलाई वञ्चते मप्पाहणि नेइ खंतियार्ईणं । सा ते अमुग माया सो व पिया ते इम भणइ ॥ ४३० ॥

व्याख्या—'भिसावौ' भिसादिनिमित्तं चेत्यर्थः, धर्मस्वल्पेन ग्रामस्य सत्के पाटन्नान्नेरे पप्रामे वा 'खंतियार्ईणं' जनन्यादी

नाम् 'अप्यारणि' सन्देहं कथयति, यथा सा ते मावाऽपुर्कं भणति, स वा ते पिवा इदं भणति । सम्प्रति स्वप्नामरप्रामात्रिणा लोकोपरे उक्तां दृषीमार्—

दूइचं तु गरहिय अप्पाहित थिइयपच्चया भणति । अत्रिकोत्रिया सुया ते जा आह इमं भणसु खति ॥ ४३१ ॥

ध्यास्या—जोऽपि साधुः कस्माभित् पुत्रिभ्या 'अप्यारितः' सः शिष्टः सन् एवं त्रिचिउयति दृवीत्वं खलु गरिब, सावपत्वात्, एत एवं त्रिचिन्त्य द्वितीयमत्ययात्—द्वितीयसङ्घटक्रसाधुर्मा मां दृवीत्रोपदुष्टं प्रासीदित्येवमर्थं मङ्गपन्तरेणेदं भणति—यथा 'अत्रिकोत्रिया' अमुद्वला भिनन्नासने सा त्व सुवा या भार—इदं भण मदीयां 'सन्धि' जननीमिति, साऽपत्रगतार्थसन्धिका द्वितीयसङ्घटक्रसाधुत्रिचरत्तणार्थमेवं भणति—वारपिण्यामि वा निमसुवा येन पुनरेवं न सन्दिद्वर्ति । सम्प्रति स्वप्नामत्रिपत्रामुमपरसप्तमः उक्तां दृषीमार्—

उमयेऽवि य पच्छज्जा खंत ! कहिज्जाहि खंतियाएँ तुम । तं तह संजयंति य तहेव अहं तं करेज्जासि ॥ ४३२ ॥

ध्यास्या—'उमपरिममपि च' षोऽश्लोकोपररूपे पक्षे प्रच्छज्जा दृवीयं, यथा 'खंत'सि विभक्तिलोपात् खन्त्वस्य—पितुरयथा 'सन्धिकायाः' जनन्यास्त्वं कथय, यथा तद् विदितं त्रिचिन्तं कार्यं तथैव सञ्जातम्, अथवा तद्विचिन्तं तथैव कुर्याः । सम्प्रति प्रकृतं प्रथमदृष्टित्वाभिस्य दोषान् दृष्टान्वेनोपदर्शयति—

गामाण दोण्ह धेरं सेज्जायारि धूय तत्य खतस्स । वहपरिणय खंतऽञ्जत्य(प्याह)णं व णाए कए जुहं ॥ ४३३ ॥

जामाद्पुत्रपद्ममरणं च केण कर्हियति जणवाओ । जामाद्पुत्रपद्ममरण खतेण मे सिट्ठं ॥ ४३४ ॥

व्याख्या—विस्तीर्णो नाम ग्रामः, तस्योपकृष्टे गोकुलाभिधौ ग्रामः, विस्तीर्णग्रामे च घनदस्तो नाम कुटुम्बी, तस्य भार्यो प्रिय मतिः, तस्या दुरिता देवकी, सा च तस्मिन्नेव ग्रामे सुदरेण परिणीता, तस्या पुत्रो बलिष्ठो, दुरिता रेवतिः, सा च गोकुलग्रामे सङ्गमेन परिगिन्ये, प्रियमविधापुत्रस्यैव पञ्चस्वपुत्रगता, घनदचोऽपि संसारमयमीतः प्रज्यामप्रप्रीष्टु, गुरुभिश्च सार्द्धं विहरति । ततः क्लृप्तान्तरं पुनरपि यथाविहारक्रम तत्रैव ग्रामे समागतो निजदुरिशुर्वेष्या वसतावस्थात्, वदानीं च तयोर्द्वयोरपि ग्रामयोः परस्परं वैरं वर्धते, विस्तीर्णग्रामवासिना च लोकेन गोकुलग्रामस्योपरि घाटी सूत्रिता, घनदचश्च साधुर्गोकुलग्रामे भिक्षायै चच्छिववान्, ततो देवक्या दुरिश्रा द्रव्यावर्षो भगितो—यया रे पितः ! त्वं गोकुलग्रामे यास्यसि, ततो निजदौरिष्या रेवत्याः कस्यय यया स्व जन्या सन्दिष्टम्—अयं ग्रामस्त्व ग्रामस्योपरि छन्नघाटया समागमिष्यति ततः सक्खमपि स्वकीयमेकान्ते स्थापयेरिति, ततः साधुना तत्रैव तस्याः कथित, वया च निजभर्तुः, तेन च सक्खग्रामस्य, ततः सर्वोऽपि ग्रामः सम्मद्वदकथचोऽपयत्, आगतञ्च द्वितीयदिने घाटया विस्तीर्णग्रामो, ज्ञातं परस्परं मारुदं, तत्र सुन्दरो बलिष्ठश्च घाटया सर गत्वा, सङ्गमश्च गोकुलग्रामे वसति, तत्र त्रयोऽपि च युद्धे पञ्चत्सुपञ्जमुः, देवकी च पतिपुत्रनामावृमरणमाकर्ष्य बिलपितुं भावर्षत्, लोकश्च तन्निवारणाय समागतोऽवादीत्—यदि गोकुलग्रामो घाटीमागच्छन्तीं नाहास्यत् ततोऽसमदो नापोत्सव, तथा च न तव पत्यादयो म्रियेरन्, ततः केन दुरात्मना गोकुलग्रामो ह्यपिताः?, एतच्च कोकस्य वचः श्रुत्वा सञ्जावकोपा सैवमवादीत्—मयाऽज्ञानत्या पित्रा दुरितु सन्दिष्टं, तवस्तेन साधुर्बेषविदम्भकेन मत्यतिपुत्रनामावृमारेण पित्रा ह्यपितः, ततः स लोके स्याने स्याने पिच्छारं लभते । प्रवचनस्य च मालिन्त्यमुदपादि । मूत्रं सुगमम्, चकं वृतीदारम्, अयं निमिषद्वारमाह—

नियमा तिकालधिसएड्वि निमित्ते छव्विहे भवे दोसा । सज्जं तु वट्टमाणे आत्तमए तत्थिम नाय ॥ ४३५ ॥

व्याख्या—‘त्रिकालधियेऽपि, अतीतधिये वर्तमानधिये भविष्यदधिये च प्रत्येकं ‘पदविधे’ लामात्ममसुत्तदुःखजीवितपरमणु-
द्वये निमित्ते नियमारोया भवन्ति, वे च दोषा ‘आजमए’सि केचिदात्मविधातिनस्तस्य सायोर्परिणादिहेतव इत्यर्थः, केचिदुभयवि-
धातिनः पे साधोः द्वेषस्य च जीवस्य यावदेतन्न, उपलक्षणमेतत्, केचित्केवलपरविधातिनश्च, तत्र ‘वर्तमानेः’ वर्तमानकालविषये नि-
मित्ते प्रयुज्यमाने ‘सद्यः’ क्लृप्तं परविधातकपरिणीव-वक्ष्यमाणं ज्ञातमुवाहरण । वदेवार—

आकपिया निमित्तेण मोइणी भोइए चिरगयसि । पुच्चमणिए कए ते आगठ ? वट्ठो य वट्ठवाए ॥ ४३६ ॥

व्याख्या—कोऽपि श्रामनायन्त्रे निजमार्या पमानुगत्या दिव्याभ्रां गतः, सा च तन्मार्या केनापि साधुना निमित्तेनावर्जिता,
श्रामनायकेन च दूरगतेन विन्तितं, यथाऽइमेकस्मी मच्छन्नो गत्वा निजमार्यायाथेष्टिकमत्सेक्षिष्ये, सा किं दुग्धीका सुशील ? इति ।
अथ च तन्मार्याया साधो’ सक्रम्याचरागमनमगत्य परिजनः सर्वोऽपि तत्सन्मुत्वं प्रेषित, पृष्ट्व भोजकेन परिमतो—यथा भोः !
कथं मदागमनमगमयि ? इति, स प्राह—भोगिन्या कथितमिति, साधुश्च तदानीं भोजकस्तरे समागतो वर्तते, भोगिन्याय प्रत्यपपुरस्तरं
नायकेन सह यज्जल्पितं यथेष्टित यो वाऽनया स्वप्नो ह्यो यद्वा शरीरे मपविल्लक्ष्यदि तत्सर्वं कथयन्नास्ते, अप्रान्तरे च समागतो भोजकः,
कृतञ्च तथा ययोश्चित् उपचारः, पृष्ट्वा च देन-कथं त्वया ममागमनमवज्जमे ? इति, साऽत्रादीव—साधुनिमिषात्, तवस्तेन भणितम्,
अस्ति कोऽप्यन्योऽपि मत्पथः ?, सा सर्वोऽवावीह—दुष्माभिः सह पूर्वं जल्पितं वेष्टितं च यो वा मया स्वप्नो ह्यः यथ मम गुणमदेष्टे

निष्कृत्तत्सर्वमेनाविषयं कथयामासे, तव स ईर्ष्याचक्षुर्विस्फुरितकोपदुःखः साधुमपृच्छन्—कथय साधो ! किमस्या बहवाया गन्धेऽस्ति ?
 रति, साधु' माह—पञ्चपुण्ड्र' किञ्चोर', तवः सोऽचिन्त्यत्—यदीदं सत्यं भविष्यति तर्हि मन्त्रार्योपपत्तिलक्ष्मणदिकथनमपि सत्यम्, इतरथा अथ
 दृश्येय विरुद्धकर्मसमाचारीति विनिश्चयः, वत एव त्रिष्विन्त्य बहवाया गर्भं पाट्टिः, पतितः परिस्फुरन् पञ्चपुण्ड्रः किञ्चोरः, तवत्वं ह्यहा
 सञ्जातकोपोपद्रव साधुमयादीत्—यदीदं न भवेच्चरि त्वमपि न भवेरिति । मूर्धं ह्युगमम् । एतदेव गायत्रेण माप्यस्फुटिद्विगणोक्ति—
 दूरा मोयण एगाग्नि आगओ परिणस्यस्त पक्षोणी । पुञ्छा समणे कहण साइयकार सुमिणार्ई ॥ (मा० ४२)
 कोवो बहयागठम च पुश्छिओ पचपुढमाहसु । फलणविडे जइ नेव तो तुह अवितहं कइ वा ॥ (भा० ४३)

व्याख्या——पुगम । नपर ' पक्षोणी ' सन्धुत्वागमने, ' साइयंश्चर'चि समत्ययं स्वप्नादि, अपि च—अत्र साधुना समत्ययकथ
 नेनात्मनो वच' पारदारिकत्व च दूषण परिहृदं, क्वति पुनरेनविषाः ' अवितय ' निमित्त कथयिष्यन्ति ?, वस्मात्मर्षेवा साधुना निमित्तं
 न प्रयोक्तव्यमिति । तर्कं निमित्तद्वार, साम्प्रतमाजीबद्वारमाह—

जाई कुल गण कम्ममे सिप्पे आजीवणा उ पचविहा । सुयाएँ असूयाएँ व अप्पण कहेहि एखेके ॥ ४३० ॥

व्याख्या——आजीबना पञ्चविषा, वधया—' जातिविषया ' जातिमान्नीबनीकरोतीत्यर्थः, एव कुलविषया गणविषया कर्मविषया
 त्रित्यविषया च, सा वाऽऽजीबनेकस्मिन् भेदे द्विधा, तथया—सूचयाऽऽस्मानं कथयति, असूचया च, तत्र ' सूचा ' बधनभक्तिविश्लेषेण
 कथन ' असूचा ' स्फुटवधनेन । तत्र जात्यादीनां स्वसपमाह—

जाईकुले धिमासा गणो उ मछाइ कम्म किसिमाई । तुलाइ सिप्पणावज्जंगं च क्मेयराऽऽवज्ज ॥ ४३८ ॥
 व्याख्या—जातिकुले 'धिमापा' धिविपं भाषण कर्यं, तथैवं-जाधिः—ब्राह्मणादिका कुळम्-उप्रादि, अथवा मातु' समुत्या
 जाविः पितृसमुत्यं कुळं । 'गण' मछादिद्वन्द्वं, कर्म-कृष्यादि, 'सिस्य' तूर्णादि-तूर्णनसीवनमपृति, अथवा 'अनाधर्मकम्' अमीत्यु-
 त्यादकं कर्म इतरचु 'आधर्मकं' मीत्युत्पादकं शिल्पम्, मन्थे त्वाहुः—अनाचार्योपदिष्टं कर्म आचार्योपदिष्टं तु शिष्यमिति । तत्र यथा
 साधुः सूत्रया स्वगात्मिरूढनाज्जातिमुपगीषति तथा दर्शयति—
 होमायवितहकरणे नज्जाइ जह सोचियस्स पुत्तोचि । वसिओ वेस गुरुकुले आयरियगुणे व सुएइ ॥ ४३९ ॥
 व्याख्या—साधुर्भित्तार्थम्पन्न ब्राह्मणस्यै प्रविष्टः सैस्वस्य पुत्रं होमादिक्रियाः कुर्वाणं इष्ट्वा तदभिमुखं प्रति स्वगात्मिरूढनाय
 नत्यति—होमादिक्रियाणामवितथकरणे एव तत्र पुत्रो प्रायते—यथा श्रोत्रियस्य पुत्र इति, यदिवोपिव एव सम्पगुरुकुले इति प्रायते,
 अथवा सूत्रफलेप तप पुत्र आत्मन आचार्यगुणान्, ततो नियमादेव महानाचार्यो भविष्यतीति । तत्र एवमुक्ते स ब्राह्मणो षड्वि—
 साधो ! त्वमवस्यं ब्राह्मणो येनेत्यं होमादीनामवितयत्वं जानासि, साधुष मोनेनापत्तिप्ले, एत्स सूत्रया स्वगात्मिरूढनायम् । अप्र वानेके
 श्रोणाः, तथाहि—यदि स ब्राह्मणो भद्ररूस्त्वहिं स्वगातिपत्तयावतः प्रभूतमारारादिकं वापयति, तदपि च जात्युपगीषननिभिचमिति मग
 पवा मतिपिबन्, अथ प्रान्तस्त्वहिं अष्टोऽयं पायासा ब्राह्मण्यं परिस्पृक्षमिति विचिन्त्य स्वहृनिष्कासनादि क्करोति, असूत्रया तु जात्या
 गीषनं पृष्टोऽपृष्टो वाऽऽहारार्थं स्वगातिं प्रकृत्यति यथाऽर्चं ब्राह्मण इति, तत्राप्यन शोका एव दोषा, सत्रियादिजातिष्वपि, एव कुळा
 दिष्वपि भावनीयम् । एवमेव किञ्चिदपत्कीकुर्वन्नाह—

सम्ममसम्मा किरिया अणेण ऊणाऽहिया व विवरीया । समिहामताहुइठाणजागकाले य घोसाई ॥ ४४० ॥

व्याख्या—सावुभिन्नार्थमदन् नचचिद् ब्राह्मणपुरे मविष्टः संस्वस्य पुत्रं शोमादिक्रियाः कुर्वाणं दृष्ट्वा पितरं प्रति स्वजातिप्रकटनाय न्तराणि—अनेन तव पुत्रेण सम्भ्यगसम्भगा शोमादिका क्रिया कृता, तद्यथा—ऊनाऽधिका विपरीता वा, सम्यक् सोभि-
पादीन् घोपादींश्च यथाश्रित्यतानाश्रित्य, तत्र 'समिधाः' अन्वस्यादिद्वेषाणां प्रतिशास्त्रास्त्वानि 'मन्त्राः' प्रणयप्रश्रुतिक्रम अन्तरपद्ध-
तया 'आहुतिः' अपौ पृवादेः प्रक्षेपः 'स्यानम्' उक्तव्यादि 'यागः' अन्वेषादिः 'स्मलः' प्रमातादि 'घोषा' उदात्तादय, आदिश-
ब्दाद्भस्वदीर्घादिवर्णपरिग्रहः, एवं चोक्ते स सावुं ब्राह्मणं जानाति, तथा च सति श्रेष्ठे मान्ते वा पूर्ववर्षोपा वक्तव्याः । तर्कं जातेरुपजी-
वनम्, अप कुटाशुपजीवनमार—

उग्गाइकुलेमुवि एमेव गणे मंढलएवेसाई । वेत्तलवरिसणमासात्तवणयणे वंढमाईया ॥ ४४१ ॥

व्याख्या—'एवमेव' भावाच्चि कुलादिष्वपि चन्नादिपूज्यजीवनं अवगन्तव्यं, यथा कोऽपि साधुस्त्रकुले भिसार्थं मविष्टः, तत्र च-
त्पुत्रं पदावीन् यथावदारसक्तर्मसु नियुञ्जान दृष्ट्वा तत्पितरमार—ज्ञायते स्व पुत्रोऽश्रवेदितोऽपि यथायोग पदावीनां नियोजनेनोप्रकुरु-
सम्भूत इति, ततः स जानाति—एषोऽपि साधुस्त्रकुलसमुत्पन्न इति, इदं तु सूषया स्वकुलप्रकल्पन, यदा तु सुष्टुवाचैव स्वकुलभावेदयति
यथाश्रं चन्त्रकुलः भोगकुल इत्यादि उदात्तसूषया प्रकटनं, तेषां मद्भ्रान्तत्वे पूर्वोक्तानुसारेण दोषा वक्तव्याः । तथा 'गणे' गणविषये
मण्डलमेवशादि, इराकरवल(फूराट)के मविष्टस्यैकस्य मण्डस्य यष्टम्यं मूलमं तन्मण्डलं, तत्र वर्षमानस्य प्रस्तिन्दिनो मण्डस्य विघाताय

याः श्रेयस्वदादि, आदिशब्दाद्वाविप्राहाविपरिग्रहः, तथा 'देवकुलदर्शनं' युद्धभवेत्तु चामुष्णामविमोक्षणमनं, 'मापोपनपनं' प्रतिभङ्गा
 हानाय तथा तथा वचनशौकनं 'दृग्भादिका' चणिपातच्छ्रुतास्तक्युद्धमसुतयः, एतान् गणयुरे श्रविष्टः सन् तस्युद्धस्य प्रशंसति, तथा च
 सति तेन ज्ञायते-पर्ययोऽपि साधुर्भेष्ट इत्यादि प्राग्वत् । कर्मचित्ययोरगनीवनमाह--

कत्तरि पओअणावेक्खवत्तु बहुश्रित्यरेसु एमेव । कम्मसेसु य सिप्पेसु य सम्ममसम्मसेसु सुईयरा ॥ ४४२ ॥

व्याख्या--कर्मसु श्रित्येषु वैशेषव-कुलादाक्वोपगोपन वक्तव्य, कथम् ? इत्याह--'कूर्चेरि' कर्मणां श्रित्तानां च विषयके, उप
 लक्षणमेतत् विषयके च वणिमादौ, सप्तमी चात्र पठ्यर्थे, ततोऽयमर्थः-कर्तुः कारापकस्य च 'प्रयोजनानोपेष्टे' भूमिविखिलिखनाविष्टु
 प्रयोजननिमित्तं धियमाणेषु इलावियु वस्तुषु, सूत्रे चात्र विमकिलोप मार्पत्वात्, 'धुविस्तरेणु' प्रभूतेषु नानाविधेषु च, सम्यगसम्यगिति वा
 मोच्यमानेषु शोभनान्यशोभनानीति वा कथ्यमानेषु यवात्पनि कर्मणि श्रित्ये वा कौशल्लक्षणं तद्ययोरगनीवनम् ; इयमत्र भाषना--
 प्रशिक्षः सन् साधुः कृष्यादेः कर्तुः क्षरापकस्य वा तस्ययोजनापेक्षणीयानि नानाकपाणि इलावीति वहनि मस्तूनि वानि इष्टाऽऽप्यनः
 कर्मणि श्रित्ये वा कौशल्लक्षणपनाय शोभनान्यशोभनानीति वा यद्वकि पत्कर्मश्रित्ययोरगनीवनम् । अनेन च प्रकारेण कौशल्लक्षणं सूत्रा
 सुट्पचनेन च कौशल्लक्षणयनसूत्रा । उक्तमागीवद्वारम्, अथ वनीपनन्दारं वक्तव्यं, तत्र प्रथमतो वनीपकस्य भेदाभिरुक्तिं च

उच्यते--

समणे माहणि क्खणे अतिही साणे य होइ पंचमए । वणि जायणसि वणिओ पायप्पाणं वणेहत्ति ॥ ४४३ ॥

व्याख्या—वनीपक्कः पञ्चपा, तयथा—‘अमणे’ अमणवियय द्वाभ्यजे कृष्णेऽविद्यौ शुनि च पञ्चपो भवति, सत्र वनीपक्क इति वनिरित्यय पानुर्याचने, ‘वद्रु याचने’ इति वचनत्, तत्रो वद्रुवे-प्रायो द्रापकसम्भवेषु अमणादिष्वात्मानं मक्तं दर्शयित्वा पिण्डं याचते इति ‘वणिजसि’ वनीपक्कः, औणादिक ईपकमत्ययः । सम्प्रति प्रकारान्तरेण वनीपक्कश्चन्द्रनिरुक्तिं मतिपादयति—

मथमाद्भवच्छगंपित्र वणेइ आहारमाइल्लोमेण । समणेसु माहणेसु य क्विधिणाऽतिहिंसाणमत्तेसु ॥ ४४४ ॥

व्याख्या—‘मृदा’ पञ्चत्वसुपगता माता यस्य बत्सकस्य-वर्णकस्य तमिव गोपाकञ्चोऽयस्यो गर्वीतिश्लेषः, ‘आहारादिकोमेन’ मत्तपात्रसदृश्वत्तया अमणेषु द्वाभ्यजेषु कृपणातिथिष्वमक्तेषु वनति-मक्तमात्मानं दर्शयतीति वनीपक्कः, पूर्ववद्दौणादिक ईपकमत्ययः । सम्प्रति याचन्त अमणश्चन्द्रवास्यास्वावतो दर्शयित्वा तेषु वनीपक्त्व यथा भवति तथा दर्शयति—

निगगथ सक्क तावस गेथ्य आजीव पंचहा समणा । तेसि परिवेसणाए लोमेण वणिज्ज को अप्प ? ॥ ४४५ ॥

व्याख्या—‘निर्ग्रन्था’ साचपः ‘शाकपा’ मापासूनबीयाः, ‘वापसाः’ वनवासिनः पाल्ण्डिनः ‘गैरुकाः’ गेरुकराश्रित वासस परिधानक ‘आजीवकाः’ गोशालश्चिष्या इति ‘पञ्चधा’ पञ्चमकाराः अमणा भवन्ति, एतेषां च यथायोगं शृण्विष्टेषु समा गथानां ‘परिषेपणे’ मोहनप्रदाने क्रियमाने सति कोऽप्यारारलम्प साधुः ‘लोमेन’ आहारादिलुब्धतया वनति-शाकपादिमक्तमात्मानं दर्शयति, तत्रकशृणिणा पुरव इति सामर्पणम् । इह माय द्वाकपा गैरुका वा शृण्विष्टेषु सुअते वतस्थानं मुञ्जानानभिरुत्थ

भुजति चित्तकम्भ ठिया व कारुणिय दाणरुइणो वा । अत्रि कामगहहेसुत्रि न नरसई किं पुण जईसु ? ॥ ४४६ ॥

भ्याख्या—एवं नाम निषळा भगवन्वोऽप्री श्रापयावयो मुञ्जते यया चिक्रकर्मल्लिखिता इव सुञ्जाना लुप्त्यन्ते, तथा परमक्काळणिका एते दानरुचयम्, तत एतेभ्योऽजस्यं मोहनं दातव्यम्, अपि च 'कामगर्दभेव्वपि' भेषुने गरिभेस्सिचतिवसकेतु द्राक्कगेस्सिवि गम्फो, दच्च न नश्यति, किं पुनरपीणु श्वास्यादिणु ? , एतेभ्यो दच्चमतिचयेन बहुफुल्लमिति भावः, वस्साएवत्तवपेतेभ्यो विश्लेषतः । अप्र दोपान् दर्शयति—

भिच्छत्थिरीकरणं उग्गमदोसा य तेसु वा गच्छे । चहुक्कारदिन्नदाणा पच्चत्थिग मा पुणो इतु ॥ ४४७ ॥

भ्याख्या—एवं रि श्वास्यादिपञ्चसने लोके भिष्यात्वं स्थिरीकृतं भवति, तथाहि—यद्यथोऽप्यमून् मञ्जसति तस्मादेतेषां घर्षः सत्य इति, तथा यदि भक्ता मद्रक्ष भवेयुः तव इत्थं साधुमशासामुपलभ्य तयोगमात्राकर्मिणादि सनाथेभ्यः, तनहत्तदुःखया कदा चित्साधुपेपमपराय सेणु श्वास्यादिणु गच्छेयुः, तथा लोके चटुस्कारिण एते जन्मान्तरेऽप्यदचदाना आहारापर्यं श्वान इवात्मानं दर्शयन्तीत्यवर्णनादः, यदि पुनः श्वास्यादयः श्रापयादिभक्ता वा 'मत्यधिकः' मत्यनीका भवेयुः तवः मद्रूपतः मञ्जसावपनमक्कायेत्यं द्रयुः मा पुनरत्र भवन्व आयान्त्यति । द्राक्कणमक्कानां पुरतो द्राक्कणमञ्जसाक्यं धनीपक्त्वं यया कमेति तथा दर्शयति—

लोयाणुग्गहकारिसु मूमीवेवेसु बहुफल दाण । अत्रि नाम चमग्ंधुसु किं पुण छक्कम्मनिरएसु ? ॥ ४४८ ॥

भ्याख्या—पिण्डमदानादिना लोकोपकारिणु मूमिदेवेणु द्राक्कणेव्वपि नाम मक्षभन्तुव्वपि—माविमप्रद्राक्कणेव्वपि वानं दीप

मानं बहुफलं यदिति, किं पुनर्यजनयाम्नादिकूपपदकर्मनिरूपेण ? , तेषु विन्नेपतो षट्फलं भविष्यतीति भाषः । सम्प्रति कृष्णमक्तानां पुरतः कृष्णमन्त्रसारूपं धनीपक्त्वं यथा समाचरति तथा प्रतिपादयति—

किञ्चनेषु तुम्भणेषु य अघधवायकञ्जुगियणेषु । पूयाहिज्जे लोए वाणपहाग हरइ विवो ॥ ४४९ ॥

व्याख्या—इह लोकः पूजारार्यः—पूजया श्रियते-आवर्ज्यते इति पूजारार्यः—श्रुजितपूजको, न कोऽपि कृपणादिभ्यो वदति, तवः कृष्णेण तथेष्टवियोगादिना दुर्मनस्य तथाऽबान्धवेषु तथाऽऽवहृते-ज्वरादिस्वयोगादावहृन्नोऽप्यावहृन्नस्तेषु तथा ‘शुभ्रिवाहृषु’ च ऋचिवरस्वपाशयवेषु निराश्रयवया वददश्स्मिद्धोके दानपत्राकां ‘ इरति ’ शृङ्गाति । साम्प्रतमविधिमक्तानां पुरतोऽविधिमन्त्रसारूपं धनीपक्त्वं यथा साधुर्विदधाति तथा दर्शयति—

पाणुण वेइ लोगो उवगारिसु परिचिएसुऽञ्जुसिए वा । जो पुण अद्दास्सिअ अतिहिं पूरइ तं वाण ॥ ४५० ॥

व्याख्या—इह प्रायेण लोक वपकारिषु यत्न परिचितेषु यदिया ‘ अभ्युपिषे ’ अभिते वदाति मक्तादि, यः पुनरध्वस्त्रिमम विधिं पूजयति तदेष दानं, जगति प्रमानमिति श्लेषः । मधुना शृणुनां मक्तानां पुरतः शृणुमन्त्रसारूपं धनीपक्त्वं कुर्वन् यद्वक्ति तदु पदर्शयति—

अधि नाम होज्ज सुलभो गोगाईण तणाइ आहारो । छिच्छिक्कारहयाणं न हु सुलहो होइ सुणगाण ॥ ४५१ ॥
केलासमवणा एए, आगया गुञ्जगा महिं । चरति जक्खरूत्रेण, पूयाऽपूया हियाऽहिया ॥ ४५२ ॥

व्याख्या—अपि नाम गवादीनां तुणादिक आहारो भवेत् सुलभः, छिच्छिन्नरत्नानां त्वरीयां शुनां न तु कदाचनापि भवति सुलभः, तव एतेभ्यो यहीयते तदेव बहुफलमिति भावः, अपि च नैते श्वानः श्वानः श्वानः एव, किन्तु 'गुद्रका' 'देवविशेषा' 'कैलासमव नात्' 'कैलासपर्यतकपादाधयाद्यागत्य' 'मही' 'पृथिवी' पक्षरूपेण श्वाकृत्पा वरन्ति, तव एतेषां पूनाऽपुजा च यथासङ्ग्य विवाञ्जिता वेति । सम्मति द्राक्षणादिविषयवनीपकत्वे दोषानार—

एषुण मज्ज भावो विट्ठो लोए पणामहेज्जमि । एक्केक्के पुच्चुचा मरुगपताइणो वोसा ॥ ४५३ ॥

व्याख्या—'एतेन' अनेन साधुना 'मज्ज' मदीया 'भावः' मक्तत्वक्षणः 'एट्टः' अवगतो 'लोके' द्राक्षणादौ, किञ्चि-
 तिष्टे ? इत्याह—'प्रणामार्थे' प्रणाम-प्रणमन वेन, उपलक्षणमेतत् वानादिना च, शर्ये—आवर्तनीये, तव एकैकस्मिन् द्राक्षणादि विषये वनीपकत्वे पुरोक्ता भद्रकमान्तादयो दोषा भावनीयाः, किमुक्तं भवति ?—यदि भद्रकस्ताहि मद्यसावचनतो वन्नीकृत आधाकर्मादि कृत्वा मपरच्छवि, अय प्रान्तस्वहि घृहनिष्कासनादि करोति । इह प्राक् 'साणे पुण होइ पंचमए' इत्युक्तं, तत्र साणअरणं काकवीनामु पलक्षणं, तेन काकादिष्वपि वनीपकत्व द्रष्टव्यं, तथा चार—

एमेव कागमाई साणगाहणेण सुइया होति । जो वा जमि पसचो वणइ तहिं पुट्टऽपुट्टो वा ॥ ४५४ ॥

व्याख्या—'एवमेव' वनीपकत्वप्रकरणाविषयत्वेन अग्रहणेन काकादयोऽपि सूचिता भवन्ति, ततस्तत्रापि वनीपकत्वं भावनीयम् । एतदेव व्याप्तिपुरस्तरमाह—यो वा यत्र काकावौ पूमकत्वेन प्रसक्तस्तत्र काकाविस्वरूपं पृष्टोऽपृष्टो वा 'वनधि' प्रथंसादरेणाऽऽप्रमानं मक्त दर्शयति । सम्मति वनीपकत्वं कुर्वतः साधोर्पुनस्त्या दोषारीयस्त्वं प्रकटयति—

दाणं न होइ अफळं पचमपत्तेसु सन्नियुज्जंत । इय विमणिएऽवि दोसा पसंसओ किं पुण अपत्ते ? ॥ ४५५ ॥

व्याख्या—इह पात्रेज्वपात्रेषु वा सधियुग्ममानं दानं न भवत्सफलमित्यपि मणिते दोष, अपात्रदानस्य पात्रदानसमवया प्रसं-
सनेन सम्यक्त्वाविचारसम्भवात् किं पुनः अपात्राण्येव साक्षात् प्रसंसतवः ? तत्र सुतरां महान् दोषो, मिथ्यात्वस्वियरीकरणादिदोषमा-
षादिति । तदेवमुक्तं वनीपक्वद्वारं, सम्प्रति चिकित्साद्वारमाह—

भणइ य नाह धेज्जो अहवाऽवि कहेइ अप्पणो किरिय । अहवावि विज्जयाए तिविह तिगिच्छा मुगेयव्वा ॥ ४५६ ॥

व्याख्या—इह 'चिकित्सा' रोगप्रतीक्षरो रोगप्रतीक्षरो वा विवक्षिता, तवः साधूनधिकृत्य 'त्रिविधा' त्रिमकरा चिकित्सा
प्रातभ्या, तद्यथा—केनापि रोगिणा रोगप्रतीक्षरं साधुः पृष्टः सभार—किमं वैपः ? एतावता च किमुक्तं भवति ?—वैपस्य समीपे गत्वा
चिकित्सा मष्टव्या इत्ययुधशोपनादेक चिकित्सा, अपवा रोगिणः पृष्टः सश्रेषमाह—ममाप्येवविधो व्याधिरासीत्, स चासुकेन मेपनेनो-
पशान्तिप्राप्तम्, एषा द्वितीया चिकित्सा, अपवा वैपतया-वैपीमूप साक्षाच्चिकित्सां करोति, एषा तृतीया । इशाये द्वे चिकित्से सूक्ष्मे,
द्वीया तु पादरा । तत्रायां व्याधिस्पासुराह—

भिवत्वाइ गओ रोगी किं विज्जोऽहति पुच्छिओ मणइ । अत्यावत्तीएँ कया अमुहाण बोहणा एव ॥ ४५७ ॥

व्याख्या—'भिसादो' भिसादेनिमित्तं गतः सन् 'रोगी'ति अत्र तृतीयायै प्रथमा रोगिणा पृष्टः सभार—किमं वैपः ? येन
उपयायि, एवं वक्तुं सति 'अर्यापस्या' सामर्थ्याद्दुधानां—वैपस्य पार्श्वे गत्वा चिकित्सा कर्तयेत् इत्यमानवा बोधना—अनन्वरोक्त-
स्वार्थस्य श्रानना कृत्वा भवति । द्वितीयां व्याख्यानयति—

प्रिसय चिय दुक्त्व भेसज्जोण अमुगण पढणं मे । सहसुप्पञ्च व ख्य वारेमो अट्टमाइहि ॥ ४५८ ॥

व्याख्या—एवाद्यमेव 'दुःखं' दुःखस्वरणमूत्र गदापमुक्तेन भेषमेन 'प्रगुणं' नष्टवेदनमसूत्र, तथा वयं 'सहसोत्पन्नाम्' अस्मादुत्पन्नां रजमष्टमादिभिर्बोरयामः । 'तेत्योपन्न रोग अष्टमेण निवारण' इत्यादि परममुनिवचनप्रामाण्यत्, तस्मान्नन्ववाऽपि तथा कर्षव्यमिति भावः । तृतीयां चिकित्सां विपश्चयितुमार—

ससोघण संसमण नियणपरिवज्जणं च ज तत्य । आगंतु घाउखोभे य आमए कुणइ किरिय तु ॥ ४५९ ॥

व्याख्या—आगन्तुके घातुसोभे च 'सूचनात्सूत्र'मितिवृत्त्वा घातुसोभजे चाऽऽमये रोमे समुत्पन्ने सति तत्र पस्त्रिकां करोति, तथा—संशोधनं इरीवस्यादिवानेन पिचापुशमनं, तथा 'निदानपरिवर्जनं' रोगकारणपरिवर्जनं च, एतां तृतीयां चिकित्सां ।

अत्र दोषानार—

अरसजमजोगाण पसघणं कायचाय अयगोलो । दुब्बलत्रघाहरण अन्नुदये गिण्हणुइहे ॥ ४६० ॥

व्याख्या—'असयमयोगानां' सावधव्यापाराणां 'पसन्धन' सावत्येन प्रवर्चनमिदं चिकित्साकरण यतो घृश्वस्वत्तायोगो लक्ष्यमानः एवमेव नीरोगीभूतेन ये स्वयथाता यावन्मीषि प्रवर्धते ते सर्वेऽपि सायुचिकित्साप्रवर्षेवा इति चिकित्साकरणं सावत्येनासंयमयोगानां निवर्धनम् । तथा घात्र दुर्बलव्याघ्राष्टान्तो—यथाऽऽत्रामान्येन भक्ष्यमभामुश्नं दुर्बलो वशात्तः केनाप्यान्वशापनय

१ एतोलभ रोगान्नेन निवारयेत् ।

नाय चिकित्सये, चिकित्सितश्च मृगुणीसूतः मयमतस्तस्यैव वैषस्य विधावं न्तोक्ति, ततः श्लेषाणां गह्वर्ना जीवानाम्, एकमेयोऽपि गृहस्य साधुना चिकित्स्यमानः साधोः सयमप्रापान् इन्ति, श्लेषांश्च पृथिवीकायादीनििति । यदि पुनः कश्चमपि चिकित्स्यमानस्यापि तस्याविश्रयेन रोगस्योदयः—म्रादुर्पावो भवति, ततोऽश्मनेनाविश्रयेन रोगीकृत इति सञ्जातकोपो राजकुलादौ ग्राहयति, तथा च सति चङ्गाहः—मयचनस्य माश्चिन्यमिति । तक्त चिकित्साद्वारम्, अधुना क्रोधादिपिण्डदृष्टान्तानां नगराणि क्रोधाद्युत्पद्ये; कारणानि च मथिपादयति—

इत्थकप्य गिरिकुल्लिय रायगिह खलु तहेव चपा य । कइघयपुशे इट्टग ल्हडुग तह सीहकेसरए ॥ ४६१ ॥

व्याख्या—क्रोचपिण्डदृष्टान्तस्य नगर इत्थकत्थ, मानपिण्डदृष्टान्तस्य गिरिकुल्लियं, मायापिण्डदृष्टान्तस्य राजगृहं, कोचपिण्डदृष्टान्तस्य चम्पा । तथा कुलान् कुतयूर्णान्तममानस्य क्रोधोत्पत्तिः, सेवकिका अलममानस्य मानस्योत्पत्तिः, मोदकानाश्रित्य मापोत्पत्तिः, सिंहेकेसरसम्बान् मोदकानलममानस्य लोयोत्पत्तिः । सम्प्रति क्रोचपिण्डस्य सम्भवमाह—

विज्जातवप्पमाव रायकुले वाऽवि वल्लमचं से । नाठ ओरस्सबलं जो लब्भइ कोहपिणो सो ॥ ४६२ ॥

व्याख्या—स साधो 'विद्यामभासम्' तच्चाटनमाराणादिकं 'तय'ममावं' धापदानादिकं राजकुले वल्लमत्व वा ज्ञात्वा यदि वा औरस्य बल—सस्रयोधित्वादिकं ज्ञात्वा या पिण्डो 'लभ्यते' गृहस्येन वीर्ये स क्रोचपिण्डः । अथवाऽन्यथा क्रोचपिण्डसम्भवः,

अद्वेसि दिज्जमाणे जायतो वा अलच्छिऑो दुष्ये । कोहफलमिडवि विट्ठे जो लब्भइ कोहपिडो सो ॥ ४६३ ॥

व्याख्या—‘अन्येभ्यः’ द्राक्षणादिभ्यो दीयमाने याचमानोऽपि साधुर्यदा न लभते तदाऽलच्छिमान् सन् कुप्येत, कुपिते च सति तस्मिन् साधुः कुपितो भव्यो न भवतीति यथीयते स क्रोधपिण्ड । यदिवा तस्मिन्नन्यत्र वा क्रोधफले मरणादिश्रापे फलवति श्रेयो सम्भ्यते स क्रोधपिण्डः । अश्रेयोदाहरणमाह—

करदुय भत्तमत्तद्दु अश्रहिं वाहित्य पूव वक्तो । थेरो भोयण तइए आइक्खण खामणा दाणे ॥ ४६४ ॥

व्याख्या—हस्तकरूपे नगरे ऋचिद्राक्षणाश्रे मृतकभक्तं मासिके दीयमाने कोऽपि साधुर्मासपणपर्यवसाने भिक्षार्थं प्रविशेत्, दृष्टाद्य तेन धूम्रपूरा द्राक्षणेभ्यो दीयमानाः, सोऽपि च साधुः प्रविशेद्दो दौषारिकेण, ततः कुपितोऽवादीव, ‘अश्रहिं वाहित्य’ इति, अस्य चायमर्थः—अस्मिन् मासिके वाक्मया न लब्धं ततोऽन्यस्मिन् मासिके दास्येति, एव चोक्तत्वा निर्गतः, देवयोगेन च तत्रान्यन्मा धुपं पञ्चपद्दिनमध्ये मृतं, ततस्त्वस्य मासिके दीयमाने भूयः स एव साधुर्मासपणपारणे गतः, तथैव च प्रतिपिडो दौषारिकेण, ततः भूयोऽपि कुपितोऽवादीव—‘अश्रहिं वाहित्य’ इति, ततः पुनरपि देवयोगेन तत्रान्यन्मानुषपुण्यं, ततस्त्वस्यापि मासिके स एव साधुर्मासपणः पारण भिक्षार्थमागत, तथैव च प्रविशेद्दो दौषारिकेण मणति—‘अश्रहिं वाहित्य’ इति, एतच्च ध्रुत्वा तेन स्वधिरेण दौषारिकेण चिन्तितं, पुराऽप्येतेन शारद्वयमित्यं द्वापो क्तिर्णिस्ततो द्वे मानुषे उपगते सम्भति तृतीयवेला ततो मा किमपि मानुष म्रियत्वामिति जात्ताऽनुक्तमेन सर्वोऽपि हत्वान्त्वं शरनायक्यय निवेदिषः, तेन च समागत्य सादर साधुं समपित्वा घृतपूरदिकं तस्मै यथेच्छं व्यतारि, स क्रोधपिण्डः । मूर्धं सुगमं, नयरं ‘करदुक्कभक्तं’ मृतकभोजन मासिकादि । तदेवमुक्तः क्रोधपिण्डः । सम्भति मानपिण्डस्य सम्भवमाह—

ओच्छादिओ परेण व लच्छिपससाहिं वा समुत्तइओ । अवमाणिओ परेण य जो एत्तइ माणपिढो सो ॥ ४६५ ॥

ध्याख्या—'उत्साहिं' त्वमेवास्य कार्यस्य करणे समर्थ इत्येवमुत्कर्षितः 'परेण' अपरेण साध्वादिना, 'वा' विकृत्ये, तथा व्यभिचयसाभ्यां 'समुत्तइओ' गर्हितो यथाऽह यत्र कापि यत्राभि यत्र सर्वत्रापि छये तत्रैव च जनो मा मञ्जसतीरेयमभिमानवान्, यद्वा न किमपि त्वया सिद्धयतीत्येषपमानितोऽपरेणाङ्कनरन्नाथ एषयति पिण्डं स तस्य मानयिणः । अत्र च सुष्ठकोदाहरण-गिरियु प्पित्ते नारे सिद्धाम्पाना' सूरयः सपरिवाराः समाययुः, अन्यथा च तत्र सेवकिकासन सममनि, तस्मिन् दिवसे सूत्रपौरुषपनन्तरमे क्कप तद्व्यापमानां समवायोऽपमन्, धमूव च परस्पर समृष्टाय; तत्र कोऽप्यस्वादीत्-को नामैतेषां मध्ये भावेरेव सेवकिका आनेष्यति ?; तत्र गुणचन्द्राभिः सुष्ठकः प्रत्यधादीत्-आमानेष्यामि, ततः सोऽभाणीत्-यदि ताः सर्वसाचूनां न परिपूणां घृतगुदरहिता वा ततो न साभिः मयोननं, तस्मान्मयवदममानेत्स्यात्त्वाहिं परिपूणां घृतगुदसम्मिधाभाषानेतव्या, सुष्ठक आह-याशीस्त्वभिच्छसि वाशीराने प्यामि, एव च कृत्वा प्रविष्टा नान्दीयात्रमादाय मिस्तार्य निर्माणम्, प्रविष्टम् कापि कौटुम्बिकश्ले, दृष्टात्र यत्र प्रचुराः सेवकिकाः, घृत- गुदादीनि च प्रमृत्तानि मृणीकृतानि, ततोऽनेकशु वाचनमद्दीभिः सुष्ठोचनानामियाना कौटुम्बिकश्लिणी पाषिवा, तथा च सर्वेषां प्रवि- पिढो-न किमपि ते ददामीति, ततः सञ्जातामर्षेण वमणे सुष्ठोकेत-नियमादिमाः सेवकिकाः सघृतगुदा मया घृतीवन्मा', सुष्ठोचनाऽपि सामर्षं सुष्ठोकरचः सुत्वा सञ्जातप्रकोपा मत्युवाच-यदि त्वमेवासां सेवकिकानां किमपि लभसे ततो मे नासापुटे त्वया प्रसन्नवण कृतमिषि । ततः सुष्ठोकेऽश्विन्वपत्-अनश्नमेतन्मया विचातव्यम्, एव च निश्चिन्त्य घृताभिर्ययौ, एतच्छ च कस्यापि पार्थे-कल्पेदं घृत्स् ? इति, सोऽत्रा दीत्-विष्णुमित्रस्य, ततः पुनरपि सुष्ठकः पृच्छति-स इदानीं क वर्षते ?; तेनोक्त-यर्षति, ततः पार्थे गन्वा सार्पे इव पर्षज्जनान्

शृण्वान्-मो ! युष्माक मध्ये को विष्णुमित्रः ? , जनां अत्रादिषु-किं साधो ! तत्र तेन प्रयोजनं ? , साधुरशोषत्र-च किमपि याचिष्ये,
 स च तेषां सर्वेषामपि प्रायो भगिनीपथिरिति सहासं वैरवाचि-कृपणोऽशौ न ते किमपि दास्यतीत्यस्मानेव याचस्व, ततो विष्णुमित्रो
 मा मेऽप्यभ्रानना मृदिति तेषामप्रवः कृत्वा वभाण-अहं मो ! विष्णुमित्रोऽहं याचस्व मां किमपि, मा केलिचचनममीपां कर्णे कापीः,
 ततोऽप्यादीत् शुष्टकः-याधेऽहं यदि त्वं मोरलाप्रधानानां पण्णां पुरुषाणामन्यतमो न भवति, ततः पर्पञ्जना अत्रादिषुः-के ते पद् पुरुषा
 मोरलाप्रधाना ? येपामन्यतमोऽप्यमाशङ्कयते, ततः शुष्टक आह-श्वेवाङ्गुलिर्त्रैकोऽष्टायकः किङ्कतः स्नायकः शुध्रवस्त्रिणी हवद् इति, एतेषां
 च पण्णामपि कथानकान्यमूनि-रुचिद्भागे क्वेऽपि पुरुषो निजभार्याच्छन्दानुवर्षी, स च प्रातरेव जातपुमुसो निजभार्यां भोजन याचते,
 सा च वदति-नारमालस्येनोत्थातुमुत्सरे ततस्त्वमेव समाकर्षे शुष्टया भस्म प्रक्षिप तत्र प्राचिवेशिमकृष्टादानीय वद्विं प्रञ्जालय तमिन्व-
 नमत्सेपेण समारोपय शुष्टयाः क्षिरसि स्यासी, एवं यावत्स्मत्त्वा कषप, ततोऽहं परिवेषयामीति, स च तथैव प्रतिदिवसं कुरुते, ततो
 त्यक्त्वा प्रातरेवास्य शुष्टया भस्मसमाकर्षणेन श्वेतीभूवाङ्गुलिदर्वेनारसहासं श्वेवाङ्गुलिरिति नाम कृत्वम्, एष श्वेवाङ्गुलिः । तथा कश्चि-
 द्भागे क्वेऽपि पुरुषो निजभार्यामुत्खदर्वेनसुलभम्पदस्वदादेश्वर्षी, अन्यथा सया भार्याया धमणे-ययाऽमालस्येन मुक्ता, ततस्त्वमेवोदक
 वडागादानय, स च देवताऽऽदेश्वमिव भार्याऽऽदेश्वमभिमन्यमानः प्रतिषदति-यदाक्षिसि मिये ! तदहं करोमि, ततो दिवसे मा लोको
 पां प्राप्तीविति राश्री पश्चिमपागे समुत्थाय प्रतिदिवस तदागादुदक्त्मानयति, तस्य च तत्र गमनागमने कुर्वेव पदसञ्चारश्चन्द्रअक्षणतो
 पत्रमरणपुद्गुदशब्दभक्षणतश्च तदागपालीवृत्तेषु मद्युता वक्रा तत्यायोऽङ्गीयन्ते, एष च वृषान्तो लोकेन विदित, ततोऽस्पर्यस्य सूचनार्थं हासेन
 यकोऽष्टायक इति नाम कृत्, एष वक्तोऽष्टायकः । तथा कश्चिद्भागे कोऽपि पुरुषो भार्यास्त्रिनभयनादिस्यर्षलम्ब्यो भार्याश्चन्द्रानुवर्षी, स च

प्रागेवात्प्राय कृताञ्जलिप्ररो पदति-दयिते ! किं करोमि ? सा च वदति-तद्वागादुदरमानय, ततो यत्प्रिया समाविष्टतीत्युचित्वा
 तद्वागादुदरमानयति, पुनरपि मणति-किं करोमि प्राणेभरि !, सा वदति-कुपुलादाकृष्य तपुत्रान् कण्ठय, एवं याक्मोजनानादूर्ध्वं मम
 पादान् प्रक्षाल्य घृतेन फाणयेति, स च सर्वं तपैव करोति, तत एव लोकैः ज्ञात्वा तस्य किङ्कर इति नाम निवेक्षितं, एव किङ्करः !
 तथा कचिद्दामे कोऽपि पुरुषो भार्याऽऽप्रेक्ष्यर्षो, स धान्यदा निजभार्यापचादीत्-प्राणेभरि ! ज्ञानुमहाभिच्छामि, तयोक्तं-यथैव तयो
 मलकान् शिखायां वर्षय परिधेहि ज्ञानयोविकां अभ्यङ्गय तैस्तेनात्मानं घृहाण च घट तत्स्वर्गो ज्ञात्वा घई च जलेन घृत्वा समाग
 द्धेति, स च देशवाशेषामिन् भार्याऽऽप्रेक्ष्यं शिरसि निषाय तथैव करोति, एव च सर्वदैव, ततो लोकैनास्यार्यस्य प्रकटनार्थं ज्ञासेनास्य
 न्यायक इति नाम कृत्वं, एव ज्ञापकः ! तथा कचिद्दामे कोऽपि पुरुषो भार्याऽऽप्रेक्ष्यविचार्या, मन्यदा च सा रसवत्यामासने समुपविष्टा
 वर्षते, सा च तेन भोजनमयाचि, तयोक्तं-मम समीपे स्थास्मादाय समागच्छे, सोऽपि यत्प्रियतमा समादिशति तन्मे प्रमाणमिति
 दूर्ध्वस्वस्था समीपे गत', तथा परिवेषितं भोजन, तत उक्तं-भोजनस्याने गत्वा मुदस्व, ततः स भोजनस्यानं गत्वा मोक्तुं प्रवृत्तः, ततः
 पुनरपि तेन भीमनं याचिर्त्वं, सा च मस्युवाच-स्याऽऽमावाप मम समीपे समागच्छे, तत' स घृष्ट इव उत्कटिको रिङ्गन् स्यालेन घृष्टी-
 तेन याति, एव उक्तादिकमपि वृत्ताति, तत एत्थोकेन ज्ञात्वा ज्ञासेन घृष्टावशिष्टीति नाम कृत्वं, एव घृष्टावशिष्टी । तथा कचिद्दामे
 भार्यामुत्समसोक्तनुत्सम्पटस्वदादेद्वक्त्री कोऽपि पुरुष, तस्यान्यदा स्वभार्याया सह विषयमुत्समवतः पुत्रो वसूच, स च पाठनक
 एव स्थितोऽतिवाल्स्वात् पुरीपमुत्समति, तेन च पुरीपेण पाठनक वाञ्छन्नाणि च स्मरन्त्यन्ते, ततः सा मणति-वाल्स्वस्य पुत्रे मसाल्य
 पाठनक वाञ्छन्नाणि च, ततो यत्प्रिया समाविष्टति तत्करोमीति सर्वस्वपैव करोति, एवं सर्वदैव, ततो लोकैर्ज्ञातद् ज्ञात्वा हवन प्रक्षाल

विनुं पालस्य जानावीठित्वा इदम इति नाम तस्य कृतं, एष इदमः । तव एवमुक्ते शुद्धकेन सर्वैरपि पर्यजनैरेककालमदृष्टासेन इत्
 क्षिरमाणि-शुद्धक ! एष पण्यमापि पुरुषाणां गुणानाददाति तन्मैर्न मोक्षप्रधानं याचिष्ठ, विष्णुभिर्भोज्यादीति-नार् पण्यो पुरुषाणां
 समानस्तस्माद्याचस्य माभिति, तवः शुद्धकेनोक्तं-देहि मे घृतगुदसंयुक्ताः पात्रमरण्यमाणाः सेवकिकाः, विष्णुभिर्भेणोक्तं-ददामि, ततः
 शुद्धकं गृहीत्वा निगद्यमभिमुखं चलितवान्, समागतो निगद्यद्वारे, तवः शुद्धकेनामाणि-प्रथममपि तव गुरो समागतोऽस्मास परं तव
 मार्गया प्रतिष्ठा व्यप्यापि यया न किमपि ते दास्यामि, तव इदानीं यद्युक्तं तत्समाप्तं, तव एवमुक्ते विष्णुभिर्भोज्यादीति-यथेवं तर्हि
 त्वणमात्रमेव गुरोरेज्ज्वलितुस्व पद्माशक्ररयिष्यामि, तवः प्रविष्टो गृहस्थये मित्रा, पृष्टा च त्वन निजमार्गो-यया राज्ञाः सेवकिकाः प्रगु
 णीकृतानि घृतगुदादीनि ? तयोक्तं-कृतं सर्वं परिपूर्णं, तवो गुरुं प्रलोक्य स्वोक एष गुरो नैवावता सरिष्यतीति मालादानय प्रमृतं
 गुरुं येन द्विजान् मोनयामीति, तव सा तद्वचनादाह्वया मालं भवनीता तेन निःभेजि, तव आकार्यं शुद्धकं पात्रमरण्यमाणा ददौ तस्मै
 सेवकिकः घृतगुदादीनि च दातुमारब्धानि, अत्रान्तरे गुरुमादाय सुलोचना मालादुचरितुं प्रवृत्ता पर न पश्यति निःभेजि, ततो
 विस्मित्तया प्रसरं पात्रदाल्मेकते ताक्त्प्रयति शुद्धकाय घृतगुदसंयुक्ताः सेवकिका दीयमाना, ततोऽपनेन शुद्धकेनाभिमूतेत्यभिमान-
 पूरित्वाद्या माऽस्मै देहि माऽस्मै देहीति मत्वा बन्धेन पूरुक्ते, शुद्धकोऽपि तस्याः सम्मुखमवलोक्य मया तव नासिक्त्वापुटे मूर्ध्निमिति
 निजनासापुटेऽङ्गुल्यभिनयेन दर्शयति, दर्शयित्वा च घृतघृतगुदसेवकिकापात्रो जगाम निजवसत्वाचिति । एतदेव रूपकाष्टकेन दर्शयति—
 इन्द्रगच्छामि परिपिठियाण उच्छ्राव को गु हु पोव । आणिज्ज इन्द्रगाओ ? सुओ पच्चाह आणेमि ॥ ४६६ ॥
 जइति य ता पज्जात्ता अगुल्घयाहिं न ताहिं णे कज्जं । जारिसियाओ इच्छह ता आणेमिचि निक्खतो ॥ ४६७ ॥

ओहासिथ पढिसिद्धो मण्ड अगारि अवस्सिमा मज्झ । जइ लहसि तो त मे नासाए कुणसु मोयंति [सा माह] ॥ ४९८ ॥

कस धर पुच्छिऊण परिसाए अमुठ कइरो पुच्छिउ । किं तेणऽह्मे जायसु सो किविणो वाहिइ न तुज्झ ॥ ४९९ ॥

वाहिचि तेण भणिए जइ न भवसि छण्हमेसि पुरिसाणं । अन्नयरो तो तेऽहं परिसास्यसमि पणयाभि ॥ ४९९ ॥

सेयगुलि वगुणाये, किंकरे ण्हायए तथा । गिद्धावरंस्सि हइअए य पुरिसाहमा छाठ ॥ ४९९ ॥

जायसु न परिसोऽह इट्टगा देहि पुञ्चमइगतुं । माला उचारि गुलं भोएमि विसुत्ति आरुद्धा ॥ ४९९ ॥

सिइअवणण पहिटासण विरिसयरी दोलमगुली नास । तुण्हंगयरपओसो आयविवची य उट्टाहो ॥ ४९९ ॥

ध्याएया—सुगम, नवर 'इगाछणमि' सेवकिक्कासणे 'पोवे'ति ममात्ते एव 'मोयं'ति मूत्रण 'मणयापि' इति याचे, 'सिइअवणण'सि नि भेष्यपनपत, इत्यस्मूतवम मानपिण्णो न ग्राहः, यतो द्रयोरपि वम्पस्योः प्रदेवो भवति, ततस्तद्रव्यान्यद्रव्यव्यवच्छेदः कदाचिदेकतरस्य ततस्तथापि स एव वीपः । अपि च-सैषमपमानिवा कदाचिदभिमानवशात्वात्यभिपत्तिं कुर्यात्, तत्र चट्टाहः-प्रवचनमाह्वित्य ॥ तच्चे मानपिण्णान्तः, सम्मति मापापिण्णान्तमाह—

रायगिहे धम्मरुई असाहमूई य खुइओ तत्स । रायनठगेहपविसण समोइय मोयए लमो ॥ ४९९ ॥

आयरियठवज्झाए सघाढगकाणखुज्जतहोसी । नहपासणपज्जाचं निक्कायण विये विये ॥ ४९९ ॥

घूयदुर सेवेसो दाणसिणेह करणं रहेगहर्णं । लिंग मुयत्ति गुरुसिद्ध विवाहे उत्तमा पगई ॥ ४७६ ॥
 रायधरे य कयाई निम्महिलं नाहग तडागत्या । ता य विहरंति मचा उवरि गिहे दोवि पासुचा ॥ ४७७ ॥
 त्राधाएण नियत्तो विरस विचेला विराग सयोही । इगियनाए पुण्छा पजीवण ख्वालमि ॥ ४७८ ॥
 इक्खागवंस भरहो आयसधरे य केवलालोओ । हाराइखिवण गहण उवसग न सो नियत्तोत्ति ॥ ४७९ ॥
 तेण सम पव्वइया पंच नरसयत्ति नाढए बहण । गेल्ल स्रमग पाहुण थेरा विट्ठा य थीय तु ॥ ४८० ॥

व्याख्या—राजगृहं नाम नगर, तत्र सिद्धरयो राजा, विश्वकर्मा नाम नडः, तस्य द्वे बुधितरौ, ते च द्वे अश्वत्थिष्ठरूपे अविद्ययाये
 यदनकान्त्या दिनकरकरोद्भासितकम्बुधिर्यं नयनयुगलेन सचञ्चरीककुरञ्चययुगलं वीनोसतनिन्वारपयोधयुगलेन संस्रवाल्फल्लयुगल
 लक्ष्मीं याहुयुगलेन पट्टवस्त्रां त्रिवलिमङ्गुत्सेण मण्यमाणेनेन्द्रायुषमस्य जघनविस्तरेण जाह्ववीपुल्लिनेदर्शं ऊरुयुगलेन गनकूलभनासाभोग
 जह्नुयुगलेन बुरुकिन्द्वद्वचसस्थिरं चरणयुगलेन कूर्मदेशकृत्विं सुकुमारतया श्विरीपकुसुमसन्धयं वचनमयुतया वसन्त्वमासोन्मचञ्चोकिला
 रव, अन्यथा च तत्र यथाविशारक्रमं सभायपुर्धर्मरुचयो नाम सुरप, तेषाम्भवेवासी प्रज्ञानिधिरापाढमूर्तिः, स भित्तार्थमन् क्यमपि
 विश्वकर्मणो नस्य गुरो प्राविशत्, तत्र च सन्धः मयानो मोदकः, द्वारे च विनिर्गत्स्य तेन चिन्तितम्—एष सूरीणां मपिष्यति, तत
 आत्मार्षं रूपपरावर्षमाधायान्य मोदकं मार्गपापि, ततः काणरूपं कृत्वा पुनः प्रविष्टो, लब्धो द्वितीयो मोदकः, तत्रो मूयोऽपि चिन्तितम्—
 एष तपाण्यायस्य मविष्यति, ततः कुञ्जरूपमभिनिर्वास्य पुनरपि प्रविष्टः, लब्धस्तृतीयो मोदकः, एष द्वितीयसहृदकसाथोर्भविष्यतीति

विचिन्त्य कुष्ठिरूपं कृत्वा चतुर्युबल्ययां प्रथिष्टः, कथमनुयो मोदकः, एतानि च रूपाणि कुर्वन् मासोपरिस्थितेन विश्वकर्षणा नटेन वृद्धो,
 चिन्तित्वा चानेन—सम्यागपोऽस्माकं मध्ये नद्ये भवति, परं केनोपायेन सङ्गृहीतव्य इति, एवं च चिन्तयतः समुत्पन्ना तस्य श्रेष्ठुपी-
 दुरितभ्यां सोभयित्वा ग्रीहन्त्य इति, ततो मालादुर्वीर्यं सावरमान्तर्याऽऽपादभूतिः पात्रपरणमणैर्भोदैकैः प्रतिल्लभितः, भणितश्च सादरं-
 भगवन् ! प्रतिदिवसमस्माकं भक्त्याप्रारणेनानुप्रोऽनुवियातव्यः, ततो गतः स्वोपाश्रयमापादभूतिः, अषक्यधान्यान्यरूपपरपर्यन-
 दृष्टान्तं विश्वकर्म्मो निमज्जुदुग्धस्य, भणिते च दुरितो यथा सादरं दानल्लेखवर्धनादिना तथा कर्तव्यो यथा युष्माकमायसो भवति
 मविदिनसमायाति च भियार्थमापादभूतिः, दुरितो च तं तयैवोपचरतः, ततोऽप्यन्तद्विदुरक्तमभगम्य ररसि भणितो—यथा वयमत्यन्तं
 तथानुरक्ताः ततोऽस्मान् परिणीप त्वं परिमुञ्चस्वैति, अनान्तरे च तस्योदयमिग्राय चारिभारणं कर्म्म गलितो गुरुपदेशः प्राणेशदिवेको
 दूरीभूतः कुलनात्यभियानः, तवस्तेनोक्तम्—एव मच्छु, परमहं गुरुवादात्तिके छिन्नं विमुच्य समागच्छामि, गतो गुरुसमीपं प्रणतस्तेषां
 पादयुगलं प्रकटितो निनाभिमापः, ततो गुरुभिरवाचि—वत्स ! नेदं युष्मादृशं विवेकलाकराणापवगाहितसकृच्छास्त्रार्थानामुभयस्योक्त्युगु
 प्सनीयं समाचरितुमुच्चितं, तथा “दीररसीलं परिवालिङ्गणं विषयसु बच्छ ! मा रमसु । को गोपयंमि बुद्धर तयहिं वरिङ्गणं वाहाहिं ?
 ॥ १ ॥” इत्यादि, तव स्वाचापादभूतिः—भगवन् ! यथा धूमसादिक्षयं तयैव केवलं प्रतिकूलकर्म्मोदयतः प्रपिप्तमावनारूपकवचदुर्ष-
 सवपा मदनद्वयेण निरन्तरं समुन्नतपुगनपरमणीकृत्यक्षिविश्लोपनिपातमादपथा इवशो मे कर्मेरीक्य इदयं, एवं चोक्त्वा गुरुपादान्
 मणस्य तदन्तिके रमोररणं मुक्तवान्, ततः कथपद्मपीपामनुपकृतोपकारिणामपारसंसारोदधिनिमग्नन्तुसमुद्धरयैकचेतसां सकलजग-

१ वीर्यं शीलं परिपान्त्य विपयेषु क्लृप्त ! मारंसी ! को गोप्स्वै निमज्जयि स्वधिं वादुस्व्यां तरित्वा ? ॥ १ ॥

स्वरपर-पुत्रस्वानां गुरुणां पृष्ठ ददामि इति पद्यास्तुतपाद्मचारो हा ! कथमहं भूयोऽप्येवंधियगुरुणां परणक्रमल मास्यामि ? इति
 विचिन्तयन् वसतेधिनिर्गत्य विश्वकर्मणो भवनमायावः, परिमावित्तमस्य सादरमनिमिषदृष्टया नवदुरित्वाभ्यां वपु, प्रत्यभासत सकल-
 जगदात्मर्यमस्य रूपं, ततोऽचिन्तयतामिमै—अहो ! कौमुदीशब्दाङ्कमण्डलमिथास्य मनोहरकान्तिवदन कमलदलयुगलमिष नयनयुगल
 गरुमत इव तृद्धमायवं नादानालं कुन्दमुकुलधेणिरिप सुस्निग्धा दक्षनफल्दतिः माशपुरकपाद्यमिन विशालप्रस्य मांसखं वसाःस्थलं मृग
 रिपोरिव संवर्धितः क्वटिप्रदेमूः निगूढजानुमदेवं अहायुगलं सुमतिष्ठितकनककूर्मयुगलमिष चरणयुगल, ततो विश्वकर्माञ्जोचत्—महा-
 माग ! तवाऽऽयत्ने द्वे अप्यसू कन्यके तवः स्वीक्रियेवामिति, तव परिणीते ते द्वे अपि तेन कन्यके, भक्तिं च विश्वकर्मणा—यो नामै-
 तादृशीमप्यवस्थां गतो गुरुपादान् स्मरति स नियमादुत्तमशक्तिः, तव एतद्विचारवर्जनार्थं सर्वत्रैव मन्त्रपानविरहिताभिर्युष्माभिः स्यात्तव्यं
 अन्यथैव विरक्तो यास्यति, आपादमूतिष सक्त्स्त्रस्तकलापपरिधानकुञ्चलो नानानिचैर्विमानातिष्ठयैः सर्वेषामपि नयनामघ्नणीर्यभूव, लभवे
 च सर्वेष ममूर्तं द्रव्य यथाभरणानि च, अन्यदा च राश्या समादिष्टा नदाः—अथ निर्भरेल नाटक नर्तनीयं, ततः सर्वेऽपि नदाः स्वां स्थां
 युनति स्वस्थपरे विमुष्य राजकुल गताः, आपादमूतिमार्योभ्यामपि चिन्तितम्—अथ राजकुले गवोऽस्माकं भर्षा सकलामपि च रात्रि
 गमयिष्यधीषि, तव पिनामो ययेच्छमासवमिति, तथैव कुवं, मदवशाच्चागतवचने विगतवस्त्रे द्वितीयभूमिकाया उपरि सुप्ते विष्टतः
 राजकुलेऽपि परराष्ट्रतः समायाव इति राज्ञो व्यासेपो वभूव, तवोऽनभसर इत्कित्वा प्रवीणारेण मुत्कक्षिवाः सर्वेऽपि नदाः समागताः
 स्वं स्वं मवर्नं, आपादमूतिष निमकाशसे समागत्य यावद्वितीयभूमिकामारोहति वाधसे द्वे अपि निममार्ये विगतवस्त्रतया योभत्से
 पश्यति, ततः स महात्माऽचिन्तयत्—अहो ! मे मूढता अहो ! मे निर्विकेकता अहो ! मे दुर्विलसित य एवाह्वामप्यशुचिकरणटक-
 भूतानामथोगतिनिवयनानां छप्ते परमशुचिमृत्मिषपरलोककल्याणपरस्पराननकमक्षेपेण मुक्तिपदनिबन्धनं संपन्नं तज्जावभूव, ततो

ज्यापि न मे किमपि विनष्टम् अपि गच्छामि शुखावादान्तिकं मविषये चारित्र्य प्रशालयामि पापपङ्कमिति विचिन्त्य विनिर्गतो घृणात्, दृष्टः कथमपि विश्वकर्माण्य, लक्षित इष्टिवादिना यथा विरक्त एव यातीति, ततः सत्त्वर निजदुखितरावुत्थाप्य निर्भरस्यति-श ! दुरात्मिके ! हीनपुण्यचतुर्भुजिके ! युष्मद्विलसितमेवाद्दशमवलोक्य स क्लान्निधानमूढो युष्मद्वर्षो विरक्तो यातीति तद्यदि निर्बर्चयितुं शक्नुय स्वर्हि निवर्षयेयां नो चेत् प्रजीवन याचध्वमिति, तवस्वाः ससम्भ्रम परिहितनिवसनाः पृष्ठतः प्रयाठय गच्छतः पादयोर्लगा, वदन्ति च-श स्वाभिन् ! क्षमस्वैकमपराधं निवर्षस्व माऽस्मान्दुरक्ताः परिहर, एवमुक्तोऽपि स मनागपि न चेतसि रण्यते, ततस्त्वाम्यामवाचि-स्वामिन् ! यथेव तर्हि प्रजीवन देहि, येन पद्मादपि युष्मत्प्रसावेन जीवायः, तत एवं भवत्विति दाक्षिण्यवञ्चावनुमत्य प्रतिनिवृत्तः, ततः कृत भरतचक्रवर्तिनश्चितप्रकाशकं राष्ट्रपाल नाम नाटकं, ततो विद्मो विश्वकर्पणा सिंहरयो राजा-देव ! आपादमूर्तिना राष्ट्रपालं नाम नाटकं विरचितं, तत्सम्प्रति नर्यतामिति, परं तत्र राजगुण्यवञ्चैरामरणविमूर्षितैः प्रयोजन, ततो राज्ञा दृषानि राजगुण्यं पञ्चशतानां, तानि यथापयमापादमूर्तिना श्रितितानि, तत प्रारब्धं नाटकं नर्षितुं, तत्राऽऽपादमूर्तिरात्मनेश्वाकुर्वन्नसम्मूढो भरतचक्रवर्ती स्थितो राजगुण्यययायोग कृत्वाः सामन्त्यादयः, तत्र च नाटके यथा भरतेन भरत पद्लब्धं प्रसाधित यथा चतुर्दश रत्नानि नव महानिषयः प्राप्ता यथा चाऽऽर्जुनशूरेऽत्रस्थितस्य केवलालोकमादुर्भावो यथा च पञ्चशतपरिवारेण सर प्रकृत्यां प्रतिपन्नस्वत्सर्वमप्यभिनीयते, ततो रामा लोकैः च परितृष्टेन संभेणापि यथाशक्ति शाकुण्ठल्यवीयामरणानि सुवर्णवस्त्राणि च प्रमूतानि सिप्तानि, ततः सर्वजनानां धर्म-लाभ प्रदाय पञ्चशतपरिवार आपादमूर्तिर्निर्गन्तुं प्रार्थेत, ततः किमेतत् ? इति राज्ञा निवारितः, वेनोक्तं-किं भरतचक्रवर्ती मवउयाया दाय निवृत्त ? येनार निवर्षे इति गतः सपरिवारो गुरुसमीपं, वस्त्रामरणादिकं च समस्तं निजमार्थीभ्यां वृत्तवान्, तत्र प्रजीवनकं किञ्च

तयोर्जादं, शरीरा दीक्षा, तदपि च नाटकं विश्वकर्षणा कुसुमपुरे नदिगुमारुदं, वषापि पञ्चरातसङ्ख्याः सत्रियाः प्रप्रज्यां शरीतकन्ता,
 ततो लोकैश्च चिन्तितम्—एषं सत्रियाः प्रप्रज्यो निःस्रियां पुषिर्षी करिष्यन्तीति नाटकपुस्तकमसौ प्रवेष्टितं । सूत्रं सुगम, नवरं ' रायन
 इगेरपवेसणं 'ति राजशिवितो यो न्तो विश्वकर्मा तस्य सुरे प्रवेष्टः, ' त्वग्नेषी ' कुष्ठी, वपसर्गः—उषज्याप्रारणे निवारण, वरुनं नाटक
 पुस्तकस्य । अप्रैवापवादयाह—' गेखभे 'त्यादि, ग्लानो—मन्दः, ' सप्तकः ' माससप्तकादिः, ' माघूर्णकः ' स्यानान्तरादायात, ' स्वविरः
 वृद्धः, आदिशब्दात्सहस्रकार्यविपरिग्रहः, वेपामर्याय द्वितीयपतादयदमिति यावत्, सेष्यते—राजनायनिर्गरे मापापिण्डोऽपि प्राज्ञ इत्यर्थः ।
 उक्तं मायाद्वारम्, अप लोमद्वारम्—

तर्ष्मत्तपि न गिण्हइ अन्नं अमुर्गति अज्ज धेच्छामि । महरसति व काठं गिण्हइ खच्चं सिणिद्धाई ॥ ४८१ ॥

व्याख्या—अघारसमुक्तं सिरेस्तरादिकं श्रीव्यापीति पुद्धपाऽन्यद्वृषनच्चदिकं लभ्यमानमपि यन्न युद्धाति, किन्तु तदेवेणितं, स
 लोमपिण्डः । अपत्ता पूर्वं तथाविधपुद्धपमावेऽपि यथाभावं लभ्यमानं ' लदं ' प्रसुरं ' श्लिग्वादि ' लयनप्रथिमद्युतिकं मद्रकसप्तमिदिकुत्वा
 पशुह्लाति स श्लेषपिण्डः । तत्र प्रथमेदभाधित्योद्धारणं गाथादेयेनाह—

चपा छणंमि धिच्छामि मोयए तेवि सीहकेसरए । पढिसेह वम्मलाम काठणं सीहकेसरए ॥ ४८२ ॥

सद्गुरत्तकेसरमायण मरणं च पुण्छ पुरिमहे । उषओग संत चोयण साधुचि त्रिगिचणे नार्ण ॥ ४८३ ॥

व्याख्या—षग्ग्या नाम पुरि, तत्र सुवतो नाम साधुः, मन्यथा च तत्र मोदकोत्सवः सपन्ननि, वस्मिष दिने सुवतोऽचिन्त्यपर-

अथ यथा मोदका एव प्रीतव्याः, चेदपि सिद्धेस्तरका, तत इत्थं सम्प्रर्षाय भिक्षां प्रविष्टो कोट्युतयाऽन्यत्रविषेण सिद्धेस्तरमोदकोऽथान्
 ममानस्तापस्वरिभ्रमाति स्म यावत्सार्द्धं प्रहृदयं, ततो न क्व्या मोदक इति प्रनष्टविचो वमूष, ततो यद्द्वारे प्रविशन् वक्तव्यस्य घर्मलाभस्य
 स्थाने सिद्धेस्तरा इति वदति, एव च सकलमपि विनं ज्ञान्त्वा एतौ तयैव परिभ्रमन् प्रहृदयसमये श्रावकस्य द्यौः प्रविवेच, घर्मलाभ-
 यणनस्थाने सिद्धेस्तरा इत्युवाच, सोऽपि च श्रावकोऽपि गीतार्यो दसप्र, ततस्तेन परिभाषयामासे—नृन्मेतेन क्वापि न लब्ध्याः
 सिद्धेस्तरा मोदक इति विषयस्य प्रनष्टं, ततस्तस्य विषयस्यापनाय सिद्धेस्तराणां श्रुतं भाजनमुपबौद्धि, मगवन् ! मतिष्टराण सर्वा-
 नप्येतान् सिद्धेस्तरमोदकानिति, सुव्रतेन च परिहृदिताः, ततः स्वस्वीभूत वस्य विषयं, श्रावकेण शोक्तं—मगवन् ! अथ यथा पूर्वोद्धेः
 प्रत्याख्यातः स किं पूर्णो न वा ? इति, ततः सुव्रत उपयोगमूर्ध्वं वृषवान्, पश्यति गगनमण्डलमेकतारापिकरितमर्द्धरात्रोपल-
 क्षितं, ततो ज्ञातवानात्मनो भ्रमं, हा ! मूढेन यथा विक्षय्यावर्तितं, शिगू मे कोमाभिभूतस्य जीवितं, योः श्रापक ! सम्पक् कृतं त्वया
 यदहं सिद्धेस्तरमदानपूर्वं पूर्वोद्धेः प्रत्याख्यानपरिपूर्णात्प्रभेन संसारे निमज्जन् रसितः, सती मे तत्र चोदना, तव आत्मान निन्दन् विधिना
 च मोदकान् परिष्ठापयन् तथा कथमपि ध्यानानल प्रज्वालयितुं प्रवृत्तः यथा क्षणमात्रेण सकलान्यपि पापिकर्माण्युषोष, ततः प्रादुर्भूतं
 वस्य केवलध्यानम् । सुत्रं सुगमम् । वक्तं लोभद्वारम्, अप संस्तुद्धारमार—

बुद्धिहो उ संयतो खलु सवर्धवियणसथवो चैव । एकेच्छोवि य बुद्धिहो पुष्टि पच्छा य नायव्यो ॥ ४८४ ॥

व्याख्या—द्विषियः खलु संस्वधा, सधया—परिषयरूपः स्रग्धाराकूपः सन्मन्त्रिसंस्तवः स्रग्धाराकूपो वधनसं-

स्तवः । तत्र सम्बन्धिपत्नो-मात्रादपः श्भ्र्वादिपत्तया यः सस्तवः स सम्बन्धिसस्तवः, वचन-स्त्राया वदूपो या संस्तवः स वचन-
सस्तवः, पर्येकत्रिपि च द्विपा, तपया—'पुंवि पञ्ज य'चि पूर्वसस्तवः पमात्सस्तवः । तत्र सम्बन्धिसस्तवस्य द्विविधस्यापि
स्वरूपम्—

मायपिद्ग पुञ्वसंधय सासुसुसपइयाण पञ्छा उ । गिदि सधवसबंधं करेइ पुध्वं च पञ्छा वा ॥ ४८५ ॥

व्याख्या—मात्रापिधादिरूपतया यः संस्तवः-परिचयः स पूर्वसंस्तवो, मात्रादीनां पूर्वस्त्राकमावित्वात्, पञ्छु श्भ्र्वादिपत्तया-
तया संस्तव स पमात्संस्तवः, श्भ्र्वादीनां पमात्स्त्राकमावित्वात्, तत्र साधुभित्सार्यं मविष्टः सत् द्युभिः सत् 'संस्तवसम्बन्धं'
परिचयपत्नं 'पूर्व' पूर्वस्त्राकमावि मात्रादिरूपतया 'पमादा' पमात्स्त्राकमावि श्भ्र्वादिरूपतया धा करोति । क्वम् ? इत्याह—

आयत्रयं च परवयं नाटं संबंधट तयणुरुच । मम माया पुरिसिया ससा व धुया व नचाई ॥ ४८६ ॥

व्याख्या—इ साधुभित्सार्यं हरे मविष्टः सभाहारलम्पटतयाऽऽत्सपयः परवयश्च श्रान्ता 'वदुक्तं' वयोऽुक्तं सम्बन्धादि,
यदि सा मयोऽुद्धा स्वयं च मध्यमवयाः ततो ममेवही माताऽप्यदिति प्रले, यदि पुनः साऽपि मध्यमवयास्तव ईरही मम स्वसाऽप्यदिति
वदति, मय बालवयास्ततो दुरिता न्ना वेत्यादि । सम्प्रत्यस्यैव पूर्वरूपसम्बन्धिसस्तवस्योवाहरणम्—

आदिइ विट्टिपण्हय पुञ्छा कहण ममेरिती जणणी । थणखेवो सवधो विहवासुण्हाइवाणं च ॥ ४८७ ॥

व्याख्या—कोऽपि साधुभित्सार्यं मविष्टः कश्चिभिन्नमाहसमानं स्त्रियमेवेत्याऽऽहारविलम्पटतया मावस्यानेनाहृत्या इष्टिमरु

षम्-ईपवश्रुषिषोचन करोति, ततः 'पुच्छ' इति सा स्त्री पृच्छति, किं त्वमश्रुतो ह्यस्ये ? इति, ततः साधोः कथन-मम 'ईशी' स्वत्स-
 ङ्गी जनन्यभूदिति । अत्र दोषानाह-तत्स्वया मातृस्वमकन्यार्यं साधुसुखे स्तनमसेषाः क्रियते, परस्परं च सम्बन्धं ज्ञेयुद्विरूपो जायते,
 तथा शिष्यास्तुपादिदानं च करोति-श्रुतपुत्रस्य स्थानेऽयं मे पुत्र इति पुत्रया स्वस्तुपादानं कुर्यात्, आदिश्रुत्वात् ज्ञेयश्चतुर्वो वास्याविदान
 च, तर्कं पूर्वसम्बन्धिसत्वोवाहर्णं, एवं पश्चात्सम्बन्धिसत्वोदाहरणस्य । सम्भवति पुनः पश्चात्सम्बन्धिसत्सत्त्वे दोषानाह-

पण्ड्यासथत्रदोसा सासू विहवादिधूयवाण च । भज्या ममेरितिश्चिय सज्जो घाट वयभंगो वा ॥ ४८८ ॥

व्याख्या-पश्चात्सम्बन्धिसत्वपरिधिमे दोषा-वधमूरीहशी ममाऽऽसीदित्युक्ते सा शिष्याया आदिश्रुत्वात्कुर्याद्विरूपायाः पुत्राया
 दानं करोति, तथा भार्या ममेत्यभवदित्युक्ते पत्नीप्याहृत्स्वद्वर्चा समीपे च वर्धते तदा मम भार्याज्जेन स्वभार्या कल्पितेति विचित्य साचो
 पार्थं दुर्यात्, अपेप्याहृत्स्वद्वर्चा न भवति समीपे वा न वर्धते तदा भार्याऽश्मनेन कल्पितेत्युन्मचा मार्येव समाचरती चित्तसोमयाया
 दयेत्, ततो व्रतमहम् । एव तावत्पूर्वसम्बन्धिसत्वस्य पश्चात्सम्बन्धिसत्वस्य च प्रत्येकमसाधारणान् दोषानभिधाय सम्प्रत्युपयोरपि
 साधारणानभिधित्तरा-

मायात्री चदुयात्री अमहं ओहावणं कुणइ एते । निच्छुमणाई पतो करिज्ज भदेसु पच्छिमघो ॥ ४८९ ॥

व्याख्या-भृतिषष्टिमन्त्रवादि कुर्वन्मायात्री एषोऽस्माकपावर्ज्वनानिमिष चादूनि करोतीति निन्दा, तथाऽस्माकं स्वस्य कर्षटि
 वन्नापस्य जनन्यादिद्वन्द्वेनापत्राग्रं विषये, तत्र एव विधित्य मान्दः स्वष्टरनिष्काशनादि कुरोति, अयं ते दुरिणो यदा मवेयुस्वदि

तेषु मेषु सायोरुपरि प्रविश्यो मेरेव, मविश्ये च सत्याशक्त्यादिकं कृत्वा वयादिति । वक्तो द्विविधोऽपि सम्बन्धिसंस्वव, अय
 नवनसंस्ववस्य पूर्वरूपस्य छक्षणमार—

गुणसथयेण पुष्टि संतासतेण जो युणिज्जाहि । दायारमविशमी सो पुंन्विसंयवो हवइ ॥ ४९० ॥

व्याख्या—' गुणाः ' भौदार्यादया तेषां यः ' संस्ववः ' मशंसारूपो वचनसङ्गवस्वेन सत्यरूपेणासत्यरूपेण वा यः साधुर्वीचये
 भक्तादावदचे सति दावारं स्तूयाव, स एव पूर्वसंस्ववो भवति । अस्पैथोष्ठेवं वद्वयति—

एसो सो जरस गुणा थियरति अमारिया वस विसासु । इहरा कहासु सुणिनो पच्चरल अज्ज विटोऽसि ॥ ४९१ ॥

व्याख्या—शुणमं, नररसु ' इतरा ' इतरया, इवानी दर्शनात् पूर्वभित्तर्यः । सम्भति पमाद्रूपस्य वचनसंस्ववस्य छक्षणमार—

गुणसथयेण पच्छा संतासतेण जो युणिज्जाहि । वायार विचमी सो पच्छासयवो होइ ॥ ४९२ ॥

व्याख्या—दचे मक्कावो सति पमादावारं गुणसंस्ववेन सत्यरूपेणासत्यरूपेण वा यः साधुः स्तूयात् एव पमासंस्ववो भवति ।
 सम्भत्यस्यैवोष्ठेवं वद्वयति—

निमली कयऽह चक्खु जहत्यया थियरिया गुणा तुम्हं । आसि पुरा मे संका संपय निस्तकिय जायं ॥ ४९३ ॥

व्याख्या—' भित्तार्यं मधिष्ट ' साधुर्लब्धे भक्तावो दावारं वक्ति एवा निमर्शनेन स्वया विपलीकते नमश्चपी, तथा यथार्यास्वव

गुणा सर्वत्रापि विधरिवा, तथा 'पुरा' पूर्वे मे षङ्कनऽऽसीत्—याद्गु गुणः भ्रूयते स किं तादृशः पवोवाच्यादृश इति ? सम्प्रति तु त्वयि ष्टे नि'गद्वित्वं मे हृदयं जातम् ॥ चक्र संस्ववद्वारम्, अथ विषामन्त्रार्यं द्वारमार—

विज्यामतपल्लवण विज्याए भिक्खुवासओ होइ । मंतमि सीस्वेयण तत्थ मुंरुंहेण विट्ठतो ॥ ४९४ ॥

व्याख्या—विषामन्त्रयोः प्ररूपणा कर्तव्या, सा वैवं-ससाम्ना स्त्रीरूपवेवताधिष्ठिता वाऽक्षरपद्मविधिषा, असापना पुरुषरूप-
देवताधिष्ठिता वा मन्त्र, 'तत्थ'चि तत्र विषयायां भिक्षुपासको दृष्टव्यः, मन्त्रे शिरोवेदनायां सुकण्ठेन राशोपलक्षिता पावलिप्तसूरि ।
तत्र भिक्षुपासकदृष्टव्यं गायाद्वयेन भावयति—

परिपिडियमुल्लवो कइपतो भिक्खुवासओ वावे । जइ इच्छह अणुजाणह घयगुल्लवत्थाणि वावेमि ॥ ४९५ ॥
गंतुं विज्यामतण किं वेमि ? घय गुलं च वत्थाई । विंशे पडिसाहरणं केण द्विय केण मुट्ठेमि ? ॥ ४९६ ॥

व्याख्या—गन्धसमृद्धे नगरे घनदेवो नाम भिक्षुपासकः, स च साधुभ्यो भिक्षार्थं शूरे समागतैभ्यो न किञ्चिदपि व्रवाति, अन्यथा च तरुणभ्रमणप्रानामेकत्र परिपिडितानां परस्परमुद्घाफ, वषैकेनोक्तम्—अविप्रान्तोऽयं घनदेवः संस्थानां न किमपि व्रवाति, वदस्वि कोऽपि साधुर्य एन दृष्टगुणादिकं वापयति, तवस्वेषां मध्ये केनाप्युधे—यवच्छिष्य ततोऽनुजानीध्वं मां येनाहं वापयामि, तैच्छुभ्रातः, ततो गतस्तस्य शूरमभिमन्त्रितो विषया, त्वो ग्रूते साधून-किं प्रयच्छामि ?, तैरुक्तं—दृष्टगुणत्वादि, ततो वापित्वं तेन संस्पेतभ्याः मधुरं दृष्टगुणादिकं, तदनन्तरं च प्रतिसंज्ञा कृष्टकेन विषा, जाव' स्वभाषस्यो भिक्षुपासकः, ततो यावभिमाकम्पति दृष्टाधिकं वाक्त्सोक्तं पश्यति, ततो केन

मे एवं पृथादि ? केनाहं मुषितोऽस्मि ? इति विखण्डितुं महच्छः, ततः परिजनेनोर्क-युष्माभिरिव दापितं सयतेभ्यः वल्लिं यूयमेवं मणप ? ,
 ततो मौनमवलम्ब्य स्थितः । अत्र दोषानुपदर्शयति—

पढ्विचिज्ज यमणार्हं सो वा अन्नो व से करिज्जाहि । पावाजीवीमार्हं कम्मणगारी य गहणार्हं ॥ ४९७ ॥

व्याख्या—यो विषयाऽभिमन्त्रितः स च स्वभावस्यो जातः सन् कदाचित्प्रद्विष्टोऽप्यो वा तत्पक्षपाती प्रद्विष्टः सन् प्रसिविषया
 ' स्तम्भनादि ' स्तम्भनोद्यटनमारणादि कुर्यात्, तथा ' पापाजीविन ' पापेन-विषादिना पद्मोत्करणरूपेण जीवनशीला मायिनः श्रुता
 इति लोके जुगुप्सा, तथा कर्मणक्कारिण इम इति राजकुले प्रहणार्कणेषुपरित्यागनकर्यनमारणादि । सम्प्रति मन्त्रविषये मुरुण्डराजो
 पशुशिवपादस्त्रोदाहरणमाह—

जह जह पशुसिणी जाणुगमि पालित्तओ भमाढेइ । तह तह सीसे वियणा पणस्सइ मुरुण्डरायस्स ॥ ४९८ ॥

व्याख्या—प्रतिष्ठान्तुरे मुरुण्डो नाम राजा, पावल्लिष्ठा नाम सुरया, अन्यदा च मुरुण्डराजस्य षड्भवातिशयेन शिरोवेदना, न
 केनापि विषामन्त्रादिभिरुपश्रमयितुं शक्यते, तव आक्तरिता राज्ञा पावलिष्ठाः सुरयाः, कृवास्तेषामागतानां महती प्रक्तिपत्तिः, कथितं
 पाकारणकारणं शिरोवेदना, तवो यथा लोको न जानीते तथा मन्त्रं ध्यायन्निः मावरणमध्ये निमदक्षिणजानुशिरसि पार्श्वतो निजदक्षि
 णस्वमन्त्रेक्षिणी यथा यथा भ्राम्यते तथा तथा राशः शिरोवेदना अपगच्छति, तव क्रमेणाप्तता सन्ध्याऽपि शिरोवेदना, जातोऽतिशयेन
 सुरीणांशुपासकः, तवो विपुलं मत्कपानादिकं तेभ्यो दत्तवान् । अत्र दोषानाह—

पङ्क्तिमतथभर्णाई सो वा अक्षो व से करिजाहि । पात्राजीत्रियमाई कर्मणगारी भेधे क्षीय ॥ ४९९ ॥

व्याख्या—इह कथानके न कोऽपि दोषो जातः, पादलिप्तसूरीणो गुरुद्वयं प्रत्युपकारिश्चात्, केवल प्रागुक्तविषयाकथानक इव मन्त्रेऽपि प्रपुण्यमाने सम्भारपन्ते दोषाः ततस्तदुपवर्जनं क्रियते, तत्रैव गायत्र्या प्रागिव वपास्येपा, नवरं ' भेधे क्षीयं 'ति पुष्टमालम्बनमधिष्ठत्य द्वितीयम्-अपवाचपदं भवेत्, सङ्घादिप्रयोजने मन्त्रोऽपि प्रयोक्तव्य इति भावार्थः, एतच्च विद्यायामपि द्रष्टव्यम् । तर्कं विषयमभारुपं द्वापद्यम्, अथ घूर्णयोगमूलकर्मस्य द्वारश्रयमाह—

चुत्ते अतच्छणे चाणके पायलेत्रणे जोगे । मूल विवाहे दो वडिणी उ आयाण परिसाहे ॥ ५०० ॥

व्याख्या—घूर्णेऽन्वर्द्धानि-जोके दृष्टियवतिरोभानकरके दृष्टन्ते चाणक्यविदितौ द्वौ सुष्ठुको, पादे-यादत्तेनरूपे योगे दृष्टान्ताः समितखरः, तथा ' मूले ' मूलकर्मणि भसवयोनित्तवयोनिकरणरूपे युवद्विदं दृष्टान्तः, विवाहविषयेऽपि मूलकर्मणि युवद्विदयमुवाहरणं, तथा कर्मोपानवरिसात् रूपे मूलकर्मणि द्वे ' वणिन्वौ ' तृपपल्यानुवाहरण । तत्र ' घुमे अंत्वाभे चाणके ' इत्यनपत्रं भाणक्यत्रायाप्रयेण व्याख्यानयति—

जघार्हीणा ओमे कुसुमपुरे सिरसजोगरहकरण । सुष्ठु दुगजण सुगणा गमणं देसतरे सरण ॥४४॥ (मा०)

भिक्षुवे परिहायते येराण तेसि ओमि विंताणं । सहसुज्ज चंदगुत्ते ओमोयरियाए वोचच्छ ॥ ४५ ॥ (मा०)

चाणक पुच्छ इटाल्लुण्णवार पिहितु घुमे य । वहुं कुच्छपससा थेरसमीधे उत्राल्लमो ॥ ४६ ॥ (मा०)

व्याख्या—कुसुमपुरे नगरे चन्द्रगुप्तो नाम राजा, तस्य मन्त्री चाणक्यः, तत्र च महामण्डपरिहीणाः सुस्थिताभिधाः सुरयः,
 अन्यदा च तत्र दुर्मिसामस्त, ततः सुरिभिर्भित्तितम्—भसुं सन्नुद्धाभिधानं शिव्यं सुरियदे संस्थाप्य सकलगच्छस्मेवं सुयित्से कापि मे-
 पयामि, ततस्त्वस्मै योनिप्रामृतमेकान्ते व्याख्यातुमारब्धं, तत्र च ब्रह्मकदयेन कथमप्यदृश्यीकरणनिषम्भनमञ्जनं तपाकथायमानं शुभुषे,
 यथा अनेनाञ्जनेनाद्रिवचमुने केनापि दृश्यते इति, योनिप्रामृतव्याख्यानसमर्पयानन्तरं च समृद्धाभिचोद्वेवासी सुरियेदे स्वाविशः, सू-
 त्त्रलिखय सकलगच्छस्मेवो देशान्तरे स्वयमेकाकिनस्त्वपैषावतस्थिरे सुरया, कतिपयदिनानन्तरं चाऽऽचार्यस्त्रेइतश्चद् ब्रह्मकदयमाचार्य
 समीपे समाजगाम, आचार्यो अपि यस्मिन्मि भिक्षया लभन्ते तत्समं विरिष्य (परिभाष्य) ब्रह्मकदयेन सह युञ्जते, तत्र आहाराप-
 रिपूर्णतया सुरीणां दीर्घकथमभवत्, तवमिन्निव ब्रह्मकदयेन—भवमोदरता मूषिणां ततो वयं पूर्वधृतमञ्जनं कृत्वा चन्द्रगुप्तेन सह मुञ्जावरे
 इति, तथैव कृतं, तवमन्द्रगुप्तस्याहारस्तोक्तया समुच्च शरीरे कृत्वा, षाण्णयेन पृष्ट—किं वे शरीरदीर्घस्यं ?, स प्राह—परिपूर्णहारारब्ध-
 मतः, ततथाण्ययेन चिन्तितवम्—एवान्त्यारारे परित्येयमणे कथमारहारस्यापरिपूर्णवार्त्ता, तन्मूनमञ्जनसिद्धः कोऽपि समागत्य राज्ञा सह युञ्जे,
 ततस्त्वेनाञ्जनसिद्धग्रहाण्य भोजनमप्येष्वीव श्लथ्य इत्काचूर्णो विस्त्रीर्णो, दृष्टानि मनुष्यपदानि, ततो निमित्तये—नूनं दो पुष्पावञ्जन
 सिद्धानायावः, ततो द्वारं पिषाय मध्येऽतिबहो प्रसो निव्यादिता, घूमसाधितनयनयोश्च तपोरञ्जनं नयनाभुभिः सह विगच्छिर्त्त, ततो वमू-
 चतुः मत्स्यौ ब्रह्मकौ, कृता चन्द्रगुप्तेन्यात्मनि जुगुप्सा—अहो ! विटाकित्रोऽहमाभ्यामिति, तवधाणयेन तस्य समाधाननिमित्तं प्रभवममा
 शिन्त्यरत्तार्यं च मर्शसितो राजा—यथा घम्यस्त्वमसि यो बालग्रमवचरिभिर्येतिमिः पवित्रीकृत इति, ततो वन्दिता मुत्कलिनी द्वावपि
 ब्रह्मकौ, चाणक्येन राजन्यां वसताषागत्य सुराय तपालब्धाः—ययैवो युग्मवृष्टकृत्वाहं कृत्वाः, ततः सुरिभिः स एवोपालम्भ-यथा

त्वमेवाप्राप्यच्छरीः, यो द्वयोरपि छुङ्क्वोर्योर्न निर्वाह चिन्तयसि ?, स ग्राह-भगवन् ! एवमेवदिवि पादयोर्नित्य सूरयस्तेन क्षामिताः कृत्वा सकम्बस्यापि सङ्घस्य एव कर्त्तव्यं यथायोगं चिन्त्वा । सूत्रं सुगम्भम् । अत्राविदेद्वतः साक्षाच्च दोषानार—

जे विज्जमतदोसा ते ष्विय वसिक्करणमाह्नुत्तुलेहि । एगमणेगपत्तोसं कुञ्जा पत्यारखो वावि ॥ ५०१ ॥

व्याख्या—य एव विषयायां मन्त्रे चोक्त्य दोषास्त एव ष्वीकरणविचूर्णेऽपि द्रष्टव्याः, सुत्रे च सुवीया सप्तम्यर्थे, तथा चूर्णे प्रमुष्पमाने एकस्य चूर्णस्य प्रयोन्तुरनेकेयां वा साधूनामुपरि प्रद्वेषं कुर्यात्, तवस्त्वत्र भिक्षाख्यभाषसम्भवा, 'पत्यारखो वावि' नाशो वा भवेत्, अपिः समुच्चये, तदेवं 'सुम्भे अन्तद्वरणे चाणके' इति व्याख्यात्, तद्व्याख्यानाच्च चूर्णे इति द्वार समर्थितं । इदानीं 'पापके-वने जोग' इति व्याख्यानयन्माह—

सुमगतुष्मगगकरा जोगा आहारिमा य इयरे य । आधसधूववासा पायपलेत्राह्णो इयरे ॥ ५०२ ॥

व्याख्या—योगाः 'सौभाग्यदौर्यम्पत्पः' जनश्रियत्वाश्रित्यत्पत्पराः, ते च द्विवा—आहार्यो इवरे च, तत्र 'आहार्यो' ये पानी यादिना पशाम्यधइयन्ते तद्विपरीत्या इतरे, तथाथा 'आधसधूववासा' ये पानीयादिना सह धर्षयित्वा पीयन्ते ते आधर्योः, घषवासाः—मवीवाः । अयं चूर्णस्य पासानां च परस्परं क्व प्रथिविक्षेपो ?, द्वयोरपि क्षोदकरूपत्वाविच्छेपात्, चच्यते, सामान्यद्रव्यनिष्पन्नः शुष्क आत्रो वा क्षोदचचूर्णः, सुगन्धद्रव्यनिष्पन्नश्च शुष्कनेपमिष्ठ भासाः, इतरे चानाहार्यो योगाः पावमलेपनादयः । तथाऽऽहार्यरूपस्य पादमले-पनरूपस्य योगस्य दृष्टान्तं गाथाश्रयेण भावयति—

नइकण्डविष्णु दीवे पचसया तामसाण निवसति । पव्यदिवसेसु कुलत्रइ पालवुत्तार सक्कार ॥ ५०२ ॥

जण सावगाण खिसण समियक्खण माइठाण लेवेण । सात्रय पयचकरणं अविणय लोए च्चलणघोए ॥ ५०४ ॥

पठिलाभिय यच्चंता निब्बुठ नइकूल मिलण समियाओ । विन्दिह्य पंचसया तावसाण पव्वज्जा साहाय ॥ ५०५ ॥

व्याख्या—जचलपुरं नाम नगरं, तत्र मत्यासभे द्वे नद्यौ, तपया—कृष्णा वेणा च, तयोरपान्तराके द्रक्ष्यमाना द्वीपः, तत्र
दीकोनपञ्चदशवत्सपरिवृतो वेयशर्मनामा कुळ्यतिः परिवसति, स च सङ्क्रान्त्यादिर्ष्वसु स्वतीर्थमभावानामिषि सवैरपि
तापसैः परिवृतः पादसेपेन कृष्णां नदीमुषीर्याचलपुरपागच्छति, लोकत्र तयारूपं तस्याविद्ययमयलोक्य विस्मिन्वेवाः सविशेषे
भोजनादिसत्कारमाचरति, भावकजनानांश्च कुत्सायते—यथा न युष्मद्गुणामेवाध्वी शक्तिरस्तीति, ततः भावकैः समित्ताभिपद्युरीणामाल्या
यि, तैश्च स्वचेवसि परिभाष्योक्तं—मावस्यानत एव पादलेपेन नदीमुघरति, न तथाशक्तिप्रभावतः, ततः शान्तैस्त्वस्य मावस्यानमकट-
नार्थं सपरिवारो भोजनार्थं निमन्त्रितः कुरुपतिः, ततः समाजगाम भोजनवेद्यायां युगे, मारन्धं तस्य भावकैः पादमसालनं कर्तुं, स च
न ददाति, मा पादलेपः पावयोरप्यासीदिति कृत्वा, ततः भावकैरुक्तं—पाज्स्याकमसास्त्रियादान् युष्यान् भोजयतामविनय इति बला-
दपि प्रहालितौ पादौ, ततो भोजनानन्तरं निमस्यानगमनाय प्रचक्षितः, भावकश्च अपि सकलजनानाहुयादुवचन्तुद्वया तेन सह घच्छितुं
प्रवृत्ताः, ततः सपरिवारः कुल्यतिः कुर्वां नदीमुघरितुं प्रावर्षत, पादलेपायांवे च निमन्तुं कथं, ततो जाघा जने तस्यापप्राभना,
अत्रान्तरे च तस्यावधोषाप समितादुरयरतत्रागन्तुः, तैः सकलजनसमस्तं नदीं प्रस्युक्तं—हे कुल्यो ! परं पारं कथं गन्तुमिच्छामः, ततो द्वे

अपि कृष्णानयाः कूले एकत्र मिलिते, जातो विस्मयो लोकस्य सपरिवारस्य च कुलपतेः, तवो घृतीया सपरिवारेण कुलपतिना दीप्ता, सा प्रथमशान्वा बभूव । सुत्र सुगमं । त्वेषं ' पायस्त्रेवणे जोगे ' इति व्याख्यार्थं, तद्व्याख्यार्थं, तद्व्याख्यार्थं । सम्प्रति ' मूल ' चि व्याधिस्थासुरार—

अधिर्दं पुच्छा आसन्न विवाहे मित्तकक्षसाहणया । आयमणपियणओसह अक्खय जज्जीवअहिगरणं ॥ ५०६ ॥
जंघापरिजिय सद्दी अद्धि आणिज्जार मम सत्रची । जोगो जोगुग्घाहण पडिसेह पओस उडाहो ॥ ५०७ ॥

व्याख्या—कचित्तुरे घननात्रः श्रेष्ठिनो मार्या घनमिया, तस्य दुरिता सुन्दरी, सा च भिन्नयोनिक, परमेनमर्थं माता जानाति न पिता, सा च पित्रा तत्रैव पुरे कस्यापीश्वरस्य परिणयनाय वृथा, समागतं मत्यासभो विवाहो, मातृभिनवा बभूव एषा परिणीता स्ती यदि मर्ता भिन्नयोनिक इत्येते तवस्तेनोच्छ्रिता वराकी दुःस्वप्नमुषधियति, अत्रान्तरे च समागतः कोऽपि संयतो भिक्षार्थं, तेन सा पृष्टा, तथा कथितः सर्वोऽपि दृष्टान्तः, ततः साधुनोक्तं—मा मैपीरश्मभिन्नयोनिकां करिष्यामि, तत आशमनौपर्धं पानौपर्धं च तस्यै प्रदत्त, माता अभिन्नयोनिका । तथा चन्त्राननार्या पुरि घनवत्तः सार्यवाहस्वस्य मार्या चन्द्रमुखा, तयोश्चान्यथा परस्परं कलहः महत्तः, ततोऽभि निवेदेन तन्नगरयास्त्वयस्यैव कस्यापीश्वरस्य दुरिता घनदत्तेन परिणयनार्थं दृष्टा, इतश्चायं दृष्टान्तश्चन्द्रमुख्या, ततो बभूव मार्वी तस्या अपृतिः, अत्रान्तरे च जङ्घापरिजितनामा साधुरागतो भिक्षार्थं, दृष्टा तेनाहूति कुर्वती चन्द्रमुखा, ततः पृष्टा—किं मेत्रे ! त्वमपृतिमती इत्यसे?, ततः कथितस्तथा सप्तलीव्यक्तिकः, ततः साधुना समर्पितं तस्या औपर्धं, भगिता च सा—ऋयमपि तस्या भक्तस्य पानस्य मध्ये देयं येन सा भिन्नयोनिक मवति, ततः स्वमंत्रं निवेदये, येन सा न परिणीयते, तथैव कृतं, न परिणीता सा भवेति । सुत्रं सुगमं । नवर

‘गङ्गीयम्’ इति यावज्जीयमधिकरणं-मैयुनमहाविः, ‘वदिसिरे’ ‘सि साऽभिनवा परिणेतुमारब्धा भिन्नयोनिकेति ज्ञात्वा प्रतिष्ठिता । अयं वेदर्यस्त्वया ज्ञातो भवेत्, वरिं तस्याः साधु प्रति पठान् प्रद्वेषो भवेत्, प्रवचनस्योद्गारः । सम्मति ‘विधारे’ इति पद व्याख्यानयन्नाह—
मा ते फसेज्ज कुल अविज्जमाणा सुया वय पत्ता । धम्मो य लोहियस्सा जइ विवु तत्तिया नरया ॥ ५०८ ॥

किं न ठविज्जइ पुत्तो पत्तो कुल्लोचकिचिसंताणो । पण्णात्रि य त कज्जं असगहो मा य नासिज्जा ॥५०९॥

व्याख्या—इषिद्रामे कोऽपि दृष्टपतिः, तस्य पुत्रिन्व वयःप्राप्ता, तवः कोऽपि साधुर्धितार्यं प्रविष्टः सन् इष्टा कन्यात्समेवमभिवृत्ति-
तव दुरिवा वयःप्राप्ता-यौवनं प्राप्ता, तद्यदि सम्मति न परिणी(णाय्यते)प्रते वरिं केनापि तदनेन सहाकार्यं समाचर्य कुल्लमाहिन्यमुत्पाव
यिष्यति, तथा ‘धम्मा’ ‘सि लोके एवं धुतिः-यदि कुमारी ऋतुमयी भवेत् वरिं यानन्तस्वस्या रुधिरिन्दवो निपतन्ति वावतो वारान्
तन्यात्वा नरकं याति । तथा इषिद्रामे कस्यापि कुटुम्बिनः पुत्रं पौवनिकामधिसमवलोचय साधुस्तन्मातरयेषु व्रते-यथा कुलस्य गोत्रस्य
दीर्घेव सन्तानो-निकल्पनेप तव पुत्रो, यौवनं च प्राप्ता, तवः किं न सम्मति परिणाय्यते?, अपि ध-परिणीतः सन् कलत्रक्षेत्रेन
स्मिरो भवत्परिणीतश्च कयाऽपि स्वच्छन्दचारिण्या सहोत्थाय गच्छेत्, पद्मावपि चैप परिणाययितव्यः तत्सम्मत्स्यपि कस्मान्न परि
णाय्यते? इति । सम्मति ‘वा वदिसिणीओ आयाणपरिसाटे’ इत्यवयवं व्यापिष्याद्युपर—

किं अट्ठिइत्ति पुण्णा सविस्सिणी गम्मिणित्ति मे देवी । गब्भाहाण तुग्गवि करोमि मा अट्ठिइं कुणसु ॥५१०॥

जइत्ति सुओ मे होही तद्ववि कणिट्ठोत्ति इयरो जुवराया । देइ परिसाढण से नाए य पओस पत्तारो ॥ ५११ ॥

व्याख्या—सयुगं नाम नगरं, तत्र सिंधुराजो नाम राजा, यस्य सकलान्धापुरमपाने द्वे पत्न्यौ, तद्यथा—शृङ्गारमतिर्जयमुन्दरी च, तथाप्यदा बभूव शृङ्गारमेवैर्गर्भापान्, इतरा च जयमुन्दरी नूनमस्याः पुत्रो भविष्यतीति विधित्य मात्सर्यवशाद्दृष्टिं कुर्वत्स्ववति द्वये, अत्रान्तरे च समागतं कोऽपि साधुः, तेन सा पपृच्छे—किं मद्भ्रे ! स्वमश्रुतिमती हृदयसे !, तव सा तस्मै सपत्न्या व्यक्तिकरमचकयत्, साधुरप्यप्रथीत्—मा रूपीरश्रुतिं, तत्रापि गर्भापानमार्हं करित्ये, तवस्त्वयोक्तं—भगवन् ! यद्यपि युष्मत्प्रसादेन मे पुत्रो भावी, तथापि सकृन्मृत्लेन यौबरायं न माप्स्यति, किन्तु सपत्न्या एव सुतः, तस्य ज्येष्ठत्वात्, तव साधुना तस्या भेषजमेकं गर्भोधानाय दृष्ट, अपरं तु दापितं सपत्न्या गर्भोधातनायेति । सुप्त सुगम । नवरमेतन्न कर्षेभ्यं, यतो गर्भोधातने साधुर्द्वे भ्राते सति मद्भ्रेयो मन्त्रिः, ततः शरीरं स्थापि 'प्रसार' विनाद्यः । सम्मति सर्वस्मिन्नपि मूलकर्मणि दोषान् प्रदर्शयति—

सखडिकरणे काया कामपत्रिचि च कुण्ड एगत्य । एगत्युद्वाहाई जज्जिय भोगतराय च ॥ ५१२ ॥

व्याख्या—'सखडिकरणे मा वे कसेम्ब कुल' तथा 'किं न ठविज्ज' इत्यादिगायाद्वयोक्ते वीचाइकरणे 'काया' पृथिव्या दयो विराप्पन्ते, एकत्र पुनरसत्त्वोनिक्त्वक्त्वे गर्भोधाने च क्वममहृदि क्तोति, गर्भोधानाद्धि पुत्रोत्पत्तौ प्राय इष्टा भवति, ततः क्वम्या जायते, इति मैथुनस्तुतिः । एकत्र पुनर्गर्भपातने चत्ताहादि—यत्रचनमाच्छिन्यात्माविनाशादि, एकत्र पुनः सतयोनिक्त्वक्त्वे पावर्त्तीवं भोगान्तराय, चद्वन्दादुद्वाहादि च, तदेवमभिरित मूलकर्म तदभिधानाच्च व्याख्याया तस्यादनादोषाः, तद्व्याख्यानं च समर्थिता गवेषणैपणा । सम्मति प्रश्नैपणाया सम्बन्धपार—

एव तु गन्दिट्स्ता उगमठप्पायणाविसुद्धस्त । गहणवित्तोहिधिसुद्धस्त होइ गहण तु पिंठरत ॥ ५१३ ॥

व्याख्या—‘ एषम् ’ उक्तेन मकारेणोब्रमोत्यादनाविशुद्धस्य—उब्रमोत्यादनदोपररहितस्य गवेषितस्य पिण्डस्य ग्रहणं भवति ‘ग्रहण-
 विन्नोपिशुद्धस्य’ ग्रहणविषयवृत्तनिदोषामावेन विशुद्धस्य, नान्यथा, वतो ग्रहणैपणादोषानहं वक्ष्ये इति भाषः । ते च यत् उत्पद्यते
 तत्समुत्पान् दर्शयति—

उत्प्रायणापुं दोसे साहूउ समुट्टिए वियाणाहि । गहणेसणाइ दोसे आयपरसमुट्टिए वोच्छं ॥ ५१४ ॥

व्याख्या—उत्पादनाया दोषान् साधुतः समुत्पिषान् विजानीहि, ग्रहणैपणाया दोषाँस्वात्मपरसमुत्पिषान् खानइ वक्ष्ये । तत्र
 ये आत्मसमुत्प्या ये च परसमुत्प्यास्तान् विभागतो दर्शयति—

दोशि उ साहुसमुत्प्या सकिय तह भावओऽपरिणय च । सेसा अट्टवि नियमा गिहिणो य समुट्टिए जाण ॥५१५॥

व्याख्या—दो दोषो साहुसमुत्पितौ, वषया—द्विहित भावतोऽपरिणवं च, एतच्च द्वयमपि वक्ष्यमाणस्वरूपं, श्रेयान्प्रावपि दोषान्
 धरिणः समुत्पितान् जानीहि । सम्प्रति ग्रहणैपणाया निसेपमाइ—

नाम उयणा दधिए भावे गहणेसणा मुणेयध्या । वब्धे वानरजूह मात्रमि य वसपया हुति ॥ ५१६ ॥

व्याख्या—चतुर्दो ग्रहणैपणा, वषया—नामग्रहणैपणा स्यापनाग्रहणैपणा द्रव्यग्रहणैपणा भावग्रहणैपणा च, तत्र नामस्थापने
 द्रव्यग्रहणैपणाऽपि यावद्द्रव्यशरीररूपा तावद्द्रव्यशरीररूपा, शरीरमव्यशरीरव्यतिरिक्ता तु द्रव्यग्रहणैपणायाइ—‘द्रव्ये’ द्रव्यग्रहणे
 पणायामुदाहरणं वानरयुथं, भावग्रहणैपणा द्विधा, वषया—आगतो नोभागमत्रच, तत्राऽऽगतो नोभागस्तु, नोभागमत्रस्तु

द्विषा, तपसा-प्रसस्ता अप्रसस्ता च, तत्र प्रसस्ता-सम्पन्नानाद्विषिषया, अप्रसस्ता-श्रद्धिवादिदोषदुष्टमक्षपानाद्विषिषया, सा च 'वृद्ध
पदा' वाच्यमाणश्रद्धित्वादिदेवैर्देवसम्भारा । तत्र वानस्पृशोवाहारणं रूपक्रमेण भाषयति—

पञ्चिसद्वियप्सुपच वणसहं वदु अशहं पेसे । जूहवई पठियरु जुहेण सम तहिं गच्छे ॥ ५१७ ॥

सयमेवालोरुत जूहवई ते वण समतेण । वियरइ तेसि पयार चरिक्कण य तो वहं गच्छे ॥ ५१८ ॥

ओयरंत परं वदु, नीहरंत न वीसई । नालेण पियह पाणीय, नेस निक्कारणो वदो ॥ ५१९ ॥

व्याख्या—विशालशुद्धो नाम पर्वतः, तत्रैकस्मिन् वनखण्डे वानरयुग्मभिरप्रते, अथ च तत्रैव पर्वते द्वितीयमपि वनखण्डं सर्वे
पुष्पफलसमृद्धं समास्ति, परं वनमध्यभागवर्षिनि इत्ये शिशुमारोऽवशिष्यते, स यत्किमपि मृगादिकं पानीयाय प्रविशति तत्सर्वमाकृष्य भास-
यति, अन्यदा च तद्वनखण्डं परिश्रुतिवपाण्डुपत्रमपागतपुष्पफलमनलोक्ष्य यूयाधिपविरन्यस्य वनखण्डस्य निर्वाहसम्यस्य गवेपणाय वानर
युगलं प्रेषितवान्, गवेपयित्वा च तेन यूयाधिपेनिषेवित्स्—अस्ति वनखण्डममुकप्रदेशे सर्वेषुपुष्पफलमसम्बद्धमस्माकं निर्वाहयोग्यं,
ततो यूयाधिपति, सह यूयेन तत्र गतवान्, परियावशित्त्वा च प्रष्टुच समन्तवत्स्वदनखण्डं, ततो वृष्टस्तन्मध्ये जम्भरिपूर्णे इव, परं तत्र
प्रविशन्ति आपदानां पदानि इत्यन्ते, न निर्मोच्छन्ति, ततो यूषमाहूय यूयाधिपतिस्वाच-माऽत्र यूयं प्रविश्य पिबय पानीयं, किन्तु तद
स्थिता एव नास्तेन पिबय, यतो नैव इदो निष्कारणो-निष्कम्बः, तथाहि-मृगादीनामत्र पत्रानि प्रविशन्ति इत्यन्ते न निर्मोच्छन्तीति, एवं
चोक्ते पैस्वद्वयं कृतं ये वानराः स्वेच्छाभिरारमुत्सभाजिनो जावाः, इतरे तु विनष्टाः । उक्ता वृष्ण्यहर्जेपणा, सम्प्रति भावप्रार्थनेपणा

वक्तव्या, तथा चाधिकारोऽप्रसक्त्या, विष्वदोषाणां' वस्तुं प्रकृतत्वात्, सा च शक्तिसाधनप्रकारा, तवस्तानेष शक्तिव्याधीन
भेदान् प्रदर्शयति—

संक्रिय मन्त्रिखय निम्निखय साहरिय साहरिय वायगुम्मीसे । अपरिणय लिच छत्रिय प्रसणदोसा दस हवति ॥५२०॥
व्याख्या—'शक्तित्वं' सम्भावित्वापत्कर्मोदोषं 'प्रसिप्त' सचिषयिष्यादिनाऽव्युच्चित्तं 'निक्षिप्त' सचिषस्योपरि स्थापितं
'धिरितं' सचिषेन स्यगितं 'संज्ञितम्' अन्यत्र सिप्तं 'दायकं' वायक्योपपुष्टम् 'वन्मिभितं' पुष्यादिसम्मिभम् 'अपरिणतम्' अमा-
सुक्तीभूतं, स्थितं, 'छदितं' मृत्माया वेदित, एते वन्न एषणादोषा भवन्ति । तत्र शक्तित्वपद व्याचिख्यासुरार—

सकार च्चटमगो दोसुचि गहणे य मुंजणे लग्गो । जं सक्रियमावन्नो पणवीसा चरिमए सुद्धो ॥ ५२१ ॥

व्याख्या—'शुद्धायां' शक्तित्वे 'षट्कर्मादी' षत्वानो मङ्गाः, सुप्ते ष पुस्त्वनिर्देश आर्पित्वात्, सा वेपं षट्कर्मादी-प्रारणे शक्तित्वो
भोजने चेति प्रथमो मङ्गः, प्रारणे शक्तित्वो न भोजने इति द्वितीयः, भोजने शक्तित्वो न प्रारणे इति तृतीयः, न प्रारणे न भोजने इति
चतुर्थः, अत्र दोषानार—'दोषुवी'त्यादि, द्वयोरपि शक्तित्वस्य प्रारणभोजनयोरपि यो वर्तते यत्र 'गहणे य'चि प्रारणेऽर्थापत्त्या न
भोजने तथा भोजने सामर्थ्यात् प्रारणे स सर्वोऽपि 'लभो' दोषेण सम्बद्धः, केन दोषेण ?, इत्याह—'जं सक्रिय' इत्यादि, योऽद्यो
इषदोषनैषणादोषरूपाणां पञ्चविंशतिदोषाणां मध्ये येन दोषेण शक्तित्वं-सम्भावित्वापत्कर्मः-वर्तते तेन दोषेण सम्बद्धः, इदमुक्तं भवति—
पदापत्कर्मत्वेन शक्तित्वं षट् मङ्गानो सुञ्जानो वाऽऽपत्कर्मदोषेण सम्बध्यते, यदि पुनरौषधिकत्वेन तत्र औषधिकेनेत्यादि, चरमे च्चटुपमप्ले
पुनर्वर्चमानाः शुद्धो, न केनापि दोषेण सम्बध्यते इत्यर्थः । इह 'पणवीसा' इत्युक्तं, तवस्तानेष पञ्चविंशति दोषानार—

उत्तमधोसा सोलस आहाकम्माइ एसणावोसा । नव मक्खियाइ एए पणवीसा चरिमए सुद्धो ॥ ५२२ ॥

व्याख्या—आपाकर्मादपः पोटन्न वट्टमधोपाः, नव च अस्सितादय एपणावोपाः, एते मिलिवा पब्बविससिदि, चरमे तु महे न ग्रहणे न गोत्रेने इत्येवंक्ये वर्धमानो यधिः शुद्धः, यत इहाशुद्धमपि छयस्यपरीक्षया निःशङ्कित्व यशीव शुद्धं भवतीति । एतदेवोपवर्धयति—

छत्तमत्यो सुयनाणी उवत्तचो उज्जुओ पयत्तेण । आवन्नो पणवीसं सुयनाणपमाणओ सुद्धो ॥ ५२३ ॥

व्याख्या—छयस्याः श्रुतवानी 'ऋशुक्क' मायारहितः 'प्रयत्नेन' ययाऽऽगममादरेण गवेपयन् पब्बविससितेदोपाणामन्यतमदोपमापन्नोऽपि 'श्रुतज्ञानप्रमाणतः' आगमप्रामाण्येन शुद्धः । एनेयेनार्यं स्पष्टयति—

ओहो सुओत्तत्तचो सुयनाणी जइत्ति गिण्हइ असुद्ध । तं केवलीत्ति मुजह अपमाण सुयं भवे इहरा ॥ ५२४ ॥

व्याख्या—'ओहो' इत्यत्र प्रथमा तृतीयार्थं, तव ओधेन—सामान्येन 'ध्रुवे' पिण्हनिर्णयस्थायदिरूपे आगमे उपयुक्तः संख्यदुत्तारेण कन्त्याकन्त्यं परिभाषयन् श्रुतवानी यद्यपि कथमप्यशुद्धं श्रुत्वाति तथापि त्व 'केवलान्यपि सुद्धे', इतरथा श्रुतज्ञानप्रमाणं यन्वेत्, तथाहि—छयस्यः श्रुतज्ञानवलेन शुद्धं गवेपयितुमीष्टे, न प्रक्कारान्तरेण, ततो यदि केवली श्रुतवनिना ययाऽऽगमं गवेपितमप्यशुद्धमिच्छित्वा न श्रुतीत ततः भुवेज्जाभासः स्यादिति न कोऽपि भ्रुतं प्रमाणत्वेन प्रतिपद्येत्, श्रुतज्ञानस्य चाप्रामाण्ये सर्वे क्रियाविधोपसङ्घः, श्रुतमन्तरेण छयस्यानां क्रियाश्चापुद्धस्य परिज्ञानासम्भवात् । ततः किम् ? इत्याह—

सुचरस अप्यमाने धरणाभावो तत्रो य मोक्खरस । मोक्खरसऽत्रिय अमात्रे विक्खलवच्चिर्वा निरत्था उ ॥ ५२५ ॥
 व्याख्या—सूत्रस्यापामात्रे ' धरणस्य ' चारियस्याभावः, भुत्तप्फ्वरेण यथावत् सावधेवविषियविषयपरिहानासम्भवात्, धर
 णामात्रे च मोक्षामात्रे च दीक्षा निरर्थकता, तस्या अनन्यार्थत्वात् । सम्मत्ति ' प्रारणे शङ्कितो भोजने चे 'त्यस्य प्रथममङ्गस्य
 सम्भवमार—

किंतु(ति)ह खच्च भिक्खा विज्झइ न य तरइ पुच्छिउ हिरिम । इअ सकाए धेचुंतं भुजइ संकिओ चेव ॥ ५२६ ॥
 व्याख्या—कोऽपि साधु स्वमानतो सज्जान भयवि, तत्र कापि दूरे भिसार्थं प्रणिष्टः सन् प्रभुपं भिक्षां कृममान स्ववेतसि
 शङ्कते—किम प्रचुरा भिक्षा दीयते?, न च सख्यया मष्टुं शक्नोति, तत्र एव शङ्कया गृहीत्वा शङ्कित एव तद्वृत्ते इति प्रथममङ्गे वर्तते ।
 सम्मत्ति ' प्रारणे शङ्कितो न भोजने ' इति द्वितीयस्य मङ्गस्य सम्भवमार—

द्वियएण संकिएण गहिआ अन्नेण सोहिया सा य । पाय पहेणग वा सोउ निरसंकिओ भुजे ॥ ५२७ ॥
 व्याख्या—ए केनापि साधुना सज्जादिना मधुपञ्चमुपवा प्रथमतः शङ्कितेन इत्येन या गृहीत्वा भिक्षा साऽन्येन सङ्घटिकान
 गोपित्वा—पपा ' मच्छं ' प्रस्नं किमपि प्राधूर्णयोभनादिकं, पदिवा प्रेरणकं कुतश्चिदपस्माद्वादायातामिति, ततो द्वितीयमङ्गस्य
 तच्छ्रुत्वा पो निःशङ्कितो भुङ्क्ते स द्वितीये मङ्गे वर्तते । तृतीयमङ्गस्य सम्भवमार—

जारिसए धिय लच्च खच्च भिक्खा मए अमुयगेहे । अत्तेहिंवि तारिसिया त्रियवत निसामए तइए ॥ ५२८ ॥

व्याख्या—३१ कोऽपि साधुर्लक्ष्मणपुरमिशानो विकटयत्ना-गुरोःप्रथः सम्यगालोचयतामालोचनाभरणे सति शङ्कते-यादृश्येष
 मया भिक्षा प्रपुरा लक्ष्णा दाह्ययेवान्यैरपि सङ्घाटकैः, तन्ननेमेतवापाकर्मादिवोपदुष्टं भविष्यतीति सृञ्जानो यद्विस्तृतीये भङ्गे पर्यते ।
 अत्र पर आर-

जइ संका दोस्करी एव सुद्धपि होइ अत्रिसुद्ध । निस्सकमेसियति य अणेसणिज्जपि निदोस ॥ ५२९ ॥

व्याख्या—यदि शङ्कत दोषकरी तव एव सतीवमायात-शुद्धमपि शङ्कित्व सत् तदशुद्धं भवति, शङ्कावोपदुष्टत्वात्, तथा अने
 पणीयमपि नि शङ्कित्वमन्वेपित शुद्ध मामोति, शङ्काररिक्त्वात्, न चैवं युक्तं, स्वमानतः शुद्धस्याशुद्धस्य वा शङ्कनमावाभावमाश्रेणा
 न्यया कर्तुमशक्यत्वात् । तत्र आचार्य आर-सत्यमेतत्, तयारि-

अत्रिसुद्धो परिणामो एगयरे अवडिओ य पक्खमि । एत्तिपि कुणार नेसिं अणेसिमेसिं विसुद्धो च ॥ ५३० ॥

व्याख्या—अविशुद्धः 'परिणामः' मध्यवसाया, किं रूपोऽविशुद्धः ? इत्यार-एकस्मिन्नपि शुद्धमेवें भक्तादिकं यदिवा-
 ऽशुद्धमेवेत्यन्यतरस्मिन्नपि पक्षेऽप्यक्तं 'एत्तिपि' चि एपणीयमपि-शुद्धमपि करोति अनेपणीयम्-अशुद्धं, विशुद्धस्तु परिणामो ययोक्ता-
 ऽऽज्जमविधिना गबेप्यतः शुद्धयेवेदमित्थय्यवसायाः अनेपणीयमपि-स्वभावोऽशुद्धमपि शुद्धं करोति, सुतज्ञानस्य प्रामाण्यात्, तस्मान्न
 सञ्चित् प्राणुक्को दोष । तदेवमुक्तं शङ्किव्दारम, अजुना अस्सिक्कारमार-

बुविह च मक्खिसयं खलु सच्चिच च्चैव होइ सच्चिच पुण तिविह अच्चिच होइ बुविह तु ॥ ५३१ ॥

व्यास्या—अस्ति द्विधा, वषया-सचिचमचिचं च, सचितमसितमचिचमसित वेत्पर्यः, तत्र यत्सचिचेन पृथिव्यादिनाऽवगुण्डितं तत्सचिच, यत्पुनराचिचेन पृथिवीरजाप्रभृतिनाऽवगुण्डितं तदचिच, यत्र 'सचिचं' सचिचमसितं पुनस्त्रिणा । एतदेव व्याख्यानयति—
पुठशी आठ वणस्तद्द तिचिचं सचित्तमचित्तय होइ । अचित्त पुण दुविचं गरहियमियरे य मयणा उ ॥५३२॥

व्यास्या—सचिचमसित त्रिधा, वषया-पृथिवीकायमसितमकायमसितं वनस्पतिकायमसितं च, सूत्रे च पदैक्येनैव पदसमुदायोपचारात् पृथिव्यादिभिर्मितं पृथिवीत्याद्युक्तम् । अचिचं—अचिचमसितं पुनद्विचिचं, तद्यथा—गरहितमितरथ, तत्र 'गरहितं' वसादिना क्लिप्तम्, इतरद् दृष्टादिना, अत्र च कल्प्याकरप्यविषी 'भजना' विकल्पना, सा चाग्रे वस्यते । सम्मति सचिचपृथिवीकायमसितं मयञ्जतो मावपति—

सुकृण सरक्लेणं मचित्तय मोह्येण पुढविकाएण । सखंपि मचित्तय तं एत्तो आठमि वोञ्छामि ॥ ५३३ ॥

व्याख्या—इह सचिचपृथिवीकायो द्विधा, तद्यथा—शुष्क आर्द्रम्, तत्र शुष्केण सरनस्केनातीव श्लक्ष्णतया भस्मकलेन योरेयं पात्रं इत्तो वा मसितो यच्छोरेण पृथिवीकायेन सचिचेन मसितं तत्सर्वं इत्यादि मसितं—सचिचपृथिवीकायमसितमवगन्तव्यं, अत ऊर्ध्वमकायनियमे अस्ति वस्यामि—

पुरपञ्चकम्म ससिणिदुवत्छे चतरो आठमेयाओ ।

व्याख्या—अन्वये अक्षयमसिते पसारो मेदाः, तद्यथा पुरःकर्म पञ्चकर्म ससिग्धुवकर्त्तं च, तत्र भक्तादेदीनात् पूर्व

परतार्यं धर्मं इत्यभावादेर्गमसाधनादि क्रियते तत्पुरःकार्णम् । यत्पुनर्नर्कादेदीनात्यथात्क्रियते तस्यभावात्कर्णम् । सखिगणम्—ईश्वरुत्प-
 षाणजलजराभिन इत्यादि, उदकारं स्पष्टोपलम्पयानसमर्णम् । सम्प्रति वनस्पतिकायम्रशितं प्रफञ्जयति—

उच्छिहुरसालिच परिचणतं महिरहेसु ॥ ५३४ ॥

व्याख्या—‘वत्कृष्टरसानि’ प्रचुररसोपेतानि यानि ‘परिचाना’ प्रत्येकवनस्पतीनां प्लुतफलादीनाम्, अनन्तानाम्—अलन्तक्या
 पिचाना च पनलफलादीनां सपञ्चतानि शृण्णस्वणानि इति सापथ्याद्रम्यते, वैः ‘व्यासिप्तं’ त्वरष्टित यद्दस्वादि, तन्मरीचोपु, अत्र
 च वृत्तीयार्ये सम्प्रती, मरीचौर्ध्वशिवमषसेय, ‘परिचणतं’ इत्यत्र प्राकृतत्वाद्विमकिरचनव्यत्यय इति पृष्टीषुवचनं व्याख्यातं ।

सेसेहिं कापृहिं तीहिवि तेरुसमीरणतसेहिं । सच्चिच भीस वा न मक्खित्तं अत्थिय उल्लु वा ॥ ५३५ ॥

व्याख्या—‘नृपैस्तेज’ समीरणभ्रसरुषैश्चिभिरपि सच्चिचरुषं मिथरूपमार्द्रवाक्यं वा अक्षितं न भवति, सच्चिवादिदेवस्त्रयादिसस
 गेऽपि लोके अक्षितद्वन्द्वमदृश्यदर्शनात्, अचिचैस्तु वैभस्मादिकूपैः पृथिवीकायेनेष अक्षितत्वसम्भव इति न तस्य प्रतिषेधः, वातकायेन
 त्वाचितेनापि न अक्षितत्व पठे, तथा लोके प्रतीत्यभावात् । सम्प्रति सच्चिषपृथिवीकायादिम्रशिते इत्यभावे व्याधिस्य महान् कस्य्वा-
 कस्य्यविधिं च प्रतिपादयति—

सच्चिचमक्खिवयमी हृत्ये मचे य होइ चठमंगो । आइत्तिए पडिसेहो च्चरिसे मगे अणुसाओ ॥ ५३६ ॥

व्याख्या—‘सच्चिचैः’ पृथिवीकायादिमिर्म्रशिते इत्ये पात्रे च ‘चतुर्पट्टी’ चत्वारो मङ्गाः, सूत्रे च पुंस्त्वनिर्देशे च व्याप्यत्वात्,

व च पत्यारो मद्रा अभी, तपया-इसो अक्षितो माध्रं च, इसो अक्षितो न माध्रं, माध्रं अक्षितं न इत्य, नापि माध्रं नापि इत्यः
 तत्राऽऽदिमे मद्रात्रिके प्रविश्यो, न कस्यते अरीतुमिति मावः, चाले भङ्गे पुनरनुमावो यतिस्त्रीकरणपरैः, तत्र दोषाभावात् । अवि-
 तप्रक्षितमाध्रस्य कस्यारस्यविधिमाह—

अश्चित्तमक्वित्यंभि उ चठसुत्रि भंगेसु होइ मयणा उ । अगारहिणुण उ गहण पड्ढित्सेहो गरहिणु होइ ॥ ५३७ ॥

प्यास्या—अश्चित्तमक्षितेऽपि इत्यमात्रे अशिक्ष्य प्राग्यक्तवारो मद्गाः, तत्र च चतुर्व्यपि मङ्गेषु 'ममना' विकल्पना, तामेवाह-
 'मगारितेन' सौकानिन्दितेन घृतादिना अक्षिते ग्रहणं, गरितेन तु वसादिना अक्षिते भवति प्रविशेषः, तत्रापि चतुर्यो भङ्गः शुद्ध एवेति
 प्रहणम् । अगारितमक्षितमप्यशिक्ष्य विधेयमाह—

संसज्जिमेहि वज्ज अगारहिणुहिपि गोरसद्वेहेहि । महुययतेछुलेहि य मा मच्छिपिपीलियाघाओ ॥ ५३८ ॥

व्याख्या—संसक्तिमद्रपां तन्मध्यनिपवित्नीच्युक्ताभ्यां 'गोरसद्वेधाभ्यां' वृष्यादिपानकाम्यामगारिताभ्यामपि अक्षितं अक्षिता
 भ्यां इत्यमात्राभ्यां वा दीयमान 'वर्ज्य' परिहार्यं, न अक्षितम्यमित्यर्थः, तथा महुषुतवैल्लव्युदेलगारितैरपि अक्षितं अक्षिताभ्यां वा
 इत्यमात्राभ्यां दीयमानं वर्ज्यं, कुव इत्याह—'मा मच्छिपिपीलियाघाओ' मा मक्षिपिपीलिकानाम्, चपलक्षणमेवम्, पवङ्गादीनां
 पातादिषष्ठो लमानां घातो-विनाशो भूदिविकृत्वा, एतथेच्छेष्टानुष्ठानं जिनकरित्यकायशिक्षित्योक्तमवसेयं, स्पथिरकदिसकासु यथाविधि
 पतनया घृतापपि गुहादिअक्षितमन्त्रोरुषर्यापपि च सुहन्ति ॥ तन्मन्त्रि गारितागारितिविधेयमाह—

मसवससोणियासव लोए वा गरहिपृहिवि वज्जेज्जा । उमओऽवि गरहिपृहिं मुजुच्चारेहिं छिच्चपि ॥ ५३९ ॥

व्याख्या—मांसवसाओणितासवैः अत्र सूत्रे निमक्किओप आर्प्त्वात्, लोके गहिरपि, वाच्यः पूर्वोपेत्या समुच्चये, अस्तिव
वर्जयेत्, तथा 'उभयस्मिन्नपि' लोके लोकोचरे च गहिराभ्यामास्तां अस्तिव स्पृष्टमपि वर्जयेत् । उक्तं अस्तिवद्वारम्,
अय निक्षिप्तद्वारम्—

सधित्त मीसएसु दुविहं काएसु होइ निक्खिच्च । एक्केच्च त दुविहं उणतर परपर चेव ॥ ५४० ॥

व्याख्या—इह स्वयेषु निक्षिप्तं द्विषा, तथा—'सधित्तेषु' पृथिव्यादिषु मिथेषु च । एकैकमपि द्विषा, तथा—अन्तरं परस्पर
च, तत्र 'अन्तरम्' अन्यवधानेन 'परम्परं' व्यवधानेन, यथा सधित्तपृथिवीकायस्योपरि स्यापनिका तस्या उपरि देय वस्तिवति, इह
परिहार्योपरिहार्यविषाण विना सामान्यतो निक्षिप्तं सधित्तचित्तिमरूपमेवादस्मिच्च, तत्र च त्रय(विस्त्र)चतुर्भङ्गन्य, तथा—सधित्ते स-
धित्तं ? मिथे सधित्त २ सधित्ते मिथ ३ मिथे मिथ ४ मित्येका चतुर्भङ्गी, तथा सधित्ते सधित्तम् अधित्ते सधित्तेऽधित्तम्
अधित्ते अधित्तमपि द्विषीया चतुर्भङ्गी, तथा मिथे मिथम् अधित्ते मिथं मिथेऽधित्तम् अधित्तेऽधित्तमिति द्विषीया चतुर्भङ्गी । सम्प्रत्यत्रै
वानन्तरपरस्परविभागम्—

पुढ्ठी आउच्छाप तेऊत्ताउवणत्तासइत्तासाण । एक्केच्च दुहाणंतर परपरगणमि सच्चविहा ॥ ५४१ ॥

व्याख्या—पृथिव्येतेषां येषु नस्तीति प्रसक्तानां सधित्तानां प्रत्येकं सधित्तपृथिव्यादिषु निक्षेपः सम्भवति, तत्र पृथिवीकायस्य

निक्षेपः पोडा, तपया-पृथिवीकायस्य पृथिवीकायस्य निक्षेप इत्येको भेदा, पृथिवीकायस्याप्याये इति द्वितीयः, पृथिवीकायस्य वेगस्काये इति तृतीयः, वातकाये इति चतुर्थः, पनस्पतिक्राये इति पञ्चमः, प्रसक्तये इति षष्ठः । एवमप्यादीनामपि निक्षेपः मत्त्येकं पोडा माननीयः, सर्वसङ्घपया पद्विभङ्गद्वाराः, एकैकोऽपि च भेदो द्विधा, तपया-भनन्तरः परस्परया च, अनन्तरपरस्परव्याख्यानं च प्रायेण कृतं, केवलपत्रिकाये पृथिव्यादीनां निक्षेपः सप्तया, एतच्च स्वयमेव वक्ष्यति ॥ सम्मति पृथिवीकाये निक्षेपस्य यदुक्तं माण्डू पोडात्वं तत्सुनन्तरसागारश्रेयति—

सच्चिच पुढनिकाए सच्चित्तो चैव पुढधिनिसिचित्तो । आकृतेऽव्यवणस्तसमीरणतसेसु एमेव ॥ ५४२ ॥

व्याख्या—सच्चिचे पृथिवीकाये सच्चिचः पृथिवीकायो निसिचित्तः, एवमेव-पृथिवीकाये इवाभेजोवनस्पतिसमीरणतसेसु सच्चिच एव पृथिवीकायो निसिचित्त इति पृथिवीकायनिक्षेपः पाडा । एवं श्रेयकायेष्वप्यतिदेशमाह—

एमेन सेसयाणति निवलेवो होइ जीवकारसुं । एक्केच्छो सट्टाणे पच पचेव ॥ ५४३ ॥

व्याख्या—' एवमेव ' पृथिवीकायस्येव ' श्रेयाणां ' अप्यादीनां निक्षेपो भवति ' जीवानिकायेषु ' पृथिव्यादिषु, वप्रेनेक्ये भङ्गः स्वस्थाने शेण पञ्च पञ्च परस्थाने, तथाहि-पृथिवीकायस्य पृथिवीकाये निक्षेपः स्वस्थाने, अन्कापादिषु श्रेयेषु पञ्चसु परस्थाने, एवमप्यादीनामपि भावनीयं, ततः स्वस्थाने एकैको भङ्गः, परस्थाने पञ्च पञ्च, तदेवं प्रथमचतुर्भङ्गिकायाः सच्चिचे सच्चिचमित्येव रूपं प्रायेण मङ्गे पद्विभङ्गश्रेयाः ॥ सम्मति प्रथमचतुर्भङ्गया एव श्रेयं मङ्गश्रेयं द्वितीयचतुर्भङ्गयो चातिवेश्मः प्रथिपाद्यति—

एमेव मीसरसुवि मीसाण सचेयणेसु निक्खेवो । मीसाण मीसेसु य वोण्हपि य होइअचिचेसु ॥ ५४४ ॥

व्याख्या—‘एवमेव’ सचिचेसु सचिचमिन् ‘मिधेव्वपि’ मिधगृयिव्यादिनिक्षेपः पदप्रिसृष्टेदोऽवगन्तव्यः, एतेन प्रथमचतुर्भङ्गपा द्वितीयो भङ्गो व्याख्यातः, तथा एवमेव सचेतनेषु-सचिचगृयिव्यादिसु मिध्राणां पृथिव्यादीनां निक्षेपपदप्रिसृष्टेदः, एतेन प्रथमचतुर्भङ्गपास्त्वतीयो भङ्गो व्याख्यातः, एवमेव मिध्राणां पृथिव्यादीनां मिध्रेषु पृथिव्यादिसु निक्षेपः पदप्रिसृष्टेदः, अनेन प्रथमचतुर्भङ्गपास्तुर्यो भङ्गो व्याख्यातः, सर्वसङ्ख्या प्रथमचतुर्भङ्गया चतुर्भत्वारिंशं महत्तमम्, एवमेव द्वयोरपि सचिचमियोरचिचेसु निसिप्पमाणयोर्ये द्वे चतुर्भङ्गयौ प्रायुक्ते, तथापि प्रत्येकं चतुर्भत्वारिंशं महत्तमं भवति, सर्वसङ्ख्या महत्तमो भवति चत्वारि द्वाविंशवधिकानि भवन्ति, उक्त्वा निक्षेपस्य भेदाः । सम्भत्यस्यैव निक्षेपस्य पूर्वोक्तं चतुर्भङ्गीत्रयमधिकृत्य कल्प्याकल्पविधिमार्—

जत्थ उ सचिचमीसे चउमगो तत्थ चउसुवि अगिज्झं । तं तु अणतर इयरं परिउणतं च वणकाए ॥ ५४५ ॥

व्याख्या—एत्र निक्षेपे सचिचमिधे आभिस्य चतुर्भङ्गी भवति, प्रथमा चतुर्भङ्गी भवतीत्यर्थः, तत्र चतुर्भङ्गपि यत्रेषु अणिसङ्ख्या द्वितीयवर्णीयचतुर्भङ्गयोरप्याद्येषु त्रिसु यत्रेषु वर्षमानमन्तर परस्परं च वनस्यविधिषये प्रत्येकमन्तं वा तत्सर्वमप्राप्तं, सामर्थ्याद् द्वितीयवर्णीयचतुर्भङ्गयोर्यत्रेषु मह्ने वर्षमान प्राप्तं, तत्र दोषामावात् । सम्प्रति सचिचादिभिस्त्रिभिरपि यतान्तरेणैकामेव चतुर्भङ्गी कल्प्याकल्पविधिं च प्रदर्शयति—

अहव ण सचिचमीसो उ एगओ एगओ उ अच्चित्तो । एत्थं चउउमेओ तत्थाइतिए कहा नत्थि ॥ ५४६ ॥

व्याख्या—‘अथवे’ति प्रकृतान्तरत्वाद्योक्तकः। जेति धावपान्कदरे, इह चतुर्मेही प्रतिपत्तपदोक्तपासे मवति, तत्रकस्मिन् पत्त सचिचविधे, एकरु तु पत्तेअचिच, ततः प्राक्तनक्रमेण चतुर्मेही भवति, तपया—सचिचे सचिचमिभम्, अचिचे सचिचविधे, सचिचमिभेअचिचम्, अचिचेअचिचमिति, अप्रापि प्रागिदैकैकस्मिन् भङ्गे पृथिव्यमेगोवायुवनस्यतिप्रसमेदात् पद्त्रिषत् पद्भिकत्रेवा, सर्वसङ्ख्यया ष्ठुभत्वार्द्धं भद्रद्वयं, तत्र ‘आदित्रिके’ आदिमे भङ्गत्रये ‘कवा नास्ति’ प्रारणे वार्धो न विद्यते, सामर्थ्याच्छतुर्थे भङ्गे कस्ते ॥ त्वेवं ‘पृथिवी’त्यादिमूलागायाया पूरार्द्धे व्याख्यार्ध, सम्पति ‘एकेकि दुराणं तस्म्’ इत्त्ववर्धं व्याधिरुपासुर्द्वितीयतृतीयचतुर्थभङ्गयोः सत्कस्य तृतीयस्य मङ्गस्य सामान्योऽष्टुद्वस्य विषये विधेयं विमण्डुरन्तरपरस्परमार्गणां करोति—

जं पुण अचित्त वुव निक्खिअप्पइ चयेणेषु मीसेसु । तहिं भग्गणा उ इणमो अणतरपरपरा होइ ॥ ५४७ ॥

व्याख्या—यत्किमपि अविच द्रव्यमोदनादि ‘षेक्तेणु’ सचिचेणु मिधेणु वा निक्षिपते तत्रेयमनन्तरं परस्परया वा मार्गणा प रिभाषनं भवति । तदेवाह—

ओगाहिमायणंतर परपर पिठरगाइ पुठवीपु । नवणीयाइ अणतर परपर नावभाईसु ॥ ५४८ ॥

व्याख्या—‘अवगारिमादि’ एकासप्तदशमश्रुति पृथिव्यामानन्तर्येण स्वापितमनन्तरनिक्षिप्तं पृथिव्या एवोपरि स्थिते पितरकावो यमिभ्रसपवगारिमादि तत्परस्परनिक्षिप्तं एव पृथिवीन्धयमाभित्यान्तरपरस्परया निक्षेप उक्तः । सम्प्रत्यक्षयमाश्रित्याह—‘नवणी’ त्यादि, नवनीत्यादि—अस्रगस्त्यानीसूतघृतादि सचिचादिरूपे उदके निक्षिप्तमन्तरनिक्षिप्तं, तदेव नवनीत्वापवगारिमादि घा अस्रमण्यस्यि-

तेषु नापादिषु स्थितं परस्परनिक्षिप्त । सम्मति वेमःकायमधिष्ठत्यानन्तरपरस्परं ' अगर्णिमि सचविशो ' इत्यस्वयं
 व्याख्यानयति—

विज्ञायमुम्भुरिगालमेव अप्यत्पत्तसमजाले । बोधंते सचदुग जंतोलिचे य जयणारु ॥ ५४९ ॥

व्याख्या—इह समया बद्धिः, तद्यथा-विषयातो मुम्भुरोऽङ्गारोऽप्राप्तः प्राप्तः सम्ज्वालो व्युत्क्रान्तम् । तत्र यः स्पष्टतया प्रथमं नोपल-
 भ्यते पश्चात्पिन्यनमत्सेपे प्रवर्द्धयान् स्पष्टमुपलभ्यते स विषयात्; आपिहृत्वा अर्थविषयाता अधिकृणा मुम्भुरः, ज्वालारहितो षड्विंशारः,
 य पुनश्चुष्ट्या चयति स्यापितं पिठरं ज्वालाभिर्न प्रामोति सोऽप्राप्तः, य पुनर्ध्वोऽभिः पिठरं युधे सृष्टति स प्राप्तः, या पुनः पिठरस्य
 मुम्भुरूर्ध्वमपि पावत्कर्णो ज्वालाभिः सृष्टति स सम्ज्वाळ, यस्य पुनर्ज्वालाः पिठरकर्णाभ्यामूर्ध्वमपि गच्छन्ति स व्युत्क्रान्तः, एते सप्त
 भेदास्तेन कायस्य, तत्रैकैस्मिन् भेदे द्विरु, तद्यथा-अनन्तरनिक्षिप्तं परस्परनिक्षिप्तं च, तत्र यद्विषयात्वादिकूपे षडौ मण्डन्नादि निक्षिप्त
 तदनन्तरनिक्षिप्तं, यत्पुनरपेक्षपरि स्यापिते पिठरादौ निक्षिप्तं तत्परस्परनिक्षिप्तं, तत्र सप्तानां भेदानां मध्ये क्मेव तमेव वा भेदमधिकृत्य
 ' यन्त्रे ' इत्थुरसपाकस्थाने कट्यादावौ ' भवत्त्रिसे ' मृषिकास्वरष्टिते यतनया परिष्ठाटिपरिशरेण ग्रहणमित्थुरसस्य कल्पते । सम्पत्येनामेव
 गार्था व्याख्यानयन् प्रथमतो विषयात्वादीनां स्वरूप गार्थाद्वयेनाह—

विज्ञातचि न वीसद् अग्गी वीसेद् इधणे छुटे । आपिगल अगणिकणा मुम्भुर निज्जाल इगाले ॥ ५५० ॥

अप्यथा च चतुर्थे जाला पिठर तु पचमे पत्ता । छुटे पुण कण्ठसमा जाला समद्विच्छिया चरिमे ॥ ५५१ ॥

व्यास्या—सुगमं । नवरम् 'अप्यथा च बन्तये जाला' इति षत्वुर्वेज्यातास्ये मेदे पितरसमासा क्वाका श्रष्टव्या, एषमन्यप्राप्यस
 रागनिका कर्पो । सम्भवति 'मनोनिधे य जपणाए' इत्यनपव व्याचिस्पासुरार—

पासोलिच कडाहे परिसाढी नतिय तपि य विसाल । सोवि य अधिरच्छूढो उच्छुरतो नाहउसिणो य ॥५५२॥

व्यास्या—इ यदीति सर्षत्राभ्यादियदे, यदि क्यार—पितरविशेषः सर्वतः पार्श्वेषु मृत्कियाज्जिहो भवति दीयमाने चेच्चुरसे
 पदि परिश्रान्तोपगाये तदपि च क्याररूपं माननं यदि 'विशालं' विशालमुत्वं भवति, सोऽपि चेच्चुरसोऽचिरसित इति क्त्वा यदि
 नात्युष्णो भवति क्त्वा स दीयमान इच्चुरसः क्लृप्ये, इ यदि दीयमानस्येच्चुरसस्य क्यमपि विन्दुर्बहिः पतति तर्हि स लेप एवानर्षवे, न
 तु शुद्धीमरूपस्थितेगस्कायमग्ये पतति तदाः पार्श्वोक्त्सि इति क्यारस्य विशेषणपुक्तं, तथा विशालमुत्सादाच्छुष्यमाण उदञ्चनः पितरस्य
 बर्णे न लगति त्वो न पितरस्य भङ्ग इति न तेनाःक्ययविराधनेति विशालकरणम्, अनत्युष्णार्णे तु करणं स्वपमेव वस्यति । सम्भ-
 द्युदकमपि क्त्य विशेषमार—

उसिणोवर्गपि धेप्पइ गुडरसपरिणामियं अणन्चुसिण । जं च अघट्टियकञ्चं घट्टियपढणंमि मा अगगी ॥ ५५३ ॥

व्याख्या—उष्णोवक्त्यपि गुडरसपरिणामितमनस्युष्णं शुद्धे, किमुक्तं भवति ?—यत्र क्तारे गुडः पूर्वं क्यितो भवति, तस्मिन्नि-
 शितं अल्मीपचतुमपि क्यारसंत्कगुडरसमिधणात् सत्त्वरमविधीयवति, ततस्त्वदनस्युष्णमपि क्लृप्ये, अत्रापि पार्श्वोक्त्सि क्यारस्यितमप-
 रिशादिमयेति विशेषणद्वयमनुपास्यमपि श्रष्टव्यं, तथा 'यदघटितकर्णं' न यस्मिन् दीयमाने पितरस्य कर्णोवुदञ्चनेन मविशता निर्गच्छता

वा पट्टयेते तृतीयमान कल्पयेते, सत इत्याह—'घट्टियपट्टणमि मा अग्गी' उदञ्चनेन प्रविशत्वा निर्गच्छता वा पिठरस्य कर्णयोर्घट्टयमानयो
 छेपस्योद्भस्य वा पतनेन माऽभिविराध्यतेतिष्ठत्या, पतेन च वस्यमाणपोढञ्चमङ्गानामायो मङ्गो दृशित । सम्प्रति तानेव पोढञ्च म
 द्रान् दर्शयति—

पासोलित्तकडाहेऽनञ्चुसिणे अपरिसाढऽघट्टंते । सोलसमगत्रिगप्पा पढमेऽणुजा न सेसेसु ॥ ५५४ ॥

व्याख्या—'पार्श्वोवत्सि' क्त्वाह, अनत्युज्जो वीयमान इधुरसाधिः, अपरिसादिः परिश्राटपभावः, 'अघट्टंते' इति उदञ्चनेन
 पिठरकर्णपट्टने, इत्यमृनि चत्वारि पदान्यपिठृत्य पोढञ्च मङ्गा भवन्ति । मङ्गानां चानयनार्थमियं गाथा—

प्यसमदुगअग्भासे माण भगाण तेसिमा रयणा । एगतारिय लडुगुर दुगुणा वुगुणा य वामेसु ॥ ५५५ ॥

अस्या व्याख्या—इह यावतां पदानां मङ्गा आनेतुमिष्यन्ते तानन्त्ये द्विका ऊर्ध्वोपाक्रमेण स्याप्यन्ते, ततस्तेषामभ्यासे सति
 यदन्तिमे द्विके समागच्छति तत्रङ्गानां 'मानं' प्रमाणं, तथाहि—इह चतुर्णां पदानां मङ्गा आनेतुमिष्टास्त्वत्स्वारो द्विका ऊर्ध्वोपाक्रमेण
 स्याप्यन्ते, ततः प्रथमो द्विको द्वितीयेन द्विकेन गुण्यते, सात्वात्स्वारः, तैस्त्वृतीयो द्विको गुण्यते जावा अष्टौ, तैरपि चतुर्थो द्विको गुण्यते,
 नावाः पोढञ्च, एतान्त्वमचतुर्णां पदानां मङ्गा भवन्ति, येषां च पुनर्मङ्गानामेषा रचना, मथमपङ्कतेकान्तरितं छपुगुर, प्रथमं छपु ततो
 गुर, पुनर्छपु पुनर्गुर, एवं याक्त् पोढञ्चो मङ्गः, ततः मङ्गापकापेक्षया 'वामेपु' वामपान्तेषु द्विगुणद्विगुणा छपुगुरवः, तद्यथा—द्वितीयपङ्को
 प्रथमं द्वौ छपू त्वो द्वौ गुरू त्वो द्वौ मूयोजपि द्वौ छपू एवं याक्त्पोढञ्चो मङ्गः, तृतीयपङ्को प्रथमं चत्वारो छमवः, ततश्चत्वारो गुरवः,

हरियाइअण्तरिया परपरं पिठरगाइसु वणामि । पूपाइ पिठणतर भरए कुठघाइसु इयर ॥ ५५७ ॥

व्याख्या—' वने ' वनस्वविषये ' अन्तरनिक्षिप्तं ' इतिवादिषु सचिष्वीशिकाप्रसृतिषु अन्तरिता निक्षिप्ता अपुपादय इति श्लेष, इतिवादीनामेषोपरि स्थितेषु पिठरादिषु निक्षिप्ता अपुपादयः परस्परनिक्षिप्तं, तथा बलीबर्वादीनां पृष्ठेऽन्तरनिक्षिप्ता अपुपादयश्चत्सेऽन्तरनिक्षिप्तं, बलीबर्वादीपृष्ठ एव भरके कुठुपादिषु वा माबन्धे निक्षिप्ता मोषकादयः परस्परनिक्षिप्तम् । इह सर्वान्तरनिक्षिप्तं न प्राज्ञं, सचिषसङ्घटनादिवोपसम्भवात्, परस्परनिक्षिप्तं तु सचिषसङ्घटनादिरिहारेण यत्नया ग्राह्यमिति सम्प्रदायः । उक्तं निक्षिप्तस्य स्य, अथ पिरितद्वारमाह—

सचिषे अचिष्वचे मीसग पिहियमि होइ चउभंगो । आइतिगे पढिसेहो चरिमे भंगमि मयणा उ ॥ ५५८ ॥

व्याख्या—इह ' सचिषे ' इत्यादौ सप्तमी श्लोकार्थे, ततोऽप्यर्थे—सचिषेनाचिषेन मिश्रेण वा पिरिते चतुर्भङ्गी भवति, अत्र ज्ञातापेक्षचर्नं, तेन विस्रजचतुर्भङ्गो भवन्तीति द्रष्टव्यं, तत्रैका सचिषमिषपदाभ्यां, द्वितीया सचिषाचिषपदाभ्यां, तृतीया मिषाचिषपदाभ्यां, एतन्न सचिषेन सचिषं पिरितं, मिश्रेण सचिषं, सचिषेन मिष, मिश्रेण मिषमिति प्रथमा चतुर्भङ्गी, तथा सचिषेन सचिषं पिरितम्, अचिषेन सचिषं, सचिषेनाचिषम्, अचिषेनाचिषमिति द्वितीया चतुर्भङ्गी, तथा मिश्रेण मिषं पिरितं, मिश्रेणाचिषम्, अचिषेन मिषम्, अचिषेनाचिषमिति तृतीया । एतन्न गायार्थेऽस्तुषुच्यवचनात् भयमचतुर्भङ्ग्यां सर्वेष्वपि मङ्गेषु न कल्प्यते, द्वितीयश्लोकी यचतुर्भङ्गिकपोस्तु मत्सेकमादिषु २ षिषु मङ्गेषु न कल्प्यते इत्यर्थः, चरमे तु मङ्गे भजना, सा च ' गुरुमुखे 'त्यादिना स्वयमेव कल्पति । सम्प्रति चतुर्भङ्गीभयविषयाथन्तरमाहकल्पनेऽतिशेषमाह—

जहू चैव उ निखिखचे संजोगा चैव हौति भगा य । एमेव य पिहियमिवि नाणचमिणं तइयभगे ॥ ५५९ ॥

ध्यास्या—यथैव 'निश्चित' इति निश्चितद्वारे सचिचाचिचमिथानां संयोगाः प्रागुक्ताः यथैव च सचिचपृथिवीकायः सचिचपृथिवीकायस्योपरि निश्चित इत्येवं स्वस्थानपरस्थानापेक्षया चतुर्भङ्गीप्रयभङ्गेज्वैकस्मिन् मन्त्रे पट्प्रिञ्चत् पट्प्रिञ्चदेदा चत्काः, सर्वसङ्ख्यया चत्वारि शतानि द्वाप्रिञ्चदधिकानि, तथाऽप्रापि विरिद्धारे द्रष्टव्याः, तथाहि—प्रागिवात्रापि चतुर्भङ्गीप्रयम्, एकैकस्मिन् मन्त्रे सचिचः पृथिवीकायः सचिचपृथिवीकायेन पिरित इत्यादिरूपत्वात् स्वस्थानपरस्थाने अचिच्छत् पट्प्रिञ्चत् पट्प्रिञ्चदेदा, सर्वसङ्ख्यया (श्रवणानि) चत्वारि द्वाप्रिञ्चदधिकानि भङ्गानां । नवरं द्वितीयद्वीपचतुर्भङ्गयोः प्रत्येकं सुवीये मन्त्रेऽन्तरपरम्परमार्गणवियौ निश्चितद्वाराविदं—यस्यमाणं नानात्वमवसेयं, निश्चितेऽन्वेन प्रक्षारेणान्तरपरम्परमार्गणा कृत्वा अत्र त्वन्वेन प्रक्षारेण करिष्यते इति भावः । तत्र सचिचपृथिवीकायेनाबल्लभं मण्डकमिदं सचिचपृथिवीकायान्तरपिरिदं, सचिचपृथिवीकायगर्भपिठराविरिदं सचिचपृथिवीकायपरम्परपिरिदं, तथा रिमादिनाऽप्यष्टमं मोदकमिदं सचिचाष्ठाथान्तरपिरिदं रिमादिगर्भपिठरादिना पिरिदं सचिचाष्ठायपरम्परपिरिदं । सचिचतेजस्त्रयादिविरिसमन्तरं परम्परं च गायद्द्वयेनार—

अगारधुवियार्दं अणस्तरो संतरो सरावार्दं । तत्येव अह्र वाऊ परंपर वत्यिणा पिहियु ॥ ५६० ॥

अह्रं फलाइपिहितं वणमि इयरं तु छञ्चपिठराई । कञ्चथसचाराई अणंतराणंतरे छंटे ॥ ५६१ ॥

ध्यास्या—इह यदा स्यास्यादौ संस्वेदिमावीनां मध्येऽद्वारं स्यापयित्वा रिङ्गवादिना वासो वीयते क्वा तेनाद्वारेण केषाञ्चि

त्सस्वदिमादीनां सप्तशोऽस्वीति वा भ्रमन्वरविहिताः, आविश्वद्याचनकादिकं मुर्धुराविस्मिभ्रमन्वरपिहितमवगन्तव्यम्, अङ्कारस्युतेन षण्णादिना स्यगित पिठरादि परस्परपिहितं । तथा 'तत्रैव' अङ्कारवृषिपादौ 'आर'सि अतिरोहितमन्तरपिहितं षायोर्द्वैष्टव्यं, 'यथा प्रिस्वत्र षायु'रिति वचनात्, समीरणश्रुतेन तु षस्विना, उपलक्षणमेकत्वं, षस्विद्यतिसमृदिना विशिष्य परस्परपिहितमन्तरेण । तथा 'मने' वनस्यतिस्त्रयविषये ऋज्जदिना 'आर'सि अतिरोहितेन पिहितमन्तरपिहितं, 'छन्शक्तिरादौ' छन्शक्त्यास्यादौ स्थितेन फलादिना पिहितम् 'इपरं' भिति परस्परपिहितं । तथा 'प्रसे' प्रसक्त्यापिषये ऋच्छयेन सञ्चारादिना च-कीटिकापङ्कपादिना पस्पिहितं तदनन्तरपिहितं, कच्छयसञ्चारादिगर्भपिठरादिना पिहितं परस्परपिहितम्, शानन्वरपिहितमच्छ्वयं, परस्परपिहितं तु षतनया प्राप्तं । यदुक्तं—'चरमे षगमि भयणा च' इति, तद्वास्यानपभार—

गुरु गुरुणा गुरु लहुणा लहुय गुरुण दोऽत्रि लहुयाद् । अच्चित्तेणत्रि पिहिण् चठमंगो दोसु अगगेज्ज ॥ ५६३ ॥

व्याख्या—'अच्चित्तेनापि' अच्चित्ते देये वस्तुनि पिहिते 'चतुर्मङ्गी' षस्वारो मङ्गाः, तथया-गुरु गुरुणा पिहितमित्येको मङ्गः, गुरु ऋपुनेति द्वितीयः, लघु गुरुणेति तृतीयः, 'दोबि लहुयाद्' वि लघु लघुना पिहितमिति चतुर्थः । एतेषु च चतुर्षु मङ्गेषु मन्त्रे द्वयोः-प्रथमतृतीययोर्भङ्गन्योऽप्राण, गुणद्वयस्योत्पादनं क्रयमपि तस्य पाठे पादादिमङ्गसम्भवात्, ततः पारिशेष्याद् द्वितीयचतुर्थयोर्प्राणिसुभ्रवचदोषा-भावात्, देयवस्तुनाधारस्य शिवादेर्गुरुत्वेऽपि ततः क्तोऽटिकादिना वानसम्भवात् । उक्तं पिहितद्वारात्—

सच्चित्ते अच्चित्ते मीसग साहारेण य चठमंगो । आङ्गतिण् पडिसेहो चरिमे भंगमि भयणा च ॥ ५६३ ॥

व्यास्या—इह पेन मात्रकेण कृत्वा मकारादिकं दातुमिच्छति दात्री तत्रान्यददातव्यं किमपि सचिषमाचिचं मित्रं षाड्स्थित सतस्त्व-
 दन्यत्र मूर्ध्यादौ सिद्ध्वा तेनान्यरावति, तत्र कदाचित्सचिषेषु पृथिव्यादिषु मध्ये क्षिपति कदाचिषचिषेषु कदाचिषनिमेषु, सेषणं च
 संहरणमुच्यते, ततः सहरणे साचिषाद्यभिष्टस्य चतुर्भङ्गी, अत्र जातावेकप्रचनं, विस्रबतुर्महयो भवन्तीत्यर्थः, तयारि-एक-चतुर्भङ्गी
 सचिषमिषप्रदाभ्यां, द्वितीया सचिषाचिषप्रदाभ्यां, मिषाचिषप्रदाभ्यां दृवीयेति, तत्र सचिषे सचिचं संहृतं मिभे सचिचं सचिषे
 मिथं मिथे मिषमिति प्रथमा चतुर्भङ्गी, तथा सचिषे सचिचं संहृतम्, सचिषेऽचिषम्, अचिषेऽचिषमिति द्वितीया,
 तथा मिथे मिथं संहृतम्, अचिषे मिथं, मिथेऽचिषम्, अचिषेऽचिषमिति तृतीया । अत्र गावापर्यन्तुदुग्दसामर्ष्योत्प्रायमचतुर्भङ्गीकायाः
 सर्वेष्वपि भद्रेषु प्रतिषेधः, द्वितीयतृतीयचतुर्भङ्गीकयोस्तु 'आदिभिके' आदिभेषु त्रिषु भद्रेषु प्रतिषेधः, चरभे भजना । अधुना ।

चतुर्भङ्गीप्रपसत्प्रवान्तरमङ्गक्यनेऽतिदेशमार—

जह चैव उ निक्खित्से संजोगा चैव ह्येति भगा य । तह चैव उ साहरणे नाणत्तमिण तइयभगे ॥ ५९४ ॥

व्यास्या—यथैव 'निक्षित्ते' निक्षित्तदारे सचिषाचिषमिषप्रदानां संयोगा कृताः, यथैव च सचिषपृथिवीक्याः सचिषपृथिवीका
 यस्योपरि निक्षित्त इत्येवं स्वस्थानपरस्थानापेक्षया चतुर्भङ्गीप्रपमङ्गल्लेकैकस्मिन् भद्रे पद्विभक्तु पद्विभक्तद्वा उक्ताः, सर्वसङ्ख्यया षत्वारि
 द्रुत्वानि द्वात्रिंशदधिकानि मद्धानां, तथाऽत्रापि संहृष्टदारे द्रष्टव्या, तयारि-प्रागिवाप्रापि चतुर्भङ्गीप्रपमेकैकस्मिन् भद्रे सचिषः पृथिवीक्याः
 सचिषपृथिवीक्यामप्ये संहृत इत्यादिरूपतया स्वस्थानपरस्थाने अभिङ्खत्य पद्विभक्तु पद्विभक्तद्वा, सर्वसङ्ख्यया मद्धानां षत्वारि द्रुत्वानि
 द्वात्रिंशदधिकानि । नपर द्वितीयतृतीयचतुर्भङ्गीक्यो मस्येक दृवीये भद्रेऽन्तरपरम्परमार्गणाविधौ निक्षिप्त्वापिदिद वस्यमाण

नानात्वमवरोधं, निशिक्षद्वारेऽप्येन मकारेणानन्तरपरस्परमार्गणा कृष्या अप्र तु संवद्वारेऽप्यथा करिष्यते इति भावः । तदेवान्यथात्वं
दर्शयन् सहरणलक्षणमाह—

मत्सेण जेण दाहिइ तत्थ अदिज्जं तु होज्ज असणार्इ । छोडु तयससहिं तेण वेई अह होइ साहरण ॥ ५९५ ॥

व्याख्या—येन मात्रकेण दास्यति दात्री तत्रादेयं किमप्यस्ति 'अश्वनादिकं' मत्कादि सचिचपृथिवीकायादिकं वा, ततस्त्व
'अदेयम्' अन्यत्र स्यानन्तरे शिल्वा ददाति 'अह'सि एवत्संहरणं, एव एच्छक्षणानुसारेणानन्तरपरस्परमार्गणा अनुसरणीया, तद्यथा—
सचिचपृथिवीकायमये यदा संहरति तदाऽनन्तरसचिचपृथिवीकायसंवद्व, यदा तु सचिचपृथिवीकायस्योपरि स्थिते पिठरादौ संहरति तदा
परस्परया सचिचपृथिवीकाये सहत्वम् । एवमन्वयादिव्यपि भावनीयम् । अनन्तरसहत्वे न ग्राह्य, परस्परसहत्वे सचिचपृथिवीकायाप्यध्वने
प्राप्तमिति । सम्मति द्वितीयतृतीयचतुर्भङ्गीसत्क तृतीय भङ्गमाश्रित्य येषु वस्तुषु मात्रकस्थितमदेयं वस्तु संहरति तान्युपदर्शयति—

भूमाइएसु तं पुण साहरण होइ छसुवि काएसु । जं तं तुहा अचिचं साहरणं तत्थ चठमगो ॥ ५९६ ॥

व्याख्या—चतुर्भङ्गस्थितवस्यादेयस्य वस्तुनः संहरणम् 'भूम्यादिकेषु' सचिचपृथिवीकायाविषु षट्सु जीवनिष्पद्येषु 'भवति'
जायते, तत्र धानन्तरोक्तमनन्तरपरस्परमार्गणमवधार्यम्, अनन्तरोक्त एव च कल्प्याकल्पविधिरवधारणीया, तथा यत्संहरणं द्विधाऽपि
भाषारोपेक्षया संहरियमाणोपेक्षया च अचिचमपिचे यत्संहरियते इत्यर्थः, तत्र 'चतुर्भङ्गी' वस्तुवरो मद्भाः । धानेबाह—

सुके सुक पढमो सुके उछ तु विइयमो मगो । उछे सुक तइओ उछे उछं वउत्थो उ ॥ ५९७ ॥

व्याख्या—शुक्ले शुक्ल संज्ञामिति प्रथमो मन्त्रः, शुक्ले आर्द्रमिति द्वितीयः, आर्द्रं शुक्लमिति तृतीयः, आर्द्रं आर्द्रमिति चतुर्थं—
 प्रथमेके चतस्रसो सुक्काईपसु चतसु मंगेसु । योवे योत्र योवे बहु च विवरीय दो अन्ने ॥ ५६८ ॥

व्याख्या—(शुक्कादिषु) शुक्ले शुक्लं संज्ञामित्यादिषु अतुर्व्यपि मङ्गेषु मन्त्रे एकैकस्मिन् मङ्गे चतुर्मेक्री, तद्यथा—स्तोके शुक्ले
 स्तोकं शुक्लं, स्तोके शुक्ले षड् शुक्लं, 'विवरीय दो अन्ने'सि एतद्विपरीतो दो अन्नो मन्त्रो प्रष्टव्यो, तद्यथा—शुक्ले षड्के स्तोकं शुक्लं
 षड्के शुक्ले षड् शुक्लमिति, एष शुक्ले आर्द्रमित्यादिषु षिषु मङ्गेषु स्तोके स्तोकामित्यादिरूपा चतुर्मेक्री मन्त्रेक मावनीया, सर्वस
 त्प्रथया पोट्टम मन्त्राः । अत्र कल्प्याकल्पविधिमाह—

अरय उ योवे योव सुक्के उछ च छुहइ तं मन्त्रं (गिज्जे) । जइ त तु समुक्सेउं योवामार वलइ अन्न ॥५६९॥

व्याख्या—एष तु मङ्गं स्तोके शुक्लमात्रशुक्ले च सद्य मवति तदपि शुक्ले शुक्लं कल्पते एव, अथवा शुक्ले आर्द्रं वाच्यमावाद्रं
 शुक्लमार्द्रं आर्द्रं वा वदा तद्वाचं, न क्षेत्रं, कुतः ! इत्याह—'अर्द्रं' इत्यादि, यदि सदावेपं वसु 'स्तोकामारं' बहुभाररहितमन्त्र
 समुदासिष्यान्वइति वरि तत्कल्पते नान्यथा । षड्के च संक्षिप्तमार्गं बहुभार मवति, ततः शुक्ले शुक्लमित्यादिषु चतुर्व्यपि मङ्गेषु
 मन्त्रेकं स्तोके स्तोकं षड्के स्तोकामिति मयसवतीमयङ्गी कल्पते, न द्वितीयचतुर्यौ । एष दोषानाह—

उक्तेवेने निक्खिन्वे महल्लमाणमि दुच्च वइ बाहो । अचियत्त बोच्छेओ छक्कायधहो य गुक्मत्ते ॥ ५७० ॥

व्याख्या—'माति भानेने' प्रसूतादेयसस्तुभारशुक्ले गुस्मानकरूपे 'उत्तेपे' इत्याद्यमाने 'निसेपे' निक्षिप्यमाने वात्र्याः

ससत्त्वेण य दृष्ट्वेण लिचिहृत्या य लिचिमत्तौ य । सुष्ठ्वर्चती साहारणं व वित्ती य चोदियं ॥ ५७९ ॥
पाहुडियं च ईवती सपञ्चवाँया परं च उदिरसि । आमोगमैणामोगेणै वलती वज्जणिज्जा ए ॥ ५७७ ॥

व्याख्या—शाखादृपो घर्जनीया इति क्रियायोगः, तत्र 'पाल' जन्मतो वर्षाष्टकाभ्यन्तरवर्षी, ? 'हृद्दः' सप्तविपर्षाणां मतान्तरापेक्षया षट्त्रिपर्षाणां वोपरिवर्षी २ 'मघः' पीतमादिरादिः ३ 'सन्मघः' इत्यो ब्रह्मसूरीतो वा ४ 'वेपमानः' कल्पमानशरीर ५ 'ज्वरितः' ज्वररोगपीडितः ६ 'अपयः' चक्षुर्विकलः ७ 'प्रगस्थिः' गलस्कृष्टः ८ 'आरुढः' पायुक्त्योः काष्ठमयोपानयोः ९ तथा 'इस्तान्दुना' कात्पिपयकृष्टमपययनेन १० 'निगदेन च' पावविपयलोहमयबन्धनेन कदा ? 'इस्वाम्यां पावाभ्यां वा विषमिषिच्छलत्वात्' १२ 'भिराशिक' नपुसकः १३ 'गुर्विणी' आपक्षसखा १४ 'वालवत्सा' स्तन्योपजीविशिशुका १५ 'सुआना' भोजनं कुरेती १६ 'घुमुळिबी' यस्यादि मगधी १७ 'भर्जमाना' बृहणं कठिच्छकादौ घनस्फर्दीन् स्फोटयन्ती १८ 'वल्यन्ती' घट्टेन गोचूमादि घूर्णयन्ती १९ 'कण्ठयन्ती' तद्वृत्तले तण्डुलादिकं छटयती २० 'पिपन्ती' शिलायां तिलामसकादि मधुप्रन्ती २१ 'पिडुयन्ती' पिडनेन कृत्वादिकं विरलं कुरेती २२ 'कञ्चन्ती' कर्पास कोठिन्यां सोठयन्ती २३ 'कुंक्ती' कर्चनं कुरेती २४ 'मधुप्रती' क्वं कृताभ्यां पौन पुन्येन विरलं कुरेती २५ 'पदकयव्यप्रहस्य' पदकामयुक्तास्ता २६ तथा भ्रमणस्य भिन्नादानाप वानेव पदकयान् भूमौ निसिष्य ददती २७ तानेव पदकयान्यगाहमाना पादाभ्यां घालयन्ती २८ 'सहृद्यन्ती' तानेव पदकयान् श्रेपशरीरादप्येन सृष्टयन्ती २९ 'आरममाणा' तानेव पदकयान् विनाशयन्ती ३० 'संसकेन' घृष्यादिना द्रव्येण 'लित्तास्ता' खरशिट्वास्ता ३१ तथा तैनेव द्रव्येण दृष्यादिना ससत्केन 'भिममात्रा' खरशिट्वामात्रा ३२ 'बद्धवयन्ती' महत्पिठरादिकमुद्धरये तन्मरुपाद्दती ३३ साधारण

पाहूनं स्तकं ददवी १४ तथा चौरिवं ददवि(वि) तथा चौरिवं दयन्वि(न्वि) १-२ माशुतिकं स्वापयन्ती-अप्रकूरादिनिमिषं मूल-
 स्यात्या आशुव्य स्यगनिकादौ मुञ्चन्ती १६ 'समत्यपाया' सम्भाळ्यमानापाया दात्री १७ तथा विवक्षितसाधुव्यतिरेकेण परम्य साब्बा
 दिक्मुद्रिय यत्स्वापिं तददवी, १८ तथा 'आभोगेन' साधूनामित्यं न कस्यत इति परिकानेऽप्युपेत्याशुर्दं ददवी १९ अथवाऽनामो
 गेनाशुर्दं ददवी ४० सर्वसदस्सया चत्वारिंशदोषाः । इह अक्षितादिद्वारेषु 'संसज्जिमेहि वज्र अगारिण्यिपि गोरसदवेहि' इत्यादिना
 ग्रन्थेन संसक्तादिदोषाणामभिधानेऽपि यश्रुयोऽप्यत्र 'संसखेण य दब्धेण लिचतूया य लिचमचा य' इत्याद्यभिधानं तदक्षेपदायकदो
 षाण्यभेकशोषद्वन्द्वार्थमित्स्वरोषः । सम्बल्येतेषामेव दापकानामपवादमभिव्यक्त्य वज्रनावर्जनविभाग्याह—

पुरति वायगाण गहण केसिसिचि होइ महयव्व । केसिची अगगहण तव्विवरीए भवे गहण ॥ ५७८ ॥

व्याख्या—' एतेषां ' बालादीनां दापकानां मध्ये केपाञ्चिमूलव आरम्य पञ्चविंशतिसङ्घानां ग्रहण भन्तीत्यं, कदाचित्
 याविषं मारुतयोमन्मुद्रिय कन्त्यते, श्रेयकालं नेति, तथा केपाञ्चित् पट्टकायञ्चस्वादीनां पञ्चदशानां इत्यादग्रहणं भिषाया, ' वद्विप
 रीते तु ' बालादिविपरिते तु वावरि मवेद्वरणं । सम्प्रति बाल्यदीनां इत्याद्विशग्रहणे धे दोषाः सम्भवन्ति ते दर्शनीया', तत्र प्रय
 म्बो बालमभिव्यक्त्य दोषानाह—

कञ्चट्टिग अप्पाहण दिन्ने असन्न गहण पज्जत्तं । खतिय मग्गणदिन्ने उञ्जाह पओस चारमढा ॥ ५७९ ॥

व्याख्या—कञ्चिदभिन्या आदिञ्च अपनेम्यो भिक्षां दया इति निमपुत्रिकाम् ' अप्यारिक्य' वि सन्दिश्य मत्त घृतीत्वा शेषं
 मगाम, गतायां तस्यां कोऽपि साधुसङ्घाटके भिक्षार्थपागक, तथा च बालिक्या तस्मै तण्डुलीद्वनो वितीर्णः, सोऽपि च सङ्घाटकमुत्सृज्याः

साधुस्थां शालिकां मुग्धतरामवगत्य लाम्ब्यद्यतो मूयो भुय उवाच—पुनर्वैरि पुनर्वैरि, तवस्तया समस्वोऽप्योदनो वृषः, तव एव
मेवं मुद्गरवृत्वकृद्भ्यादिक्रमपि, अपराधे च समागता जननी, उपनिष्ठा भोजनाय, मणिष्या च निम्नपुत्रिणा—वैरि पुत्रि ! मल्लमोदनमिति,
साऽत्रोचत्—दृष्टः समस्वोऽप्योदनः सायवे, साऽग्रधीति—शोभन कृत्वथी, मुद्गान् मे वैरि, सा मार-मुद्रा अपि सायवे सर्वे प्रदद्यात्,
एवं च पश्य किमपि सा याचते तत्सर्वं सायवे दत्तमिति द्रवीति, क्तः पर्यन्ते काञ्चिकमात्रप्रयाचत, तदपि षालिका मणति—सायवे
दृष्टमिति, ततः साऽभिनवश्राद्धिका कृष्टा सती पुत्रिकामेवपश्यद्विति—किमिति स्वया सर्वं सायवे प्रदत्तं?, सा प्रूते—स साधुर्भूयो मूयोऽ
याचत ततो मया सर्वमदायि, ततः सा सायोरपरि कोपानेशमाविशन्ती सूरिणामन्तिक्रमगत, अषकृयश्च सकलमपि साधुहृत्तान्त,
यया भवदीयः साधुरित्यमित्थं मत्पुत्रिकायाः सक्ताश्चायाधित्वा याधित्वा सर्वमोदनादिक्रमानीतयानिति, एव तस्यां मत्वा द्दन्देन
कृपयन्त्यां द्दन्दधरणतः प्रातिवैशिमकननोऽप्योऽपि च परम्यरया मूयान्मिच्छितो श्रवश्च सर्वैरपि साधुहृत्तान्तः, ततो विदृषति श्वेऽपि
कोपावेश्च साधूनामयर्णवार्धं—नूनममी साधुवेषविदम्बिनधारमय इव लुप्यन्त न साधुस्मृत्ता इति, ततः प्रवचनावर्णवादापनोदाय
सुरिभिस्त्वस्या सर्वजनस्य च समस्त स साधुनिर्मस्योपकरणं च सकलमाद्यु वसतेर्निष्काशितः, तव एवं तस्मिन्निष्काशिते श्राविकायाः
कोपः श्रमभगम्, ततः मूर्तिणां क्षमाश्रमणमादायोक्तथी—मगवन् ! मा मन्त्रिमियमेप निष्कारयतां, क्षमस्वैकं ममापराधमिति, ततो
मूयोऽपि यवानरसाधुः शिशित्वा मवेक्षितः । सूत्रं सुगमं । नवरम् 'उद्गार पयास चारमदा' इति, ल्लेके उद्गारः ततो ल्लोकस्य
मन्द्रेपभावतधारमय इव लुप्यन्त ममी न सायश्च इत्यवर्णवादः । यत एवं पालान्निष्ठाप्रणे दोषास्त्वतो पाश्चान्न ग्राह्यमिति । सम्मति स्यवि
रदायकदोषानार—

धेरो गलत्तललो कपणहत्यो पडिज्ज वा देतो । अपहुत्ति य अचियच एगथरे वा उमयओ वा ॥ ५८० ॥

व्याख्या—अत्यन्तस्वविरो हि प्रायो गल्लालो भवति, ततो देयमपि वस्तु लालया खरणित्तु भवतीति तद्गहणे लोके जुगुप्सा, तथा क्रम्यमानास्वो भवति, तसो इत्कम्पन्नश्चारेयं वस्तु मूयो निष्पत्ति, तथा च पद्भीषनिक्कायविराचना, तथा स्वयं वा स्वविरो दवभिपत्वे, तथा च सति तस्य पीढा मूम्याभितपद्भीषनिक्कायविराचना च, अपि च प्रायः स्वविरो घृहस्यामसुः—अस्वामी भवति, तदस्तेन वीर्यानेन मसुरेप इति विद्विन्स्य घृहे स्नामित्वेन नियुक्तस्यापियच—श्लेषः स्यात्, स चैकतरस्मिन्—साधौ हृद्रे वा, यद्वा—उभयोरपीति । मचोन्मचात्पाधित्य दोपानार—

अवयास भाण(घाय)भेओ वमण असुइत्ति लोगगरिहा य । एए चेव उ मचे वमणत्रिवज्जा य उम्मत्ते ॥ ५८१ ॥

व्याख्या—‘मत्त’ कदाचिमत्तया साधोराल्लिन्न खिदधाति, तथा कोडपि मत्तः मदन्नद्विविहत्तया रे मुण्ड ! किमप्रा पाव ? इति सुवन् घातमपि विदधाति, भाग्न वा भिनधि, यद्वा कदाचित्पीतमासवं यदानो भमति, धर्म्य सायु साधुपात्रं वा खर प्यति, ततो लोके जुगुप्सा, विगमी साधवोऽशुचयो ये मचावपीत्यं भित्तां घृहन्तीति, तत एवं यतो मचेऽवपासादयो दोपास्वत्साम्न ततो प्राणम्, एत एवाच्छिक्कनादयो दोपा वपनवर्मा उन्मयेऽपि, तस्मात्ततोऽपि न प्राणम् । सम्प्रति षपितववरिवाधाभिस्य दोपानार—
 धेविय परित्ताढणया पासे व छुमेज्ज माणभेओ वा । एमेव य जरियमिन्नि जरत्सकमणं च उड्ढाहो ॥ ५८२ ॥

व्याख्या—वैपिताण्डः सक्कशात्रिताप्राले देयमस्तुनः परिचादनं भवति, यद्वा पात्रे साधुमात्रनाद्धरिः सर्वतोऽपि देयं वस्तु

शिवित्, यद्वा येन स्यात्त्यादिना भाजनेन कृत्वा भिक्षामानयति तस्य म्रुमौ निपाते भेद-स्फोटनं स्यात्, एवमेव ज्वरितेऽपि घोषा मावनीयाः, किं च-ज्वरिताद्वारेण ज्वरसरत्क्रमणमपि सापोर्भवेत्, तथा जने जगुरो-यपाऽशो ! अपी आहारलम्प्य यदित्यं ज्वरपी षिवाद्यपि भिक्षां गृह्णन्तीति । अथगलकुष्ठान्वाधित्स बोपानार-

उग्राह कायपहण अघे मेओ य पास लुहण च । तद्वोसी सक्रमण गलत्तभिसभिन्नवेहे य ॥ ५८३ ॥

व्याख्या-भन्याद्विज्ञाप्रहणे जगुराः, स घायम्-मरो ! मपी औधरिका यदन्वावपि भिषां दातुमञ्जदुक्तो भिक्षां गृह्णन्तीति, तथा 'अचा' अपश्यन् पादाभ्यां मूम्याधिवपद्नीबनिक्रमयावं विदधाति, तथा लोष्ट्वादी स्वस्थिः सन् म्रुमौ निपेतेत्, तथा च साति भिक्षादानायोस्यादितरस्वष्टरीतस्याख्याविभाजनमङ्गः, तथा स देये बहु पार्श्वे-भाजनवद्विस्वात् प्रक्षिपेददर्शनत्, तस्माद्वादापि न प्राप्तम् । तथा त्वग्दोषिणि, किञ्चिच्छिष्टे ? इत्याह-'गल्मश्चभिन्नवेरे' आर्पित्वाद्वापत्यासेन पदयोजना, सा चैव-'दृश्यम्' अतिशयेन 'गल्म' अर्द्धपर्यन्तं रुधिरं च परिर्विन भिन्नम-स्फुटितो देशे यस्य स तथा वस्मिन् दावरि 'सङ्क्रमणं' कुष्ठव्याभिसङ्क्रान्तिः स्यात्, तस्माच्चतोऽपि न प्राप्तम् । सम्मति पादुक्त्वादिषतुष्टयदोपानार-

पाडयतुरुत्थपहण वधे परियान असुइस्मिता य । करच्छिन्नासुइ खिसा ते स्थिय पायेऽत्रि पहण च ॥ ५८४ ॥

व्याख्या-पादुक्त्वात्स्य भिक्षादानाय मघस्त्वः कदाचिदुःस्थितत्वेन पवन स्यात्, तथा वधे दावरि भिक्षां मयञ्जति 'परि वापः' दुर्गत्वं तस्य भवेत्, तथा 'असुइ'षि मूत्राद्युत्सर्गादौ जलेन तस्य शीघ्रकृष्णासम्भवाच्चतो भिक्षाप्रदाने लोके जुगुप्सा, यथा-

अभी अशुचयो यदेतस्मात्प्यशुचिभूताद्विज्ञानापादवर्णीकि, एवं छिन्नक्रेत्रपि भिक्षां प्रयच्छति लोकैः शुगुप्सा, तथा हस्तामारेन षाचकर
 णासम्भवात्, एतन्नोपलक्षणं, तेन हस्तापात्रे येन कृत्वा भाग्नेन भिक्षां ददाति यद्वा देयं वस्तु तस्य पवनमपि भवति, तथा च सति
 पद्मीवनिक्रमव्याघातः, एत एव दोषाः पादेऽपि—छिन्नपादेऽपि दातारि ब्रह्म्याः, केवलं पादाभावेन तस्य भिक्षादानाय चल्यः प्रायो
 नियमतः 'पतन' पावो भवेत्, तथा च सति भूम्याभितक्तीविकादिकसत्त्वव्याघातः । सम्मति नपुंसकमधिकृत्य दोषानाह—

आयपरोमथवोसा अभिक्त्वगहणमि स्त्रोमण नपुसे । लोगबुगुंछा सका एरिसया नूणमेरुऽवि ॥ ५८५ ॥

व्याख्या—नपुस्के भिक्षां प्रयच्छति आत्मपरोमथदोषाः, तवारि—नपुंसकात् अमीहणं भिक्षाप्रणेतृतिपरिचयो भवति,
 अतीन परिचयात् तस्य नपुंसकस्य सायोर्येशोभो—नेदोऽयक्यः समुपजायते, तवो नपुंसकस्य साशुलिङ्गापासेचनेन द्रवस्यापि यैपुन
 सेनया कर्षण्यः, अमीहणप्रणञ्चोपादानात् क्वाचिद्विज्ञानाप्रणेतृ दोषाभावमाह परिचयायावात्, तथा लोके शुगुप्सा यथैते नपुंस-
 कावपि निकृष्टाद्विज्ञानापादवत् इति, सापूनामप्यपरि जनस्य श्रद्धा भवति—यथैतेऽपि साधनो नूनमीहणा—नपुंसकाः, कथमन्यया अनेन
 सार भिक्षाप्रणव्यागतोऽतिपरिचर्य विदप्य इति? । सम्मति गुर्विष्णीवाल्लक्से आभित्य दोषानुपदर्शयति—

गुर्विष्णि गवमे सघट्टणा उ उट्टतुवेसमाणीए । बालाई मंसुढग मज्जारई विराहेज्जा ॥ ५८६ ॥

व्याख्या—गुर्विष्ण्या भिक्षादानार्थमुचिष्ठन्त्या भिक्षां वत्सा स्वस्थाने उपविष्टन्त्याश्च 'गवमे' गर्भस्य 'सहृदुतं' सहल्लनं
 भवति, वस्मान्न तवो प्राणं, 'बालाई मंसुढग' इति, अत्राऽऽर्त्यत्वात्प्राप्त्यासेन पदयोमना, 'बाल'मिति शिशुं भूमौ मञ्जिकादौ वा निक्षिप्य
 यदि भिक्षां ददाति तर्हि सं बालं 'मार्गोपदिः' विदालकसारत्वेयादिः 'पासोऽुक्चदि' मांसलण्डं वृषकचिशुरिति वा कृत्वा 'विराचयेत्'

शिनान्भवेत्, तथाऽऽहारतरपिठितौ शुष्कौ हस्तौ कर्कशौ भवतः, ततो भिषां दत्त्वा पुनर्दोष्या इत्याभ्यां युष्माणस्य बालस्य पीडा भवेत्, ततो बालवत्सतोऽपि न प्राप्नोति । युञ्जानां मध्वनीं चाधित्य दोषानार—

मुजती आयमणे उदगं छोटी य लोगगरिहा य । पुसुलती सतचे करमि लिचे मने रसगा ॥ ५८७ ॥

व्याख्या—युञ्जाना दात्री भिषादानार्थमाचमन करोति, आचमने च क्रियमाने उदकं विराप्यते, अयं न करोत्याचमनं तारि लोके छोटिरित्कृत्वा गर्हा स्यात् । तथा ' पुसुलती ' दृष्यादि मध्वनी यदि दृष्यादि संसक्तं मयाति तारि तेन संसक्तव्यादिना लिप्से करे तस्या भिषां दत्त्वास्वेपां रसमीवानां षपो भवति, ततस्तस्या अपि इत्याश्र कस्यते । सम्मति पेपणादि कुर्वत्या दोषानुपदर्शयति—

दगनीए संघट्टण पीसणकहदल मज्जणे उहण । पिजत रुचणाई दिसे लिचे करे उदगं ॥ ५८८ ॥

व्याख्या—पेपणकण्डनदलानि कुर्वतीनां इत्यान्निशाप्रणणे उदकमीजसङ्घट्टनं स्यात्, तथाहि—पिपन्ती यदा भिषावाना-
 र्पोचिष्टति तदा पिप्यमाणविलादिसत्त्वः काश्चिन्नस्निग्धः सधिषा अपि इत्यादौ लगिताः सम्भवन्ति, ततो भिषादानाय इत्यादि
 मस्कोत्ने भिषां वा दत्त्वा भिषासम्पर्कस्वासां विरपना भवति, भिषां च दत्त्वा भिषाधयबलरपिठितौ हस्तौ जलेन मसालयेत्, ततः
 पेपणे उदकमीजसङ्घट्टनम्, एवं कण्डनदलनयोऽपि यथायोगं भावनीयं, तथा ' मर्त्रने ' भिषां दत्त्वां वेद्यालगातेन कश्चिच्छिक्षागोवृ
 मादीनां दर्शनं स्यात्, तथा पिञ्जं रुञ्जनमादिशब्दात्कर्षनमर्त्रने च कुर्वती भिषां दत्त्वा भिषावयवबलरगिन्तौ हस्तौ जलेन मसाल-
 येत्, ततस्वभाप्युदकं चिनश्यतीति न ततोऽपि भिषा कस्यते । सम्मति पट्टफायव्यग्रइत्यादिपञ्चकस्वरूपं गायार्थेनार—

लोण वग अगणि वत्थी फलाइ मच्छाइ सजिय वृत्यमि । पाणोगाहणया सघट्टण सेसकाणुण ॥ ५८९ ॥
 खणमाणी आरमणु मज्जाइ घोयइ व सिचणु किंचि । छेयविसारणमाई छिवइ छटे पुसफुवंते ॥ ५९० ॥

म्यात्था—इह सा कृत्वायम्यश्रस्ता उच्यते यस्या इत्थे समीवं एत्रणमुपकममिर्षोयुपुरितो वा बस्तिर्फल्यदिर्कं वीजपुरादिक
 मत्स्यादयो वा विपन्ते, ततः सा यथेतयो समीवल्लवण्णदीनामन्यवमश्चपि भ्रमणभिसादानार्थं मूम्यादौ निक्षिपति तदि न कल्पते ।
 तथाऽवगाहना नाम यदेतेषां पण्णा जीवन्तिकायानां पादेन सहट्टनं, भेषकायेन इत्वादिना सम्मर्सेन सहट्टनम्, आरमणया कुश्या
 दिना मूम्यादि खनन्ती, अनेन पृथिवीरूपारम्भ उक्ता, यद्वा 'मज्जती' शुद्धेन भलेन खान्ती, अथवा 'घावती' शुद्धेनोदकेन वज्जानि
 मत्सालयन्ती, यद्विषा किञ्चिद् वृक्षच्छयादि सिञ्चन्ती, एतेनाच्छायारम्भो वञ्चितः, उपलपणमेतत्, उपलपन्ती वा कुल्लरेण वैभानर
 यत्त्यादिर्कं वा सधिषवायुसृष्टमितस्वतः यत्सिपन्ती, एतेनाभिनायुसमारम्भ उक्तः, तथा शक्रादेश्छेदविशारेण कुर्वती, वप्र छेद -पुण्य
 फलादेश्छेदं विशारण-वैशमेव सण्डानां शोषणायात्पे मोचनम्, आदिश्रग्दशचण्डुलमुद्रादीनां शोषनादियरियर', यथा छिन्दती
 पठान् प्रसक्तयान् मत्स्यादीन् 'कुरुकुरुते' इति पोसहूर्णमाणान् पीडयोरुष्टव इत्यर्था, अनेन प्रसक्तयारम्भ उक्ता । इत्य पद्मीव
 निकायानारमणया इत्याद्य कल्पते । सम्प्रति पद्कायम्भ्रस्वेति पदस्य म्ब्रस्वसने म्ब्रान्तरमुपदर्शयति—

उच्छायवग्गाहत्या केई कोलाइकमलइयाई । सिद्धत्यगपुष्पाणि य सिरमि दिव्साई वज्जति ॥ ५९१ ॥

म्यात्था—केचिदाचार्यो पद्कायम्भ्रस्वेनिषपनवः 'कोलादीनि' वदपदीनि, आदिश्रग्दशकरीरादिपरिष्कारः, 'कमलइयाई'वि

कर्णे विन्दानि तथा सिद्धार्यकपुष्पाणि शिरसि वृषोभि वर्मयन्ति, इत्यग्रहणं हि किञ्च सूत्रे उपलक्षणं, तेन कर्णे शिरसि वा जीव
निकायसम्भवे वदस्ताम रूपये, तन्मतेन पदस्यव्यग्रहस्तेविपदात् पदकार्यं तद्वृद्धपन्वीत्यस्य पदस्य विशेषो दुरुपपादः ।

अन्ने भणति वससुत्रि पुसणवोसेसु नतिय तगहर्णं । तेण न वज्ज भसइ नणु गहण दायगगहणा ॥ ५९२ ॥
व्याख्या—अन्ने त्वाचार्यदेशीया भणन्ति—यया दशस्वपि षड्विचाविषु एषणावोपेषु मध्ये न वद्वहर्णं—पदकायव्यग्रहस्तेत्यु
पादानमस्ति, तेन स्मरणेन कोलादियुक्तदाश्या भिन्नाग्रहणं न वदर्थं, तदेवत् पापात्पापीयो, यत आह—‘ मण्यते ’ अप्रोचरं क्षीयते
न्नु वापस्वहणादेश्यदोपमभ्ये पदस्यव्यग्रहस्तेत्यस्य ग्रहणं विषयते, तत्कथमुच्यते—न ग्रहणमिति ? । सम्मति सप्तकिमव्यग्रहदाश्या
दिवोपानाह—

ससञ्जिमस्मि वेसे ससञ्जिमद्वञ्जलित्चकरमत्ता । संधारो ओयत्तण उक्खिण्णत्तेऽवि ते चेत्त ॥ ५९३ ॥

व्याख्या—ससञ्जिमव्यग्रहि वेने-मण्डले ससक्तिमत्ता द्रव्येण क्षिप्तः करो मात्रं वा यस्याः सा तथाविधा दाश्री भिन्नां ददवी
करादिलमान् सत्त्वान् इन्ति, वसतात्ता वक्ष्यते, तथा मातः पिठरादेश्यवर्धने ‘ सञ्चारः ’ ‘ सूचनात्सुत्र ’मिति सञ्चारिमकीटिक्रम
त्त्रेयदिसत्त्वव्यापातः, इयमुक्त मवति-महत्स्फरं यदा तदा वा नोत्पाद्यते नापि यया तथा वा सञ्चार्यते, महत्त्वादेव, किन्तु प्रयोजन
विशेषोत्पत्तौ सञ्चर, त्वस्त्वदाश्रिवाः प्रायः कीटिक्रमदयः सत्त्वाः सम्भवन्ति, ततो यदा तत्पिठरादिकमुद्रत्यं किञ्चिदवाति तदा तदा
श्रिवन्तुव्यापादः, एते च दोषा तदाव्यगनेऽपि माहति पिठरादौ, वत्रापि हि मूयो निक्षेपणे इत्यसंसर्गवतो वा सञ्चारिमकीटिक्रादि-

सम्पण्यायात', अपि च तथाभूतस्य मरुत उरपाटने वाभ्याः पीडाऽपि भवति, तस्मान्न वदुत्पाटनेऽपि भिक्षा कल्पते । सम्प्रति साधारणं चौरिकं वा वदत्या दोषानार—

साधारण बहूणं तत्पठ दोसा जहेव ठणिसिद्धे । चोरियए गहणाई भयए सुण्हाइ वा वृते ॥ ५९४ ॥

व्याख्या—बहूनां साधारणं पवि वृथापि वरिं कत्र यथा प्रागनिच्छेदो दोषा उक्तास्त्रयैश्च द्रष्टव्याः । तथा चौर्येण भुतके—कर्मक्रे-
स्तुपादौ वा ददति 'प्ररणादयः' प्ररणभन्वनवाडनादयो दोषा द्रष्टव्याः, तस्मात्ततोऽपि न कल्पते । सम्प्रति प्राश्चित्कस्यापनादिद्वार
प्रयदोषानार—

पावुठि ठवियगवोसा तिरितद्धमहे तिहा अवायाओ । बम्मियमाई ठविय परस्त परसतियं वावि ॥ ५९५ ॥

व्याख्या—प्राश्रुतिकं वत्यादिनिमित्तं सस्याप्य या वृथापि भिक्षां तत्र दोषाः भवर्चनावयः । सम्प्रति 'अपाये'ति द्वारेऽपाया-
खिथियाः, तपया—विर्यगूर्द्धमथम्, तत्र विर्यगनादिभ्य उर्द्धमुत्तरकृत्वाद्यत्वेरथः सर्पकृष्टकवेदेः, इत्थं च भिविधानाप्यपायानामस्य
तममपायं बुद्ध्या सम्मानयन्न ततो भिक्षां सुखीयात्, 'परं चोरिस्ये'ति यदुक्तं, तथा—'घार्मिकयर्थेषु' अपरसाशुकार्पेटिकमधुवि
निमित्तं यत् स्थापितं तत्तरस्य परमार्यतः सम्बन्धीति न युक्तीयात्, वद्वरणेऽववादानशेषसम्भवात्, यद्वा 'परसंतिप व'चि परस्य-
म्ननायेः सत्कं यदवति तदपि स्वयमादात् न कल्पते, अदत्तादानवोपात्, किन्तु यस्मै ग्लानाय दापितं तस्मै नीत्या दातव्यं, स श्वेन्न
युक्तापि वरिं मूयोऽपि दाभ्याः समानीय समर्पणीर्य, यदि पुनरेव दात्री वदति—यदि वगानादिन्ने न युक्तापि वरिं स्वयं ग्राहामिति,
वरिं ग्लानापप्ररणे तस्य कल्पत इति । सम्प्रत्याभोगानाभोगवायकस्वरूपमार—

सुहृन्महग विचाई वृढगहे धेविण् जयंभि सिधे । कल्लवरियं तु सदूढो देयबोऽभेण वा धरिण् ॥ ५९९ ॥

भ्यास्या—उन्मद्यो—दृष्टादिर्दृष्टप्रशुशीलादिः स चेत् शुषिर्भक्ष्य भषति तथा कृत्वात्कस्यते, नान्यथा, भेषितोऽपि यदि इह
रास्तौ भषति—न इस्तेन गृहीत किमपि तस्य पत्वति तदा तस्मादपि कस्यते, ज्वरिकावपि प्राण बरे श्चिन्ने सति, मन्वोऽपि यदि वेयं
वस्त्वन्नेन पुषादिना इव दवाधि स्वरूपेण भ्राद्भन, यदिवा स पृथान्योऽन्येन विष्टतः सन् वेयं ददाति तर्हि ततो प्राणं, नान्यथा,
श्रुवोक्तोपप्रसन्नात् । त्वग्दोषादिपञ्चकविपर्या भजनाभार—

महलभ्सूतिकुडीऽसागरिण् पाठयागए अयले । कमञ्चदे सवियारे इयरे विष्टे असागरिण् ॥ ६०० ॥

न्यास्या—‘मण्डसानि’ हृवाकारवद्वुचिन्नेपरूपाणि ‘प्रसूतिः’ मत्वादिभिवारणेऽपि चेतनाया असंविद्विद्वदुपो ष् ‘कुष्ठः’
रोगविशेषः सोऽस्यास्तीति मण्डलमसूतिद्वुशी स केच् ‘असागारिके’ सागारिकभावे ददाति तर्हि ततः कस्यते, न क्षेत्रकृष्टिनाः सागा
रिके ना पश्यति, पादुकाकरोऽपि यदि मन्वत्पञ्चमस्वानस्मिन्वस्वदा कारणे सति कस्यते, तथा ‘क्रमयोः’ पाष्योर्विद्धो यदि सविचार
इयमेवम पीठामन्वरेण गन्तु शकस्त्वतो कदापि तस्मात्कस्यते, इतरस्तु य इवमेवम गन्तुमशकः स चेदुपविष्टः सन् ददाति न च
कोऽपि त्वम सागारिको विपत्ते तर्हि त्वोऽपि कस्यते, इत्स्मदस्तु भिशां दानुमपि न मन्त्रोति, त्वम प्रतिपिच पृष, न मजना, तपच्छरणमे-
धत्, तेन छिमन्त्रोऽपि यदि सागारिकभावे ददाति तर्हि कस्यते, छिन्मपावो यपुनविष्टः सन् सागारिकञ्चऽसम्पासे मयच्छवि ततस्त्वतोऽपि
कस्यते । नपुंसकादिसहकरिक्त्वा भजनस्यह—

पढ्ग अप्पडिसेधी वेला थणजीवि इयर सध्वपि । उक्खित्तमणात्रापु न किञ्चि लङ्गं ठथतीए ॥ ६०१ ॥

व्याख्या—नपुसक्रेऽपि यदि 'अप्रविसेवी' लिङ्गापनासेवकस्त्वारि ततः कल्पये, तथाऽऽस्रस्रत्राऽपि यदि 'वेख'सि 'सूच-
नात्सूत्र' भित्तिन्यायोद्देशामास्रमात्रा भवति, नवम्मासार्थो यदि भवतीत्यर्थः, धरि स्यविरक्तस्थिकैः परिहार्यो, अर्थात्तद्विपरीताया इत्था
स्यविरक्तस्थिकानामुपकल्पये इति द्रष्टव्यं, तथा याऽपि बालवत्सा स्तन्यमात्रोपनीविधिद्युक्त्या सा स्वविरक्तस्थिकानां परिहार्यो, न ततः
स्वविरक्तस्थिकानामपि कल्पये किमपीति यावत्; यस्यास्तु बाल आशारेऽपि लङ्गति तस्या इत्थात्कल्पये, धरि प्राय' धरीरेण महान् भवति,
ततो न मार्जारोदिविराभनादोपममङ्कः, ये तु भगवन्वो भिनकस्थिक्यस्त्ये मूलत एवापभस्रत्वां बालवत्सां च सर्वथा परिहरन्ति, एवं
शुञ्जानामर्भम्यानावृत्तन्तीष्वपि भजना माननीया, सा चैवं—शुञ्जाना अनुच्छिद्यता सवी यावदप्यापि न कर्त्तुं मुत्से प्रसिपति तावच्चद
स्वात्सन्पये, भर्त्तमानाऽपि यत्सधिष्वं गोत्रूमादि कश्चिद्वेकं सित तद्भृशोषारितमन्यच नाप्यापि इत्सेन युक्ताति, अत्रान्तरे यदि साधुरायावो
भवति सा चेदवाति धरि कल्पये, तथा दलपन्वी सधिचमुद्रादिना दलपमानेन सह पष्टं मुक्तवती अत्रान्तरे च साधुरायावो भवति सा
चेतस्त्वो यद्युच्छिद्यति, अचेवनं वा छुष्ट मुद्राधिकं दलपति धरि तदस्वात्सन्पये, कण्टपत्या कण्टनायोत्पाटितं मुञ्चलं, न च वस्मिन्
मुञ्चले स्मिपि क्वाऽर्या बीन छप्रमस्मि, अत्रान्तरे च समायावः साधुस्त्वो यदि साऽनयाये प्रदेशे मुञ्चल स्यापयित्वा भिक्षां ददाति
धरि कल्पये । पिस्त्यादिविषयां भजनामार—

पीसती निष्पिटे फासु वा घुमुलणे अंसंसत्वं । कच्चणि अंसंखचुत्त घुम वा जा अचोक्खल्लिणी ॥ ६०२ ॥

उव्यट्टणिऽससत्सेण वानि अट्टीछए न घट्टेइ । पिंजणपमहणेसु य पच्छाकम्मं जहा नत्थि ॥ ६०६ ॥

व्याख्या—पिंपन्वी 'निण्णित्ठे' पेणपरिसमाप्तौ, प्राप्तुकं वा पिंपन्वी यदि वदाति तर्हि तस्या इत्वात्कन्त्ये, तथा 'दुसुळ्ळमे' दत्तचूर्णापससत्कं दद्यादि मन्त्यस्याः कन्त्ये, तथा कर्त्तने या अट्टचूर्णे—अस्तरण्णित्ठहत्स्वं कन्त्वाति, इह काचित्सूत्रस्याविशयेन भेवतापादनाय अट्टचूर्णेन इत्वी अट्टां च स्वरम्यथित्वा कन्त्वाति, तत्र उच्यते 'मत्तचूर्णे' मिति । अथवा चूर्णमपि—अट्टचूर्णमपि इतीत्वा कन्त्वाती या 'अचोबत्तखिणी' अनुज्ञात्रीषा न जठेन इत्वी प्रस्तात्कन्त्येति माधः, तस्या इत्वात्कन्त्ये । तथा 'उदर्येने' कार्पासकोठने 'असंसत्सेण चावि'पि असंसत्सेनागृहीतकार्पासेन इत्सेनोपलक्षित्वा सती यद्युपिष्टन्वी 'अट्टिछए' अस्यकन्त्वात्कार्पासिकानित्यर्थः न घट्टयति वदा तदस्वात्कन्त्ये । पिञ्जनमपरिणयोरपि पश्चात्कर्त्तनं न भवति तथा प्राणमिति ।

सेसेसु य पठिवक्खो न समवह कायगहणमाईसु । पठिवक्खस्त अभावे नियमा उ भवे तयगहणं ॥ ६०४ ॥

व्याख्या—द्वेषेण द्वारेण 'कायगहणमाईसु' पदकृत्यव्यग्रस्वादिषु प्रतिपक्षः उत्सर्गपित्तयाज्वावरूपो न विद्यते—न सम्मबद्धि, तदा प्रतिपक्षस्याभावे नियमात्प्रबद्धि वैष्यग्रणमिति । उक्तं दायकदारसु, अयोन्मिभद्वारपाए—

सच्चित्ते अच्चित्ते मीसग उम्मीसगसि चउमगो । आइतिए पठिसेहो चरिमे मर्गमि मयणा उ ॥ ६०५ ॥

व्याख्या—इह पपथोन्मिभ्ये ते द्वे अपि वस्तुनी त्रिधा, तपया—सच्चित्तेऽच्चित्ते मिथे च, तत्र उन्मिभक्के—विभ्रणे चतुर्पङ्गी, अप्र जातारेकवचनं, तवस्सिस्तत्तुर्भङ्गयो मन्त्वीति वेदितव्यं, तत्र मथमा सच्चित्तमिभमप्राप्त्यां, द्वितीया सच्चित्ताच्चित्तपदाभ्यां, तृतीया मिधा-

धिपदाभ्यामिति । तत्र सचिचमिश्रदाभ्यामित्यं—सचिचे सचिचं मिथे साधठ साषठ १५५ १७७ ३७७
सचिचम् अचिचे सचिचं सचिचेऽचिचमिति, वृषीयेर्यं—मिथे मिथम् अचिचे मिथं मिथेऽचिचम् अचिचेऽचिचमिति, तत्र
गायार्पन्तुद्ब्रह्मस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वादाचार्या चतुर्भङ्गिकायां सकृदायामपि प्रतिषेधः, श्रेये तु चतुर्भङ्गीद्वये प्रत्येकम्, 'आदिभिके'
आदिभेषु श्रितु मङ्गलु प्रतिषेधः, चरमे तु भङ्गे ममना वक्ष्यमाणा । अत्रैवातिवेशं कुर्वन्माह—

जह चैव य संजोगा कायाणं हेहओ य साहरणे । तह चैव य उम्मीसे होइ विसेसो इमो तत्य ॥ ६०९ ॥

व्याख्या—यथा चैनापः प्राक् साहरणद्वारे 'कायानां' पृथिवीक्यावतीनां सचिवाचितमिथमेदमिथानां स्वस्यानपर स्यानाभ्यां
संयोगा—भङ्गाः प्रदर्शिता द्वात्रिंशदपिकचतुःशतसङ्ख्याप्रमाणाः, तथैव 'उन्मिथितेऽपि' उन्मिथद्वारेऽपि दर्शनीयाः, तथया—सचिचत्वं
थिवीक्याः सचिचपृथिवीकाये उन्मिथः, सचिचपृथिवीकायाः सचिचपृथिवीकायाः इत्येवं स्वस्यानपरस्यानपरसया पद्भिरिन्द्रसंयोगाः,
एकेन्द्रस्मिन्न संयोगे सचिचमिश्रदाभ्यां सचिवाचितपदाभ्यां च प्रत्येकं चतुर्भङ्गीति द्वावश्रयिर्गुणित्वा जातानि चत्वारि श्रवणानि द्वा-
त्रिंशदधिकानि, ननु संहृते उन्मिथे च सचिवाचितपदाभ्यांस्वित्परस्परं विन्धेयः, अथ आह—'तत्र' सपोः सङ्गतोन्मिथयोर्भवेति
परस्परमर्थ विन्धेयो—वक्ष्यमाणः । तमेवाह—

दायध्वमवायञ्च च षोऽवि दृध्वाइं देश् मीसेठं । ओयणकुसुणार्ईणं साहरण तयभ्रहिं छोटुं ॥ ६०७ ॥

व्याख्या—'दातव्यं' साधुदानयोग्यामित्यत् अदातव्यं, तच्च सचिचं मिथं तुपादिवर्षा, वे हे अपि ब्रह्मे मिथयित्वा यत्वादि,

ययोर्द्वेन कुट्टनेन-इष्पादिना मिथयित्वा तदुन्मियम्, एवंविधमुन्मियमथपणमित्यर्थः, 'संहरण' तु यन्नामनश्यमत्रेयं षत्तु तद्व्ययत्र
 ह्यपि स्यान्निकादौ संहृत्य ददाति, तयोऽप्यनयोः परस्परं विश्लेषः । द्विधीयतवीचचतुर्भङ्गीसत्कचतुर्भङ्गममनामार—

तेपि य सुक्के सुक्क भगा चर्त्तारि जह उ साहरणे । अल्पचहुसुसुधि चठरो तहेव आइअऽणाइअे ॥ १०८ ॥

व्याख्या—यद्यचिचेवचिष मिथयति 'तदयि' तथापि शुक्के शुक्कं मिथिवमित्येवं महामत्स्यारो यथा संहरणे, तथाया-शुक्के
 शुक्कमुन्मिभं, शुक्के आर्द्रम्, आर्द्रं शुक्कम् आर्द्रं शुक्कम् आर्द्रं आर्द्रमिति । तत्र एकैकस्मिन् भङ्गे संहरणे इवाव्ययत्रुतवे अभिच्छरप 'षत्वार' षत्वारो
 मङ्गा, तथाया-स्वोके शुक्के स्त्वोके शुक्के षड्भुक् शुक्कं, स्वोके शुक्के षड्भुक् शुक्कं, षड्भुके शुक्के षड्भुक् शुक्कमिति ।
 एवं शुक्के आर्द्रमित्यादावपि महङ्गिकं प्रत्येकं चतुर्भङ्गी भावनीया, सर्वस्वयथा मङ्गाः षोडश, तथा 'तपेव' साहरणे इवाऽऽचीर्णानाथी
 जे-कल्प्याकल्पे चन्मिभे शावक्ये, तथाया-शुक्के शुक्कमित्यादीनां चतुर्णां मङ्गानां प्रत्येकं यौ द्वौ द्वौ महौ स्वोके स्त्वोकमुन्मिअ षड्भुके
 स्त्वोक्तमित्येवंक्यौ यौ कल्प्यौ दात्रीपीठादिदोषायावात्, स्वोके षड्भुके षड्भुके षड्भुके षड्भुके तावत्कल्प्यो, तत्र दात्री
 पीठादिदोषसम्भवात्, शेषा तु मात्रना यथासम्भव संहरण इव द्रष्टव्या । उक्तमुन्मियपरिणतद्वारमा—

अपरिणयपि य बुधिरुं दृष्ये माथे य बुधिरुमेकेकं । दृष्यमि होइ छँक भावंमि य होइ सखिलगा ॥१०९॥

१ वातुमहीतुयोगारिपि क्षयः, तत्र श्रये इत्यमिपयं मभति एतं सचेतनशुद्धीछायादिकं, द्रम्यहस्त्याप्तस्य, मावे बाष्पस्साथे पुन
 मभति 'सखिलगा' प्रातरो कस्यमायाः, भावाबाधनेनोरचारलक्ष्यदोरारः, वरकम्परागतद्वैः सन्निवतुत्रात्रीनां सायुसम्पत्तिबलहाटकी
 यत्तापोच मत् ।

ध्यास्या—अपरिणतमपि द्विविध, तद्यथा—‘द्रव्यविषयं’ ‘भावे’ भाष्यविशेषं, प्रत्यक्षपरिणतं भावतोऽपरिणतं चेत्यर्थः पुनरप्येकैकं दातृप्रतीवृत्तसम्बन्धाद्विधा, तद्यथा—द्रव्यापरिणतं दातृमतरकं प्रतीवृत्तरकं च, एवं भावापरिणतमपि । तत्र प्रत्यापरिणतस्वरूपमाह—

जीवसमि अविगए अपरिणय परिणयं गए जीवे । विद्वतो बुद्धदृही द्वय अपरिणय परिणय त च ॥ ९१० ॥

ध्यास्या—‘जीवन्ते’ सचेतनत्वे ‘अविगते’ अत्रोटे पृथिवीक्यापादिकं द्रव्यमपरिणतमुच्यते, गते तु जीवे परिणतम् । अत्र दृष्टान्तो दुग्धदधिनी, यथा हि दुग्धं दुग्धत्वात् परिभ्रष्टं दधिभावमापन्नं परिणतमुच्यते, दुग्धभावे चात्रद्वियेवोऽपरिणतम्, एवं पृथिवी क्रायादिकमपि स्वरूपेण सजीवं सजीवत्वात्परिभ्रष्टमपरिणतमुच्यते, जीवेन विममुक्तं परिणतमिति । तत्र यथा दातृ सत्त्वायां वर्ण्यते तदा दातृसत्त्वं यदा तु प्रतीवृत्तं सत्त्वायां तदा प्रतीवृत्तत्वमिति । सम्प्रति दातृविषय भावापरिणतमाह—

दुग्धमाई सामझे जइ परिणमई उ तत्य एगस्त । देमिति न सेसाणं अपरिणय भावओ एय ॥ ९११ ॥

ध्यास्या—एव ‘दिकादिसामान्ये’ आत्मादिदिकाविसाधारणे देयवस्तुनि यथेकस्य कस्यचिदात्मरियेवं भावः परिणमपि, न द्वेषाणां, एतद् भावतोऽपरिणतं, न भावोपेतया देयतया परिणतमित्यर्थः । अय साधारणानिष्टरूप दातृभावापरिणतस्य च कः परस्परं प्रतिविधेयाः, उच्यते, साधारणानिष्टं दापकरोत्सत्त्वे, दातृभावापरिणतं तु दापकसमसत्त्वे इति । सम्प्रति प्रतीवृत्तिपर्यं भावा परिणतमाह—

एणेण वाचि एसिं मणमि परिणामिय न इयरेण । तंपि हु होइ अगिज्झ सज्झलगा सामि साहु वा ॥ ६१२ ॥

व्याख्या—एकेनापि केनचिदप्रेतनेन पाश्चात्तेन वैपणीयमिति मनसि परिणामिं, नेवरेण—द्वितीयेन, तदपि माषतोऽपरिणतमिति
हत्ता सानूनाम्यार्धं, दम्भित्वात्कलहादिदोषसम्भवाच्च, सम्मतिं द्विनियस्यापि माषापरिणतस्य विषयमाह—‘सम्भिसा’ इत्यादि,
तत्र दावविषय माषापरिणतं धावविषयं स्वाभिविषयं च, प्रीतिविषय माषापरिणतं साधुविषयम् । उक्तमपरिणतद्वारं, सम्मतिं विस्मयं
वक्तव्यं, तत्र लिं यत्र दष्यादिद्रव्येणो ल्यादि, तद्य न प्रादं, यत आह—

धेचत्वमलेयकठं लेवकठे मा हु पच्छकम्माई । न य रसगेहिपसगो इअ वुचे चोयगो मणइ ॥ ६१३ ॥

व्याख्या—इह साधुना सदैव प्रीतव्यमलेयकठ—कृष्णचक्रादि, माञ्जुवन लेपकृति शुद्धमाने पद्मात्कर्मादयो वक्ष्याविविभिरास्ता
दिनशास्त्रादिकृपा दोषाः, भाविशब्दात्स्त्रीटिक्कादिसंसक्तवत्त्वादिना प्रोच्छन्नाविपश्चिः, अतो लेपकृम प्रप्रीतव्यम् । अलेपकृद्गणे
गुणमाह—न च सदैवालपच्छो प्राणे ‘रसयुद्धिमसह’ रसाम्यवधारणम्ययद्विद्धिः, तस्मात्तदेव साधुभिः सदैवाम्यवधार्यम् । एवमुक्ते
सति चोदक्षे मणति—

जइ पच्छकम्मदोसा हवति मा चैव भुजक सययं । तव नियमसज्जमाणं चोयग ! हाणी खमतस ॥ ६१४ ॥

व्याख्या—यदि लेपकृद्गणे पद्मात्कर्म्ममसृष्टयो दोषा भवन्ति ततस्त्वम सुखे तर्हि मा कदाचनपि साधुर्मुञ्चय, एवं हि
दोषाणां सर्वेषां मूत्र परोत्थानं निश्चिं यवति, सुरिरार—दे चोयक ! सर्वत्रकं सपतः अनन्तान्तपोक्यं लपनं इदं वः साधोभिः

कासमात्रितपोनियत्संपमानां शान्तिर्भवति, तस्मान्न पावज्जीवं सपणं कार्यं । पुनरपि परः प्राह—यदि सर्वकालं सपणं कर्तुमशक्यस्त्वर्हि पद्माससपणं कृत्वा पारणक्रमेण कृत्वा विधत्वा, गुस्ताह—यथेवं कुर्वस्वपशुपयोगान् कर्तुं शक्नोति तर्हि क्तरोतु, न शोऽपि तस्य निषेधा, ततो मूयोऽपि शोचको द्युते—यथेवं तर्हि पद्मासानुषोष्याचाम्बेन सुहृत्, न चेच्छक्नोति त्त एकदिनाविशान्या तावत्परिमावयेत् पापशुर्भयोषोष्याचाम्बेन पारयेत्, एवमप्यसस्तरणे सर्वबालेऽप्युक्तं दृष्टीयात् । अमुमेव गापया निर्दिशति—

लिच्छति भागिकण छम्मासा हायए वत्तत्य तु । आयविलस्स गहणं असथरे अप्पलेव तु ॥ ६१५ ॥

व्याख्या—लिप्तं सद्रोपमिति भणित्वाऽप्युक्तोक्तव्यं तीर्यकरगणधरैर्जुग्रावमिति गुरुपत्नम् । अत्र शोधक आह—यावज्जीवमेव मा सुहृत्, नो चेत् यावज्जीवमोजनेन शक्नोति तर्हि पद्मासानुषोष्य आचाम्बेन सुहृत्, न चेदेवमपि शक्नोति तत् एकदिनाविशान्या तावदा स्थानं तोषयेत् यावच्छुर्भयोषोष्याचाम्बस्य ग्रहणं करोतु, एवमप्यसस्तरणे—मन्त्रकावन्त्येवं दृष्टात् । एनामेव गायार्ता गायार्थेन विवृणोति—

आयंनिलपारणए छम्मास निरतरं तु खविठ्ठण । जइ न तरइ छम्मासे एगविणूण तओ कुणठ ॥ ६१६ ॥
एवं पृष्ठेऽपिण आयंनिलपारणं खवेकणं । विवसे विवसे गिण्हठ आयविलमेव निच्छेव ॥ ६१७ ॥

व्याख्या—यदि सर्वकालं सपणं कर्तुमशक्यस्त्वर्हि पद्मासाभिरन्तं सपयित्वा पारणके आचाम्बं करोतु, यदि पद्मासाजुषमस्तु न शक्नोति तत् एकदिनो नान् करोतु, एवं पद्मासाषभिरैकैकं दिनं परित्यज्याचाम्बेन पारणकं तावत्करोतु यावच्छुर्भयो, एवमप्यसामर्थ्ये दिवसे दिवसे दृष्टान्ताचाम्ब निर्वेपमिति ॥ गुक्कए—

जइ से न जोगहाणी सपइ एसे व होइ तो खमओ । खमणतरेण आयधिलं तु नियय तव कुणइ ॥ ६१८ ॥
 व्यास्या—यदि 'से' तस्य सापोः 'सम्प्रति' वदात्वे एव्यति वा कासे न योगदानि—प्रत्युपेक्षण्यदिकपसंयमयोमस्रंशो न
 मन्वि तदि मन्तु तपका-पम्मासापुपवासकर्णो । तत्र च क्षणानामैकैश्चदिनान्या पूर्वोक्तस्वरूपाणामन्तरान्तरा पारणकमाचाम्भ
 क्रातु, एषमप्यन्नको 'नियतं' सदैवाषाम्भस्वरूपं तपः करोतु, केवल सम्प्रति सेवार्चसंननानां नास्ति वाङ्गी शक्तिरिति न तपोपवेष्टो
 शिषीयते । पुनरपि पर आर—

हेढावणि कोसलगा सोवीरगकूरमोईणो मणुया । जइ तेऽवि जंवेति तहा किं नाम जई न जात्रिति ? ॥ ६१९ ॥

व्यास्या—'अपोऽननयः' महाराष्ट्राः 'कोसलकाः' कोसलदेशेऽत्रवाः सर्वेच सौवीरकूरमात्रमोभिः तेऽपि च सेवार्चसंननाः,
 कतो यदि तेऽपीत्यं यापयन्ति यावज्जीवं तदि तथा—सौवीरकूरमात्रमोजनेन किं न यतपो मोक्षणमैकत्रदकता यापयन्ति ?, तैः सुसरा
 मेवं यापनीय, प्रभृत्युगसम्मवात् । अत्र सुरिरार—

तिय सीय समणाण तिय उण्ह गिहीण तेणणुजाय । तच्छार्ईणं गहणं कट्टरमाईसु भइयव्व ॥ ६२० ॥

व्यास्या—शिरकं—चक्षुषमाण शीव धमणानां, तेन मण्डिविषमषाम्भस्वरणे तकायभावव आहारपाकासम्भवेनामीर्णादयो दोषाः
 मादुप्यन्ति, षोडश शिरमुण्यं सुदिणं तेन सौवीरकूरमात्रमोजनेऽपि तेषामाहारपाकमाववो नामीर्णाविदोषा जायन्ते, तस्तेषां तथा
 यापयव्वमपि न कथिरोप । साधुनां तुळनीत्या दोषः, तेन क्षरणेन तकादिब्रह्मणं साधुनामनुष्ठातव्व । इह मापो वत्रिना शिकठियरि

योगपरित्यागेन सदैवात्मसन्तरीं यापनीयं, कदाचिदेवं च स्रष्टारस्यापाठ्ये संपयोगमद्विनिमित्तं यज्ञाधानाय विद्वत्परिमोग', तथा
 वोक्तं सूत्रे—'अभियक्षणं निवृत्तिगर्हं गया य' इति, विद्वत्परिमोगे च तस्मात्परिमोगे च तस्मात्परिमोगे 'कदाचिद्विष्टु' द्रव्यवद्विक्रमे
 निवृत्तधीमनाधिगु प्रार्थनं भाष्यं—विद्वत्स्वनीयं, स्मान्तादिमपोजनोत्पत्तौ कार्यं, न शेषकालमिति भाष्यं, तेषां बहुलेश्वरात् स्रष्टयादि-
 मनकृत्वाय । अपि किं तत्रिकम् ?, इत्यथ आह—

आहार उवाहि सेज्जा तिष्णिधि उण्डा गिहीण सीष्टुडनि । तेण उ जीरइ तेषि दुहओ उसिणेण आहारो ॥ ६२१ ॥

व्याख्या—आहार उपधिः श्रव्या एतानि शीष्यपि पुरिणां 'शीतेऽपि' शीतकालेऽप्युष्णानि भवन्ति, तेन तेषां तस्मात्प्रार्थनामन्त्रे-
 नापि 'दुहओ'धि समपतो वास्तोऽम्बन्तरतम् 'उज्जेन' वापेनारो भीर्यते, तस्मात्प्रार्थनामन्त्रे भोजनवशात्, वाक्चः स्रष्टवोपधिवशत् ॥

पुयाइं चिय तिम्भिवि जईण सीयाइ श्रौति गिम्हेत्ति । तेणुत्रहम्मइ अग्गी तमो य वेत्ता अजीराई ॥ ६२२ ॥

व्याख्या—एतान्येवाराशोपधिस्रष्टव्याकृपाणि त्रीणि यतीनां 'शीष्येऽपि' शीष्यकालेऽपि शीतानि भवन्ति, तस्मात्प्रार्थनामन्त्रे
 भिसाचर्याणां प्रविष्टस्य षड्गुण्यु श्रेष्ठु स्वोकस्वोक्त्वाभेन दृष्टेलाकृपनात्, उपधिरस्मेव चार वर्षमध्ये वर्षीकालादर्शोक्त्वा प्रसालनेन मलिन-
 तात् स्रष्टव्यापास्तु प्रत्यासन्नप्रक्रियणामाधेन, तेन कारणेन शीष्यकालेऽप्याराश्रीनां शीतस्वसम्ममरूपेणोपान्यते 'अग्धिः' जातरो
 वरि, तस्मात्प्रार्थनामन्त्रेणोपायाः 'अग्नीर्णादिय' 'अग्नीर्णप्रसुप्तमापादयो जायन्ते, तवस्त्रकाविप्रार्थना-साधूनामुदुशात्, तस्मादिनापि रि-
 नात्रोऽप्रिरीण्यते, तेषामपि तथास्वमावत्तात् । सम्भत्येत्थेपानि द्रव्याणि प्रवर्द्धयति—

ओयण मडग सत्तुग कुम्मासा रायमास कल वल्ला । तूयारि मसूर मुग्गा मासा य अलेवला सुक्का ॥ ३२३ ॥

व्याख्या—‘ओदना’ वणुब्बादिमकं ‘मण्डकाः’ कणिकमपाः प्रतीता एव ‘सक्तचः’ यवसोवृक्षाः ‘कुम्मापाः’ उडवदाः ‘राजपापाः’ सामान्यतश्चतुःश्रयाः श्वेतचवळिका वा, ‘कल्य’ वृचचनकाः, सामान्येन वा धनकाः ‘वल्लाः’ निव्यावाः, ‘तुनरी’ आरुकी ‘मसूरा’ द्विदलविन्नेपा मुद्दा मापाश्च प्रतीताः, चम्बरावन्नेऽप्येवविषा घान्यविशेषाः शुक्ल अनार्द्रा—अल्पकृताः । सम्प्रत्यस्यलेपानि द्रव्याणि नदर्शयति—

चविमज्ज पिज्ज कग तक्कोल्लणसूवकंजिकडियाई । एए उ अप्पलेवा पच्छाकम्मं तहि मइयं ॥ ३२४ ॥

व्याख्या—‘वड्ढेया’ वल्लुअष्टविंशकमज्जिअ ‘पेपाः’ यूवागुः ‘कंगू’ कोद्रवोदनः ‘तकं’ तक्राल्यम् ‘वल्लण’ येनोद-
नपाद्रीकृत्योपयुज्यते ‘सूः’ रावमुद्रदात्यादिः ‘काञ्जिकं’ सोबीरं ‘श्वचित्तं’ तीमनादि, आदिशब्दादन्यस्यैवंविधस्य परिग्रहः, एतानि द्रव्याण्यन्यलेपानि । एतेषु पश्चात्कर्म भाग्यं—कदाचिद्वचति कदाचिभवेति भावः । सम्प्रति वल्लेपानि द्रव्याणि दर्शयति—
स्त्रीर वहि जाठ कट्टर तेल्ल घय फाणिय सपिठरत्तं । इच्चाई वडुलेव पच्छाकम्म तहि नियमा ॥ ३२५ ॥

व्याख्या—‘शीरं’ दुग्ध ‘वृषि’ प्रतीतं ‘जाठ’ क्षीरेया ‘कट्टरं’ प्राणुकस्वरूपं तैलं घृतं च प्रतीतं, ‘फाणितं’ गुह्यपानकं ‘सपिठरत्तम्’ प्रतीतं रसाधिकं सर्जुप्रति इत्यादि द्रव्यजातं वडुलेयं द्रव्यं । तत्र च पश्चात्कर्म नियमवत्, अत एव यतयो दोषभीरव स्थानि न गृह्णन्ति । यदुक्तं—‘पच्छाकम्मं तहि मइयं’ति सम्प्रति ताभेव भग्नामप्राप्तश्चित्तया चर्शयति—

संसद्वेयर हृत्यो मत्तो विय दृव्व सावसेसियर । पुरसु अट्ट भंगा नियमा गहण तु ओएसु ॥ ६२६ ॥

व्याख्या—दातुः सम्बन्धी इत्वः संस्योऽस्यद्यो वा भवति, याप्रकामपि च येन कृत्वा भित्तां ददाति त्वपि मात्र सस्यप्रमसंस्यद्यो वा, द्रव्यमपि सापन्नेयं निरवन्नेयं वा, एतेषां च प्रयाणां पदानां संस्यद्योऽस्वसंस्यद्योमात्रसापन्नेयपद्रव्यरूपाणां स्मृतिपत्तानां परस्परं संयोगतोऽप्यो मद्वा भवन्ति, ते चामी—संस्यद्यो इत्वः संस्यद्यो मात्रं सापन्नेयं द्रव्यं १, संस्यद्यो इत्वः संस्यद्यो मात्रं निरवन्नेयं द्रव्यं २, संस्यद्यो इत्वोऽस्यद्यो मात्रं सापन्नेयं द्रव्यं ३, संस्यद्यो इत्वोऽस्यद्यो मात्रं निरवन्नेयं द्रव्यं ४, अस्यद्यो इत्वः संस्यद्यो मात्रं सापन्नेयं द्रव्यं ५, असंस्यद्यो इत्वः संस्यद्यो मात्रं निरवन्नेयं द्रव्यं ६, असंस्यद्यो इत्वोऽस्यद्यो मात्रं सापन्नेयं द्रव्यं ७, असंस्यद्यो इत्वोऽस्यद्यो मात्रं निरवन्नेयं द्रव्यं ८, एतेषु चास्यद्यो मात्रेण मत्ते 'नियमात्' निधयेन 'ओजस्यु' विषयेषु मत्तेषु प्रथमद्वितीयपञ्चमसप्तमेषु 'प्रारणम्' आदानं कर्तव्यं, न समेषु-द्वितीय त्रयोपष्टाष्टमकेषु, इयं चात्र भावना—इह इत्वो मात्रं वा द्वे वा स्वयोगेन संस्यद्यो वा भवतोऽस्यद्यो वा न तद्वन्नेन पञ्चात्मैः सम्भवति, किं तर्हि ?—द्रव्यपन्नेन, तयारि—यत्र द्रव्य सापन्नेयं तत्रैते साध्वर्यं स्वरष्टिते अपि न दात्री प्रसालयति, मूयोऽपि परिवेपणासम्भवात्, एष तु निरवन्नेयं द्रव्यं तत्र साधुदानानन्तरं नियमत्वस्वद्रव्याधारस्यात्मै इत्व मात्रं वा प्रसालयति, ततो द्वितीयादियु मत्तेषु द्रव्ये निरवन्नेये पञ्चात्मैः सम्भवात् कल्पते, मयमादियु तु पञ्चात्मैः सम्भवात्कल्पते इति । उक्तं ब्रह्मसूत्रम्, अयं छर्वितद्वारमार—

सच्चित्ते अधिचे मीसग तह छरुणे य चउमंगो । चउमंगे पडिसेहो गहणे आणाइणो दोसा ॥ ६२७ ॥

व्याख्या—छर्वितमुग्धित्वं त्यक्तमिति पर्यायात्, तच्च त्रिधा, तयथा—सच्चित्तमधिचं मिथं च, तदपि च कदाचिच्छर्षते 'सच्चित्ते'

सचिषमप्ये कदाचिन्मिषे कदाचिन्मिषे, तत्र एवं छर्दने सचिचाचिषमिषाद्रव्याणामाधारसूतानामावेपमुतानां च संयोगवच्चतुर्भङ्गी भवति, अत्र आतोपेरुवचर्न, ततोऽप्यर्थः—विस्रयतुर्भङ्गो भवन्ति, तद्यथा—सचिषमिषपदाम्यामेक, सचिचाचिषपदाम्यां द्वितीया, मिषाचिषपदाम्यां तृतीया, तत्र सचिषे सचिष छर्दितं मिषे मिषमिति प्रथमा, सचिषे सचिषम् अचिषे सचिषं सचिषेऽचिषम् अचिषेऽचिषमिति द्वितीया, मिषे मिषम् अचिषे मिषं मिषेऽचिषम् अचिषेऽचिषमिति तृतीया, सर्वे सवत्पण्या द्वादश भङ्गा, सर्वेषु च भङ्गेषु सचिषः पृथिवीकायः सचिषपृथिवीकायमप्ये छर्दित इत्यादिकृतया स्वस्थानपरस्या नाम्नां पदभ्रिष्टत्वं पदभ्रिष्टद्विकत्वात्, ततः पदभ्रिष्टद्वयभिर्युगिता जातानि चत्वारि षड्वानि द्वाभिरुदभिकानि । एतेषु च सर्वेषु भङ्गेषु त्रिविधेषु—मक्कादिग्रहणनिवारणं, यदि पुनर्गणं कुर्यात्ततः 'आहादय' आहादयस्वविराधनारूपा दोषाः । इह 'आद्य-न्यग्रहणे मध्यस्थायि प्रारण'मिति न्यायादौरेक्षिकविदोपद्रुष्टानामपि मक्कादीनां ग्रहणे आहादयो दोषा ग्रहण्या' । सम्मति छर्दित-ग्रहणे दोषानाह—

उत्सिणस्त छद्गुणे वेतओ व ढञ्जेऽस्र कायवाहो वा । सीयपहणमि काया पडिण् महुर्बिन्दुआहरणं ॥ ६२८ ॥

व्याख्या—ऋणस्य द्रव्यस्य 'छर्दने' समुच्चने ददमानो वा भिषां दहते, मूम्याभितानां वा 'कायानां' पृथिव्यादीनां वाहः स्यात्, शीतद्रव्यस्य मूत्रो पक्ते मूम्याधिताः 'कायाः' पृथिव्यादयो विराचन्ते, तत्र पतिते मधुविन्दुवाहरणं—वारत्तपुर नाम नगर, तत्रामयसेनो नाम राजा, वस्यामात्सको वारत्तकः, अन्यथा चात्वरितमषकमसम्भ्रान्तमेपणसमिधिसमेवो यर्मचोयनाया संयवो गितार्त्तस्य एव प्राक्सिद्ध, कर्त्रायी च वस्ये यिलादानाय घृतलण्डसम्मिधपापसप्तं स्यात्तस्याट्टिवर्षी, अप्रान्तरे च कल्पमपि ततः

लस्यसम्मियो घृतबिन्दुर्धूमौ निषवितः, तवो भगवान् धर्मयोवो मुक्तिकार्दैकनिहितमानसो मन्त्रधिरिव गम्भीरो मेकरिव निष्कम्भो
 बहुपेर सर्वसहः अह्ण इव रागादिविरञ्जनो महासुभट इव कर्मरिपुविदारणनिषदकस्तो भगवदुपदिष्टभिक्षाप्रण्यविधिपिपानकृतोद्यमो
 भित्तोप छर्दितवोपदुष्टा वस्मान् मे कल्पये इति परिमाण्य त्तो निर्भागम, चारत्तकेन चामास्येन पतवारणस्थितेन ह्यो भगवान् निर्मा-
 च्छन्, चिन्तयति च स्वधेतसि—किमेतेन भगवता न दुश्ये स्म मे द्युदे भित्तेति ?; एवं च भावचिन्तयति तानर्चं सुमौ निषवितं स्वण्ड
 युक्तं घृतबिन्दुं नक्षिन्नाः समागत्यञ्चिभिषन्, वासां च महत्तया प्रभाविता दृढगोचिकम्, दृढगोचिकाया अपि वधाय प्रभावितः सरटः,
 सरटस्यापि च महत्तया प्रभावति स्म मार्जारी, वस्या अपि च वनाय प्रभावितः माधूर्णकः श्वा, वस्यापि च प्रतिदन्द्नी प्रभावितोऽप्यो
 बास्वल्म श्वा, तवो ह्योरपि तयोः शुनोरसूत परस्पर कसहः, ततः स्वस्वसारमेयपरामकृन्मनस्कतया प्रभावितयोर्दयोरपि तस्त्वामिनो
 रसूत परस्परमस्यसि दुब्धय, एवञ्च सर्वं चारत्तकामात्येन परिभावितं, तथाचिन्तयति स्वधेतसि—दृढादेर्बिन्दुमात्रेऽपि भूमौ निषविते यत्
 एवमभिरुज्जणप्रद्वयिः अत एवाधिकरणमीरुर्माणान् घृतबिन्दुं भूमौ निषवितकम्बकोष्य भिक्षां न दृशीषवान्, अहो ! सुसुष्टो भगवता धर्मः,
 को हि नाम भगवन्तं सर्वद्वन्द्वारणेश्वरमनपायिनं धर्ममुपदेष्टुमीशः ?; न स्वत्वंपो रूपविज्ञेय जानाति, एवमसर्वज्ञोऽपि नेत्यं सकल
 कालमनपार्य धर्ममुपदेष्टुमह, तस्मिन्मगवानेन सर्वज्ञः, स एव च मे जिनो देवता, तदुक्तमेवानुष्ठानं मयाऽनुष्ठातव्यमित्यादि विचिन्त्य
 संसारन्मिमुत्सन्नो मुक्तिनिवारणमुपलभ्यस्व सिद्ध इव गिरिकन्दराया निममासादाद्विनिर्गत्य धर्मधोपस्य साधोबकफण्डं प्रकल्पाम-
 प्रीति, स च महात्मा शरीरेऽपि निरसूरो पयोक्तभिक्षाप्रणयिविधित्सेवी सयमानुष्ठानपरायणः स्वाध्यायमाचितान् 'करणो दीर्घकालं
 सयमनुपान्य नावस्यनुकर्मा समुच्छिन्विदुर्निर्वायेवीर्यमसः सपकथेगियास्य धातिकर्मचमुष्टयं समुल्लाघावं हत्वा, केवञ्जानलस्यमीमासा-

वितान, तत काळक्रमेण सिद्ध इति । चक्रमेपणाद्वारं, सम्प्रति संयोजनादीनि द्वाराणि चक्रव्यानि, तानि च प्रासेपणारूपाणीति प्रथमतो प्रासेपणाया निरोपमाह—

णाम ठवणा वत्रिणु भात्रे घासेसणा मुणेयन्त्रा । वृत्त्रे मष्ठाहरण सार्वमि य होइ पंचविहा ॥ ६२९ ॥

व्याख्या—प्रासेपणा चतुर्द्धी, तथया—नाम्नाप्रासेपणा 'द्रव्ये' द्रव्यनिपया प्रासेपणा 'भावे' भावविपया प्रासेपणा । तत्र नामप्रासेपणा स्थापनाप्रासेपणा द्रव्यप्रासेपणाऽपि यावद्द्रव्यशरीररूपा शरणेपणत्र मान्नीया, शरीरमध्यशरीरव्यतिरिक्त्यास्तु प्रासेपणार्थो मत्स्यः 'वदाहरणं' दृष्टान्तः । भावविपया पुन्त्रासैपणा द्विधा, तथया—आगतो नोआगतश्च, तत्रागतो श्रवा तत्र शोपयुक्त, नोआगतो द्विधा, तथया—श्रवस्वाश्रमस्ता च, तत्र मशस्ता संयोजनाविदोपरिष्ठा, अश्रमस्ता संयोजना दिरूपा, तामेव निर्दिशति—' सार्वमि य ' इत्यादि, भावे—भावविपया पुनः प्रासेपणा 'पञ्चविधा' संयोजनाविभेदात् पञ्चमकार । तत्र द्रव्यप्रासेपणोदाहरणस्य सम्बन्धमाह—

चरियं व कण्णिय वा आहरण बुविहमेव नायध्वं । अत्यस्त साहण्डा इंधणमिव ओयण्डापु ॥ ६३० ॥

व्याख्या—इह चिन्तितवस्वार्थस्य 'साधनार्थ' मविपादनार्थं द्विविधमुदाहरणं द्वावध्वं, तथया—चरितं कस्मिन्नं च, कथमिध विरिधिवस्वार्थस्य मसाधनायोदाहरणं भवतीत्यत आह—' इन्धनमिव ओदनार्थम् ' इन्धनमिवोदनस्येति भावः, तत्र प्रस्तुतवस्वार्थस्य मसाधनार्थमिदं कस्मिन्नमुदाहरण—कोऽप्येको मत्स्यबन्धी मत्स्यप्रणनिमित्तं सपे गतवान्, गत्वा च तेन वृत्त्येनाप्रभागे मांसयेन्धी

समेवो गलाः सरोमन्थे प्रचिक्षिपे, तत्र च सरसि परिगन्तुद्विरेको महादक्षो जीर्णमत्स्यो वधेत्, स गलावर्मासगन्धमाध्राय तद्वत्सणाथे गलस्य समीपमुपागत्य पल्लवः पर्यन्ते पर्यन्ते सकलमपि मांसं स्वादित्वा पुच्छेन च गलमाहृत्य दूरतोऽप्यथक्राम, मत्स्यबन्धी च घृहीतो गलेन मत्स्य इति विचिन्त्य गलमाकृष्टवान्, पश्यति मत्स्यमांसेष्वीररितं गल, ततो भूयोऽपि मांसेष्वीररितं गलं प्रचिक्षेप, तथैव च स मत्स्यो मांसं स्वादित्वा पुच्छेन च गलमाहृत्य पलायितवान्, एवं प्रीन् वारान् मत्स्यो मांसं स्वादितवान्, न च घृहीतो मत्स्यबन्धेन ।

अहं मंसंसि पहीणे श्नायत मच्छिय मणइ मच्छो । किं क्षायसि तं पूव सुण ताव जहा अहिरिबोऽसि ॥ १३३ ॥
 व्याख्या—अयं मांसं प्रहीणे ध्यायन्त मात्स्यकं मत्स्यो भणति, यथा किं त्वमेव ' ध्यायसि ' चिन्तयसि ?, शृणु वाचयथा त्वम् ' अहीरः ' निर्लज्जो भवसि ।

तियलागमुहुम्मुच्छो, तिवसुचो वलयामुहे । तिसचक्खुचो जालेणं, सइ छिल्लोवर वहे ॥ १३२ ॥

व्याख्या—महेमेकदा प्रीन् वारान् वल्लकाया मुस्वातुन्मुक्ता, तवारि—कदाचिदहं वल्लकाया घृहीतः, तथा (तः) तथा मुले प्रसेपार्ये पूर्वमुत्सिप्तस्त्वो मया चिन्तिर्व—यपरपुशुरेनास्या मुले निपतिव्यापि वरि पवितोऽयं मुले इति न मे प्राणकुशार्थं, तस्माद्विषयभ्रिपतामीत्येवं विचिन्त्य वसतया वपेयं कृतं, परिभ्रष्टस्त्वस्या मुस्वाचवो भूयोऽपि तयोर्चुमुत्सिप्तस्त्वयैव च द्वितीयमपि वार मुस्वात्परिभ्रष्ट, तृतीयवेच्छायां तु जले निपतिवस्त्वो दूरं पलायित, तथा ' भ्रिक्तः ' प्रीन् वारान् ' वल्लयामुले ' वल्लयामुले भ्राष्टरूपे निपतिवोऽपि वसतया शीघ्रं वेच्छेपे स इ भिनिर्गठ, तथा ' प्रिसप्तच्छन्ः ' एकविंशतिवारान् मात्स्येकेन प्रक्षिप्ते जाले पवितोऽपि यावभाषापि स मत्स्यबन्धी संको

षपति जालं चावयेनैव पया प्रचिष्टस्तेनैव ततो आलादिनिर्गत, जालेनेति तृतीया पञ्चमपर्ये द्रष्टव्या, तथा सकृद्-एतवारं मात्स्यकेन
 इदमलपन्यप्र सञ्चार्ये तस्मिन् इवे छिन्नोदके बहुभिर्भस्त्रैः सशरं शरीतः, स च सर्वानपि तान् मत्स्यानेकप्र पिण्डीकृत्य तीक्ष्णायः
 द्रुलाकार्या मोक्षयति, ततोऽई दातवया यया स मात्स्यको न पश्यति तथा स्वयमेव तामपःशलाकां वदनेन लगित्वा स्थितः, स च
 मात्स्यकस्तान् मत्स्यान् नर्दमन्त्रिभान् मत्स्यकयितु सरसि आगम, वेष्टु च प्रसाल्यमानेऽन्तरमवगाप्य दृष्टियेव जलमध्ये निमग्नवान् ।

एयारिस मम सत्, सठ घट्टियघट्टण । इच्छसि गलेण घेत्तु, अहो ते अहिरियया ॥ ६३३ ॥

व्याख्या—एताश्च पूर्वोक्तस्वरूपं मम सत्थ 'घट्ट' कुटिल घट्टितस्य—धीनरादिकृतस्योपायस्य घट्टनं—चारुर्कं, ततस्त्वभिच्छसि
 मां गलेन ग्रहीतुमित्यारो ! ते वन 'घट्टीकृता' निर्लेख्यतेति । वदेष्कुको द्रव्यासैपणाया ह्यन्तः, सम्प्रति माध्यासैपणायामुपनयः
 क्रियते—मत्स्यस्थानीयः साधुर्मासस्थानीय भक्तपानीयं मात्स्यकस्थानीयो रागादिदोषाणः, यया न छल्लिवो मतस्य उपायश्रुतेन तथा
 साधुरपि भक्त्यादिकमभ्यवहारभ्रातान्म्लुकास्त्रिमदानेन रक्षेत् । धामेवानुश्रास्ति प्रदक्षेयति—

धायालीसेसणसकळंसि गहणमि जीव ! न हु छलिओ । इण्हि जह न छलिज्जसि मुजतो रागदोसेहि ॥ ६३४ ॥

व्याख्या—इपणाग्रणेन एपणागता दोषा अभिधीमन्ते, ततोऽयमर्थः—द्वित्त्वारिश्चतस्रश्च या ये एपणादोषा गयेपणाप्रणैपणा
 दोषास्तैः 'सङ्कटे' विपत्ते 'ग्रणे' भक्तपानादीनामादाने हे जीव ! स्वं नैव छल्लितः, एव इदानीं सम्प्रति मुञ्जानो राग्दोषाम्यां
 यथा न छन्त्यसे तथा कर्तव्यं । सम्प्रति तामेव माध्यासैपणां मत्स्यकयति—

धासंसणा उ भावे होइ पसत्या तहेव अपसत्या । अपसत्या पधविहा तडिचरीया पसत्या उ ॥ ३३५ ॥
 प्यास्या—‘भावे’ भावविषया प्राप्तपणा द्विषा, वषया-प्रशस्वाऽप्रशस्वा च, वषामशस्वा पञ्चविषया संयोगनातिशयकाद्वार
 धूमनिष्कारणरूपा, तद्विपरीता संयोगनाविरोपरिष्ठा प्रशस्वा । सम्प्रति संयोगनामेव व्याधिरूपासुः प्रथमतस्त्वस्या निक्षेपमाह—
 वध्वे भावे संजोअणा उ वध्वे बुहा उ दहिअंतो । भिक्ख चिय हिंछतो संजोयंतमि बाहिरिया ॥ ३३६ ॥
 प्यास्या—संयोगना द्विषा, वषया—‘द्रव्ये’ द्रव्यविषया ‘भावे’ भावविषया, तत्र ‘द्रव्ये’ द्रव्यविषया संयोगना द्विषिषा,
 तयया-परिणतश्च, तत्र यदा भिक्षार्यमेव शिष्टमानः सन् क्षीरादिकं लण्ढादिभिः सह रससृष्टया रसविशेषोत्पादनाय संयोजयति एषा
 ‘वासा’ बहिर्मन्त्रा संयोगना । एनामेव स्पष्टं भावयति—
 खीरवहिसूवकट्टरलभे गुडसपिषहगवालुके । अंतो उ तिहा पाणु लत्रण वयणे विमासा उ ॥ ३३७ ॥
 ध्यास्या—‘क्षीरवधिसुधानां’ प्रतीतानां कट्टरस्य-क्षीमनोमिथद्युतवटिकरूपस्य देशविशेषमसिद्धस्य छाभे सति तथा गुडस
 पिषं तयासृङ्गानां च प्राप्तौ सत्यां रससृष्टया रसविशेषोत्पादनायानुकूलद्रव्यैः सह संयोगनां यत्करोति धरिय भिक्षामटन् एषा वासा
 द्रव्यसंयोगना । अभ्यन्तरा पुनर्यद्वसवाधागत्य भोजनवेद्यायां संयोगयति, तथा चार—‘अन्वस्तु’ अभ्यन्तरा पुनः संयोगना ‘प्रिषा’
 त्रिमकार, वषया-यात्रे लम्पने वदने च, नवरं ‘सम्भनं’ कबलः, तसोऽस्यास्त्रिषिषाया अपि ‘विषाया’ व्याख्या कर्तव्या, सा चैवं—

यद्ब्रह्म यस्य द्रव्यस्य रसविभेदायापि तपेन सः पात्रे रससृष्ट्या संयोजयति, यथा सृष्टुमारिक्त्वादिना सः एषा पात्रेऽस्य न्वर संयोजना, यदा तु इत्सगवमेव कञ्जकययोस्त्यादितचूर्णं सृष्टुमारिकादि स्रष्टादिना सः संयोजयति तदा कवलेऽस्यन्तरा संयोजना, यदा पुनर्वदने कञ्जकं मक्षिप्य ततः द्वास्नक मक्षिपति पदा मष्टकादिकं पूर्वं मक्षिप्य पश्चाद्गुढादिकं मक्षिपति एषा वदनेऽस्य न्वरा संयोजना । एषा च द्रव्यसंयोजना समस्ताऽप्यमश्वस्ता, यतोऽज्याऽऽत्मानं रागेष्टेपाभ्यां संयोजयति ॥ तथा चासुमेव दोषं नक्तुकाम कार—

सथोयणाए वोसो जो संजोएइ भत्तपाणं तु । वड्वाइ रसहेठं वावाओ तस्सिमो होइ ॥ ६३८ ॥

व्याख्या—‘संयोजनायां’ प्रागुक्तस्वरूपायामयं दोषः—‘दुर्वा रसोत्’ इति, अत्रार्पत्वादादिशब्दस्य व्यत्यासेन योजना, यतोऽप्यमर्षः—द्रव्यस्य सृष्टुमारिकादेः रसोवोः—रसविशेषोत्पादनाय, आदिशब्दाच्छुभमन्याविनिमित्तं च, यो मर्कं पानं चानु कुरुद्रव्येण स्रष्टादिना सः संयोजयति तस्य साधोरसं—वदयमाणः ‘व्याघातः’ वीर्यदुःश्लोपनिपावरूपो मयति ॥ तमेव मावयन् भावसंयोजनामप्यार—

संजोयणा ट मावे संजोएऊण ताणि वड्वाइं । सजोयइ कम्मणेणं कम्मणेण भवं तओ दुक्खं ॥ ६३९ ॥

व्याख्या—एानि हि सृष्टुमारिकास्रष्टादीनि द्रव्याणि रससृष्ट्या संयोजयन्नात्मानमश्वस्तेन सृष्टुपात्मकेन मावेन संयोजयति, एषा ‘मावे’ भावविषया संयोजना, तत्त्वानि द्रव्यणि तथा संयोग्यात्मनि ‘कर्म’ ज्ञानानरणीयादिकं ‘संयोजयति’ सम्बन्धादि,

कर्मणा च संयोगपति 'भव' दीर्घतरं ससारं, तस्माच्च भवारीपतरसधाररूप्य ३ ५९
 करोति तस्येत्थमन्तकालसंवेद्यो दुःस्वनिपात इति । सम्प्रत्यस्या एव द्रव्यसंयोगनाया अपवादात्माह—

पत्ते य पटरलभे मुबुध्वरिणु य सेसगमणद्ध । विद्वो सजोगो खलु अह कम्मो (छमो) तस्सिमो होइ ॥१४०॥

व्याख्या—' मत्स्येकम् ' एतैकं साधुसङ्घाटकं प्रति ' प्रदुरकाये ' विपुलपृथादिमासौ सत्यां यदि क्यमपि मुक्ते सति ' यः ' सधु
 द्यो नेप—उद्धरितं भवति, तवत्स्य येपस्य निर्गमनार्थं इष्टः—अधुनावस्तीर्यकरादिभिः सलु संयोगः, उद्धरितं रि घृतादि न स्वभा
 विभ्रमन्वरेण षण्डकादिभिरपि सार मोर्कुं क्वप्यते, मायस्तुत्त्वात्, न च परिष्ठापनं युक्तं, घृताविपरिष्ठापने स्निग्धमस्याव पभादपि
 कीटिभ्यदिसत्त्वव्यापातसम्भवेन घृतात्प्रापयन्निपसम्मवात्, तव उद्धरितघृताविनिर्गमनार्थं स्वन्दाविभिरपि तस्य संयोजनं न वोपाय
 एव तावदयमपराधः संयोजनायाः । अपान्योऽपि तस्य संयोगस्यार्थ—वक्ष्यमाणः कर्मो अथन परिपाटीरूपो भवति ॥ तमेवाह—

रतदेदं पढिसिद्धो सयोगो कय्यणु गिलाणद्धा । जत्स व अमत्तछंदो सुहोचिमोऽमाविमो जो य ॥ १४१ ॥

व्याख्या—' रसोत्तो ' दृढपा रसविशेषोत्पादनाय संयोगः प्रतिपिदस्तीर्यकरादिभिः, यावदा पुनः स एव संयोगो ' गलानाथी'
 गलानसम्मीकरणार्थं कल्पते, यदा यस्य ' अमकच्छन्दः ' मकारोषकः, यथ सुखोचितो—राजपुत्रादिः यथापाप्यभावित्व—असञ्जात
 सम्पन्नपरिणामः त्रैलोक्यस्तस्य निमित्तं कल्पते । चकं सयोननादात्, भवाहारप्रमाण्द्वारमाह—

वचीसं किर कवला आहारो कुच्छिपुरओ मणिओ । पुरितत्स महिलियाए अट्टावीसं भवे कवला ॥१४२॥

व्याख्या—पुरुषस्य कुसिपूरक आहारो मध्यप्रमाणो द्वाभिशक्तकलाः 'क्रिले'त्याहारस्य मध्यप्रमाणवाससुचकः, गोत्रेलायाः
 कुसिपूरक आहारो मध्यप्रमाणोऽष्टाविंशतिः कवलाः, नपुंसकस्य चतुर्विंशतिः, स घात्र न शरीरौ, नपुंसकस्य प्रायः प्रवक्ष्यान्तरे
 त्वाव, कवलानां प्रमाण कुम्भकुम्भ, कुम्भकुटी च द्विषा-द्रव्यकुम्भकुटी भावकुम्भकुटी द्विषा-चदरकुम्भकुटी गल-
 कुम्भकुटी च, तत्र साधोरुर्वरं याक्न्मात्रेणाहारेण न न्यूनं नाप्याध्माव भवति स आहार चदरकुम्भकुटी, चदरपूरक आहारः कुम्भकुटीव वा
 चदरकुम्भकुटीति मध्यपवकोपितमासाभयणात्, तस्य द्वाभिशक्तसो मागोऽण्डकं, तत्प्रमाणं कवलस्य, तथा गलः कुम्भकुटीव गलकुम्भकुटी,
 गल एव कुम्भकुटीत्यर्थः, तस्यान्तराष्ट्रण्डकं, क्लिप्तकं भवति ?—अधिकृतास्यस्य पुंसो गलान्तराले याः कवलोऽधिकप्रः प्रविशति ताव-
 रप्रमाणं [कवलस्य,] कवलमभीपात् अथवा शरीरेषु कुम्भकुटी तन्मुत्रमण्डकं, तत्राक्षिकपोकमुत्रां विठिविनापाय यः कवलो मुस्ते
 प्रविशति तत्प्रमाणम् । अथवा कुम्भकुटी—शशिणी तस्या अण्डकं प्रमाणं कवलस्य, भावकुम्भकुटी येनाहारेण मुक्तेन न न्यूनं नाप्यत्याध्मात्
 मुदर भवति घृति च समुद्ररति ज्ञानवर्धनवारिषाणां च द्विद्विस्रमायते तावत्प्रमाण आहारो भावकुम्भकुटी, अत्र भावस्य माघान्य
 निवतषाण्येय माक् द्रव्यकुम्भकुम्भपुक्तं इह भावकुम्भकुम्भपुक्तं, तस्य द्वाभिशक्तसो मागोऽण्डकं, तत्प्रमाणं कवलस्य ।

एतौ किणाइ हीण अर्द्धं अरुद्धग च आहार । साहुस्त धिति धीरा जायामाय च ओम च ॥ १४३ ॥
 व्याख्या—'एतस्मात्' द्वाभिशक्तकल्पमाणाहारात् 'किणा' इति किञ्चिन्मात्रया एकेन दास्यां त्रिभिद्यतुर्भिर्षां कवलैः
 साधोरीन हीनवरं यावदर्थम् अर्द्धस्याप्यर्द्धमाहारं यात्रमात्राहारं पीताः—दीर्घिकृदादयो युवते, पूनं च । एव यात्रामात्राहार एव एव
 वासमाहार इति माघः । तदेवमुक्तमाहारप्रमाणं, सम्भवि प्रमाणवोपानार—

पगामं च निर्गामं च, पनीयं मत्तपाणमाहरे । अइवहुय अइवहुसो, पमाणदोसो मुणेयव्वो ॥ १४४ ॥

व्याख्या—या प्रकारं निकामं प्रणीत वा मत्तपाणमाहारयति तथाऽतिवहु रूपमविबहुसुसुसु वस्य प्रमाणशोपो ज्ञातव्यः । सम्प्रति प्रकारमादिस्वरूपमाह—

यचीसाइ परेण पगाम निच्च तमेव च निकाम । ज पुण गलंतनेहं पणीयमिति तं बुहा वेत्ति ॥ १४५ ॥

व्याख्या—दार्ष्टिकदादिककलेभ्यः 'परेण' परवो सुञ्जानस्य पञ्चोर्जनं वल्लभमभोजनं, 'तमेव तु' प्रमाणातीतमाहारं प्रविदि वसमभवो निकामभोजनं, यत्पुनर्गच्छस्तेहं भोजनं वल्लभणीतं 'युपाः' तीर्थकृदादयो द्रव्ये । तथा—

अइवहुयं अइवहुसो अइप्पमाणेण भोयणं भोसु । हाएज्ज व वामिज्ज व मारिज्ज व तं अजीरत्त ॥ १४६ ॥

व्याख्या—अविबहुर्कं वस्यमाणस्वरूपमविबहुसुसुः—अनेकशोऽवृत्त्यवा सत्ता भोजनं—सुकं सत् 'हावयेत्' अतीसारं कुर्यात्, तथा नामयेत्, यदा वदजीर्यन्मारेयेत्, तस्मान्न प्रमाणाविक्रमं कर्तव्य इति । सम्प्रत्यविबहादिस्वरूपमाह—

वहुयातीयमइवहु अइवहुसो तिच्चि तिच्चि व परेणं । तं चिय अइप्पमाण भुजइ जं वा अतिप्पतो ॥ १४७ ॥

व्याख्या—बहुकावीवम्—अविश्वयेन बहु, अतिश्वयेन निजममाणाभ्यधिकमित्यर्थः, तथा दिवसमग्ये यस्मीन् धारान् सुक्के, भिम्म्यो वा धारेभ्यः परतस्वत्तोमनमविबहुसुसु, तदेव वारत्रयातीतमतिप्रमाणमुच्यते, 'अइप्पमाणे'त्यन्यवो व्यासपातः, अस्यैव प्रकारान्तरेण

व्यापयानवार—मुँके यद्रा'वृष्यन् एष 'अप्यपाण' इत्यस्य अश्वस्यार्थः, 'अप्यमाने' इत्यत्र च नद्रप्रत्ययस्वाच्छील्यविवक्षायां यदा प्राठनलणतन्नादिति । सम्मति प्रमाणयुक्तीनीनतरादिमोक्षे गुणमाह—

हियाहारा मियाहारा, अप्पाहारा य जे नरा । न ते विज्जा तिगिच्छंति, अप्पाणं ते तिगिच्छंगा ॥ ३४८ ॥

व्याख्या—शिवं द्रिया-द्रव्यतो भावतम, तत्र द्रव्यवोऽविक्रदानि द्रव्याणि, मात्रत एषीर्य, तदाहारयन्ति ये ते शिवाहारा, शिवं प्रमाणोपेनमारारयन्तीति शिवाहारा, द्वाभिन्नत्वत्वप्रमाणान्द्रव्यत्वत्वस्वरं वाऽऽहारयन्तीत्यव्याहाराः, सर्वत्र वा बहुव्रीहिः, शिव मारारो येषां त शिवाहारा इत्यादि, एषषिषा ये नरास्तान् येषां न चिकित्सन्ति, शिवमिताविभोजनेन तेषां रोगस्यैवासम्प्रयात्, शैन्तेषां मूडत एव रोगोत्थानमतिषेधकरणेनात्मनैवात्मनस्ते चिकित्सिन्नाः । साम्प्रतमशिवशिवस्वरूपमाह—

तेल्लददिसमाओगा अहिओ स्वीरवहिकजियाणं च । पत्यं पुण रोगाहर न य हेत्त होइ रोगस्त ॥ ३४९ ॥

व्याख्या—दशिवैरूपोस्वया शीरवषिकाजिकानां च य' समायोगः सोऽशिवः, त्रिभु इत्यर्थः, तथा चोक्तम्—“ व्राकाम्क-
उपिप्याकम्पित्यलघनं सार । क्लीरदधिमस्येष, मायः शीरं विकल्पते ॥ १ ॥ ” इत्यादि, अविच्छेदद्रव्यमीरुर्न पुन' पथ्यं, तत्र
रोगारं' प्रादुर्भूतरोगविनाशकरं, न च भाविनो रोगस्य 'हेतुः' कारणम्, उक्तं च—“ भरितान्ननसम्भवं, सर्परोगोन्नवो पथः ।
व्याधदशिवं त्याज्यं, न्याय्यं पथ्यनिषेवणम् ॥ १ ॥ ” साम्प्रतं शिवं व्याधिसपासुराह—

अद्रुधमसणस्त सच्छंजणस्त कुज्जा व्वस्त वो मागे । वाक्कमवियारण्ठा छग्माय ऊणय कुज्जा ॥ ३५० ॥

व्याख्या—इह क्रिस्त्वसुषरं पृथिवीनिर्मिष्यते, तत्र चार्द्धं भागशयोरुपमन्नस्य सम्बन्धनस्य-तत्रकथाकोदिसहितस्याथा
 कुर्यात्, तथा द्वौ भागौ द्रवस्य पानीयस्य, षष्ठं तु भागं वायुमक्षिचारणार्थमूनं कुर्यात् । इह स्फुरोपेक्षया तथा तथाऽऽहारस्य प्रमाणं
 भवति, कासश्च विद्या, तथा चार—

सिद्धो उंसिणो साहारणो य कालो तिहा मुणेयव्वो । साहारणमि काले तत्याहारे इमा मत्ता ॥ ४५१ ॥

व्याख्या—विद्या कालो प्रातः, तथा-धीति उज्ज्वः साधारणम्, तत्र तेषु कालेषु मध्ये साधारणे काले 'आहारे' आहार
 विषया 'इयम्' अनन्तरीका 'मात्रा' प्रमाणं—

सीष्टं द्रवस्त एगो मत्ते चचारि अहव वो पाणे । उंसिणे ववस्त दोन्नि उ तिन्नि व सेसा उ मचस्त ॥ ४५२ ॥

व्याख्या—'धीते' अतिशयेन धीति काले 'द्रवस्य' पानीयस्यैको भागः कन्वनीयः, धत्वारः 'मत्ते' मक्तस्य, षष्ठमे तु धीति-
 काले द्वौ भागौ पानीयस्य कन्वनीयौ त्रयस्तु यागा मक्तस्य, शब्दद्वौ मयमधीति कालस्युचनार्थः, तथा 'उज्ज्वे' मध्यमोष्णत्वले द्वौ
 भागौ 'द्रवस्य' पानीयस्य कन्वनीयौ, दोषास्तु त्रयो भागा मक्तस्य, अत्युज्ज्वे व काले षष्ठो भागो द्रवस्य त्रयो द्वौ भागौ मक्तस्य,
 याद्वन्द्वोऽप्रात्युष्णकालसम्बन्धार्थं, सर्वत्र च षष्ठो भागो वायुमक्षिचारणार्थं मुक्तलो मोक्तव्यः । सम्प्रति यागानां स्थिरचरविभागम्
 दर्शनार्थमार—

एगो द्रवस्त भागो अवटितो भोयणस्त वो भागा । चट्टुति व हायति व दो वो भागा उ एकेके ॥ ४५३ ॥

व्याख्या—एको द्रवस्य पागोऽवस्थितो द्वौ भागौ भोग्नस्य, द्वेषौ सौ द्वौ द्वौ भागौ एकैकस्मिन्, एकं पात्रे चेत्यर्थः, वर्द्धते वा शीयते वा, द्वाद्वि वा त्रयतो दानि वा त्रयत्र इत्यर्थः, क्यारि—भतिधीतकाले द्वौ भागौ भोग्नस्य वर्द्धते अत्युप्यकाले च पानीयस्य अत्युप्यकाले च द्वौ भागौ भोग्नस्य शीयते अतिशीतकाले च पानीयस्य । एतदेव स्पष्टं भाषयति—

एतद्य उ तद्वयचतत्या वोष्णि य अणत्रद्विया मवे भागा । पचमच्छो पठमो विद्मोऽपि अत्रद्विया भागा ॥६५४॥

व्याख्या—आशापविपयौ तृतीयचतुर्यौ मागाननस्यिवौ, सौ द्विविधीतकाले यवतोऽप्युप्यकाले च न मभवत्, तथा यः पान विपयः पचमो भागो यम वायुप्रविचारणार्थं पष्ठो भागः यौ च प्रयमद्वितीयावाहारविपयौ एते सर्वेऽपि भागा अवस्थिताः, न कदाचिदपि न मरन्तीति मानः । तदेवमुक्तं प्रमाणद्वारयत्, अयं साक्षारसंप्रमाणद्वारमाह—

त होद्द सद्गाल जं आहारेद्द मुच्छिओ संतो । त पुण होद्द सधूम जं आहारेद्द निवतो ॥ ६५५ ॥

व्याख्या—उत्तवति भोजनं साधारं पचद्रवविधिगृह्यन्परसास्नायवस्रवो जाततद्विषयमूर्च्छः समो ! भिष्टं अरो ! सुसम्भृतं महो ! क्षिर्गं सुपकं सुसमित्येनं प्रभंसभाहारयति, तत्पुनर्मवति भोजनं सधूमं यचद्रवविकरसगपास्वादतो जाततद्विषयकपलीक-विषं सन् अरो ! विक्रयं कथितमपकमसस्त्वमलवर्षं धेति निन्दभाहारयति, अयं चात्र भावार्थः—इद्द द्विविधा आहाराः, तथया—द्रव्यतो भाषतम, तत्र द्रव्यतः कुबानुदग्धाः स्वधियादिबनस्यविविकेयाः, भावतो रागापिना निर्दग्धं वरणेन्वनं । पूषोऽपि त्रिषा, तथया—द्रव्यतो भाषतम, तत्र द्रव्यतो योर्द्धदग्धानां क्कष्टानां सम्भन्धी, भावतो द्वेषाभिना वक्कमानस्य वरणेन्वनस्य सम्भन्धी कटुपभातो निन्द्यास्यक, ततः साक्षाद्वारेण यद्दधति तत्साधारं, पूषेन सरं यर्धते यचद्रसधूमं । सम्भस्यद्वारपूपयोर्कसणयाह—

अंगारचमपत्तं जलमाण इधण सधूम तु । अगारश्चि पवुञ्चइ त चिय वढ्ढं गरु धूमे ॥ ६५६ ॥

व्याख्या—अद्गारस्वमपार्तं ज्वलन्निव्यनं सधूममुत्पद्यते, तदेकेन्यनं दग्धं धूमे गते सत्पद्गार इति, एवमिहापि चरणेन्यनं रागाग्निना निर्देग्य सदद्गार इत्युच्यते, द्वेषाग्निना तु दहमान चरणेन्यन सधूमं, निन्वात्मकच्छुपमानरूपमसम्भिभत्वात् । एतेदेव भावयति—

रागग्निगसपलिचो मुंजतो फासुयपि आहार । निवढ्ढुद्गालनिम करेइ चरणिघणं खिप्यं ॥ ६५७ ॥

व्याख्या—प्राप्तुरुमप्यारारं मुञ्जानो रागाग्निस्त्वदीप्तचरणेन्यनं निर्देग्याद्गारनिमं क्षिप्तं करोति ।

दोसगगीति जलतो अप्पत्तियधूमधूमिय चरण । अंगाग्निचसरिसं जा न हवइ निवढ्ढी ताव ॥ ६५८ ॥

व्याख्या—द्वेषाग्निरपि ज्वलन् 'अग्नीतिरेव' कच्छुपमाव एव धूमः अग्नीविधूमः तेन धूमितं 'चरणं' चरणेन्यन यावदद्गारमात्रसदृशं न भवति तावभिर्देइति । एत इत्यमागतं—

रागेण सद्गाल दोसेण सधूमगं मुणेयब्धं । छायालीस वोसा वोद्धव्वा भोयणविहीणु ॥ ६५९ ॥

व्याख्या—रागेणाऽऽध्मावस्य यद्भोजन तत्साद्गारं, चरणेन्यनस्याद्गारमृत्त्वात्, द्वेषेणाऽऽध्मावस्य तु यद्भोजनं तत्सधूमं, निन्वात्मकच्छुपमानरूपपुसम्भिभत्वात् । तदेवं भोजनविधौ सर्वसत्त्वेषु पद्चत्वारिंशद्वेषा वोद्धव्याः, तेषु—पञ्चदश वद्रमवेषोपाः, अथचपूरकस्य मिभग्नातेऽन्तर्भावविषयसणात्, षोडश तत्पावनादेषा दश पपणावेषोपाः संयोजनादीनां च पञ्चकमिति । कीदृशः पुनराहारः साधुना भोक्तव्य इत्यार—

आहारति तवस्सी विगङ्गाल च विगयधूम च । क्षाणञ्जयणनिभिच एसुवएसो पत्रयणस्त ॥ ६९० ॥

व्याख्या—‘ तपस्विनः ’ ययोक्तवपोऽनुष्ठाननिरता आहारयन्ति भोजन विगताङ्गार रागाकारणात्, शिवतप्तुम च द्वेषाकारणात्, तदपि न भिष्कारण किन्तु ध्यानाध्ययननिभिवम्, एष उपदेशः ‘ प्रथचनस्य ’ भगवच्छासनस्य । तदेवमुक्त साङ्गार सधूमहारम्, प्रयुना अरणद्वारमार—

उहिं कारणेहिं साधू आहारितोऽत्रि आयरइ घम्म । छहिं चेव कारणेहिं गिड्जुहिंतोऽत्रि आयरइ ॥ ६९१ ॥

व्याख्या—‘ पद्भिः ’ कारणैर्वैश्यमाणस्वरूपे साधुराहारपद्मप्याहारमाचरति धर्म, पद्भिरेव च कारणैर्वैश्यमाणस्वरूपैर्मौजनाकरण-निवन्धने ‘ निगूहितोऽत्रि ’ चि परित्यजन्मप्याचरति धर्म । तत्र यैः पद्भिः कारणैराहारमाहारयति तानि निर्दिशति—

वेयेण वेयावैचे इरियट्ठाए य सजमट्ठाए । तह पाणैवत्तियाए छट्ठ पुण धम्मचिर्त्ताए ॥ ६९२ ॥

व्याख्या—‘ इर पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् ’ वेयेण ‘ चि छुद्धेयनोपश्रमनाय, तथाऽऽचार्योदीनां वेयावृत्त्यकरणाय, तयो र्योपपन्नोपन्नार्थं, तथा प्रेमाविसंयमनिभिचं, तथा ‘ प्राणप्रत्ययार्थं ’ प्राणसन्धारणार्थं, पठं पुनः कारणं ‘ धर्मचिन्तार्थं ’ धर्मचिन्ताऽभिप्रेतद्वयार्थं मृञ्जीवेति क्रियासम्बन्धः । एनायेव गायां गायाद्वयेन विवृण्वमार—

नत्पि लुहाए सरिसा त्रियणा भुजेज्ज तप्यसमणट्ठा । छाओ वेयावच्च ण तरइ काठ अओ भुजे ॥ ६९३ ॥

इरिअ नऽत्रि सोहेई पेहाईअ च सजमं काठ । धामो वा परिहायइ गुणऽणुण्येहासु अ असत्तो ॥ ६९४ ॥

व्यास्या—नास्ति ह्युपा—उमुत्सया सारथी वेवना, उक्तं च—” पर्यसमा गतः—
मय ह्युत्सया वेयणा नस्थि ॥ १ ॥ वं नस्त्य जं न वाहइ विळ्दुसमिषपि एत्य कापस्त । सत्रिञ्ज सव्यदुहाइ पाप—
॥ २ ॥” तथा ‘ वत्सन्नयनार्थ ’ ह्युद्देनोपश्रमनार्थं मुञ्जीत, तथा ‘ छातो ’ युमुश्रिताः सन् वैपाहृत्यं न श्ननोति कर्षु, तथा चोक्तं—“ गलैइ
बलं वरुछाहो अयेइ सिद्धिलेइ सयलआचारे । नासइ सत्तं अर्धे विषदुए असणारिपस्त ॥ १ ॥” अतो वैपाहृत्यकरणाय मुञ्जीत । सया युमु
श्रिताः सत्रीर्यापर्यं न विशोघयति, अशक्तत्वात्, अतस्तच्छोषननिमित्तं वाऽभीयात्, तथा ह्युपार्थं सन् न प्रेक्षादिक संयमं विधातुमलमतः
संप्रभाभिद्वदपर्यं मुञ्जीत, तथा स्याम बलं प्राण इत्येकोऽर्थो, तदुमुश्रितस्य ‘ परिहीयते ’ परिहानि याति ततोऽभीयात्, तथा गुणन-
प्रत्यपरार्धचनमुपेक्षा—धिन्या तयोः, उपलक्षणमेव, वाषनादिष्वपि युमुश्रितः सन् अशक्तः—असमर्थो भवति ततोऽभीयात् । इत्य
मृतैश्च पदभिः कारणैः सम्प्रैरन्यतमेन वा कारणेनाहारयन्नातिक्रामति पर्यमिति । सम्प्रत्यमोननकारणप्रतिपादनार्थं सम्बन्धमाह—

अहव ण कुञ्जाहार, छहिं ठाणेहिं सजए । पच्छा पच्छिमकालमि, काठ अण्णक्खम स्वम ॥ ६९५ ॥

व्यास्या—अथवा पद्भिः स्यानेः—वक्ष्यमाणस्वरूपैः संयत आहारं न कुर्यात्, तत्र ‘ विविधा सूत्रगति’रिति षण्ं शरीरव्यवच्छे-
दलक्षणकारणं व्याख्यानयति—‘ पच्छा ’ इत्यादि, पश्चात्—शिव्यनिष्पावनादिसकलकर्षव्यतानन्तर ‘ पश्चिमे काले ’ पाश्चात्ये वयसि

(१) पाश्चस्वसमा नास्ति अत एव दारिद्र्यसमम्य पराम्भो नास्ति । मरणसमं नास्ति भयं ह्युत्समा वेवना नास्ति ॥ १ ॥ तथास्ति यत्र भावते
विळ्दुत्समात्रमन्यत्र काम् । साभिभ्यं सर्वदुःस्थानि इवति आहाररहितस्य ॥ २ ॥ (२) गळति इळ्दुत्समाहोऽपैति शिभिन्मयति सळ्ळव्यापाराम् ।
नइयति सस्वमरधिकिर्बन्धेऽशनरहितस्य ॥ २ ॥

ममचरणस्तु मारो भिग्वापरिया भिगिदि पत्रचा । एत्य परितप्पमाण त जाणसु मंदसवेगं ॥ २ ॥ नाणचरणस्तु मूळ भिक्खाय रिया भिगेदि पत्रचा । एत्य उ उज्जममाण त जाणसु विव्वसवेग ॥ ३ ॥ पिंड असोहयतो मचरिची एत्य संसओ नत्थि । चारिचमि मसंने निरत्थिया रोह दिवत्ता उ ॥ ४ ॥ चारिचमि असत्थमि, निब्ब्याण न उ गच्छइ । निब्ब्याणमि असत्थमि, सब्बा दिक्खा निरत्थया ॥ ५ ॥ तस्मादुद्रमादिदोपपरिशुद्धः पिण्ड एपयितव्य इति ।

पसो आहारविही जह भणिओ सव्वभावदसीहिं । धम्मावस्तगजोगा जेण न हायति त कुज्जा ॥ ६७० ॥

ध्याय्या—एप 'आहारविधि' विण्डविधि 'यया' येन प्रकारेण भणित्स्वीकरादिभिस्त्वया कालानुरूपस्वमतिविभवेन मया व्याख्यान इति वाक्येण । पमाद्धेनापवादमार—'पम्मो'त्यादि ' धर्मोवश्यकयोगाः ' श्रुतधर्मचारिधर्मप्रतिक्रमणादिव्यापारा येन 'न शीयन्ते' न रानि व्रजन्ति तदुक्त्यात्, तथा तथाज्जवाद सेवेति भावः । साधुना हि यथायथमुत्सर्गापवादस्थितेन यचितव्य । या चापयादमासेवमानस्यानुवस्य विराधना साऽपि निर्जराफला, तथा चार—

जा जयमाणस्तु भवे विराहणा सुत्तविहिसमगस्त । सा होइ निज्जरफला अज्जत्थविधिसोहिजुत्तस्त ॥ ६७१ ॥

ध्याय्या—यतमानस्य 'मूत्रोक्तविधिसमग्रस्य' सूत्रोक्तविधिपरिपालनपूर्णस्य अख्यात्माविज्ञोभियुक्तस्य, रागद्वेषाभ्यां रक्षितस्येति भावः, या भवेत् 'विराधना' अपवादमत्यया सा भवति निजरा फला, इयमत्र भाषना-कृत्ययोगिनो गीतार्थस्य कारणभवेन यतनयाऽप्यप्यासेवमानस्य वा विराधना सा सिद्धिफला भवतीति । तदेवं निश्चितं विष्णुपदेमपणापदं च, तस्मिन्नेककरणेणाभाविहितो नामभिशेषः येषानाभावन्यरिपूर्णां पिण्डनिर्णुक्तिरिति ।

येनैषा पिण्डनिर्युक्तिरस्या विनिर्मिता । द्वावशास्त्रविदे वस्यै, नमः श्रीभद्रवाहये ॥ १ ॥ ब्याख्याता येरेषा विषमपदार्या
 ऽपि सुखस्त्रिवयोभिः । अनुपकृतपरोपकृतो विद्वद्विद्वत्स्वाग्रमच्छुर्बे ॥ २ ॥ इमां च पिण्डनिर्युक्तिमतिगम्भीरां विदुष्वता कुञ्जलम् ।
 यद्वापि मलयगिरिणा सिद्धिं वेनाश्रुतां लोका ॥ ३ ॥ अर्न्तः शरणं सिद्धां, शरणं मम साधयः । शरणं जिननिर्दिष्टो, यस्मै
 शरणमुत्तमः ॥ ४ ॥ एवं ग्रन्थाप्रसङ्गस्या ७००० पिण्डनिर्युक्तिः समाप्ता ।

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यवर्यविहितविद्वत्सङ्कलिता श्रीमद्भद्रवाहुरवामिसङ्कलिता पिण्डनिर्युक्ति समाप्ता ।

ममणमणस्य मातो भिन्नायरिषा त्रिणदि पन्नत्वा । एत्य परितप्पमाणं व जाणसु मंदसंवेग ॥ २ ॥ नाणचरणस्स मूळ भिक्खाय रिषा त्रिणोदि पन्नत्वा । एत्य उ उच्चापमाणं त जाणसु विन्नसंवेग ॥ ३ ॥ पिढ असोइयतो अचरिषी एत्य संसओ नत्थि । चारिचमि मसंन निरत्थिया रोइ दिरत्ता उ ॥ ४ ॥ चारिचमि असंत्तमि, निन्वाणं न उ गच्छइ । निब्बणाणमि असत्तमि, सव्वा दिवत्त्वा निरत्थिया ॥ ५ ॥ तस्मादुत्तमादिदोएपरिशुद्धं पिण्णं एपयित्त्वं इति ।

एसो आहारनिही जह भणिओ सच्चमाववसीहि । धम्मावत्सगजोगा जेण न हायति त कुज्जा ॥ ६७० ॥

प्याख्या—एतः 'आहारविधिः' विष्टविधिः 'यया' येन प्रकारेण मणित्तस्वीकरादिभिस्तया क्कालानुरूपस्वमतिविमयेन मया व्याख्यात इति वाचयन्ते । पथाद्धेनापवादमार—'धम्मो'त्यादि ' धर्मोवस्पर्कयोगाः ' श्रुतधर्मचारित्रधर्ममतिक्रमणादिव्यापारा येन ' न धीपन्ने ' न इति प्रसन्ति वक्तुर्यात्, तथा तथाऽपवाद सेवेति भावः । साधुना हि ययाययमुत्सर्गोपवादस्थितेन भवितव्य । या यापनादभासेचमानस्याद्यथस्य विरायना साऽपि निर्मराफला, तथा चार—

जा जयमाणरत्त भये विराहणा सुचत्तिहिंसमगरत्त । सा होइ निज्जारफ्ला अज्झत्थविवित्तोहिजुत्तरत्त ॥ ६७१ ॥

प्याख्या—यतमानस्य 'सूत्रोक्तविधिसमप्रस्य' सूत्रोक्तविधिरिपालनपूर्णस्य अध्यात्माविश्लेषियुक्तस्य, रागद्वेषाभ्यां रक्षितस्येति भावः, या भरेत् 'विरायना' अपवादप्रत्यया सा भवति निजरा फला, इयमत्र भाषना-कृत्ययोगिनो गीतार्थस्य कारणवन्नेन यतनयाऽप्य आदपासेचमानस्य या विरूपना सा विष्टिफला भवतीति । वदेत् नित्तिसं विष्टयदेमयणापदं च, तस्मिन्नेयकरणव्यामिशितो भागमिच्छेत्; तद्विषयानाणपान्थरिण्णा विष्टिभिर्मुक्त्तिरिति ।

[*All Rights Reserved by the Trustees of the Fund*]

Printed by Manilal Ichardam Desai at the Gujarati Printing Press, Sassoon Building, No. 8 Fort,
BOMBAY

Published for Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakodhikar Fund at the office of Sheth D. L. J. P. Fund
420, Javeri Bazar Bombay by Shah Naginbhai Ghelabhai Javeri.

श्रीमालकुल्लालश्चरितारासीदृणच्छिपचने वासी । षषवहारिवरः सावाभिषान इदप्रधानगुणः ॥ १ ॥
 णाया मायारविता मट्कूरिवि विभुवाऽस्य वयिताऽमूत् । पुत्राः सुभ्रामसमाः भियाऽनयोः कुळमलद्वक्कुः ॥ २ ॥
 धरसिद्धो जोगाक्तो गोलाकभेवि विदितनामानः । स्वमानयशोमदृळपवलीकुवसक्तकदिग्बलयाः ॥ ३ ॥
 प्रतियभर्नोस्वपस्या धरसिद्धः सिद्धचित्त अस्या । श्रीसोमसुन्वरगुरो पार्नेऽवसरे विशुद्धमनाः ॥ ४ ॥
 वयिताया करसिष्यवहारिवरस्य तेषु कर्पूर्यो । श्रुतमरस्या वाऽऽम्नाती नाम्ना पर्यत इवि तनून ॥ ५ ॥
 धरणूदयितापुत्रो मूळस्मार्णिकिस्रुष्य वयिता च । स्वश्रुते हेमतिदेमसिनान्मन्याविवि परिकरेण हृतः ॥ ६ ॥
 श्रीसद्गुनगुपिचन्द्रश्रीमञ्जपचन्द्रसूरिरागानाम् । सुकृतोपदेशमनिशुं निबन्ध सन्धक् सुधादेश्मम् ॥ ७ ॥
 श्रीपचनवास्वल्पो लक्ष्मिद्यन्वलेसनप्रवणः । नैत्रान्वरिस्रवियिमितवर्षे १५०२ इयेण लेखितवान् ॥ ८ ॥
 पिण्डनिर्युक्तिर्दिव श्रुतीमनवपवचनसन्वर्भाम् । सुभनस्तन्ववतिसेन्या गङ्गावदिय च बाधु चिरम् ॥ ९ ॥

इति श्रीपिण्डनिर्युक्तिवृत्ति समाप्तेति म्थं मथ् ॥

श्री केशरीमन्त्री श्रीमोक्षालक्ष्मी कोठारी,
श्री वरन के जादर भट-

आचार्य की दिग्दर्शन ज्ञान कला, बनपुर

इति श्रीमद्भक्तप्रसादस्वामिप्रणीता समाध्या श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविरचिता
श्रीपिण्डनिर्युक्ति समाप्ता ॥

इति श्रेष्ठि श्रेष्ठपत्र सारमार्ग-वैतनपुस्तकोदारे-अन्याङ्कः ४६

